

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

OSMANLI-FRANSIZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ

VE KIRIM SAVAŞI (1853-1856)

DOKTORA TEZİ

Eyyub ŞİMŞEK

Temmuz 2013

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

OSMANLI-FRANSIZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ

VE KIRIM SAVAŞI (1853-1856)

DOKTORA TEZİ

Eyyub ŞİMŞEK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kenan İNAN

Temmuz 2013

TRABZON

ONAY

Eyyub ŞİMŞEK tarafından hazırlanan **Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri ve Kırım Savaşı (1853-1856)** adlı bu çalışma 17/07/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kenan İNAN (Başkan/Danışman)

Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA

Prof. Dr. Mehmet Yavuz ERLER

Doç. Dr. Necmettin ALKAN

Doç. Dr. Rahmi ÇİÇEK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ... / ... / .....

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Eyyub ŞİMŞEK

17/07/2013

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, Kırım Savaşı (1853-1856) döneminde aynı cephede yer almış iki ülkenin, yani Osmanlı Devleti ve Fransa'nın ilişkilerine diplomatik açıdan bakmayı amaçlamaktadır. Kırım Savaşı'nın çıkar anlaşmazlığının bir sonucu olduğu aşikâr olmakla birlikte Fransa'nın asıl amacı, 1815 Viyana düzenini yıkmayı ve yaklaşık olarak kırk senedir devam eden Avrupa'daki dışlanmışlığına sona erdirmektir. Bunun için yapması gereken şey; bu düzenin jandarması Rusya ile savaşmaktır. Osmanlı Devleti ise; bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne en büyük tehdit olarak gördüğü Rusya'yı yenemeyeceğini bildiğinden savaşta Fransa ve İngiltere'yi yanına çekmiştir. Kırım Savaşı, iki ülkenin yarım asırdan beri kötü bir şekilde seyreden ilişkilerinin onarılması adına bir vesile olmuş ve cephedeki yakınlık zamanla diplomatik alana da sirayet etmiştir. Fransa, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü, kendisi üzerinden Avrupa ile entegrasyonunu sağlama adına şiddetle savunmuş; Sultan Abdülmecid (1838-1861) ve Bâb-ı Âlî de devletin bekâsını Fransız modeli alınarak yapılacak Batı tarzı reformlarda görmüşlerdir. İngiliz karşıtlığı bir diğer ortak çıkar olup, bu durum savaşın son döneminde Osmanlı-Fransız dayanışmasının oluşmasını sağladığı gibi, Islahât Fermânı ve Paris Anlaşması'nda bu dayanışmanın önemli etkileri olmuştur.

Her çalışmanın eksik kaldığını bilerek, bu çalışmanın meydana getirilmesinde, lisans eğitimimden beri beni destekleyip bu güne gelmemi sağlayan, üzerimdeki emeğini asla ödeyemeyeceğim danışman hocam Sayın Prof. Dr. Kenan İNAN'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Yine bugüne gelmemde ve bu tezin oluşmasında katkıları olan Sayın Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA, Doç. Dr. Necmettin ALKAN, Yrd. Doç. Dr. Ahmet KARAÇAVUŞ'a, Fransız arşivlerini bana tanıtan ve konuya ilişkin tavsiyelerde bulunan Prof. Dr. Faruk BİLİCİ'ye, ayrıca Mustafa KALYONCU'ya ve İsa SEVENCAN'a da müteşekkirim. Bu tezi yaparken sağlamış olduğu kaynaklar ve önemli fikirleriyle sevgili meslektaşım ve arkadaşım Serap SUNAY'a ve Fransızca hocam Şahin KOÇ'a ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen annem, babam ve kardeşlerime müteşekkirim.

Trabzon, Temmuz 2013

Eyyub ŞİMŞEK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
TABLOLAR LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1-13

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KIRIM SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI-FRANSIZ İLİŞKİLERİ	14-47
1.1. Kanuni Dönemi: Kadim Dostluğun Başlangıcı.....	15
1.1.1. Kapitülasyonlar, Fransa ve Katolizm (XVI ve XVII. Yüzyıllar)	18
1.2. XVII. Yüzyıl: Bourbon Hanedanı ve Osmanlı Devleti	23
1.3. XVIII. Yüzyıl: Rollerin Değişimi	29
1.4. Fransız İhtilâli ve Napolyon'un Mısır Seferine Giden Süreç	34
1.5. Fransa'nın Cezayir'i İşgali.....	39
1.6. Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı ve Osmanlı-Fransız İlişkilerine Etkileri.....	41
1.7. 1740 Yılından Sonra Fransa ve Katolisizm Politikası.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

2. KIRIM SAVAŞI'NA GİRİŞ SÜRECİNDE FRANSA	48-92
2.1. 1815-1852 Yılları Arasında Fransa'daki Siyâsî Gelişmeler	49
2.1.1. İkinci İmparatorluğun Kuruluşu ve III. Napolyon'un İktidara Gelişi (1848-1852).....	51
2.1.2. Meşrûiyetin Sacayakları: Kilise, Halk ve İmparatorluk.....	54
2.2. 1848 İhtilâli'nin Osmanlı-Fransız İlişkilerine Yansımaları.....	61
2.2.1. Sükût Siyâseti: Osmanlı Devleti'nin 1848 İhtilâli Karşısındaki Tavrı	63
2.2.2. Osmanlı Devleti'nin Olası Savaş Stratejisi	65

2.2.3. Sefâret Krizi ve Bâb-ı Âlî'nin Fransa'yı Resmen Tanıması	68
2.3. Kırım Savaşı Öncesinde Fransa'nın Dış Politika Dinamikleri	74
2.3.1. 1815 Düzenine Başkaldırı: Fransa'nın Kutsal İttifakı Dağıtma Çabaları ..	74
2.3.2. 1812 Sendromu ve Rus Fobisi	81
2.3.3. Fransa-İngiltere İttifakı: Rekabetten Zorunlu Dostluğa Yöneliş	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MENÇİKOF KRİZİ VE SAVAŞIN BAŞLAMASI.....	93-146
3.1. Mençikof'un Misyonu ve Fransa'nın Rusya'ya Karşı Aldığı İlk Tedbirler	93
3.1.1. Fransa'nın Savaş Senaryosu	98
3.2. Sinop Baskını ve Fransa ile İngiltere'nin Tepkileri	110
3.2.1. Sinop Baskını ve Fransız Kamuoyu	120
3.3. Fransız ve İngiliz Filolarının Karadeniz'e Girişi	128
3.4. Fransız Kurmaylar Arasındaki Görüş Ayrılıkları	135
3.5. Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin Yanında Savaşa Girmeleri	140

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BÂB-I ÂLÎ VE THOUVENEL: YENİ DAYANIŞMANIN İNŞÂSI.....	147-204
4.1. Fransa'nın Doğu Sorununa Yaklaşımı: Hasta Adam Yaşamalı	148
4.2. Osmanlı-Fransız Yakınlaşmasını Sağlayan Olaylar	151
4.2.1. Reşid Paşa'nın Sadarettten Uzaklaştırılması: Yakınlaşmanın İlk Adımı ..	151
4.2.1.1. Fransa ve Mustafa Reşid Paşa	153
4.2.1.2. Süveyş Kanalı Projesi ve Fransa'nın Çıkarları	158
4.2.1.3. Mustafa Reşid Paşa'nın Düşüşü: Küçük İhtilâl	160
4.2.1.4. Reşid Paşa'nın İstifasında Fransa'nın Rolü	163
4.2.1.5. Sultan Abdülmecid'in Mustafa Reşid Paşanın İstifasındaki Etkisi ..	171
4.3. Âli Paşa'nın Sadarette Tutulması: Yakınlaşmanın İkinci Adımı	174
4.3.1. Fransa Büyükelçisi Edouard-Antoine de Thouvenel'in İstanbul'a Gelişi ..	174
4.3.2. Osmanlı Devleti'nin Lord Stratford ve İngiliz Karşıtlığı	182
4.3.3. Fransa'nın İngiltere'ye Karşı Osmanlı Devleti'ni Desteklemesi	190
4.3.4. Lord Stratford'un Düşüşü: Dayanışmanın Zaferi	193

4.3.5. İngiltere'nin Son Oyunu: Tehdit.....	194
4.4. Sultan Abdülmecid ve Osmanlı-Fransız Yakınlaşmasının Kurulması.....	197
4.5. Osmanlı-Fransız Yakınlaşmasının Aktörleri ve Üstlendikleri Roller	200

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ISLAHÂT FERMÂNI VE PARİS BARIŞ ANLAŞMASI SÜRECİNDE OSMANLI-FRANSIZ YAKINLAŞMASI 205-273

5.1. Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Reformlarla Ulaşmak İsteddiği Hedefler	206
5.2. Sultan Abdülmecid'in ve Bâb-ı Âlî'nin Reforma Bakışı	213
5.3. Bâb-ı Âlî'nin İlk Islahât Projeleri.....	216
5.4. Mustafa Reşid Paşa ve Lord Stratford'un Reform Planları	217
5.5. Lord Stratford'un Reform Görüşmelerini İngiltere Lehine Çevirme Çabaları...221	
5.5.1. Şeyh Guma İsyanı ve Karamanlı Ahmed Olayı	222
5.5.2. Reşid Paşa'nın Sadareti Yeniden Elde Etme Planı.....	229
5.5.3. İngiltere'nin Reform Planı ve Fransa'yı Yanına Çekme Mücadelesi.....	233
5.6. Fermân Hazırlanması İçin Avrupalı Devletlerle Yapılan Görüşmeler.....	238
5.6.1. Lord Stratford'un Reform Şartı: Dinden Dönme Yasağının Kaldırılması238	
5.6.2. Avusturya'nın Görüşmelere Dâhil Olması.....	243
5.6.3. Gizli Görüşmeler: Tarafların Diplomatik Hamleleri	244
5.6.4. Final Anlaşması: Fransa İçin Reformun Garantisi	246
5.6.5. Bâb-ı Âlî ile Avrupalı Temsilciler Arasındaki Müzakereler.....	249
5.7. Reşid Paşa ve Layihası Üzerine	255
5.8. Paris Kongresi ve Tartışmalı Konulara Osmanlı Devleti'nin Yaklaşımı	259
5.8.1. Eflak ve Boğdan Meselesi.....	261
5.8.2. Prendre Acte: Krizin Yeni Adı	265
5.9. Islahât Fermânı ve Paris Barış Anlaşması Sonrası Yaşananlar.....	269

SONUÇ.....274

KAYNAKLAR.....279

EKLER.....312

ÖZGEÇMİŞ.....327

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 1853-1856 Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile Fransa'nın diplomatik ilişkilerini incelemektir. Fransa'nın savaşa giriş sürecinin ele alınmasıyla başlayan çalışma, daha ziyade savaşın son dönemindeki diplomatik gelişmelere odaklanmıştır. Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden yararlanılan dokümanlar, araştırmanın temel kaynaklarını teşkil etmiştir. Bu kaynaklar karşılaştırmalı yaklaşımla ele alınmış, dönemin eserleri ve çağdaş çalışmalarla bir bütünlük kurulmaya çabalanmıştır.

Çalışma beş bölümden meydana gelmiştir. İlk bölümde, Osmanlı-Fransız ilişkilerinin kadim dostluğa dönüşme sürecinin kısa bir portresi sunulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, Fransa'da 1815 Viyana düzeninden sonra meydana gelen iç siyâsî gelişmeler ele alınarak, bunların Kırım Savaşı'na giden yolun gerçek nedenleri oldukları gösterilmek istenmiştir. Üçüncü bölüm, Kırım Savaşı'nın hemen öncesinde Fransa'nın yaklaşımı ve savaş stratejisi üzerine odaklanır. Dördüncü bölümde; Mustafa Reşid Paşa'nın sadareten istifası ile başlayıp, İngiliz nüfuzunun kırılmasına giden süreçte yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin bir sonucu olan Osmanlı-Fransız yakınlaşması ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise; Osmanlı-Fransız yakınlaşmasının savaşın sonundaki gelişmelere olan etkileri değerlendirilmeye çalışılmış ve Islahât Fermânı ile Paris Barış görüşmelerine bu bakış açısıyla yaklaşılma çabası içine girilmiştir. Bu bağlamda bu çalışma, cephedeki Osmanlı-Fransız birlikteliğinin zamanla İngiliz karşıtlığı noktasından hareketle diplomasi cephesinde de bir dayanışmaya dönüştüğü ve bunun Âli Paşa ve Fuad Paşa önderliğindeki Fransız tipi modernleşme çabasının başlangıcını teşkil ettiğini göstermeyi amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Fransa, Kadim Dostluk, Kırım Savaşı, Islahât Fermânı.

ABSTRACT

This dissertation aims to determine the diplomatic relations between Ottoman Empire and France during Crimean War (1853-1856). The study that began with the process of entering the war of France focuses on diplomatic developments in the end of the war. To make a comparative analysis a variety of French and Turkish archival materials that compose of main sources of the study were used.

The study is prepared in five main sections. The first chapter outlines how the Ottoman-France relations turned into ancient friendship giving a brief story. The second chapter tries to examine French struggle for destroying the new order that established by the Congress of Vienna in 1815 after the Napoleonic Wars. In this chapter it has been tried to indicate real reasons of Crimean War apart from the question of holy lands for Napoleon III and France. The third chapter emphasize to political tactics, expectations and relations of France between Ottoman Empire in the process of the war. In the fourth chapter it has been claimed that the demission of Reshid Pasha was the beginning of French influence in Constantinople. After this the Embassy of France and the Sublime Porte moved in cooperation against English influence. The last chapter deals with the diplomatic effects of the Ottoman and French solidarity to the Imperial Edict of 1856 and Treaty of Paris. In this context this study purposes that the antagonism towards English politics in Constantinople rapprochemented between Ottoman Empire and France in accordance with ancient friendship. This diplomatic solidarity brought about the attempt of the modernization of French model under the leadership of Aali Pasha and Fuad Pasha in Turkey.

Key Words: Ottoman, France, Ancient Friendship, Crimean War, Imperial Edict of 1856.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Beşike'ye Demirleyen Fransız Filosu	100
2	Kırım Savaşı'ndan Hemen Önce Osmanlı Ordusunun Durumu.....	102
3	Sultan Abdülmecid döneminde görev yapan Fransız Büyükelçileri.....	173

KISALTMALAR LİSTESİ

A.AMD	Sadâret Âmedi Kalemî
ADPT	Affaires Diverses Politiques Turquie
A.DVN	Sadâret Dîvân-ı Hümayûn Kalemî
A.DVN.DVE.d	Sadâret Dîvân-ı Hümayûn Düvel-i Ecnebiye Kısmı Defterleri
A.MKT	Sadâret Mektûbî Kalemî
A.MKT.MHM	Sadâret Mektûbî Mühimme Kalemî
A.MKT.NZD	Sadâret MektûbîNezâret ve Devâir Kalemî
A.MKT.UM	Sadâret Mektûbî Kalemî Umûm Vilâyât
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
AMAEF	Archives du ministère des Affaires étrangères français
AÜHF	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
B	Receb
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.HR	Cevdet Hâriciye
C	Cemaziyelahir
Ca	Cemaziyelevvel
CADN	Centre des Archives diplomatiques de Nantes
CPT	Correspondance politique Turquie
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
HAT	Hatt-ı Hümayûn Tasnifi
Haz.	Hazırlayan
HR.MKT	Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî
HR.MTV	Hâriciye Mütenevvi

HR.SFR	Hâriciye Sefâretler
HR.SYS	Hâriciye Siyâsî
HR.TO	Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası
İ.DH	İrâde Dâhiliye
İ.HR	İrâde Hâriciye
İ.MSM	İrâde Mesâil-i Mühimme
İE.HR	İbnülemin Hâriciye
İÜ	İstanbul Üniversitesi
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜEFTAM	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi
JASSS	The Journal of Academic Social Science Studies
KTÜ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
L	Şevval
M	Muharrem
MD	Mémoire et Documents
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MVL	Meclis-i Vâlâ Riyâseti
N	Ramazan
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
R	Rebiü'l-ahir
Ra	Rebiü'l-evvel
S	Safer
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
s.	Sayfa
SHD	Centre d'archives du ministère de la défense
Ş	Şaban
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
YKY	Yapı Kredi Yayınları
Z	Zilhicce
Za	Zilkade

GİRİŞ

Kırım Savaşı (1853-1856), hem Osmanlı tarihi açısından; hem de Avrupa ve dünya tarihi açısından çok özel bir yere sahiptir. Bu savaşla Osmanlı Devleti, yaklaşık olarak bir buçuk asırdan beri kendi toprakları aleyhine genişleme politikası benimsemiş düşmanına karşı Avrupalı devletlerin askerî yardımını ilk defa almış oluyordu. Bu yardım, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler hukukuna kabulüyle günümüze kadar doğacak olan Osmanlı (Türk) kimliğinin Avrupa uyumundaki yeri tartışmalarının resmî olarak başlangıcını da teşkil etmekteydi. Avrupa ve dünya tarihi açısından bakıldığında ise; I. Dünya savaşına giden bloklaşma sürecinin başlangıcını ya da bir provasını oluşturduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Bu çalışmaya girerken Türk tarihçiliğinin belki de en önemli problemlerinden birisi ile yüzleşilmek zorunda kalınmıştır: Bir konu hakkında yapılan herhangi bir çalışmayı, o konuda gelinen son nokta olarak algılamak ya da çalışmayı yapanın konusu olarak düşünmek. Buna karşın Avrupa veya Amerika'daki tarih literatürüne kısaca bakıldığında, bir konunun Türkiye'dekine nazaran defalarca çalışıldığı ve çalışılmakta olduğu görülmektedir. Buna yol açan âmil ise; bilimin, bilginin artmasıyla zenginleşeceği yönündeki basit bir düşünme zahmetidir. Bir konu ne kadar farklı açıdan ele alınırsa, doğal olarak o kadar iyi anlaşılır. Bu çalışma da Kırım Savaşı'nın diplomasi yönüne dikkat çekerek, Osmanlı-Fransız ilişkilerinin diplomasi alanına hangi boyutlarda yansıdığını göstermeye çalışmaktadır.

Konunun sınırlanmasına gelindiğinde, Kırım Savaşı'nın Fransa ile Rusya arasında "Kutsal Yerler" sorunu nedeniyle patlak vermiş olduğu inkâr edilemezse de savaş sonunda imzalanan Paris Barış Anlaşması'nda bu meseleyi çözüme kavuşturan bir maddeye herhangi atıfta bulunulmaması, savaşın nedeninin zorunlu olarak sorgulanmasını gerektiren önemli bir etkidir. Bunun yanında bu savaş bir Avrupa savaşıydı. Doğal olarak Fransa'nın "Kutsal Yerler" in dışında çok daha fazla ihtiyaç duyacağı bahanelerinin olması gerekiyordu. Bu nedenle Fransa'nın savaşa giriş nedenleri üzerinde yeniden durmak gerekiyordu. Fakat bunu ortaya koymak aynı zamanda Fransa'nın Rusya ve Avrupa ile

olan ilişkilerinin de konuya dâhil edilmesi ile mümkün olacağından Fransa'nın Avrupa'daki konumunu değiştiren Napolyon döneminin sonundan itibaren (1815) Fransa'da yaşanan iç ve dış gelişmeler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Fransa'nın 1815 Viyana düzeni ile Avrupa sisteminde izolasyonla sonuçlanan mahkûmiyetinin sona ermesi, ancak bunun müsebbibi, yani Rusya ile hesaplaşmaktan geçmekteydi. 1815'ten sonra ilk defa III. Napolyon, iç politikada sağlam adımlarla ilerleyerek bu hesaplaşmanın bilinci ile hareket etmişti. Fakat bunun için uygun şartların oluşmasını beklemesi gerekiyordu ve bu pek de uzun sürmedi. “*Her krizin ortasında bir fırsat yatar*” şeklindeki bir Çin atasözünde olduğu gibi, III. Napolyon ve Fransa için “Kutsal Yerler” meselesi, krizi fırsata dönüştürmenin fırsatıydı.

Kutsal Yerler meselesi, yani savaşın görünen sebebi ise; bu çalışmanın kurgusu içerisinde bütün boyutlarıyla yer almamıştır. Konunun daha önce yapılan çalışmalarda enine boyuna tartışılmış olması ve dolayısıyla tekrara kaçma kaygısıyla bu çalışmada Kutsal Yerler meselesine yer verilmedi. Çalışmanın kurgusu, Fransa'nın savaştan beklentileri ve bunları elde etme tarzına odaklandığından araştırmayı saptırma tehlikesi de kutsal yerler meselesinin çalışmaya geniş bir biçimde dâhil edilmemesinin bir başka nedenidir. Kırım Savaşı'nın çıkış süreciyle ilgili olarak Kutsal Yerler meselesine kısaca değinildikten sonra, Prens Mençikof'un İstanbul'a gelişinden itibaren yaşanan gelişmelere Fransızlar'ın gözüyle bakılmaya çalışılmıştır.

Savaşın sonuna doğru yaşanan gelişmelere bakıldığında, diplomasi trafiğinin iyice yoğunlaştığı görülür. Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim azınlıkları bu diplomasi yoğunluğunun merkezine oturmuştu. Avrupalı devletlergörüştürme, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim azınlıklarının siyasi, sosyal, ekonomik ve tabii ki dini yaşamlarının daha iyi şartlara kavuşturulmasını arzu etmekteydiler. Fakat bu talep, öncelikle Kırım Savaşı'nda Fransa ve İngiltere'nin yardımlarının bir karşılığı, daha doğrusu bir bedeli olarak algılanmıştı. Uzun vadede ise; Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun bu ülkelerin çıkarlarına göre yeniden dizayn edilmesi amaçlanmaktaydı. Çünkü Osmanlı Devleti, mevcut yapısı ile Avrupalı devletlerin isteklerine cevap vermekte yetersiz kalmaktaydı. Bu noktada Fransave İngiltere'nin aynı amacı benimsediklerini; fakat yöntem olarak farklı bir yolu seçtiklerini özellikle belirtmek gerekir. Bu yönetsel fikir ayrılığı, iki ülkenin İstanbul'da nüfûz mücadelesine girmesine neden olmuş, Bâb-ı Âlî ve Sultan Abdülmecid de bu

mücadelede kendilerine yakın hissettikleri Fransa ile ortak hareket etmeyi uygun görmüşlerdi. Bu Fransız yanlılığı, doğal olarak İngiliz karşıtlığını da beraberinde getirmiştir. Sadaret kurumu bu mücadelenin merkezi konumunda yer almış ve Fransa açık bir şekilde Âli Paşa'yı desteklerken, İngilizler de Mustafa Reşid Paşa'yı sadaret koltuğuna oturtma adına önemli bir çaba harcamıştır. Neticede Fransa, bu nüfuz mücadelesini kazanarak uzun yıllar sonra İstanbul'da güçlü bir konuma ulaşmıştır.

Müttefikler arasında birbirinden farklı birçok konu masaya yatırılmış ve tartışılmıştır. Bunların hepsine ayrı ayrı değinerek kurguyu dağıtmak yerine içlerinden en önemlileri olarak düşünülen bazı konular seçilerek detaylı bir şekilde aydınlatılmaya çalışılmıştır. İslahât Fermânı'nın ilan ediliş süreci bu konulardan ilkidir. Genel manada Osmanlı modernleşmesinin en önemli yapı taşlarından birisi olarak görülen İslahât Fermânı üzerine önemli çalışmalar yapılmışsa da daha ziyade fermânın içeriği ve uygulanışı üzerinde durulmuştur. Fakat fermânın ortaya çıkışı hakkında Türkçe literatürde bir çalışma olmadığı gibi; neredeyse bu konuya hiç değinilmemiştir. Böyle bir çalışmanın yapılmamış olması, hem Osmanlı arşivlerinin hem de dönemin eserlerinin ketumluğu ile alakalandırılabilir. Fakat başta Fransa olmak üzere İngiliz, muhtemelen de Avusturya arşivlerinin ve o dönemdeki eserlerin bu konuda, son derece zengin olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle İslahât Fermânı'nın ilan ediliş süreci üzerinde önemle durulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında Paris Anlaşması'nda doğrudan Osmanlı ve Fransa'nın çıkar çatışması ya da çıkar birliği içinde olduğu Memleketeyn ve İslahât Fermânı'nın anlaşmada zikredilmesi konularına daha geniş yer verilmiştir.

Son olarak çalışmada kullanılan bazı dilbilgisi kurallarına değinmek gerekiyor. Bilindiği üzere Osmanlı Türkçesinde yabancı devlet isimleri ya da devlet adamları okudukları şekilde yazılmışlardır, yani Charles Quint'in Şarlken yazılması örneğinde olduğu gibi. Kezâ bu uygulama Cumhuriyet sonrasında da devam etmiştir. Bu sebeple çalışmada bu kurala aynen uyulmuş ve Napoléon yerine dilimizde kabul gördüğü şekilde Napolyon, Louis yerine Lui, Nicholas yerine Nikola ifadeleri kullanılmış, Comte unvanı da Kont şeklinde yazılmıştır.

Kaynaklar

Türk tarih yazımında Kırım Savaşı, uzun süre boyunca mağlup olunan bir düşmana karşı elde edilmiş nadir bir zafer olması hasebiyle, genel olarak orduların cephede

mücadele ettiği bir savaş olarak algılanmış ve yapılan çalışmalar, savaşa ya da savaşın ekonomik boyutlarına odaklanmıştır. Hatta konuya ilişkin yapılan uluslararası sempozyumlarda yayınlanan bildiriler bile bu alana yoğunlaşmıştır. Savaşın diplomasi yönüne bakıldığında ise; ilginç bir tezatlık ortaya çıkmaktadır. Savaş öncesi diplomasi trafiği hayli detaylı şekilde ele alınmış, savaş dönemindeki barış görüşmeleri de kezâ üzerinde ehemmiyetle durulmuş noktalardır. Fakat Osmanlı Devleti'nin müttefikleri ya da Rusya ile diplomatik alanda ne tür bir ilişkiye girdiği sorusu henüz net olarak cevaplanamamıştır.

Türkçe literatürde Kırım Savaşı, genel itibariyle tezlere konu olmuştur. Bu tez çalışmaları ise; yukarıda ifade edildiği gibi savaşın askeri boyutuyla meşgul olmuştur. Bu yönüyle, Mustafa Budak'ın, *1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi*,¹ Besim Özcan'ın, *Rus Donanmasının Sinop Baskını (30 Kasım 1853)*,² Fatih Akyüz'ün, *Kırım Savaşı'nın Lojistiğinde İstanbul'un Yeri*,³ adlı tez çalışmaları örnek olarak gösterilebilir. Figen Taşkın'ın, *Kırım Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na Ekonomik Etkileri ve İaşe Sorunu*,⁴ adlı doktora çalışması hadiseye ekonomik bir yaklaşım getirmesi açısından kayda değerdir. Bu tezlerin yanından son dönemde yapılan iki doktora çalışması, olaya bakış açıları ve kullandıkları kaynaklar itibariyle ön plana çıkmaktadırlar. Bunlardan ilki Erdoğan Keleş, *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*,⁵ adlı doktora çalışmasıdır. Keleş'in bu çalışması savaşın başındaki diplomatik gelişmeleri, yani Kutsal Yerler meselesini, bütün yönleriyle ele alması açısından son derece önemli bir çalışmadır. Osmanlı arşivinin ağırlıklı kullanıldığı tezinde Keleş İngiliz arşivlerine de yer vererek, konuyu diğer eserlerden daha geniş bir bakış açısıyla ele almıştır. Fakat Keleş, savaşın ele alındığı bölümlerinde genel olarak mali ve askerî hadiselerle ağırlık vermiştir. Yine Kırım Savaşı üzerine son dönemde yapılan bir diğer önemli çalışma da Candan Badem tarafından kaleme alınmıştır. Doktora tezi olarak ortaya çıkan ve daha sonra kitaplaştırılan çalışmasında Badem, Rus arşiv belgelerini kullanarak Osmanlı-Rus ilişkileri

---

¹ Mustafa Budak, *1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.

² Besim Özcan, *Rus Donanmasının Sinop Baskını (30 Kasım 1853)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.

³ Fatih Akyüz, *Kırım Savaşı'nın Lojistiğinde İstanbul'un Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006.

⁴ Figen Taşkın, *Kırım Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na Ekonomik Etkileri ve İaşe Sorunu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

⁵ Erdoğan Keleş, *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

tarihine önemli bir katkı sağlamıştır.⁶ Doktora tezlerinin dışında kalan eserlere bakıldığında yine aynı tablo ile karşılaşılmaktadır. Bu yayınlar da yine savaş odaklı olup, olayın diplomatik yönüne pek de değinilmemiştir.⁷

Kırım Savaşı'na ait literatürdeki savaş odaklı bu bakış açısı, hadisenin bir dış politika gelişmesi olarak ele alınması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Hâlbuki savaş sırasında vuku' bulan diplomatik hadiseler, Osmanlı Devleti'nin dış siyâsetinden ziyade iç siyâsetinde önemli kırılmaların yaşanmasına vesile olmuştur. Daha önce askerî alanda hissedilen Fransız tipi modernleşme, Osmanlı Devleti'nin her alanına sirayet etmeye başlamıştır. Mesela Avrupa'nın en ünlü şarkiyâtçılarından olan Edouard Driault, Fransa'nın on dokuzuncu yüzyılda İstanbul'da en etkin olduğu, nüfûzunu en fazla hissettirdiği dönemin Paris Barış Anlaşması'nın hemen sonrası olduğunu ifade eder.⁸ Kezâ, Ahmed Cevdet Paşa da Kırım Savaşı'na da değindiği eseri Tezâkir'de savaş dönemi ve sonrasına ilişkin değerlendirmelerinde “*Fransızlar'ın aktâr-ı şarkıyyede nüfûzları galebe etmeğe başlayınca*”, ya da “*Fransız politikasının galip geldiği*”⁹ gibi ifadelere yer vererek Driault ile aynı doğrultuda görüş belirtir. Fakat ne Driault ne de Ahmed Cevdet Paşa, hadiselerin detaylarına inmemişlerdir. Ahmed Cevdet Paşa'nın detaylandığı tek husus, Osmanlı sarayındaki siyâsî hizipleşme ve çekişmelerdir. Diğer taraftan dönemin olaylarını yazan Vak'anüvîs Ahmed Lütfî Efendi, ilginç bir şekilde bu konuda derin bir sessizliği gömülmüştür. Gerçi onun eserinde sadece Fransa'nın değil, diğer Avrupalı güçlerin Kırım Savaşı ve hemen arifesindeki siyâsî konumlarına, vuku'a gelen diplomatik gelişmelerin seyrine pek de rastlanmaz. Çünkü Lütfî Efendi, en azından bu dönemi konu edindiği eserinde, tabir câizse suya sabuna dokunmadan, sadece siyâsî gelişmeleri kronolojik bir üslûpla ele almıştır.¹⁰ Kezâ daha önce ifade edildiği gibi, Kırım Savaşı üzerine Türkiye'de yapılan son dönemdeki modern çalışmalar da savaş odaklı olduklarından bu konuya değinmemişlerdir. Sadece Fuat Andıç ve Süphan Andıç'ın *Kırım Savaşı, Âli Paşa ve Paris Anlaşması*¹¹ adlı eserleri dönemin diplomatik gelişmelerine vurgu yapar; fakat eserin adın

⁶ Bu eser için bkz. Candan Badem, *The Ottoman Crimean War (1853-1856)*, Leiden: Brill, 2010.

⁷ Mesela bkz. *Kırım Savaşı*, (Der.) Aziz Kaylan, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1975; Saim Besbelli, *1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı*, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı, 1977; *Savaşın Barışa 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Anlaşması (1853-1856) (22-23 Mayıs 2006)*, İstanbul: İÜEF Tarih Araştırma Merkezi, 2007.

⁸ Édouard Driault, *La question d'Orient depuis ses origines jusqu'à la paix de Sèvres (1920)*, Paris: 8. éd. entièrement refondue, 1921, s.184.

⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 1-12, (Haz. Cavid Baysun), Ankara: TTK, 1991, s.40; 55.

¹⁰ *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, 9, (M. Münir Aktepe Haz.), İstanbul: İÜEF Yayınları, 1984.

¹¹ Fuat Andıç ve Süphan Andıç, *Kırım Savaşı, Âli Paşa ve Paris Anlaşması*, İstanbul: Eren, 2002.

da anlaşılacağı gibi çalışma Âli Paşa odaklı olup, daha ziyade savaşın sonuçları üzerine eğilmiştir.

Kırım Savaşı dönemine ait ya da çağdaş Fransız tarih kitaplarına bakıldığında ise; ilginç bir manzara ile karşılaşılır. Fransızlar'ın algısında Kırım Savaşı iki yıl sürer, yani savaşın başlangıcı 1854'tür.¹² Zaten savaş, Fransa ile İngiltere'nin Rusya'ya karşı mücadele ettikleri bir olaymış gibi yansıtılır. Doğal olarak Osmanlı Devleti, bu savaşta yerini sadece olayın patlak verme sürecinde almış olmaktadır. Bu kitaplarda Osmanlı Devleti'ni arayıp bulmak pek de kolay bir iş değildir. Çağdaş Türk araştırmaları ve kitapları ise; ayrı bir soruna ev sahipliği yaparlar. Fransa, Kırım Savaşı'nda yer alır; lâkin sadece cephede ve sadece Osmanlı gözüyle. Hâlbuki Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti'nin yanında İngiltere ve Fransa'nın bir arada, ittifak içerisinde Rusya'ya karşı yaptığı bir mücadeledir. Osmanlı dışındaki ülkelerin bu savaşa girişlerini, beklentilerini, politikalarını, askerî ve diplomatik girişimlerini anlamak ve buna göre bir kurgu yapmak için en sağlıklı yol, ancak o ülkelerin arşivlerinden geçer. Fransa'nın Türkleri yok sayması ile Türklerin yokluktan Fransa'yı anlayamaması, her ne kadar niyet farkı olsa da, konunun anlaşılabilmesi açısından aynı paya sahiptirler. Sözün özü, Kırım Savaşı ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa müdahil olanlar; ama özellikle de nüfuzunu İstanbul'da yeniden tesis etmiş olan Fransa arasındaki ilişkiler tam manasıyla ortaya konulamamıştır. İşte bu tez çalışması, kısaca anlatılmak istenen bu sorunsaldan yola çıkarak, Kırım Savaşı esnasında yaşanan diplomatik gelişmelerin neler olduğu sorusuna her iki ülkenin arşiv malzemelerinin karşılaştırılması yaklaşımıyla kullanılarak bir cevap arama saikiyle ortaya çıkmıştır. Bu çalışma bu sorunun bir ayağı, yani Fransa ile olan diplomatik ilişkilerin üzerinde durarak, diğer çalışmalara da öncülük etmeyi amaçlamaktadır.

Osmanlı-Fransız ilişkilerine dair çalışmalara bakıldığında ise; Türk tarihçiliği açısından önemli bir eksikliğin var olduğu görülmektedir. Osmanlı-Fransız ilişkilerini ele alan tek bir monografik çalışmanın bile Türkçe literatürde yer almadığını belirtmek

---

¹² Bu duruma ilişkin birkaç örnek vermek gerekirse; Charles Alexandre Fay, **Souvenirs de la guerre de Crimée, 1854-1856**, Paris: Berger-Levrault, 1889; Charles-Antoine Thoumas, **Mes souvenirs guerre de Crimée (1854-1856)**, Paris: Libr. Illustrée, 1892 ;Eugène Émile Édouard Perret, **Les Français en Orient. Récits de Crimée, 1854-1856**, Paris: Bloud et Barral, 1889; Vicomte de Guichen, **La guerre de Crimée (1854-1856) et l'attitude des puissances Europeennes, etude d'histoire diplomatique**, Paris: Editions A. Pedone, 1936.

gerekir. Buna rağmen, Faruk Bilici'nin Osmanlı-Fransız ilişkilerinin ilk dönemlerini analiz ettiği çalışması *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı (Louis XIV et son projet de conquête d'Istanbul)*¹³ son derece önemli bir eserdir. Özellikle Fransız arşivlerinin etkileyici biçimde kullanıldığı çalışmasında Bilici, hem ilk dönem Osmanlı-Fransız ilişkilerini, hem de Bourbon hanedanı yönetimindeki Fransa'nın Osmanlı algısını oldukça iyi bir şekilde kaleme almıştır. Yine Fransız arşivlerinden yararlanılarak kaleme alınan İsmail Soysal'ın *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1780-1802)*¹⁴ adlı eseri, bir diğer önemli çalışmadır. Bu çalışmada da Fransız arşivleri ağırlıklı şekilde kullanılmış olup, eserin yazarı Soysal iki ülkenin ilişkilerini de eserinde genel bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Son olarak değinilmesi gereken kayda değer çalışma Abdurrahman Çaycı'nın *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*¹⁵ adlı eseridir. Yazar, bu çalışmasında Kırım Savaşı sonrası Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin Afrika topraklarındaki politikasını her iki ülkenin arşivlerini kullanarak analiz etmeye çalışmıştır.

Arşivler

Fransız Arşivleri

Bu çalışmada en fazla kullanılan belgeler, Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın Paris'te bulunan arşivine aittir: Archives du ministère des Affaires étrangères français (AMAEF) Bunun temel sebepleri, Türkiye'de konu üzerine yapılan çalışmalarda Fransız arşivlerinin göz ardı edilmiş olması ve bir ülkenin dış politikasını anlamının en sağlam yolunun o ülkenin arşivlerinin kullanılması ile olacağı yönündeki fikirdir. Fransız Dışişleri Bakanlığının Paris ve Nantes'ta olmak üzere iki büyük arşivi bulunmaktadır. Birincisi çok daha geniş kapsamlı olup, Fransa'nın tarihi boyunca yabancı ülkelerde bulunan temsilcilerinin başta Hâriciye Nezâreti olmak üzere diğer nezâretlerle olan yazışmalarını içermektedir. Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivlerinin Paris şubesinde yer alan *Affaires politiques* fonunun *Affaires politiques jusqu'en 1896* kısmında *Turquie* başlığı altında 1570 yılında Fransız Elçisi Noailles'in ilk yazışmaları ile başlayıp, 1896 yılının sonuna kadar

---

¹³ Faruk Bilici, **XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı (Louis XIV et son projet de conquête d'Istanbul)**, Ankara: TTK Yayınları, 2004.

¹⁴ İsmail Soysal, **Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1780-1802)**, Ankara: TTK Yayınları, 1987.

¹⁵ Abdurrahman Çaycı, **Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)**, Ankara: TTK Yayınları, 1995.

devam eden süreyi ihtiva eden 531 adet defter yer almaktadır. Çalışmada 1853 yılı Ocak ayından 1856 yılının Mayıs ayına kadar olan süreçte, 311 numaralı defterden başlayarak 325 nolu defteri de kapsayacak şekilde toplam on dokuz defter incelenmiştir. Bu defterler, microfilme aktarılmış olup, her biri kronolojik bir düzen içerisinde tasnif edilmiştir. Belgeler tarih sırasına göre sıralanmış olsa da aynı tarihli birden fazla belge bulunabilmektedir. Bu nedenle bu belgelere referans verilirken daha sonra da üzerlerine eklenmiş olan sayfa numaraları da ayrıca gösterilmiştir. Fransız arşivlerinin Osmanlı arşivlerindeki “dağınık” yapıya nazaran “toplu” oluşu araştırmacıya büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Fakat bu toplu belgelerin tasnifleri ayrı ayrı yapılmadığından Osmanlı arşivlerinin “ince tasnifi” de bu yönüyle daha ön plandadır. Paris’teki arşivden yararlanılan bir diğer tasnif *Entrées exceptionnelles et collections* katalogu altında bulunan *Mémoire et Documents* tasnifidir. Bu tasnifte, politikacı, din adamı, asker gibi önemli mevkilerde bulunan Fransızlar’ın Osmanlı Devleti üzerine olan araştırmaları, fikirleri, projeleri yer almaktadır. Çalışmada daha ziyade 1853-1856 yıllarını kapsayan 114, 115 ve 116 numaralı defterlerden yararlanılmıştır. Paris’teki son katalog ise; Fransız diplomatların özel yazışmalarından oluşan *Papiers d’Agents-Archives Privées* katoloğunda Fransız Büyükelçisi Edouard Antoine de Thouvenel’e ait özel yazışmaları içeren belgelerdir.

Fransız Dışişleri Bakanlığının Nantes’ta bulunan şubesinde ise; daha ziyade Fransa’nın Osmanlı topraklarının farklı bölgelerinde yer alan Konsoloslarının raporları yer almaktadır. Bu arşivi Kırım Savaşı açısından önemli kılan husus, arşivde savaşın hem askerî hem de diplomatik yönüyle ilgili dokuz adet karton dosyanın bulunmasıdır. Bu dosyalar, *Constantinople-Ambassade-Série E* tasnifi altındadır. Fakat bu belgeler, Paris’te olduğu gibi, kronolojik olmayıp, konusuna göre karışık bir biçimde tasnif edilmiştir. Bu tasniften 727 ve 729 numaralı karton dosyalarda bulunan, özellikle Akdeniz ve Karadeniz donanmalarının yazışmaları kullanılmıştır.

Fransız arşivleri içerisinde son olarak *Savunma Bakanlığı Arşivi Centre d’archives du ministère de la défense, le service historique de la défense (SHD)* belgeleri de gözden geçirilmiştir. Adından da anlaşılacağı gibi buradaki arşiv malzemeleri daha ziyade askerî ağırlıklıdır. Fakat bunun yanında tıpkı Paris’teki Dışişleri arşivinde olduğu gibi *Memoires* tasnifi altında diplomatik belgeleri de bulmak mümkündür. Bu çalışmada GR 1 M 1620 numaralı karton dosyada yer alan diplomatik ve bazı askerî malzemelerden yararlanılmıştır.

Fransız arşivleri ile ilgili üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan birisi “*güvenirlilik*” konusudur. Herşeyden önce; İstanbul’da bulunan Fransız temsilcisinin ki; bu Maslahâtgüzâr ya da Fevkalade Elçi olabileceği gibi Büyükelçi de olabilirdi, yazışmaları ile Osmanlı Devleti’nin farklı bölgelerinde bulunan konsolosların raporlarından farklılık arz ettiğini belirtmek gerekir. Başkentteki diplomatın yazışmaları, Fransa’nın genel politikaları üzerine olurken; konsoloslar, buldukları şehrin ve havalisinin durumuna ilişkin bilgileri rapor ederlerdi. Yani elçilik raporlarında nüfus, cemaatlerarası ilişkiler gibi tartışmalı konulara çok da rastlanmaz. Bu konular daha ziyade konsolos raporlarına yansımıştır. Diğer taraftan İstanbul’daki Fransız temsilcileri kendi ülkelerinin hükümet mensuplarıyla, yani nâzırlarıyla yazıştıkları için son derece dikkatli olmak zorundaydılar ve zaten ağıdalı bir resmî üslup kullanmışlardır. Bu sebeple Fransız elçilerin hükümetlerinin üzerinde özenle durdukları meselelerde, zaman zaman birden fazla rapor yolladıkları görülmüştür. Bu yolladıkları raporların kaynaklarını özellikle vurgulamışlardır. Mesela, Kırım Savaşı’ndan hemen önce Osmanlı ordusunun yapısına mevcuduna ilişkin bir rapor, Fransız elçisi La Cour tarafından Fransa Hâriciye Nâzırına gönderilmiştir. Bu son derece önemli raporun bizzat Osmanlı Seraskerî tarafından Fransa Sefâret Baştercümanı Schefer’e verildiği raporda vurgulanmıştır.¹⁶ Aldıkları bilgilerin ya da belgelerin kaynağını bildirmeye özen gösteren Fransız diplomatlar, ayrıca elde ettikleri bilgileri, Osmanlı Nâzırlarından teyit etmek gibi bir yolu da benimsemişlerdi. Bu sebeple yazışmalarda ya bu nâzırların aldıkları bilgileri teyit ettiklerini ya da bundan emin olduklarını içeren ifadelerle sıkça rastlanmaktadır.¹⁷ Kısacası, hükümet mensupları ile yazıştıklarından son derece titiz davranmaya özen gösteren Fransız elçilerinin gerçeğe ne kadar uygun bilgi yollarlarsa, hükümetlerinin politikalarına o derecede katkı yapacakları da ortada olduğundan bu kaynaklara Osmanlı tarihi açısından önyargıdan uzak şekilde yaklaşılması gerekmektedir.

---

¹⁶ Bu rapor için III. Bölümdeki *Mençikof’un Misyonu ve Fransa’nın Rusya’ya Karşı Aldığı İlk Tedbirler* adlı başlığa bakınız.

¹⁷ Bu duruma şu örnekler verilebilir: “...aldığım bilgilerin doğruluğundan kesin derecede eminim...” AMAEF, Paris, Correspondance Politique Turquie, 322 première, Schefer’den Benedetti’ye, 25 Nisan 1855, s.106; “...Yarın Âli Paşa ile bir araya gelip Scheffer’in Padişah ve Lord Stratford arasındaki görüşmelerine ilişkin raporunu ona okuyacağım. Bir de ondan bu raporun içeriğini doğrulamasını isteyeceğim...” AMAEF, Paris, Correspondance Politique Turquie, 322 première, Thouvenel’den Walewski’ye, 10 Eylül 1855, s.94; “...Ali Fethi Paşa, Kalimaki hakkında söylenenleri doğruladı...” AMAEF, Paris, Correspondance Politique Turquie, 324 première, Thouvenel’den Walewski’ye, 1 Şubat 1856, s.287.

Çalışmada kullanılan Osmanlı Arşivi belgelerinin çoğunluğunu, araştırmının yoğunlaştığı Hâriciye Nezâretine ait belgeler oluşturmaktadır. Bu belgeler, Tanzimat dönemiyle birlikte teşkilatlanan Hâriciye Nezâretine ait belgeleri kapsar. 1835 yılında II. Mahmud döneminde, Dâhiliye Nezâreti ile birlikte Hâriciye Nezâretinde de kendi bünyesinde bir arşiv barındırmasına karar verilmişti.¹⁸ 1885 (H. 1303) tarihli, “Sefâret-i Seniyyelerdeki Evrakın Hıfzı ve Kaydı” hakkındaki talimatnâme ile ayrı seriler halinde dosyalanmış olan Mektûbî Kalemî, Hukuk Müşavirliği, İstişare Odası, Umûr-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdüriyeti ve Tercüme Odası gibi birimlerin dışındaki Hâriciye Nezâreti evrakının düzenli bölümü, Siyasî, İdarî, Hukuk ve Mütenevvia adları altında şeklinde kısımlara ayrılarak dosyalanmıştır.¹⁹ Bu tasnif içerisinde Osmanlı Devleti’nin yaklaşık olarak son seksen yıllık döneme ait hâriciye belgelerini bulmak mümkündür. Çalışma içerisinde, tasnif içerisindeki bütün bölümlere bakılmış, Hâriciye Mektûbî Kalemî ve Siyâsî kısım belge ve dosyaları kullanılmıştır.

Tez çalışmasında kullanılan Başbakanlık Osmanlı Arşivine ait bir diğer tasnif *Sefâretlerdir*. *Paris Sefâretine* ait belgelerin bulunduğu *HR.SFR (4)* ve *Londra Sefâretine* ait bulunan *HR.SFR (3)* tasnifleri altındaki 1848-1856 yıllarına ait belgeler taranmış ve gerekli olan belgeler kullanılmıştır. Yine Hâriciye Nezâreti tasnifi altında yer alan Tercüme Odası’na ait belgeler de çalışma için son derece önemli kaynaklardan olmuştur. Fakat burada bir hususa muhakkak değinilmesi gerekmektedir. Adından da anlaşılacağı gibi Hâriciye Tercüme Odası evrakları, Hâriciye Nezâretine gelen yabancı dildeki belgelerin, çoğunluğu Fransızca olmak üzere tercümesinin yer aldığı bir tasniftir. Bu tasnifteki belgelerin zaman zaman sadece tercümesi, zaman zaman da hem orijinali hem de Osmanlı Türkçesi’ne yapılmış çevirileri bir arada yer almaktadır. Türk araştırmacılar için belgenin Osmanlı Türkçesinden yararlanmak elbette zaman kazanma açısından daha doğru bir yaklaşım olarak gözüke de orijinal belge ile Osmanlı Türkçesi belge arasında bazen hiçbir alakasının olmadığını, yani bir şekilde belgelerin birbirine karıştığını, dolayısıyla Fransızca ve Osmanlı Türkçesi belgelerinin birbiriyle alakasız olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sorunun

---

¹⁸ Atilla Çetin, “Türkiye’de Arşivciliğin Tarihi Gelişimi”, **Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu (17-19 Kasım 2005)**, İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2006, s.14.

¹⁹ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2000, s.415-416; Mustafa Budak, XIX. ve XX. Yüzyıllar Kafkasya Araştırmaları ve Osmanlı Arşivi, **Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu (17-19 Kasım 2005)**, İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2006, s.450-451.

başka bir yüzü de, Fransızca orijinal belge ile Osmanlı Türkçesi'ne çevrilmiş belge arasında bilinçli ya da bilinçsiz bazı farklılıkların olmasıdır. Bu tasnifte yer alan belgelerin başında belgenin tercüme ya da özeti olduğuna dair bilgi verilmektedir. Yani belgenin özet olduğu ibaresinde pek bir sıkıntı gözükmezken, tercüme denilen belgelerin bir kısmının da aslında birer özetten ibaret olduğu görülmüştür. Bu sebeple Fransızca belgenin içerisindeki bir takım bilgilerin tercüme edilirken eksik biçimde aktarıldığı görülmüştür. Bu konu bu çalışmanın sınırları içerisinde yer almasa da Kâtiplerin neye veya hangi ölçülere göre özet yaptıklarının da ayrı bir muamma olduğu bir gerçektir.

Bâb-ı Âlî Sadaret Kalemlerine Ait Belgeler tasnifi içerisinde yer alan İrâdeler, çalışma için son derece önemli belgelerdendir. II. Mahmud döneminde 1832 yılından itibaren arz tezkirelerinin Padişahın hususi başkâtibi yani Serkâtib-i Şehriyarî'ye hitaben yazılması usulden olmuştu. Başkâtib, bunu padişaha okur, padişah da görüşünü şifahi olarak belirtir ve bu mütâlâa da, arz tezkiresinin altına ve eğik olarak başkâtib tarafından sadrazama hitaben yazılırdı. Bu şekilde meydana gelen İrâdeler tasnifi içerisinde yer alan *Hâriciye (İ.HR)*, *Dâhiliye (İ.DH)*, *Mesâil-i Mühimme (İ.MSM)* ve *Meclis-i Vâlâ (M.VL)*, başvuru evrakları olmuştur. Osmanlı arşivi ile ilgili olarak belirtilmesi gereken önemli bir nokta ise; *Hâriciye Defterlerinin* tamir nedeniyle araştırmacılara kapalı olması bu tasniften istifade edilmesini engellemiştir.

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Savaşa ilişkin olarak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından yayınlanan *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)* adlı çalışma, Türkçe literatür açısından tek olması hasebiyle önemli bir çalışmadır. Bu eserde yüze yakın belge değişik tasniflerden yararlanılarak oluşturulmuş ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Ali Fuad Türkgeldi tarafından hazırlanan *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye* ve *Ricâl-i Mühimme-yi Siyâsiyye* adlı eserler, dönemin Osmanlı belgelerinden yararlanılarak vücuda getirilmiş olmaları açısından kayda değer bir öneme sahiptirler.

Dönemin Fransız Büyükelçisi Thouvenel'e ait belgelerin yer aldığı *Nicolas Ier et Napoléon III, les préliminaires de la guerre de Crimée, 1852-1854, d'après les papiers inédits de M. Thouvenel* ve *Pages de l'histoire du Second Empire d'après les papiers de M. Thouvenel* adlı çalışmalar, özel yazışmaları içerse de dönemin diplomatik ilişkiler ağını ve Osmanlı Sarayı ve Bâb-ı Âlî ile Fransız Büyükelçiliği arasındaki ilişkilerin portresini

ortaya koymasý bakımýndan son derece mühimdirler. Fransa'nýn Osmanlý Devleti ve yöneticilerine olan bakýþ açýsý bu eserlerde biraz daha resmîyetten sıyrýlýp, daha gerçekçi bir boyutta yansýtýlmýþtır. Bu eserler ayrıca, Sultan Abdülmecid, Koca Mustafa Reþid Paþa (ö.1858), Mehmed Emin Âli Paþa (ö.1871) ve Keþecizade Fuad Paþa (ö.1868) gibi savaþýn ve diplomasi trafiðinin en önemli aktörleri olan şahýslarýn karakterleri ve politikaları hakkında çok çarpıcı deðerlendirmeler ve gözlemleri barýndýrmaktadýrlar.

Fransýzca literatürde Kırım Savaþý'na iliþkin belgelerin yayýnlandýðý bazı önemli eserler bulunmaktadır. Bunlar içerisinde Vicomte de Guichen tarafından 1939 yılında yayýnlanan *la guerre de Crimée (1854-1856) et l'attitude des puissances Europeennes, etude d'histoire diplomatique* adlý çalıþma tamamen Fransýz Dýþiþleri Bakanlýðýnýn arþivlerinde yer alan İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya ve Osmanlý Devleti nezdindeki Fransýz elçilerinin yazýþmalarýndan oluşur. Her ne kadar Osmanlý Devleti ile ilgili yazýþmalar son derece az ve sadece savaþýn giriþ kısmý ile sınırlý olsa da diðer ülkelerin diplomatik politikalarını takip etme açısından kayda deðer bir eserdir. Bu konudaki bir diðer eser, Luc Monnier'in *Etude sur les Origines de la Guerre de Crimée*, adlý yapıtıdır. Bir önceki eser kadar olmasa da Monnier'in 1977 tarihli eseri de yine Fransýz arþiv belgelerinin yayýnlanması açısından önemlidir.

Fransa İmparatoru Napolyon tarafından, Rus Çar'ý Nikola'ya gönderilmiş ve cevabý alınmýþ mektupları ihtiva eden 1854 tarihli *Lettre de l'Empereur Napoléon à l'Empereur de Russie et documents Français relatifs aux affaires d'Orient* adlý eser de savaþa giriþi sürecinde iki düşman ülkenin birbirlerine olan bakýþları ve politikaları bakımýndan son derece kıymetlidir.

İngiliz arþiv belgelerinden oluşun *Eastern Papers, Part XVIII, Correspondence Respecting Christian Privileges in Turkey*, 1855-1856 yılları arasında Islahât Fermânı sürecinin İngiliz belgelerine yansıması açısından fevkalade öneme sahip bir eserdir. Bu eserde, Osmanlý vatandaþý gayrimüslimlere yönelik planlanan reformların niçin ve nasıl yapılması gerektiðine dair İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford'un Londra Kabinesi ile olan yazýþmaları yer almaktadır. Eser, Fransýz Büyükelçisi Thouvenel'in raporlarının karşılaþtırılmalı bir yaklaþımla incelenmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca Lord Stratford'un hayatını konu alan ve Stanley Lane-Pool tarafından yayýnlanan *The Life of the Right Honourable Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe: From His*

Memoirs and Private and Official Papers adlı eserin ikinci cildi Lord Stratford'un kalem aldığı resmî ve gayri resmî belgeleri ihtiva etmektedir. Bu eserin önemi, Kırım Savaşı'nın askerî ve diplomatik yönüne dair İngiliz Büyükelçinin belgelerinin bir kısmının yayınlanmasından ileri gelmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KIRIM SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI-FRANSIZ İLİŞKİLERİ

Kırım Savaşı'na kadar olan dönemde Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ilişki, yaklaşık olarak üç asırlık bir süreci tamamlamış bulunmaktaydı. Her ne kadar ilişkiler ağının kurucu retoriği *kadim dostluk (ancien l'amitié)* olsa da; bunu bütün ilişkilerin oturduğu zemin olarak kabul etmek uluslararası ilişkiler bakımından eksik bir yorum olarak kalmaktadır. İki ülkenin siyâsî ve ekonomik güçleri ve çıkarları ilişkisinin temel esasını oluşturmuş, ortak düşman algısı da birlikteliğin doğmasına vesile olmuştu. Lâkin iki ülkenin ne güçleri, ne çıkarları ve ne de ortak düşman algıları süreklilik arz etmişti. Bu sebeple iki ülkenin daima dostane ilişkiler içerisinde bulunmaları söz konusu olmamıştı. Bu ilişkiyi asıl özel kılan nokta ise; her iki taraf için de öteki ile kurulan ilk ittifak olmasıydı. Osmanlı Devleti için bakıldığında bir Hıristiyan devlet ile beraber hareket etmek, İslâmi geleneğe pek uygun düşmediği gibi, kendi tarihinde de emsalsiz bir hadise idi. Kezâ Fransa açısından da Hıristiyan taassubunun zirvede olduğu bir çağda, geleneksel düşman ile hele de kendinden olana karşı birlikte olmak, kendi dünyasına ihanet etme tehlikesini beraberinde getiren vahim bir durumdu.

Kadim dostluk algısı buradan ileri gelmekte olup, her iki devletin yönetim geleneğinde, güç dengelerine bağlı olarak zamanla değişen bir algıya dönüşmüştü. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu bir dönemde kendi çıkarları doğrultusunda Fransa'ya bir *ihsan* olarak, yardım ve kapitülasyonlarla başlayan dostluk ilişkisi, on yedinci yüzyılda kesintilere uğrasa da, Fransa'nın ayrıcalıklı bir statüye kavuşmasını sağladı. Bu ayrıcalıklı statü, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da başlayan geri çekilmesi esnasında, Fransa'nın giderek güçlenmesine de bağlı olarak 1740'tan sonra öncelik vasfına kavuştu. Bu öncelik, Fransız algısında zamanla hakka dönüştü. 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ise iki ülkenin ilişkilerini tamamen değiştirdi. Artık, Fransa etken olurken; Osmanlı Devleti edilgen rolüne bürünmeye başlayarak, yardım isteyen taraf oldu. Napolyon'un iktidarı, Fransa'nın Osmanlı topraklarını kendi nüfûz alanı olarak algılamasını da beraberinde getirdi. Bu algı,

Kırım Savaşı'na kadar devam etti. Osmanlı toprakları değişen şartlar altında gerektiğinde işgal, gerektiğinde de savunulacak bir yer olarak algılanmaktaydı. Bu bağlamda Fransız Dışişlerinin, İstanbul'daki elçilerine yolladığı talimatlarda dikkati çeken hususlardan birisi, kadim dostluğa yapılan atıftı. Fakat Fransa'nın kadim dostluktan anladığı ise; Osmanlı Devleti ile ilk defa ilişki kurup, büyük bir riski göze aldıkları için diğer Hıristiyan devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde kendilerinden fazla tasarruf hakkına sahip olamayacakları, kısaca buna sadece kendilerinin *hakkı* olduğu düşüncesiydi. Yani Osmanlı Devleti'nin toprakları Fransa'nın doğal nüfuz alanı olarak algılanmaktaydı.

1.1. Kanuni Dönemi: Kadim Dostluğun Başlangıcı

Tarihte ilk defa Attila ve Avrupa Hunları zamanında Frenklerle karşı karşıya gelmiş olan Türkler için ilişkilerin asıl başlangıcı, Osmanlı Devleti dönemine tesadüf eder.²⁰ Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ilk temaslar ise; Yıldırım Bayezid'in Haçlılarla yapmış olduğu Niğbolu Savaşı sonrasında esirlerin fidye ile serbest bırakılması konusunda oldu. II. Bayezid dönemine kadar, kendi meseleleri ile uğraşan ve bu nedenle İstanbul'un fethinden sonra Papa II. Pius'un haçlı ordusu çağrısına yanıt bile vermeyen Fransa, Cem Sultan olayı ile ilk defa Osmanlı Devleti ile karşı karşıya geldi. Fatih'in oğullarından Cem Sultan'ın kardeşi Bayezid'e karşı kaybettiği taht mücadelesinden sonra Fransızlar'a sığınması ve Osmanlı Devleti'nin Venedik ile giriştiği savaşta bu ülkeye Fransa'nın yardım etmesi söz konusuydu. Cem Sultan'ın Rodos Şövalyeleri tarafından Fransa'ya teslim edilmesiyle Fransa, Osmanlı Devleti'ne karşı önemli bir koz elde etti.²¹ İtalya'yı işgal etme planları yapan ve o dönem Avrupa'sının en güçlü ordusuna sahip olan Fransa Kralı VIII. Charles için Cem Sultan'ın elinde bulunması son derece önemliydi. Fransa Kralı, Cem Sultan kozunu kullanarak Osmanlı Devleti'ne karşı bir Haçlı seferi düzenlemeyi planlamış, hatta bunun için harekete de geçmişti. VIII. Charles, İtalya'yı aldıktan sonra beraberindeki Cem Sultan ile İstanbul'a hareket etmeyi, daha sonra da Kudüs'ü ele geçirmeyi düşünmekteydi. Fakat tam bu sırada Cem Sultan'ın ölmesi ve

---

²⁰ İsmail Ceran, "Osmanlı Dönemine Kadar Türk Fransız İlişkileri ve Haçlı Seferleri", *JASSS*, 6 (4), (2013), s.191.

²¹ Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, (Haz. Vahid Çabuk), 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s.384-394.

ardından İstanbul'a gitmeye hazırlanan Fransız ordusunun Napoli'de frengi hastalığı nedeniyle kırığa uğramasıyla VII. Charles, bu planlarından vazgeçmek zorunda kaldı.²²

On altıncı yüzyıl, Osmanlı Devleti ile Avrupa arasında özellikle diplomatik münasebetler açısından önceki yüzyıllara nazaran çok farklı bir süreci ifade etmekteydi. Bu dönemin en önemli özelliği, Avrupa'da Osmanlı Devleti ve Türklere karşı mevcut geleneksel Hıristiyanlık politikasından kopuşun meydana gelmesiydi. Bu kopuşun aktörü de Fransa idi. Daha 1517'de Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesinden sonra Papa X. Leo, I. François'dan Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulacak Haçlı ordusunun başına geçmesini talep etmiş ve genç Kral da bu teklife büyük bir hevesle olumlu yanıt vermişti.²³ Fakat kısa bir süre sonra Fransa Kralı, Papa'nın bu planından vazgeçtiği gibi, Osmanlı devleti ile de ittifak kurdu. Bu olay, o dönem Avrupa'sı için tam bir şok etkisi yaratmıştı. Fransa'nın bu tutumunda yatan en önemli neden; kuşkusuz 1525'teki Pavia savaşıydı. I. François, 1519'da Fransa tahtına oturmuştu. Genç kral, seleflerinin tersine Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Anadolu'dan atılmasına yönelik projelere destek vermekteydi. Fakat Habsburg İmparatoru V. Charles Quint (Şarlken) ile hanedanlık mücadelesine girişmesi, onun bütün dış politikasını radikal bir biçimde değiştirmesi ile neticelendi. 1519 tarihinde Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğunun tahtı için iki aday bulunmaktaydı. Bir tarafta İspanya, Avusturya, Hollanda, Belçika ve Fransa'da Burgundya'nın sahibi olan V. Charles Quint (Şarlken), diğer tarafta ise; Fransa Kralı I. François vardı. Sonuçta Kutsal Roma-Cermen imparatorluğunu tekrardan eski gücüne kavuşturmayı ve büyük bir imparatorluk kurmayı planlayan Şarlken, Kutsal-Roma Cermen İmparatoru seçildi. Mamafih Avrupa arenasında yeni bir sistem belirmeye başlamıştı. Fransa, İngiltere ve küçük Alman Devletleri gibi milli karakterli devletler için Ortaçağ'da olduğu gibi tek bir imparatorluğun çatısı altında yaşamak; ya da onun vassalı olmak kabul edilemeyecek bir şeydi. Bu sebeple hanedanlık mücadelesini kaybeden Fransa için radikal bir çözüm yolu aramaktan başka bir çare kalmamıştı. Böylece I. François, girişmiş olduğu hanedanlık

---

²² Halil İnalçık, "Avrupa Devletler Sistemi: Fransa ve Osmanlı", **Makaleler I**, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2010, s.242-244; İsmail Soysal, "Türk-Fransız İlişkileri", **TDVİA içinde**, 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, s.181.

²³ De Lamar Jensen, "The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy", **The Sixteenth Century Journal**, 16 (4), (1985), s.451.

mücadelelerini kaybetmesiyle iktidara geldiği ilk dönemlerinde benimsediği politikaların tam tersini uygulamak zorunda kaldı.²⁴

Şarlken'e yenilip esir düşen François, Habsburgların en önemli rakibi Osmanlı Devleti'nden yardım istemeye karar verdi. Fransa'nın bu talebi üzerine Kanuni Sultan Süleyman, önce 1526'da Mohaç'ta kazandığı zaferle ve ardından Viyana kuşatmasıyla Habsburgları büyük bir baskı altına aldı. Kanuni'nin yardımlarıyla François esaretten kurtulduğu gibi, Habsburg daha önce Fransa'dan almış olduğu Bourgogne bölgesini Camrai anlaşmasıyla iade etmek zorunda kaldı. İki ülke arasındaki ilişkilerde en önemli dönüm noktalarından birisi, 1535'te Fransa'nın Osmanlı nezdinde ilk daimi elçisini göndermesi ile gerçekleşti.²⁵ Jean de la Forest adlı bu Fransız elçi ile Sadrazam İbrahim Paşa arasında 18 Şubat 1536'da bir kapitülasyon anlaşması imzalandı.²⁶ Zaten Forest'in İstanbul'a gönderilirken Asya ve Kuzey Afrika'da Fransa lehine ticari imtiyâzlar elde etmesi talimatı verilmişti.²⁷ Tamamen ticari imtiyâzları içeren bu anlaşma kapitülasyonların durumu açısından da eşsiz bir yere sahipti. Osmanlı Devleti bu anlaşmadan önce sadece tek taraflı olarak, bir fermânla imtiyâz vermeyi benimsemişti. Fakat bu anlaşma, iki taraflı imtiyâzları içermekteydi. Böylece, Osmanlı Devleti'nin ileride başına büyük sorunlar açacak bu uygulama başlamış oldu. İki ülke arasındaki samimi ilişki Kanuni döneminde ortak askerî operasyonlarla perçinlendi. İki ülke 1543'te Nice'te ve 1553'te Kalabra, Sicilya ile Korsika adalarında İspanyollar'a karşı olduğu gibi ortak askerî harekâtlara giriştiler.²⁸ Katolik dünyanın hamisi Roi très chrétien (Koyu Hıristiyan Kral) olarak bilinen I. François'nın Osmanlı Devleti ile ittifak içine girmesi Hıristiyan dünyasında uzun bir süre

²⁴ İnalçık, a.g.m., s.245-246; Tahsin Fındık, "Osmanlı Belgelerinin Tanıklığı İle XVI. Yüzyılda Osmanlı-Fransız İlişkileri", Kemal Çiçek (Ed.), **Türkler**, 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.567.

²⁵ François-Emmanuel Guignard de Saint-Priest, **Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie et sur le commerce des Français dans le Levant**, Paris: E. Leroux, 1877, s.181.

²⁶ İstanbul'daki ilk daimi Fransız elçisi olan Forest görevine devam ederken 1537 tarihinde İstanbul'da öldü. Jean-Louis Bacqué-Grammont, "Kanuni Sultan Süleyman'ın I. François'ya İki Mektubu", (Çev. Refet Yinanç), **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 8 (14), Ankara, (1983), s.93; Saint-Priest, a.g.e., s.181.

²⁷ Ayşin Şişman, **1702-1708 Tarihleri Arasında Türk-Fransız İlişkilerinde Konsolos Arzları ve Bunlara Ait Hükümler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s.3.

²⁸ ChristineIsom-Verhaaren,""Barbarossa and His Army Who Came to Succor All of Us": Ottoman and French Views of Their Joint Campaign of 1543-1544", **French Historical Studies**, 30 (3), France and Islam, (2007), s.395-425; Géraud Poumarède, "Les envoyés ottomanes à la cour de France: une présence controversée", **Turcs et turqueries (XVIe-XVIIIe siècles)**, (Préface de Lucien Bély), 2009, Paris: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, s.65; Ercüment Kuran, "Fransa'nın Cezayir'e Tecâvüzü, **İÜ Tarih Dergisi**, 3 (5-6), (1953), s.53; Soysal, a.g.m., s.181; Fındık, a.g.m. s.571. Fransa'nın Kanuni döneminde İstanbul'daki elçileri ile olan yazışmalar için bkz. Ernest Charrière, **Collection de Documents Inédits sur l'Histoire de France, Négociations de la France Dans le Levant**, 2, Paris: Imprimerie nationale, 1850.

Fransa'nın alınına sürülen kara bir leke olarak kalmış ve Fransa'ya "hain" damgası vurulmuştu.²⁹ Böylece Fransa ile olan ittifak hem Avrupa'da Türklere karşı meydana getirilebilecek Katolik bloğun ya da Haçlı zihniyetinin yeniden doğuşu engellenmiş, hem de Orta Avrupa'daki hâkimiyet ve nüfûz mücadelesinde Habsburglar'a karşı önemli başarılar sağlanmış oldu.

1.1.1.Kapitülasyonlar, Fransa ve Katolisizm (XVI ve XVII. Yüzyıllar)

Burada Fransa'nın Katolik dünyasının lideri olma süreci Osmanlı ile olan bağlantısı çerçevesinde incelenecektir. Fransa'nın bu hakkı elde etmesi neredeyse iki asırlık bir sürece yayılan gelişmelerle ortaya çıkmış bir durumdu. Kanuni Sultan Süleyman döneminde, 1535'in³⁰ Şubat ayında İstanbul'da Osmanlı Devleti ile Fransa arasında 15 maddelik bir kapitülasyon anlaşması imzalandı.³¹ Kırım Savaşı açısından bakıldığında bu anlaşma maalesef yanlış bir şekilde değerlendirilmektedir.³² Anlaşmanın Türkçe metninin olmaması bu yanlış değerlendirmede önemli bir etkidir. Anlaşmada hiçbir şekilde Kudüs veya kutsal yerlerle ilgili ne bir ibare ne de bir madde bulunmamaktadır. Hele de Katoliklik ifadesi yer almadığı gibi, Fransa'ya da Kudüs'te veya Osmanlı Devleti topraklarında Katolikliğin hamisi olması şeklinde bir ifade yer asla bulunmamaktadır. Bu Kapitülasyon anlaşmasında din konusunda sadece vicdân özgürlüğüne vurgu yapılmıştır:

²⁹ Özlem Kumrular, "Avrupa'nın İnşasında Osmanlı Etkisi: Habsburg Gücüne Karşı Osmanlı-Fransız İttifakının Avrupa'daki Fransa İmajına Katkısı ve Fransa'nın Majestik Orbis Christianus İdeasının Çöküşündeki Rolü", **Doğu-Batı, Osmanlılar-II**, 52, (2010), s.25-29; Soysal, a.g.e.,s.1-2.

³⁰ Kanuni döneminde Fransa'ya verilen 1535 (ya da 1536) kapitülasyonu üzerinde bir takım spekülasyonlar yapılmıştır. Kimi tarihçiler, Türkçe metni bugüne kadar ortaya çıkarılamamış olan bu anlaşmanın var olmadığını ve Fransız tarihçiler tarafından uydurulduğunu iddia etmişlerse de son dönemde yapılan çalışmalar böyle bir kapitülasyon anlaşmasının varlığına kuvvetle işaret etmektedirler. Bu konu hakkındaki tartışmalar ve kapitülasyonun gerçek olduğuna ilişkin bkz. Zeki Arıkan, "1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi", **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 24 (37), (2005), s.11-28.

³¹ Aybars Pamir, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", **AÜHF Dergisi**, 51 (2), (2002), s.87-88.

³² Bazı Osmanlı dönemi yazarları ile günümüz yerli ve yabancı araştırmacıları Fransa'nın Kutsal Yerler üzerindeki Katolik hamiliği rolünü bu anlaşmaya atfederler ki yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu son derece yanlış bir tutumdur. Mesela bkz. Hayreddin, **1270 Kırım Muharebesinin Tarih-i Siyâsiyesi**, Haz. Ahmed İhsan ve şürekâsı, İstanbul 1326, s.68; Abdurrahman Şeref Efendi, **Osmanlı Devleti Tarihi**, (Haz. Musa Duman), İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2005, s.402; Clarence Dana Rouillard, **The Turk in French History Thought and Literature**, Paris 1838, s.111-113; Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyâsî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, 1, Ankara: AÜHF Yayınları, 1953, s.5-15 ve 93; Erim'den yararlanan İbrahim Savaş, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", Kemal Çiçek (Ed.), **Osmanlı, içinde**, 1, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s.652-653; Aybars, "a.g.m.", s.88; F. J. C. Hearnshaw, "The European Revolution and after 1848-1854", (Ed. A. W. Ward, G. P. Gooch), **The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919**, 2 (1815-1866), Cambridge: Cambridge University Press, 1922, s.341; İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 4, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955, s.141; Metellus, "Politique de la France au Proche-Orient", **Politique étrangère**, 6, 1955, s.678; Paul Imbert, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri, Türkiye'nin Meseleleri**, (Çev. Adnan Cemgil), İstanbul: Ergin Yayıncılık, 1995, s.85.

“Fransa tebaasından olan tüccâr ve maiyyetlerindeki me'murin ve huddâma veya efrâd-ı sâire din ü mezhebe âidhusûsât ve mesâilden dolayı kadılar sancak beyleri ve subaşlar tarafından muhâkeme idilemeyecekler ve tasdiât ve iz'âcâta ma'rûz bulundurulmayacaklardır bu gibi mesâil-i hal ve fasl itmek hakkı Bâb-ı Âliye âid olacaktır... Fransızlar âidât ve mu'tekadât-ı diniyyelerine riâyet husûsunda tamamıyla serbest bırakılacaklardır kezâârzü-yu vicdâniyesiyle din-i İslâm-ı kabul itmeyen ve tebdil-i mezheb iylediğini mu'tarif bulunmayan hiçbir Fransız İslâm add idilmeyecektir keyfiyyet-i i'tirâfın bilâ-cebr ve tazyik vuku' bulması şartdır.”³³

Hatta bu kapitülasyonun dışında Kanuni döneminin tamamında Fransa'nın Katoliklerin ya da Latinlerin koruyucusu olması da söz konusu değildi.³⁴ Yine de Kanuni dönemde elde edilen kapitülasyonlar, Fransa'nın dışarıda kazandığı en görkemli zaferlerden birisi olarak nitelendirilmekteydi. Çünkü bu kapitülasyonlar zamanla Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin iç işlerinde etkili olmasını sağlamıştı.³⁵

İkinci Selim dönemine gelindiğinde, iki ülke dostane ilişkilerini devam ettirdiler. Osmanlı Devleti, Venedik ile Akdeniz üzerinde nüfûz mücadelesine girişmişti. II. Selim babasının yaptığı gibi Fransa'yı Avrupa'daki oluşumlardan uzak tutmayı denedi. Bu

³³ **Kapitülasyonlar. Tarihi, Menşei, Asılları**, (Çev. Macar İskender-Ali Reşat), İstanbul: Kanaat Kitabhanesi, 1330, s.62. (Madde 6). “quant à ce qui touche la religion, il a été expressément promis, conclu et accordé que lesdits marchands et leurs agents et serviteurs, et tous autres du roi ne puissent jamais être molestés ni jugés par les cadî, sandjac-béy, soubachi ni autres que par l'Excelse-Porte seulement, et qu'ils ne puissent être faits ni tenus pour Turcs, si eux-mêmes ne le veulent et ne le confessent de bouche, sans violence, mais qu'il leur soit licite d'observer leur religion.” Gabriel Effendi Noradounghian, **Recueil d'actes Internationaux de l'Empire Ottoman**, 1 (1300-1789), Paris: F. Pichon, 1897, s.84-85. Bu anlaşma ile Osmanlı vatandaşı olmayan Fransızlar'a dini özgürlük tanınması hakkında bkz. Gilles Ferragu, “Eglise et diplomatie au Levant au temps des Capitulations”, **Rives méditerranéennes, L'édifice religieux: lieu de pouvoir, pouvoir du lieu**, 6, 2000, s.69-78.

³⁴ Poujulat, Kanuni döneminde Fransızlar'a Osmanlı Devleti tarafından Katolikliğin koruyuculuğunun verildiğini ilginç bir şekilde iddia eder. Onun dayanak noktası Kanuni'nin I. François'ya yollamış olduğu mektuptur. Bu mektupta geçen bir ifadeyi temel alan yazar oldukça iddialı bir şekilde bu iddiasını öne sürer: “...LesLieux autres que la mosquée continueront de rester entre les mains des chretiens...” Kutsal yerlerden bahsedilen bu paragrafta Cami dışında kalan yerlerin Hıristiyanlar elinde kalmaya devam edeceği vurgulanmaktadır. Bu satırları Osmanlı hoşgörüsünün bir yansıması olarak almak yerine yazar *chretiens*/Hıristiyanlar ifadesinin yanına parantez açarak Latinler kelimesini eklemiştir. Okuyucuyu yönlendirmeye yönelik bu hareketin açık bir tahrifat olduğu ve propoganda amacıyla yazılmış bu eserin çok da güvenilir olamayacağı oldukça açıktır. Zaten söz konusu mektup, Kilise'den Camiye çevrilmiş bir yapı hakkındadır. Bkz. Jean Joseph François Poujulat, **La France et La Russie à Constantinople la Question des Lieux Saints**, Paris: Amyot, 1853, s.22; 15 Eylül 1528 tarihli bu mektup için ayrıca bkz. Baron Ignace de Testa, **Recueil des traités de la Porte Ottomane avec les puissances étrangères depuis le premier traité conclu, en 1536, entre Suléyman I et François I, jusqu'à nos jours**, 3 première parti, Paris: Amyot, 1864, s.326-327. Bu arada belirtmemiz gereken önemli bir husus daha bulunmaktadır. Bu eserde olduğu gibi, bir takım Fransız yazarlar Osmanlı tarihi hakkında oldukça basit hatalar yapabilmektedirler. Özellikle Padişahların saltanat yılları, isimleri ve unvanları cahilane bir şekilde bu eserlerde yer almaktadır. Mesela, Poujulat eserinde, 1517'de Osmanlı tahtında gösterdiği Yavuz Sultan Selim'i 1558'de yine padişah olarak anmış, (s.17), bir sayfa sonra 1535'teki kapitülasyon için Kanuni Sultan Süleyman'ı Osmanlı padişahı olarak anmıştır. Fakat garip bir şekilde Sultan Süleyman için Süleyman II ifadesini kullanmıştır. Bkz. Poujulat, a. g. e., s.20. Bu durum da bize bu eserlere daha ihtiyatlı bir şekilde yaklaşmamız gerektiğini göstermektedir.

³⁵ **Annuaire des deux mondes histoire générale des divers états 1851-1852, affaires extérieures**, Paris 1852, s.107-108; Dönemin Fransız elçisi Noailles de bu anlaşmanın Doğu'da o ana dek yapılmış en karlı anlaşma olduğunu belirtmekteydi. Halil İnalçık, “Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı...”, s.274.

sebeple Kıbrıs seferinden önce Fransa ile yeni bir imtiyâz anlaşması imzalandı (1569). Bu anlaşma gerçekten de amacına ulaştı ve 1571’de İnebahtı savaşında Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelen Haçlı donanması içerisinde Fransa yer almadı. Fransa’nın bu dostane tutumu üzerine II. Selim, Fransa Kralı’nın Kardeşi Henri’nin Lehistan Kralı seçilmesini sağladı.³⁶ 18 Ocak 1569 tarihinde Fransa ile bir kapitülasyon anlaşması imzalandı.³⁷ Fakat bu diğer kapitülasyon anlaşmalarından biraz farklıydı. Çünkü bu anlaşmayla Osmanlı Devleti, Venedik’in daha önceki anlaşmalarla elde ettiği hakları Fransa’ya da aynen tanımaktaydı.

“Venediklilere bahş olunan imtiyâzat ve muâhedât ve muâfiyyeti hâvî Venedik hükümetiyle mukaddemâ akd olunan muâhedât ahkâmının Fransızlar’a dahi teşmîl idilmesi ve bu keyfiyyet-i teşmîlin taht-ı tasdîke alınması ve Fransızlar’ın bu hukukuna kimesnenin manî olmaması ve rızâ’-yı âlîmiz hilâfında bunlara tebaamızdan hiç bir ferdin tecâvüz ve hakaret itmemesi matlubdur”³⁸

Bu madde doğrudan olmasa da dolaylı yoldan Fransa’nın Osmanlı topraklarında yaşayan Katolik vatandaşların hamiliği rolünü elde etme açısından atılmış bir adım olarak görülebilir.³⁹

Fransa’nın Doğu’daki çıkarlarını peyderpey gerçekleştirmeye çalıştığı görülmektedir. İlk etapta elde edilen dini serbestlikten sonra Katolik din adamlarının Osmanlı topraklarındaki güvenlikleri sağlandı. Bundan sonraki aşama ise; Katolik hacıların ve misyonerlerin kutsal topraklara serbestçe girebilmeleriydi. Bu imtiyâz anlaşmasından çok kısa bir süre sonra Fransa, İstanbul’da artan İngiliz tüccarlarının etkinliğini kırabilme adına yeni girişimlerde bulunmaya karar verdi. Öncelikle dönemin en ünlü Piskoposlarından birisi olan François de Noailles’i elçi olarak atadı. Ardından IV. Henry döneminde Savary de Breves İstanbul’a elçi olarak yollandı. Bu şahıs, Fransa adına

³⁶ Soysal, “Türk-Fransız İlişkileri”, s.182. Fındık, a.g.m., s.573.

³⁷ Donald Quataert, **Ottoman Empire 1700-1922**, New York: Cambridge University Press, 2005, s.79.

³⁸ “*Voulons aussi que toutes les choses contenues et écrites en la notre très-haute capitulation accordée et remise aux Vénitiens, qu’elles soient et demeurent encore certifiées en faveur des Français, et que, contre notre puissance, raison et très-haute capitulation, nul ne l’empêche et ne donne moleste.*” **Kapitülasyonlar**, s.178. (Madde 16); Testa, a.g.e., 1, s.95-96.

³⁹ Charles A. Frazee, eserinde bu anlaşma ile ilgili çarpık bir yorumda bulunmaktadır. Kaynak olarak Testa’yı kullanmasına rağmen Frazee, Osmanlı Devleti’nin bu kapitülasyon anlaşması ile Kiliseye, misyonerler vasıtasıyla Hıristiyanları kutsal topraklara göndermesi için izin verdiğini garip bir şekilde iddia eder. Böyle bir madde anlaşmada yer almadığı gibi Papalık ya da Kilise kavramları da anlaşma metninde hiçbir şekilde zikredilmemektedir. Ayrıca yukarıda vermiş olduğumuz 16. madde ile ilgili olarak da Fransa’nın hem Venedik hem de Cenevizlilerin elde ettiği hakların aynısını aldığını iddia eder. Fakat burada gösterdiğimiz gibi metinde sadece Venedik yer almaktadır. Krş. Charles A. Frazee, **Katolikler ve Sultanlar Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu (1453-1923)**, (Çev. Cemile Erdek), İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s.79-80; **Kapitülasyonlar**, s.178; Testa, a.g.e., 1, s.95-96.

oldukça önemli başarılarla imza attı. Daha önceden kapatılmış olan San Francesco Kilisesini tekrar açtığı gibi, 1581'deki kapitülasyon anlaşması 1597'de yenilendi ve 1604'te yeni bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma aslında Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmekteydi. Artık Fransa'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde din-ekonomi-siyâset üçgeni ayrılmaz bir paradigma oluşmuş ve Fransa, bundan sonra Osmanlı Devleti ile olan çıkar ilişkilerinde üç boyutlu hareket etmeye başlamıştı. 1604 anlaşmanın beşinci maddesi Kudüs'teki Kiliselerde bulunan Hıristiyan din adamlarının/misyonerlerinin buraya serbestçe gidip gelmelerini garanti altına almaktaydı ki; bu durum Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Katolik vatandaşları üzerindeki nüfuzunu iyiden iyiye pekiştirmektedir.

“Fransa Kralıyla beynimizde cârî olan muhabbete hürmeten Kudüs'te ikamet idüb Kamame Kilisesinde icrâ'-yı ayin iden rahibler orada kemâl-i emin ve huzur ile ikamet ve istedikleri yere azimet idebileceklerdir bunların emn-ü huzuru ihlâl olunmayacağı gibi haklarında hiç bir tecâvüzvuku'a getirilmeyecek ve serbest-i etvâr ve harekâtlarını mani' müşkülât ira' olunmayacak ve kendilerine her hal ve kârda eser-i himâye ve muâvenetden geri durulmayacaktır.”⁴⁰

1620'de II. Osman döneminde Fransa'nın Kudüs'teki ayrıcalığını tasdik eden bir fermân yayınladı.⁴¹ 1621'de Fransız Kralının emriyle Louis des Hayes de Cormenin Filistine özel bir misyonla gönderildi. Onun görevi Kutsal topraklardaki Katolik etkinliğini Fransa aracılığıyla arttırmaktı. Cormenin'in çalışmalarından sonra 1623'te Fransa, Filistin'de bir konsolosluk açmayı başardı.⁴² Her ne kadar bu konsolosluk zaman zaman kapatılmış olsa da Fransa, Katoliklik adına önemli bir adım daha atmış oldu.

Bir sonraki aşama ise; Fransız Kralının, Osmanlı topraklarında Katolik dininin resmî temsilcisi olmasıydı. 1620-1675 tarihleri arasında Ortodokslar, Latinlerin ellerinde bulunan yerleri alma adına önemli girişimlerde bulunmuşlarsa da 1673 tarihinde IV. Mehmed döneminde Kapitülasyonlar beşinci kez yenilendi.⁴³ Girit meselesi nedeniyle

---

⁴⁰ “De plus, pour l'honneur et amitié d'icelui empereur, nous permettons que les religieux qui demeurent en Jérusalem, Bethleem et autres lieux de notre obéissance, pour y servir les églises qui s'y trouvent d'ancienneté bâties, y puissent avec sûreté séjourner, aller et venir, sans aucun trouble et destourbier, et y soient bien reçus et protégés, aides et secourus en la considération susdite” Frazee, a.g.e., s.93-94; Testa, a.g.e., 1, s.143; **Kapitülasyonlar**, s.101.

⁴¹ Edouard-Philippe Engelhardt, **La Turquie et le Tanzimat; ou, Histoire des réformes dans l'Empire Ottoman depuis 1826 jusqu'à nos jours**, Paris: A. Cotillon, 1882, s.96 dipnot 1. Bu eserin aynı baskısının Türkçe çevirisinde bu bilgi yer almamaktadır. Bkz. Edouard-Philippe Engelhardt, **Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri Tanzimat**, (Çev.Nurer Uğurlu), İstanbul: Örgün Yayınevi, 2010, s.130.

⁴² John R. Broadus, “Church Conflict in Palestine: The Opening of the Holy Places Question during the Period Preceding the Crimean War”, **Canadian Journal of History**, 14 (3), 1979, s.396.

⁴³ L. Thouvenel, **Nicolas Ier et Napoléon III les Préliminaires de la Guerre de Crimée 1852-1854 d'après les Papiers Inédits de M. Thouvenel**, Paris: C. Lévy, 1891, s.XXII.

Venedik ile savaş halinde bulunan Osmanlı Devleti, Katolik bloğu dağıtmak adına Fransa ile kapitülasyonları yenileme kararı aldı. Ama bu sefer Venedikliler'in ellerinde olan önemli bir hak alınarak bu anlaşma yapıldı. Artık Katoliklerin koruyuculuğu resmen Fransa'ya verildi. Daha önceki anlaşmalarda ekonomik özellikler, ön planda iken; bu anlaşmada dini hususlar biraz daha öne çıkmaktaydı. Bu anlaşmanın gerçekleştirilmesinde Fransız elçisi Nointel, büyük çaba harcadı ve anlaşmada özellikle Kalvinistlerin korunmasına özen gösterildi.⁴⁴ Anlaşmanın getirdiği en radikal yenilik ise; Osmanlı topraklarında yer alan bütün Latin ruhban sınıfı Fransa Kralının tebaası ve Fransa'nın koruması altına alınmış olmasıydı⁴⁵:

“Françeliüden Kuds-ü şerif ziyaretine gelüb gidenlere Kamame nâm Kenisede olan ruhbanlara dahl ve taarruz olunmaya”⁴⁶

“Françeye tabi olan piskoposlar vesâir Frank mezbehinde olan ruhban taifesi her ne cinsden olur ise olsun memâlik-i padişahide kadimden oldukları yerde kendü hallerinde olub ayinlerini icrâ' iylediklerinde kimesne manî' olmaya ve Kuds-ü Şerifin dâhilinde ve hâricinde Kamame nâm Kenisede kadimden ola geldiği üzre temekkün iyliyen Frank rahiblerinin hâlâ sakın olub ellerinde olan ziyâretgâhlarına kemâ-kân Frank rahiblerinin ellerinde olub kimesne dahl işlemeye ve tekâlif telebiyle rencide işlemeyeler da'vâları zuhûr iyledikde mahâllinde fasl olunmazsa âsitâne-yi saâdete havâle oluna”⁴⁷

1673 anlaşması Osmanlı-Fransız ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin dini cemaatler yapısına vurulan ilk büyük darbeydi. Çünkü bu anlaşmanın sağlamış olduğu koruyuculuk hakkı, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Katolik dışı Hıristiyanlar'ın bu mezhebe geçmelerini teşvik edici nitelikteydi. Yukarıdaki anlaşma maddesinde de görüleceği üzere Fransa'nın koruyuculuğunun sağladığı dini ve ekonomik çıkarlar diğer mezheplerden olanlar için oldukça çekici durmaktaydı.⁴⁸ Mesela, Katolikiğe geçen Ermeniler, Fransa'nın koruyuculuğu altında papazlara daha az para ödemektedirler. Katolik Ermenilerin sayısının artması, Ortodoks Ermeniler ile birtakım çatışmaları da beraberinde getirdi. Çünkü Katolik Ermeniler, adeta Fransızlaşmakta ve Fransa'nın zaferlerine sanki bir Fransız gibiymişcesine sevinmekteydiler. Bu sebeple 1707 yılında Ermeni Patriği Avedik, Katolikliğe geçen bir papazı Sadrazama şikayet etti. Şikayetinde

⁴⁴ Henri Omont, *Missions Archéologiques Françaises en Orient aux XVII et XVIII Siècles*, Paris: Imprimerie nationale, 1902, s.182-183; Ferragu, a.g.m., s.69-70.

⁴⁵ Frazee, a.g.e., s.123-124.

⁴⁶ **Kapitülasyonlar**, s.122. (Madde 1).

⁴⁷ **Kapitülasyonlar**, s.128. (Madde 41).

⁴⁸ Özellikle Osmanlı vatandaşı Katolikler arasında matbaanın yayılması Ermeni ve Rumların Katolikliğe geçmesinde önemli bir etken olmuştur. Protestanlar da Katolikliğin bu derece yayılmasına karşı Osmanlı topraklarında harekete geçmişler ve iki mezhep arasında sıkı bir mücadele başlamıştır. Bu kargaşaya son vermek isteyen Osmanlı Devleti, çare olarak mezhep değiştirmeyi yasaklamıştır. Bkz. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (Haz. Ahmet Kuyaş), İstanbul: YKY, 2012, s.150.

kullandığı ifade aslında herşeyi ortaya koymaktaydı: “*Yakında tüm milletin Frenk milletiyle bir olması ve imparatorluğumuz içinde bir iç düşman haline gelmesi gibi bir tehlike vardır.*”⁴⁹

Bu dönemde Fransa'nın artan nüfuzunu gösteren bir diğer olay ise; Girit'in alınmasından sonra İstanbul'da ilk defa bir Katolik Kilise inşası için Fransa'ya izin verilmiş olmasıdır. Fransız elçiliğinin sınırları içerisinde inşa edilen St. Louis Kilisesi daha sonra bu ülkenin elçiliğinin resmî kilisesi oldu.⁵⁰ Fransa'nın Katoliklerin hamisi olduğu artık, Osmanlı Devleti tarafından da kabul edilmeye başlanmıştı. 1690 yılında, Ortodokslar Bethleem Kilisesinde iki defa hak iddia etmelerine rağmen bunda başarılı olamayınca sorunu, Ermenilerle bir olup padişaha arz ettiler. I. Ahmed ise yayınladığı hatt-ı şerif ile Ortodokslar tarafından gasp edilen mabetlerin, yeniden Katoliklere verilmesini sağladı ve 1635'te Latinlere verilen hakkın onlara ait olduğunu beyan etti.⁵¹

Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki Katoliklerin koruyucusu olarak kabul edilmesi, resmen 1740 kapitülasyon anlaşması ile olmuşsa da aslında Fransa, iki asır boyunca izlemiş olduğu politikalarla bunu Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmişti. On altı ve on yedinci yüzyıllarda yaşanan bu gelişmeler, 1740 yılındaki kapitülasyon anlaşmasından önce, Fransa'nın Katolikliğin hamisi olmasına zemin hazırladı.

1.2. XVII. Yüzyıl: Bourbuon Hanedanı ve Osmanlı Devleti

Fransa'da Bourbon Hanedanının IV. Henry (1589-1610) ile iktidara gelmesinden sonra, Fransa'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde düalist bir yaklaşım söz konusu oldu. Faruk Bilici'nin ifadeleriyle “bir tarafta *raison d'Etat* (hikmet-i hükümet) tarafından dikte edilen resmî bir ilişki söz konusuysen, diğer tarafta sadece devletin üst kademesinde yer alan asker, sivil ve din adamlarının şurda burada sergilenen az ve ya çok gizli ve saklı politikalar” bulunmaktaydı. Bu nedenledir ki; Fransa, Osmanlı Devleti ile kapitülasyonları yenileme adına dostane ilişkiler kurarken, bir yandan da Osmanlı Devleti ile savaşa giren Hıristiyan devletlere el altından yardım etmekten geri kalmamıştı. Yine XIV. Louis, bu

---

⁴⁹ Philip Mansel, **Konstantiniyye, Dünyanın Arzuladığı Şehir (1453-1924)**, (Çev. Şerif Erol), İstanbul: Everest Yayınları, 2011, s.265-266.

⁵⁰ Frazee, a.g.e., s.123-124.

⁵¹ **Annuaire des deux mondes histoire générale des divers états 1851-1852, empire ottoman**, Paris 1852, s.712 ; Thouvenel, a.g.e., s.XXII.

ikiyüzlü politikanın bir eseri olarak İstanbul'u Osmanlıların elinden almayı ciddi manada planlamış, bunun için de çok ciddi çalışmalar içine girmişti.⁵²

On yedinci yüzyılın ilk yarısına bakıldığında Fransa, Kardinal Richelieu'nün politikasına sadık kalarak Osmanlı Devleti ile iyi geçinmeyi başarmıştı. Fakat Fransa'da 1661'de tahta mutlak hükümdar olarak oturan XIV. Louis'nin izlemiş olduğu değişken ve kararsız politikalar, bu ülkenin Osmanlı Devleti ile savaşın eşiğine gelmesine neden oldu. Ayrıca bir diğer olumsuz etken de tam bir Türk aleyhtarı olan Mazarin'in Başbakan olmasıydı. On altıncı yüzyılda iki ülkenin karşılıklı çıkarları doğrultusunda ortaya çıkan ittifakın seyri Avrupa'da yaşanan yeni gelişmelerle yön değiştirmeye başladı. Osmanlı Devleti'nin Venedik ile diğer taraftan Fransa'nın da Habsburg ve İspanya ile olan mücadeleleri zamanla müttefik iki devletin karşı karşıya gelmesine neden oldu. 1645-1675 yılları arasında Fransa, Osmanlı ile olan ilişkilerinde önemli bir çıkmaza sürüklendi. Fransa, ya ticari menfaatlerini düşünecekti ya da Kilise'nin kutsal oğlu sıfatıyla Türk karşıtlığının başına geçerek, Avrupa'da kurulması planlanan Hıristiyan Birliğini yönetecekti. Fransa'nın bu dönemdeki eğilimi, II. Viyana kuşatmasına kadar, genel itibariyle ikinci seçenek oldu.⁵³ Venedik ile Osmanlı Devleti arasında yaklaşık olarak çeyrek yüzyıl devam eden savaşta (1645-1669) Fransa, Venedik'in yanında yer aldı. Bu sebeple özellikle Köprülü Mehmet Paşa döneminde ilişkiler oldukça gerildi, hatta kopma noktasına geldi.⁵⁴ Fransa, Akdeniz'deki çıkarları açısından Girit'in Venedik'in elinde kalmasından ve Osmanlı'ya geçmesinden endişe duymaktaydı. Bu sebeple yirmi dört yıl süren savaşın uzamasında Fransız yardımları en önemli etken oldu.⁵⁵ Osmanlılar, Fransızlar'ın Venedik'e yaptıkları yardımları bilmekteydiler. Bu durum en çok Köprülü Mehmet Paşa'yı derinden etkiledi ve Sadrazamlığı boyunca Fransa ile ilişkilerde oldukça ihtiyatlı davrandı. Hatta Fransız elçisi de La Haye'yi saygısız davrandığı gerekçesiyle hapse attırdı. Fransa Kralı XIV. Louis'in gönderdiği elçi vasıtasıyla La Haye esaretten kurtulabildi.⁵⁶ Hatta bu dönemde Osmanlı Devleti, elçi olarak dördüncü dereceden bir emir

---

⁵² Faruk Bilici, "Les relations franco-ottomanes au XVIIe siècle: réalisme politique et idéologie de croisade", **Turcs et turqueries (XVIe-XVIIIe siècles)**, (Préface de Lucien Bély), 2009, Paris: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, s.37; aynı yazar, **XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı**, s.2.

⁵³ Faruk Bilici, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri: Gizli Harpten Objektif İttifaka" Kemal Çiçek (Ed.), **Osmanlı**, 1, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2001, s.480-492.

⁵⁴ Vahid Çabuk, **Köprülüler**, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988, s.68-69.

⁵⁵ Aysel Pul, "Osmanlı-Fransız Diplomasinin İki Mühim Evresi: Girit ve Mısır Seferleri", **OTAM**, 22, 2007, s.160-167.

⁵⁶ Ahmet Refik Altınay, **Köprülüler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s.69-70.

subayını yani Müteferrika Süleyman Ağa'yı Paris'e göndererek Fransa ile olan ilişkisindeki memnuniyetsizliğini diplomatik yollardan göstermek istemişti.⁵⁷

Yukarıda belirtildiği gibi, XIV. Louis, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde büyük bir dilemma içindeydi. Ya Venedik Savaşında olduğu gibi Avrupa'da alevlenen Osmanlı ve İslâm karşıtlığına dâhil olacak, ya da ülkesinin özellikle ekonomik çıkarlarını göz önüne alarak seleflerinin yaptığı gibi Osmanlı Devleti ile iyi geçinecekti. Aslında XIV. Louis, Venedik savaşında Osmanlı Devleti'nin karşısında zaten yer almıştı ve bunun hem siyâseten, hem de iktisaden bir yarar getirmediğini görünce bu tutumundan vazgeçti. Bu davranışında Mazarin'in ölümünden sonra koltuğa oturan Jean-Baptiste Colbert'in etkisi göz ardı edilmemelidir. Colbert, her türlü zorluğa rağmen Doğu ile ticaretin, özellikle de Mısır ile olan ticari münasebetlerin Fransa için ne kadar önemli olduğunu gayet iyi kavramış bir devlet adamıydı. XIV. Louis'den önce Fransa'nın Doğu ticareti demek Osmanlı ticareti demekti ve buna hâlel gelmemesi gerekiyordu. Neticede XIV. Louis ve Fransa, tarihi bir hatadan dönerek Osmanlı Devleti ile olan münasebetleri onarmaya çalıştılar ve bunda da başarılı oldular.⁵⁸ Zaten kısa bir süre sonra Avrupa'da çıkan Dokuz Yıl Savaşları, XIV. Louis'in Osmanlı Devleti ile ilişkileri düzeltmesinin Fransa'ya getirdiği yararları kısa sürede görmesine neden oldu.

Fransa, Osmanlı Devleti ile yeniden iyi ilişkiler kurmayı Avrupa'daki güç ilişkileri bakımından da doğru bulmaktaydı. Çünkü Fransa, İspanya ile yaşanan mücadelede Osmanlı Devleti'nin yardımına muhtaçtı. II. Viyana kuşatması sırasında, kendisine yapılan bütün baskı ve eleştirilere rağmen Haçlı birliklerine destek vermeyen Fransa, Osmanlı Devleti'nin Karlofça anlaşmasına imza atmaması için de oldukça fazla çaba harcadı.⁵⁹ Bunun en temel nedeni; Fransa'nın o dönemde Dokuz Yıl Savaşları (1688-1697) içerisinde yer almasıydı. XIV. Louis'in en büyük korkusu, Osmanlı Devleti'nin Viyana kuşatmasındaki başarısızlıktan sonra savaşı kaybederek Avusturya'nın da yer aldığı ittifak karşısında bir barış anlaşması imzalayarak savaştan çekilmesiydi. Böylece Avusturya ve müttefikleri, iki cephede savaşmaktan kurtulacaklar ve bütün güçlerini Fransa'ya

---

⁵⁷ Ayşegül Çıtlak, **XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Fransız İlişkileri Müteferrika Süleyman Ağa'nın Fransa Elçiliği (1669-1670)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.66.

⁵⁸ Altınay, a.g.e., s.70-77; İnalçık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı...", s.276.

⁵⁹ Bilici, a.g.m., s.480-492; Selim Hilmi Özkan, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Hıristiyan Birliği Projesi ve Osmanlı-Fransız İlişkileri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19, 2009, s.65-66; Pul, a.g.m., s.160-167.

yöneltebileceklerdi. Fransa bir taraftan İstanbul'daki elçisine Fransız askerî gücünün görüldüğünden daha iyi olduğunu Osmanlı'ya anlatmasını emretmekte, diğer taraftan da Osmanlı ile Polonya arasında bir anlaşma sağlanması yoluyla kutsal ittifakı zayıflatmayı planlamaktaydı.⁶⁰ İşte bu nedenle Fransa, Viyana'da kutsal ittifaka destek vermediği gibi, Osmanlı Devleti'nin barış yapmaması adına da istekli davranmaktaydı. Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında barış görüşmeleri yapıldığı sırada, yani 1688 senesinde Zülfikar Efendi, bu amaçla Avusturya'ya elçi olarak gönderildi. Sadrazam Mustafa Paşa, İstanbul'daki Fransız elçisine bu durumu aktarıp, barış ihtimalini dile getirdiğinde Fransız elçisi derhal kralına bir mektup yazdı. Elçi, mektubunda *“Avusturya'nın Fransa ile olan mücadelesinden dolayı Osmanlı Devleti ile barış yapma arzusunda olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin de bu teklifi değerlendirme adına, bir elçi yolladığını hatta Felemenk'in (Hollanda) dahi aracı olduğunu”* ifade ettikten sonra, Avusturya'nın niyetinin gayet açık ve bu barışın Fransa'ya zarar vereceğinin ortada olduğunu Fransa Kralına belirtti. Fransa için Osmanlı Devleti'nin savaşta kalması son derece önemliydi. Sonuçta Fransa'nın dileği gerçek oldu ve Osmanlı Devleti, Avusturya ile anlaşamadı.⁶¹ XIV. Louis için Viyana'nın Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi, Batı Avrupa'daki Fransız hâkimiyetini garanti altına alacağı gibi, XIV. Louis'nin imparatorluk iddialarını da gerçekleştirebilecek bir fırsat olarak görülmekteydi.⁶²

Bu dönemde 1673 ve 1679 tarihlerinde Fransa ile yapılan kapitülasyon anlaşmaları yenilense de, özellikle 1673 senesindeki anlaşmanın süreci Fransa açısından oldukça zor geçti. Çünkü imtiyâzların yenilenmesi için Fransa'ya iki defa randevu verilmesine rağmen,

---

⁶⁰ Guy Rowlands, “Louis XIV, Vittorio Amedeo II and French Military Failure in Italy, 1689-96”, **The English Historical Review**, 115 (462), (2000), s.566-567.

⁶¹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)**, (Haz. Abdülkadir Özcan), Ankara: TTK Yayınları, 1995, s.305-306. Bu dönem içerisinde Osmanlı Devleti ile Fransa'nın arasının iyi olması hiçbir şekilde anlaşmazlığın, çatışmanın olmadığı anlamına gelmemelidir. Çünkü bu dönem içerisinde iki ülke arasında zaman zaman gerginlikler yaşanmıştır. Mesela 1681 senesinde Sakız Adasında bekleyen Trablus gemileri, aynı adaya vire bayrağı çekerek gelmiş olan Fransız savaş gemileri tarafından topa tutulduğu gibi, ada halkı da bu saldırıdan nasibini almıştı. Fransızlar'ın asıl niyeti Trablus gemilerini almaktı. Ada halkı ve Osmanlı yöneticileri bunu reddedince çarpışma kaçınılmaz olmuştu. 60 kadar insanın öldüğü bu çatışma sonrasında Fransa'nın İstanbul'daki elçisi, Sadrazamın huzuruna çıkarıldı. Suçlamaları kabul etmeyen ve tazminat ödemek için de Kralın izni olması gerektiğini söyleyen Fransız elçisi bu tutumundan dolayı Yedikule'de hapse atıldı. Daha sonra hadiseyi tazmin etme adına Krala yazmaya söz verince hapisten çıkarıldı ve Fransa Kralı bu olay sebebiyle özürlerini bildirip, hediye yollayınca anlaşmazlık ortadan kalkmış oldu. Bkz. a.g.e., s.122, 127-128, 132; **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi-Nâmesi (1648-1682)**, (Haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2008, s.479-483.

⁶² Bilici, a.g.e., s.4-5. Bir süre sonra, 1690-1691'de, Osmanlı Devleti, kendisiyle savaşta girmiş olan Rusya'nın bu hareketinden dolayı, Kudüs'te Hz. Ömer'den bu yana Ortodoksların elinde olan Kamame Kilisesinin anahtarı, Fransa Kralının isteği üzerine bu ülkeye verildi. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât**, s.380.

Osmanlı Devleti herhangi bir sebep göstermeden görüşmeleri ertelemiş ve ancak üçüncü sefer, kapitülasyonları masaya yatırmayı kabul etmişti.⁶³ Bu anlaşmanın bu kadar gecikmesindeki en önemli sebep, Fransa Kralı XIV. Louis'in bitmek bilmeyen aşırı istekleriydi. Sadece Osmanlı Devleti'ne karşı değil, aynı zamanda devrin diğer devletleri ile olan ilişkilerinde de XIV. Louis böyle bir siyâseti benimsemişti. Fakat onun bu aşırı isteklerine Osmanlı Devleti tarafından pek rağbet edilmedi.⁶⁴ Fransa'nın bu kapitülasyon anlaşmasından en büyük beklentisi ise; özellikle gümrük vergilerinin düşürülmesiydi. Felemenk (Hollanda) ve İngiltere'ye Osmanlı Devleti'ne getirmiş oldukları mallar için %3 gümrük vergisi uygulanırken, son dönemde ilişkilerin bozulduğu Fransa'ya %5 vergi uygulanmaktaydı. Diğer taraftan 1604'ten beri yani yaklaşık olarak 70 yıldır, kapitülasyonların yenilenmesi söz konusu değildi ki; bu, Fransa'nın Osmanlı Devleti nazarında itibar kaybettiğinin en önemli deliliydi. Zaten Trablusgarp meselesi iki ülke arasında önemli bir sorun teşkil etmekteydi. Trablusgarplı korsanlar, Fransız ticaret gemilerine karşı amansızca saldırmaktaydılar ve Fransa'nın da buna karşılık vermesi Akdeniz'deki iki ülkeyi çatışmaya sürüklemekteydi.⁶⁵

Hâlbuki Fransa'nın doğu ticareti, hâlâ Osmanlı ile sınırlıydı. Bu durumda Fransa açısından kapitülasyonların yenilenmesinden başka çare bulunmamaktaydı. Nihayet, XIV. Louis'nin bu aşırı isteklerinden vazgeçmesi ve Hollanda'ya karşı 1672'de kazandığı zaferler ve Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi de Nointel'in çabaları iki ülkenin altıncı kez kapitülasyonları yenilemesine vesile oldu.⁶⁶ Fransa, anlaşma ile istediğini elde etti ve gümrük vergilerini aynen Venedik ve İngiltere'ye uygulandığı şekilde %3 olarak düşürmeyi başardı.⁶⁷

---

⁶³ **Kapitülasyonlar**, s.121; Antoine Galland, **İstanbul'a Ait Günlükler 1672-1673**, 2 (1673), (Çev. Nihad Sırrı Örik), Ankara: TTK Yayınları, 1973, s.50-66.

⁶⁴ **Kapitülasyonlar**, s.121.

⁶⁵ Philip McCluskey, "Commerce Before Crusade? France, the Ottoman Empire and the Barbary Pirates (1661-1669)", **FrenchHistory**,23, 2009, s.1-21.

⁶⁶ Halil İnalçık, "İmtiyazat, Osmanlı Dönemi Kapitülasyonların Karakter ve Mahiyeti", **TDVİA** içinde, 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, s.249. 5 Haziran 1673'te imzalanan Kapitülasyon anlaşmasının süreci için bkz. Galland, a.g.e., s.50-66.

⁶⁷ "ve müşârün-ileyh Françe padişahının rızâ'sı üzere tâcirlerin vilâyetlerden getirdikleri ve alub götürdükleri meta'lardan kadimden ne bahâya alına geldi ise girü ol minval üzere alinub ziyâde bahâya tutulmaya", Madde 8, **Kapitülasyonlar**, s.122. "Françe tüccârı memâlik-i mahrûseye getürdükleri ve alub götürdükleri emtia'lardan kadimden bu ana değın yüzde beş virüb lâkin devlet-i aliyenin kadim-i dostlarından olmağla yüzde üç gümrük virmek üzere müceddeden ellerinde olan ahdnâme-yi hümayûnlarına ilhâk olunmak bâbında istida'-ı inâyet itmeyin ricaları hîn-i kabulde vâki' olub vech-i meşrûh üzere virüb ziyâde taleb olunmaya ve gümrüklerin edâ' iylediklerinde memâlik-i mahrûsede câri olan nukud hazine-yi âmireye alındığı minval üzere alinub noksan ve ziyâde talebiyle rencide olunmayalar." Madde 45,

Bu anlaşmayı diğer kapitülasyonlardan farklı kılan özelliklerden birisi de anlaşmanın ilk maddesinin ticari değil, dini bir içeriğe sahip olmasıdır.⁶⁸ Ayrıca anlaşmanın 43. maddesinde Cizvit ve Capucin rahiplerine de değinilmekteydi. Bunların Galata'da eskiden kalma iki Kiliseleri bulunmaktaydı ve bir tanesi de yanmıştı. Anlaşma maddesinde yanan bu kilisenin tamirine izin verilmişti.⁶⁹ Ekonomik imtiyâzları elde etme adına uzun bir süredir uğraş veren Fransa için anlaşmanın ilk maddesinde dini bir hükmün yer alması son derece manidardır. Bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerin boyutunun da yavaş yavaş değişmesine önemli bir işaret. Zaten kısa bir süre sonra 1716 tarihinde, Sadrazam Damat İbrahim Paşa ile arası çok iyi olan Fransız Elçisi Marquis de Bonnac Kudüs'teki Saint Sepulcre Kilisesinin tamir edilme hakkını elde etti. Katolik Hıristiyan âlemi açısından bu son derece önemli bir gelişmeydi.⁷⁰

Diğer taraftan harbi statüsünde olanların Kudüs'e gidip gelmeleri ve kendi bayrakları ile ticaret yapmaları bir süreden beri yasaklanmıştı. Bu anlaşma ile Kudüs ziyareti tekrardan açıldığı gibi, ticaret yapmak isteyen harbiler ancak ve ancak Fransa bayrağı altında bunu gerçekleştirebileceklerdi.⁷¹ Bu imtiyâzın yenilenmesi demek Fransa'nın on yedinci yüzyılın başından beri Osmanlı Devleti nezdinde kaybettiği itibarına yeniden kavuşması demektir. Aynı zamanda iki ülke arasında canlanacak olan ticaret vasıtasıyla Fransa'nın ekonomik açıdan önemli kazanımlar elde etmesi demektir. 1679 tarihinde Fransa ile yeni bir anlaşma imzalandı. Ekonomik açıdan bakıldığında Fransa dışında diğer devletlerin Türk limanlarında kendi gemilerini işletmeleri hakları ellerinden alındığı gibi, bu hak sadece Fransa'ya verildi. Ayrıca Fransız tüccarlara gümrük indiriminde bulunuldu.⁷²

Kapitülasyonlar, s.128. Yine de zaman zaman Fransız tüccarlardan %3'ün üzerinde vergi alınmaya çalışıldığı da olmuştur. Mesela 1685 senesinde İzmir Kadısına ve 1686 senesinde de Mısır muhafızına Fransız tüccardan %3'ten fazla gümrük vergisi alınmaması emredilmişti. BOA C.HR 170-8465 (29 Z 1096/26 Kasım 1685); İE.HR1-59 (29 Ş 1097/21 Temmuz 1686).

⁶⁸ Madde 1: "*Françelü'nün Kuds-ü Şerif ziyaretine gelüb gidenlere ve Kamame nam Kenisede olan rahiplere dahl ve taarruz olunmaya*" Bkz. **Kapitülasyonlar**, s.121.

⁶⁹ Madde 43, **Kapitülasyonlar**, s.128.

⁷⁰ Saint-Priest, a.g.e., s.256.

⁷¹ Madde 40, **Kapitülasyonlar**, s.127-128.

⁷² Zekeriya Türkmen, "Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış", **OTAM**, 6, (1995), s.333.

1.3. XVIII. Yüzyıl: Rollerin Değişimi

Fransa'da 1715'te XV. Louis başa geçtiğinde ülkenin, Doğu ile olan ticareti oldukça iyi durumdaydı. Öyle ki; 1682 senesinde 600.000 kuruş olan ihracat, üç yıl içerisinde 5.000.000 kuruşa yükselmişti. Fransa'nın İstanbul'daki elçisi Marquis de Bonnac'ın verdiği raporlara göre; 1720'ye gelindiğinde Doğu ile ticaret hacminde ihracatın payı 15.000.000 kuruşa çıkmıştı. Bu dönemin Fransız politikası çok net bir şekilde din ile ticaretin el ele vermesinin en iyi yansımasıydı: *“Katolik mezhebinin idamesi ve yayılmasına hizmet; Şarkta Fransız ticaretinin artmasına gayret.”*⁷³ Buna rağmen Fransız kumaş tüccarlarının yapmış olduğu önemli bir hata Osmanlı Devleti olan ticari ilişkilerde hiç beklenmedik bir soruna neden oldu. O dönemde Osmanlı coğrafyasında en kaliteli kumaşlardan biri Fransız akmeşesiydi. 1740'tan hemen önce Fransız tüccarlar arz-talep dengesini dikkate almadan çok fazla kumaşı Osmanlı topraklarına göndermekteydiler. Fakat kaliteli olduğu kadar pahalı da bir kumaş olan Fransız akmeşesi Osmanlı coğrafyasında üst tabakaların rağbet ettiği bir kumaştı ve orta halli Osmanlı vatandaşları genelde İngiliz ve Hollanda kumaşlarını tercih etmekteydiler. Bu sebeple Osmanlı iskelelerinde çok fazla Fransız kumaşı satılamamış şekilde beklemekteydi.⁷⁴ Bu sorunu aşabilmenin en etkili yolunu yeni kapitülasyonlar elde etmek olduğunu düşünen Fransa için fırsat Osmanlı-Rus Savaşıyla ortaya çıktı. 1736-1739 Savaşı döneminde Rus ordusu Don ve Dinyeper nehirlerinin ağızlarını ele geçirip, Kırım'a girince Ruslar, Kafkasya'nın başından Tuna nehrine kadar Karadeniz'in kuzeyini tamamen ele geçirmiş oldular. Böylece Karadeniz'de Ruslar için seyrüsefain imkânı doğdu. Karadeniz'in kuzeyinde karada gerçekleşen askerî mücadelelerin Ruslar'ın lehine gelişmesi, aynı zamanda denizde ticari açıdan bu ülkeye önemli katkılar sağlamaktaydı. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin yanında Fransa'yı da tedirgin etmekteydi. Çünkü Fransa uzun zamandır Karadeniz'de Osmanlı Devleti'nin dışında ticaret serbestiyetini elde etmek için çabalamaktaydı ve bunu elde etmenin ilk yolunun da Rusya'yı engellemekten geçtiğini gayet iyi biliyor ve konuda Rusya ile sürekli karşı karşıya kalıyordu. Fakat şimdi bu rekabette Rusya önemli bir üstünlük elde etmişti. Fransa, bu duruma engel olmak amacıyla İstanbul'daki elçisi

---

⁷³ Şerife Yorulmaz, “Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması”, **OTAM**, 11, (2010), s.699.

⁷⁴ **Kapitülasyonlar**, s.137.

Villeneuve'ü devreye soktu. Villeneuve'e gönderilen talimatta, Rusya'nın Karadeniz'de serbestçe ticaret yapmasını engellemesi için mümkün olan her şeyi yapması emredilmişti.⁷⁵

Fransa'nın Doğu'daki ticareti tamamen Osmanlı Devleti'ne ve onun güçlü olmasına bağımlıydı. Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya tarafından Balkanlar'dan ve Karadeniz'den çıkartılması, Fransa'nın Doğu ticaretinin onarılamaz yaralar alması demekti. Dönemin Avrupa devletlerinin tam da kolonileşme yarışına başladıkları bir dönemde Fransa için Karadeniz'in ve Osmanlı Devleti'nin anlamı oldukça büyüktü. İngiliz ve Hollandalılar ile ticari rekabet içine giren ve bir önceki yüzyıl, bu mücadelesinde istediğini elde edemeyen Fransa,⁷⁶ Marsilya gibi önemli bir liman sayesinde on sekizinci yüzyılda bu rekabette önemli bir üstünlük elde etmişti. Tam böyle bir dönemde Karadeniz'in Ruslar'a açılması söz konusu olunca, Fransa'nın ticari çıkarları büyük bir darbe almış olacaktı. Çünkü Karadeniz'de Rusya'nın elde edebileceği imtiyâzlar, Fransa'nın en fazla ticari ilişkide bulunduğu ve en fazla mal ihraç ettiği Osmanlı Devleti'nde bu üstünlüğü kaybetmesine yol açacaktı. Bu savaşa seyirci kalmak yerine daha aktif bir politika belirleyen Fransız Dışişleri, Osmanlıların o güne kadar Avrupa'da izlemiş oldukları denge politikasının boşuna olmadığını da düşünmekteydi. Avrupa düzeni için Osmanlı Devleti'nin varlığının şart olduğu, Fransızlarca bu savaş esnasında kabul edilmiş bir reel politiktir. Bu nedendir ki gerçekten de Fransa, savaşa taraf olan ülkeler nezdinde her türlü diplomatik girişime başvurdu. Bu çerçevede, savaşın sonunda Ruslar'ın Osmanlı hâkimiyetini son derece zedeleyecek bir anlaşmaya ulaşmak istediğine ikna etmeye dayalı bir plan ile hareket etmekteydi. Savaş sırasında Azak'ı işgal eden Ruslar, Osmanlı Devleti'ne Karadeniz'de Rus gemilerine serbest ticaret yapma izni tanınmasında ısrar etmekteydiler. Bu durum Fransa tarafından öğrenir öğrenilmez Villeneuve'e bir talimat yollayarak, bütün gücüyle Rusya'nın böyle bir imtiyâz elde etmesini engellemesini emredildi.⁷⁷ Aynı dönemde İngiltere, Avusturya ve Felemenk (Hollanda) Devletleri de Osmanlı ile Rusya arasında arabuluculuk yapmak istemekteydiler. Mamafih dönemin Sadrazamı Yeğen Osman Paşa bu devletlere güvenmemekteydi ve bu iş için istekli olan

---

⁷⁵ Paul Masson, **Histoire du commerce Français dans le Levant au XVIIIe siècle**, Paris: Hachette et cie, 1911, s.639-640.

⁷⁶ Arthur Leon Horniker, "Anglo-French Rivalry in the Levant from 1583 to 1612", **The Journal of Modern History**, 18 (4), 1946, s.289-305.

⁷⁷ "...tous les ressorts imaginables pour que les Moscovites ne pussent obtenir dans la mer Noire une liberté de navigation qui s'étendrait bientôt jusqu'à la Méditerranée..." Bkz. Ernest Lavisse ve Alfred Rambaud, **Histoire générale, du IVe siècle à nos jours. Le XVIIIe siècle (1715-1788)**, Paris: A. Colin et cie 1896, s.146.

Fransa'ya arabuluculuk yapması için bir mektup yazdı. Rusya ile Karadeniz'de olan mücadelesi adına arabuluculuğa dünden razı olan Fransa, Yeğen Osman Paşa'nın bu teklifini derhal kabul etti.⁷⁸ Bunun neticesinde Belgrad Anlaşması süresince Karadeniz'de serbest ticaret yapma hususu en önemli görüşme maddelerinden birini teşkil etti. 1736 senesinin sonunda Versay Sarayı, Baron de Tott'u Sadrazamın Dobruca Babadağlı'da bulunan karargâhına göndermeye karar verdi. İlk etapta Sadrazam, Baron de Tott'u biraz şüphelye karşıladı. Çünkü Avusturya ajanları da işbaşında idi ve Avusturya'nın tarafsız kalacaklarına dair Sadrazamı ikna etme çabasında idiler. Mamafih Avusturya'nın sözünde durmayarak ani bir saldırıda bulunması Fransız heyetinin lehine oldu.⁷⁹ Baron de Tott'un da aralarında bulunduğu Fransız heyeti, Osmanlı Devleti ile bir anlaşmaya vardı. Buna göre; Osmanlı Devleti kendisine Fransızlar tarafından önerilecek teklifleri kabul edecek ve kesinlikle Ruslar'ın Karadeniz'de serbestçe ticaret yapmasına izin verilmeyecekti. Gerçekten de Osmanlı-Fransız konsensüsü Belgrad Anlaşması sürecinde son derece başarılı olmuş ve Ruslar bu konuda istediklerini elde edememişlerdi.⁸⁰ Bu anlaşmada Fransızlar'ın etkisini gösteren en önemli gösterge ise; üst düzey bir Rus yetkilinin anlaşma sonrası yaptığı açıklamadır: “*Türkler, başarılarını Muhammet ve Villeneuve'e borçludur*”.⁸¹

Yine de Fransa için bu yeterli değildi. Çünkü Fransa, Belgrad Anlaşmasıyla sadece ilk aşamayı gerçekleştirebilmişti. Osmanlı Devleti ile yapılacak bir anlaşma ile elde edeceği yeni imtiyâzlar, Fransa'nın Karadeniz'de Osmanlı Devleti'nden sonra ikinci güç olmasını sağlayacaktı.⁸² Fransa, bu amaçlarla başlattığı görüşmeler neticesinde 1740

⁷⁸ Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mür'i't-Tevârih**, I, (Haz. Münir Aktepe), İstanbul: İÜEF Yayınları, 1997, s.78.

⁷⁹ Lavisve ve Rambaud, a.g.e.,s.145-147 ; Émile Bourgeois, **Manuel historique de politique étrangère**, I (Les origines), Paris: Belin frères, 1892, s.405-406.

⁸⁰ Yusuf Akçura, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)**, Ankara: TTK Yayınları, 2010, s.50-51; Masson, a.g.e., s.639-640; BOA C.HR 157-7844 (26 Ş 1151/9 Aralık 1738); HAT 1428-58455 (10 N 1152/11 Aralık 1739); HAT 1428-58455/A (20 N 1152/21 Aralık 1739); HAT 1428-58456 (13 B 1152/16 Ekim 1739).

⁸¹ Bourgeois, a.g.e., s.407.

⁸² Masson, a.g.e., s.639-640. Fransız elçisi Villeneuve, Rusya karşısında Osmanlı Devleti'nin bu kadar başarılı bir anlaşmaya imza atmasındaki payı nedeniyle ülkesine döndükten sonra Kral XV. Louis tarafından Hâriciye Nezâretinin başına geçmesi istendi. Fakat Villeneuve, Kralın bu cazip teklifini reddetti. Bkz. Saint-Priest, a.g.e., s.263. Arthur Hassall, **The Balance of Power 1715-1789**, New York: Macmillan, 1898, s.127-129; M. Alaaddin Yalçınkaya, “XVIII. Yüzyıl: İslahât, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)”, Kemal Çiçek (Ed.), **Türkler, içinde**, 12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.470-502; İnalçık, “Osmanlı'nın Avrupa ile Barışı...”, s.277; Villeneuve'un İstanbul'daki elçiliği için bkz. Albert Vandal, **Une Ambassade Française en Orient sous Louis XV, la Mission du Marquis de Villeneuve 1728-1741**, Paris: E. Plon, Nourrit et cie, 1887; Jr. Karl A. Roeder, “The Perils of Eighteenth-Century Peacemaking: Austria and the Treaty of Belgrade, 1739”, **Central European History**, 5 (3), 1972, s.195-207.

tarihinde yeni bir kapitülasyon anlaşması elde etti. 1740'ta imzalanan kapitülasyon anlaşması, Fransız tüccarlarına yeni haklar verdiği gibi, Fransa'nın Karadeniz ticaretinde etkinliğini arttırmasına neden oldu. Anlaşmanın 59. Maddesi bu açıdan önemlidir.⁸³

“Françe tüccârı memnûâtından mâ-adâ ticarete müteallik eşyaları ile memâlik-i mahrûsemden berren ve bahren ve kezâlik Tuna ile nehren dostluk esnasında Moskov ve Urus ve gayr-i memleketlere gidüb ve zikr olunan yerlerden memâlik-i mahrûseme getürüb bey' ve şira iyledikleri esnada sâir müstemem taifesinden virilegelen gümrük ve rüsûm her ne ise bunların tarafından dahi edâ' olundukda beyüce müdahale olunmaya”⁸⁴

Bu anlaşma ile Fransa, Osmanlı Devleti'nden kazanmış olduğu, dini ve ticari hakların yanında Rusya karşısında da Karadeniz bölgesinde hem siyâsî, hem de ticari alanda önemli kazanımlar sağladı. Fransa'nın elde etmiş olduğu bu haklar, bundan sonra Osmanlı nezdinde Rusya ile ilgili politikasına yön vermiş ve bu kazanımları korumak Fransa'nın Doğu'da başat dış politikalarından olmuştur. Öyle ki; bu anlaşma ile elde edilen dini haklar, Kırım Savaşı'nda tekrar gündeme geldiği gibi, Rusya ile Karadeniz bölgesindeki ekonomik rekabet bu anlaşmadan sonra daha da hız kazanmaya başladı.

Bu anlaşmanın en önemli özelliği ise; kapitülasyonlara süreklilik vermesi idi. Daha önce kapitülasyonlar, ancak başa geçen padişahın yenilemesi ile geçerlilik kazanmaktaydı. Fakat bundan sonra artık padişahların tek tek bu anlaşmaları tasdik etmesine gerek kalmayacaktı. Zaten bu anlaşma iki devlet arasında imzalanan son kapitülasyon anlaşması oldu. Fransa'nın bu anlaşma ile daha önce elde ettiği ekonomik hakların yanında özellikle dini ve siyâsî açıdan da önemli kazanımları oldu. Bundan önce Fransız konsolosları sadece kendi vatandaşlarını yargılama hakkına sahipken; bu anlaşmayla Osmanlı tebaası olan Katolikleri de yargılama hakkını elde etti.⁸⁵

Fransa'nın Kutsal topraklardaki hakkına gelince, 1740 yılında imzalanan kapitülasyon anlaşmasıyla garanti altına alındı. Bu anlaşmanın 33. maddesinde⁸⁶ Latin dinine mensup olanlar, her zaman olduğu gibi, Kudüs'ün içerisinde ve dışarısında ve

⁸³ “...Françe devleti kadîmden âl-i Osman ile dost olup, bu Nemçe ve Moskov sülhlerine tavassut ile dostluğunu isbât ettiğinden, ba'zı ricâsına müsâ'ade-i mürüvvet olduğu için, tecdüd-i sülh niyâtında olmağla, Âsitâne'de Reîs Efendi murahhas olup, Françe elçisi ile mükâleme edüp, mizâcına mutâbık bir kaç şurût zamm ettirdi...” Şem'dâni-zâde, **Mür'i't-Tevârih**, s.96.

⁸⁴ “Si les marchands françois veulent porter en temps de paix les marchandises non prohibées des États de mon empire par terre ou par mer, de même que par les rivières du Danube et du Tanaïs, dans les États de Moscovie, Russie et autres pays et en apporter dans nos États, dès qu'ils auront payé la douane et les autres droits, quels qu'ils soient, comme le paient les autres nations franques, lorsqu'ils feront ce commerce il ne leur sera fait sans raison aucune opposition.”, **Kapitülasyonlar**, s.151; Masson, a.g.e.,s.640.

⁸⁵ Soysal, “Türk-Fransız İlişkileri”, s.182.

⁸⁶ Émile Bourgeois, **Manuel historique de politique étrangère**, s.361.

Kamame olarak bilinen Saint-Sépulcre kilisesinin hac yerlerinin hakkına geçmişte olduğu gibi sahip olacakları ifade edilmektedir:

“Ve Kuds-ü Şerifin dâhilinde ve hâricinde ve Kamame nâm Kenisede kadimden ola geldiği üzere temekkün iyleyen Frank rahiblerinin hâlâ sakın olub ellerinde olan ziyâretgâhlarına kemâ-kân Frank rahiblerinin ellerinde olub kimesne dahl iylemeye ve tekâlîf talebiyle rencide iylemeyeler ve dav’aları zuhûr iyledikde mahâllinde fasl olunmazsa âsitâne-yi saâdete havâle oluna”⁸⁷

Kırım Savaşı’nın çıkmasına neden olan “Kutsal Yerler” meselesinde bütün tartışmalar 33. madde üzerine yoğunlaşmış olsa da gözden kaçan bir husus bulunmaktadır. Adı geçen maddede Katoliklerin ellerinde bulundurdıkları kiliselerin ve ziyâretgâhların tescil edilmesi söz konusudur. Fakat ileride ortaya çıkacak olan Kutsal Yerlerin tamiri hususu başka bir maddede ele alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında aynı anlaşmanın 82. maddesinin⁸⁸ konuya açıklık getirdiği görülür. Bu madde, Katoliklerin ellerinde bulunan kutsal mekânların yine kendileri tarafından tamir edilmesini karara bağlar ki; bu aynı zamanda kapitülasyonlarda bu yönde verilen ilk karar olması açısından son derece önemlidir ve ileride Hıristiyan cemaatler arasında ortaya çıkacak olan bir diğer anlaşmazlığın kaynağını teşkil etmektedir:

“Bundan akdem akd ve hâlâ tecdid olunanmevâdda mezkûr olduğu üzere Françeliye tâbi’ olan rahiblerin Kuds-ü Şerifde vâki’ ve tasarruflarında bulunan mahâller mürûr-u ezmân ile harabe müşrif olmamak ihtiyâtı için ta’mire muhtac oldukda âsitâne-yi saâdetimde mukim Françe ilçisinin iltimasıyla mesa’-ı şer’ üzere ta’mir olunması bâbında iktizâ’ iyleyen evâmirin sudûru câiz olub ve fermâni olan husûsa vülât ve hükkâm ve kuzât vesâirzâbitan taraflarından bir dürlü mümânaat olunmaya ve zikr olunan mahâller için zâbitandan mahfi ta’mir olunmuş deyü senede bir kaç def’a yoklama olunub rahibleri tecrim olunurlar imiş binâen-aleyh ol tarafda bulunan vülât ve hükkâm ve kuzât vesâirzâbitan câniblerinden Kabr-i İsa tabir iyledikleri mahâllin Kilisesi vesâir Kilise ve ziyâretgâhları senede fakat bir def’a yoklama oluna ve memâlik-i mahrûsemde bulunub Françe padişahına tâbi’ olan piskoposları ve rahibleri kendü hallerinde oldukça mahmi kılınub yedlerinde olan Kiliseler

⁸⁷ **Kapitülasyonlar**, s.146-147. “*Les religieux francs qui, suivant l’ancienne coutume, sont établis dedans et dehors de la ville de Jérusalem, dans l’église du saint sépulcre, appelée camamat, ne seront point inquiétés pour les lieux de visitation qu’ils habitent et qui sont entre leurs main, lesquels resteront encore entre leurs mains comme par ci-devant (note XIV), sans qu’ils puissent être inquiétés à cet égard, non plus que par des prétentions d’impositions; et s’il leur survenait quelque procès qui ne pût (note XV) être décidé sur les lieux, il sera renvoyé à ma Sublime-Porte*”. Testa, a.g.e., 1, s.196; **Annuaire historique universel ou histoire politique pour 1853**, s.21-22; Gabriel Effendi, a.g.e., 1 (1300-1789), s.287; Masson, a.g.e., s.257-261; César Famin, **Histoire de la rivalité et du protectorat des églises chrétiennes en Orient**, Paris: Firmin Didot frères, 1853, s.24-35; M. B. C. Collas, **La Turquie en 1864**, Paris:E. Dentu, 1864, s.402; eserin Türkçesi için bkz. M. B. C. Collas, **1864’te Türkiye Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni**, (Çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul: Bileşim Yayıncılık, 2005. Kitabın mütercimi Tunçdoğan, Kapitülasyonların Türkçe metinlerinin ne Mecmua-i Muahedat ne de Başbakanlıktaki Muahedat Defterlerinde bulunmadığını ifade etmişse de (s.314), şimdilik en azından, 1740 anlaşmasının Türkçe metni elimizdedir. 1740 anlaşmasının Türkçe metni için bkz. anlaşmanın Osmanlıca tam metni için bkz. BOA A.DVN.DVE.d 29-4/1-32, (1153-1324/1740-1906).

⁸⁸ William Miller, **The Ottoman Empire and Its Successors, 1801-1927**, Cambridge: Cambridge University Press, 1966, s.199-200; Thouvenel, a.g.e., s.XXIII.

vesâir sakin oldukları mahâllerde mu'tadları üzere ayinlerinin icrâ'sına mümânaat olunmaya ve ehl-i zimmet ve reâyâ-yı Françelü ile bey' ve şira ve mesâlih-i âheri için birbirlerine âmed ü şüdiylediklerinde ol makule âmed ü şüd içinhilâf-ı şer'-i şerîfrecide ve te'addi olunmayalar ve bundan akdem akd olunan mevâdda Galata'da olan bîmâr-hânelerinde kendü hallerinde İncil tilâvet iylediklerinde rencide olunmayalar deyü tasrih olunub ve lâkinicrâ' olunmamağla zikr olunan bîmâr-hâne bundan sonra vech-i şer'i üzere ne mahâlde olur ise ahdnâme-yi kadime mücebince kendü hallerinde İncil tilâvet iylediklerinde remide olunmayalar.”⁸⁹

Aynı anlaşmanın 83. Maddesi ise; iki ülke arasındaki kurucu retoriğe vurgu yapmaktaydı. İki ülke arasındaki dostluğun, öncelik hakkı⁹⁰ tanınmasına müsaade edecek bir özellik olduğu vurgulanmaktaydı. Ama aynı zamanda bu madde “*ihsanın hakka dönüşmesi*”nin bir ayağı idi. Bu dönüşümün diğer ayağı ise; kapitülasyonların padişahların hayatları ile sınırlandırılmasının ortadan kaldırılarak süresiz olarak yürürlükte kalmasıydı. Bundan sonra Fransa ile Osmanlı Devleti arasında herhangi bir kapitülasyon anlaşması imzalanmadı. Artık kapitülasyonlarla elde edilen ayrıcalıklar Fransa için hukuki bir hak temeline oturmuş olmaktadır.

1.4. Fransız İhtilâli ve Napolyon’un Mısır Seferine Giden Süreç

Bu dönemden itibaren 1774 Küçük Kaynarca anlaşmasına kadar geçen sürede Fransa, Rusya tehlikesine karşı İsveç ve Osmanlı Devletleri ile olan ittifakına sadık bir politika benimsedi.⁹¹ İki ülke arasındaki ilişkilerin en önemli kırılma noktalarından birisi, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı’nın sonrasıydı. Çünkü bu savaştan sonra, Osmanlı

---

⁸⁹ **Kapitülasyonlar**, s.155-156. *Lorsque les endroits, dont les religieux dépendants de la France ont la possession et la jouissance à Jérusalem, ainsi qu’il en est fait mention dans les articles précédemment accordés et actuellement renouvelés, auront besoin d’être réparés, pour prévenir la ruine à laquelle ils seraient exposés par la suite des temps, il sera permis d’accorder, à la réquisition de l’ambassadeur de France résidant à ma Porte de félicité, des commandements pour que ces réparations soient faites d’une façon conforme aux tolérances de la justice et les cadî, commandants et autres officiers ne pourront mettre aucune sorte d’empêchement aux choses accordées par commandement. Et comme il est arrivé que nos officiers, sous prétexte que l’on avait fait des réparations secrètes dans les susdits lieux, y faisaient plusieurs visites dans l’année, et rançonnaient les religieux, nous voulons que de la part des pachas, cadî, commandants et autres officiers, qui s’y trouvent, il ne soit fait qu’une visite par an dans l’église de l’endroit qu’ils nomment le sépulcre de Jésus, de même que dans leurs autres églises et lieux de visitation. Les évêques et religieux dépendants de l’empereur de France, qui se trouvent dans mon empire, seront protégés, tant qu’ils se tiendront dans les bornes de leur état, et personne ne pourra les empêcher d’exercer leur rit, suivant leur usage, dans les églises qui sont entre leurs mains, de même que dans les autres lieux où ils habitent. Et lorsque nos sujets tributaires et les Français iront et viendront les uns chez les autres pour ventes, achats et autres affaires, on ne pourra les molester contre les lois sacrées, pour cause de cette fréquentation; et comme il est porté par les articles précédemment stipulés qu’ils pourront lire l’évangile, dans les bornes de leur devoir, dans leur hôpital de Galata, cependant cela n’ayant pas été exécuté, nous voulons que dans tel endroit où cet hôpital pourra se trouver à l’avenir, dans une forme juridique, ils puissent, conformément aux anciennes capitulations, y lire l’évangile dans les bornes du devoir, sans être inquiétés à ce sujet. Bkz. Testa, a.g.e., s.209; Gabriel Effendi, a.g.e.,s.299; Collas,a.g.e., s.412-413.*

⁹⁰ Thouvenel, a.g.e., s.XXIII.

⁹¹ Virginia Aksan, “Ottoman-French Relations 1739-1768”, Sinan Kunalp (Ed.), **Studies on Ottoman Diplomatic History**, 1, İstanbul: ISIS, 1987, s.42.

Devleti'nin varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği genel anlamda bütün Avrupa'yı meşgul eden bir soru olmuştu. İşte Fransa da bu noktaya yani, Osmanlı Devleti'nin yaşayıp yaşayamayacağına odaklanmıştı. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü, Fransa için hayati bir öneme haizdi. Kezâ Osmanlı Devleti'nde de Avrupa'daki denge politikasında amansız düşman Rusya için ittifak içerisine girmenin önemini kavrayan III. Mustafa ve III. Selim gibi padişahlar iktidara gelmişlerdi. Fransa'nın amacı, Karadeniz'de Rusya'nın elde etmiş olduğu hakkın kendisine de tanınmasını sağlamaktı.⁹² Daha III. Selim'in şehzadelğinde Fransa bu isteğini dile getirmişti.⁹³ 1774 Küçük Kaynarca Anlaşmasından sonra, iki ülkenin ilişkilerindeki denge aksi yönde değişmeye başladı. Bundan önce Fransa için Osmanlı yardımı dış politikanın temel prensiplerinden biri iken; Vergennes ile birlikte Osmanlı Devleti'ne yardım etme ve onu ayakta tutma prensibi kabul görmeye başlamış oldu.⁹⁴

On altı ve on yedinci yüzyıllarda Habsburglar'a karşı kurulan ittifak on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Rusya'ya karşı kurulmaktaydı. Fransa'da İhtilâlin olduğu dönemde Osmanlı Devleti, iki cephede birden Rusya ve Avusturya'ya karşı savaşıyordu. Bu sebeple Fransa Belgrad (1739) ve Küçük Kaynarca (1774) anlaşmalarında olduğu gibi bir aracılık üstlenememişti. Lâkin Fransız İhtilâli'nin Avrupa'yı düşürdüğü dehşet korkusu ve Prusya'nın yardımlarıyla bu savaşların sonucunda imzaladığı anlaşmalarda Osmanlı Devleti pek de zararlı çıkmamıştı. İhtilâl dolaylı da olsa Osmanlı Devleti'ne kısa vadede yarar sağlamıştı.⁹⁵

Hristiyanlığın İslâm dünyası üzerinde ilk etkili fikir hareketi olan 1789 Fransız İhtilâli, Osmanlı devleti tarafından ilk aşamada fazla ilgi görmedi.⁹⁶ Bunun en önemli nedeni; Osmanlı Devleti'nin kendi meseleleri ile uğraşıyor olması idi. Osmanlı Devleti, Kırım'ı kurtarma adına Rusya ile bir savaşın içine girmiş; fakat savaş öncesi planları bir türlü gerçekleşmemişti. Fransa'da İhtilâlin patlak verdiği anda, Ruslar Özi kalesini

---

⁹² Lâkin Fransa bu isteğini, 1802 tarihine kadar gerçekleştiremedi. Bkz. Aysel Yıldız, "Şehzade (III.) Selim'in XVI. Louis ile Yazışmaları ve Doğu Sorunu", (Ed. Hedda Reindl-Kiel ve Seyfi Kenan), **Deutsch-türkische Begegnungen, Festschrift für Kemal Beydilli (Alman Türk Tesadüfleri, Kemal Beydilli'ye Armağan)**, Berlin: Eb-Verlag, 2013, s.417-421.

⁹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III'ün Veliht İken Fransa Kralı Lûi XVI ile Muhabereleleri", **Belleten**, 2 (5/8), 1938, s.209-210.

⁹⁴ Jeremy Black, **From Louis XIV to Napoleon: The Fate of a Great Power**, London: UCL Press, 1999, s.135.

⁹⁵ İsmail Soysal, "Tarihsel Açından Bakıldığında Türkiye'nin Fransa ile Menfaatlerinin Birbirini Tamamlayıcı Niteliği", **Belleten**, LIV (209), 1990, s.464-465.

⁹⁶ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara: TTK Yayınları, 2000, s.41.

kuşatmış ve şiddetli saldırılarla kaleyi alma amacı gütmektedir. Osmanlı Devleti de Özi kalesini kaybetmeme adına mücadele etmekteydi. İhtilâlin Osmanlı devlet adamlarına en ufak bir tesirde bulunması pek de mümkün değildi.⁹⁷ Ayrıca Osmanlı Devleti'nin İhtilâle Fransa'nın bir iç meselesi olarak bakması ve Avrupa'da daimi elçiliklerinin bulunmaması⁹⁸ nedeniyle olayların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi yapılamamaktaydı. Yaşanan gelişmeleri takip edecek, yorumlayacak bilgi ağının eksikliği, Osmanlı Devleti'nin İhtilâlin sonrasında yaşananlara doğru bir şekilde tepki vermesini engelledi.⁹⁹ Osmanlı devlet erkânının gözünde Fransız İhtilâli fesattan, dinsizlikten başka bir şey değildi. Hatta Osmanlı devlet adamları içerisinde, İhtilâli en soğuk kanlı şekilde değerlendirmeye çalışıp, III. Selim'in izlemesi gereken yol haritasını çizmeye çalıştığı layihasında Reisülküttab Atıf Efendi bile, İhtilâli "*fitne fesad ateşi*", İhtilâlde etkili olan Voltaire ve Rousseau gibi Fransız aydınlarını da "*zındık ve dehri*"¹⁰⁰ olarak değerlendirmekteydi.¹⁰¹ Fakat Osmanlı için İhtilâlin politik ifadesi daha ön plandaydı. Fransa'nın yeni rejimle berbaer dost mu kalacağı ya da düşmana mı dönüşeceği sorusu kafaları meşgul etmekteydi. Kısacası, Cezar'ın da gayet iyi bir şekilde tespit ettiği gibi, Osmanlı Devleti için Fransız İhtilâli *bir dış politika ve Avrupa dengesi meselesi idi*.¹⁰² İhtilâle bu şekilde bakılmış ve iki ülkenin ilişkileri, altı yıl boyunca sürüncemede kalmıştı. Avrupa'daki gelişmelerden tedirgin olan Osmanlı Devleti, Fransa'da kurulan yeni rejimi tanımaktan imtina etmekteydi. İlişkilerin normalleşmesi, ancak 1795'te Osmanlı Devleti'nin, Fransa'yı Prusya'nın tanınmasının akabinde resmen tanınmasıyla oldu.¹⁰³

---

⁹⁷ Özi Kalesinin düşmesi Sultan I. Abdülhamid'in ölümüne neden olmuştu. Onun yerine III. Selim geçmişti ve İhtilâl saltanatının kırkıncı gününde vuku'ya gelmişti. Ahmet Rasim, **Osmanlı İmparatorluğunun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri**, (Haz. Hıfız Veldet Velidedeoğlu), İstanbul: Can Matbaa, 1967, s.11-12.

⁹⁸ Rifat Uçarol, **Siyâsî Tarih (1789-1999)**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000, s.72; Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987, s.110.

⁹⁹ Sander, a.g.e., s.111; Bekir Günay, **Paris'te Bir Osmanlı, Seyyid Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefâretnamesi**, İstanbul: Kitabevi, 2009, s.3-4. Muhib Efendi'nin Paris elçiliği için ayrıca bkz. Bertrand Bareilles, **Un Turc à Paris, relation de voyage et de mission de Mouhib Effendi**, Paris: Éditions Bossard, 1920.

¹⁰⁰ Materyalist.

¹⁰¹ Soysal, a.g.e., s.206-207; Ercümen Kuran, "III. Selim Zamanında Türkiye'nin Çağdaşlaşması ve Fransa", (Ed. Jean-Louis Bacque-Grammont ve Edhem Eldem), **De la Révolution Française à la Turquie d'Atatürk**, İstanbul: ISIS, 1990, s.54; Reisülküttab Vasıf Efendi'nin layihası için bkz. Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, 6, Dersaadet: Matbaa-yı Osmaniye, 1294, s.311-318.

¹⁰² Yavuz Cezar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Çağdaşlaşma Sürecinde Selim III Dönemi: Nizâm-ı Cedid Reformları", (Ed. Jean-Louis Bacque-Grammont ve Edhem Eldem), **De la Révolution Française à la Turquie d'Atatürk**, İstanbul: ISIS, 1990, s.61.

¹⁰³ Sander, a.g.e., s.111; Günay, a.g.e., s.3-4.

1789'dan 1797 yılına kadar olan süreçte Osmanlı Devleti, Fransa'yı resmen tanımakta ihtiyatlı davranırsa da özellikle askerî alanda Fransa'nın desteğini hiçbir zaman geri çevirmediği gibi, ticari manada da bir sıkıntı yaşanmamıştı. Bu durum, Fransa'nın izlediği saldırgan ve yayılmacı politikaların Osmanlı Devleti'ne bulaşmasına kadar devam etti.¹⁰⁴ İhtilâl sonrası Fransa'nın yayılmacı bir politika benimsemesi, bütün Avrupa'da büyük bir telaşa neden oldu. Campo Formio Anlaşması ile Venedik Cumhuriyetinin ortadan kaldırılmasıyla, Fransa, Yedi Ada'yı eline geçirdiğinde ilk kez Osmanlı Devleti ile sınırdaş olmuştu.¹⁰⁵ Aynı anlaşma Avrupa'daki dengenin Fransa lehine dönmesini sağlamış ve Fransa'nın tek rakibi olarak İngiltere kalmıştı.¹⁰⁶ Bu önemli gelişmeye rağmen Osmanlı Devleti, Avrupa'da Fransa'ya karşı kurulan ittifaka davet çağrılarını sıcak bakmamaktaydı. Bunun en önemli nedeni; III. Selim'in başlattığı reform hareketlerinin başarıya ulaşabilmesi için barış ortamının gerekli olduğuna olan inancıydı. III. Selim, Osmanlı Devleti'ne karşı doğrudan bir tehdit olmadığı sürece herhangi bir savaşa girmek istemiyordu.¹⁰⁷ Bu arada, Kıta Avrupa'sını dize getiren Fransa için en önemli rakip İngiltere haline gelmiş olmasına rağmen, Fransız kara ordusu; ama özellikle de donanması İngiltere ile savaş yapma kapasitesine sahip bulunmamaktaydı. Napoleon İngiltere'ye üstünlük kurmak amacıyla direk savaşmak yerine Hindistan ticaretine¹⁰⁸ zarar vermeyi askerî ve politik açıdan daha mantıklı buldu. Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand'ın da bu konuda General Napolyon ile aynı fikirleri paylaşması üzerine Mısır'ın işgal edilmesi fikri kabul edildi. Böylece Napolyon hem İngiltere'nin Hindistan'daki çıkarlarına zarar verecek, hem de Osmanlı Devleti ile İhtilâlden beri gittikçe azalan olan ticari kaybı telafî etmeyi planlamaktaydı.¹⁰⁹ Fransa'nın Mısır'ı

---

¹⁰⁴ Sander, a.g.e., s.110-111.

¹⁰⁵ Orhan Koloğlu, "Fransız Devriminin Osmanlı Diplomasisinde Yarattığı Hareketlilik", (Ed. İsmail Soysal), **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç, Ankara 15-17 Ekim 1997**, Ankara: TTK Yayınları, 1999, s.15; Fatih Yeşil, "Looking at the French Revolution through Ottoman Eyes: Ebubekir Ratib Efendi's Observations", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, 70 (2), 2007, s.283-284; Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, 1, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: e Yayınları, 1994, s.358-359.

¹⁰⁶ Sami Sabit, **Mısır'da Napolyon**, İstanbul: Araks Matbaası, 1327, s.2.

¹⁰⁷ M. Aladdin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", Kemal Çiçek (Ed.), **Türkler, içinde**, 12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.629-659.

¹⁰⁸ İngiltere'nin Hindistan ticaret yolu, Hayfa'dan Bağdat'a uzanmaktaydı, doğu'da Mısır sınırına kadar giden yol, güneyde Sina yarımadası tarafından çevrilmekteydi. Bu sebeple Mısır, Hindistan ticaret yolunun en önemli güvenlik alanlarından birisiydi. Robert Montagne, "La Grande-Bretagne et la protection de la route des Indes", **Politique étrangère**, 6, 1936, s.61.

¹⁰⁹ Yalçınkaya, a.g.m., s.629-659. Aslında Fransa Mısır'ın işgalini daha XV. Louis döneminde düşünmekteydi. 1758-1770 yılları arasında Fransa'da Hâriciye Nâzırı görevinde bulunan Duc de Choiseul, zayıf düştüğüne inandığı Osmanlı Devleti'nin elinden Mısır'ı almayı planlamaktaydı. Bkz. M. Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahât, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", s.497-502. Napolyon

işgalinde gözden kaçan bir başka husus daha bulunmaktadır. Fransız kapitalistler, uzun bir zamandan beri Mısır'a borç vermekteydiler ve bu borcu 1776 tarihinden itibaren geri alma adına girişimlerde bulunmaktaydılar. Hatta Baron de Tott, borcun geri alınabilmesi için ortaya atılan askerî harekât fikrini inceleme adına bölgeye gönderilmişti. Mısır'ın borcu ne Mısır ne de Osmanlı tarafından ödenemeyecek derece fazlalaşmıştı. Borcun geri alınabilmesi için askerî operasyondan başka bir ihtimal bulunmamaktaydı.¹¹⁰

Fransa'da bütün bu planlar hazırlanırken, Osmanlı Devleti'nin Fransa'daki ilk daimi elçisi Esseyid Ali Efendi, olup biteni bir türlü kavrayamamış, hatta Mısır'ı işgal etme amacıyla, Fransız kuvvetleri Malta'yı aldıkları zaman dahi Fransız Hâriciye Nâzırı Talleyrand'ın Malta'dan başka bir yeri topraklarına katma niyetlerinin olmadığı yönündeki sözlerine de inanmıştı.¹¹¹ 40.000'e yakın askerle 1798 Mayıs'ında Toulon limanından Mısır'a hareket eden ve yanında 167 kişiden oluşan bilim ve sanat adamı kafilesini de yanında götürerek Mısır'a topyekün bir çıkarma yapan Napolyon, Osmanlı Hükümetine asıl amaçlarının Fransız ticaretini baltalayan kölemenlerin egemenliğine son vermek olduğunu belirtmişti.¹¹²

Napolyon'un Mısır'ı işgali, Osmanlı'da büyük bir şoka neden olsa da, dış politikada yeni açılımların gündeme gelmesi gibi olumlu bir katkı sağladı. Bu işgal ile birlikte Osmanlı Devleti, Avrupa güçler dengesinde Fransa'nın yerine başka bir ülke ya da ülkelerle de bir arada hareket etmesi gerektiğini anladı. Şoku kısa sürede atlatan III. Selim, İngiltere ve Rusya'nın yardım tekliflerini kabul ederek, 1798'de bu iki ülke ile ittifak anlaşması imzaladı. İngilizler'in Ebukir'de Fransız donanmasını yok etmeleriyle Mısır'a sıkışmak zorunda kalan Napolyon, strateji olarak Suriye'ye ilerlemeyi benimsedi. Ancak Osmanlı-İngiliz ordularının mukavemeti sonrası geri dönmek zorunda kaldı. Avrupa'da yaşanan gelişmeler ve koalisyon ordularının Fransızlar'ı yenmeleri, Napolyon'un Mısır'dan kaçmasına neden oldu. Napolyon'dan sonra Fransızlar 1801'e kadar Mısır'da kalsalar da bu tarihten sonra Mısır'ı Osmanlı'ya bırakmak zorunda kaldılar. İki ülke

---

Mısır'a o kadar çok önem veriyordu ki, burayı elde etmesiyle bütün medeni bütün dünyayı yönetebilceğine inanmaktaydı. Bkz. John Eliot Bowen, "The Conflict of East and West in Egypt", **Political Science Quarterly**, 1 (2), 1886, s.295.

¹¹⁰ Thierry Hentsch, **Hayali Doğu, Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı**, (Çev. Aysel Bora), İstanbul: Metis Yayınları, 2008, s.174.

¹¹¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, 5, Ankara: TTK Yayınları, 2007, s.83 ; Günay, a.g.e., s.9; Akçura, a.g.e., s.58.

¹¹² Kamil Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)", **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, 2, 2008, s.148-149; Darendeli İzzet Hasan Efendi, **Ziyânâme (Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Napolyon'a Karşı Mısır Seferi)**, (Haz. M. İlkin Erkutun), İstanbul: Kitabevi, 2009, s.60-61.

arasında 1802’de yapılan Paris Anlaşması ile Mısır sorunu çözüldüğü gibi, Fransa, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü kabul etmek zorunda kaldı.¹¹³

Mısır’ın işgal girişimi Fransa açısından başarısızlıkla neticelenmiş olsa da dünya tarihi açısından son derece önemli bir olay olmuştur. Bu olaydan sonra Akdeniz, büyük güçlerin çatışma alanı olacaktı. Diğer taraftan karşı tarafın ödeyemeyeceği kadar borç verip, daha sonra bunu ödeyememesini cezalandırma yöntemi, Mısır’ın işgalinden sonra Batı’nın Doğu’yu algısında despotizmi cezalandırma argümanından sonra en önemli bahanelerinden birisi olacaktır. Batı artık Doğu ile olan ilişkisinde kendisini bir eğitmen karakterine bürünecek, *dış görünüşüne karşın, itip kaktığı ve çoğu kez –tırtıklayabildiği egzotik çekiciliklere rağmen- burun kıvırdığı değerlere ve kültürlere saygılı olmayan bir eğitmen*, tıpkı Cezayir’in işgalinde olduğu gibi.¹¹⁴

1.5. Fransa’nın Cezayir’i İşgali

Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ilişkilerde en unutulmayacak hadiselerden birisi Cezayir’in işgalidir. Çünkü Cezayir toprakları, Fransa’nın Osmanlı Devleti’nden aldığı ilk Müslüman kara parçasıydı. Cezayir’in işgaline giden süreç ise, Napolyon dönemiyle başlamıştı. Napolyon savaşlarından sonra Avrupa’da korsanlığa karşı bir mücadele başlatıldı. Avrupa tüccarı için en önemli tehlikelerden birisi korsanlık faaliyetleriydi ve Cezayirli korsanlar da Akdeniz’de uzun zamandır dehşet saçmaktaydılar. Cezayirli korsanların bu saldırılarından sadece Avrupa devletleri değil, Avrupa ile ticari ilişkileri olan Amerika gibi kıta dışı ülkeler de büyük zarar görmekteydi. Hatta Amerika 1801 ve 1805’te iki defa Cezayir ve Trablusgarp korsanları ile savaşmak zorunda kalmıştı. On dokuzuncu yüzyılın başında bu duruma son vermek isteyen İngiltere ve Fransa, bütün çabalarına rağmen, korsanlığın önüne geçemediler.¹¹⁵Bu sebeple, Akdeniz’de yüzyıllardan beri korsanlık faaliyetlerinin en önemli kaynaklarından olan Cezayir’e İngiliz ve Hollanda filolarından oluşan bir donanma gönderildi. Donanma Cezayir’i ağır bir bombardımana tuttu. Fransa, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve ardından Yunanistan’ın kurulmasıyla, Akdeniz’deki dengeyi bozulduğunu düşünmekteydi. Bu sebeple Cezayir’i ele geçirmeye karar verdi. Fransa, aynı zamanda Cezayir’i ele geçirmek suretiyle Batı Akdeniz’de

¹¹³ Günay, a.g.e., s.10-12; Çolak, a.g.m., s.150-181.

¹¹⁴ Hentsch, a.g.e., s.173-174.

¹¹⁵ Roger Vaurs, “The Role of France and the French in North Africa”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 306, Africa and the Western World, 1956, s.17-18.

sömürge sahibi olarak, İngiltere'ye karşı da Akdeniz'de üstünlüğü ele geçirmeyi planlamaktaydı.¹¹⁶ Osmanlı Devleti'nin mevcut askerî ve siyâşî şartlarını gayet iyi bilen Fransa, isteğiyle kolayca alabileceği Cezayir ile kendi ülkesinde meydana gelen karışıklıkları unutturmayı da umuyordu. 1798'deki Mısır seferine çıkmadan Napolyon'a, ihtiyaç duyduğu buğdayı kredili olarak satarak destekleyen Cezayir Dayısı İzmirli Hüseyin Paşa, alacaklarını tahsil etmekte güçlük çekince Fransız konsolosu ile tartışmış ve ona hakaret ettiği “yelpaze çarpması” hadisesi, Fransa'nın banahesi olmuştu.¹¹⁷ Fransa, 16 Haziran 1827'de Cezayir'e savaş ilân ederek büyük bir donanma ile Cezayir sahillerini kuşattı. Aynı yılın ağustos ayında, dayıyı cezalandırmak için Osmanlı Devleti'ne bir nota verildi. Tam bu esnada Osmanlı Devleti Yunan isyanıyla uğraşıyordu ve İngiltere'nin de arzusuyla Tâhir Paşa'yı Fransa ve Cezayir arasında arabulucu olarak görevlendirse de Fransızlar Tâhir Paşa'yı esir alarak karşılık verdiler. 20 Ekim 1827'de İngiliz, Fransız ve Rus ortak donanması Navarin'de Osmanlı donanmasını yakması Osmanlı Devleti'nin hadiseye müdahale etmesini imkânsız hale getirdi. Zaten akabinde de Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştı. 1829 yılı Ağustos'unun üçünde Cezayir topraklarının bir Fransız gemisi olan La Provence'ı bombalaması, bardağı taşıran son damla oldu.¹¹⁸ Ülkesinde büyük bir kargaşa ile karşı karşıya kalan X. Charles, kamuoyunu oyalama ve itibar adına 14 Haziran 1830 tarihinde 37.000 kişilik bir donanmayı General Bourmont kumandasında gönderdi ve 5 Temmuz 1830'da Cezayir şehri, Fransızlar tarafından işgal edilmiş oldu. Bu esnada Fransa'da rejim değişikliği ile Louis Philippe iktidara gelmişti. Fransa'daki iç karışıklıkların devam etmesi, Kuzey Afrika'da yeni yerlerin alınmasını engellese de Fransa Cezayir'e yerleşmeye karar verdi ve böylece 1847 yılına kadar sürecek olan işgal dönemi başlamış oldu.¹¹⁹

---

¹¹⁶ Kemal Kahraman, “Cezâyir, Osmanlı Dönemi”, *TDVİA*, içinde, 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, s.486-489; Karal, a.g.e., s.122.

¹¹⁷ Adil Baktaya, “1830: Fransa'nın Cezayir'i İşgali, Abdülkadir'in Yükselişi ve Amerikan Kamuoyunda “Abdülkadir Hayranlığı””, *Ortadoğu Etütleri*, 1 (2), 2010, s.147; Robert Mantran, “Şark Meselesinin Başlangıçları”, Robert Mantran (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 2, (Çev. Server Tanilli), İstanbul: Adam Yayınları, 1999, s.46.

¹¹⁸ Laran Michel, “La politique russe et l'intervention française à Alger (1829-1830)”, *Revue des études slaves*, 38 (Mélanges Pierre Pascal), 1961, s.121.

¹¹⁹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005, s.300; Erol Karıcı, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fransa'nın Tunusu İşgali*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.11-13. Karal, a.g.e., s.122-123; Kahraman, a.g.m., s.486-489; Kamel Kateb, “La gestion administrative de l'émigration algérienne vers les pays musulmans au lendemain de la conquête de l'Algérie (1830-1914)”, *Population*, (French Edition), 52e Année, 2, 1997, s.408. Fransa'nın Cezayir'i işgali, Osmanlı Devleti tarafından asla unutulmamış; Kırım dönemindeki yazışmalarda bile Fransızlar, Osmanlı Devleti'nin duyduğu üzüntüyü depreştirecek tarzda hareketlerden kaçınılması yönünde elçilerine talimatlar vermişti.

1.6. Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı ve Osmanlı-Fransız İlişkilerine Etkileri

1801'de Kavala'dan Mısır'a gönderilen 300 asker içerisinde yer alıp, buraya gelen Mehmed Ali Paşa (ö.1849), kısa sürede hızla yükselmiş ve kölemenleri kullanarak Hüseyin Paşa'yı Mısır'dan çıkartarak 1805'te Mısır Valiliğini elde etmiş, Vehhabi ve Mora isyanındaki başarıları, hem içerde hem de dışarda giderek nüfuz kazanmasını sağlamıştı.¹²⁰ 1827'de çıkan Yunan isyanı ile on üç sene sürecek olan Mısır sorunu doğdu. Mora'da çıkan isyanı bir türlü bastıramayan Osmanlı Devleti, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'dan yardım istedi. Uzun süredir modern bir ordu kurmanın çabasında olan Mehmed Ali Paşa, padişahın bu isteğini yeni kurduğu ordunun denenmesi adına bir fırsat olarak görmüş ve oğlu İbrahim Paşa kumandasındaki donanmasını Mora'ya göndermişti. İbrahim Paşa, gerçekten kısa bir süre içerisinde Mora isyanını bastırmayı başardı. Bu gelişme İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından tedirginlikle karşılanarak, meselenin barış yoluyla çözülmesi adına, Londra Anlaşması'nı imzalayarak Bâb-ı Âlî'ye ultimatom verdiler. Osmanlı Devleti, üçlü ittifakın önerisini reddedince koalisyona ait donanma Navarin'deki Osmanlı-Mısır birleşik donanmasını yaktı. Donanmasının yakılması haberiyle sarsılan Mehmed Ali Paşa, Sultan II. Mahmud'a haber vermeden İngiltere ile anlaşarak donanmasının kalan kısmını Mora'dan geri çekti. Üstelik Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlangıcında Sultan Mahmud'un 12.000 kişilik bir askerî yardım talebini geri çeviren Mehmed Ali Paşa, sadece maddi yardımda bulunma sözü vermişti. Ardından Osmanlı Devleti'nden yaptığı fedakârlıklara karşı Suriye Valiliğinin de uhdesine verilmesini talep etti. Tabii ki Osmanlı Devleti, valisinin bu isteğini reddetti ve bunun üzerine Mehmed Ali Paşa, Suriye'ye saldırmaya karar verdi.¹²¹ Aslında Mehmed Ali Paşa, uzun yıllar boyunca mücadele ederek kurduğu Mısır'daki düzenin yaşamasını ve Mısır'ın güvenliğini Suriye'yi ele geçirerek temin etmeyi amaçlamaktaydı.¹²²

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Suriye seferinden hemen önce, Osmanlı Devleti Yeniçeri Ocağı'nı ilga ederek, kara ordusundan, 1827 Navarin baskını ile de

¹²⁰ Celal Bilsel, "Tanzimat'ın Hârici Siyâseti", **Tanzimat**, 1, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s.669; Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı (1831-1841)", **OTAM**, 6, 1995, s.197-198; Sebahattin Samur, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Vilayetlerindeki Etkisi", **Bilimname**, 2, 2007, s.131; Muhammet Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", **TDVİA**, içinde, 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, s.62.

¹²¹ Alan Palmer, **Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Osmanlı İmparatorluğunun Son 300 Yılı**, (Çev. Belkıs Çörekçi Dişbudak), İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2008, s.122-123; Butrus Abu-Manneh, "Mehmed Ali Paşa and Mahmud II: the genesis of a conflict", **Turkish Historical Review**, 1, 2010, s.9; Karal, a.g.e., s.116-118; Kutluoğlu, a.g.m., s.63.

¹²² Abu-Manneh, a.g.m., s.14.

donanmasından mahrum kalmıştı. 1828-1829 Rus Savaşı da eklenince Osmanlı Devleti'nin askerî durumu perişan bir hal almıştı. Avrupa'da ise; Fransa, Belçika ve Polonya'da yaşanan isyanlar, İngiltere'nin bile Mısır'a müdahale etmesini engelleyecek seviyeye ulaşmıştı.¹²³ Osmanlı Devleti son derece aciz durumda bulunmaktaydı. İbrahim Paşa kumandasındaki Mısır ordusu, 1831-1832 yıllarında Yafa, Kudüs, Hayfa ve ardından Suriye'yi ele geçirip Anadolu sınırına ulaştı. İbrahim Paşa, sene sonuna doğru, Toros dağlarını aşarak Konya'ya vardı. Burada karşılaştığı Osmanlı ordusunu yendikten sonra Kütahya'yı ele geçirdi. İstanbul'a sadece üç yüz kilometrelik bir mesafe kalmıştı.¹²⁴ II. Mahmud için tek çare vardı: Asî valisine karşı yabancı bir devlet ile ittifak yapmak. Bu andan itibaren isyanın seyri birden değişti ve İmparatorluğun kendi içerisindeki bir mesele; uluslararası bir krize dönüştü. Osmanlı Devleti, Fransa ile Cezâyir'in işgali nedeniyle sıkıntılı bir döneme girmişti. Kezâ Fransa için de Mısır'da Osmanlı Devleti'nin yerine kendisiyle gayet iyi ilişkileri bulunan ve İngiliz politikalarına pek de sıcak bakmayan Mehmed Ali Paşa'nın hüküm sürmesi tercih edilen bir durumdu. İsyanın büyüdüğü dönemde İngiltere İberyâ yarımadası ve Hollanda meseleleri ve Belçika'daki İhtilâl hareketleri ile uğraştığı gibi, ülkede seçimler yaklaşmaktaydı ve politikacıların gündemindeki ilk sırada yer almaktaydı. Buna rağmen Osmanlı Devleti, İngiltere'ye ittifak teklifinde bulundu ise de istediği cevabı alamadı.¹²⁵ Hatta Fransız ideolojisinin ve nüfûzunun bölgede yayılmasından endişe duyan Avusturyalı Metternich'in bir filonun Sultan'a yardım amacıyla gönderilmesi konusunda bizzat yapmış olduğu teklif, Palmerston tarafından reddedilmişti.¹²⁶ İngiltere ayrıca, Mehmed Ali Paşa'nın bu kadar başarılı olacağını ummadığı gibi, müdahale etme zamanının da henüz gelmediğini düşünmekteydi. Avusturya ise; 1830 İhtilâlinin olumsuz etkilerini üzerinden henüz atamamış ve hâlâ milliyetçi isyanlarla uğraşmak zorunda idi. Bâb-ı Âlî'ye tek başına yardım etmesi mümkün değildi. Osmanlı Devleti için, yardım alınacak tek devlet, ironik bir şekilde Rusya idi. Daha bir kaç sene evvel, bu iki devlet savaşmış ve Osmanlı Devleti, bu savaşın bedelini Yunanistan'ı kaybet gibi ağır bir bedelle ödemişti. Lâkin II. Mahmud için en pragmatik

---

¹²³ Şinasi Altundağ, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hakkında Kısa Bir Etüd", *AÜDTCF Dergisi*, 1 (2), 1943, s.36.

¹²⁴ Palmer, a.g.e., s.127.

¹²⁵ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. İdil Eser), İstanbul: YKY, 2000, s.97; G.H. Bolsover, "Lord Ponsonby and the Eastern Question (1833-1839)", *The Slavonic and East European Review*, 13 (37), 1934, s.98; Frank E. Bailey, "The Economics of British Foreign Policy, 1825-50", *The Journal of Modern History*, 12 (4), 1940, s.451.

¹²⁶ Frederick Stanley Rodkey, "The Views of Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834", *The English Historical Review*, 45 (180), (1930), s.627.

seçim Rusya idi. Zaten Rusya da İstanbul'da nüfûzunu arttırma ve Akdeniz'e inme politikası açısından önemli bir fırsatın doğduğunu fark ederek Osmanlı Devleti'nin yardım talebine derhal müspet bir cevap verdi. 14.000 kişilik bir Rus ordusu İstanbul'a yerleşti. Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın kararlığı ile İngiliz ve Fransız elçilerin tavsiyeleri neticesinde Sultan II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa'nın isteklerini kabul etmek zorunda kaldı ve Mehmed Ali Paşa'ya Mısır ve Girid Valilikler'inin yanında Suriye, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde Valiliği'ne ek olarak Adana Valiliği'ni verdi.¹²⁷

Her ne kadar Mehmed Ali Paşa, Anadolu'dan uzaklaştırılmış ise de; yeniden tehdit oluşturması kaçınılmaz görünmekteydi. İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti için, mesele boyunca güven vermemiş; Rusya ise bu devletlerin aksine Osmanlı Devleti'ne yardım için samimi davranmıştı. Ayrıca Rusya, coğrafi konumu nedeniyle bir tehlike anında Osmanlı Devleti'ne en kısa sürede yardım ulaştırabilecek devletti. Bu sebeplerle II. Mahmud, Rusya'ya bir ittifak anlaşması önerdi. Bu teklifi derhal kabul eden Rusya ile 8 Temmuz 1833'te Hünkâr İskelesi Anlaşması imzalandı. Görünürde ortak savunma amaçlı bu anlaşmanın gizli maddesi; Osmanlı Devleti'nin Rusya aleyhine oluşacak durumlarda Boğaz'ı Rusya hâricindeki diğer devletlerin geçişine kapatması yönündeydi. Sekiz yıl sürecek olan anlaşmanın gizli maddesi duyulunca İngiliz ve Fransızlar büyük tepki gösterdiler.¹²⁸

1839'da isyanın ikinci ayağı başgösterdi. Osmanlı-Mısır sınırında çıkan olayların neticesinde iki ordu Nizip'te karşı karşıya geldi ve Osmanlı ordusu yenildiği gibi; bu esnada II. Mahmud vefat etti ve yerine Abdülmecid tahta geçti. Ayrıca Ahmet Paşa, Osmanlı donanmasını kaçırarak Mehmed Ali Paşa'ya teslim etti. Sultan Abdülmecid yaşanan gelişmeler üzerine Mehmed Ali Paşa'ya Mısır Valiliği'ni vesayet usulüncce vermeyi teklif ettiyse de Paşa bunu kabul etmedi. Tam bu sırada durumdan tedirgin olan Avrupalı devletler devreye girdi. Özellikle ekonomik çıkarlarını dikkate alan İngiltere, Rusya'nın buradaki nüfûzu kadar, bölgede yaşanacak karışıklığın da İngiliz ticaretine köstek olmasından endişe duymaktaydı. Bu sebeple sorunun en kısa sürede çözülmesi taraftarıydı.¹²⁹ Böylece Metternich'in kaleme alıp, Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Rusya'nın onay verdiği bir nota vasıtasıyla, bu beş ülkenin katılımı olmadan Osmanlı

---

¹²⁷ Karal, a.g.e., s.135-136; Anderson, a.g.e., s.99-101.

¹²⁸ Karal, a.g.e., s.136-139.

¹²⁹ Bailey, a.g.m., s.451.

Devleti'nin Mısır hakkında tasarrufta bulunmamasını ilan etti. Bâb-ı Âlî bu notayı olumlu karşıladı ve Suriye'nin Osmanlı idaresinde kalması için bu ülkelerin temsilcileri ile irtibata geçildi. Fransa, Mehmed Ali Paşa'ya duyduğu sempati ve çıkarları neticesinde önce bu teklifi reddetti. Lâkin kısa bir süre sonra bu fikrinden caydı. Fransa, Mısır'ı kendi nüfûz alanı içerisinde addettiğinden Avrupalı diğer devletlerin bu işe karışmasından ziyadesiyle memnuniyetsizlik duymaktaydı. İngiliz Lord Palmerston'un Mehmed Ali Paşa'nın yapılan öneriyi kabul etmemesi durumunda silah zoruna başvurulması teklifi, Fransa'yı iyice rahatsız etti ve bu teklifi şiddetle reddetti. İngiliz tarafı, Fransa olmadan da meselenin çözüme kavuşturulabileceğini düşünerek, diğer devletlere anlaşma teklif etti. Neticede 15 Temmuz 1840'ta İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya devletleri Osmanlı Devleti'ni koruma adına Londra Anlaşması'na imza attılar. Bu anlaşmaya göre; Mehmet Ali Paşa, Mısır Valiliği'ni babadan oğula geçmek üzere elinde bulunduracağı gibi, Güney Suriye ve Akka Valilikleri de kayd-ı hayat şartıyla kendisine verilecekti. Mehmet Ali Paşa ise; Mısır'da bulunan Osmanlı donanmasını iade edecekti. Fakat Fransa'ya son derece güvenen Mehmed Ali Paşa, Londra Anlaşması'nın hükümlerini kabul etmedi. Bunun üzerine ağırlığını Osmanlı ve İngiliz askerlerinin oluşturduğu müttefik kuvvetler Mısır ordularına karşı harekete geçerek kısa bir sürede İbrahim Paşa'yı Suriye'den uzaklaştırdıkları gibi Mısır'ı da kuşattılar.¹³⁰ Fransa'da yaşanan bu gelişmelerle hükümetin düşmesiyle Mehmed Ali Paşa, en büyük dayanağını kaybetmiş oldu. Neticede Mısır Valiliği'nin vesayetle kendisine geçmesi şartıyla Osmanlı Devleti ile anlaşma sağladı. Böylece yaklaşık olarak on yıldır hem Osmanlı Devletini hem de Avrupa devletlerini meşgul eden Mısır sorunu çözüme kavuşturulmuş oldu.¹³¹ Diğer taraftan 13 Temmuz 1841 tarihinde Boğazlar'ın yeni statüsünü belirleyen yeni bir anlaşmaya imza atıldı. 1840 anlaşmasında yer almayan Fransa da ikinci Londra Boğazlar Anlaşması'na imza atan devletlere katıldı. 1841 Londra Boğazlar Anlaşmasına göre; Osmanlı Devleti, barış halinde bulunduğu devletlerin savaş gemilerine eskiden olduğu gibi geçiş izni vermeme hakkını elinde bulunduracaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti, dost olarak algıladığı devletlerin muhabere amaçlı hafif savaş gemilerine padişah fermanı ile özel olarak izin verebilecekti.¹³² Fransa, Mısır sorunu boyunca ikili bir politika benimsedi. Bir taraftan Mısır'daki nüfûzunu arttırma adına Mehmed Ali Paşa'yı desteklerken; diğer taraftan da Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü kabul etmekteydi. Bu politika anlayışı nedeniyle bu sorun çerçevesinde Fransa, istediğini elde edememiş

¹³⁰ Bowen, a.g.m., s.298; Uçarol, a.g.e., s.177-178.

¹³¹ Karal, a.g.e., s.198-201.

¹³² Mehmet Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, İstanbul: MEB Yayınları, 1998, s.122.

oldu.¹³³ Fransa'nın aksine İngiltere, Mehmed Ali Paşa olayında izlemiş olduğu politika neticesinde İstanbul'daki nüfûzunu gittikçe artan bir şekilde sağlamlaştırdı.¹³⁴

1.7.1740 Yılından Sonra Fransa ve Katolisizm Politikası

Yukarıda kapitülasyonlar ile Fransa'nın Osmanlı topraklarında Katolik mezhebin korucusu olma aşaması gösterilmeye çalışıldı. Fakat Fransa'nın bu hakkının meşruiyetinin başka bir kaynağı daha bulunmaktaydı: Vatikan. 1740 anlaşmasından iki yıl sonra Vatikan tarafından dokuz maddelik bir bildirge yayınlandı. Buna göre; Fransızlar Katolik ayinlerde temsil hakkı olarak ilk sırayı alacaklardı. Gerçekten de olaylar tam da Papalığın istediği gibi oldu. Bildirgenin yayınlanmasından sonra, bugün İstanbul'da yer alan Saint-Esprit Katedralinin olduğu yerde yapılan bir ayin esnasında Fransız Konsolosu, taht gibi yerden yüksekte bir sedirin üzerine kurularak seremoniyi izlemeye başlamış, bu hareket daha sonra bir gelenek halini almıştı. Bu ritüelin tarihsel anlamı oldukça önemliydi. Fransa'nın siyâsî hükümranlığının Papa'nın vasıtasıyla Osmanlı topraklarında yer alan bütün Katolikler üzerine kurulması anlamına gelmekteydi. Eski bir diplomat olan Pelissie du Raussas bu ritüelin inkâr edilemez bir hâkimiyet kaynağı olduğunu ifade etmekteydi.¹³⁵

Fransız İhtilâli ve ardından yaşananlar Fransa'nın Katolisizm politikasında kesintilere neden olmuştu. Ama yine de bu politikaya olan ilgi tamamen ortadan kalkmıştır denilemez. İlk Cumhuriyet döneminde, 1793'te Katoliklerin koruyuculuğu için Bab-ı Ali'ye bir elçi göndererek bir takım girişimlerde bulunulmuşsa da Napolyon'un iktidarıyla Fransa, Osmanlı Devleti ile olan kadim dostluk ilişkilerini bir kenara bırakmayı tercih etmişti.¹³⁶ Fransız İhtilâli ve Napolyon Bonaparte'nin Kıta Avrupa'sına yoğunlaşan politik eğilimi, Kudüs ve civarının Fransız dış politikasında eski rejimdeki kutsallığını yitirmiş gibi görünmesine neden olmuştu. Fakat restorasyon döneminde XVIII. Louis'in iktidarıyla, Fransa bir süre ara vermek zorunda kaldığı eski dış politik argümanını tekrar canlandırmayı uygun buldu. Özellikle 1819'dan sonra, Fransa Kutsal topraklarla tekrar ilgilenmeye başladı. Mamafih hem ülke içerisinde yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler,

¹³³ Kocaoğlu, a.g.m., s.208.

¹³⁴ İngiltere'nin İstanbul'da artan nüfûzu, ticari ilişkilere de yansımaktaydı. Mesela İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile olan ticaretinde Anadolu'ya yaptığı ihracat 1814 senesinde 153.903 sterlin idi. Mısır Sorununun çözümlendiği yıllara bakıldığında yani 1840-1844 yıllarında bu rakam tamamina 10 kat artmış ve 1.564.447 sterlin gibi fevkalade bir seviyeye yükselmişti. Bkz. Kemal Karpat, **Osmanlı Modernleşmesi, Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus**, (Çev. Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan), İstanbul: İmge Yayınları, 2002, s.93.

¹³⁵ Ferragu, a.g.m., s.75-78.

¹³⁶ Metellus, a.g.m., s.678.

hem de bu gelişmelerin sonucunda iktidarın sık sık el değiştirmesi, Fransa'nın bu bölgeyle yeteri kadar ilgilenmesini engellemekteydi.

Fransa'nın Katolisizmi dış politikada önceki yüzyıllar gibi etkin kullanamamasında, önce Fransız İhtilâli, ardından da 1815 Viyana Anlaşması'nın getirdiği siyâsî şartlar önemli rol oynamıştı. Avrupa'daki izolasyon, Fransız yayılcılığını Kıta Avrupa'sının dışında da engellemekteydi. Katolisizmin Fransız yayılcılığının en önemli argümanlarından birisi olduğu düşünüldüğünde, Fransa'nın bu kozunu ön plana çıkaramaması son derece normaldi. Buna rağmen Fransa, Katolisizmi kullanma adına bazı önemli girişimlerde bulunmuştu. Papa XVI. Gregory, Doğu'da tekrardan Katolik propagandasının yapılabilmesi adına harekete geçtiğinde aradığı desteği, Montalembert ve De Falloux gibi Fransız Katolik partisi yanlılarından bulmuştu. Papa'nın desteğiyle 1822 yılında Lyon'da *l'Association de la propagation de la foi* kuruldu. Böylece Fransa, İhtilâl sonrası arasının bozulduğu kilise ile ilişkileri iyileştirme adına önemli bir girişimde bulunmuş oldu. Bu kuruluş, evrensel bir misyona sahipti ve Anadolu'dan Çin'e kadar bütün Doğu ile ilgilenmekteydi.¹³⁷ 1841'den beri Fransa'da Katolikler sahip oldukları dergiler aracılığıyla Ortodokslara Kudüs'te verilen hakları protesto etmekteydiler. Bu arada Papa da Osmanlı coğrafyasında uzun zamandan beri terkedilmiş ve önemini yitirmiş bulunan misyonerlik faaliyetlerinin tekrar diriltilmesi için özenle çabalamaktaydı. Papa'ya göre; Katolik havariliğin/misyonerliğin (tekrardan) başlaması tıpkı Hz. İsa'nın üçüncü günde¹³⁸ dirilmesi gibi olacaktı ve bu zaman on dokuzuncu yüzyıldı.¹³⁹

Burada belirtilmesi gereken en önemli husus, bu ilgisizliğin İhtilâl ile birlikte Fransa'da eski rejim zamanındaki Osmanlı ya da Doğu politikasının köklü bir değişikliğe uğramamış olmasıdır. Fransa Avrupa'da olduğu gibi kendi rejimini Osmanlı'ya ithal etmekten ziyade Yakın-Doğu'daki siyâsî ve ekonomik çıkarlarının peşindeydi.¹⁴⁰ Kezâ Osmanlı Devleti'nin de Fransa'ya bakışında yüzlerce yıl devam eden ilişkilerden sapma söz konusu olmamıştır. Bu arada Rusya'nın Kudüs'te giderek güç kazanması Fransa'yı

---

¹³⁷ Emile Bourgeois, **Modern France 1815-1913**, 2 (1852-1913), London: Cambridge University Press, 1919, s.29-30.

¹³⁸ Hıristiyanlık inancına göre; Hazreti İsa, ölümünün üçüncü günü tekrardan dirilmiştir. Bunu dualarda sıkça görmek mümkündür. Mesela bir duada şöyle denmektedir: "...Oğul Rabbimiz Hz. İsa Mesih'e; O'nun ölüler diyarına inişine, *üçüncü gün ölüler arasından dirildiğine...*" **Batıya Yön Veren Metinler**, (Der. Alev Alatl), 1 (Kökler), İstanbul: İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı, 2011, s.37.

¹³⁹ Bourgeois, **Manuel historique de politique étrangère**, s.363.

¹⁴⁰ Berkes, a.g.e., s.120-121.

tedirgin etmiyor değildi. Kırım Savaşı'na giden süreçte Kudüs ve civarı üzerine yaşanan olayların bir benzeri aslında yaklaşık on sene önce aynı aktörler tarafından sergilenmişti.

Mehmed Ali Paşa olayı, Fransa'nın Ortadoğu politikasında önemli bir kırılmaya neden oldu. Bu olaydan sonra Fransa, Katolik misyonerlere ayırmış olduğu bütçeyi arttırdığı gibi Lübnan'da Lazaristlerin eğitimi için *Collège d'Antoûra* adıyla okul açtı. Ayrıca hem okullar hem de hastaneler vasıtasıyla ilk kez kadın misyonerler de Osmanlı topraklarında görünmeye başladı. Kadın misyonerlerin ilk kurduğu örgüt ise *Filles de la Charité de Saint-Vincent-de-Paul* idi. 1848 İhtilâliyle burjuvazi, devrimin yerine din ile ilgilenmeye başlamıştı. Katolik okullar sayesinde bu dönemde Fransızlar ve Lübnanlılar arasında önemli ekonomik ilişkiler kurulmaya başlandı.¹⁴¹ Kırım Savaşı patlak vermeden hemen önce, Fransa'da 1789 İhtilâlinden beri din kavramı ve Katolisizm ilk defa bu kadar geniş bir şekilde devlet politikasında ve kamuoyunda yankı bulmaktaydı. Katoliklik üzerinden hareket etmek, III. Napolyon'a hem kamuoyunun desteğini sağlayacak hem de Doğu politikasının rafa kaldırılan en güçlü argümanlarından birini yeniden eline almasını sağlayacaktı.

---

¹⁴¹ Fransız misyonerlerin Ortadoğu'da 1860'dan sonra artmasının bir diğer nedeni ise Lübnan ile Fransa arasında ipek ticaretinin gelişmesidir. Bu tarihten sonra Lübnan'daki Fransız misyoner okullarında eğitim almış olan Hıristiyan ham ipek tüccarları, mallarını Fransız üreticilere satmaya başladılar. Böylece buradaki okullar Fransız hegemonyasının bölgede yayılmasında etkili olmaya başladılar. Mathew Burrows, "Mission civilisatrice: French Cultural Policy in the Middle East, 1860-1914", **The Historical Journal**, 29 (1), 1986, s.111-117.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KIRIM SAVAŞI'NA GİRİŞ SÜRECİNDE FRANSA

Türk tarih yazımı incelendiğinde Kırım Savaşı'na ait literatürde hadisenin sadece “Kutsal Yerler” meselesi ile sınırlı tutulduğu rahat bir şekilde görülebilmektedir. Bunun iki temel nedeni olduğu düşünülmektedir. Birincisi; konuya ilişkin olarak Türk arşivlerinde yer alan inanılmaz boyuttaki belge yığıdır. Belgelerin her birini *en azından görebilme çabası*, araştırmacıların konuyu dağıtmama adına savaşın sadece görünen yüzünü, yani kutsal yerler meselesini, ön plana çıkarmalarına neden olmaktadır. İkinci neden ise; konuyu Osmanlı gözüyle anlama çabasıdır. Bu çaba da doğal olarak araştırmacıları, savaşı yine görünen sebebiyle sınırlayarak izah etmeye sevk etmektedir. Hâlbuki Kırım Savaşı, bir kaç ülkenin kendi çıkarları doğrultusunda iştirak ettikleri uluslararası boyutta gerçekleşmiş bir olaydır. Savaşa katılan bütün ülkelerin çıkarlarını tek bir çalışmayla detaylı bir şekilde incelemenin zorluğunu kabul etmek gerekir. Fakat en azından, her bir ülkenin uluslararası arenada savaşa katılma nedenleri ve süreçlerini ortaya koyabilmek Kırım Savaşı'na daha geniş bir perspektiften bakılmasını sağlayacaktır.

Bu bölümde Fransa'yı savaşa götüren süreç aydınlatılmaya ve böylece salt neden üzerinde durmadan, Fransa'nın savaşa girişi tarihsel arka planı ile gösterilmeye çalışılacaktır. Elli yılı aşkın süreden beri içeride rejimini oturtamayan, sosyal ve ekonomik çalkantılarla uğraşan; dışarıda ise kaybettiği savaşlarla Kıta Avrupa'sından tecrit edilmiş ve siyâsî istikrarını henüz tamamlamış bir ülke için 1850'de ortaya çıkan bir sorunun bir nedenden ziyade bir fırsat olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bunu yaparken de parçayı bütün içerisinde görerek hareket edilecektir. Yani Kırım Savaşı, öncesi ve sonrasında Fransa'da yaşanan siyâsî ve ekonomik gelişmelerin bir parçası olarak ele alınacaktır.

III. Napolyon'u iktidara getiren süreç ve meşruiyet davasının, Fransa'da 1815'ten sonra ortaya çıkan Rus karşıtlığının ve İngiltere'nin Fransa tarafından model olarak alınması çabasının yanında geleneksel Katolisizm politikalarının Kırım Savaşı'nda ayrı

ayrı paya sahip oldukları ortaya konulacak ve en önemlisi Fransız İhtilâli ve Napolyon savaşlarından sonra Fransa'nın Avrupa'daki izolasyondan kurtulma ümitlerinin bu savaşa ne kadar bağlı olduğu gösterilecektir. Böylece hem geleneksel Fransız politikalarının hem de III. Napolyon döneminin kendine özgü şartlarının bu savaşa ne gibi etkilerinin oldukları gösterilecektir.

2.1. 1815-1852 Yılları Arasında Fransa'daki Siyâsî Gelişmeler

1789 İhtilâlinden sonra Fransa, hem içeride hem de dışarıda oldukça büyük sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştı. Devrim savaşları ve ardından gelen Napolyon muharebeleri neticesinde ordu büyük oranda yıpranmış, ülke sosyal ve ekonomik açıdan büyük bir yara almıştı. Yönetimde istikrarsızlık hat safhadaydı. İktidara kimin sahip olacağı belli olmadığı gibi, yönetim şekli de iktidar sahiplerinin tasarrufuna göre şekillenmekteydi. Kısacası, dünyayı dönüştürecek olan devrimin ev sahipleri, kendi siyasal sistemlerini dönüştürmekte oldukça zorlanmaktaydılar. III. Napolyon'un başa geçmesine kadar, Fransa tahtına bir imparator, iki kral oturmuş; ayrıca iki defa da Cumhuriyet ilan edilmişti. Bu süreci kısaca özetlemek, Fransa'nın bunalımlı yıllarının Kırım Savaşı üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1789 İhtilâlinden sonra Napolyon Bonaparte 1799-1804 yılları arasında Birinci Konsül (*Premier Consul*) sıfatıyla Fransa tarihinin ilk Cumhurbaşkanı oldu. Bonaparte, 1814'e kadar da "İmparator" unvanıyla Fransa'ya hükmetti. 1814'te Napolyon'un tahttan feragat etmesiyle Fransa'da müthiş bir siyâsî istikrarsızlık meydana geldi. Bir sene içerisinde iktidar üç kez el değiştirdi. Bonaparte, Avrupa ile yapmış olduğu savaşları kaybedip, Paris işgal edildikten sonra 11 Nisan 1814'te *Fontainebleau* anlaşmasıyla tahttan feragat etmek zorunda kaldı. Mayıs başında Fransa'ya dönmüş olan Bourbon hanedanından XVI. Louis'in kardeşi, XVIII. Louis unvanıyla Fransa tahtına çıktı. Fakat bu dönem oldukça kısa sürdü. Fransız halkının Bourbon hanedanını istemediğini iyi bilen Bonaparte, kaçmış olduğu Elba Adasından 1815 Mart'ında Paris'e geri döndü. Böylece Napolyon Bonaparte'nın yüz günlük (*Cent Jours*) ikinci iktidar dönemi başlamış oldu. Bırakmak zorunda kaldığı tahtını kısa sürede tekrar elde eden Napolyon Bonaparte, 1 Haziran'da yeni imparatorluk anayasasını ilan ederek imparator unvanıyla yeniden Fransa'nın başına geçti. Fakat İngilizler karşısında Waterloo'da aldığı ağır mağlubiyet, iktidarını kesin bir şekilde kaybetmesine neden oldu.

Bonaparte sonrasında, bir kez daha Bourbonlar Fransa tahtına hâkim oldular. *Restorasyon* adı verilen dönemde (1815-1830) Krallık rejimi yeniden canlansa da başa geçen XVIII. Louis, eski rejime (*ancien régime*) dönmek gibi bir politika izlemedi. Bu çerçevede İhtilâl ile imtiyâzları ortadan kaldırılmış olan soylu ve ruhban sınıflarının haklarını iade etmeyip, anayasal monarşiyi benimsedi. Gerçi XVIII. Louis'in anayasal monarşiyi kabul ettiği bildirgesinde, kralın kutsal kişiliğine atıfta bulunulmaktaydı ve krala karşı gelinmesi söz konusu değildi. Yürütme yetkisi de sadece krala aitti. Kralın kimseye danışmadan kanun koyma yetkisi vardı ve istediği zaman Parlamento'yu feshedebilirdi. Bir tanesinde soyluların bulunduğu *Çift Meclis* ile devleti yönetti. Bununla birlikte ordunun kumandası kralda olduğu gibi savaş ilan etmek, soyluların atamasını gerçekleştirmek (*Chambre des pairs*) yasa teklifinde bulunmak gibi çok önemli bazı kararları alma yine krala ait haklardandı. Fakat resmîyette ve teoride yürütme hakkı kralın ise de uygulamada bakanlar daha etkiliydi.

1824'te XVIII. Louis'in ölümünden sonra yerine kardeşi, X. Charles tahta geçti. Fakat X. Charles'ın kardeşinin tersine eski rejimi canlandırma isteğiyle izlemiş olduğu politika, Bourbonların sonunu getirdi. 1830 yılının Temmuz ayında Temsilciler Meclisi'nin feshedilmesine ve seçimlerin değiştirilmesine neden olan, ayrıca basına sansür uygulamaya izin veren yasaların yürürlüğe girmesi nedeniyle öfkelenen halk isyan etti. İsyancılar, 27-29 Temmuz'da Paris Belediye Binası'nı (Hotel de Ville) ele geçirdi. Neticede Kral X. Charles tahttan indirilip sürgüne yollanırken; derhal bir geçici bir hükümet kuruldu ve özellikle Guizot ve Thiers gibi liberallerin müdahalesiyle Dük Louis-Philippe başa geçirildi.

1830'da yaşanan bu İhtilâl ile Orléans Hanedanı'na mensup Louis-Philippe 1848'e kadar Kral (*Citizen-King*) sıfatıyla görev yaptı. Bu dönem Temmuz Monarşisi (*La Monarchie de Juillet*) olarak anılır. Liberaller tarafından X. Charles'ın yerine yine bir kral getirilmesi, Fransa'daki cumhuriyetçiler açısından tam bir şok etkisi yarattı. Onlar için yeni kral gaspçının tekiydi. Bu nedenle Louis-Philippe, iktidara geldiğinde hassas bir politika izlemek zorunda kaldı. "*Düzen ve reform, özgürlük ve otorite, hiyerarşi ve eşitlik arasında denge kurmak zorundaydı.*" Önceleri kendisini cömert ve alçakgönüllü olarak tanıtıp, 1789 İhtilâlini açıkça destekledi. Fakat zamanla bu çizgiden ayrıldı. Bunun neticesinde 10 Aralık 1848'de gerçekleştirilen devrim ile Louis-Philippe tahttan indirildi.

Demokrasi girişimlerinin bu kadar başarısız olmasında uygulanan sosyal ve ekonomik politikaların yanında Fransa'da hâkim olan kralcılarının siyâsî üstünlükleri de önemli bir paya sahipti. Yapılan seçimlerden sonra Napolyon Bonaparte'nın yeğeni Louis Napolyon, cumhurbaşkanı seçildi ve 1851'e kadar bu sıfatla Fransa'yı yönetti. Genç Napolyon'un, gerçekleştirdiği darbeden sonra (*coup d'état*), 2 Aralık 1852'de kendisini imparator ilan etmesiyle, Fransa tarihinde 1870 Prusya Savaşına kadar devam edecek olan İkinci İmparatorluk (*Second Empire*) dönemi başlamış oldu.¹⁴²

2.1.1. İkinci İmparatorluğun Kuruluşu ve III. Napolyon'un İktidarı (1848-1852)

Napolyon Bonaparte'nın varisçisi olmak iddiasıyla Fransa'da İkinci İmparatorluğu (*Second Empire*) kuran Louis Napolyon'un iktidarı ele geçiriş süreci ve izlemiş olduğu dış politika Fransa'nın Kırım Savaşı'na giden sürecinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Çünkü Fransa'nın, Rusya karşısında Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması, hem geleneksel Fransız politikası hem de III. Napolyon'un iktidarını sağlamlaştırması açısından uyum göstermekteydi.

III. Napolyon, 20 Nisan 1808'de Paris'te doğdu. Ebeveyni, Napolyon Bonaparte'nın kardeşi ve 1806-1810 yılları arasında Hollanda Kralı olan Louis Napolyon ile Kraliçe Hortense de Beauharnais'di. Tam adı Charles-Louis Napolyon Bonaparte'tır.¹⁴³ Amcası Napolyon'un tahttan çekilmesi ve imparatorluğun ortadan kalkmasıyla Bonaparte ailesi

---

¹⁴² 1815-1852 yılları arasında Fransa'da yaşanan siyâsî gelişmeler hakkında bkz. Roger Price, **III. Napoléon and the French Second Empire**, Taylor & Francis, 1997, s.1; W. Scott Haine, **The History of France**, London: Greenwood Press, 2000, s.7; James F. McMillan, **Napoleon III**, New York: Longman, 1991, s.19-52; M. A. Arthur Gilman, **First Steps in General History. A Suggestive Outline**, New York and Chicago: American Book Company, 1874, s.202-203; Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara: AÜHF Yayınları, 1978, s.49-52; Thierry Lentz, **Napoléon**, (Çev. İdil Engindeniz), Ankara: Dost Kitabevi, 2005, s.97-109; Edward A. Jones, "Royalism in French Politics", **Phylon**, 8 (1), (1947), s.55; Charlotte Mary Yonge, **History of France**, New York: D. Appleton and Company, 1882, s.60-61; Roger Price, **Fransa'nın Kısa Tarihi**, (Çev. Özkan Akpınar), İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012, s.191-200; George W. Southgate, **A Text Book of Modern European History 1789-1960**, London: J.M. Dent & Sons Ltd., 1964, s.88-93; J.M. Roberts, **Avrupa Tarihi**, (Çev. Fethi Aytuna), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2010, s.474; Sudhir Hazareesingh, "Napoleonic Memory in Nineteenth-Century France: The Making of a Liberal Legend", **MLN French Issue**, 120 (4), (2005), s.762; Charles Tilly, **Avrupa'da Devrimler 1492-1992**, (Çev. Özden Arıkan), İstanbul: Literatür, 2005, s.198-199.

¹⁴³ Pierre Milza, **Napoléon III**, Paris: Éditions Perrin, 2004, s.8; Raphaël Dargent, **Napoléon III l'Empereur du Peuple**, Paris: Grancher, 2009, s.28; Jean-Claude Yon, **Le Second Empire, Politique Société Culture**, Paris: Armand Colin, 2004, s.9; Philip Guedalla, **The Second Empire Bonapartism the Price the President**, London-Bombay-Sydney: G.S.Putnam's Sons, 1922, s.38-39; J.M. Thompson, **Louis Napoleon and Second Empire**, New York: The Noonday Press Language, 1955, s.5-6; John S.C. Abbott, **The History of Napoleon III Emperor of the French**, Boston: B.B. Russell, 1868, s.25; Edward Roth, **Life of Napoleon III Emperor of the French**, Boston: S.Donahoe, 1856, s.13.

için sürgün hayatı başlamıştı. Charles Louis'in ailesi Avusturya'ya sığındı. Sürgün hayatı boyunca Augsburg, Arenenberg ve Roma'da eğitim aldı.¹⁴⁴ İtalya'da kaldığı dönemde, Papa VIII. Pius'un Aralık 1830'da ölümünden sonra, Bonaparte yanlıları tarafından Roma Kral Naibi olarak ilan edilse de bu hareket propagandadan öteye gitmedi.¹⁴⁵ Yine bu dönemde Carbonari devrimcileri ile yakın ilişkiler içerisine girdi ve onlardan etkilendi. Hayatındaki ilk askerî deneyimini 1831'de Carbonari devrimcileri ile beraber yaşadı.¹⁴⁶

1836 ve 1840'da iki defa iktidarı ele geçirme adına darbe girişiminde bulundu. 1836 yılındaki ilk darbe girişiminde amcası Napolyon'un komutanlığını yaptığı ve ona şöhretin yolunu açan Strasbourg'daki dördüncü topçu birliğinin başına geçmeye çalıştı. Bu birliğe Paris'e yürümeyi ve kralı tahttan indirmeyi teklif etti. Fakat birliğin kumandanı tarafından yakalanınca bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış oldu. Kral, onu hapse attırmak yerine Amerika'ya sürgüne göndermeyi daha uygun buldu. Napolyon yapmış olduğu bu hataya rağmen iktidar mücadelesinden vazgeçmedi. Çünkü hâlâ Fransa'da Persigny gibi Bonapartiste ve imparatorluk rejimi taraftarları bulunmaktaydı.¹⁴⁷ Ekim 1838'de Londra'ya gitti. Londra'da kaldığı sürede hem Bonapartiste şahıslarla ilişkisini devam ettirdi, hem de basın yoluyla kendi lehine propaganda faaliyetlerinde bulundu. İki Fransız gazetesine para yardımıyla bulunarak kendisini ve imparatorluk rejimini öven şaşalı makaleler yazdırdı.

Persigny, Napolyon lehine propaganda yapmaya devam etmekteydi. Londra Mektupları, Prens Louis'in 1840 Ziyareti (*Lettre de Londres, visite à prince Louis en 1840*) adı altında broşür dağıtarak, Napolyon'un istenildiği zaman Fransa için göreve hazır olduğunu ilan etmekteydi.¹⁴⁸ Propaganda çalışmalarının yanında Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı nedeniyle zor günler yaşayan Kral Louis Philippe'in bu durumunu fırsat bilen genç Napolyon 1840 tarihinde General Magnan ile irtibata geçerek bir kez daha Paris'e yürümeye karar verdi.¹⁴⁹ Bir grup taraftarıyla beraber Boulogne'a geldi. Mamafih ne askerler ne de halk aradığı desteği kendisine vermedi. Gemiyle geri dönerken kaza yaptı ve

---

¹⁴⁴ Comte D. de Beauregard, *Étude et Revue de l'Histoire de l'Empereur Napoléon III*, Paris: Société des publications littéraires illustrées, 1911, s.20-21.

¹⁴⁵ J.S.T. Bury, *Napoleon III and the Second Empire*, New York: English University Press, 1968, s.6; Georges Roux, *Napoléon III*, Paris: Flammarion, 1969, s.50-51.

¹⁴⁶ McMillan, a.g.e., s.9; Bury, a.g.e., s.6.

¹⁴⁷ Brison D. Gooch, *The Reign of Napoléon III*, Chicago: Rand McNally, 1969, s.10-11; Dargent, a.g.e., s.63.

¹⁴⁸ McMillan, a.g.e., s.13.

¹⁴⁹ Roux, a.g.e., s.99.

yakalandı.¹⁵⁰ Girişmiş olduğu bu ikinci darbenin sonuçlarından bu sefer kolay kurtulamadı. Kral onu ömür boyu hapse mahkûm etti. 1840-1846 yılları arasında Picardie'de¹⁵¹ hapis yatan Bonaparte, işçi kılığında, sahte kimlikle buradan kaçmayı başararak tekrar Londra'ya yerleşti.¹⁵²

1848'te Kral'ın tahttan indirilmesinden sonra Louis Napolyon, yasal olarak Fransa'ya dönme şansını yakaladı. Siyâsî çalkantıların yanında ekonomik ve sosyal açıdan da oldukça sıkıntılı bir dönem yaşayan Fransa için onun dönüşü bir kurtuluş gibi görünmeye başladı. Zaten özellikle Restorasyon döneminde, mağlubiyetin ve feodal sistemin simgesi olarak gördükleri Bourbon Hanedanı'ndan nefret eden Jakobenlerin yanında, sıradan halk arasında da canlı bir Bonapart hayranlığı hâlâ varlığını devam ettirmekteydi.¹⁵³ Yani *Bonaparte adı zaferi simgelediği gibi, İhtilâle bağlılık ve düzenin işareti olarak algılanmaktaydı. Bonaparte, Fransa'nın aradığı isimdi.*¹⁵⁴ 1848 Eylül'ünde Meclis'e seçildi. 4 Kasım 1848'teki II. Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan başkanlık seçimlerine katıldı ve 10 Aralık 1848'te oyların %74,2'sini alarak ezici bir üstünlükle dört yıllığına Cumhurbaşkanı seçildi. Yeni Cumhurbaşkanı kendisini halkın Napolyon'u olarak sunmaktaydı.¹⁵⁵

1848 devriminin amacı burjuvazinin etkinliğini ortadan kaldırarak daha demokratik bir sistem oluşturmaktı. Ama son elli yılda olduğu gibi yeni kurulan cumhuriyet rejimi de kendi içinde çıkmazlara saplanmıştı. Bir tarafta başını Louis Blanc'ın çektiği sosyalistler, diğer tarafta cumhuriyetçiler arasında yaşanan iktidar mücadelesi Napolyon'a aradığı fırsatı verdi. Bunun yanında 1848 darbesinin hayal kırıklıkları, İhtilâlciler tarafından aldatılan burjuvanın ve kırk beş santim vergisiyle¹⁵⁶ köylülerin cumhuriyet rejimine düşmanlık beslemeleri, burjuva tarafından işçilerin cesaretinin kırılması, siyâsî entrikalar, askerî kurmaylar tarafından Napolyon hanedanının halk üzerindeki mistik etkisinin canlı tutulması gibi nedenler Louis Napolyon için darbenin öncesinde sosyal ve ekonomik şartların olgunlaşmasını sağladı. Nihayetinde Austerlitz savaşının yıl dönümünde, 2 Aralık

---

¹⁵⁰ Gooch, a.g.e., s.11-12.

¹⁵¹ *Au fort d'Ham en Picardie.*

¹⁵² Milza, a.g.e., s.107-160; Dargent, a.g.e., s.77-81.

¹⁵³ McMillan, a.g.e., s.19.

¹⁵⁴ Charles Woeste, **La Règne de Napoléon III**, Bruxelles: O. Schepens, 1907, s.10.

¹⁵⁵ Price, a.g.e., s.12-15; Yon, a.g.e., s.17; Dargent, a.g.e., s.149; McMillan, a.g.e., s.18.

¹⁵⁶ *l'impôt de 45 centimes.*

1851 gecesı meclisi lağvederek darbe yaptı (*coup d'état*).¹⁵⁷ Bu darbenin gerçekleştirilmesinde, Cezayir’de elde ettiği başarılarından sonra Savaş Bakanı olan ve Kırım Savaşı’nda da önemli görevlerde bulunan Mareşal Saint-Arnaud’un önemli katkıları oldu. Ağustos ayında yapılan plana göre darbe Kasım’dan önce gerçekleştirilecekti; fakat Mareşal’in muhalefeti ile darbe Kasım’dan sonra gerçekleştirildi ve böylece başarıya ulaşıldı.¹⁵⁸

2.1.2. Meşrûiyetin Sacayakları: Kilise, Halk ve İmparatorluk

III. Napolyon için sahip olduğu iktidarı meşru kılmak hiç de kolay olmadı. Seleflerinden farklı olarak darbe ile iktidara gelmişti. Bu nedenle meşruiyet arayışları ve bu yönde atılan adımlar da kendinden önce gelenlerden farklı olmak zorundaydı. Napolyon, iktidarını sağlama alma adına üç önemli adım atmak zorunda kaldı; kilise, halk ve İmparatorluğun tanınması. Meşruiyet zemininin sacayağını oluşturan bu üç öğeyi kısaca izah etmek, savaş öncesi Fransa’nınsiyâsî ve sosyal durumun anlama noktasında önemli bir yer tutmaktadır.

Yukarıda değinildiği gibi özellikle sosyalist akımların yarattığı korku, Napolyon’un iktidara gelmesinde etkili olmuştı. Darbeyi müteakip 26.000 sosyalist tutuklandı. İktidarını kimseyle paylaşmayacağını açıkça ortaya koyan Prens-Başkan Napolyon, 20 Aralık 1851’de yapılan halk oylaması ile de iktidarını meşrulaştırmayı başardı: 64.000 hayır oyuna karşılık 7.500.000 evet oyu. Mart 1852’de on yıllığına Cumhurbaşkanı seçildi. Ardından 7 Kasım 1852’de İmparatorluğunu ilan etti ve 21-22 Kasım’da Fransız halkı imparatorluğun kurulmasını genel oylamayla (*plebisite*) kabul etti. 2 Aralık 1852 tarihi de İkinci İmparatorluğun resmen başlama tarihi oldu.¹⁵⁹ Bu şekilde Napolyon iktidarının meşruiyet temeline ilk harcı atmış oldu.

---

¹⁵⁷ Édouard Leduc, **Louis Napoléon Bonaparte, le dernier Empereur**, Paris: Publibook, 2010, s.63; Georges Pradalié, **Le Second Empire**, Paris: Presses universitaires de France, 1969, s.1; Yon, a.g.e., s.20; Milza, a.g.e., s.233-272; Southgate, a.g.e., s.142; Price, **Fransa’nın Kısa Tarihi**, s.212.

¹⁵⁸ Brison D. Gooch, **The New Bonapartist Generals in the Crimean War, Distrust and Decision-making in the Anglo-French Alliance**, Netherlands: Springer, 1959, s.33.

¹⁵⁹ Jeremy Jennings, **Revolution and the Republic, a History of Political Thought in France since the Eighteenth Century**, New York: Oxford University Press, 2011, s.96-97; Price, **Fransa’nın Kısa Tarihi**, s.213-214. Napoléon’un imparator olması, muhalif çevrelerce tepkiyle karşılanmıştı. Bunlar içerisinde yer alan ve Napolyon iktidarının en etkili muhaliflerinden olup imparatora *Napoléon Le Petit* (Küçük Napolyon) şeklinde hitap eden ve bu dönemde sürgün cezasına çarptırılan Victor Hugo tepkisini “...*bütün vatandaşların yapabilecekleri tek şey silahlarını doldurarak beklemek...*” şeklinde ifade etti. Milza, a.g.e., s.284.

III. Napolyon iktidar koltuğuna oturduğunda kendisini hem içeride hem dışarıda önemli sorunlar beklemekteydi. Her ne kadar halk oylamasıyla iktidarı meşruiyet zeminine oturmuşsa da 1789'dan beri yaşanan iç ve dış siyâsî gelişmeler, onun zihninde derin şüpheler uyandırmaktaydı. İktidarını koruyabilmesi için sadece ülkesinde değil Avrupa coğrafyasında da mücadele etmek zorundaydı. İktidarının ilk dönemlerinde yaşadıkları ona içeride iktidarını sağlamlaştırmadıkça dışarıda da başarılı olamayacağını göstermişti.

III. Napolyon içeride iktidarına desteği Fransız siyâsî hayatına pek de yabancı olmayan bir kesimden buldu: Katolik Parti. Zaten, İhtilâl kadar geleneksel olarak iktidar sahiplerinin en önemli destekçileri clergy/ruhban sınıfı olmuştu.¹⁶⁰ Charles de Montalembert gibi Katolik parti yanlıları ihtilâl ile birlikte ortadan kalkan Papalığın gücünün tekrar eski haline gelmesini istemekteydiler. Bu arzularının yerine gelmesi sosyalist bir iktidarla mümkün görünmemekteydi. Bu durumda, Prens Napolyon'a destek vermek daha mantıklı durmaktaydı. Aslında, Montalembert bu desteğin işaretlerini çok önceden vermişti. Şöyle ki seçimlerden çok önce, Louis Napolyon'un hapiste olduğu dönemde Montalembert'in İngiliz Times gazetesinde bir mektubu yayınlandı. 12 Aralık 1841 tarihli olup, dört gün sonraki Times gazetesinde neşredilen mektupta Montalembert, Louis Napolyon'un iktidarına destek vermesinin zor olduğundan, ancak bunun belli şartların yerine getirilmesiyle gerçekleşeceğinden bahsetmekteydi. Bu şartlar arasında Papalığın Fransız ordusu tarafından düzenlenmesi, kiliseye danışmanlık ve meclis yetkilerinin verilmesi, ayrıca kiliseye bağlı olup sonradan devlet kontrolüne geçen okulların kilise himayesine iadesi gibi hususlar yer almaktaydı. Mektuptan anlaşılan Katolik Parti, ancak kilisenin bu istekleri yerine getirildiği vakit onun yanında olacaktı.¹⁶¹

Bu konuda iki taraf anlaşmış olacak ki 1848 seçimlerinde Montalembert'in başını çektiği Katolikler, Prens Napolyon'u desteklediler ve onun iktidara gelmesini sağladılar. Katolikler için Napolyon'un Sezarci politikaları sosyalist devrime karşı en sağlam kaleyi oluşturmaktaydı. Bu nedenle Napolyon'u imparatorluğa giden süreçte desteklemekte bir beis görmediler.¹⁶² Bunun yanında seçimlerde ilk kez ülkenin bütün erkeklerinin oy kullanma hakkı elde etmesi söz konusuydu. Bu seçimde kilisenin özellikle köylü sınıf

---

¹⁶⁰ Taylor, a.g.e., s.49.

¹⁶¹ Austen Henry Layard, **Diplomatic Mystifications and Popular Credulity, the Anglo-French Alliance**, London: Harrison, 59 Pall Mall, 1855, s.23.

¹⁶² Philippe Pichot-Bravard, **Le pape ou l'empereur les catholiques et Napoléon III 1848-1870**, Paris: Tempora, 2008, s.31.

üzerindeki etkisini oldukça iyi gözlemleyen III. Napolyon, kilisenin desteğini almanın siyâsî yaşamında kendisi için oldukça yararlı olacağını anladı.¹⁶³

1848 seçimlerinde, sol partiye karşı III. Napolyon'u desteklemeleri onun iktidarının başında Katolik Parti ile beraber hareket etmesine neden oldu.¹⁶⁴ Napolyon'un Katolik parti ile olan bu ittifakı o kadar ileri bir seviyeye gitti ki kilise tarihinde ancak çok kısa bir dönem Katolikliğin bu şekilde Fransa'da bağımsız ve aktif olduğu görülmüştü. Katolik parti yanlıları 1849'dan beri kilise lehine gelişen olaylardan son derece memnundu, çünkü her şey istedikleri gibi gitmekteydi: Misyonerlik faaliyetlerine tekrar izin verildi, büyük dini yapıların tekrar inşa edilmesi kararı alındı, Panthéon yeniden ibadete açıldı, kadınlara ait dini derneklerin kurulmasına izin verildi.¹⁶⁵ 1850'de kabul edilen Falloux kanunuyla Katolik liselerinin açılmasına izin verildi; böylece devlet kontrolünden çıkan bu liseler tekrar kilisenin etki alanına girmiş oldu.¹⁶⁶ Böylece Katolik Partinin seçimden önce destek şartı olarak ileri sürmüş olduğu en önemli konulardan birisi yerine getirilmiş oldu. Din adamları imparatorun üzerinde önemli bir nüfûz sahibi olmaya başladılar. Ülkede özgürce konuşabilme hakkına sahip sadece Katolik/dini yayın yapan kuruluşlardı. Bunlar içerisinde en meşhur olanı Louis Veuillot'un editörlüğünü yaptığı *l'Univers* idi.¹⁶⁷ Yeni imparator cumhuriyetçiler tarafından kilise yanlısı olarak ilan edilmekteydi.¹⁶⁸

III. Napolyon, Papalık ile de iyi ilişkiler içerisinde bulunmayı önemsemekteydi. İktidarından hemen sonra ilk dış politik girişiminin Papalık ile olması da bunu net bir şekilde göstermekteydi. Papa IX. Pie, İtalyan devrimciler tarafından Roma'dan kovulmuştu. Kilisenin savunucusu rolünü üstlenen Louis Napolyon, İtalya'ya müdahale ederek Papa'nın tekrar Roma'daki yerini almasını sağladı. Katolik cephesi ile olan

---

¹⁶³ Gooch, a.g.e., s.78; Bury, a.g.e., s.40-43.

¹⁶⁴ Gabriel Leanca, "Conservatisme, révisionnisme et expérimentation politique: Napoléon III et la Question d'Orient (1850-1861)", **La Politique Extérieure de Napoléon III**, Gabriel Leanca (Ed.), Paris: L'Harmattan, (2011), s.160; Gooch, a.g.m., s.36; Emile Bourgeois, a.g.e., s.10. Montalembert, fanatik bir Katolikti. Papa XVI. Gregory, Doğu'da tekrardan Katolik propagandasının yapılabilmesi adına harekete geçtiğinde aradığı desteği Montalembert ve de Falloux gibi Fransız Katolik partisi yanlılarından bulmuştu. Papa'nın desteğiyle 1822 yılında Lyon'da *l'Association de la propagation de la foi* kuruldu. Böylece Fransa, İhtilâl sonrası arasının bozulduğu Kilise ile ilişkileri iyileştirme adına fırsat bulmuş oldu. Bu kuruluş evrensel bir misyona sahipti ve Anadolu'dan Çin'e kadar bütün Doğu'daki Katolik misyonerlikle ilgilenmekteydi. Bourgeois, a.g.e., s.29-30.

¹⁶⁵ Bourgeois, a.g.e., s.13-15; Thompson, a.g.e., s.109-110.

¹⁶⁶ Patrick J. Harrigan, "French Catholics and Classical Education after the Falloux Law", **French Historical Studies**, 8 (2), (1973), s.255; Simpson, a.g.e., s.90; Pichot-Bravard, a.g.e., s.66-69.

¹⁶⁷ McMillan, a.g.e., s.58-59. *l'Univers*, 1859 İtalya sorununda III. Napolyon'u amansızca eleştirince gözden düştü. Bu gazetenin yerini daha ılımlı olan *Le Monde* aldı. Gooch, a.g.e., s.79.

¹⁶⁸ McMillan, a.g.e., s.58.

anlaşmaya uygun olarak gerçekleştirilen bu hareketi III. Napolyon'a içeride önemli bir Katolik desteğini arkasına almasını sağladığı gibi kilise ve imparatorluk arasında bir ittifakın doğmasına vesile oldu. 1848 seçimlerinde Cumhuriyetçilerin adayı olan de Salinis bu ilginç ittifakı şöyle tasvir etmekteydi: “*Kilise, Sezar ile karşılaştığında ona ulaşmak ve elini uzatmak zorundadır.*”¹⁶⁹

Napolyon Bonaparte tıpkı amcası gibi, iktidarının meşruluğunu halkın dini duygularına hitap ederek sağlamaya çalıştı. İhtilâlden beri hem iktidar sahipleri hem de aydınlar Hıristiyanlık ile mücadele halindeydiler. Fransız İhtilâliyle birlikte Hıristiyanlıktan soğutulmaya çalışılan halk bundan rahatsız olmaktaydı ve toplum ikiye bölünmüştü. Napolyon Bonaparte, imparator olduktan sonra dinin devlet yönetimindeki eski gücüne kavuşmadan halk nezdindeki itibarını tekrar iade etme politikasını izlemişti. 1801'de Papalık ile bir anlaşma yaparak din ve devlet işlerine çeki düzen verdi. Böylece halkın gözünde Napolyon bir kat daha büyümüştü.¹⁷⁰ Louis Napolyon da benzer bir politikayı benimsedi. Dini sosyal barış açısından son derece önemli bir öge olarak görmesine ve dini bir eğitim almış olmasına rağmen Louis Napolyon'un aslında dindar bir Katolik olmadığı bilinmektedir. İkisi arasındaki önemli bir fark, yeğen Napolyon için, din diplomasiyi bir nedene dönüştürmenin fırsatıydı.¹⁷¹

Fransa'nın kutsal topraklar meselesi aslında 1819'dan beri var olan bir durumdu. III. Napolyon, kutsal yerler sorununda, Avrupa'daki bütün Katolikler adına hareket etmeyi bir strateji olarak belirlemiş ve bu yönde aradığı destek, Avusturya, Belçika, İspanya, Portekiz, Sardunya ve Napoli'den gelmişti. Onun telkinlerine göre; hükümetlerin yapacağı destekler tamamen dini gayretli bir iş için olacaktı.¹⁷²

---

¹⁶⁹ Pradalié, a.g.e., s.22-24; Bury, a.g.e., s.26-27.İkinci İmparatorluk döneminde Fransız ordusu Papa adına iki defa Roma'ya gönderildi. Yukarıda bahsedilen 1849'daki ilk hadiseden sonra, 1870 Prusya savaşında III. Napolyon ordusunu yine Papa'yı kurtarma adına Roma'ya göndermişti. J. Henri Pajot, **Napoléon III Calomnié**, Paris: Société d'Éditions Littéraires, 1949, s.16.

¹⁷⁰ Lentz, a.g.e., s.55-56; Bury, a.g.e., s.42.

¹⁷¹ Jacques-Olivier Boudon, “Napoleon III et la religion”, Pierre Milza (Ed.), **Napoléon III, l'homme, le politique: Actes du colloque de la Fondation Napoléon, 19-20 mai 2008**, Paris: Napoléon III Éditions, (2008), s.325; Thompson, a.g.e., s.145-147.

¹⁷² Gooch, a.g.m., s.36-37. Burada kastedilen destek 1850'de Fransa'nın kutsal yerler meselesi ile alakalı olarak Bâb-ı Âlî'ye yapmış olduğu talebe ilişkin bu devletlerce verilen notadır.

Kilise açısından bakıldığında özellikle İhtilâlin akabinde git gide nüfûzunu kaybettiği Fransa'da Napolyon'un iktidara gelmesi, kaçırılmaması gereken önemli bir fırsattı. Bu amaçla Katolik Parti, Napolyon'a 1850'den itibaren baskı yaparak kutsal yerlerde Katoliklerin hakkının savunulması adına somut adımlar atmasını istedi. İşte bu andan itibaren Fransa ve III. Napolyon, Kutsal Yerler Meselesi'ni masaya yatırmaya karar verdi.¹⁷³

İç siyâsette önce halkının daha sonra da Katolik Parti'nin desteğini alan III. Napolyon için geriye Avrupa'nın diğer ülkelerinin kendisini ve dolayısıyla imparatorluğunu tanıması kalmıştı. Çünkü Napolyon'un iktidara gelmesi genel olarak Avrupa'da büyük bir tedirginlikle karşılanmıştı.¹⁷⁴ Onun Prens Başkan olmadan önce Boulogne'da yaptığı konuşma hâlâ hafızalardaydı: “*Sizin huzurunuzda bir ilke, bir amaç ve bir mağlubiyet sunuyorum. İlke halkın egemenliği, amaç imparatorluk ve mağlubiyet Waterloo'dur. İlkeyi biliyorsunuz, amaca hizmet ettiniz, mağlubiyete gelince; öcünü almak istiyorsunuz.*” Her ne kadar Avrupa'da, Fransa'nın Waterloo'nun intikamını almaya girişeceği düşüncesi hâkim olmasa da yukarıdaki ifadeler, Fransa'nın bundan sonra farklı bir dış politika çizeceğini net bir şekilde göstermekteydi.¹⁷⁵

Napolyon 1848'de iktidara gelişi ve ardından gerçekleştirdiği darbe bütün Avrupa'da tereddütle takip edilmekteydi.¹⁷⁶ Onun yapmış olduğu askerî darbe Avrupa'daki en tehlikeli ülke içinde yapılan bir restorasyon olarak algılanmasına rağmen, kutsal ittifakın üyeleri askerî bir çareye başvurmazdılar. Aslında askerî bir harekete girişemediler demek daha doğru olur. Restorasyon döneminde veya Bonaparte'ın iktidarını kaybetmesinden kısa bir süre sonra aynı hanedandan birisi Fransa'nın başına geçmiş olsaydı, Avrupa devletlerinin tepkisi çok daha farklı ve sert olabilirdi. Fakat Avrupa'da 1815'ten sonra çok şey değişmişti. Kıta Avrupa'sında yaşanan isyanlar kadar, ilişkiler ağı

---

¹⁷³ Robert Wayne Bohl, **Anglo-French Relations and the Crimean War Alliance**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Pennsylvania, 1974, s.5-6. İkinci İmparatorluk döneminde Kilise, devletten yüklü miktarlarda yardım aldı. İktidarının ilk yılında III. Napolyon, Kiliseye 39.500.000 frank para yardımında bulundu. İktidarının son döneminde, 1868'de, bu meblağ 48.000.000 franka yükselmişti. Ayrıca sürekli olarak ek ödeneklerde yapılmaktaydı. Yine bu dönemde ruhban sınıfı mensupları ekonomik bakımdan oldukça refah durumdaydılar. Gooch, a.g.e., s.79.

¹⁷⁴ John B. Wolf, **France 1814-1919, The Rise of a Liberal Democratic Society**, New York-Evanston-London: English University Library, 1940, s.252.

¹⁷⁵ Taxile Delord, **Histoire du Second Empire 1848-1869**, 1, Paris: Librairie Germer Baillière, 1869, s.461-462; McMillan, a.g.e., s.14.

¹⁷⁶ Georges-Henri Soutou, “l'Europe de Napoléon III: Un nouvel équilibre, un nouveau système”, Pierre Milza (Ed.), **Napoléon III, l'homme, le politique: Actes du colloque de la Fondation Napoléon, 19-20 mai 2008**, Paris: Napoléon III Éditions, (2009), s.367.

da bu değişimde önemli rol oynamıştı. İngiltere ve Rusya'nın Orta Avrupa'ya olan ilgileri, Avusturya ve Prusya'nın Almanya üzerindeki hak iddiaları ve Piyomente ve Avusturya'nın İtalya'daki nüfûz mücadeleleri de eski düzenin kan kaybetmesine neden olduğu gibi ülkeleri de ayrı ayrı zayıf düşürmekteydi. Bu sebeplerle Fransa'daki iktidar değişimi kolektif bir askerî tepkiden ziyade diplomatik yöntemlerle kontrol altına alınmaya çalışıldı.¹⁷⁷

Krallık rejimini tercih eden Rusya, Avusturya ve Prusya yönetiminde yeni bir düzenlemenin yapılması için Paris'teki elçilerine haber yolladılar. İngiltere ise Rusya karşısında güçlenmiş bir Fransa'yı tercih ettiğinden bu gelişmeye olumlu yaklaşıyordu. Sonuçta Paris'te anarşinin yerini düzen almıştı ve iki ülke arasındaki ilişkiler böyle bir ortamda daha makbul bir seviyeye oturtulabilirdi. İngiltere Başbakanı Lord Russell, ilk adım olarak Paris'teki III. Napolyon karşıtı büyükelçisi Lord Normanbv'ı görevden alarak yerine daha itidalli olan Lord Cowley'i atadı.¹⁷⁸ Böylece III. Napolyon'a ilk dış desteği İngiltere vermiş oldu. Diğer devletlere bakıldığında Sardunya, Avusturya'ya karşı bu gelişmeyi koz olarak kullanma adına yeni imparatoru derhal tanımayı tercih etti. Fransa'nın komşusu Belçika ise bu durumdan son derece tedirgindi. Fransa'nın Napolyon Bonaparte dönemindeki saldırgan politikasına dönmesi endişesini taşımaktaydı.¹⁷⁹ Bu gergin ortamı fırsat bilen Rusya, Napolyon ve Fransa karşısında diplomatik atağa kalkışsa da İngiltere, yeğenin amcasından farklı olduğuna ve saldırgan bir politika izlemeyeceğine kanaat getirdi. Rusya bütün çabalarına rağmen İngiltere'den Fransa'ya karşı arzuladığı desteği bir türlü göremedi.¹⁸⁰

Avrupa devletleri arasında tartışmaya neden olan bir diğer konu ise Napolyon'un kullanmış olduğu III rakamı idi. Kendi ülkesinde birkaç saatliğine tanınan II. Napolyon

---

¹⁷⁷ Geoffrey Wawro, **Warfare and Society in Europe, 1792–1914**, London and New York: Routledge, 2000, s.50.

¹⁷⁸ Antoine d'Arjuzon, "Napoléon et l'Angleterre", **Napoléon III, l'homme, le politique: Actes du colloque de la Fondation Napoléon, 19-20 mai 2008**, Pierre Milza (Ed.), Paris: Napoléon III Editions, (2009), s.410-411.

¹⁷⁹ Ernest Lavisse, **Histoire de France Contemporaine depuis la Révolution jusqu'a la Paix de 1919**, 6, Paris: Hachette, 1920, s.303-304; **Annuaire des deux mondes: histoire générale des divers états 1852-1853, Les cabinets en 1852. Tableau de la politique générale**, Paris: Bureau de la revue des deux mondes, 1853, s.1-11 ; A. J. S. Taylor, **The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**, London: Oxford University Press, 1954, s.47; Delord, a.g.e., s.463-466; Roux, a.g.e., s.214-215.

¹⁸⁰ Daniel H. Thomas, "The Reaction of the Great Powers to Louis Napoléon's Rise to Power in 1851", **The Historical Journal**, 13 (2), (1970), s.237-250; Taylor, a.g.e., s.47-48.

Avrupa devletleri tarafından asla kabul edilmedi.¹⁸¹ Napolyon iktidara geldikten sonra bu rakam ile Bonaparte'nin mirasçısı olmak gibi bir amacının olmadığını ifade etti. Fakat ilerleyen süreç, yeni imparatorun aslında tam da bunu amaçladığını açıkça gösterdi. Genç imparatorun bu diplomatik manevrası çift yönlü bir amaca hizmet etmekteydi. Birincisi tamamen iç politikaya yönelikti. III rakamını kullanarak II. Napolyon'u resmen tanımış olan Charles Louis, amcası döneminde kurulan ve de sonra yıkılan Bonaparte Hanedanlığı'nı yeniden tesis etmiş olmaktadır. İkincisi ise uluslararası arenaya yönelikti. Bonaparte'nin varisi olmak, 1815 Viyana düzeni ile ona ve Fransa'ya karşı oluşturulan sistemin bundan sonra kabul edilmeyeceğini demekten başka bir şey değildi.¹⁸²

Bu konu üzerinde herhangi bir tartışmayı gerekli görmeyen ve Fransa'da meydana gelmiş bir darbeden ziyade Rusya ve Avusturya üzerine yoğunlaşmış olan İngiltere, sessiz kalmayı tercih ederken;¹⁸³ bu tavrın, 1815 anlaşmasının bozulması demek olduğunu gayet iyi anlayan Rus Çar'ı şiddetli bir muhalefete başvurdu. Bu gelişmelerden memnun olmayan Fransa, resmî bir çağrıda bulunarak imparatorluğun tanınmasını talep etti. Bu çağrıya yanıt Avusturya'dan geldi. Avusturya Hâriciye Nâzırı Buol, Napolyon'dan saldırgan bir politika izlemeyeceğine dair garanti istedi. Akabinde Rusya ve Prusya da aynı talepleri yinelediler. Bunun üzerine imparator 9 Ekim 1852'de meşhur Bordeaux konuşmasını yaptı. Burada “şüpheli insanların imparatorluğun savaş demek olduğunu zannettiklerini; fakat *imparatorluğun barış manasına geldiğini*”¹⁸⁴ ifade etti.

Nihayetinde 3 Aralık 1852'te, 1815 Viyana Anlaşmasına imza atan dört devlet bir araya gelerek statükonun korunması şartıyla Fransız İmparatorluğu'nu resmen tanıdılar. Fakat Rusya, hâlâ tedirgindi ve bu tereddüdünü Fransa'ya diplomatik yollardan göstermekten çekinmedi. Avrupa diplomasisinin adab-ı muâşeretine göre; krallar birbirlerine kardeşim (*mon frère/my brother*) şeklinde hitap etmekteydiler. İlk önce İngiltere, ardından gecikmeli de olsa Avusturya ve Prusya resmî yazışmalarda bu hitabı benimsediler. Fakat Rus Çarı Nikola, böyle bir ilişkinin Rusya ve Fransa arasında mümkün olamayacağını belirtip, bu unvanı Napolyon için kullanmaktan imtina ederek arkadaş (*bon*

---

¹⁸¹ Lentz, a.g.e., s.70.

¹⁸² Leduc, a.g.e., s.63; Gooch, a.g.e., s.29.

¹⁸³ Jonathan S.Parry, **The Politics of Patriotism: English Liberalism, National Identity and Europe 1830-1886**, New York: Cambridge University Press, 2006, s.206.

¹⁸⁴ “...l'empire c'est la paix...”

ami/friend) unvanını tercih etti.¹⁸⁵ Her ne kadar Rusya Fransa İmparatorluğunu tanımış olsa da bu şekilde ne Fransız İmparatorluğu'nu ne de onun imparatorunu Rusya'nın dengi olarak görmediğini açıkça göstermiş oldu.

Böylece III. Napolyon kısa bir süre içerisinde iktidarını sağlamlaştırmayı başardı. İmparatorluğu hem içeride hem dışarıda tanınmıştı. Fakat her şey sona ermemişti. Çünkü bir imparatorluğu kurmaktan daha zor olanı onu yaşatmaktı. Üstelik kırk yıldır ülkesi Kıta Avrupa'sından dışlanmış durumdaydı. III. Napolyon, eli kolu bağlı bir şekilde beklemenin kurduğu imparatorluğu yaşatma adına herhangi bir anlam taşımadığını gayet iyi anlayarak harekete geçmeye karar verdi. Ama önemli bir sorun daha vardı. Agresif bir tutum sergileyerek bunu yapması, 1815 koalisyonunun tekrar canlanması demektir. Sonunda aradığı fırsatı Rusya onun önüne sundu: "Kutsal Yerler Meselesi".

Fransa'da yaşanan üç devrim sürecinin¹⁸⁶ imparatorluk rejimi ile sonuçlanması, yarım asırlık politik çıkmazın da sona ermesi anlamına gelmekteydi. Her ne kadar restorasyon (1815-1830) ve Temmuz Monarşisi dönemleri (1830-1848) yönetsel anlamda bir istikrar gibi görünse de her iki dönemin sona ermesi, büyük İhtilâlden sonra monarşik, sosyalist, liberal veya anayasal bir rejimi tercih edenler arasında yaşanan kavgaların sosyal ve ekonomik sorunlarla birleşmesiyle ard arda gerçekleşen devrimlerle olmuştu. Kısacası Fransa'da büyük bir iç istikrarsızlık söz konusuydu. III. Napolyon, imparatorluğunu ilan ettiğinde (1852) çok hassas sorunlarla yüzleşmek zorundaydı. Öncelikle elde ettiği iktidarın meşruiyeti ve korunması gerekiyordu. Napolyon bunu gerçekleştirirken, çok önemli bir noktayı fark etti. Dışarıda büyük bir başarı kazanmadan bunu sağlaması olanaksızdı.

2.2.1848 İhtilâli'nin Osmanlı-Fransız İlişkilerine Yansımaları

Fransa'da 1848'de meydana gelen İhtilâl ve ardından yaşanan gelişmeler, Fransa'nın diğer ülkelerle olduğu gibi Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini de derinden etkiledi. Bu İhtilâl ile Fransa'daki monarşik yapı sona ermiş, 1789 İhtilâlinde olduğu gibi yeniden cumhuriyetin tesisi söz konusu olmuştu. Her iki Cumhuriyet Dönemi'nin siyasal bakımdan en önemli ortak noktası Napolyon hanedanının güç kazanarak iktidarı ele

---

¹⁸⁵ Emile Bourgeois, **Modern France 1815-1913**, 2 (1852-1913), London: Cambridge University Press, 1919, s.12; Hayreddin, **Bin İki Yüz Yetmiş Kırım Muharebesi**, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1908, s.121; Lavissee, a.g.e., s.304; Thompson, a.g.e., s.145; Taylor, a.g.e., s.47-48; Gooch, a.g.e., s.30; Wolf, a.g.e., s.252-253; Smith, a.g.e., s.199; Girard, a.g.e., s.252; Bury, a.g.e., s.69-70.

¹⁸⁶ 1789, 1830 ve 1848.

geçirmesiydi. Yani her iki dönemde de Fransa, yeni bir monarşik yapıya geçişin hazırlık safhasından öteye gidememişti.

Osmanlı Devleti ilk ihtilâle, yani meşhur 1789 İhtilâli'ne son derece olumsuz yaklaşmış ve bu ihtilâli dünya nizamı için tam bir fesat kaynağı olarak görmüştü. Osmanlı Devleti'nin bu yaklaşımında imparatorluk içerisinde yaşayan gayrimüslim tebaanın ihtilâl sonrası her tarafa hızla yayılan yeni fikirleri benimsemesi endişesi yatmaktaydı. Nitekim Yunan isyanı ve ardından Balkanlar'daki gelişmeler Osmanlı Devleti'nin kaygılarının ne kadar doğru olduğunu iyi bir şekilde göstermişti. Diğer taraftan Osmanlı Devleti, Fransa içerisinde meydana gelen gelişmeleri yeteri kadar takip edemediğinden ihtilâlin gidişatını ve sonuçlarını tam olarak değerlendirememiştir. Fakat bu sefer, işler değişmişti. Bâb-ı Âlî, dışişleri konusunda daha gelişkin bir yapıya sahipti ve yaşanan hadiseleri sadece yerinden takip etmekle kalmıyor, aynı zamanda bu hadiselerin diğer ülkelerdeki etkileri ve yansımaları konusunda da kayda değer bilgileri sefirleri aracılığıyla öğrenebiliyordu. İşte 1848'de Fransa ve Kıta Avrupa'sında büyük sosyal çalkantılara neden olan ihtilâller zinciri, Osmanlı Devleti tarafından bu sefer daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilmişti. Çünkü Osmanlı Devleti, Paris ve Avrupa'nın diğer başkentlerinde bulunan sefirleri aracılığıyla yaşanan gelişmeleri neredeyse gütübirlik takip edebilme imkânına sahip olmuştu. Böylece 1789 İhtilâli'nden farklı olarak olayın sebepleri daha iyi anlaşıldığından sonuçları üzerinde de daha iyi durulmuştu. Bu da Osmanlı Devleti'nin Fransa ve Avrupa'ya karşı bu dönemde daha başarılı bir politika izlemesi sonucunu doğurdu.

Yukarıda ifade edildiği gibi Osmanlı Devleti Fransa'da yaşanan ihtilâli Paris'te bulunan sefiri Süleyman (Paşa) ile yakından takip etmişti. Her ne kadar, iletişim araçları bakımından modern usuller henüz Osmanlı tarafından kullanılmıyor olsa da Paris sefiri Süleyman, yaşanan hadiseleri düzenli bir şekilde Bâb-ı Âlî'ye aktarmaya özen gösteriyordu. Paris Sefiri Süleyman, 1848 Şubat'ında yaşanan gelişmeleri değerlendirirken, detaylı bir anlatımı tercih etmişti. Fransa'da muhaliflerin kralın uygulamış olduğu politikaları protesto etmek amacıyla oluşturmak istedikleri banquet, Meclisler tarafından engellenmek istenmiş, mamafih 17 Şubat Salı günü Champs-Élysées'de büyük bir banquet kurulmuştu. Bu hareket, isyanın fitilini ateşlemeye yetmişti. Burada önemli olan hususlardan birisi Paris Sefiri'nin olayı tasvir ederken halkın nail olmuş olduğu özgürlük (serbestlik-i tamami) adına böyle bir harekete kalkıştığını ifade etmesidir. Yani ihtilâl, fesad ile özdeşleştirilmekten ziyade farklı anlamlar yüklenen bir

kavram olarak algılanmaktaydı. Paris Sefiri Süleyman, ihtilâli özgürlüğü elde etmenin bir aracı olarak gördüğünü açıkça ifade etmese de bu hareketi bir isyan, bir fesad olarak da tasvir etmemektedir. Paris Sefiri, isyanın başlamasından sonra yaşananları, askerlerin halkın yanında yer almasını ve ardından Kral Philippe'in ülkeyi terk edişini de raporlarında ayrıntılı şekilde anlatmıştır. Ayrıca, ülkede cumhuriyetçiler ile kralcılar arasında yaşanan mücadeleler ve cumhuriyetçilerin üstünlüğü ele geçiriş süreci de, bu raporda yer almaktadır.¹⁸⁷

Paris Sefiri Süleyman'ın raporlarına göre; Fransa'da meydana gelen ihtilâlden sonra kurulan yeni cumhuriyet, iki farklı grubun fikri çatışmasına sahne olmaktadır. Bir tarafta Fransa'nın eski sınırlarına dönmesine arzulayan şahin kanat, diğer tarafta ise hem içerde, hem de dışarıda düzenden yana barış yanlısı bir kanat yer almaktadır. Fakat ne olursa olsun genel bir savaşın çıkma ihtimali yüksek olarak görünmekteydi. Fransa'da başlayan isyan dalgasının İtalya, Belçika, Polonya ve Yunanistan'da taraftar bulması söz konusuydu. Özellikle Yunanlılar, Fransızlar'a meyilli olmaları ve Krallarının çocuk sahibi olamaması nedeniyle cumhuriyet fikrine sıcak bakmaktaydılar. Bu söylentilerden sonra İngiliz Sefiri ile bir araya gelen Süleyman, Fransa'da cumhuriyetin kurulmasının kabul edilip edilmeyeceğini İngiliz Sefir ile konuştu. Kendi tabiriyle İngiliz Sefir'in ağzını aramıştı. İngiliz Sefir, Süleyman'a buna dair hükümetinden henüz bir talimat almadığını ve cumhuriyet ile ilgili karar alınana kadar da bu yönde hükümetinin kendisine bir şeyler söylemeyeceğini belirtti. Zaten İngiliz hükümeti üyeleri Fransa ile iyi geçinme amacıyla olup, herhangi bir savaşa sıcak bakmamaktaydılar. Süleyman, İngiliz Sefir'in konuşmalarından yeni kurulacak cumhuriyeti tanıyacağı çıkarımını yapmıştı ki gayet isabetli bir tahmin olmuştu.¹⁸⁸

2.2.1.Sükût Siyâseti: Osmanlı Devleti'nin 1848 İhtilâli Karşısındaki Tavrı

Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya karşı bu dönemdeki diplomatik yaklaşımı *sükût siyâseti* olarak adlandırılabilir. Adından da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, Fransa ile olan münasebetinde susmayı, karşı tarafın isteklerine resmî bir cevap vermemeyi bir politika olarak belirlemişti. Yani Fransa'nın tanınma taleplerine karşı ne açıktan bir kabul ne de yine açıktan bir reddediş söz konusuydu. Her ne kadar iki ülke arasında kadim bir

¹⁸⁷ BOA.HR.MKT 19-73, (20 Ra 1264/25 Şubat 1848).

¹⁸⁸ BOA. HR.MKT 19-65, (25 Ra 1264/1 Mart 1848).

dostluk mevcut ise de Osmanlı Devleti'nin Fransa'da kurulan *İkinci Cumhuriyet*'i tanınması, hele de bu konuda ilk sırayı alması günün siyasal şartlarında neredeyse imkânsız bir şeydi. Çünkü ihtilâllerle boğuşan bütün Avrupa gözünü Fransa'nın üzerine dikmişti. Bonaparte Hanedanı'nın bir üyesi tekrar başa geçmişti ve Avrupa yeni bir Fransız yayılcılığıyla karşı karşıya kalma tehlikesini yaşamaktaydı. Avusturya ve Rusya'nın başını çektiği bir grup devlet 1815 koalisyonunu yeniden canlandırma girişimlerine başlamıştı. Bu durum bütün Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı tarafından da dikkatle takip edilmekteydi. Fakat burada belirtilmesi gereken önemli bir husus, Osmanlı Devleti'nin İhtilâl dönemi politikasını bu ülkelere göre değil de daha ziyade İngiltere'ye göre belirlemiş olmasıdır. Özellikle Lord Canning aracılığıyla İngiltere ile fikir alış-verişinde bulunan Osmanlı Devleti bu ülkeyle ortak hareket etmeyi uluslararası dengeler açısından bir strateji olarak belirlemişti. Tabii ki Fransa'yı tanıma konusunda da Osmanlı Devleti, İngiltere'ye danışmayı unutmamıştı. İleride de görüleceği üzere bir tarafta Avusturya-Prusya ittifakının Avrupa'da Fransa kaynaklı genel bir savaşın çıkma ihtimalini ortadan kaldırma adına ortak hareket etme çabaları, diğer yandan İngiltere'nin Fransa'yı tanımayı geciktirmesi, Osmanlı Devleti'nin 1848 İhtilâli sonrası, Fransa ile olan münasebetlerinin şekillenmesinde temel rol oynamıştı.

Osmanlı Devleti'nin 1848 İhtilâli sonrası Fransa ile olan ilişkilerinde uygulamış olduğu sükût politikası Fransa'nın taleplerine kesin bir cevap vermeme üzerine kurulmuştu. Osmanlı Devleti hem Fransız Hükümeti yetkilileri tarafından hem de İstanbul'da bulunan Fransız temsilciler tarafından defalarca talep edilmesine karşın, cumhuriyet rejimini tanınmasına ilişkin kararını uzun bir süre karşı tarafa iletmedi. Aslında Osmanlı Devleti'nin sükût politikası Fransa'yı oyalamaktan başka bir şey değildi. Çünkü Osmanlı Devleti Avrupa'da kendi ülkesinin hiçbir alakası olmadığı bir takım hadiselerden dolayı ortaya çıkabilecek durumlara bulaşmak istemiyordu. Osmanlı'nın Fransa'yı tanınması, Avrupa'nın bu ülkeyi tanınmasına bağlıydı. Bu nedenle 1848 Şubat ve Eylül ayları arasında iki ülkenin ilişkileri gayr-i resmî bir statüde gerçekleşmiş oldu.

Daha önce ifade edildiği gibi yarım asır önce gerçekleşen ihtilâlden farklı olarak Osmanlı Devleti, Fransa ve Avrupa'daki gelişmeleri daha iyi bir şekilde takip etmekteydi. Bunun en güzel örneklerinden birisi Fransa'da meydana gelen ihtilâlden hemen sonraki rejim değişikliğinin Avrupa'ya yansımalarına ilişkindir. Bâb-ı Âlî, Fransa'daki II. Cumhuriyet'in ilanı ve Louis Napolyon'un iktidara gelişinin Avrupa kamuoyunda nasıl

yansıdığını Avusturya Hâriciye Nâzırı tarafından 7 Mart 1848 tarihinde İngiltere, Rusya ve Prusya Devletleri nezdindeki Avusturya Sefirlerine göndermiş olduğu talimatla resmî yollardan öğrenebilmişti. Ayrıca özellikle Avusturya'daki Osmanlı Sefâreti de Avusturya hükümetinin İhtilâl karşısındaki tepkilerini Bâb-ı Âlî'ye aktarmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin sükût politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynayan bu talimatla Avusturya, Avrupa devletlerini Fransa'ya karşı birlik olmaya davet etmekteydi:

“...Fransa'da meydana gelen ihtilâlin en önemli sonuçlarından birisi yeni kurulan cumhuriyetin diğer devletlerce tanınması yönündeki taleptir. Bu yönde diğer devletlerin ne cevap verecekleri tam olarak bilinmemektedir. Biz, Avrupa için son derece önemli bir hadisenin Avrupa'daki devletler tarafından ferdi bir şekilde hareket edilerek çözüme kavuşturulamayacağını düşünmekteyiz. Fakat Fransa'nın bu konuda resmî bir talebi olduğunda yapılması gereken düvel-i muazzamanın bir araya gelerek ortak bir karar almasıdır. Fransa'ya da bu yönde bir cevap verilmesi zorunludur. Eğer Fransa'nın durumuyla alakalı olarak diğer devletlere iletmış olduğumuz bu fikir kabul edilirse ona göre hareket edilecektir. Fakat ortada oldukça önemli bir başka sorun daha bulunmaktadır. Fransa'nın bu İhtilâl vasıtasıyla kendisini diğer milletlerin içişlerine karışmada haklı görmesi söz konusu olabilecektir ki bu da asla kabul edilemez. Diğer taraftan bu devletler Fransa'nın yeni yapılanmasına karışmayı haklı bulmamaktadırlar. Bunun mukabilinde Fransa'nın uluslararası anlaşmaları hiçe sayması durumunda da yine bu devletler ortak bir tavır almalıdır. Olur da Fransa böyle bir şey yapar ve diğer devletlerin içişlerine müdahale eder ise bunun bir ilan-ı harp olarak kabul edilmesi gereklidir...”¹⁸⁹

Bu talimat üzerine Osmanlı Devleti, Avrupa'da Fransa'ya karşı takınılacak tavrı belirleyecek olan bir konsensüsün oluşmasını beklemeyi daha doğru bulmuş ve ancak o zaman harekete geçmeye karar vermişti.

2.2.2. Osmanlı Devleti'nin Olası Savaş Stratejisi

Avrupa'da yeniden canlanmaya başlayan Fransız ve Napolyon korkusunu en iyi takip eden ülke kuşkusuz Fransa'nın kendisiydi. Fransa'nın bu bloğa karşı ilk tercihi ise Osmanlı Devleti'nin yanına çekme çabası oldu. Özellikle Fransız Dışişleri Bakanı La Martine bu konuda hem Bâb-ı Âlî, hem de özel olarak Reşid Paşa nezdinde resmî girişimlerde bulundu. İlk olarak Bâb-ı Âlî'nin Fransa'ya olan güveni konusunda diplomatik bir harekette bulunması talep edildi. Bu doğrultuda Fransa'nın İstanbul'daki temsilcisi Bourguney, 19 Mart 1848 tarihinde sefâretbaştercümanı Cor'a bir talimat gönderdi. Bu talimatta, sefâret baştercümanından Hâriciye Nâzırı Âli Paşa'ya giderek Fransa'da çıkan olaylar ve kurulan yeni cumhuriyet ile ilgili görüşlerini alması istenmekteydi. Çünkü Fransa ile olan kadim dostluğa rağmen Âli Paşa hâlâ dostluk nişanesini göstermemişti. Fransa Devleti, Bâb-ı Âlî'den en azından bir adım atmasını

¹⁸⁹ BOA. İ.MSM 28-790, Lef 3, (7 Mart 1848)

beklemekteydi.¹⁹⁰ Fakat Osmanlı Devleti sükût politikasına devam etmekte kararlı olduğundan Fransız sefâretine herhangi bir cevap vermedi.

Bir tarafta Fransa'nın yeni kurmuş olduğu cumhuriyetin tanınması yönündeki baskısı ve diğer tarafta Avrupa'da Fransa'ya karşı 1815 Viyana düzenini yeniden canlanması ihtimali Osmanlı Devleti'ni Fransa ile olan ilişkilerinde adeta köşeye sıkıştırmıştı. Bu girdaptan Osmanlı Devleti'ni en az zarar görecektir şekilde çıkarma adına mart ayının sonlarında Nâzırlar arasında bir görüşme yapıldı. Toplantıya Reis Paşa, Maliye Nâzırı Sarım Paşa, Hâriciye Nâzırı, Müsteşar Beğ ve Fethi Paşa katılarak müzakerede bulundular. Burada Avrupa'nın mevcut siyâsî durumu ele alınmış ve ardından da Fransa ile diğer devletlerarasında yaşanabilecek siyâsî ve askerî mücadeleler üzerine stratejik planlamalar yapılmıştı:

“...Fransa'da meydana gelen İhtilâl bütün âlemin zihnini meşgul edecek cinstedir. Sadece Fransa'da etkili olsa ve yönetim şeklinin (tebdil-i şekl-i hükümet) sadece burada değişmesini etkilese o kadar da korkacak bir şey olmaz. Fakat ihtilâlin genel bir savaşa (muharebe-yi umumiye) sebep olması durumu söz konusudur. Böyle bir ortamda sadece Fransa değil aynı zamanda başka devletler de fırsattan istifade ederek bazı kötü emellerini gerçekleştirmek isteyeceklerdir. Bu durumda Osmanlı Devleti her iki taraftan gelebilecek olumsuz koşullara karşı kendi ülkesi ve bağımsızlığını hukuki bir çerçevede koruma adına gerekli tedbirleri almak zorundadır. İngiltere'nin Fransa Cumhuriyetini tanıdığına ilişkin bir takım sözler ortalıkta dolaşsa da resmî olarak bir açıklama yapılmamıştır. Avusturya ise Avrupa'ya ittifaka davet ederek Fransa'nın uluslararası anlaşmaları tanımasını şart koymayı önermiştir...”

Bu toplantıda üç madde üzerinde duruldu. Fransa'nın tanınması, bir savaşın çıkma ihtimali ve Osmanlı Devleti tarafından alınması gereken tedbirlerin olup olmadığı. İlk madde tartışılırken, diğer devletlerin, ama özellikle de İngiltere'nin tavrı, net bir şekilde bilinemediği için her hangi bir adım atmanın doğru olmayacağına karar verildi. Burada önemli olanın İngiltere'nin izleyeceği yol olmasıydı. Yani İngiltere, diğer üç devletle - Rusya, Avusturya ve Prusya- ile ortak hareket etme kararı alırsa Osmanlı Devleti de bu ittifakın içinde yer alacaktı. Diğer taraftan İngiltere, Fransa'yı tanırsa da diğer devletler bunu yapmaz ise böyle bir durumda Osmanlı Devleti her ne kadar Fransa'yı tanımayanlar yanında olması gerekiyor gibi görünse de Avrupa nezdinde son derece kuvvetli ve nüfûzlu olan böyle bir devletin cumhuriyet rejimini benimsemesi diğer devletler için de emsal teşkil edecekti. Mamafih Fransız Hükümeti'nin geçici olması nedeniyle üzerinde düşünülmesi için gerekli olan zaman vardı. Yani oluşabilecek yeni konjonktüre göre Osmanlı Devleti Fransa'yı tanıyabilirdi.

¹⁹⁰ BOA. İ.MSM 28-790, Lef 4, (19 Mart 1848).

Bu arada Avusturya'nın tahriratında belirttiği hususlar da son derece önemli olup öyle çarçabuk bir karar alınması büyük bir yanlışlığa neden olabilirdi. Osmanlı Devleti açısından bakıldığında 1815 Viyana Anlaşması'na imza atmamış olması, anlaşmanın savunulmasını zorunlu bir hale getirmemekteydi. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin arayacağı şey, Fransa'nın Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu anlaşmalara sadık kalmasını temin etmektir. Fransa buna yönelik bir garanti verirse Osmanlı Devleti'nin Fransa ile ilişkilerine eskisi gibi devam etmesine diğer devletlerin itiraz etmesi söz konusu olmayacaktı. Çünkü Avusturya'nın önceliği, 1815 düzenin korunmasıydı.

Osmanlı Devleti'nin alacağı tedbirler ve izlemesi gereken politikaya gelince, tarafsızlık politikasının benimsenmesi en önemli husustur. Fakat olur da bir savaş çıkarsa ve Osmanlı Devleti'ne herhangi bir saldırıda bulunulursa Osmanlı Devleti'nin müttefiksiz daimi olarak bir savaşa girip bunu devam ettirmesi kabil olamayacağından bir tarafın seçilmesi zorunluluk haline gelmekteydi. En ibtidai biçimde düşünüldüğünde yani Fransa ve Avusturya'nın karşı karşıya gelmeleri ve birbirleriyle savaşmaları durumunda tarafsız kalınması söz konusu olacaktı. Eğer genel bir savaş çıkarsa ve Fransa, Rusya'yı kalbinden vurmak için karadan ve denizden hareket etmek isterse Rusya da kendini koruma adına, efkâr-ı istilasını harekete geçirerek Osmanlı topraklarına gelmek isteyecekti. Bu iki fikirden, yani Ruslar'ın Osmanlı topraklarına gelmesi şikkı, nâzırlar tarafından daha ciddi bir konu olarak kabul edildi. Bu durumda "Boğazlar'ın savaş gemilerine kapalılığı" ilkesi ortaya çıkacaktı. Bu madde bütün Avrupa'nın kabul ettiği bir maddeydi. Eğer Rusya bunu ihlal ederse Fransa bu maddeyi savunması adına Boğazlar'a davet edilebilirdi.

Bu nedenle öncelikle Boğazlar'ın tahkim edilmesi gerekmekteydi. Boğazlar'ın istihkâmının hızlandırılmasının yanında, karadan bir saldırıya karşı, askerlerin hızla sevkini yapılabilmesi adına elde bulunan vapurların hazır olunması yönünde serasker'in önceden önerdiği fikirler aynen kabul edildi. Ayrıca yeterli sayıda tüfek olmadığından gerekli alımların yapılması istenmiş, mamafih bütün bunlar için gerekli olan para hususunda sıkıntı baş gösterdiğinden, bu sorunu aşma adına gerekli işlemlerin başlatılması istenmişti. Bazı kesintilerle beraber en azından elde on, on iki bin kese akçenin tutulmasının gerekliliği vurgulanmıştı. Bundan başka Fransa'da meydana gelen hadisenin yansımaları Osmanlı topraklarında olur ise derhal etrafa yayılmadan bastırılmasına karar verilmişti. Mesela Şam'da bu tür hareketlerin olduğu haberi gelmiş ve bunun üzerine

Arabistan ordusu kumandanı Namık Paşa ile Sayda Valisi Mustafa Paşalara buna ilişkin birer talimat yazılmasına karar verildi.¹⁹¹

2.2.3. Sefâret Krizi ve Bâb-ı Âlî'nin Fransa'yı Resmen Tanıması

Fransa'da Cumhuriyet'e geçiş sürecinde geçici bir hükümet kurulmuştu. Bu geçici hükümet, mart ayında bütün devletlerdeki temsilciliklerine yeni konsoloslar veya maslahâtgüzârlar tayin etti. Bu bağlamda İstanbul'a da eski Sefâret Başkâtibi Mösyö Kont Cor maslahâtgüzâr olarak tayin edildi.¹⁹² Fakat hemen ardından nisan ayında Fransa bir değişikliğe giderek İstanbul'a fevkalade sıfatıyla yeni bir elçi atamayı uygun buldu. Buna ilişkin olarak geçici hükümetin Hâriciye Nâzırı La Martine, 14 Nisan 1848'de Bâb-ı Âlî'ye bir mektup yazdı ve General Aupick'in fevkalade elçi sıfatıyla İstanbul'a gönderildiğini resmen bildirdi.¹⁹³ Fransa bu tayin ile iki ülke arasında tecdid-i münasebet amaçladığını Bâb-ı Âlî'ye açıkça ifade etmişti.¹⁹⁴

Nisan ayında Fransız geçici hükümeti Bâb-ı Âlî'ye yapmış olduğu başvurudan istediği sonucu alamayınca geçici hükümetin Hâriciye Nâzırı La Martine, eski Sadrazam Reşid Paşa aracılığıyla yeni bir girişimde bulunmaya karar verdi. Bu amaçla 25 Nisan 1848'de Reşid Paşa'ya da özel bir mektup yolladı. Burada geçici hükümetin, eski Sefir Bourgueney yerine General Aupick'i özenle seçerek Orta Elçi sıfatıyla İstanbul'a gönderildiği ifade edilmekteydi. Fakat Fransız Hâriciye Nâzırı'nın burada kullanmış olduğu bir ifade daha sonra Fransa'nın aleyhine olarak kullanıldı. Çünkü Fransız Hâriciye Nâzırı yeni atanacak olan orta elçinin geçici bir süre gayr-i resmî olarak münasebette bulunacağını ifade etmekteydi:

*“...Ceneral-i mûmâ-ileyh Fransa hükümet-i Cumhûriyesi bir sûret-i kıtası kesb idüb de sifât-ı me'mûriyetini resmen beyân idinceye değin Fransa'nın umûr-u vak'âsını min-gayr-i resmî ruiyet idecekdir...”*¹⁹⁵

Mamafih, Osmanlı Devleti, bu tayine çok da sıcak bakmamaktaydı. Aupick'in tanınması iki ülke arasında kadim dostluğun bir gereği olarak düşünülse de Avrupa coğrafyasındaki çalkantılı bir ortamda böyle bir hareket büyük sorunlara yol açabilirdi. Osmanlı Devleti, konuyu Londra'da bulunan elçisi Kalimaki aracılığıyla İngiltere'ye

¹⁹¹ BOA. İ.MSM 28-790, Lef 5, (19 R 1264/25 Mart 1848).

¹⁹² BOA. HR.MKT 19-82, (13 R 1264/19 Mart 1848).

¹⁹³ **La Presse**, (11 Nisan 1848).

¹⁹⁴ BOA. İ.MSM 67-1958, Lef 1, (14 Nisan 1848).

¹⁹⁵ BOA.İ.MSM 28-790, Lef 2, (25 Nisan 1848).

danışmayı uluslararası ilişkiler açısından yerinde bularak harekete geçti. Londra elçisi Kalimaki, Osmanlı Devleti'nin Aupick'i resmen tanımayacağını fakat açıktan da reddetmeyeceğini, bunun yerine müsarefet/misafir olarak tanınacağına yönelik politikasını bildirdi ve İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin bu tavrının uygun olduğuna kanaat getirmesiyle Fransa'ya karşı böyle bir politika uygulanmaya başlandı.¹⁹⁶

Mayıs ayında Meclis-i Hass konuya ilişkin olarak bir toplantı gerçekleştirdi. Burada alınan kararlara göre; General Aupick geldiği zaman resmî bir karşılama yapılmayacak, dolayısıyla bir ülkenin yeni sefiri İstanbul'a geldiği zaman resmî seremoninin en önemli ritüellerinden olan top atışı da icra edilmeyecekti. Dahası yeni sefir müsarefet sıfatıyla kabul edilecekti.¹⁹⁷

Fransa tarafından elçilikle görevlendirilen General Aupick 30 Mayıs 1848'de İstanbul'a ulaştı. 30 Mayıs gecesini vapurda geçiren General Aupick, 1 Haziran'da Beyoğlu'ndaki Fransız sefârethanesine geçti. Burada bazı kişilerle görüştüktan sonra Tarabya'ya çıkacağını Sefâret tercümanı aracılığıyla Bâb-ı Âlî'ye bildirmesinden sonra Osmanlı Devleti, General Aupick'in elinde itimadnâmesi olmadığından resmen sefirlik görevini ifa edemeyeceğini kendisine bildirdi. General Aupick, boğaza geldiğinde Bâb-ı Âlî'yi zora sokmaması adına kendisine top atışı yapılmayacağı ifade edilmiş ve o da bunu kabul etmişti. Ayrıca General'e sefâretinin tanınmayacağı, dolayısıyla diğer sefâretlere yapıldığı gibi bir devlet görevlisinin kendisine gönderilmesinin mümkün olmadığı bildirildiğinde buna da saygı duyarak nasıl isteniyorsa o şekilde davranmayı kabul etmişti. Onun bu nazik davranışı üzerine Bâb-ı Âlî tavrında bazı değişikliklere gitti. Bâb-ı Âlî Nâzır Paşa'nın emri altında bulunan şahıslardan birisinin, çok kıymetli bir şahıs olarak görülen General Aupick'i karşılamaya gitmesine karar verildi. Ayrıca bu durum Bâb-ı Âlî'ye gelmiş olan Rus elçisi Titof'a da izah edilerek onun da rızası alındı. Buna göre sıfat-ı resmîye olmadan şöyle bir seyyah-ı general suretiyle görüşmelerde bulunmak isterse General Aupick, Hâriciye Nâzırı ile de görüşebilecekti.¹⁹⁸

Tabi ki General Aupick İstanbul'a geldiği zaman top atışı yapılmamasını teessüfle karşıladığı gibi, Bâb-ı Âlî'nin kendisini bir misafir olarak algılaması da zoruna gitmişti. Bâb-ı Âlî'den kendisinin suret-i sadık ve ihtisasının bir an evvel Sultan'a arz ve tebliğ

¹⁹⁶ BOA.İ.MSM 67-1958, Lef 2, (18 Nisan 1848); A.AMD 4-32, (5 C 1264/9 Mayıs 1848).

¹⁹⁷ BOA.İ.MSM 67-1959, (15 C 1264/19 Mayıs 1848).

¹⁹⁸ BOA.İ.MSM 28-784, (26 C 1264/30 Mayıs 1848).

olunmasını rica eden General Aupick, ayrıca Hâriciye Nâzırı ile de gayr-i resmî bir görüşme talebinde bulundu. Öncelikle Nâzır Paşa'nın gönderdiği gayr-i resmî sıfatla bir görevli General Aupick ile bir görüşme yaptı. General Aupick, kendisinin bu şekilde karşılanmasından rahatsız olması nedeniyle olsa gerek bu görüşmede Fransa ve Avrupa hakkında yaşanan gelişmelerle ilgili susmayı tercih etti.¹⁹⁹ General Aupick, daha ziyade Osmanlı Devleti ile Fransa ilişkilerinin geleceği üzerine durmayı tercih etmiş ve kadim dostluk ilişkisi üzerinden bugün Fransa'nın Osmanlı Devleti tarafından tanınmasının yarın Osmanlı Devleti'nin lehine olacağını açıkça belirtti:

“...Devlet-i aliyye Fransaludan ne kadar eser-i hulus ve ...memul ider ise ol mikdar bulacağını beyan ve tevsik itmekle ve zaten ibraz-ı hulus ve dil-nüvaziyeye dair kelimat-ı münasebe iradıyla Fransa heyet-i ictimaiyesi her ne suretde bulunsa devlet-i aliyyenin dost-u kadim-i halisi bulunduğundan bunun eserini görmek saltanat-ı seniyyenin herhalde memulu bulunduğu misillü Ceneral Beğin zaten vürudu müceb-i memnuniyet olduğundan...”

General Aupick bu görüşmede Bâb-ı Âlî'nin Fransız Cumhuriyeti'ni diğer devletlerin tasdîki şartına bağlamasından vazgeçmesini talep etti. Bunun üzerine Osmanlı temsilcisi Osmanlı Devleti'nin kararlarını kendi başına alabilecek bir devlet olduğunu General Aupick'e diplomatik bir dille ifade etti: “...Osmanlı Devleti'nin kendi politikasını belirlemede fâil-i muhtar ve müstakill-i bi'l-rey' olarak hukuk ve menâfi'-yi mahsusa-yı seniyyesine göre hareket edeceği...”²⁰⁰

General Aupick, Hâriciye Nâzırı ile gayri resmî yaptığı görüşmesinde kadim dostluğa vurgu yaptıktan sonra, resmî olmayan sıfatından dolayı işlerin ağırdan alınmaması yönünde bu dostluk ilişkisine güvendiğini beyan etti. Sonrasında da Fransa Cumhuriyeti'nin tanınması hususunda diğer devletlerin tavırlarına göre politika belirlenmesi fikrinden vazgeçilmesini talep etti. Bunun üzerine Hâriciye Nâzırı, Aupick'in resmî bir sıfatının olmamasının işleri zorlaştırmayacağı yönünde garanti verdi. Tasdik konusuna gelince, Osmanlı Nâzırı oldukça diplomatik bir dil kullanarak konuyu kapatmaya çalıştı ve Fransız elçisine *istiklal politikası gereği saltanat-ı seniyyenin her madde de daima kendü menâfi'* ve *hukuk-u seniyyesinden nasihat almakda olduğundan mevsim ve sırasını bilür yollu* cevap verildi. Bunun üzerine Aupick, Hâriciye Nâzırı'na Fransa Cumhuriyeti'nden Osmanlı Devleti'ne mahsus bir itimadnamesi olmadığından dert yandı. Fakat Fransa Hâriciye Nâzırı La Martine tarafından bizzat Reşid Paşa'ya gönderildiğini

¹⁹⁹ “...Kendisinin husûsât-ı politikaya dair ta'limât-ı mufassılası yoğ ise de...” BOA.İ.MSM 28-787,(28 C 1264/1 Haziran 1848).

²⁰⁰ BOA.İ.MSM 28-787,(28 C 1264/1 Haziran 1848).

belirttiği özel bir mektubu çıkararak okudu. Sadrazam içeriği tam olarak bilinmeden bu mektubun kabul edilemeyeceğini General Aupick'e açıkça ifade etti. Fakat Bâb-ı Âlî için bu mektubun, öyle bir anda reddedilmesi de pek nazik bir hareket olamayacağı için yine *sükût* tercih edildi ve sonrasında konu değiştirilerek mülakat sonlandırıldı.

Söz konusu mektup, yapılan görüşmenin sonrasındatercüme ettirildi. Mektubu son derece titiz bir şekilde irdeleyen Osmanlı dışişleri görevlileri ilginç bir çelişkiyi fark ettiler ve bundan da pek memnun kaldılar. Çünkü Osmanlı Devleti, Fransa'nın baskısı karşısında "sessizliğini" devam ettirse de bunu haklı gösterebilecek argümanlar tek taraflı idi. Ama La Martine'in mektubundaki bazı ifadeler, aranan fırsatı hiç beklenmedik bir zamanda Bâb-ı Âlî'ye sundu. Gerçekten de General Aupick'in Fransa tarafından İstanbul'a Osmanlı nezdinde elçi olarak tayin edildiği ifadesi yer almaktaydı. Lâkin mektubun ilerleyen kısımlarında Fransa hem resmî tanınma talebinde bulunmaktaydı hem de ilişkilerin bir süre gayri resmî devam edeceğini açıkça dile getirmekteydi. Bu paradoks tam da Osmanlı hâriciyecilerine gerekli olan malzemeydi. Çünkü "...*bu fikra mektub-u mezkûrun politikaca hükmünü imha etmekteydi...*" Bâb-ı Âlî tarafından Fransa'nın atadığı yeni elçi ve tanınma talebi hukuki olarak *min vech-ike-en-lem-yekûn*²⁰¹ hükmüne konulmuştu. Doğal olarak, bu durumda cevap dahi yazılmasına gerek yoktu. Olur da Fransa mektubun gönderilmesini ilişkilerin resmîyetine bir kanıt olarak göstermeye kalkarsa da verilecek diplomatik cevap hazırды: "...*Paris'te tasdik-i hükümet itmemiş devletlerin elçileri min-gayr-i resmî hükümet tarafından verilen beyanname, ifadat ve her türlü işaret kabul etmekte olmalarıyla bu dahi o kabilden olacağına dair verilecek cevap mektup olacağı derkardır...*" Böylece Bâb-ı Âlî, Fransa'nın yolladığı mektuba karşılık resmî bir cevap verme endişesinden kurtulmuş olacaktı.²⁰²

Haziran ayı geldiğinde Fransa'da İkinci Cumhuriyet'in hükümeti şekillenmişti. Yeni Hükümet'in Hâriciye Nâzırı Jules Bastide 28 Haziran 1848'de Fransa'nın İstanbul'daki temsilcisi General Aupick'e bir yazı gönderdi. Bu yazıda Fransa'nın Osmanlı Devleti topraklarında bir İhtilâl çıkmasından herhangi bir şekilde yararlanması ya da buralara bu fikirleri ihraç etmesinin söz konusu olmayacağı yönünde resmî bir garanti verilmekteydi. Bundan başka Rusya ile yaşamakta olduğu sorunlarda Fransa, Osmanlı Devleti'nin yanında yer alacağını da ifade etmekteydi. Çünkü Osmanlı Devleti Avrupa

²⁰¹ BOA.İ.MSM 28-790, Lef 2,(3 B 1264/5 Haziran 1848).

²⁰² BOA.İ.MSM 28-790, Lef 2,(3 B 1264/5 Haziran 1848).

açısından Rusya'nın yayılcı politikalarına karşı gelebilme adına merkez konumda yer almaktaydı. Bu babda Osmanlı Devleti'nin Eflak-Boğdan ve Sırbistan'daki hâkimiyetinin devamını arzu eden Fransa, Rusya'nın buradaki politikalarına da karşı çıkmakta olduğunu Bâb-ı Âlî'ye General Aupick aracılığıyla beyan etmekteydi. Bu arada bu yazıyla birlikte General Aupick'in itimadnamesi de gönderildi.²⁰³

Fransa, Cumhuriyet rejiminin tanınması için itimadnameyi Osmanlı Devleti'ne gönderdikten sonra sert bir adım atarak Bâb-ı Âlî'nin Fransa'yı ve onun temsilcisini tanımamasını talep etti. Eğer Osmanlı Devleti, General Aupick için gönderilen itimadnameyi kabul etmezse, Aupick ülkesine geri dönecekti ki bu da ilişkilerin kesilmesi anlamına gelmekteydi. Bu yönde bir karar alamayan Bâb-ı Âlî İngiltere'nin fikrini öğrenme adına Lord Canning'e danışmayı uygun gördü. Lord Canning cevabında, Osmanlı Devleti'nin Fransa'yı tanımamasını haklı gördüğü gibi, Aupick'in ülkesine geri dönmesinin iki ülke arasındaki ilişkilere bir tesiri olmayacağını ve nihayetinde olaya Fransız bir seyyahın buralardan gitmesi şeklinde bakılacağını ifade etti. Ayrıca bu iş için İngiltere'nin izleyeceği politikaya bakılmasının daha sağlıklı olacağını da sözlerine ekledi. Konu hakkında fikir alınan Avusturya ve Prusya sefirleri de aynı fikri paylaşmaktaydılar. Rus Elçisi ise, Aupick'in geri dönmek gibi bir harekete kalkışamayacağını sükût politikasının devam ettirilmesi gerektiğini ifade etti.²⁰⁴ Bu arada diğer devletlerin Fransa'daki cumhuriyet rejimine muhalefet göstermeyeceklerinin haberi Avrupa'da yayıldığı dönemde bile Bâb-ı Âlî için tek şart Fransa'nın Avrupa'nın diğer devletlerinden en azından biri tarafından tanınması idi. Özellikle de İngiltere'nin Fransa'yı tanınması Osmanlı Devleti'nin işini kolaylaştıracaktı. Eğer İngiltere'nin Fransa'yı tanıdığına ilişkin bir haber gelmez de Aupick'e cevap verilmesi gerekirse yeniden müzakere edilmek üzere konunun ertelenmesine karar verildi.²⁰⁵

Fransız temsilci General Aupick, bundan sonraki süreçte itimadnamesini elde ederek resmen sefir sıfatını alma adına sürekli olarak Bâb-ı Âlî'ye başvurmaktaydı. Fakat Osmanlı Devleti almış olduğu kararlarda ısrar etmekteydi ve düvel-i muazzamadan birisinin Fransa'yı tanımadığı sürece kendisi de buna yanaşmamaktaydı. Fransa'yı tanıyan ilk devlet olmayı açıkça reddetmekteydi. Bâb-ı Âlî iki ülke arasındaki münasebetlere son

---

²⁰³ BOA.İ.MSM 28-794, Lef 1,(28 Haziran 1848).

²⁰⁴ BOA. İ.MSM 28-794, Lef 1,(16 Ş 1264/18 Temmuz 1848).

²⁰⁵ BOA. A.AMD 5-23, (22 Ş 1264/24 Temmuz 1848).

derece önem vermekle Avrupa’da yaşanan gelişmelerin Osmanlı Devleti’nin böyle bir tavır almasına neden olduğu ısrarla Fransa tarafına bildirilmekteydi.²⁰⁶

Ağustos ayının başında Fransız Hükümeti General Aupick’e bir talimat yolladı. Buna göre kırk sekiz saat içerisinde Osmanlı Devleti Fransa’yı tanımaz ve General Aupick’i sefir olarak resmen kabul etmezse, Fransız temsilci İstanbul’u terk edecekti.²⁰⁷ Tam bu sırada yaşanan gelişmeler iki ülke arasında münasebetlerin kesilmesini engelledi. Çünkü İngiltere’nin Fransa’yı tanıyacağına ilişkin dedikodular diplomatik kulislerde kulaktan kulağa fısıldanmaktaydı. Haberin doğru çıkması bir anda gerilen ilişkilerin tekrar rayına oturmasını sağladı. Lord Canning, Palmerston’un yollamış olduğu bir tahriratı Nezârete sunmuştu. Burada İngiltere’nin Fransa’yı tanıyacağı ve 15 Ağustos’ta İngiltere’deki Fransız elçisinin itimadnamesini sunacağı beyan edildi.²⁰⁸

General Aupick göreve geldiğinden beri Osmanlı Devleti’nin Fransa’da kurulan yeni cumhuriyeti tanımasını talep etmekteydi. Bu talep üzerine Vükela arasında yapılan müzakereler neticesinde diğer ülkelerden birisinin (düvel-i fehime) tanınması halinde Bâb-ı Âlî’nin de tereddüt etmeden yeni rejimitasdik edeceğini Aupick’e önceden bildirmişti. İngiltere ve Prusya’nın Fransa Cumhuriyeti’ni resmen tanıması ile Fransız temsilci General Aupick, konuya ilişkin teklifini tekrarladı. General Aupick’e verilen cevapta olduğu gibi hareket edilmesi gerektiğinden ve Fransa gibi büyük bir devletle ilişkilerin iyi olmasının fayda sağlayacağı açık olduğundan Fransa’nın tanınması maddesi kabul edildi.²⁰⁹

Fransa Cumhuriyeti’nin diğer devletler tarafından tanınması sonrasında Osmanlı Devleti de yeni rejimi tanımayı kabul ettikten sonra Fransa Cumhuriyeti tarafından atanan konsolos ve konsolos vekilleri de tanınacağı gibi bunlara gerekli hürmetin gösterilmesi için liman şehirlerinde bulunan Fransız konsolos ve konsolos vekillerine konuya ilişkin birer tahrirat gönderildi. Bu tahriratlarda limanlara gelecek olan Fransız gemileri için herhangi bir sorun çıkarılmayacağı ve savaş gemileri için de eskiden geçerli olan kurallara göre hareket edileceği temin edilmişti. Ayrıca Kaptan Paşa’ya da konuya ilişkin bir yazı gönderildi.²¹⁰

²⁰⁶ BOA. A.MKT 141-48,(23 Ş 1264/25 Temmuz 1848).

²⁰⁷ **La Presse**, (9 Ağustos 1848).

²⁰⁸ BOA. İ.MSM 28-796, (5 L 1264/4 Eylül 1848).

²⁰⁹ BOA. HR.MKT 21-93, (15 L 1264/14 Eylül 1848).

²¹⁰ BOA.HR.MKT 22-12, Lef 1 ve Lef 2, (18 L 1264/17 Eylül 1848).

2.3.Kırım Savaşı Öncesinde Fransa'nın Dış Politika Dinamikleri

2.3.1.1815 Viyana Düzenine Başkaldırı: Fransa'nın Kutsal İttifakı Dağıtma Çabaları

Napolyon Savaşlarından sonra Avrupa'da diplomasi alanında yeni bir dönem başladı. İngiltere ve Avusturya'nın öncülüğünde 1815 Viyana Anlaşmasıyla Avrupa'da güçler dengesi yeniden kurulmaya çalışıldı. Aslında bu sistem Schroeder'in de ifade ettiği gibi zamanla “güçler dengesizliğine” dönüştü. İngilizler ve Ruslar bu dönemde Avrupa'nın diğer ülkeleriyle karşılaştırıldığında siyâsî arenada önemli bir üstünlük sağladılar.²¹¹ Avrupa uyumunu²¹² oluşturmak için yapılması gereken, ortak hareketle sorunların kongre yoluyla halledilmesi idi. Gerçekten de Avrupa'da Viyana düzeninden Kırım Savaşı'na kadar olan süre zarfında büyük güçlerin birbirleriyle savaşmamasında kongre yöntemi son derece etkili oldu.²¹³

Viyana düzeni olarak adlandırılan sistem daha ziyade Fransa'nın yayılcılığına karşı geliştirilen diplomatik stratejilerle inşa edilmişti. Fakat sadece Fransa'ya karşı değil, aynı zamanda Fransız İhtilâli'yle ortaya çıkan yeni fikir akımlarına ve bu fikirlerden beslenen milliyetçi ve liberal isyanlara karşı da mücadele edilmesi gerekiyordu. Bir yanda Viyana düzeni ile dayatılan sistem, diğer yanda endüstriyel gelişimin hızı ile ortaya çıkan sosyal ve ekonomik nedenler, Avrupa'nın her ülkesinde bu sorunlardan bıkmış, liberal, milliyetçi ve özgürlük isteyen hazır kitleleri harekete geçirdi.

Avrupa'da Viyana kongresi ile inşa edilmeye çalışılan yeni düzenin temel noktası sınırların değişmeden Avrupa'da bir denge oluşturulmasıydı. Fakat sistemin kurucusu olan Metternich'in planı işe yaramadı. Viyana öncesinde Avrupa devletlerini Fransa'ya karşı tek bir çatı altında toplayan çıkar ilişkileri, aynı devletlerin bir süre sonra birbirlerine düşmelerine neden oldu. Fransa'nın askerî gücü durdurulmuştu; fakat İhtilâlin etkileri çığ gibi büyümekteydi. *Viyana Kongresi anayasal ve milli emelleri tatmin etmekte yetersiz*

---

²¹¹ Paul W. Schroeder, “Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?”, **The American Historical Review**, 97 (3), (1992), s.688. Napolyon Çar'ın bu söylemleri üzerine, insanların aynı ailenin üyesi olamayabileceklerini, buna karşın arkadaşlarını kendilerinin seçebileceklerini ifade ederek alaycı bir tavır takınmıştı.Mcmillan, a.g.e., s.74; Roux, a.g.e., s.217.

²¹² Concert of Europe

²¹³ Richard B. Elrod, “The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System”, **World Politics**, 28 (2), (1976), s.159-174; Hüner Tuncer, **Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1996, s.28-34.

kalmıştı.²¹⁴ Bunun neticesinde savaşın yerini kargaşa ve sosyal çalkantılar devraldı ve 1815-1848 yılları arasında Avrupa, büyük toplumsal isyanlar serisiyle yüzleşmek zorunda kaldı. İsyanlar üç dalga halinde görüldü. İlk dalga Akdeniz Bölgesi ile sınırlıydı: İspanya, Napoli ve Osmanlı Devleti (Yunan isyanı). İsyanların ikinci dalgası ise; Rusya dışında neredeyse bütün Avrupa'yı etkiledi. 1830'da Fransa'da Bourbonlar'ın sonunu getiren isyan dalgası Hollanda'nın Belçika'yı kaybetmesine neden oldu. Polonya, Almanya ve İtalya'da büyük karışıklıklar yaşandı. İspanya ve Portekiz iç savaşa sürüklendi. İsyan o kadar etkiliydi ki “*modern dönemde Kıta Avrupa'sındaki bir olay ilk kez İngiltere ile paralellik göstermekteydi*”²¹⁵ ve İngiltere'de de isyanların etkisiyle bir takım parlamenter düzenlemelere gidildi. İsyanların son dalgası ise, 1848'de yaşandı. Yine Fransa'da iktidarın değişmesine neden olan isyan, Almanya, İtalya, İsviçre, İspanya, Danimarka, Yunanistan ve İngiltere gibi devletlere yayıldı.²¹⁶

Aslında 1830 ve 1848 isyanları bir yerde 1815'in rövanşıydı ve bu düzeni yıkmak için yapılan girişimlerdi.²¹⁷ Yine de bütün zorluklarına rağmen 1815-1848 dönemi on dokuzuncu yüzyılda büyük güçlerin birbirleriyle savaşmadan bir arada yaşadıkları en uzun periyot oldu.²¹⁸ Bunda İngiltere ve Avusturya başta olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin Fransa'yı aşağılayacak şekilde bir cezalandırma yerine daha mantıklı bir yol izleyerek Fransa'nın yayılmasını engelleyici tedbirlere ağırlık vermeleri etkili oldu.²¹⁹ Avrupalı güçler Fransa'yı kontrol altına alabilmek adına Fransa'nın etrafını çepeçevre sardılar. İngiltere İberik Yarımadası, Avusturya İtalya'da Cavour bölgesi ve Prusya da Ren bölgesinde etkinliklerini arttırdılar.²²⁰

Fransa ise 1815'ten sonra Waterloo'dan sonra kendisine dayatılan anlaşmalarla ortaya çıkan düzeni yıkmak için çabalamaktaydı, fakat bu amaca ulaşmak ülkedeki rejim değişikliklerine bağlı kalmaktaydı. III. Napolyon'a kadar ülke neredeyse yarı-vesayet

---

²¹⁴ Stephen J. Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, (Çev. Savaş Aktur), Ankara: Dost Kitabevi, 2004, s.51.

²¹⁵ Eric Hobsbawn, **Devrim Çağı (1789-1848)**, (Çev. Bahadır Sina Şener), Ankara: Dost Kitabevi, 2003, s.124-125.

²¹⁶ A.g.e., s.125-126.

²¹⁷ Duparc, a.g.m., s.5.

²¹⁸ John Roberts, “Revolution from Above and Below: European Politics from the French Revolution to the First World War”, T.C.W. Blanning (Ed.), **The Oxford History of Modern Europe**, New York: Oxford University Press, (2000), s.27.

²¹⁹ Oral Sander, **Siyâsî Tarih İlkçağlardan 1918'e**, Ankara: İmge Yayınevi, 2000, s.157-158.

²²⁰ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askerî Çatışmalar)**, (Çev. Birtane Karanakçı), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2001, s.211-212.

durumundaydı. İlk olarak De Polignac, 1829’da ülkeyi bu durumdan kurtarmak amacıyla Rusya ile anlaşma planları yapmıştı. Fakat bunda başarılı olamadı. Fransa’nın 1840-1841’de Kuzey Afrika’da yayılması 1815 koalisyonunu yeniden diriltti.²²¹ Bu nedenlerle Napolyon tahta oturduğu zaman Avrupa’da Fransa’yı izole etme adına kurulan sistemi yıkmak için harekete geçmeye karar verdi.

Louis Napolyon, Fransa’nın bu izolasyonunu ortadan kaldırmak için mücadele edeceğini de her zaman ifade etmişti. 1839’da kaleme aldığı *Des idées napoléoniennes*²²² adlı çalışmasında Louis Napolyon, 1815 anlaşmasını ortadan kaldıracağını ve Kutsal İttifak temel alınarak oluşturulmuş bir Avrupa yerine halkların ve milletlerin temel alındığı bir Avrupa’nın oluşturulması gerektiğine vurgu yapmaktaydı. Yine bir başka eseri *Politique des nationalités*’de düşüncelerini açıklarken, büyük devletler arasında kurulacak koordinasyon ile küçük ve yeni milletlerin bağımsızlığı garanti altına alınarak büyük bir Avrupa konfederasyonu oluşturulabileceğini iddia etmekteydi. Bu konfederasyonda her bir millet kendi federasyonunu kuracaktı. Mesela İtalyan devletleri kendi İtalyan federasyonlarını tesis edecekler, böylece her federasyon birden fazla devletten oluşmuş olacaktı. Bu federasyonlar da bir araya gelerek Avrupa konfederasyonunu oluşturacaklardı. Bu idealde Fransa’ya biçilen rol ise konfederasyonun arabulucusu rolünü üstlenmekti, böylece kendisini *yeni fikirlerin Mesih*²²³ olarak gösteren Napolyon, yeni Avrupa’nın kurucusu olacaktı.²²⁴

Amcasından kalan hanedanı yeniden diriltten Louis Napolyon’un, Bonaparte döneminde izlenen dış politikayı tamamen devam ettirdiği söylenemez. Napolyon fikirleri ile uyumlu olarak amcası gibi Avrupa’yı tasarlamak gibi bir amacı bulunduğu da iddia edilemez. Bonaparte zamanında İhtilâl vasıtasıyla Avrupa’da egemenlik arayışına giren Fransa’nın dış politikası²²⁵ Avrupa’da bağımsızlık isteyen milletleri desteklemek üzerine bina edilmişti. Yeni imparatora göre; milletler kendi kaderlerini kendileri belirlemeliydi. Çünkü böylece hem 1815’te ülkesine dayatılan sistemi yıkabileceğini hem de İtalya ve

---

²²¹ William H. C. Smith, **Napoléon III**, Paris: Nouveau monde éditions, 2007, s.198.

²²² III. Napolyon’un en meşhur yapıtı olan bu kitabın 1839-1848 yılları arasında yarım milyona yakın baskısı yapıldı. Bury, a.g.e., s.11.

²²³ Bury, a.g.e., s.12.

²²⁴ Geoffrey Hicks, “An Overlooked *Entente*: Lord Malmesbury, Anglo-French Relations and the Conservatives’ Recognition of the Second Empire, 1852”, **History**, 92 (306), (2007), s.188; McMillan, a.g.e., s.74; Gooch, a.g.m., s.43–44; III. Napolyon’un federatif bir Avrupa kurma düşüncesi, amcası Napolyon’un milliyetçi isyanlara destek vermesi ile paralellik göstermekteydi. Pradalié, a.g.e., s.16-17.

²²⁵ McMillan, a.g.e., s.73.

Almanya'daki yeni yapılanmaların Fransa'nın çıkarına olacağını ummaktaydı. Avusturya'nın nüfuzundan arındırılmış bir İtalya ile Prusya etrafında organize olmuş ve Avusturya'ya denk bir Almanya'nın ortaya çıkmasını istemesinde yatan nedenler de buydu.²²⁶ İtalya'nın birliğini sağlamasıyla Fransa'nın tekrar bu bölgede nüfuz sahibi olacağını ummaktaydı. Almanya üzerinden de Rihn bölgesinde Fransa'nın lehine gelişmeler yaşanacağını hesaplamıştı. Ayrıca yeniden yapılandırılmış bir Polonya ve yine Avusturya'dan ayrılacak bir Macaristan, Fransa'nın çıkarları açısından son derece önemliydi.²²⁷ Üstelik 1815'te Fransa'yı Avrupa'da mahkûm edenler monarşik devletlerdi ve milliyetçi akımlara destek vererek bu monarşik devletlerin zayıflamalarını ummakta ve bunda da Fransa'nın çıkarını gözetmekteydi.²²⁸

3 Mayıs 1848'de geçici hükümet toplantısında Hâriciye Nâzırı La Martine, Fransa'nın yeni politikasını bütün dünyaya duyurdu. La Martine'in yapmış olduğu konuşma hem Avrupa'da hem de Osmanlı Devleti'nde derin bir yankı uyandırdı. Bu konuşma yeni cumhuriyetin dış politikasının temel ve değişmez ilkelerinin bütün dünyaya ilan edildiği bir manifestoydu. Her şeyden önce Fransa 1815 düzenini kesin bir şekilde inkâr etmekteydi. 1815 Viyana Kongresi ve ardından yapılan anlaşmaların yeni hükümeti bağlayıcı bir tarafı olmamakla Viyana süreci hükümsüzleştirilmişti. Fransa'nın diğer büyük devletlerle olan ilişkisine gelince yeni Cumhuriyet düvel-i sâire ile eşit muamele konumunda görüldüğü sürece, bu ülkelerle olan ilişkiler sorunsuz bir şekilde devam edebilecekti. Böylece Fransa, Fransız İhtilâli ve Napolyon dönemlerinde benimsemiş olduğu bu ülkelerin topraklarını işgal etme politikasına bir son vermiş olacaktı. Yani mukabiliyet esası, Fransa'nın tanınmasınakarşılık, saldırgan ve yayılcı politikaları terk ettiği içermekteydi.²²⁹ Artık hem Fransa için hem de Avrupa için yeni bir dönemin başlaması kaçınılmaz bir hal almıştı.

Fransa açısından bakıldığında eğer İngiltere ile Rusya'ya karşı bir ittifak yapılacaksa bu birlikteliğin tamamlayıcı ögesi Avusturya'nın izolasyonu olmalıydı. Yani III. Napolyon için Prusya-Avusturya-Rusya ittifakını yok etme adına bir şeyler yapmak hayati bir öneme sahipti ve bu blok bir şekilde yok edilmeliydi. İttifakın omurgası Rusya

---

²²⁶ Louis Girard, **Napoléon III**, Paris: Librairie Arthème Fayard, 1986, s.249.

²²⁷ Otto Pflanze, "Nationalism in Europe, 1848-1871", **The Review of Politics**, 28 (2), (1966), s.133; Roberts, a.g.e., s.486; Dargent, a.g.e., s.293.

²²⁸ Dargent, a.g.e., s.293-294.

²²⁹ BOA.İ.MSM 28-783, Lef 3, (22 C 1264/26 Mayıs 1848).

idi ve savaş onunla yapılmalıydı; ama Prusya ve Avusturya'nın böyle bir savaşta çıkar sahibi olmamaları gerekiyordu. Fransa için bu savaşa katılmak oldukça riskliydi. Özellikle Tuna'da dengeleri sağlayamamak Fransa'yı oldukça düşündürüyordu. Varna'ya asker çıkarmanın Avusturya'nın ittifakı olmadan mümkün olmadığını fark etmişlerdi. Krizin anahtarı Avusturya idi. Bir sınır savaşı ihtimalinde Avusturya, Prusya'yı da yanına çekme ihtimaline sahipti. Bu da Çar'ın tek tehdidini ortadan kaldırmak oluyordu. Diğer taraftan bir takım riskler de söz konusuydu. Tuna'nın ağzını kontrol etmek Avusturya'ya Habsburg olma yolunu açabilirdi.²³⁰

Kırım Savaşı arefesinde Paris'te ılımlı kanadın lideri olan Bourqueney'e göre Avrupa için en önemli tehdit 1815'teki anlaşmayla Fransa'nın kıta üzerindeki hegemonyasına son veren Rusya idi. Kapıyı açacak anahtar Avusturya'nın kutsal ittifaktan koparılması ve Fransız-Avusturya işbirliğine gidilmesi idi. İki ülke arasındaki görüşmelerde argümanların temelinde iki devletin çıkarlarının çatışmaması yatıyordu ve anlaşıldı ki, Fransa ve Avusturya aslında doğal bir müttefiklerdi. Zaten Avusturya menfaatleri gereği kendisini Almanya ve İtalya'nın parçalanmasına adanmıştı. Bu aynı zamanda İngiltere ile ittifak yapmak için bir panzehir olacaktı. Thouvenel, "*Kıtasa bir birlik, özellikle de Avusturya ile, benim diplomasi hayalimdir*" diyerek Fransa'nın bu ittifak için ne kadara hevesli olduğunu göstermişti. Fransa'nın bu diplomatik atağı İngilizler tarafından da imrenilerek takip edilmekteydi.²³¹

Avusturya tarafına bakılacak olursa, aslında ülkede politik manada bir bölünmüşlüğün olduğu görülür. Kurmayların bir kısmı yayılcılıktan yanaydı ve hedefleri bir şekilde prensliklerin Avusturya'ya ilhakını sağlamaktı. Ama genel olarak Avusturya politikası gelmesi muhtemel tehlikeleri önleme amaçlıydı. Kendisini Avrupa'nın diğer koruyucularından farklı görüyordu. Geleneksel *açgözlü* Habsburg politikasının yerine, devam eden Doğu Sorunu'nun çözümünde yerini alabilmeyi garantilemek amacındaydı. Rusya'nın Prenslükler'i (Eflak ve Boğdan) işgali Avusturya'nın

---

²³⁰ "İmparator hükümeti yed idaresine aldığı zaman kalbinde "ittihad-ı mukaddese" karşı bir nefret mevcut idi", "Üçüncü Napolyon ve Generalleri" Tercüme: Mehmed Rüşdi, **Mecmua-yı Ebuziyya**, 144 (14), (1330), s.124; Jacques Fouques Duparc, "Les Aspects Diplomatiques de la Guerre de Crimée", **La Revues des Deux Mondes**, 4, (1966), s.8-9; Wawro, a.g.e., s.52 ; Prince Henry de Valori, **La Politique française depuis 1852, précédée d'une introduction**, Paris: Didier et cie, 1872, s.10-11.

²³¹ Thouvenel, Bourqueney'e yazdığı bir mektupta ise "*bu anlaşma bizim diplomatik Sivastopolumuzdur*" demektedir. Saab, Ann S.ve diğerleri, "A Reassessment of French Foreign Policy during the Crimean War Based on the Papers of Adolphe de Bourqueney", **French Historical Studies**, 14 (4), (1986), s.486.

Balkanlar'daki emellerine uygun olmadığı gibi, bir ilerleme politikası uyandırmaktan ziyade, Avusturya'nın politikalarının kesin bir şekilde zarara uğraması demektir.²³²

Avrupa'daki genel kanı ise; Avusturya'nın, Rusya'nın yerini alarak kendine has bir koruyucu (Hıristiyanlar için) olarak, Osmanlı Sultanı'nın hâkimiyet haklarının varisi sıfatıyla, işgale zemin hazırlamayı amaçlayacağıydı. Ya da en azından Prenslikler üzerinde özel bir politika alıştırmayı yapmayı veya askerî ve ekonomik düzenle kendisini kalıcı bir şekilde bütünleştirmeyi isteyeceğiydi.²³³ Avusturya'nın koruyuculuğu gibi savaş boyunca Batılı devletler tarafından yapılan bütün öneriler daima Fransa kaynaklı olmuştu. Daha 5 Temmuz 1853 tarihinde yani Rusya'nın Prenslikler'i işgal etmeye doğru hareket etmeye başladığı zaman, Fransız Dışişleri Bakanı Drouyn de Lhuys,²³⁴ Avusturya'nın Eflak-Boğdan'ı işgal etmesini sağlayarak özellikle Sırp'ları yalnız bırakmayı amaçlamıştı. Eğer Avusturya bunu başaramazsa, Rusya deniz kuvvetleriyle Aşağı Tuna'yı elinde tutabilecekti. De Lhuys, Ekim'de açıkça prensliklerin işgalini Avusturya'ya teklif etti.

Bu şekilde Avusturya, Rusya'yı Balkanlar'dan kesebilecek bir siper elde edeceğini anladı. Hemen ardından Fransız Dışişleri Bakanı, Viyana'daki temsilcisi Baron Bourqueney'e, Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Buol'a, Reşid Paşa'nın son teklifinden önemli bir avantaj elde edebileceğini söylemesini emretti. Buna göre; Osmanlı, Prenslikler ve Sırbistan üzerindeki Rusya'nın koruyuculuğunun kaldırıp bunun yerine kolektif bir Avrupa garantisi koymuştu. Bourqueney cevabında Buol'un prenslikler ve onu Rusya'nın

²³² Schroeder, a.g.m., s.218-219.

²³³ Avusturya, Rusya'yı askerî ve diplomatik yollarla 1854 yazında prenslikleri boşaltmaya zorlamış, ardından da hemen kendisi işgal etmiştir. Avusturya, Osmanlı'nın işgale ortak olmasını engellemek için Türklerin buradaki rolünü mümkün olduğu kadar azaltmayı amaçladı. Bu işgal esnasında Avusturya, yerel yönetime burnunu sokup Türklerin isteklerini engellemek için kendisine yakın olan yerel güçleri desteklemiştir. Ayrıca yol, telgraf gibi işleri üzerine alarak prensliklerin ekonomisine nüfuz etmiştir. Avusturya'nın işgali 1857'deki Batılı devletlerin ağır baskısı neticesinde nihayetine erdi. Paul W. Schroeder, "Austria and the Danubian Principalities, 1853-1856", *Central European History*, 2 (3), (1969), s.216-217.

²³⁴ 1805'te Paris'te doğan Drouyn de Lhuys'un ailesi askerî birliği ve yargıçları ile meşhur Soisson bölgesinin soylularındandı. Hukuk eğitimi aldıktan sonra Diploması dünyasına girmeye karar verdi ve 1830'ta kariyerine Madrid'de Fransız elçiliği ataşesi göreviyle başladı. Üç yıl sonra Hollanda'nın Hague şehrine chargé d'affaires (maslahâtgüzâr) olarak atandı. 1840'ta Paris'e döndüğünde Hâriciye Nezâretinde Ticari İşler Direktörlüğüne getirildi. 1842'den itibaren hükümet aleyhine çalıştı ve muhalefette yer alarak 1848 İhtilâlinde önemli bir rol üstlendi ve bunun sayesinde III.Napolyon tarafından Hâriciye Nâzırlığına getirildi. III. Napolyon döneminde bu görevi dört defa üstlendi. Ayrıca Senatör olarak da görev yaptı. 1881'de öldü. Philippe Dayre de Mailhol, *Dictionnaire historique et héraldique de la noblesse française: rédige dans l'ordre patronymique d'après les archives des anciens parlements, les manuscrits de d'Hozier et les travaux des auteurs; contenant un vocabulaire du blason, et la notice des familles nobles existant actuellement en France avec la description et le dessin de leurs armes*, Paris: Maisons-Laffitte, impr. C. Lépice, 1895, s.1072; "Edouard Drouyn-de-Lhuys", (3 Mart 1881), *New York Times*, s.1-2.

işgaliyle yavaş yavaş zarara uğrayan mevcut durumu değiştirme konusundaki düşüncelerini araştırdığını ve bu konuyu açmanın zamanının gelmediğini belirtmişti. Buol'un dili oldukça ihtiyathıydı. Prenslükler'in Avrupalılar'ın ortak garantisi altında olması demek aynı zamanda bütün herkes için sükûnetin de garantisiydi. Üstelik Fransa, gayri resmî yollarla ama açıkça Avusturya'ya Tuna'nın girişini elde etmesi için telkinde bulunuyordu. Fransız Dışişleri Bakanı Drouyn, Avusturya'nın buradaki koruyuculuğuyla kutsal ittifakı çökerterek, Avrupa'da Fransa'nın merkezde olacağı yeni bir düzenlenmeye gitmeyi amaçlıyordu.²³⁵

Fransa nazarında Rusya'ya karşı kurulacak olan Batı ittifakı Tuna'da oluşturulacak olan koruyuculuk meselesinden çok daha önemliydi ve ne pahasına olursa olsun Avusturya savaşa girmeliydi. Diğer taraftan, bunu kendisine bir avantaja dönüştürmek isteyen Buol, Rusya'ya karşı Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak olan İngiliz ve Fransızlar'ın Avusturya için bir manda sistemi oluşturmasında ısrar ediyordu. Ama Buol, başından beri Prenslükler'de yapılacak bir işgalin Osmanlı ile özel bir anlaşma çerçevesinde yapılmasından yanaydı.²³⁶

Avusturya, Rusya'nın Eflak-Boğdan'ı boşaltması için askerî güçlerini harekete geçirdi. Rusya'nın yerini Avusturyalılar aldı. Bu yeni düzenleme diplomatik görüşmelerin merkezinin Viyana olduğu bir dönemde savaşan tarafların bölünmesine neden oldu. 8 Ağustos'ta yeni bir anlaşmaya varıldı. Buna göre; Tuna'da serbest ticari geçiş olacak, Rusya'nın lehine olan 1841 Boğazlar Sözleşmesi'nde bunu telafi edecek şekilde bir düzenleme yapılacak. Rusya, Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyanlar'ın hamiliğinden vazgeçecek ve bunun yerine kolektif bir düzenleme getirilecek. Rusya, bu önerileri reddedince bilindiği gibi 1854 yılının eylül ayında müttefikler Kırım'a asker çıkarttı.²³⁷

Böylece Napolyon Fransa'sı Kırım Savaşı öncesinde hayati öneme sahip bir diplomatik harekâtı başarıya ulaştırmış oldu. Fransa'nın çok korktuğu Kutsal İttifak, Avusturya'nın savaş öncesinde Rusya'ya açık bir şekilde destek vermemesiyle çökmeye mahkûm edilmiş oldu. Zaten Prusya da Avusturya'nın tavrına bağlı bir politika

---

²³⁵ Schroeder, a.g.m., s.219-221.

²³⁶ A.g.m., s.222-223. Prenslükler her zaman büyük devletlerin diplomatik oyunlarında bir piyon olarak düşünülmüştü. Mesela, Napolyon Bonaparte, 1801 tarihinde Lunéville'de vermiş olduğu zararlara karşılık Avusturya'ya prenslikleri tazminat olarak vermek istiyordu. Radu R. Florescu, "The Rumanian Principalities and the Origins of the Crimean War", **The Slavonic and East European Review**, 43 (100), (1964), s.48, 4 nolu dipnot.

²³⁷ Carrié, a.g.e., s.90.

benimsemişti. Yani Avusturya'nın en azından tarafsızlığıyla Fransa için büyük bir diplomatik zaferdi. Fakat daha sonra gösterileceği gibi, Fransa Kutsal İttifakı yok etme adına savaş esnasında da son derece dikkatli davranarak, Sırları da Rusya'ya yanaşmaktan uzak tutmayı başardı.

III. Napolyon, Viyana Kongresi'nden sonra iyi kötü yaşamaya çalışan Avrupa'nın geleneksel sisteminin yıkılışını hızlandıran bir rol oynadı. III. Napolyon Fransa'sı artık uluslararası ilişkilerde yeni bir uyumu işaret etmekteydi.²³⁸ Bu reepolitik çerçevesinde oluşan Fransız dış politikası neticesinde İkinci İmparatorluk döneminde 1852–1870 yılları arasında Fransa Avrupa'ya karşı yeni bir dış politika belirlemiş oldu. Bu politikanın belirlenmesinde yeni imparatorun kişiliğinin de etkili olduğunu unutmamak gerekir. III. Napolyon, geçmişin mirasını ve fikirlerini reddetmeden yeni metotlarla olaylara yaklaşmaya çalıştı. Büyük ulusların oluşumunu sağladığı gibi, Avrupa'nın görüntüsünün derin bir şekilde değişmesine de katkıda bulundu.²³⁹

2.3.2. 1812 Sendromu ve Rus Fobisi

Kırım Savaşı'na giden süreç içerisinde Fransa'nın dış politikasında dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise uzun süredir Fransız kamuoyunda hâkim olan Rus fobisiydi. Daha Bonaparte zamanında iki ülke, Osmanlı'yı paylaşma konusunda neredeyse anlaşmak üzereydiler.²⁴⁰ Fakat Napolyon savaşları ve özellikle de Moskova'nın Napolyon tarafından zapt edilme girişimi ve Paris'in aralarında Ruslar'ın da bulunduğu ittifak kuvvetleri tarafından iki yıl süren işgali iki ülkenin yaklaşık bir asır sürecek düşmanlığına neden oldu. Zamanla Fransa'yı müttefik arayışına yönlendiren bu Rus fobisi, ayrıca Fransa'nın tarihinde ilk defa neden İngiltere ile aynı safta yer aldığını tarihsel arka planıyla anlaşılmasına da yardımcı olacaktır.

²³⁸ Luc Monnier, **Etude sur les Origines de la Guerre de Crimée**, Genève: Librairie Droz, 1977, s.4.

²³⁹ François Caron, **La France des Patriotes, Histoire du France**, Jean Favier (Ed.), 5, Paris: Fayard, 1985, s.133; Jacques Droz, **Histoire Diplomatique de 1648 à 1919**, Paris: Dalloz, 1959, s.373.

²⁴⁰ Çar Aleksander ile Napolyon Bonaparte'ın bir görüşmesine şahit olan Napolyon'un özel sekreteri Meneval, Çar'ın Osmanlı'yı paylaşma planını teklif ettikten sonra Napolyon'un bir süre sessiz kaldıktan sonra "İstanbul mu? Asla! İstanbul dünya imparatorluğudur", diyerek bu teklifi reddetmiştir. Ona göre; İstanbul'a sahip olmak Rusya'ya dünya hâkimiyetini sağlayacaktı. Bundan başka Napolyon İngilizler'e esir düştükten sonra götürüldüğü Atlantik'teki St. Helena adasında 14 Şubat 1817'de Dr. O'Meara ile yaptığı bir mülakatta Çar Aleksander'in Osmanlı'yı paylaşma planını doğruladıktan sonra bu teklifi kabul etmeyiş nedenini kısaca şöyle izah eder: "...İlk başta Çar'ın teklifinden dolayı memnun kalmışım. Çünkü böylece yabancı Türklerin Avrupa dışına atılacağı bütün dünyaya gösterilmiş olunacaktı. Fakat bu hadisenin sonuçlarını düşününce gördüm ki bu durum Rusya'ya inanılmaz bir güç sağlayacaktı... Özellikle İstanbul'un Ruslar'ın eline geçmesi demek Avrupa'daki dengenin alt üst olması demektir..." Abbott, a.g.e., s.529-531.

Çar Nikola, Kırım Savaşı'nın hemen arefesinde, III. Napolyon tarafından barışa davet amacıyla kendisine yazılan mektuba 18 Şubat 1854'te ilginç bir şekilde cevap verdi. Nikola, III. Napolyon'un barış teklifini reddederken tarihsel bir hadiseye gönderme yapmıştı: "...Allah'a ve hakkıma güveniyorum ve Rusya'nın 1812'de yaptığını 1854'te de yapacağına kefilim..."²⁴¹ Çar Nikola'nın kullandığı dil, iki farklı amaca hizmet etmekteydi. Bilindiği gibi 1812 tarihi, hem Osmanlı hem de İngiliz ve Fransız devletlerinin tarihi açısından son derece önemliydi. İngiltere'nin desteklediği Osmanlı Devleti, 1806-1812 savaşında Rusya'ya yenildi. Aynı yıl Rusya, Fransa'yı da yenmeyi başardı. Napolyon, Rusya'ya karşı ağır bir yenilgi alarak Avrupa arenasında önemli bir itibar kaybına uğramış ve o tarihten itibaren Fransız İmparatorluğu düşüşe geçmişti. Çar'ın tavrı resmen Avrupa'ya meydan okumaktı. Diğer taraftan Çar, bu cümlesi ile Fransa'nın bir yarasını kaşıymaktaydı: Rus fobisi (*Russophobia*).

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısı, Kırım Savaşı da dâhil olmak üzere, Fransa'da Rus karşıtlığının doruğa çıktığı bir dönem oldu ve bu karşıtlık toplumsal algıda zamanla Rus fobisine dönüştü. Bu fobinin izlerini takip ederek III. Napolyon'un Kırım Savaşı'na girerken sadece politik değil aynı zamanda sosyolojik ve psikolojik nedenlerle de hareket ettiğini ortaya koyacaktır.

Fransa'da Rus fobisinin ilk defa ortaya çıkışı Büyük Petro'nun vasiyeti ile alakalıdır. İlk olarak 1812'de bizzat Napolyon tarafından dönemin Dışişleri Bakanı Charles-Louis Lesur tarafından Rus Gücünün Gelişimi (*Des Progrès de la Puissance Russe*) adlı eser yayınlandı. Tamamen propaganda amaçlı olan bu eserinde Lesur, Büyük Petro'nun vasiyetine de yer verdi.²⁴² Bu vasiyet, etkisini hem Fransız siyâsîler hem de halk arasında Kırım Savaşı'na kadar devam ettirdi. Napolyon, bu vasiyete karşı ayrıca

---

²⁴¹ "...Ma confiance est en Dieu et mon droit, et la Russie, j'en suis garant, saura se montrer en 1854 ce qu'elle fut en 1812..." bzk. Jean-Claude Yon, **Le Second Empire, Politique Société Culture**, Paris: Armand Colin, 2004, s.82; Ali Fuat Türkgeldi, **Mesâil-i Mühime-i Siyâsiyye**, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara: TTK Yayınları, 1987, s.332-336; **La France et La Russie, Question d'Orient**, Paris: Librairie nouvelle, 1854, s.11-16. Kezâ Fransız donanması Toulon'dan ayrılıp, Çanakkale Boğazına geldiği zaman Saint-Petersburg'tan nemzer bir açıklama gelmişti: "...s'il le fallait, la Russie saurait retrouver l'esprit de 1812... (...eğer gerekirse, Rusya 1812 ruhunu yeniden yakalayacaktır...)" Roux, a.g.e., s.235.

²⁴² Raymond T. McNally, "The Origins of Russophobia in France: 1812-1830", **The American Slavic and East European Review**, 17 (2), (1958), s.173; Dimitry Lehovich, "The Testament of Peter the Great", **The American Slavic and East European Review**, 7 (2), (1948), s.114; A. Narotchnitzky, "Deux tendances dans l'histoire de relations franco-russes (Bilan des recherches et des problèmes)", **Revue Historique**, 227, (1967), s.107.

gazetelerde makaleler yayınlatarak, Avrupa'nın Rusya'nın ganimeti olmaya başladığına dikkat çekmekteydi.²⁴³

Lesur'un eserinin ardından Fransa'da yavaş yavaş Rusya üzerine çeşitli yayınlar çıkmaya başladı. Ama Fransa'da Rus fobisinin kök salmaya başlaması Paris'in işgal yıllarına dayanmaktaydı. 31 Mart 1814 tarihinde imzalanan anlaşmadan sonra Çar Aleksandr'ın Paris'e bir fatih edasıyla girmesi Fransız halkının zihninde unutulmayacak kötü bir anı olarak kaldı. Paris sokakları “*Yaşasın Aleksandr*” sedalarıyla inerken, Fransız basını Çar'a övgüler yağdırmaktaydı. Fransız halkı bu işgalin uzun sürmesinden korkmaktaydı. Her ne kadar Fransızlar'ın korktuğu kadar yıkıcı bir etkisi olmasa da Paris iki yıl boyunca ittifak askerleri tarafından işgal altında kaldı.²⁴⁴

Bundan sonraki dönem içerisinde, Rus yayılcılığı her kesimden Fransız için en korkulu rüya halini aldı. Petro'nun vasiyetiyle şekillenen ve *uğrunda sonuna kadar mücadele edilmesi gereken büyük Rus İmparatorluğu* teması hakkında çok kısa bir sürede edebi ve siyâsî açıdan önemli bir külliyat oluştu. Fransız diplomatlar, entelektüeller ve hatta din adamları aynı noktada hem fikirdiler: Rus yayılcılığı, Avrupa için son derece tehlikeli boyutlara ulaşmıştı.²⁴⁵ Onlara göre; *asla asimile edilemeyecek despotik devlet yapısı ve cahil halkıyla* Rusya'nın Avrupa'ya hâkim olması durumunda Avrupa'nın çökmesi kaçınılmazdı. Diğer taraftan Rusya devasa bir orduya sahipti. Napolyon savaşlarında dünyanın en güçlü kara ordusunu yenen Rus orduları, Avrupa'da efsane haline gelmişti. Fransa kamuoyunda Rus ordusunun Cengiz Han'ın izinden gittiğine dair iddialar ortaya atılmaktaydı. Kırım Savaşı'nın sonuna kadar başta Fransa olmak üzere bütün Avrupa kamuoyunda Rus ordusu efsanesi yaşamaya devam etti.²⁴⁶

1824 yılına gelindiğinde Fransa'daki Rus karşıtlığı artık yavaş yavaş sloganlaşmaya başladı. Bunun en önemli örneği Dominique-Géorges-Frédéric de Pradt'ın kaleme almış olduğu *Parallèle de la puissance anglaise et russe relativement à l'Europe, suivi d'un aperçu sur la Grèce* adlı eserinde kullanmış olduğu ifadedir: “*İngiltere denizde, Rusya*

---

²⁴³ Lehovich, a.g.m., s.111-124.

²⁴⁴ McNally, a.g.m., s.175-179.

²⁴⁵ Mesela ünlü düşünür Jean Jacques Rousseau; modern Rusya'nın bu gidişle Avrupa'yı boyunduruğu altına alacağını ve Avrupa Devletlerinin bu durumun önüne geçmelerinin gerektiğini düşünmekteydi. Bkz. a.g.m., s.182.

²⁴⁶ A.g.m., s.179-188.

karada hüküm sürüyor: Ne güzel bir paylaşım!"²⁴⁷ Fransız kamuoyu, yapılan yayınlarla iyiden iyiyeye Rus karşıtlığına doğru gitmeye başladı.

1825'te Aleksandr'ın ölümü Fransız kamuoyunda genel bir rahatlama sebepe oldu. Yeni Çar, Nikola I selefinden daha yumuşak bir politika benimseyeceğinin işaretlerini vermişti. Mamafih Fransız devriminin yaydığı fikirlerden etkilenen Rus İhtilâlcilerin darbe girişimiyle ve bu İhtilâlcilerin Fransa ile olan ilişkilerinden dolayı Nikola Fransa'ya karşı tekrar sertlik yanlısı bir politika izlemeye başladı. Dahası 1830 İhtilâlleri sırasında açıkça Paris'i işgal etmekle tehdit etti. Yaşanan bütün bu politik gelişmeler Fransız kamuoyunda Rus karşıtlığının sesinin tekrar yükselmesine sebep oldu. Bunun sonucunda birbiri ardına yayınlar yapılmaya başlandı. Fakat bu yayınların içeriği 1830 öncesinden daha radikaldi. Artık Ruslar'ın gücünün Avrupa'yı tehdit edişi, tartışma götürmeyecek bir konuydu ve buna karşı çözüm yolları bulunmalıydı. Bu yönde yapılan ilk yayım, 1839'da Marquis de Custine tarafından kaleme alınan Rusya seyahatnamesiydi. Eser, Fransa'da Rus korkusunun tekrar depreşmesine neden oldu. Yukarıda ifade edildiği gibi, aslında Marquis de Custine pek de yeni şeyler söylemiyordu. Kendisinden önceki Fransız yazarların fikirlerini tekrarlamaktaydı. Fakat onu seleflerinden farklı kılan nokta Rus tehdidine karşı Avrupa'yı açıkça ittifak kurmaya davet etmesiydi. Ona göre; Rusya'ya karşı liberalizm ya da demokrasiyi kullanmak, çok da elverişli bir yöntem değildi. Avrupa birliğinin yolu Katoliklik etrafında bütünleşmekten geçmekteydi.²⁴⁸

Fransa'da Rus karşıtlığının siyâsî bir platforma oturması ise Marc Girardin'in Prusya üzerine yazmış olduğu eser ile oldu. Onun 1835 *Notices politiques et littéraires sur L'Allemagne* adlı eseri Fransa'da derin bir yankı yaptı. Girardin'in Rusya'ya karşı önerdiği çözüm yolu, bir Avrupa ittifakından ziyade Fransa-Prusya ittifakıydı. Bu fikir sadece Fransa'da değil aynı zamanda Orta Avrupa'nın genelinde etkili oldu.²⁴⁹ Özellikle 1848

---

²⁴⁷ "...L'Angleterre règne sur la mer, la Russie sur la terre: tel est la partage actuel du monde..." Bkz. Iver B. Neumann, "Europe's post-Cold War remembrance of Russia: cui bono?" Jan-Werner Müller (Ed.), **Memory and Power in Post-War Europe Studies in the Presence of the Past**, içinde, London: Cambridge University Press, (2002), s.133; aynı yazar, "The Geopolitics of Delineating "Russia" and "Europe": The Creation of "the Other" in European and Russian Tradition", Ola Tunander ve Pavel K. Baev ve Victoria Ingrid Einagel (Ed.), **Is Russia a European Power? The Position of Russia in a New Europe**, içinde, Leuven: Leuven University Press, (1998), s.38; McNally, a.g.m., s.182.

²⁴⁸ Oscar J. Hammen, "Free Europe versus Russia, 1830-1854", **The American Slavic and East European Review**, 11 (1), (1952), s.27-29; Iver B. Neumann, **Uses of the other: The "East" in European Identity Formation**, Manchester: Manchester University Press, 1999, s.93.

²⁴⁹ İngiltere'de özellikle halk nezdinde önemli bir Rus karşıtlığı vardı. Bkz. Alan Palmer, **1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu**, (Çev. Meral Gaspralı), İstanbul: Sabah Yayınları, 1999, s.16-18.

İhtilâllerinden sonra Fransa, Prusya ile ittifak kurma adına ciddi girişimlerde bulundu. Fransız Dışişleri Bakanı Lamartine Berlin'e giderek görüşmelerde bulundu. Fransa'ya göre; Rusya'nın izlemiş olduğu Panslavizm'e karşı Prusya'nın, zayıflayan Osmanlı Devleti'nin yerini alarak Balkanlar'da Rusya'nın nüfûz alanına müdahale etmesi gerekmektedir. Fransız siyâsîlerin bu girişimleri entelektüeller tarafından da desteklenmekteydi. Mesela Victor Hugo, dünya barışı ve Avrupa'nın kurtulması adına Fransız ve Prusya ittifakının tek çare olduğunu düşünmekteydi. Mamafih Fransa'da Rusya karşıtlığından ziyade onunla bir ittifakın Fransız çıkarlarına daha uygun olduğunu düşünenler de yok değildi.²⁵⁰

Bütün bu girişimlere rağmen Prusya ile bir ittifak sağlanamadı. Bu ittifakın gerçekleşmemesinde özellikle sınır meselesi üzerine Fransa'da çıkan tartışmalar etkili oldu. Fransız liberallere göre, Prusya ile yapılabilecek bir ittifak mevcut durumda var olan sınırlar nedeniyle mümkün değildi. Onlara göre; bu ittifak çerçevesinde Prusya ile olan sınırlarda yapılabilecek bir değişiklik Fransız liberalizminin *amentüsü* olan doğal sınırların ihlali anlamına gelecekti.²⁵¹ Gerçi buna da ihtiyaç kalmamıştı. Bu ittifak görüşmelerinin hemen ardından kutsal yerler meselesi patlak vermiş ve Fransa, Rusya'ya karşı aradığı ittifakı İngiltere ve Osmanlı Devleti'nden bulmuştu.

Kırım Savaşı'nın hemen öncesinde 1848 devrimi ise sadece Fransa değil bütün Avrupa'da Rus korkusuna neden olmuştu. Çünkü 1848 sonrası Avrupa'da bir kriz bulunmaktaydı ve bu kriz Avrupa'nın yeni sosyal düzenini açık bir şekilde tehdit etmekteydi. Ayrıca Çar Nikola, hem Macaristan'a yaptığı askerî müdahaleyle hem de Almanya'daki diplomatik başarısıyla önemli bir prestij kazanmıştı. 1848 İhtilâlinde en güçlü çıkan devletin Rusya olması, Avrupa'daki büyük güçlerin bu İhtilâl hakkındaki endişelerini gittikçe arttırmıştı.²⁵²

Kırım Savaşı döneminde de Fransız ordusunda aynı görüşlerin paylaşıldığını görmekteyiz. Georges Klapka ve Jean Cretz tarafından "*Rus İşgaline Karşı Osmanlı Devleti'nin Savunması Üzerine*" yapılan bir çalışmada Rusya'nın amacı, 1815'ten beri var

---

²⁵⁰ Hammen, a.g.m., s.35-41; aynı yazar, "The Failure of an Attempted Franco-German Liberal Rapprochement 1830-1840", *The American Historical Review*, 52 (1), (1946), s.63.

²⁵¹ Hammen, "The Failure of an Attempted Franco-German Liberal Rapprochement 1830-1840", s.63-64.

²⁵² Monnier, a.g.e., s.4-7; 1848 sonrasında Fransız basınının Rusya'ya olan bakış açısı için bkz. Mihail D. Sturdza, "Bibliographie d'un réquisitoire la Russie vue par la presse parisienne, Juillet 1848 - Juillet 1859", *Cahiers du monde russe et soviétique*, 9 (3-4), (1968), 386-436.

olan Fransız kolektif bilincindeki tanıma bire bir uymaktaydı: “*Tarih bize bu güne kadar Rusya'nın bu politikasını bir asırdan beri takip ettiğini göstermektedir. Bu amaç bütün Avrupa'nın politikaları üzerinde diktatoryal ve baskın olmaktadır*”. Sinop baskının gerçekleştirildiği 30 Kasım 1853 tarihli bu çalışmada, Rusya'nın coğrafi şartlarının elverişsizliği yüzünden Avrupa'da ikinci planda kalan Rusya'nın Kuzey'de İngiltere'nin varlığı ve Avusturya'nın hammadde ticaretinde yetersiz kalması nedeniyle Osmanlı coğrafyasında yayılmak zorunda olduğu vurgulanmakta, “*Rusya'nın açgözlülüğünü gidermek için mecburen Akdeniz tarafına yöneleceğini ve Rusya'nın ya güçlü bir devlet olmaktan vazgeçmek ya da işgallerini Boğaz'a ve Çanakkale'ye kadar genişletmek arasında tercih yapmak zorunda*” olduğu da dikkatlice analiz edilmekteydi. Rusya'nın bu emellerine ulaşabilmek için ya din savaşı ya da fetih savaşına girişmesi gerektiği ve Avrupa'nın dikkatini uyandırmamak için Rusya'nın güney ve güney batıya yönelmek zorunda olduğu da belirtmişti.²⁵³

Kısacası inişli çıkışlı olsa da 1815-1853 yılları, Rus fobisinin Fransız halkının kolektif bilincine iyiden iyiye yerleştiği bir dönem olmuştu. İktidara yeni gelse de III. Napolyon bunu oldukça iyi bir şekilde fark ederek bundan yararlanmasını bildi. Savaş esnasında Petro'nun vasiyetini Fransa'nın genelinde ve Paris'te devlet binalarının duvarlarına astırarak bu korkuyu canlı tutmasını bildi.²⁵⁴ Böylece korkulan bir düşman karşısında kazanılacak bir zafer daha manidar bir anlam kazanmış olacaktı. Kırım Savaşı'nda III. Napolyon, Rusya karşısında muzaffer bir imparator olma şansını ele geçirmişti.

Bundan başka Rusya ile kapatılması gereken bir hesap olduğu ortadaydı. Amca Napolyon döneminde 1812'de Baresina'da alınan yenilgiyle Fransa, Rusya'dan çekilmek zorunda kaldığı gibi Bonaparte için telafisi olmayan bir süreç başlamış ve bu sürecin sonunda I. İmparatorluk sona ermişti. Rusya karşısında alınacak bir galibiyet ile III. Napolyon, iktidarını hem içeride hem de dışarıda sağlama alacak, ayrıca Bonaparte Hanedanı'nın hesabını kapatmış olacaktı. III. Napolyon, ayrıca Beresina'nın intikamıyla Fransa'nın doğal sınırlarını geri kazanmasını amaçlamaktaydı.²⁵⁵ Tam da İmparatorun amcasına atfedilen *intikam soğuk yenen bir yemek gibidir* sözüne uyacak biçimde Fransa

---

²⁵³ Centre d'archives du ministère de la défense, le service historique de la défense, (Bundan sonra SHD), GR 1 M 1620-12, Mémoire sur la défense de l'empire ottoman contre l'invasion russe 1853.

²⁵⁴ Lehovich, a.g.m., s.111-124.

²⁵⁵ Droz, a.g.e.,s.373-374.

ve Bonapartelar'ın kırk yıldır beklediği hesaplaşma için şartlar olgunlaşmış gözükmekteydi. İntikam zamanı gelmişti.

2.3.3. Fransa-İngiltere İttifakı: Rekabetten Zorunlu Dostluğa Yöneliş

Kırım Savaşı'nın Avrupa tarihi açısından bakıldığında en önemli özelliklerinden birisi Fransa ve İngiltere'nin tarihlerinde ilk kez aynı cephede yer almalarıdır. Daha kırk yıl önce Napolyon Bonaparte Waterloo'da Wellington kumandasındaki İngiltere'ye yenilerek iktidarını kaybetmiş; ülkesi ise bunun bedelini bu süre zarfında Avrupa sahnesinden uzak kalarak ödemişti. Yukarıda gösterildiği gibi Fransa'nın yokluğunda özellikle İngiltere ve Rusya, siyâsî ve ekonomik nüfuzlarını arttırmayı başararak Avrupa'nın jandarmalığına soyunmuşlardı. 1815-1848 yıllarında Fransa'da, Rusya'ya duyulan nefretle karışık korku kadar olmasa da İngiltere'ye de bir tepki söz konusuydu. Fakat İngiltere'nin sanayi atılımlarıyla Kıta Avrupa'sının dışındaki sömürgecilik faaliyetleri, özellikle de Hindistan yolunun güvenliğinin başat bir politika olmaya başlaması, buna mukabil Rusya'nın Avrupa sahnesinde daha fazla görünmesiyle ilişkilerin doğasında radikal değişimler yaşanmaya başlandı.

İngiltere ile olan ittifakta III.Napolyon'un kişisel politikalarının yanında on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yaşanan olayların da etkili olduğu görülmektedir. İki ülkeyi bir araya getiren temel argümanlar ise, 1827 Yunan isyanının ve Kırım Savaşı'nda olduğu gibi ya Batı medeniyetinin Doğululara karşı savunulması veyahut Arjantin'in 1845'te Uruguay'ı topraklarına katma girişiminde olduğu gibi Güney Amerika'daki yeni Latin ülkelerin "düzenlenmesi" oldu. Fakat Kırım Savaşı'na kadar, genel olarak diplomatik birliktelik söz konusu olmuştu.²⁵⁶

1815 sonrası Fransa'nın onurunun küçük düşürüldüğünü düşünen Fransız entelektüeller ülkelerinin İngiltere'nin yanında yer almasının bu onurun kurtarılması adına gerekli olduğuna inanmaktaydılar. Aydınların fikirleri arasında hayalî olanlar kadar aklı-selim yaklaşımlar da mevcuttu. Mesela 1814'te yayınlanan bir eserinde Saint Simon İngiltere ile ittifak etmenin Fransa açısından son derece önemli olduğuna vurgu yapmaktaydı. Fakat biraz ileri giden Saint-Simon, İngiltere ile Fransa'nın ortak bir parlamento kurması gibi ütöpik bir yaklaşım sergilemişti. Ona göre; çoğunlukta olacak

---

²⁵⁶ David Todd, "A French Imperial Meridian 1814-1870", **Past and Present**, 210 (1), (2011), s.161-162.

olan İngiliz temsilciler aracılığıyla Fransa, İngiltere'nin özel konumundan yararlanabilirdi. Bu hayalî düşüncenin yanında Dominique, 1828'de artık Fransa'nın tek başına dominant bir güç olamayacağını ve özellikle de Rusya'nın yayılcılığı karşısında İngiltere ile ittifakın gerekliliğine vurgu yapmıştı.²⁵⁷

Pratikte dillendirilen ve sadece diplomatik alanda kendini gösteren ittifak arayışları Kırım Savaşı'na yakın bir dönemde ciddi bir şekle büründü.1840-1848 yılları arasında Fransız Dışişleri Bakanlığı yapan Protestan ve sıkı bir İngiliz hayranı olan Guizot, bu dönemde Louis Philippe ile Kraliçe Victoria arasında üç görüşmenin yapılmasını sağlamış ve bir ittifak kurulması için yoğun bir çaba harcamıştı.Kendisi de bizzat İngiltere'de yaşamış olan Kral Louis Philippe İngiltere ile dostluğa sıcak baktığı gibi, burjuva sınıfı da İngiltere ile dostluğun getireceği ticari kar nedeniyle bu ittifaka destek vermekteydi.Waterloo sonrası Avrupa'da çok şey değişmişti. Her iki ülkenin siyâsetçileri arasında Avrupa'nın ve Batı medeniyetinin bu radikal değişimler karşısında ayakta kalabilmesinin İngiltere ve Fransa arasında gerçekleştirilecek olan bir ittifaka (*entente cordiale*) bağlı olduğu düşüncesi hâkim olmaya başladı. Ayrıca bu iki ülkenin bakanları arasında sıkı dostluklar kurulmuştu.Mesela Fransız Dışişleri Bakanı Guizot ile İngiltere Başbakanı Aberdeen çok yakın iki dosttu.²⁵⁸ İngiltere ve Fransa'yı kesin bir şekilde birbirine yaklaştıran son hadise ise Rusya'nın durdurulamaz yükselişiydi. III. Napolyon, uzun zamandır siyâsî kulislerde kulaktan kulağa fisıldanan ittifakı hayata geçirmeye kesin karar verdi.

Charles-Louis Napolyon, İmparator olmadan önce iki defa İngiltere'ye gitmiş ve dört yıl bir ay burada yaşamıştı.²⁵⁹ İngiltere'de kaldığı süre zarfında III. Napolyon, özellikle İngiliz sanayisine ve modernizmine hayran kalmıştı. Bu hayranlığının neticesinde ezeli rakipleri İngiltere'nin Fransa için düşmandan ziyade örnek bir model olabileceğine karar

---

²⁵⁷ Marie-France Piguet, "L'Europe des Européens chez le comte de Saint-Simon", **Mots**, 34, (1993), s.9-10; Todd, a.g.m., s.162-163. Saint Simon ekolünün sözcüsü ve Fransız Koleji Profesörü Michel Chevalier de Fransız kontrolünde olacak olan bir demir yolu ve vapur hattı ile Süveyş Kanalımlı delecek bir Akdeniz sistemini dilendirmekteydi. Smith, a.g.e., s.201-202.

²⁵⁸ Philippe Chassaingne, "L'Angleterre, ennemie héréditaire?", **Revue historique des armées**,264, 2011, s.3-10; Charles Bastide, "The Anglo-French Entente under Louis-Philippe", **Economica**, 19, (1927), s.94; David Brown, "Palmerston and Anglo-French Relations, 1846-1865", **Diplomacy & Statecraft**, 17 (4) (2006), s.676; Roman Golicz, "Napoleon III, Lord Palmerston and the Entente Cordiale" **History Today**, 50 (12), (2000), s.10-17.

²⁵⁹ D'Arjuzon, a.g.m., s.405.

veren imparator, özellikle İngiltere'nin endüstriyel ve tarımsal gelişiminin Fransa tarafından model olarak örnek alınması gerektiğinde ısrarcıydı.²⁶⁰

III. Napolyon'un 1849'da Roma'da yaptığı müdahale kendisinin seleflerinden farklı bir politika izleyeceğinin işaretiydi. Onun düşüncesinde Fransa'nın tecrit edilmiş bir şekilde Avrupa'da varlığını sürdürebilmesi mümkün olmadığı gibi, bu şekilde kalmak da Fransa için en büyük dış tehlikeydi. 1849 yılında yaşanan bu hadisede İngiltere ile ittifak arayışı içine girmesi Fransa açısından önemli bir gelişme idi. Zaten İngiltere için söylemiş olduğu şu söz bu ülkeyle olan ittifakta ne kadar ısrarcı olduğunu göstermekteydi: “*Diğer ülkeler metreslerimdir, mamañih İngiltere benim kadınımdır.*”²⁶¹ III. Napolyon İtalya sorunundan sonra İngiltere'ye bir teklifte bulundu. Buna göre denizlerde yayılcılığın kısıtlanması masaya yatırılacaktı. Hemen ardından da her iki ülkenin başkanlığında Avrupa'da savaşa neden olabilecek sorunları bir kongre ile görüşmeyi önerdi. Fakat her iki teklif de Palmerston tarafından veto edildi.²⁶²

İngiltere ile olan yakınlaşmanın bir başka yüzü Prusya, Rusya ve Avusturya tarafından 1815'te kurulan kutsal ittifakı önemli bir destekçiden mahrum bırakmaktı. 1840'ta yaşanan gelişmeler, kutsal ittifakın İngiltere'den destek aldığı zaman çok daha güçlü olduğunu göstermiş ve Fransa için çok daha kısıtlayıcı politikaların Avrupa'da egemen olmasına neden olmuştu. Girard'ın deyimiyile İngiltere ile girişilecek bir ittifak Fransa için Kutsal ittifaka karşı bir kalkan görevi görebilecekti.²⁶³ Tüm problemler için uluslararası bir çözüm arayan yeni imparator için İngilizlerle yapılacak bir ittifak bütün planları adına kaçınılmazdı.²⁶⁴

Diğer taraftan “*Meternich'in mimarı ve Nicholas'ın patronu olduğu Viyana Kongresi*” ve 1812-1815 tarihleri arasında yaşanan olaylar, Napolyon'un kişiliğinde son derece önemli izler bırakmıştı. Onun nazarında Kırım Savaşı öncesinde, geçmişin izlerini ancak İngilizler ile yapılacak bir ittifak ortadan kaldıracabilecekti.²⁶⁵ Yukarıda anlatılmaya çalışıldığı gibi Rusya ile yaşanan kriz esnasında III. Napolyon, önemli bir noktayı fark etti: “*İkinci imparatorluk yaşamak istiyorsa bu krizden zaferle çıkmak zorundaydı.*” Napolyon'a

---

²⁶⁰ Dargent, a.g.e., s.294-295.

²⁶¹ Smith, a.g.e., s.199.

²⁶² McMillan, a.g.e., s.75; Bury, a.g.e., s.66.

²⁶³ Girard, a.g.e., s.250.

²⁶⁴ Droz, a.g.e., s.373.

²⁶⁵ Thompson, a.g.e., s.144-148.

göre; amcasının başarısızlığında yatan en büyük nedenlerden biri İngilizler'e olan düşmanlığıydı.²⁶⁶ III. Napolyon için Rusya'ya karşı İngiltere ile birlikte hareket etme fırsatı bir ganimet kadar değerli hale gelmişti.²⁶⁷

III. Napolyon'un dış politikada yapılan hataların üzerine gidilmesini reddetmesi, Kırım Savaşı öncesinde bir takım politik entrikaların meydana gelmesine neden oldu. Bakanları ve onlara bağlı teşkilatlar, serbest hareket etme imkânı bulmuşlardı. Hatta İmparator dış politikaya yön vermek istediğinde buna karşı tepki koymayı geciktirmiyorlardı. Böyle bir ortamda savaş için iki kanat bulunmaktaydı. Bir tarafta şahinler, diğer tarafta ise ılımlılar. Şahinler için, kriz Rusya'ya karşı ele geçirilmiş bir fırsat olduğu gibi, Avrupa'nın haritasını yeniden çizebilmek için önemli bir şanstı. Savaş çıkmadan önce kavgacı bir tutum sergilemek ve ne pahasına olursa olsun İngilizlerle işbirliği yapmak onların dış politika anlayışlarının temeliydi. İlimliler ise krizi güçler dengesi bağlamında oldukça normal bir durum olarak görmekteydiler. Rusya'nın yapmış olduğu hatalar, kutsal ittifakı bozma adına önemli açılımlara sebebiyet verse de ılımlılar, askerî bir manevradan ziyade diplomatik adımlarla çözüme ulaşmayı hedeflemişlerdi.²⁶⁸

İngiltere ise, Fransa'nın tek başına Osmanlı Devleti'ne yardımcı olmasını arzu etmiyordu. Çünkü eğer Rusya'ya karşı Fransa'nın desteğini alan Osmanlı Devleti başarılı çıkarsa, Fransa Doğu'da büyük bir nüfuz kazanacaktı ve İngiltere'nin çıkarları zedelenecekti.²⁶⁹ İngiltere, Napolyon'u Fransa'nın Katolikler üzerindeki haklarının koruyuculuğunu umarak yanına çekti. Ayrıca, ittifaktan yararlanarak Fransa'nın sultan nezdindeki izolasyonunu da kırmak istiyordu. Böylece İngiltere saygınlığını arttıracak umuyordu.²⁷⁰ Her ne kadar 1840'lı yıllarda Rusya ile ortak hareket etmek İngiliz dış politikasında son derece önemli bir yer tutmaktaysa da Rusya'nın Avrupa ile yetinmeyeceğini ve gözünü Hindistan'daki İngiliz sömürgelerine dikeceğini düşünen İngiltere bu politikasını terk etmek zorunda kaldı.²⁷¹

Aberdeen'in 1852'de iktidardan düşmesiyle İngiltere'de Lord Palmerston başkanlığında muhafazakâr hükümet başa gelmişti. Aberdeen'in kendisi Fransa ve III.

---

²⁶⁶ Caron, a.g.e., s.133

²⁶⁷ "Üçüncü Napolyon ve Generalleri" Tercüme: Mehmed Rüşdi, **Mecmua-yı Ebuziyya**, 144 (14), (1330), s.124.

²⁶⁸ Saab, Ann S.ve diğerleri, a.g.m., s.476-477.

²⁶⁹ Abbott, a.g.e., s.535.

²⁷⁰ Jean Tulard (Ed.), **Dictionnaire du Second Empire**, Paris: Fayard, 1995, s.378.

²⁷¹ Smith, a.g.e., s.201-202.

Napolyon'a, önceki hükümetlerden daha olumlu yaklaşmaktaydı.²⁷² Ayrıca muhafazakâr hükümetin Hâriciye Nâzırı da, Napolyon'un yirmi yıllık samimi dostu Lord Malmesbury idi. Öyle ki Malmesbury, III. Napolyon, Ham'da hapis yatarken onu ziyaret etmişti. Bu ilişkileri oldukça iyi kullanan Fransa İmparatoru, İngiltere ile ortak hareket etmek istediğini bu samimi arkadaşına açıkça dile getirmekte herhangi bir beis görmemekteydi. Ekim 1852'de III. Napolyon'dan bahsederken “...İngiltere ile olan savaşın amcasına tahtı kaybettirdiğini düşündüğüne ve bizimle barışı denemek hususunda ciddi olduğuna inanmaktayım...” diyerek Fransa'nın bu ittifak için ne kadar samimi olduğunu ve Louis Napolyon'a güvendiğini göstermekteydi.²⁷³ 1853 Şubatında III. Napolyon, İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Malmesbury'e ülkesinin İngiltere ile iyi ilişkiler kurmak istediğini açıkça beyan etti. İmparator, mart ayında Paris'e gelen Malmesbury'e bu niyetini bir kez daha ifade etti.²⁷⁴

Haziran 1853'te müttefik gemileri Boğaza ilerlemeden hemen önce Napolyon, Walewski'ye “*ya ittifak halinde bir harekât ya da ittifak halinde bir savaş*” emrini vererek Avrupa'daki diğer kabinelerle ittifak arayışına yönlendirdi. Kesin bir şekilde Fransa'nın savaşa tek başına katılmaması sağlanacaktı.²⁷⁵ Prens Albert, Fransa'nın kararlılığını gösterme adına 16 Ekim 1853'te, Fransa'nın her ne gerekiyorsa, savaş ya da barış, yapmaya hazır olduğunu ifade etti.²⁷⁶ Artık Fransa ile İngiltere tarihlerinde ilk defa aynı blokta ve aynı cephede savaş vereceklerdi.

Unutulmaması gereken İngiltere için Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü özellikle Hindistan'daki çıkarları açısından son derece önemliydi. Fakat III. Napolyon için Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ya da toprak bütünlüğü o kadar da önemli değildi. Lavisse'e göre; Fransız Bakan ve Büyükelçiler savaştan kaçınmayı tercih ederken, Napolyon savaşın patlak vermesini istemekteydi. Daha önce belirtildiği üzere III. Napolyon 1815 koalisyonunu bozarak Avrupa güçler dengesinde Fransa'nın yeniden eski gücünü almasını arzulamaktaydı. Uygulamış olduğu taktik ise, amacını, isteklerini gizlemeye yönelikti. Fransa'ya karşı tekrar bir koalisyon oluşmasını engelleme adına böyle bir taktik izlemişti. İngiltere'yi savaşın içine çekerek, başrolü de onlara bıraktı. Napolyon'un

---

²⁷² D'Arjuzon, a.g.m., s.409.

²⁷³ Bury, a.g.e., s.68.

²⁷⁴ Hicks, a.g.m., s.192; Smith, a.g.e., s.201-202.

²⁷⁵ Bourgeois, a.g.e., s.36.

²⁷⁶ Lavisse, a.g.e., s.309.

oynadığı bu oyun İngiltere'yi ve diğer müttefikleri, Fransa'nın Rusya ile savaşacak kapasiteye sahip olmadığını zannetmelerine yol açmıştı.²⁷⁷

Sonuçta tarihte ilk kez İngiltere ve Fransa ortak cephede yer almışlardı. Böylece III. Napolyon bu ittifakın gerçek mimarlarından birisi olmayı başardı.²⁷⁸ Fakat İkinci İmparatorluk dönemi için bu birlikteliğin ne ilk ne de son olduğunu görmekteyiz. İki ülke Kırım Savaşı'ndan sonra 1857-1858'de Uzakdoğu'da Çin'de ve hemen bir sene sonra İtalya'da birlikte hareket ettiler.²⁷⁹ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi 1860'lardan sonra III. Napolyon'un izlemiş olduğu dış politika İngiltere'yi Fransa'dan uzaklaştırırsa da onun döneminde kurulan bu ittifak I. Dünya savaşına gidilen süreçte bu iki ülkenin aynı blok içinde yer almasında önemli bir rol oynadı.

---

²⁷⁷ Lavissee, a.g.e., s.307.

²⁷⁸ Geer, a.g.e., s.175.

²⁷⁹ J. S.Parry, "The Impact of Napoleon III on British Politics, 1851-1880", **Transactions of the Royal Historical Society, Sixth Series**, 11, (2001), s.156-157.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.MENÇİKOF KRİZİ VE SAVAŞIN BAŞLAMASI

3.1.Mençikof'un Misyonu ve Fransa'nın Rusya'ya Karşı Aldığı İlk Tedbirler

Osmanlı Devleti, önce Katoliklere akabinde Ortodokslara vermiş olduğu haklarla bir çıkmazın içine sürüklenmişti. Fransa, Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmak amacıyla önce haziran ayında Tripoli'yi bombalamakla tehdit etti. Ardından da Fransız Dışişleri Bakanlığı, mart ayından beri Paris'te bulunan elçisi La Valette'i²⁸⁰ Fransız donanmasının en ihtişamlı savaş gemilerinden birisi olan Charlemagne ile İstanbul'a geri gönderdi. Bâb-ı Âlî, La Valette'in üzerinde 90 adet top bulunan üç anbarlı Charlemagne²⁸¹ ile İstanbul'a gönderilmesini ilginç bir şekilde memnuniyetle karşıladı. Normal şartlarda Fransa'nın bu hareketi Osmanlı Devleti'nin 1841 Londra Boğazlar Anlaşması ile boğazlar üzerinde elde etmiş olduğu yasal hâkimiyete ve uluslararası hukuka ters düşmekteydi. 1841 Boğazlar Anlaşması'na göre; barış zamanında boğazlardan savaş gemisinin geçmesi yasaktı. Fakat Fransızlar tarafından Charlemagne'nin Büyükelçiyi İstanbul'a getirmek gibi bir misyonu olduğu ileri sürülerek bu maddenin ihlal edilmediği söylendi ve Osmanlı Devleti'nin bu bahaneyi kabul etmesiyle gemiye Boğaz'dan geçiş izni verildi.²⁸² 26 Temmuz 1852'de Büyükelçiyi taşıyan Charlemagne boğazı geçerek İstanbul'a girdi. La Valette, geminin kumandanıyla beraber ilk resmî ziyaretini iki gün sonra Sultan nezdinde gerçekleştirdi.²⁸³ Fransız Büyükelçisi'ni çok sıcak bir şekilde karşılayan Sultan, ayın otuz birinde bir Osmanlı gemisiyle, Charlemagne'nin silah donanımı ve yapısı üzerine incelemelerde bulundu.²⁸⁴ Bu gövde gösterisi, Kutsal Topraklar meselesinde Fransa'nın

²⁸⁰ BOA. İ.HR 85-4160, (25 Ca 1268/17 Mart 1852).

²⁸¹ Smith, a.g.e., s.200; Taylor, a.g.e., s.49. Taylor, Temperley'i kaynak göstererek Valette'in İstanbul'a dönüşünü yanlışlıkla Nisan ayı olarak verir. İngiliz Sefâret görevlisi General Rose, Charlemagne'ı kocaman bir kaleye benzetiyordu öyle ki makinesi, boğazın en güçlü akıntılarına bile karşı durabilecek güçteydi. Alan Palmer, **Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Osmanlı İmparatorluğunun Son 300 Yılı**, s.146.

²⁸² Palmer, a.g.e., s.20; Anderson, a.g.e.,s.135-136; Harold Temperley, **England and the Near East the Crimea**, London ve New York ve Toronto: Longmans, Green, 1936.

²⁸³ BOA. İ.HR 89-4346, (11 L 1268/29 Temmuz 1852)

²⁸⁴ **La Presse**, (19 Ağustos 1852); **Journal des Débats Politiques et Littéraires**, (9 Ağustos 1852). Kezâ Kaptan Paşa tarafından da Charlemagne'da bir takım incelenmelerde bulunuldu. Bkz. BOA. A.AMD 38-90, (9 L 1268/27 Temmuz 1852); HR.MKT 47-54, (16 L 1268/3 Ağustos 1852).

lehine hareketetmesi için Bâb-ı Âlî'yi baskı altına almanın yanında, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı yalnız bırakılmayacağına tüm dünyaya ilan edilmesi anlamına geliyordu.²⁸⁵

Büyük bir savaş gemisinin ihtişamıyla İstanbul'a gelmiş olan yeni Büyükelçi La Valette, aynı çizgide devam etmeyi politik bir yol olarak benimsedi ve kutsal yerler meselesinde sert bir tavır takındı. Onun sert tutumunda savaşı kaçınılmaz bir son olarak görmesi önemli bir etkendi.²⁸⁶ Mamafih, Büyükelçinin sertlik yanlısı tutumu Paris'te olumsuz bir havanın doğmasına neden oldu. La Valette'in İstanbul'da yürüttüğü görevi, Rusya ile yaşanan sorunların halledilmesinde İngiltere'nin dostluğuna son derece önem veren III. Napolyon için tehdit oluşturmaya başladı. III. Napolyon'un kadim dostu Lord Malmesbury burnu havada otoriter bir Fransız olarak tanımladığı Fransız elçinin tavırlarından rahatsızlık duymaktaydı. Bu durumu bilen Napolyon, Hâriciye Nâzırı Lhuys ile konuyu görüştü ve Castelbajac'ın La Valette'in yerine İstanbul'a temsilci olarak gönderilmesikonusunda uzlaşya varıldı. Castelbajac'ın Nesselrode ile arasının iyi olması da Rusya ile kutsal yerler sorunun daha yumuşak bir şekilde halledilmesini sağlayabilirdi.²⁸⁷ Fakat yaşanan gelişmeler Paris'in planlarını alt üst etti. Prens Mençikof'un İstanbul'a gelişi Fransa açısından yeni gelişmeleri de beraberinde getirdi.

28 Şubat 1853 tarihinde Prens Mençikof'un İstanbul'a gelmesi Fransa'nın kutsal yerler meselesinde izlemiş olduğu politikada bir mihenk taşı niteliğindedir. Daha doğrusu Fransa'nın soruna yaklaşımını Mençikof öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayırmak daha doğru olabilir. Çünkü Fransa Mençikof'tan önce Rusya'nın gerçekten de neyi amaçladığını kesin bir şekilde bilmemekteydi. Daha önce ifade edildiği gibi bir asra yakın bir süredir Katolik ve Ortodokslar arasında Kudüs ve civarındaki mabetler hususunda tartışmalar sürüp gitmekteydi. Bu tartışmalar esnasında Rusya ve Fransa dönem dönem birbirlerine karşı sert çıkışlar yapsalar da Mençikof'un İstanbul'daki durumu bu ilişkilerde bir istisna teşkil etmekteydi. Prens Mençikof'un Bâb-ı Âlî'ye vermiş olduğu ultimatom Fransa'nın tavrının kesin bir şekil almasına neden oldu. Diğer taraftan Mençikof'un misyonuyla kutsal

---

²⁸⁵ Palmer, a.g.e., s.20; Anderson, a.g.e., s.135-136; Temperley, a.g.e.

²⁸⁶ La Valette, Mart 1853'te Fransız Hâriciye Nâzırına bu görüşünü açıkça ifade etmişti : "*Un tel fracas, sans cause sérieuse apparente, c'est la guerre la plus inévitable de toutes, la guerre préméditée.*" Adolphe Granier de Cassagnac, **Souvenirs du second Empire. L'Établissement de l'Empire, le mariage, la guerre de Crimée**, 2, Paris: E. Dentu, Libraire-Editeur, 1881, s.228.

²⁸⁷ Edmond Bapst, **Les origines de la guerre de Crimée La France et La Russie 1848-1854**, Paris: C. Dalagrave, 1912, s.325-326.

yerler meselesi Fransa-Rusya-Osmanlı bağlamından koparak uluslararası bir boyuta ulaştı.²⁸⁸

Prens'in İstanbul'daki faaliyetleri Fransa tarafından dikkatle izlenmekteydi. Onun sergilemiş olduğu tutum Fransa'da büyük bir tedirginliğe neden oldu. İstanbul'da bulunan Fransa Maslahâtgüzârı Benedetti, Dışişleri Bakanına Prens'in İstanbul'da başarısızlığa uğraması durumunda Çar'ın buna savaş ile karşılık verdiğinden korktuğunu ifade etmekteydi. Çünkü Fransızlar bir süreden beri Rus askerî hareketlerini ciddi biçimde takip etmekle meşguldü. Fransız istihbaratı, Sivastopol'da bulunan Rus donanmasının son üç ay içerisinde yaşanan gelişmeler neticesinde kısa bir süre zarfında İstanbul'a hareket edebilecek seviyeye getirildiği yönündeydi. Benedetti'ye göre; İstanbul'un güvenliği derhal sağlanmalıydı.²⁸⁹

Fransa, Mençikof'un sert tutumunun aynı şekilde karşılık görmesinden yana bir tavır takındı. Fransa, Rusya'nın Mençikof hamlesine hem askerî hem de diplomatik cevap vermekte geç kalmadı. Mart ayının on dokuzunda Napolyon başkanlığında Tuileries'te Bakanlar Kurulu toplandı ve Toulon'da bulunan Akdeniz donanmasının Yunanistan kıyılarındaki Salamis'e derhal gönderilmesine karar verildi. Toplantı esnasında Fransız Dışişleri Bakanı Drouyn de Lhuys, öncelikli olarak Benedetti'den almış olduğu acil yazıyı burada okuyarak, genel durumu izah etmeye çalıştı. Rusya'nın tehditlerine rağmen filo göndermenin zamansız ve gereksiz bir tedbir olduğunu savundu. Çünkü filonun gönderilişi, hâlâ tecrit halde bulunan Fransa'nın Kutsal yerler meselesinde elde etmiş olduğu hakları kaybetmesine neden olabilirdi. Ona göre; Fransa öfkesini gizlemek zorundaydı. Dışişleri Bakanı Drouyn de Lhuys'un fikirleri kabinedeki birçok Bakan tarafından paylaşılmaktaydı. Fakat Persigny, Dışişleri Bakanının düşüncelerini korkaklıkla itham etti. Ardından da Persigny'e hak verdiğini belirten Napolyon, filonun Salamis'e gönderilmesinin İngiltere ile bir ittifakı doğmasına vesile olabileceği fikrinde ısrarla durduğu bir konuşma yaptı. Sonuçta Kabine, Salamis'e filo gönderilmesini kabul etti.²⁹⁰

Kabine toplantısından hemen sonra, aynı gün Fransa, Avusturya ile bağlantıya geçti. Fransa'nın amacı, Avusturya'nın nabzını yoklamak ve Rusya ile birlikte hareket edip etmeyeceğini öğrenmekti. Avusturya'nın Doğu Sorunu'nun çözümünde barışçıl bir yol

---

²⁸⁸ De Cassagnac, a.g.e., s.226.

²⁸⁹ Monnier, a.g.e., s.58.

²⁹⁰ Monnier, a.g.e., s.59-60.

tercih ettiğini ve bu konuda Rusya ile asla ittifak içerisinde olmayacağı cevabıyla Fransa rahatladı. Fransa almış olduğu bu olumlu haberden sonra, İngiltere'yi de kendi yanına çekme adına girişimlerde bulundu. Fransa'nın Londra Büyükelçisi Kont Walewski, Aberdeen nezdinde iki ülke arasında 1841 Londra Anlaşması çerçevesinde bir ittifakın gerçekleşmesinin Doğu Sorunu açısından önemli olduğunu İngiltere'ye anlatmaya çalışmaktaydı. Fakat İngiltere'nin cevabı olumsuz oldu. İngiltere'ye göre Rusya ile ilişkilerin kesilmesi tehlikesi söz konusuydu ve ayrıca 1841 Londra Boğazlar Anlaşması'na imza atan diğer devletlerin aynı yönde tepki verip vermeyecekleri de önemli bir soru işaretiydi.²⁹¹

Bütün bu gelişmelerden sonra 22 Mart tarihinde Amiral La Susse kumandasındaki filo²⁹² Toulon limanından Salamis'e doğru yol aldı. Filonun buraya gönderiliş amacı, Osmanlı topraklarını olası bir Rus saldırısına karşı korumak olduğu gibi; aynı zamanda hâlâ Akdeniz'de bulunan Fransız ticari gemilerinin de güvenliğini sağlamaktı.²⁹³ La Valette'in görevden alınmasıyla Fransa İstanbul'da maslahâtgüzârlık ile temsil edilmek zorunda kalmıştı. Derhal La Valette'in yerine daha ılımlı bir politikacı olan La Cour, İstanbul'a büyükelçi olarak atandı. La Cour'a aynı zamanda Salamis'teki donanmayı idare etme görevi de tevdi edildi.²⁹⁴

Mençikof'un gelişiyile Fransa tarafında önemli şüpheler doğmaya başladı. Özellikle saray içerisinde yaşanabilecek hiziplerin telafisi olmayan bir takım sonuçlar doğurmasından şüphe edilmekteydi. La Valette, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Fransa'ya maslahâtgüzâr seviyesinde temsil eden Benedetti, Rus Prens'in sarayda yaşanan çekişmelerden ve entrikalardan faydalanmak isteyeceğini düşünmekte ve bu durumdan son derece rahatsızlık duymaktaydı. Fransa'nın, La Cour'u Büyükelçi olarak atamasını da bu gelişmeler karşısında önemli bir adım olarak görmekteydi.²⁹⁵

“Hükümetin almış olduğu kararla Mösyo La Cour'u Büyükelçi olarak atamasını kutluyorum. Son dönemde yaşanan olaylar, Fransız İmparatorunun İstanbul'da bir

²⁹¹ De Guichen, a.g.e., s.20-21.

²⁹² *Escadre d'evolution de la Meditaranne*. Geminin harekete geçişi *le Moniteur* gazetesinde 29 Mart tarihinde duyuruldu. César Lecat Bazancourt, **La marine française dans la Mer noire et la Baltique : chroniques maritimes de la guerre d'Orient**, Paris: Amyot, 1856, s.3.

²⁹³ Monnier, a.g.e., s.59-60; Bazancourt, a.g.e., s.4.

²⁹⁴ 20 Mart 1853'te Toulon limanından hareket eden Fransız filosu Nisan ayının dördünde Salamis'e vardı. Bkz. AMAEF, Nantes, Constantinople-Ambassade Serie E (Bundan sonra CADN), 729, Escadre d'evolution de la Meditaranne Vice-admiral 1853, Amiral La Susse'ten La Cour'a, 15 Nisan 1853.

²⁹⁵ AMAEF, Paris, Correspondance Politique Turquie (Bundan sonra CPT), 312, Drouyn de Lhuys'tan La Cour'a, 16 Mart 1853, s.67-75.

Büyükelçi ile temsil edilmesini gerektirmişti. Bu haber, Bâb-ı Âlî tarafından sevinçle karşılandı. Fransız Hükümetinin, geri dönüş konusunda Mösyö La Valette ile anlaşarak, İstanbul'da yaşanan önemli olaylara dikkatini vermeyi kesmediği ve Bâb-ı Âlî'nin Fransa'nın dostane ve lütfkâr duygularına hâlâ güvenebileceği kanısı hâkim olmuştur. Sultan'ın nâzırlarında rastladığım yargılar, bana Osmanlı Devleti'nin ani bir karar almayacağını ve ittifak zamanını İngiliz ve Fransız Hükümetlerine bırakacağını düşünmeme neden olmaktadır...”

“...Sadrazam'a Colonel Rose ve benim, hükümetimize elde ettiğimiz bütün bilgileri aktarmakta acele ettiğimizi, ayrıca her iki hükümetin Bâb-ı Âlî'ye çıkarlarına uygun en makul fikirleri vereceklerini ve Osmanlı Devleti'nin herhangi bir karar almak için bu iki Büyükelçinin gelişini beklemesi gerektiğini ifade ettim. Mehmed Ali Paşa'nın, benim fikrimi tamamen paylaştığını düşünüyorum. Fakat Saray'da ve söz sahibi kişiler etrafında gerçekleşmiş olabilecek gizli bir işten şüphe duymaktayım. Bu işin tüm ayrıntıları kulağıma geldi. Buna göre; Rus Elçisi ile samimi ilişkiler içerisinde bulunan bazı şahıslar, sıkça Sultan'a yakın kişilerle ama özellikle de Valide Sultanın etrafında bulunan adamlarla görüşmekteymişler. Ben Padişahın karakterine güveniyorum. Dün gördüğüm Fuad Efendi ki o da benim gibi, Sultan Mahmud'un, 1833'te yaptığı gibi, büyük olaylardan kaçınmak için Rusya'nın önerilerini doğrudan kabul edebileceğini, fakat ürkek ve kararsız oğlunun, nâzırlarını reddederek hiçbir karar alamayacağını, her halükarda sarayı tartarak Dîvân'da/hükümette bazı değişiklikler yapılacağını ya da danışmanlarının da kendisiyle paylaştığı bir kararı alacağını düşünmektedir. Yine de her iki hükümetin elçilerinin varışından önce benzer bir sonuçla karşılaşılmayacağını düşünmekteyim. Bunun yanında İngiliz ve Fransız hükümetlerinin ortaklığının bu fırsat zamanında, ağır basacağını düşünmekteyim...”

La Valette'in yerine La Cour'un tayin edilmesini, Fransa'nın diplomatik yörüngesinde bir eksen sapması olarak algılamak pek de doğru sayılmaz. Çünkü İstanbul'daki Fransız temsilcileri, Paris'ten aldıkları talimatlara birebir uymak zorundaydılar. Sadece kırmızı çizgiler içerisinde kendi usullerine göre hareket etme yetkisine sahiptiler. Zaten onlara gönderilen talimatlarda da bu nokta şüphe götürmeyecek şekilde kendilerine bildirilmekteydi. Kısacası yeni Büyükelçi İstanbul'a atandığı zaman aslında onun nasıl davranacağı önceden tespit edilmişti denilebilir. Değişen nokta; yeni ihtimallerin gündeme gelmesiydi. Mençikof hamlesiyle Rusya savaştan çekinmeyeceğini açıkça göstermişti. Artık Fransa açısından diplomatik yollar kadar askerî çözümler de yapılan planlarda önemli bir yer tutmaya başladı.

Fransız Dışişleri Bakanı Drouyn de Lhuys'un ifade ettiği gibi Fransa'nın Yunanistan'a filo göndermesinin nedeni Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin kaderini çizmeye yönelik ilgisinden kimsenin şüphe duymamasını sağlamaktı.²⁹⁶ Ama yine de Hâriciye Nâzırı'nın Yunanistan'a gönderilen filo için “...umarım bu “gösteri” sadece bir tedbir ve koruma olarak kalacaktır...” ibaresini kullanması da Fransa'nın çekincelerini göstermesi açısından önemliydi. Çünkü Fransa'nın bu manevrayı yaptığı bir dönemde, aynı tavır İngiltere tarafından sergilen(e)memişti. Mençikof'un İstanbul'a gelir gelmez yaptığı ilk iş,

²⁹⁶ AMAEF, Paris, CPT, 312, Drouyn de Lhuys'tan La Cour'a, 22 Mart 1853, s.91-105.

Kutsal toprakların anahtarlarını Latinlere veren Fuad Paşa'yı görevden aldirmek oldu. Bu durumdan rahatsızlık duyan Colonel Rose, Malta'daki İngiliz filosunu İstanbul'a davet etti. Filo kumandanı da harekât emri için Londra'ya başvurdu. Fakat Aberdeen dışındaki İngiliz kabinesi üyeleri, Colonel Rose'un boş yere telaşlandığını düşünerek, filo kumandanına yerinde kalması emrini verdiler. İngiltere'nin bundan sonraki hamlesi Lord Stratford'u acilen İstanbul'a göndermek oldu.

3.1.1.Fransa'nın Savaş Senaryosu

İngiltere'nin tavrı Fransa açısından oldukça sinir bozucuydu.²⁹⁷ Fransız devlet adamları arasında İngiltere'ye şüpheyle yaklaşanların sayısı az olmasa da İngiliz donanmasının harekete geçmemesi Fransa'yı, Rusya karşısında yalnızlığa itilme korkusuyla karşı karşıya bırakmıştı. Üstelik III. Napolyon'un Kabinede yapmış olduğu konuşmada ileri sürmüş olduğu İngiltere ile bir ittifakın doğması yönündeki umutları da ilk etapta büyük bir darbe yemişti. Bu durumda Fransa her türlü olumsuzluğa hazırlıklı olmak zorundaydı. İşte böyle bir ortamda Mençikof'un İstanbul'daki faaliyetleri karşısında Paris tarafından üç önemli olasılığı içeren bir plan hazırlandı. Bu plan, bir savaş çıkması durumunda Rusya'nın İstanbul'a ulaşmasını engelleme noktasına odaklanmıştı. İlk etapta Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi ihtimali üzerinde durulmaktaydı. Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü ihlal edecek olan böyle bir durumda, Osmanlı Devleti'nin Fransa'dan yardım istemesi durumunda filo harekete geçirilecekti. Bu senaryoya göre Amiral de la Susse kumandasındaki filo Çanakkale Boğazının kuzey batısına demirleyecekti.²⁹⁸ Stratejik önemi çok büyük olan bu hareketle Fransa, Rusya'nın İstanbul yolundaki Varna ve Burgaz'a karşı muhtemel bir saldırısını önlemeyi amaçlamaktaydı.

Plan içerisinde yer alan ikinci ihtimal ise Rusya'nın sadece karadan değil aynı anda denizden de saldırıya geçmesi üzerine kurulmuştu. Eğer Sivastopal filosu harekete geçerse ve eş zamanlı olarak Rus kara ordusu da Tuna'ya girerse ve Osmanlı'nın Karadeniz kıyılarına yaklaşır ya da düşmanca tavırlarda bulunursa savaşın kaçınılmaz olacağı kesindi. Bu durumda Osmanlı Devleti, 13 Temmuz 1841 Londra Boğazlar Anlaşması'nı bozmak durumunda kalacaktı. Fakat böyle bir durumda oldukça dikkatli şekilde hareket edilmesi gerekecekti. Çünkü hâlâ uluslararası arenada haksız bir konuma düşmek söz konusuydu ve

²⁹⁷ Taylor, a.g.e., s.50-53; Erdoğan Keleş, "Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Boğazlar Meselesi", **OTAM**, 23, (2008), s.161.

²⁹⁸ Le golfe d'Enos

Fransa böyle bir durumla asla karşı karşıya kalmak istemiyordu. Her şey uluslararası hukuka ve zemine uygun olmalıydı. Fransa hâlâ güven duyulmayan bir ülkeydi ve III. Napolyon'a da şüpheyle yaklaşılmaktaydı. Ne olursa olsun, savaşa girilecekse dahi, hukuki yolları zorlamak gerekiyordu. Yani ancak Osmanlı yetkililerinin resmî ve yazılı bir talepte bulunmaları durumunda Fransa harekete geçecekti. Bu konuda da gerekli olan tedbirler alınmıştı. Osmanlı Devleti'nin Fransa'dan resmî yardım talebinde bulunması, kabine içerisindeki bağlantılarla sağlanacaktı. Fransa'nın bu durumda güvendiği isim ise Rıfat Paşa idi. Fransa açısından İngiltere'yi kuşku uyandırmadan yanına çekebilmek hayati öneme sahipti. Ama bunun anlamı ihtiyatsız davranmak değildi. İngiltere ile her türlü bilgiyi paylaşmak konusunda Fransız elçisi son derece tedbirli davranmak durumundaydı. İngilizler'e, Fransa'nın amacının sadece Osmanlı Devleti'ni korumak olduğu; yoksa herhangi özel bir amacının olmadığı ve İngiltere'nin buna ortak olmamasına derinden üzüldükleri ifade edilecekti. İngiltere'nin de katılımıyla her iki donanma Osmanlı Devleti'nin talebi üzerine boğazın birer yakasını savunma görevini üstlenecekti.

Planda yer alan üçüncü ve son ihtimal ise en kötü senaryo üzerine kurulmuştu. Yani ikinci ihtimaldeki gibi kısa süreli bir işgal ya da saldırı girişiminden farklı olarak gerçek manada Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmaya yönelik bir Rus askerî harekâtında yapılacaklar masaya yatırılmıştı. Rus filosunun boğazları tehdit edip zorlaması ihtimalinde, B planında olduğu gibi Bâb-ı Âlî'den Amiral La Susse'un devreye girmesini istemesi yönünde ısrarcı bir talepte bulunulacaktı. Ardından da de la Susse boğaza girecek ve oraya yerleşecekti. Aynı zamanda İstanbul'a askerî bir çıkartma da yapılacaktı.²⁹⁹ Bu planda İngiltere'ye yer verilmemesi, Fransa'nın en zayıf noktasının Rusya'nın İstanbul'u işgal etmesi korkusunun olduğunu açıkça göstermektedir. Böyle bir durumda Fransa kimsenin yardımını beklemeden harekete geçmek zorundaydı.

Fransa'nın ortaya atmış olduğu yukarıda zikredilen senaryoların oldukça gerçekçi olduğunu söylemek gerekir. Yaşanan olaylara bakıldığında ilk ikisinin aşamalı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ruslar Eflak ve Boğdan'ı işgal etmiş, ardından da Sivastopol'daki Rus filosu Sinop'ta demirleyen Osmanlı filosunu yakmıştı. Sinop'ta Osmanlı filosunun yakılması ve limanın bombalanması, Rusya'nın istediği zaman İstanbul'a saldırabileceği manasına gelmekteydi. İlerde gösterileceği üzere yaşanan bu gelişmelerden sonra yazılan senaryoya uygun olarak müttefik filolar Boğazı geçerek

²⁹⁹ AMAEF, Paris, CPT, 312, Drouyn de Lhuys'tan La Cour'a, 22 Mart 1853, s.91-105.

Beşik limanına demir atmışlardı. Ayrıca bu gelişmelerin farklı Büyükelçiler döneminde yaşanmasına rağmen aynı sonuca ulaşılması Fransız politikasının elçiler değişse bile ne kadar kesin uygulandığını göstermesi açısından önemlidir.

Mençikof geldiğinden beri Fransa, Rus donanmasının hareketlerini dikkatli bir şekilde gizlice takip etmekteydi. Bu durum, Mençikof ile Bâb-ı Âlî arasında gerçekleşen görüşmeler esnasında Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi ile Salamis'teki Fransız filosunun amiralinin yazışmalarında görülebilmektedir. Hatta Fransız Elçisi La Cour, İstanbul'a geldikten sonra Amiral'e yazdığı ilk mektupta Sivastopol'daki Rus askerî varlığı hakkında bazı bilgiler vermişti.³⁰⁰ Prens Mençikof ile Bâb-ı Âlî arasındaki görüşmeler Fransız elçiliği tarafından hararetle takip edildiği gibi Büyükelçi ile Amiral de la Suesse da konuyla ilişkili görüş alış verişinde bulunmaktaydılar. Mençikof'un Bâb-ı Âlî ziyaretinin ilk etabında Amiral, La Cour'a kesin bir dille emri altında olduğunu ifade etmişti. Fakat yaşanan olaylar, Amiral'in zamanla insiyatif alma girişimlerine neden oldu. Özellikle Mençikof'un 5 Mayıs tarihli Bâb-ı Âlî'ye yönelik ilk ultimatomu, Amiral de la Suesse'i oldukça telaşlandırdı. Kutsal yerler meselesinin bir an önce çözüme kavuşturulmasının istendiği bu ultimatonda Prens Mençikof, Rusya'ya Ortodoks kilisesinin imtiyâzlarına ilişkin kesin ve değişmez teminatlar verilmesini, Kudüs'e Kutsal yerleri ziyaret amaçlı giden Rus hacılara gösterilen kötü muamelelerin sona erdirilmesini ve Kudüs'te kilise ve hastane inşasına izin verilmesini talep edilmekteydi. Ayrıca Osmanlı Devleti ile Rusya arasında gizli bir savunma antlaşması yapılacaktı. Mençikof'un ultimatomunda yer alan bir diğer şart ise Rum kilisesi yerine Rus kilisesi tabirinin kullanılmasıydı.³⁰¹ Mençikof'un bu ilk ultimatomundan sonra Amiral de la Suesse'ten ilginç bir teklif geldi: Salamis'te bulunan filoyu İzmir'e göndermek. De la Suesse, ilk anda hava koşullarının olumsuz etkilediği filosunun güvenliğini sağlamak amacıyla bu teklifi ileri sürse de daha sonra diplomatik gelişmelerin böyle bir girişime elverişli olduğunu ifade ederek, Büyükelçi'ye İzmir limanına demirlemeyi teklif etti.³⁰² Fakat Osmanlı Devleti 9 Mayıs 1853 tarihinde Kudüs'teki anlaşmazlığa dair yeni bir emirname yayınlamasıyla, Bâb-ı Âlî'nin zaman

---

³⁰⁰ AMAEF, Nantes, CADN, 729, Escadre d'évolution de la Méditerranée Vice-amiral 1853, La Cour'dan Amiral De la Suesse'e, 15 Nisan 1853.

³⁰¹ Keleş, a.g.t.,s.72.

³⁰² AMAEF, Nantes, CADN, 729 Escadre d'évolution de la Méditerranée Vice-amiral 1853, Amiral De la Suesse'ten La Cour'a, 11 Mayıs 1853.

kazanma adına yapmış olduğu bu manevranın başarılı olabileceğini düşünen La Cour, Amiral'in önerisini gerekli şartların oluşmadığını söyleyerek reddetti.³⁰³

Rus Elçisi, taleplerinin yerine getirilemeyeceğinin resmen kendisine bildirilmesiyle 21 Mayıs'ta İstanbul'u terk etti. Fransızlar için bu durumda yapılması gereken ilk iş, İngilizler'in bu hadiseye tepkisinin ne olacağını tespit etmektir. Bu nedenle Fransız Büyükelçisi La Cour, Salamis'te bulunan filonun kumandanı de la Suesse'e İngilizler'in Malta'daki filosunu gözlemleme emrini verdi. Ayrıca İngilizler'in Malta'dan ayrılması halinde de İngiliz filosu takip edilecekti. Çünkü İngilizler'in Çanakkale adalarına doğru yöneleceği tahmin edilmekteydi.³⁰⁴ Bunun üzerine, Amiral la Suesse, Kaptan St. Ange kumandasındaki *le Magellan*'ı İngilizler'in Malta'daki durumlarını kontrol etmek ve oradan ayrılmaları durumunda bu filoyu takip etmekle görevlendirdi.³⁰⁵ İngilizlerle yapılan görüşmeler neticesinde 4 Haziran'da iki filonun Beşike Limanı'na demirlemeleri kararı verildi. Alınan bu karar Amiral la Suesse'e ayın dokuzunda ulaştı. Aynı gün Salamis'teki filo harekete geçtiği gibi, İngilizler'i takip etmekle görevlendirilen *le Magellan*'da filoya katılması için geri çağırıldı. Fransız filosu, Bâb-ı Âlî'nin boğazlardan geçme iznini vermesinden sonra aynı ayın on beşinde Beşike'ye demirledi. 8 Haziran'da Malta'yı terk eden İngiliz filosu da Fransızlardan yirmi dört saat önce Beşike'ye ulaştı.³⁰⁶

Temmuz ayı itibarıyla Çanakkale'nin Beşike Limanı'na demirlemiş Fransızlar'a ait dört fırkateyn, dört korvet ve sekiz kapak oluşan toplam on altı gemi bulunmaktaydı. Bu gemilere ilişkin bilgiler şu şekildedir:

---

³⁰³ Gerçi Fransız Büyükelçisi, durumun düzelmemesi ihtimalini göz alarak bu durumda en uygun yerin Beşike limanı olacağını Amiral'e ifade etmişti. AMAEF, Nantes, CADN, 729 Escadre d'evolution de la Meditaranne Vice-admiral 1853, La Cour'dan Amiral De la Suesse'e, 14 Mayıs 1853.

³⁰⁴ AMAEF, Nantes, CADN, 729 Escadre d'evolution de la Meditaranne Vice-admiral 1853, La Cour'dan Amiral De la Suesse'e, 25 Mayıs 1853.

³⁰⁵ AMAEF, Nantes, 729 Escadre d'evolution de la Meditaranne Vice-admiral 1853, Amiral De la Suesse'ten La Cour'a, 7 Haziran 1853.

³⁰⁶ AMAEF, Nantes, CADN, 729 Escadre d'evolution de la Meditaranne Vice-admiral 1853, Amiral De la Suesse'ten La Cour'a, 9 Haziran 1853, 15 Haziran 1853.

Tablo 1: Beşike'ye Demirleyen Fransız Filosu

Gemi Adı	Tür	Kaptan	Mürettebat Sayısı	Top Sayısı
<i>Ville de Paris</i>	Kapak	Kumandan Tümamiral Hamelin/Kaptan Sénaud	1110	112
<i>Valmy</i>	Kapak	Tuğamiral Jacquinot/Kaptan Serval	1116	120
<i>Friedland</i>	Kapak	Chaigneau	1071	120
<i>Jupiter</i>	Kapak	Lugeol	821	86
<i>Henri IV</i>	Kapak	Jehenne	934	100
<i>Bayard</i>	Kapak	Fabvre	878	90
<i>Charlemagne</i>	Kapak	De Chabannes-curton	851	90
<i>Napoléon</i>	Kapak	Dupouy	872	90
<i>Gomer</i>	Firkateyn	Tümamiral Des Fossés/Kaptan Du Bouzet	279	16
<i>Sané</i>	Firkateyn	Saulnier de Vauhello	257	14
<i>Magellan</i>	Firkateyn	Magré	257	14
<i>Mogador</i>	Firkateyn	Fourten-nauton	295	16

<i>Caton</i>	Korvet	Pothuau	138	14
<i>Chaptal</i>	Korvet	Pouthier	147	4
<i>Narval</i>	Korvet	Lefèvre	77	4
<i>Héron</i>	Korvet	Le Bèsque	80	4

Kaynak: AMAEF, Nantes, Constantinople, Ambassade, Série: E, No: 727.

Filonun Beşike'ye hareketinden sonra Fransa tarafından önemli bir hamle daha geldi. 3 Temmuz tarihinde Toulon'da görevli bulunan Amiral Hamelin, Beşike'de bulunan filonun kumandanı olarak atandı. 11 Temmuz'da *Pluton* adlı gemiyle Beşike'ye gelen Hamelin, la Suesse'den görevi devraldı.³⁰⁷

Ekim ayına gelindiğinde Fransa İstanbul'daki büyükelçiliğine önemli bir emir verdi. Buna göre; büyükelçilik Osmanlı ordusunun son durumu hakkında bir rapor hazırlayıp, bu raporu Dışişleri Bakanlığı'na bildirecekti. Diplomasi yolunun iyiden iyiye tıkanıdığı bir dönemde böyle bir talebin yapılması Fransa açısından da savaşın artık kaçınılmaz olarak yaklaştığının önemli bir göstergesiydi. Zaten ileride bahsedileceği gibi, kısa bir süre sonra kasım ayı ortalarında İstanbul'daki büyükelçilikte önemli bir görev devr-i daimi gerçekleşecekti. Sivil bir bürokrat olan ve ılımlı yaklaşımlarıyla ön plana çıkan La Cour'un yerine asker kökenli General Baraguey'in tayin edilmesi yine aynı düşünceyle yapılmış bir hareketti.

Osmanlı seraskerî tarafından Fransa Sefâret Baştercümanı Scheffer'e verilen bu rapor, Osmanlı Devleti'nin askerî durumu üzerine önemli bilgiler vermektedir. Bu rapora göre Osmanlı ordusu savaşın başında başıbozuk ve gönüllülerle beraber 355.000'in üzerinde askere sahipti:

³⁰⁷ AMAEF, Nantes, CADN, 729 Escadre d'évolution de la Méditerranée Vice-amiral 1853, Amiral De la Suesse'ten La Cour'a, 11 Temmuz 1853. Beşika'da yer alan Fransa'nın Akdeniz filosunun birçok üyesi 1830'daki Cezayir'in işgalinde yer almışlardı. Bazancourt, a.g.e., s.11-12.

Tablo 2: Kırım Savaşı'ndan Hemen Önce Osmanlı Ordusunun Durumu

Bosna Ordusu	
Düzenli asker	10.000
Başlıbozuk/Karabinalı düzensiz asker	45.000
Toplam	55.000
Rumeli Ordusu	
Piyade (infanterie de ligne)	23.936
Redif (piyade)	49.000
Süvari	5.854
Topçu	6.903
Mısırlı Piyadeler	15.000
Arnavut düzensiz askerler	10.000
Atlı jandarma	4.000
Rumelili paralı askerler	2.000
Gönüllüler	3.000
Yakın zamanda İstanbul ordusundan gönderilen Piyadeler	3.220
Piyade taburu	800
Toplam	123.713
Döşenmiş/Hazır top	148
Yedek top	50
Toplam	198
Yedek Askerler	
Şumlu	4.000
Sofya	6.000
Askerî Mahzenlerde	9.000
Toplam	19.000
Genel Toplam	142.713
Yeni Dağıtılanlar	
Düzenli Piyade	110.956
Düzenli ve Düzensiz Süvari	9.854
Düzensiz Piyade	15.000
Düzenli Topçu	2.903
Top	198
Erzurum Ordusu	
Piyade (infanterie de ligne)	7.908
Redif (piyade)	16.000
Düzenli Süvari	2.700

Topçu	2.200
Atlı Jandarma	4.000
Erzurum'dan toplanan düzensiz askerler	3.000
Aylıklı düzensizler	2.000
Toplam	38.808
Topçu	
Ordugahın kurulmasından önce burada bulunan top	63
Arabistan ordusundan getirilen	18
Toplam	81
Yedek Birlikler	
Redif ve Düzensizler	10.000
Takviyeler	
Arabistan ordusundan getirilen 3 tabur	15.000
Arabistan ordusundan getirilen 3 alay	8.400
Arabistan ordusundan getirilen 2 alay süvari	1.600
Arabistan ordusundan getirilen topçular	450
Toplam	11.950
Genel Toplam	60.758
Se Decomposer edilenler	
Düzenli piyade	43.808
Düzenli ve düzensiz süvari	8.300
Düzensiz piyade	5.000
Düzenli topçu	2.650
Top	81
Batum Ordusu	
Düzenli Piyade	2.400
Redif/Piyade	2.000
Laz askerî/Düzensiz askerler	10.000
Toplam	14.400
Top	6
Üç Birliğin Toplamı	217.871
Yeni Çağrılan Askerler	
Rumeli'de Dağıtılacak Olan Askerler	
Düzenli Piyade	36.000
Düzensiz Piyade	12.500
Düzensiz Süvari	1.000
Toplam	49.500³⁰⁸

³⁰⁸ 49.500 askerden 2000 tanesi ve 30 top Edirne için ayrılmış durumda, geriye kalan asker ve top Sofya'ya gönderilecekti.

Top	76
Anadolu'ya Gönderilecek Asker	
Düzenli Piyade	12.000
Düzensiz Süvari	9.000
Toplam	21.000
Top	24
İstanbul'a Gönderilecek ya da İhtiyaç Duyulacak Askerler	
Düzenli Piyade	8.700
Topçu	450
Düzensiz Piyade	1.500
Düzensiz Süvari	1.500
Toplam	12.150
Genel Bakış	
Bosna Ordusu	55.000
Diğer Üç Ordu	217.871
Yeni Alınacak Askerler	82.650
Genel Toplam	355.521

Kaynak: AMAEF Paris, Correspondance politique la Turquie 316, s.58-61.

Ekim ayı İstanbul'da sıcak gelişmelerin yaşandığı bir sürece sahne oldu. Fransa'nın muhtemel bir savaşa karşı aldığı ciddi tedbirlerin yanında artık İngiltere ile ortak hareket etme konusunda da olumlu gelişmeler yaşanmaya başlandı. Ayın hemen başında bir araya gelen iki büyükelçi ileride kurulacak askerî ittifakın ilk önemli adımlarından birisini atarak Boğaz'a girmeye karar verdiler. 6 Ekim tarihinde alınan karara göre iki hafta sonra müttefik gemileri Çanakkale Boğazından içeri gireceklerdi. Kararın alınmasında askerî planlamaların yanında mevsim koşullarının da etkisi vardı. Şiddetli rüzgârlar iki filoyu da oldukça zor durumda bırakmaktaydı. Boğazdan içeri girerek hava koşullarının bu olumsuz etkilerinden böylece daha az etkileneceklerdi.³⁰⁹ Bâb-ı Âlî ikişer kapak (*vaisseau de ligne*) ve dörder buharlı gemiden oluşan bir filonun Beykoz'a demirlemesini, filodan arta kalanların ise ya Boğaz'a ya da Marmara Denizinin girişine demirlerini müttefik elçilerine bildirdi.³¹⁰ Ekim ayının 18'inde İngiliz ve Fransız gemilerinin Karadeniz'e girmelerine ruhsat veren fermân yayınlanmıştı ve bir gün sonra sefâretlere bu fermân gönderildi.³¹¹

³⁰⁹ AMAEF, Paris, CPT, 316, La Cour'dan Amiral Hamelin'e, 16 Ekim 1853, s.89-91; Bazancourt, a.g.e., s.11-12.

³¹⁰ AMAEF, Paris, CPT, 316, La Cour'dan Amiral Hamelin'e, 16 Ekim 1853, s.89-91.

³¹¹ BOA. AMD 49-82, (15 M 1270/18 Ekim 1853).

Akabinde de Mustafa Reşid Paşa tarafından her iki ülkenin sefâretine birer gizli teşekkür mektubu yollandı. Sefirlere yolladığı mektubunda Reşid Paşa, müttefiklerin Boğaz'a girmesinin önemli olduğunu ama yetersiz bir adım olduğunu belirtmekteydi. Reşid Paşa, bu duygularını ifade ettikten sonra, Sultan Abdülmecid adına her iki devlete bir ittifak anlaşmasını resmen önerdi. Mustafa Reşid Paşa, müttefik filoların Osmanlı donanması ile birlikte hareket etmeleri için gerekli olan anlaşmanın zamanının geldiğini açıkça beyan etmekteydi:

“Bâb-ı Âlî'nin barışı korumaya yönelik bütün çabalarına rağmen, herkesin bildiği şekilde Rusya'nın takındığı tavır dostane ilişkilerin kesilmesine neden olmuştur. Rus askerinin anlaşmaları hiçe sayarak Osmanlı toprağı olan Memleketeyn'e girmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin kendi haklarını savunmak için savaştan başka çaresi kalmamıştır. Bu kaçınılmaz çözüm/çare, Muharrem ayının 5'inde müttefik filolarının tarafım(ız)dan, 1841 Londra Boğazlar Anlaşmasına göre; barış zamanında yabancı bandıralı savaş gemilerine kapalı olan boğazlara girmeleri için davet edilmeleri sonucunu doğurmuştur. Mademki Rusya'nın saldırgan tavırları bir savaş durumunu ortaya çıkarmıştır, mezkûr davet doğal olarak kaçınılmaz olmuştur. Yine de Rus hükümetinin Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahalesindeki niyetleri üzerine bazı şüpheler olabilir. Rusya, Viyana görüşmelerinden sonra yapılan düzenlemeleri reddetmesinden sonra yaptığı açıklamalarla Osmanlı Devleti'ne başka bir çare bırakmamıştır. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü, hakları ve bağımsızlığı zorunlu ve eşitlik politikasında temelinde olmak zorundadır. Mademki Rusya'nın bu konularda Sultanın otoritesini paylaşma hakkı yoktur ve Sultan Ortodoksların yasal yöneticisidir ki bu konu Avrupa'nın da ortak kaygısıdır, bu durumda Bâb-ı Âlî'nin müttefiklerinin onu savunmalarını ilan etmeleri de son derece doğaldır.

Bugünkü şartlarda İngiliz ve Fransız filolarının Boğazın berisinde demirlemeleri yeterli değildir. Osmanlı donanması da onlarla birlikte hareket etme arzüsündadır. Eğer buraya gelen müttefik gemileri Karadeniz'de görev yapmak için sayıca çok fazla ise bunlardan bir kısmı boğazı geçebilir geri kalan kısmı ise boğazın gerisine demirleyebilir. Diğer taraftan İngiliz ve Fransız gemileri Baltık'a doğru hareket etmek isterlerse buna da karşı çıkmayız. Tabi ki bunların gerçekleştirilmesi için bir anlaşmanın yapılması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin istediği tek şey bu savaşın sona ermesidir. Osmanlı Devleti, reformlar yaparak, gelişen yönetim sistemini olgunlaştırma yoluyla iyi bir imparatorluk olarak bütün dış tehditlerden korunmak istemektedir. Ayrıca bütün tebaanın durumunu, ticaret ve sanayisini geliştirmeyi istemektedir. 1841 Londra Boğazlar Anlaşması bunların gerçekleşmesi adına Osmanlı Devleti'ne gerekli güvenceyi sağlayamamaktadır. Bu gündenitibaren Osmanlı Devleti'nin, yukarıda zikredilenlerin gerçekleştirilmesi adına müttefiklerine yeni bir anlaşmanın yapılmasını sunması onun bir görevidir. Bu istek padişaha aittir.”

Osmanlı Devleti'nin önermiş olduğu ittifak anlaşmasını içeren teklif, 20 Ekim'de İngiliz ve Fransız Sefirler tarafından müzakere edildi. İngiliz Sefiri, Fransız meslektaşına böyle bir anlaşma için gerekli yetkilere haiz olmadığını belirtip, Osmanlı Devleti'nin bu talebinin zamansız olduğunu ifade etti. Böylece anlaşma için uygun bir zamanın beklenmesi kararı alındı.³¹²

³¹² AMAEF, Paris, CPT, 316, La Cour'dan Drouyn de Lhuys'a, 21 Ekim 1853, s.82-88.

4 Ekim 1853'de Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş ilan etti. Daha sonra Rumeli Kumandanı Ömer Paşa, Rus ordusu Başkumandanı Gorçakof'a bir ültimat vererek Memleketeyn'in 15 gün içinde tahliyesini talep etti. Fakat 17 Ekim'de bu talebireddedildi.³¹³

20 Ekim'de dört ülkenin katılımıyla bir konferans gerçekleştirildi. Konferansın sabah kısmında yeni düzenlemeler karşısında çekimser kalan Avusturya'nın İngiltere ile ilişkileri kesildi. Prusya Nâzırı ise Lord Stratford'un yaptığı teklife hiçbir şekilde karşı çıkmadı. Fakat bütün girişimlere rağmen istenilen sonuç elde edilemedi. Bütün diplomatik girişimlere rağmen bu girişimin hüsrarla sonuçlanmasında, Fransız tarafı Lord Stratford'u suçlu bulmaktaydı. La Cour'a göre; İngiliz Sefir izlemiş olduğu politikayla ve Reşid Paşa üzerindeki etkisiyle görüşmelerin çıkmaza saplanmasına neden olmuştu.³¹⁴

“...Tekrar söylüyorum, Lord Stratford bu yeni düzenlemenin Rusya tarafından kabul edileceğini düşünmüyor. Kesinlikle bir başarısızlığı hesap ediyor. Bâb-ı Âlî'ye Batılı Devletlerin destek verdiğini söylemesi konusunda da samimi olduğundan şüphem var. Onun amacı, burada takip ettiği politikasının suçlanması durumunda gelecekte Parlamentodaki tartışmalar için tedbirlerini almaktır. Ona bağlı kalan Reşid Paşa da bu manevraya razı kaldı...”

Diplomatik görüşmelerin yoğun olduğu bir dönemde Osmanlı Devleti, İngiliz ve Fransızlar'la askerî destek konusunda temaslarını devam ettirmekteydi. Bâb-ı Âlî, bu devletlerin başkentlerinde bulunan temsilcileri aracılığıyla konunun gündemde kalmasına özen göstermekteydi. Fransa'daki Osmanlı Devleti Elçisi Veli Paşa, Osmanlı Hükümeti'nin talimatlarıyla Fransız Dışişleri ile konuyu sürekli müzakere etmekteydi. Veli Paşa, Fransız Dışişleri Bakanı ile ekim ayının sonunda yaptığı bir görüşmede, müttefik donanmalarının Boğaz'ı geçmelerinin nedeninin sadece Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak değil; aynı zamanda bu andan itibaren kaçınılmaz olan bir savaşta moral vermek olduğunu belirtti. Veli Paşa, müttefik devletlerin Osmanlı Devleti'nin askerî sevkiyatlarına eşlik etmemelerini bu politikayla çelişen bir tutum olduğunu da Fransız Bakan'a açıkça ifade etti. Fransız Dışişleri Bakanı da Veli Paşa'ya aynı açıklıkla cevap vererek, en azından şimdilik, böyle bir şeyin mümkün olmadığını beyan etti. Veli Paşa'nın bu görüşmeyi, Bâb-ı Âlî'ye aktarmasından sonra, Reşid Paşa soluğu La Cour'un ofisinde almıştı. Reşid Paşa'nın bu kadar acele etmesindeki neden ise ortada dolaşan bir söylentiydi. Bu dedikoduya göre; Ruslar'ın Tuna'yı aşması

³¹³ Keleş, a.g.t., s.92.

³¹⁴ AMAEF, Paris, CPT, 316, La Cour'dan Drouyn de Lhuys'a, 21 Ekim 1853, s.108-115.

durumunda Fransızlar, İngilizlerle beraber Rumeli'ye asker çıkaracaklardı. Söylenti Bâb-ı Âlî kulislerinde büyük bir heyecana neden olmuştu ve Reşid Paşa konunun gerçekliğini öğrenmek amacıyla Fransa sefâretine ziyarette bulundu. Fakat beklediği cevabı alamadı ve La Cour, söylentiye yalanladı.³¹⁵

Bâb-ı Âlî'nin müttefikler nezdindeki bir diğer önemli isteği de filoların Boğaz'dan içeri girmesiydi. Fransa ilk aşamada bu duruma sıcak bakarken, yukarıda belirtildiği gibi ekim ayında canlanan diplomatik görüşmelerle beraber, harekâtı bir süreliğine ertelemeyi uygun buldu. Paris'in bu yöndeki isteği, İstanbul'daki büyükelçi için şok bir gelişme olmuştu. Çünkü Fransa, filoları Boğaz'dan içeri sokmayarak İngiltere'nin eline önemli bir koz vermişti. Zaten Lord Stratford, İstanbul'da bir Fransız filosunun varlığından tedirgindi. Bunu da sürekli olarak, Kaptan Paşa ve kabinenin diğer üyeleri, özellikle de Reşid Paşa ile paylaşmaktaydı. Diğer taraftan Fransa ile birlikte uyum içerisinde hareket etme adına da hiç de hevesli görünmüyor ve sürekli sorun çıkarıyordu. Onun Bâb-ı Âlî nezdindeki bu girişimleri yavaş yavaş meyvesini vermeye başlamış ve Osmanlı kabinesinden bazı üyeler, Fransız donanmasının İstanbul'a demirlemesi konusundaki karşıtlıklarını açıktan göstermeye ve ifade etmeye başlamışlardı. Fransız Büyükelçi, İngiliz meslektaşından şikâyet ederken çarpıcı bir ifade kullanmıştı: “...*Aynı amaçta yürüyüp yürümediğimizi öğrenmek istiyorum...*”³¹⁶ Kabine üyelerinin şikâyetleri cılız bir adımdan öteye gidemedi.

Yine ekim ayının sonlarında Osmanlı tarafından Fransız ve İngilizler'i kendi tarafına tamamen çekme adına önemli bir hamle geldi. Aslında bu hareket, Bâb-ı Âlî ve Sultan'dan bağımsız bir şekilde Reşid Paşa ile Lord Stratford ortaklığının bir ürünüydü ve bunu, ikilinin diplomatik bir oyunu olarak algılamak daha yerinde olacaktır. Şöyle ki, Ekim ayının 26'sında yani Viyana notasının Osmanlı Devleti tarafından görüşülmeye başlamasından hemen önce, Mustafa Reşid Paşa, Fransız Büyükelçiliği'nin baştercümanı Schefer ile gizli bir pazarlığa girişti. Reşid Paşa, Fransız baştercümana bu görüşmede bundan sonra Bâb-ı Âlî'nin içine girmiş olduğu mücadelenin sonuçlarını Osmanlı Devleti'nin yararına çevirmeyi tasarladığını söyledi. İlk askerî başarılarından yararlanmak isteyen Reşid Paşa, İngiltere ve Fransa'ya dayanarak/sırtını dayayarak, büyük devletlere Memleketeyn ve Sırbistan'ın 1841 Londra Boğazlar Anlaşması'na imza atanların koruması

³¹⁵ AMAEF, Paris, CPT, 316, La Cour'dan Drouyn de Lhuys'a, 26 Ekim 1853, s.136-140.

³¹⁶ AMAEF, Paris, CPT, 316, La Cour'dan Drouyn de Lhuys'a, Gizli Yazışma, 26 Ekim 1853, s.140-144.

altında özgürleş(tiril)melerini³¹⁷ teklif etmek istediğini ifade etti. Bununla birlikte, bu özgürleşme Memleketeyn'i Osmanlı Devleti'ne bağlayan ilişkileri yok edecek bir tavır olmayacaktı. Osmanlı ile Rusya arasında yükselen bariyerleri ortadan kaldırmak için benzer bir düzenlemenin kanıtı olarak Rusya tarafından Dağıstan ve Kafkasya'nın Batılı devletlerin koruması altında bağımsızlıklarına kavuşmaları sağlanacaktı.³¹⁸

Baştercüman Schefer'e göre, Reşid Paşa'nın fikrinin kaynağı Lord Stratford idi. Fransız Büyükelçisi de baştercüman ile aynı fikirdeydi. Çünkü Lord Stratford, Fransız meslektaşısı ile yaptığı müzakerelerde daima Karadeniz'deki Fransız filosunun operasyonlarını kısıtlamaya yönelik tekliflerde bulunmaktaydı. Bu nedenle büyükelçi baştercümanı ile aynı fikri paylaşmaktaydı ve Reşid Paşa'nın bu konuda büyükelçinin şahsi fikrini almaya geldiğinde Reşid Paşa'ya olumsuz bir yaklaşım sergilemeye karar vermişti. Fakat buna gerek kalmadı. Çünkü Reşid Paşa teklifini resmî yollardan Fransa'ya hiçbir zaman bildirmedi. Böyle bir teklifi daha ziyade Fransa'nın Balkanlar ve Kafkaslar'a yönelik düşüncelerinin öğrenilmesi adına İngiliz Büyükelçisi tarafından planlandığını söylemek yerinde olacaktır. Lord Stratford'un bu girişimi zaman zaman iki ülkenin birbirini tartarak, kurulacak olan ittifak öncesi gerçek niyetleri ve çıkarları ortaya çıkarmak amacıyla yapılmış bir manevra olarak değerlendirmek gerekir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Fransa tarafında İngilizler'e karşı olan şüpheli yaklaşımın mukabilinin de söz konusu olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu teklifin yapıldığı gün Bâb-ı Âlî büyük devletlere on günlük bir ateşkesin kabul edildiğini bir nota ile bildirdi.³¹⁹

3.2. Sinop Baskını ve Fransa ile İngiltere'nin Tepkileri

30 Kasım 1853'te Ruslar tarafından Osmanlı donanmasına yönelik gerçekleştirilen Sinop baskını, Kırım Savaşı'nın şüphesiz en kritik olayıdır. Rusya, bu hamlesiyle iki hedefe birden ulaşmak istemiş ve bunda da başarılı olmuştu. Rusya'nın ilk amacı, Osmanlı Devleti'ne savaşın başında psikolojik olarak kaybetmiş hissini verdimektir. Diğerine gelince, İngiltere ve Fransa'ya açıkça meydan okumaktır.³²⁰ On dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında yaşanan siyâsî ve askerî gelişmeler, Rusya'nın lehine sonuçlanmıştı. Özellikle Napolyon savaşları ve ardından Avrupa'da meydana gelen İhtilâllerden en karlı

---

³¹⁷ *émancipation*

³¹⁸ AMAEF, Paris, CPT, 316, La Cour'dan Drouyn de Lhuys'a, 26 Ekim 1853, s.145-147.

³¹⁹ AMAEF, Paris, CPT, 316, La Cour'dan Drouyn de Lhuys'a, 26 Ekim 1853, s.148-151.

³²⁰ Fransız basınında bu yönde çıkan haberler için bkz. *Le Siècle*, (19 Aralık 1853).

çıkın devlet Rusya olmuştur.³²¹ Rusya için Sinop baskını Avrupa'nın en büyük gücü olduğunu ilan etmek anlamına geliyordu. Nitekim Çar Nikola'nın, Napolyon'un barış önerisini reddettiği 18 Şubat tarihli mektubunda kullanmış olduğu "...Allah'a ve hakkıma güveniyorum ve Rusya'nın 1812'de yaptığını 1854'te de yapacağına kefilim..."³²² ifadesi bu kanaatimizi destekler niteliktedir. 1812 tarihi, hem Osmanlı hem de İngiliz ve Fransız Devletleri'nin tarihi açısından son derece önemliydi. İngiltere'nin desteklediği Osmanlı Devleti, 1806-1812 savaşında Rusya'ya yenildi. Aynı yıl Rusya, Fransa'yı da yenmeyi başardı. Napolyon, Rusya'ya karşı ağır bir yenilgi alarak Avrupa arenasında önemli bir itibar kaybına uğramış ve o tarihten itibaren Fransız İmparatorluğu düşüşe geçti. Böylece Rusya uzun süredir Osmanlı Devleti'nin ikna edemediği İngiliz ve Fransızlar'ı kıskırtarak fitili ateşlemeyi başardı.

Sinop baskınından yaklaşık bir ay önce, Karadeniz'de artan Rus tehlikesine karşı Osmanlı Devleti gerekli tedbirleri almak amacıyla uluslararası alanda destek arayışı içine girdi. Bu bağlamda kasım ayının dördünde İngiliz ve Fransız Büyükelçiliklerine birer yazı gönderildi. Bâb-ı Âli, gönderdiği yazıda bugüne kadar Boğaz'ı terk etmeyen Osmanlı filosunu, eğer hava şartları müsait olursa, ayın altısında Karadeniz'e göndermeye karar verdiğini belirtmekteydi. Harekete geçecek olan filo, iki adeti üç anbarlı yedi geminin yanında bir çok buharlı ve yelkenli firkateynlerden oluşmaktaydı. Bu filo, Batum'a kadar olan Anadolu kıyısını takip ederek, Kafkas kıyılarına doğru uzanacaktı. Haberi alan Fransız Büyükelçisi büyük bir endişe içine düşmüştü. Çünkü Osmanlı gemileri bugüne kadar sadece zayıf Rus filoları ya da tek başına kol gezen Rus gemileri ile karşılaşmışlardı. Fransızlar'a göre; Rus deniz gücünün büyük çoğunluğu Sivastopal'da demirlemekteydi. Ayrıca; Karadeniz'deki, özellikle de Kafkasya'daki Osmanlı gemilerinin varlığına ilişkin Rus gemilerine verilmiş olan emirler hakkında hiç kimsenin bir malumatı bulunmamaktaydı. Fransızlar'ın almış oldukları istihbaratlar Rusya'nın, Karadeniz'de on üç kapağa sahip oldukları yönündeydi ve bunların bir çarpışmaya iştirak edip etmeyecekleri de bilinmemekteydi. Her halükarda Osmanlı filosu bu üstün Rus güçleriyle karşılaşabilirdi. Fransız Büyükelçisi zamansız bulduğu bu harekâtın, Osmanlı donanması için felaket olabilecek bir çarpışmaya dönüşmesi ihtimaliye dehşete kapılmıştı. Ne olursa

---

³²¹ Monnier, a.g.e., s.4-7.

³²² "...Ma confiance est en Dieu et mon droit, et la Russie, j'en suis garant, saura se montrer en 1854 ce qu'elle fut en 1812...", bkz. Yon, a.g.e., s.82; Türkgeldi, a.g.e., s.332-336; **La France et La Russie, Question d'Orient**, s.11-16; Taylor, a.g.e., s.60.

olsun Osmanlı Devleti'nin müttefik filonun İstanbul önüne varışını beklemesi daha mantıklı olacaktı.³²³

Aynı gün Osmanlı Devleti İngiliz ve Fransız Büyükelçilerine Çanakkale Boğaz'ındaki filoların Boğaz'a girmeleri yönünde yeni bir çağrıda bulundu. Fransa, Baştercüman Schefer aracılığıyla Reşid Paşa'ya, bu konuda gerekli olan resmî talimatı beklediklerini ifade etti. Bu arada Sultan'a müttefik filonun İstanbul önlerine demirlemesini beklemeden hareket edilmemesini tavsiye etme yönünde karar alındı.³²⁴ Diğer taraftan Reşid Paşa'ya da aynı yönde tavsiye kararı alınması için harekete geçildi. Reşid Paşa'ya Osmanlı Hükümetinin filonun çıkışını ertelemesi yönünde karar aldırması istenecekti. Bunun yanında Fransa'nın Bâb-ı Âlî ile aynı fikirleri taşımadığı ve alınan bu kararlar Osmanlı Hükümetinin büyük bir sorumluluğun altına girdiği de vurgulanacaktı.³²⁵

Fransa'nın bütün telkinlerine rağmen Bâb-ı Âlî, 11 Kasım 1853 tarihinde Karadeniz'e bir müttefik filo gönderme isteğini İngiliz ve Fransızlar'a eş zamanlı biçimde resmî olarak tekrar bildirdi.³²⁶ Osmanlı Devleti'nin bu talebi, iki devlet arasındaki anlaşmazlıklar kadar bu devletlerin sivil ve askerî yetkililerinin birbirleriyle olan uyumsuzlukları sebebiyle bir türlü kabul görmedi. İngilizler, bu öneriyi reddetmekle birlikte, İngiliz Büyükelçisi, Rus filosunu takip etmek amacıyla iki savaş gemisinin gönderilmesini Bâb-ı Âlî'ye önerdi. Fakat İngiliz Amiral Vandar “*görevlendirilmesi düşünülen şahısların uyumsuz olmaları*” nedeniyle bu fikre karşı çıktı. Bâb-ı Âlî'nin Karadeniz'e filo gönderme teklifine Fransa'nın cevabı ise, güvenlik nedeniyle, İngilizler gibi olumsuz oldu. Fransa'nın Akdeniz Donanması Kumandanı Amiral Hamelin³²⁷ görevde kaldığı süre boyunca Karadeniz'e açılma hususunda istikrarlı bir ihtiyat politikası takip etti. Ona göre kış mevsiminde Karadeniz'e açılmak son derece riskliydi. Bu sebeple Fransa da İngiltere gibi Osmanlı Devleti'nin bu teklifine olumsuz yanıt verdi.³²⁸ İngilizler'in teklifi

³²³ AMAEF, Paris, CPT, 316, La Cour'dan Drouyn de Lhuys'a, 4 Kasım 1853, s.214-219.

³²⁴ AMAEF, Paris, CPT, 316, La Cour'dan Schefer'e 4 Kasım 1853, s.220-221.

³²⁵ AMAEF, Paris, CPT, 316, La Cour'dan Schefer'e 4 Kasım 1853, s.220-221.

³²⁶ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 19 Kasım 1853, s.52-56.

³²⁷ Kırım Savaşı'nda önemli başarıları bulunan Amiral Hamelin, savaşın akabinde III. Napolyon tarafından Bahriye Nâzırlığına atanmıştır. Pierre Milza, a.g.e., s.377.

³²⁸ Amiral Hamelin'e göre; kış mevsiminde “*kötü hava şartlarına direnmeye kalkışan Osmanlı filosunun Rus tarafına davetiye çıkaracaktı*” Bkz.AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 19 Kasım 1853, s.52-56. Müttefik filonun Ocak 1854'te Karadeniz'e girmesinden sonra bile Amiral Hamelin, Fransız Büyükelçisi Baraguey ile bu konuda fikir ayrılığına düşmüş, hatta bu iki devlet adamı arasında zaman zaman çok sert tartışmalar bile yaşanmıştır. Fransız sivil ve askerî otoriteler arasındaki anlaşmazlıklar Amiral Hamelin'in görev süresi boyunca devam etmiştir.

ise Fransız elçisi tarafından gereksiz ve İngiliz çıkarlarına hizmet etmekten öteye gitmeyecek bir teklif olarak değerlendirilip reddedildi.³²⁹

Osmanlı Devleti'nin müttefikleri yanına çekmeye çalıştığı bu en yoğun dönemde Fransa tarafında önemli bir gelişme yaşandı. 19 Kasım'da La Cour'un yerine büyükelçiliğe General Baraguey d'Hilliers atandı.³³⁰ Osmanlı Devleti'nin Paris elçisi Veli Paşa, Bonaparte döneminde Fransız ordusunda önemli görevlerde bulunan bir şahsın İstanbul'a büyükelçi olarak atanmasını Osmanlı Devleti'nin uzun zamandır kendilerinden talep ettiği askerî yardımın kabul edileceğinin bir kanıtı olduğunu gayet iyi bir şekilde tahmin ederek, Bâb-ı Âlî'ye bildirdi.³³¹

İstanbul'a büyükelçi olarak atanan Baraguey d'Hilliers'in asıl adı Louis Achille Baraguey'di. Kont Louis Baraguey d'Hilliers'in iki oğlunun büyüğü olarak 6 Eylül 1795'te Paris'te doğdu. Henüz on bir yaşında, 12 Temmuz 1806'da orduya katıldı. 1813'te Mareşal Marmont'un ordusunda teğmen rütbesine yükseldi. 1825'te yarbaylığa (*lieutenant-colonel*) terfi ettikten sonra Cezayir'e gönderildiği 1830'da albay oldu. 1841'de ise Afrika ordusunda görev aldı ve Cezayir Askerî Valiliği görevini yürüttü. 1843'te Bone Eyaleti'nde on yedi aşiretin ayaklanmasını başarıyla bastırması ona korgenerallik rütbesinin yolunu açtı. Louis Napolyon'un en güvendiği şahıslardan birisi olan General Baraguey, 1851'deki askerî darbede Napolyon'un yanında yer aldı ve İtalya'ya gönderilen ordunun kumandanlığına atandı. Buradaki başarısından sonra Legion d'honneur ile ödüllendirildi (11 Aralık 1850).³³²

Yukarıda ifade edildiği gibi kariyeri başarılarla dolu bir generalin İstanbul'a Büyükelçi olarak atanması, Veli Paşa tarafından bu işin bittiği şekilde yorumlanmaktaydı.

---

³²⁹ "...Zaten bence de bizim gemilerimizin böyle arkadan kovalama işleri ile meşgul olması, hele de İngilizler'in çıkarlarının olduğu bir durumda, bana göre pek de doğru değildir..." Bkz. AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 19 Kasım 1853, s.52-56. Müttefik amirallerin böyle bir harekâtın Rus filosunu tahrik edeceğini düşündükleri için karşı çıktıkları da iddia edilmektedir. Bkz. Bohl, a.g.t., s.192.

³³⁰ Bazancourt, a.g.e., s.25.

³³¹ BOA HR.SYS.905-1, lef 35, (23 M 1270/26 Ekim 1853).

³³² Kırım Savaşı döneminde 28 Mart 1854'te Mareşal olan Baraguey, Kuzey Ordusunun (l'armée Nord) komutanlığına atandı. Bu görevinden sonra Senatör olan Baraguey, Senato'da Başkan Yardımcılığına kadar yükseldi. İtalya Savaşında I. Ordu Komutanlığını üstlendi ve önemli başarılarla imza attı. Prusya ile yapılan savaşta mağlubiyetin sorumlularından biri olarak gösterilen Mareşal Baraguey, 8 Haziran 1878'te öldü. Bkz. Louis de La Roque, **Catalogue Historique des Généraux Français, Connétables, Maréchaux de France, Lieutenants Généraux, Maréchaux de Camp, Troisième Fascicule Restauration-Monarchie de Juillet-Second Empire**, Paris: A. Desaide, 1902, s.84-85; Joseph Thomas, **The Universal Dictionary of Biography and Mythology**, New York: Cosimo, 2009, s.260; National Art Library (Great Britain), **A Dictionary of Contemporary Biography**, London and Glasgow: R. Griffin and Company, 1860, s.26-27.

Fakat Veli Paşa'nın bu tahmini her ne kadar doğru olsa da Baraguey'in İstanbul'a Büyükelçi olarak atanmasında, Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yardım etme düşüncesi kadar İngilizler'e karşı daha sıkı bir politika izlemek istemesi de etkili olmuştu. Çünkü General Baraguey'in İstanbul'a gönderilişi, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford'un Bâb-ı Âlî nezdindeki nüfuzunu azaltmaya yönelik önemli bir hamleydi.³³³

Bu ilk tekliften bir sonuç elde edemeyen Bâb-ı Âlî, ısrarlarına devam etti. Kasım ayının ortasında Reşid Paşa, Fransız Büyükelçisi'ne Osmanlı Devleti'nin başarısızlığı durumunda Fransa'nın diplomatik bir girişimde bulunup bulunmayacağını sordu. Bu yönde Reşid Paşa'ya güvence veren³³⁴ büyükelçi, Osmanlı donanmasının Karadeniz'e inme hususunda kendisinin üstesinden gelme ısrarının devam edip etmediğini Reşid Paşa'ya sordu. Zira alınan bilgilere göre Trabzon ve Sinop limanları arasında bulunan bir Rus filosu iki şehir arasındaki iletişimi kesmişti.³³⁵

O günlerde Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmesinin akabinde Beşike Körfezi'nde bulunan müttefik donanması İstanbul'a davet edilmiş ve bu donanma Haliç'e demirlemişti. Mamafih, Karadeniz'e açılma konusuna gelince, her iki devlet de olayı yavaştan almakta ısrarcıydılar. Buna karşın, Osmanlı Devleti, İstanbul ve Karadeniz'e kıyısı olan liman şehirlerini ve burada asker sevki ile meşgul olan gemilerini koruma altına almak zorundaydı. Anadolu ordusuna Batum üzerinden gönderilen sevkiyatın güvenliğini sağlamak üzere Meclis-i Mahsusa toplandı. Buradan çıkan karar, Fransız Amiral Hamelin'in tereddütlerinin Osmanlı yetkililerince de paylaşıldığını göstermekteydi. Zira kış mevsimi dolayısıyla Karadeniz'e bir donanma göndermenin zor olacağı fikri kabul görüp; bunun yerine kılavuz ve karakol hizmeti için bir filonun Karadeniz'e açılması ve hava şartlarının kötüleşmesi durumunda Sinop Limanı'na sığınması kararlaştırıldı.³³⁶

Osmanlı filosunun denize açıldığı sırada bir Rus filosu da Karadeniz'deydi. Hatta 22 Kasım 1853'te Samsun'dan yola çıkan bir ulak, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Lord Stratford'a bu Rus filosunun Sinop civarlarında gezindiğine dair haberi içeren mektubu

³³³ Thouvenel, **Nicolas I et Napoléon III les Préliminaires de la Guerre de Crimée...**,s.349.

³³⁴ Fransız Elçisinin bu diyalogu ülkesinin Dışişleri Bakanına yazarken kullandığı ifade ise oldukça ilginçtir. "...Ben de resmî bir şekilde sık sık sizin yaptığımız gibi güven tazelemenin gerekli olduğu kanısına vardım..." AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 15 Kasım 1853, s.45-47

³³⁵ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 15 Kasım 1853, s.45-47.

³³⁶ Keleş, a.g.t., s.122.

ulaştırmıştı.³³⁷ Osmanlı filosu, Karadeniz'deki hava şartlarından dolayı Sinop'a demirlemek zorunda kaldı. Yoğun sisten yararlanan Rus filosu³³⁸ Osmanlı gemilerine ani bir baskın yaptı. 30 Kasım 1853'te Amiral Nahimof kumandasında on iki parçadan oluşan Rus filosu, Taif adlı Mısır gemisi dışındaki diğer bütün Osmanlı gemilerini yaktığı gibi, şehrin Müslümanlarla meskûn yerleri de Ruslarca bombardımana tutuldu. İki binden fazla Osmanlı askerinin hayatını kaybettiği bu savaş, hem Osmanlı hem de bütün Avrupa kamuoyunda büyük bir tepkiye neden oldu.³³⁹ Artık harbin seyri değişmişti. Müttefikler için de savaş, barışın tek çıkar yolu olmuştu. Avrupa'nın güçlü devletleri bu hadiseyi şiddetli şekilde kınamışlardı.

Sinop baskını öğrenen Bâb-ı Âlî, derhal müttefik filolarına tekrar Karadeniz'e girmeleri konusunda resmî bir çağrıda bulundu. Bu çağrıya cevabında Baraguey, hem Napolyon'un, hem de İngiltere Kraliçesi'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savduklarını ve Büyükdere'de bulunan müttefik donanmalarının şu an için yeterli bir tedbir olduğunu belirtti. Ayrıca müttefikler adına, Rusya'nın Boğazı tehdit etmesi ya da Osmanlı toprağına çıkarma yapma girişiminde bulunması durumunda donanmalarının hiç çekinmeden Karadeniz'e gireceği güvencesini de Bâb-ı Âlî'ye verdi. Ama Rus donanmasının sayısal üstünlüğü, Karadeniz'de mevsim koşulları nedeniyle seyrü sefaının

---

³³⁷ Alexandre William Kinglake, *L'invasion de la Crimée*, (Çev. Theodore Karcher), 2, Bruxelles: In vente chez tous les libraires, 1864, s.34-35.

³³⁸ Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'na girerken, Rusya karşısında özellikle donanma açısından oldukça zayıf kalmaktaydı. Bkz. Ali Fuat Örenç, "Kırım Harbi Deniz Savaşları", **Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Anlaşması (22-23 Mayıs 2006) Bildiriler**, İÜEFAM, İstanbul, 2007, s.19-44.

³³⁹ Fransa'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Baraguey'in Fransız Dışişleri Bakanlığına yazdığı 3 Aralık 1853 tarihli belgede Sinop hadisesi kısaca şu şekilde anlatılmaktaydı: "*Rus filosu Osmanlı donanmasının tüfek menziline gelip yerleştikten sonra, Sinop önlerinde demirlemiş halde bulunan Hüseyin ve Osman Paşaların komutasındaki Osmanlı donanmasına ateş açmaya başladılar. Osmanlı donanması, Ruslar'ın ilk ateşinden önce kenarları gevşetmeye zamanları vardı; ama yapamadılar. Taif gemisi zinciri kırmayı başararak 2 buharlı gemi ve 2 fırkateynin arasından kaçarak açık denize açılmayı başardı. Bu arada açılan ateş neticesinde 20 kadar adam öldü veya yaralandı. Taif'in kaptanı oradan ayrılırken büyük bir patlama duyduğunu söyledi. Bütün Osmanlı gemileri gözden çıkarılmıştı. Çünkü bütün subaylar kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarına ant içmişlerdi.* Bkz. AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 3 Aralık 1853, s.136-137. Sinop filusunda yer alan Osmanlı askerinin sayısı hakkında kesin bir rakam verilememektedir. Sinop'taki Osmanlı filosunun mürettebat sayısı bazı kaynaklarda 4000 ve üzerinde olarak kaydedilmektedir. Mesela Bkz. Besbelli, a.g.e., s.45. Sinop Baskınından sonra teftiş amacıyla buraya gönderilen müttefik gemilerinden Fransız Le Mogador'un kaptanı da Osmanlı askerinin sayısını 4000'in üzerinde göstermektedir. Bkz. AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 9 Aralık 1853, s.167-172. Amiral Slade de bu sayıyı 4200 şeklinde vermektedir. Bkz. Adolphus Slade, *Turkey and Crimean War: A narrative of Historical Events*, London: Smith, Elder and Co., 65, Cornhill, 1867, s.144. Fakat konuyu oldukça detaylı bir şekilde inceleyen Besim Özcan ise Osmanlı filosundaki mürettebat sayısını 2989 olarak vermektedir. Bkz. Özcan, a.g.t., s.126.

zorluğu ve müttefik ordularının bulunduğu durum gibi bazı nedenler ileri sürerek şimdilik böyle bir girişime karşı olduğunu belirtti.³⁴⁰

4 Aralık 1853'te iki müttefik büyükelçi uzun bir aradan sonra tekrar bir araya gelerek neler yapılması gerektiğini tartıştılar.³⁴¹ Fransız temsilcisi Baraguey'in teklifi üzerine bir Fransız gemisinin Sinop'a giderek durumun ne olduğuna ve Rus filosunun bundan sonraki harekâtına ilişkin malumat vermekle görevlendirilmesine karar verildi. Görüşmede farklı fikirler de ortaya atıldı. Mesela Amiral Dundas³⁴², hiç beklemeden Amiral Hamelin ile birlikte harekete geçerek, Sinop sularındaki Rus filosunu abluka altına alıp, boğaza getirme fikrini öne sürdü. Ayrıca Osmanlı donanması için İngiliz ve Fransız filoları da Doğu Karadeniz'de bulunacaklardı. Lord Stratford, Amiral Dundas'ın bu fikrine destek verdi. Fakat Baraguey, olaylara biraz tedbirli yaklaşmayı uygun buldu. Ona göre; konuya ilişkin bilgileri tam olarak elde etmeden harekete geçmemek gerekirdi. Çünkü bu, barışı tehlikeye sokabilecek bir durum olabilirdi. Neticede bir Fransız ve bir İngiliz firkateynin Karadeniz boyunca kontrol amaçlı gezinmesinden yana olan Baraguey'in önerisi kabul edildi.³⁴³

5 Aralık'ta Fransız "*le Mogador*" ve İngiliz "*Retribution*" gemileri, Sinop ve civarındaki Rus gemilerinin durumunu kontrol etmek ve yaralılara ulaşmak amacıyla Karadeniz'e açıldı.³⁴⁴ Her iki geminin kaptanlarına mecbur kalmadıkça herhangi bir Rus gemisine karşı düşmanca bir tutum içerisine girilmemesi emredildi. Görevleri sadece Sinop'taki Rus filosunun durumunu incelemek olan bu iki gemi, eğer zor bir durum ile karşılaşırsa, *le Mogador*'un kaptanı, *Osmanlı toprakları üzerindeki Fransız çıkarlarını*

---

³⁴⁰ BOA. HR.SYS 903-2, (12 Aralık 1853).

³⁴¹ Fransız basınına göre bu görüşmede her iki ülkenin Amiralleri de yer almıştı. Bkz. *Le Siècle*, (16 Aralık 1853).

³⁴² Amiral Dundas ve Amiral Hamelin Napolyon Savaşlarında birbirlerine karşı mücadele etmişlerdi. Bkz. Lawrence Sondhaus, *Naval Warfare, 1815-1914*, Londra ve New York: Routledge, 2001, s.58.

³⁴³ AMAEF, Paris, CPT, 317, Drouyn de Lhuys'dan Baraguey d'Hilliers'e, 21 Kasım 1853, s.131-132. Aslında bunun hemen öncesinde Fransa tarafında bir yetki krizi yaşanmıştı. Akdeniz Filosu Amiral Hamelin, gemilerin harekâtı noktasında Büyükelçi Baraguey ile bir anlaşmazlığa düşmüş ve Deniz ve Koloni Bakanlığı ile bu konuyu aydınlatmak için yazmıştı. Gemilerin harekât emrini Büyükelçi Baraguey'in vereceği kendisine ifade edildikten sonra bu kriz aşıldı. Bkz. AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 25 Kasım 1853, s.102-105.

³⁴⁴ AMAEF, Paris, CPT, 317, Bruck'ten Baraguey d'Hilliers'e, 3 Aralık 1853, s.138; Léon Guérin, *Histoire de la Dernière Guerre de Russie (1853-1856)*, 1, Paris: Dufour, Mulat et Boulanger, 1859, s.56; *Journal des Débats Politiques et Littéraires*, (17 Aralık 1853).

dikkate alarak, Büyükelçi ile haberleşmeye geçecekti. Diğer taraftan bu gemiler, çok güçlü bir filo ile karşılaşılırsa da Rus tarafının komutanına hemen bir protesto çekeceklerdi.³⁴⁵

Bu arada Osmanlı Devleti, 5 Aralık tarihinde iki büyükelçiye eş zamanlı birer nota daha gönderdi. Bâb-ı Âlî'ye göre; Sinop hadisesi, Rusya'nın sahip olabileceğini sandığı Osmanlı topraklarına karşı saldırıya geçeceğinin bir kanıtıydı. Bâb-ı Âlî, yaklaşık bir aydır müttefiklerden ısrarla istenen yardım konusunda ne kadar da haklı olduğunu göstermek amacıyla, “*Yeterli bir güce sahip olmadıkça; Karadeniz’de geniş bir sahil kesimini korumanın olanaksızolduğu*” vurgulanıp, özellikle “*bir(er) gemi göndermenin yetersiz kalacağını*” da ifade etti.³⁴⁶ Yani bu nota aslında iki devleti Osmanlı safında savaşa çağırılmaktan başka bir anlam taşımamaktaydı.

Le Mogador ve Retribution, Karadeniz’deki beş günlük görevlerini tamamlayarak 9 Aralık’ta İstanbul’a döndüler. Amiral Hamelin, aynı gün, le Mogador’un kaptanından aldığı bilgiler doğrultusunda Baraguey’e bir rapor sundu. Bu rapordaki şu ifadeler Sinop’ta yaşanan hadisenin boyutlarını gözler önüne sermekteydi:

“...Türk gemilerinin enkazı hâlâ tütmekte ve iç taraflar hâlâ yanmakta. Gemilere ait bütün eşyalar darmadağın vaziyette. Hâlâ büyük bir oranda demiri, henüz yanmamış korvet (Corvette) topunun iki parçasını, bir kısım buharlı gemi makinesini, zincirleri vb. kurtarabiliriz. Plaj enkaz ile örtülü. Ayrıca denizin sürekli taşıdığı cesetler de karadan bir iki adımlık mesafeye kadar gelmişti... Konumu ve limanı sayesinde ticari bir öneme sahip olan Sinop, artık bu özelliğini kaybetmiş durumda. Bir daha belini düzeltmesi de oldukça zor görünüyor...”³⁴⁷

Sinop baskınına teftiş amacıyla gönderilen ve olayın akıbetine bizzat şahit olan Mogador’un kaptanı ise; Sinop’ta yaşanan vahşeti şu şekilde tasvir etmekteydi:

“...Deniz hâlâ tüten bir gemi enkazında, her yerde gemilerden kalan direkler, kazıklar bulunmakta. Şehir tamamen yakılmış, yıkılmış. Kimileri, Türklerin dağlara kaçmadan önce buraları yaktıklarını iddia etmektedirler. Top güllerinin bazı işaretleri olsa da şehrin Rumlarla iskân olan bölgesi biraz daha rahat. Rus ateşinden korunmuş durumda. Şehrin bu

³⁴⁵ AMAEF, Paris, CPT, 317, Bruck’ten Baraguey d’Hilliers’e, 3 Aralık 1853, s.138. Bu esnada Lord Stratford, Baraguey’e gönderdiği baştercümanı aracılığıyla beklemeyi uygun gördüğünü ve Osmanlı amirallerine danışacaklarını ifade etmişti. Yani hâlâ barış zemininde ısrar edilmekte ve Sinop hadisesi ile ilgili bir soruşturma açılması teklif edilmekteydi. AMAEF, Paris, CPT, 317, Bruck’ten Baraguey d’Hilliers’e, 3 Aralık 1853, s.135-142; Avusturya’ya göre; bu iki geminin Karadeniz’e açılmasından sonra İngiliz ve Fransız gemileri, bu iki geminin vereceği raporlar doğrultusunda Karadeniz’e girebilirlerdi. Bkz. **La Presse**, (20 Aralık 1853).

³⁴⁶ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d’Hilliers’dan Drouyn de Lhuys’a, 5 Aralık 1853, s.139-141; ayrıca bkz. **Le Constitutionnel**, (28 Aralık 1853).

³⁴⁷ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d’Hilliers’dan Drouyn de Lhuys’a, 9 Aralık 1853, s.160-166.

kısmında bulunan 5-6 kahvehaneye yaralıları getirilmiş... Her yer darmadağındı. Dalgaların sürüklediği evler, çürük(ceset) kokmakta... ”³⁴⁸

1827’de Navarin’de Osmanlı donanmasının yakılması esnasında Rus donanmasında genç bir subay olarak görev yapan Rus Amiral Nahimof³⁴⁹, Sinop baskınından hemen sonra Avrupa Konsülüne, kendi haklılıklarını ispatlamak amacıyla bir mektup yolladı. Nahimof bu yazışmasında; Türk gemilerinin Abhazy’a’daki kabileleri kışkırtmak amacıyla sık sık kendi topraklarına geldiklerini ve Sinop’a sığındıklarını iddia etti.³⁵⁰ Nahimof, savaşmamak için ellerinden geleni yaptıklarını ve olayı en kısa sürede bitirmek amacıyla bataryaları bombaladıklarını sözlerine ekledi. Şehre verilen zararı kabul eden Amiral, buna yanan Türk gemilerinin enkazının sebebiyet verdiğini vurgulamaktaydı. Sinop halkına duyduğu sempatiyi(!) belirtmekten de geri kalmayan Rus amiral, bir subayını şehre gönderdiğini, lâkin bir saate yakın Sinop’ta kalan bu subayın muhatap bulamadığını da belirtti. Nahimof’un bundan sonra anlattıkları ise, Rusya’nın Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Ortodoksların hamisi olma isteğinin sadece kendisinden kaynaklanmadığını, Rumların da en az Ruslar kadar istekli olduklarını göstermesi açısından kayda değerdir. “...*Gün boyunca sadece (şehirdeki) Rumlar konuştu... Onları gemime almaları için ayaklarıma kapandılar...*” Bu cümleler, aynı zamanda yapılanı meşrulaştırmaktan başka bir şey değildi. Nahimof, “...*bilmenizi isterim ki Çar’ın Sinop şehrine karşı düşmanca bir amacı yoktu...*” şeklinde sözlerini sonlandırdı.³⁵¹

Hadisenin sonrasında yalnız Fransızlar değil; aynı zamanda İngilizler de Sinop ve Karadeniz’in diğer sahillerinin ne halde olduklarını öğrenmek amacıyla çeşitli çalışmalar yaptı. Bu çalışmalardan kayda değer bir tanesi de Adolphus Slade tarafından yapıldı. Slade, Sinop hadisesinden on beş gün sonra Lord Stratford’a bir rapor sundu. Bu rapor,

---

³⁴⁸ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d’Hilliers’den Drouyn de Lhuys’a, 9 Aralık 1853, s.167-172; AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d’Evolutions de La Meditaranee et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin’den Baraguey d’Hilliers’e, 9 Aralık 1853.

³⁴⁹ Sondhaus, a.g.e., s.58.

³⁵⁰ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d’Hilliers’den Drouyn de Lhuys’a, 9 Aralık 1853, s.172-173. Ayrıca bkz. AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d’Evolutions de La Meditaranee et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin’den Baraguey d’Hilliers’e, 9 Aralık 1853; T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, **Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı**, İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2006, s.145. Burada Amiral Nahimof’un Sinop’taki Avusturya Konsolosuna yazdığı mektuptan bahsediliyor.

³⁵¹ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d’Hilliers’den Drouyn de Lhuys’a, 9 Aralık 1853, s.172-173; ayrıca bkz. AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d’Evolutions de La Meditaranee et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin’den Baraguey d’Hilliers’e, (9 Aralık 1853); **Le Constitutionnel**, (28 Aralık 1853).

Sinop olayının nedenleri üzerinden yola çıkarak Karadeniz’de girişilebilecek bir harekâtın ne gibi riskler taşıdığını ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştı.³⁵²

Sinop baskının Rusya’nın müttefiklere savaş ilanı olduğunun anlaşılmasıyla Karadeniz’de Ruslar’a karşı yeni tedbirler alınmasına karar verildi. Tabii ki öncelikle Ruslar’ın Karadeniz’deki durumlarının ne olduğunun bilinmesi gerekiyordu. Bu amaçla müttefik kuvvetler, Varna’ya bir gemi göndererek Osmanlı Devleti’nin Avrupa sahillerinde Ruslar’ın faaliyetlerini takip ederek buraları güvence altına almaya karar verdiler. Bu misyonla yola çıkan le Heron adlı Fransız gemisi 8 Aralık 1853’te Varna’ya ulaştı. Heron’un verdiği bilgilere göre; Rus gemileri Varna koyu civarında dolaşmaktaydı.³⁵³ Heron’un Varna’daki bir diğer önemli görevi ise stratejik açıdan son derece önemli olan bu mevkinin istihkamata hakkında bilgi toplamaktı.³⁵⁴

Avrupalılar son bir kez diplomatik girişimde bulunmayı uygun gördüler. 12 Aralık’ta Avrupalı Devletler, derhal dört maddelik bir plan hazırladılar. Buna göre; Rusya tarafından Memleketeyn’in mümkün olan en kısa sürede boşaltılması, Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki eski anlaşmaların yenilenmesi, Kutsal Yerlere ilişkin bir anlaşma yapılması ve Bâb-ı Âlî’nin dört devlet ile bu konularda görüşmeye hazır olduğunu beyan

³⁵² AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d’Hilliers’den Drouyn de Lhuys’a, 15 Aralık 1853, s.201-204.

³⁵³ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d’Evolutions de La Meditaranee et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin’den Baraguey d’Hilliers’e, 8 Aralık 1853.

³⁵⁴ 8 Aralık’ta Heron’un kaptanı tarafından hazırlanan rapor şu şekildeydi: “Savunma hatları iyi bir şekilde oluşturulmakta ve Ruslar’a karşı savunma hatları kurulmaktadır. İstihkâmda yaklaşık olarak 200 parça büyük kalibre silah yer almaktadır. Kalenin suru 4 metre derinliğinde bir hendek ile çevrili ve kır kesiminde 2 iyi tabya bulunmaktadır. Şehrin 2000 metre yüksekliğindeki bir yerine bir yeni tabya inşa edilmiş durumdadır. Burası Şumnu yoluna bakan başka bir yapı ile çevrilidir. Bu yapının etrafı tamamen siperlerle çevrilmiş (tabya sepetlerinden ya da toprak çuvallarla oluşturulmuş). Tabya sepeti olanlar mazgal mazgal yapılmış, diğerlerinde ise böyle bir şey yoktur. Varna, hâkim bir konumda değil. Dağların eteği ile deniz arasında geniş bir ova uzanmaktadır ki bu durum şehrin ve istihkâmın yüksek top atışlarına engel olmaktadır. Varna’nın garnizonunda şu an itibariyle 7500 topçu ve piyade bulunmaktadır. Askerler kışlada değil de otel ve kafelerde yatmaktalar. Askerler temizler, ruh halleri de iyi durumda. Varna cephane için gerçekten harikulade bir konuma sahip. Koyun girişini ve iskelede bulunan plajı, 2 atlı batarya savunmaktadır. (deux batteries en feu a Cheval) Şehrin doğusunda yer alan batarya belki sadece koyun bir parçasını ateşe tutabilir. Bunlar sahildeki tek savunma hatlarıdır. Tabii ki bir de 8 parçalı batarya var ki bu günlerde yapılacak ve Galata noktasının en yüksek noktasına yerleştirilecek. Varna’nın konumu gemilere mühimmat yerleştirmek açısından oldukça iyi ve bu iş çok kolay olacaktır. Kır kesiminde istihkamat çalışmaları iyi gitmekte ve kuvvetli bir garnizon gerektirmektedir. 1828’de Ruslar, burayı 2 aydan biraz fazla süren bir zamanda ele geçirdiklerine göre istihkamat beklenenden daha zayıftı. Tuna ordusu hakkında aldığımız bir habere göre, ordu kışlayacağı yere varmış durumdadır. Balçık’a bugünlerde 2 tabur asker’in geleceği haberleri duyuldu. Bâb-ı Âlî’nin Rusya’ya savaş ilanından bu yana sadece 1 adet düşman gemisi görülmüş. Yaklaşık 20 gün önceymiş. Üç harfli bir vapur yelkenlerini kaldırmadan koya girip, tabya topunun yarım menzil mesafesinden geçmiş. Türkler, şüphelenmelerine rağmen geminin üzerine ateş açmamışlar. Burgaz, 200 evden oluşan, garnizonu olmayan, savunmasız bir yer. Bir astsubay tarafından kumanda edilmektedir. Bu şahıs, bir Fransız jandarmanın başkanı ile haberleşmektedir. Emri altında zâbitlik yapan bir düzine süvari bulunmaktadır. İstanbul’dan emir almaktadır.” AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d’Evolutions de La Meditaranee et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin’den Baraguey d’Hilliers’e, 9 Aralık 1853.

edecek bir açıklama yapması kararlaştırıldı. Yapılan bu teklif Osmanlı Devletince uygun bulundu ve kabul edildi. Rusya bu planı reddetti.³⁵⁵

Aslında bu plan, zaman kazanmak için yapılan diplomatik manevradan başka bir şey değildi. Nitekim Fransız ve İngilizler gizli ittifak görüşmelerinde bulunuyorlardı. 16 Aralık 1853'te Napolyon, İngiltere'ye Rusya'nın Sinop baskınına telafi etmesini ve Karadeniz'deki Rus gemilerinin Sivastopol'a geri dönmesini zorunlu kılan bir plan önerdi. Bu plana göre; eğer Osmanlı gemileri ya da topraklarına karşı Ruslar tarafından herhangi bir saldırıda bulunulursa, İngiltere ve Fransa donanmaları bu harekete derhal karşılık vereceklerdi Napolyon, bu planın uygulanması konusunda son derece ısrarlıydı. Napolyon'un teklifi yaklaşık bir hafta İngiltere kabinesinde tartışıldıktan sonra kabul edildi.³⁵⁶ Bu şekilde İngiltere'ye Karadeniz'e tek başına girme tehdidinde bulunan Fransa için Osmanlı topraklarının korunması demek; Avrupa'daki dengenin korunmasıydı. Bu dengeye ilk darbe, Memleketeyn'in işgaliyle vurulmuştu ve savaşın bundan sonra daha fazla ertelenemezdi.³⁵⁷

III. Napolyon'un İngiltere ile müttefik olma çabaları, Fransa kamuoyunda bazı tartışmaları da beraberinde getirdi. III. Napolyon'un ısrarla amcası I. Napolyon'un iktidarına son veren Waterloo savaşının galibiyle ittifak yapmak istemesi kamuoyu tarafından şaşırtıcı bir gelişme olarak izlenmekteydi. III. Napolyon'un bizzat kendisi, amcasının sonunu hazırlayanın Rusya değil de İngiltere olduğuna inanmaktaydı ve buna rağmen İngilizler ile müttefik olma isteği ünlü yazar Victor Hugo tarafından aptalca bir manevra olarak değerlendirildi.³⁵⁸

3.2.1. Sinop Baskını ve Fransız Kamuoyu

Sinop hadisesi, Fransız kamuoyunda gerçekten de derin bir etki yarattı. 30 Kasım 1853'te meydana gelen Sinop olayı, dönemin iletişim şartlarından dolayı Fransız basınında ancak aralık ayının ortalarından itibaren tartışılmaya başlanabilmişti. Daha ziyade, III. Napolyon döneminin resmî yayın organı olan *le Moniteur d'Universelle* gazetesindeki haberlerden yola çıkan Fransız matbuatı Sinop baskını, katliam ve felaket olarak

---

³⁵⁵ Georges Klapka, *La Guerre d'Orient en 1853-1854 jusqu'à la fin de juillet*, Genève: Lib. Etrangère de Lauffer et C., 1855, s.10; Guérin, a.g.e., s.56.

³⁵⁶ Kinglake, a.g.e., s.42-44. Frederick Arthur Simpson, *Louis Napoleon and the Recovery of France (1848-1856)*, London: 1923, s.239, Anderson, a.g.e., s.147.

³⁵⁷ Anderson, a.g.e., s.148; Guérin, a.g.e., s.57.

³⁵⁸ Simpson, a.g.e., s.243-244.

nitelendirmekteydi. Olayın detaylı bir incelemesi; ancak üç ay sonra *Moniteur*'de yayınlanabildi.³⁵⁹ Fransa ve İngiltere, Sinop olayını 11 Aralık 1853 tarihinde Viyana'dan gelen acil telgraf ile öğrenmişlerdi. *Moniteur*, 12 Aralık'taki sayısında bu bilgiye yer verdi.³⁶⁰

Fransız matbuatı, Sinop faciasını Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik saldırgan tavırlarına göz yuman İngiliz ve Fransız hükümetlerinin yanlış politikalarının bir sonucu olarak değerlendirmekteydi. Fransız basınına göre bu hadise, müttefiklerin izlemiş olduğu pasif politikanın iflas ettiğini göstermiş ve en azından Rusya'ya karşı, baskı uygulanmasını içeren, bir takım önlemlerin uygulanabileceği daha aktif bir siyâsetin izlenmesini de zorunlu hale getirmişti.

İlk gelen haberlerde ölü sayısı gerçeğin çok üstündeydi. Bu nedenle Fransız kamuoyu Rusya'ya karşı büyük bir öfke besliyordu.³⁶¹ Fransız kamuoyunda Ruslar'a duyulan bu öfke, Napolyon tarafından da paylaşılmaktaydı. "*Onun bu duygusu, Osmanlıya duyduğu acıma duygusundan daha şiddetliydi.*"³⁶² Görevlerinin, Türk topraklarını korumak olduğunu İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi'ne ifade eden Fransa Hâriciye Nâzırı M. Drouyn de Lhuys, bunun için Karadeniz'in müttefik donanmalarınca abluka altına alınmasını İngiliz hükümetine teklif etti. Sinop'taki felaketin bir benzerini engellemek adına "*Tuna'da olmasa bile en azından (Kara)deniz'de Rusya'yı ateşkes'e zorlamak gerektiğini*" ifade etti.³⁶³

---

³⁵⁹ General Paixhans tarafından yayınlanan bu makale gazetenin eki olarak verilmişti. Bkz. Henri Joseph Paixhans, "Observations sur l'Incendie, dans la Mer Noire, des Bâtiments Turcs par les Flottes Russes", *Le Moniteur d'Universelle*, (21 Şubat 1854).

³⁶⁰ Telgraf metni için bkz. *Journal des Débats Politiques et Littéraires*, (13 Aralık 1853); *La Presse*, (13 Aralık 1853); *Le Constitutionnel*, (13 Aralık 1853); *Le Siècle*, (13 Aralık 1853). Bazı kaynaklarda bu tarih 14 Aralık olarak verilmektedir. Bkz. Kinglake, a.g.e., s.40. *Journal des Débats Politiques et Littéraires*'de çıkan haberde Sinop'un, jeopolitik konumu ve Anadolu'da İstanbul'dan sonraki yegane askerî tersane olması hasebiyle son derece önemli olduğu ifade edilmişti. Hatta daha 1808'de Amiral Duckworth'un İstanbul'a girme teşebbüsünden sonra Sinop'un İstanbul'un savunması için stratejik önemini anlayan dönemin Fransız Büyükelçisi Sebastiani Sinop'a iki mühendis ve subay göndererek buranın istihkâmının kuvvetlendirilmesine ilişkin çalışmalar yaptırmıştı. Daha önce 1807'de Ruslar tarafından Trabzon'a yönelik denizden bir saldırı girişimi olmuşsa da Sinop'a karşı bugüne kadar böyle düşmanca harekette bulunulmadığı da makalede vurgulanmıştı. Savaşın devam edebilmesi için Osmanlı Devleti'nin şehrin istihkâmını, Sebastiani'nin yaptırdığı gibi, modern bir şekilde yapmasının zorunlu olduğu, aksi taktirde Ruslar'ın Türklerin karşısında avantajlı konuma geçecekleri gibi, İstanbul ile Erzurum'daki ordunun da iletişimi açısından Sinop'un önemi vurgulanmıştı. *Journal des Débats Politiques et Littéraires*, (13 Aralık 1853).

³⁶¹ Fransızlar gerçek ölü sayısını, savaştan kurtulan bir Trabzonlu gemicinin memleketine dönerek olayı anlatması ile öğrenebilmişlerdi. Bkz. Pierre de la Gorce, *Histoire du Second Empire*, Paris: Librairie Plon, 1908, s.198-199.

³⁶² De la Gorce, a.g.e., s.198-199.

³⁶³ De la Gorce, a.g.e., s.199.

Sinop baskınının sonuçlarına ilişkin olarak ilk ciddi değerlendirmelerden biri *Journal des Débats Politiques et Littéraires*'de yayımlandı. Armand Bertin imzalı makalede, Sinop hadisesi, Fransa ve İngiltere'nin savaşa girme nedeni olarak görülmekteydi. Bertin, Sinop hadisesinin İngiltere'de büyük bir sansasyona neden olduğuna ve bunun etkisiyle İngiliz matbuatında hiç alışık olunmayan şekilde sert ve savaş yanlısı yayınlar yapıldığına dikkat çekmişti. *Times*'ın yanında *Daily News* ve *Morning Post* gazetelerinde de savaş yanlısı makaleler kaleme alındığını ve bunların Fransız kamuoyunu oldukça şaşırttığını dile getiren Bertin, İngiliz matbuatına dayanarak, müttefik filoların Karadeniz'e girmesinin Viyana kararlarını tersine çevireceğini ve bunun savaş talep etmek anlamına geldiğini ima etmişti. Ayrıca, *Times*'ta yer alan savaş dolu ifadelerin gerçekten uzak şeyler olmayacağını da belirtmekteydi.³⁶⁴

Sinop faciasına ilişkin bir başka önemli değerlendirme de dönemin ünlü Fransız politikacılarından ve gazetecilerinden olan *Émile de Girardin* tarafından yapıldı. Viyana kararlarını zaman kaybı olarak değerlendiren *le Siècle*'in³⁶⁵ kurucusu olan *de Girardin*, Sinop'ta yaşanan faciayı, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin pasifliği ile ilişkilendirip, ortak hareket edemeyen her iki ülke büyükelçi ve amirallerini de bu faciada pay sahibi olmakla itham etti. Ona göre; eğer zamanında daha dikkatli bir politika izlenseydi, müttefik filoların yardımıyla Osmanlı donanması, nitelik ve nicelik bakımından Rus donanmasına eşit düzeyde olabilirdi. *De Girardin* nazarında bu dakikadan sonra müttefiklerin yapması gereken iki şey vardı. Müttefik filo ya harekete geçecek ya da, uzun zamandır olduğu gibi, yerinde sabit kalacaktı. Birinci şıkta müttefik donanması, Osmanlı Devleti'ni koruduğunu gösterecek veya Sinop'u Sivastopol'a karşı korumak için Karadeniz'e girecekti. Doğal olarak bu durum, Rusya'ya karşı doğrudan zor kullanmayı beraberinde getirecekti. İkinci şık ise; dolaylı yoldan Osmanlı Devleti'ni baskı altına almak demektir. Ama her iki durumda da beklemeye dayalı pasif politika sona erecekti. Ayrıca karşısında savaşa karar vermiş bu üç ülkeyi gören Rusya kolektif bir savaşı kolayca göze alamayacaktı.³⁶⁶

Rusya ile savaşın eşiğine gelmiş olan Fransa için, Ruslar'ın Karadeniz'deki donanma üstünlükleri üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir sorundu. *Journal des Débats Politiques et Littéraires* gazetesinden Xavier Raymond, Rus kaynaklarına

---

³⁶⁴ *Journal des Débats Politiques et Littéraires*, (15 Aralık 1853).

³⁶⁵ *Le Siècle*, (14 Aralık 1853).

³⁶⁶ *Le Siècle*, (17 Aralık 1853).

dayanarak³⁶⁷Rus donanmasının söylenenden de fazla olduğunu kabul etmekle birlikte, müttefiklerin desteği ile Türk donanmasının Karadeniz’de Ruslar’a karşı mücadele edebileceğini de düşünmekteydi. Yazısının devamında Fransız basınında olaya ilişkin abartılı bilgiler olduğunu kabul eden yazar,

“...unutmamak gerekir ki Sinop’ta Osmanlı donanmasının sadece az bir kısmı yok edilmiştir. On üç donanımlı savaş gemisi Boğaz’a girmiştir. Aynı anda el değmemiş buharlı fırkateynler de Müşaver Paşa komutasında buraya/Boğaza gelmişlerdir. Diğer taraftan daha önce ifade ettiğimiz yok olan Türk gemilerinin sayısının biraz abartılı olduğunu ve imparatorluğun diğer limanlarında bulunan bazı arızalı gemilerinde Osmanlı donanmasında yer alacağını da dikkate almak gerekir...”

Diyerek bir anlamda Fransız kamuoyuna Osmanlıların güçlerinden çok fazla bir şey kaybetmediklerini anlatmak istemişti. Ama Xavier, “...her halükarda iki ülkenin donanmaları ile alakalı resmî yayınlarını öğrenmeden olumlu bir şey de söyleyemeyeceğiz...” diyerek yine de ihtiyatı elden bırakmamıştı. Sinop hadisesinden sonra, İstanbul’dan gelen acil telgrafla Avrupa kamuoyunda Osmanlılar lehine büyük bir duygu/sempati oluştuğunu belirten Xavier, İngiliz ve Fransız Amiral ve Büyükelçilerinin bu konuda yapılması gerekenler için bir araya geleceklerini duyurup, bu konuda Fransız kamuoyuna güvence vererek yazısını sonlandırmıştı.³⁶⁸

Yukarıda belirttiğimiz Times’ta yayınlanan savaş yanlısı ve İngiliz hükümetini bu güne kadar bekleyerek büyük bir hata yapmakla suçlayan makale Fransız basınında geniş yer buldu. Makalenin yayınlanmasından sonra Redcliff’e İngiliz Hükümeti tarafından bazı yeni emirler gönderildi. Aynı manevrayı Fransız Hükümeti’nden beklediklerini söyleyen *Lamarche* imzalı makalede, Redcliffe’e gönderilen emirlerin içeriğinin bilinmediği ama kulislerde dolaşan dedikodulara göre; bu emirlerin kesin/katı olup, Viyana kongresinden alınan kararları askıya alabilecek nitelikte olabileceği belirtildi.³⁶⁹

Sinop hadisesi kadar müttefik filoların Karadeniz’e girmeleri de Fransız basınında geniş yer buldu. Fransız basınına göre; müttefiklerin bu girişimi Fransızlar’ın resti ile gerçekleşebilmişti. *La Presse*’de çıkan bir habere göre; Fransız Hükümeti, İngiltere’ye Sinop hadisesinden sonra artık taraf olmalarının gerekliliğini açıkça beyan etti ve eğer İngiltere, Fransa ile birlikte Karadeniz’e girmeyi reddederse Fransa bunu tek başına

---

³⁶⁷ **Le bulletin d’Odessa.**

³⁶⁸ **Journal des Débats Politiques et Littéraires,** (15 Aralık 1853).

³⁶⁹ **Le Siècle,** 16 Aralık 1853).

yapacaktı. Bunun üzerine Aberdeen hükümeti aynı gün bu isteğe olumlu yanıt verdi. Sonuç olarak iki devletin filolarının Karadeniz'e girmelerine karar verildi.³⁷⁰

Journal des Débats Politiques et Littéraires'de 17 Aralık 1853'te yayınlanan makalede Fransız Mogador ve İngiliz Retribution gemilerinin Karadeniz'e girmelerinin önemine değinildi. Çünkü bu iki firkateyn, her iki filonun en güçlü gemileriydi.³⁷¹ İstanbul'dan gelen bir telgraf Fransız kamuoyunda heyecan yaratmıştı. Bu haberde Hebe adlı İngiliz ticaret gemisinin, Trabzon açıklarında Ruslar tarafından taciz edildiği bilgisi yer almaktaydı. Fransız basınına göre; eğer bu haber gerçek ise Sinop hadisesinin İngiliz kamuoyunda meydana getirdiği öfkeyi arttıracak çok önemli gelişmeler yaşanabilirdi.³⁷² *Le Mogador ve Retrubution*'un Karadeniz'e girmelerinin hangi amaçla olduğu ve savaşın bir işareti olup olmadığı da Fransız matbuatını oldukça meşgul etmişti. Bazı yayın organlarına göre iki geminin Sinop olayı için gönderilmeleri iki donanmanın Karadeniz'e gireceğinin işareti olarak yorumlanmaktaydı.³⁷³ Özellikle *la Presse* gazetesi, müttefik donanmalarına ait bu iki geminin hareketinin bir sonraki adımının müttefik filonun tamamen Karadeniz'e girmesi olacağına ısrarcıydı. Aralık ayının 12'sinde İstanbul'dan gelen haberleri kaynak gösteren gazete; Ruslar'ın Osmanlı kıyılarına çıkarma yapması durumunda iki filonun Karadeniz'e gireceğini belirtmiş ve bu haberi olumlu bir şekilde karşılamıştı.³⁷⁴

La Presse iki gün arayla verdiği haberlerle bu konuya değindi. İlk gün, Osmanlı Devleti'nin Palmerston ve Bruck'ün Viyana görüşmelerine ilişkin teklifini reddetmesi üzerinde duruldu. Bâb-ı Âlî sadece Rusya'nın isteklerinden vazgeçmesi şartıyla görüşmelere başlayacaktı. Ayrıca her iki ülkenin amiralleri de Karadeniz'e açılmak için hazır beklemekteydi ve müttefik firkateynlerin geç gelmeleri de bununla bağlantılıydı. Bir sonraki gün ise Berlin'den gelen telgrafta ve *Journal Francfort* gazetesinde Mogador ve Retrubition gemilerinin gönderilmelerinin müttefik filolarının Karadeniz'e gireceklerinin işareti olmadığına ilişkin haberleri İngiliz *Morning Cronicle* gazetesinin Fransız ve İngiliz Büyükelçilerin ayın onunda bir araya gelerek Karadeniz'e girme konusunda emirleri

---

³⁷⁰ *La Presse*, (27 Aralık 1853); Taylor, a.g.e., s.58-59; İngiliz ve Fransız Hükümetleri arasındaki yazışmalar için ayrıca bkz. Temperley, a.g.e., s.515-516.

³⁷¹ Her iki gemi de 600 beygir gücündeydi. Aynı haberde Karadeniz'e açılması beklenen bir diğer gemi olarak Charlemagne gösterilmişse de bu haber doğru çıkmamıştır. **Journal des Débats Politiques et Littéraires**, (17 Aralık 1853).

³⁷² **Journal des Débats Politiques et Littéraires**, (17 Aralık 1853).

³⁷³ Mesela bkz. **Le Constitutionnel**, (18 Aralık 1853).

³⁷⁴ **La Presse**, (24 Aralık 1853).

beklemeye başlandığına dair haberi ile *Times* gazetesinde çıkan ve son derece sert ve savaş yanlısı makaleyi örnek göstererek iddialarında haklı olduklarını ispatlamaya çalışmışlardı.³⁷⁵ Müttefik filonun Karadeniz'e girmesi haberini *la Presse*, 26 Aralık'taki sayısında olumlu bir gelişme olarak ele almaktaydı. *Le Siecle* gazetesinin 13 Aralık'taki sayısına atıfta bulunarak, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin, müttefik filonun Karadeniz'i işgal emrini aralarında konuştuklarından bahsetmekteydi. Hatta *la Presse*, Karadeniz'de savaş alanını gösteren bir haritayı okurları için ek olarak vermişti. Gazetede müttefik filonun bundan sonra nasıl bir rol oynayacağı konusu tartışmaya açılmış ve filonun varlığının bile Osmanlı Devleti için, en azından bir güvence olacağı ve bu şekilde Kafkasya ve Batum'daki orduya asker ve erzak temininin rahat bir şekilde yapılabileceği söylendi.³⁷⁶

Müttefik donanmanın Karadeniz'e girmesine ilişkin olarak en çarpıcı makalelerden birisi *la Presse* gazetesinin Yazı İşleri Müdürü A. Nefftzer tarafından kaleme alınmıştı. Alınan kararı geç kalmış bir hareket olarak değerlendiren Nefftzer, yazısına "...eğer geç kalmış bu emir için uzun süre beklenmeseydi, gerçekten de Osmanlı Devleti'nin donanmasının dörtte birine mal olan ve ülkelerini savunan dört bin vatanseverin ölmesine neden olan Sinop faciasına üzölmeye gerek kalmayacak mıydı?..." şeklinde çarpıcı bir soruyla başlamıştı. Makalesinin devamında yazar, benzer bir hareketin önünü alabilmek için doğal ve kaçınılmaz olarak sadece olayların şiddetlenmesini değil aynı zamanda düşmanlığı da sona erdirecek bir tedbirin alınmasını zorunlu görmekteydi. Daha önce bahsettiğimiz gibi Rus donanmasının nicelik ve nitelik bakımından üstünlüğünün Fransız kamuoyunda yarattığı endişe burada da dile getirilmişti.³⁷⁷ Yazara göre buna rağmen Rusya, müttefiklerle savaşı göze alabilecek durumda değildi. Bu durumda sorunun halledilmesi için Fransa açısından tek yol gözökmekteydi. Yazar aleni bir şekilde Rusya'ya karşı tek çıkar yolun zor kullanmaktan geçtiğine inanmaktaydı.³⁷⁸ Sinop baskının Rusya'ya

---

³⁷⁵ **La Presse**, (25 Aralık 1853).

³⁷⁶ **La Presse**, (26 Aralık 1853).

³⁷⁷ "...Lâkin Rus donanmasının diğer üç devletin donanmasına eşit olduğunu söylemek gerekir..." **La Presse**, (27 Aralık 1853).

³⁷⁸ "... Pekî, Rusya eşit olmayan bir savaşta körü körüne filosunu tehlikeye atarak bir savaşa girebilecek midir? Cevap sorunun içerisinde yatmaktadır. Kanaatimize göre; Sinop faciasını öğrendikten sonra, dediğimiz gibi bu işi zorla çözecek donanıma sahibiz. Yine diyoruz ki bu sonun başlangıcıdır. Başka türlü asla olamayacaktır..." **La Presse**, (27 Aralık 1853).

köşeye sıkıştırdığını düşünen Nefftzer'e göre³⁷⁹ Çar Nikola'nın önünde iki seçenek vardı. Ya bu küçük düşürücü ve aşağılayıcı durumu belirsiz bir şekilde devam ettirecek ya da zorla aldığı Memleketeyn'i boşaltacaktı. Bunlardan birisini seçmesi bile Çar'ın en azından kibrini yok edecek ve diplomatik yolları düşündürecekti. Müttefik donanmalarının Karadeniz'e geç girmelerini üzüntü verici olarak bulan yazara göre; "...Fransa ve İngiltere sayesinde belirsizliğin tehlikeleri ortadan kaldırılmış ve kangren olan yaraya" müdahale edilmişti. Nefftzer, Sinop hadisesinin baş müsebbibi olarak da Aberdeen'i göstermekteydi. Aberdeen'in can sıkıcı direnişinden sonra, alınan bu kararlar birlikte Avrupa'nın altı ay süren kararsızlıktan, Türkiye'nin ise fazla ve boş yere kurban vermektan kurtulduğunu belirten Nefftzer, iddiasını daha da ileri götürerek Prut'un geçilmesi ve Memleketeyn'in işgalini de Aberdeen'in kabahatli tarafgirliğine bağlamıştı.³⁸⁰ Sonuç olarak Karadeniz'e girmenin iki ülkenin çıkarlarını daha da sağlamlaştıracağını savunan Nefftzer, çarpıcı bir soruyla başladığı makalesini aynı şekilde sonlandırmıştı: "...Ne zamandan beri bir yangın çıktığında itfaiyenin varışından korkulmaktadır?..."³⁸¹

Sinop hadisesinin Fransa üzerindeki en önemli yansımaları şüphesiz Napolyon'un, Çar Nikola'ya yazmış olduğu mektuptan okuyabiliriz. 29 Ocak 1854'te yazılan bu mektupta, o ana kadar, bu olaya tarafsız kalmayı yeğlediklerini, ama Osmanlı Devleti'nin kendilerinden yardım talebini de haklı bulduklarını dile getiren Napolyon, Sinop baskınına kadar Osmanlı Devleti'ne, pasif bir korumacılıkla yaklaştıklarını ama bu olayın Fransa'nın kesin bir konum almasına neden olduğunu Çar'a açık bir şekilde belirtmekteydi: "...Bunu politik bir başarısızlık olarak değil de askerî onurumuz olarak kabul ediyoruz. Sinop'taki topların gülleleri Osmanlı Devleti'ne karşı milli bir saygı duyan bütün İngiliz ve Fransızlar'ın kalplerinde acılı bir şekilde yankılandı..."³⁸² Napolyon, Çar Nikola'ya İngilizler ile beraber aldıkları kararı da sert bir şekilde ifade ederek, müttefiklerin kararlılığını ortaya koyarak artık savaş ya da barışta karar kılmanın zamanın geldiğini belirtmekteydi:

---

³⁷⁹ "... Rusya, ne Sivastopol'da mahpus bir şekilde kalabilecektir ne de bunu isteyebilecektir. Bu durum Rusya'yı bütün Avrupa'nın gözü önünde zayıf ve aşağılık bir konumda gösterebilir..." **La Presse**, (27 Aralık 1853).

³⁸⁰ Nefftzer acımasızca eleştirdiği Aberdeen'in ilerleyen zamanlarda yaptığı hataların bedelini ödeyeceğini de sert bir şekilde ifade etmekteydi: "(Aberdeen), kefaretini ödeyecektir. Zaten bu süreç başladı. Lord Palmerston'un gözünde yüz kızartıcı bir konuma düşmek zorunda kaldı..." **La Presse**, (27 Aralık 1853).

³⁸¹ **La Presse**, (27 Aralık 1853).

³⁸² Napoléon, a.g.e., s.III-VIII; Yon, a.g.e., s.82; Türkgeldi, a.g.e., s.329-332; De l'isere, a.g.e., s.39-42.

“...Toplarımızın ulaşabildiği her yerde ittifakımıza saygı gösterilmesi zorunludur...Açıkçası, derhal ve kesin bir ateşkes veya kesin bir kopuş zorunludur...” barış yapmanın şartları da çok açıktı: “...Rus ordusu, prenslikleri, bizim filolarımız da Karadeniz’i terk edecek. Direk olarak Osmanlı ile bir anlaşma imzalamayı tercih eden Majesteleri, dört devletin güvencesi altında olacak olan bir anlaşma için Sultanın tam yetkili bir temsilcisi ile görüşmelere başlayacak bir elçi atayacak. Majestelerinin kabul edeceği bu plan için İngiltere Kraliçesiyle hemfikiriz. Sakinlik tekrar tesis edileceği gibi, herkes de memnun olacak. Bu planda hiçbir şey Majestelerinin saygınlığını ve onurunu zedelemeyecek...”

Napolyon mektubunun sonuna, Çar’ın bu barış planını reddetmesi halinde savaşın başlayacağını ve müttefiklerin savaşa ordularını göndermek zorunda olacaklarını da ekledi.³⁸³

Napolyon’un bu mektubundan birkaç gün sonra Paris Sefiri Veli Paşa, Fransız Hâriciye Nâzırı ile bir araya geldi. Veli Paşa’ya mektubun içeriğinden bahseden Fransız Nâzır, Rusya’nın bu mektubu ilan-ı harb addedeceğinin Fransa Parlamentosu tarafından bilindiğini, hatta Fransız kamuoyunun da bütün bu hadiselerin nedenini bilmesi için Rusya ile olan yazışmaların *Moniteur* gazetesi tarafından basıldığını izah etti. Bunun dışında elçiliklerin *kat’ı muhaberatından* sonra artık Osmanlı Devleti’ne gereken yardımların yapılmasının zamanının geldiğini de belirtti. Bu sebeple Fransa, şubat ayının sonuna kadar ordusunu 650.000 askere yükseltecek ve Afrika’da bulunan askerler de General Pelissier kumandasında 20.000 topçu ve süvari hazırlanacağını ve İstanbul’a tedarikleriyle beraber 50.000 asker yollanacaktı. Yine de bu askerler hemen yollanmayacaktı. Fransa son ana kadar bekleyecekti. Yardım kuvvetleri, Rusya’nın Tuna’yı aşması ve bir yere saldırması durumunda, o tarafta bulunan Osmanlı askerinin kâfi gelmeyeceğine kesin kanaat getirildiğinde hemen on gün zarfında yollanacaktı.³⁸⁴

Fransa bir taraftan Osmanlı Devleti’ne bu konuda ciddi olduğunu da göstermek istiyordu. Bu doğrultuda Toulon Limanında bulunan yedi adet savaş gemisini Osmanlı refakatinde bulunan gemilere ilave olarak gönderdi.³⁸⁵ Fransa Osmanlı Devleti’ne donanma yollamışsa da karadan henüz asker yollamamıştı. Fransa ve İngiltere karadan ordu yollanması konusunda henüz anlaşmaya varamamışlardı. Çünkü kara ordusunun hazırlanmasında ordunun sevkiyatında ikamet edilecek yer, gerekli olan yiyecek ve içecek ile mühimmat işlerinin halledilmesi uzun zaman almaktaydı ve ayrıca oldukça masraflıydı. Bu iş için Fransa tarafından Colonel Arnud ve İngiltere tarafından dahi Bourgon’un

³⁸³ Napoléon, a.g.e., s.III-VIII.

³⁸⁴ BOA. HR.SYS.905-1, Lef 97, (11 Ca 1270/9 Şubat 1854).

³⁸⁵ BOA. HR.SYS.905-1, Lef 98, (11 Ca 1270/9 Şubat 1854).

görevlendirilmişti. Fransızlar, gönderilecek askerlerin 4/1 masrafını Fransa'nın, geriye kalanın ise İngiltere tarafından karşılanması için İngiltere'ye teklif sunmuştu.³⁸⁶

18 Şubat Pazar gecesi Napolyon'un resmî bir davette Paris Sefiri Veli Paşa'yı kabul etti. Bu davette Napolyon, Veli Paşa'ya "Çar'ın cevabının geldiğini ve teklif edilen sulhun kabul edilmediğini" söyledi. Veli Paşa daha sonra yaşananları şu şekilde anlatır:

*"Ben de kendisine bu durumda savaşın kaçınılmaz olduğunu ifade ettiğim de o da bunu onayladı. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne yardım etmek amacıyla Cezayir'den 4000 Müslüman'ın da bulunduğu askerleri yollayacaklarını sözlerine ekledi. Daha sonra Hâriciye Nâzırı ile olan mülakatımda Pire, Pireveze civarlarında ahalinin bazı uygunsuz davranışlarının olduğunu duyduklarını ve Yunan sınırında bulunan bu yerlerde halkın isyan etmeye meyilli olmalarıyla bundan Rusya'nın karlı çıkmaması için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği konuşulmuştur. Ayrıca bana artık ilan-ı harb etmelerinin zorunluluk teşkil ettiğini de ima eder yollu beyan etti. Çar'ın cevabını okuyanlardan birisinde rivayet edildiğine göre; Çar askerlerine güvenerek 1812'de nasıl cevap vermişlerse yine aynı cevabı vereceklerini belirtmiş olup bu da ilan-ı harp etmekten başka bir şey değildir denilmektedir."*³⁸⁷

Çar Nikola'nın bu cevabından sonra Petersburg'daki Fransa elçileri de orayı terk ettiler. Artık hem İngiltere hem de Fransa Osmanlı Devleti'ne en kısa sürede karadan da yardım edeceklerini beyan ettiler. Fransızlar bu itibar ile Osmanlı Devleti'ne ilk olarak 40-50.000 kadar asker yollamaya karar verdi.³⁸⁸ 19 Mart 1854'te Rus Bakan Kont Nesselrode, İngiliz ve Fransız Büyükelçilerine, Çar Nikola'nın kendisine yollanmış olan notlara cevap vermeyeceğini bildirdi. Ayın yirmi yedisinde Napolyon, Senato'ya ve Legislative Corps'a, Rus kabinesinin kararının Rusya ve Fransa arasında savaş durumu olduğunu ortaya koyduğunu ifade etti. İngiltere Kraliçesi de benzer ifadeleri Parlamento'da dile getirdi.³⁸⁹

3.3. Fransız ve İngiliz Filolarının Karadeniz'e Girişi

Tam bu günlerde Osmanlı Devleti, müttefiklere Ruslar'ın kendi topraklarına yönelik tüm faaliyetlerine karşı filosunu Karadeniz'e göndermek isteğini açık bir şekilde ifade etti. Fakat hâlâ müttefikler, ortak bir karar verip harekete geçememişlerdi. Lord Stratford, bu isteğe kesin bir şekilde katılırken, Baraguey temkinli davranmakta ısrarcıydı. Baraguey, böyle bir durumun Fransa adına avantaj sağlamasının zor görüldüğünü düşünmekteydi. Ruslar'ın Osmanlı topraklarına saldırması durumunda gemilerin

³⁸⁶ BOA. HR.SYS.905-1, Lef 97, (11 Ca 1270/9 Şubat 1854);Lef 98, (11 Ca 1270/9 Şubat 1854); Lef 103, (18 Ca 1270/16 Şubat 1854); HR.SYS.905-1, Lef 97, (11 Ca 1270/9 Şubat 1854).

³⁸⁷ BOA. HR.SYS.905-1, Lef 104, (21 Ca 1270/19 Şubat 1854); ayrıca bkz. Yon, a.g.e., s.82; Türkgeldi, a.g.e.,s.332-336.

³⁸⁸ BOA. HR.SYS.905-1, Lef 105, (22 Ca 1270/20 Şubat 1854).

³⁸⁹ Abbott, a.g.e., s.545.

Karadeniz'e inmesine müsaade edilmesi gerektiğini Lord Stratford'a ifade etti. Fakat İngiltere için artık savaş başlamıştı ve Stratford, Baraguey'in bu önerisini reddetti. Aslında bu öneri Fransa'nın diplomasi alanında ikili oynadığı şüphesini beraberinde getirirse de Fransa açısından durum biraz farklıydı. Baraguey, bir tarafta Reşid Paşa'ya bu konuda destek olacaklarını söylemiş hatta "*Fransa'nın iyi donanımlı buharlı gemileriyle Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı avantajlı bir şekilde savaşabileceği kanısında olup, bu konuda Fransız Hâriciye Nâzırının bütün alakasını çekmeye çalışacağını*" da ifade etmişti.³⁹⁰ Baraguey, diğer taraftan da İngilizler'e ihtiyatlı davranılmasını önermekteydi.³⁹¹ Ani fikir değişikliğinin nedeni Fransız Amiraller ile yapılan görüşmelerdi. 21 Aralık 1853 tarihinde Fransız Büyükelçisi, Lord Stratford'a açık bir şekilde donanmalarının Karadeniz'e inme hususunda aklına üç temel sorunun takıldığını belirtti. Bu soruları da *gerekliklik, yararlılık, fırsat* olarak açıkladı. Baraguey, Lord Stratford'a; Amiral Dundas ve Hamelin ile bir toplantı yaptıklarını ve bazı kararlar aldıklarını söyledi. Alınan bu kararlara göre; Varna ve Sinop arasına hafif gemiler gönderilecek ve bu gemiler, kıyılarda gezip, Rus gemilerinin hareketlerini gözlemleyeceklerdi. Lord Stratford'un müttefik filolarının Karadeniz'de gezmesini ve Sinop'ta demirlemesi önerisini ise Fransa'nın çıkarlarına uymayacağı için reddetti. Ona göre, bu şekilde hareket etmek Fransız Hükümetinin politikasıyla çelişmekteydi. "*...Zira filoyu ikiye bölmek, hükümeti ikiye bölmek gibi olup, Doğu Sorunu'nun başlangıcından beri harika şekilde yürüyen filomuz için uygun değildir...*" diyerek, sadece bir buharlı fırkateynin İngiliz filosuna katılmasını önerdi. Kendisinin de belirttiği gibi hâlâ fikir ayrılıkları söz konusuydu.³⁹²

Daha sonra yapılan görüşmeler neticesinde 25 Aralık 1853 tarihinde Fransa ve İngiltere Karadeniz'e açılma konusunda kesin bir anlaşmaya vardı. Amiral Hamelin ve Dundas eşit sayıda gemilere sahip olacaklardı. Lord Stratford ile Baraguey de Amirallere gönderilecek emirler konusunda anlaştilar. İki filo, Osmanlı topraklarına yönelik bir Rus müdahale girişimine karşısında, güç kullanma hakkına sahip olacaklardı.³⁹³ İki devlet bu kararlarını üç gün sonra Bâb-ı Âlî'ye iletiler. Buna göre; Fransa 3,5 mil açığa kadar ve

---

³⁹⁰ Reşid Paşa, Baraguey'e yazdığı bir notta, kendisinin şu sözlerini ona hatırlatmıştır: "*...Sultanın Nâzırları her zaman Fransız elçisinin önünde Karadeniz'e girme isteklerini dile getirdiler. Fransız elçisi de, hiçbir şekilde Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarını savunmak amacıyla Karadeniz'e filo göndermesine karşı olmadığını belirtti...*" AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 15 Aralık 1853, s.208.

³⁹¹ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 15 Aralık 1853, s.205-206.

³⁹² AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Lord Stratford'a, 21 Aralık 1853, s.214-215.

³⁹³ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Drouyn de Lhuys'a, 26 Aralık 1853, s.237.

herhangi bir hudud olmayarak Karadeniz'in her tarafında Osmanlı Devleti'nin gemilerini koruyacağını ilan ettikten sonra, İngiltere'de bu konuda aynı sorumluluğu üstlendiğini Osmanlı Devleti'ne tebliğ etti. Ayrıca ne zaman Karadeniz'e bir gemi yollanacaksa o zaman amirallere bilgi verilmesi de gerekmektedir.³⁹⁴

Karadeniz'e açılacak olan bu filonun görevi, herhangi bir saldırı girişimine karşı Osmanlı topraklarını korumaktı. Filoya bu görev verildikten sonra karşılaşılabilecekleri durumlara ilişkin bir strateji belirlendi. Mesela eğer müttefik filo, Rus gemileri ile karşılaşırsa; ilk olarak iki ülke arasında var olan Pasifik ilişkilerine uygun bir şekilde davranılacaktı. Fakat Rus gemileri Osmanlı topraklarına bir çıkarma ya da yıkıcı bir faaliyette bulunmaya kalkarlarsa, onlara dostça geri çekilmeleri uyarısında bulunulacaktı. Rus filosuna karşı, ancak müttefik filosunun taleplerini reddettiğinde, harekete geçilecekti. Bir Türk limanının Ruslar tarafından abluka altına alınması durumunda bile filo, görevine devam edecekti. Buna karşın Türkler'e ait bir savaş ya da ticaret gemisi Ruslar tarafından saldırıya uğrar ya da takibat altına alınırsa müttefik filosu devreye girerek, Osmanlı'ya ait bu geminin oradan uzaklaşmasını sağlayacaklardı. Sahilden 3 kilometreden fazla bir mesafede, Ruslar tarafından esir alınan başka bir ülkeye ait bir gemi ile karşılaşılır ise; kesinlikle herhangi bir müdahalede bulunulmayacaktı. Bu talimatlar, Karadeniz'deki bütün Osmanlı toprakları için geçerliydi. Gerekecekçe ittifak gemileri, düşmanı provoke etmemek için, Rus kıyılarında görünmeyeceklerdi. Bir buharlı gemi, Rumeli kıyılarını kontrol amacıyla Kara-Varna'ya kadar gönderilecekti. İngiliz ve Fransızlar, Trabzon, Samsun, Sinop ve Ereğli'deki konsoloslara irtibat halinde olacak ve Sinop limanının, filonun tamamının ya da bir kısmının demirlemesi için uygun olup olmadığı hususuna subayların da onayına bakılarak karar verilecekti. Bu açıdan bir yerde demirleme ya da boğaza geri dönme konusunda yetki amiralde olacaktı. Eğer Boğaza geri dönme fikri uygun bulunursa, Sinop'ta bir gemi bırakılacaktı. Bu gemi Rus filosunun Doğu Karadeniz'deki manevraları hakkında bilgi vermekle yükümlü olacaktı.³⁹⁵Bu arada Rus tarafına savaş gemilerinin on beş gün içerisinde Karadeniz'deki Rus limanlarına dönmek zorunda oldukları; aksi taktirde müttefikler tarafından bu isteğin zorla yerine getirileceği beyan edildi. Çar'ın bu teklife yanıtı sert oldu ve iki ülkenin başkentlerinde bulunan

---

³⁹⁴ BOA.A.AMD 50/40, (27 Ra 1270/28 Aralık 1853); HR.SYS.903-2/, (27 Ra 1270/28 Aralık 1853)

³⁹⁵ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Amiral Hamelin'e, 25 Aralık 1853, s.246-247.

büyükelçilerini geri çekti. Hemen ardından Fransız ve İngilizler, bu hamleye mukabili şeklinde karşılık verdiler ve St. Petersbourg'daki Büyükelçilerini oradan çektiler.³⁹⁶

Nihayet ayın 31'inde müttefikler Karadeniz'e açılmak için artık hazır vaziyetteydiler. İlk etapta müttefik donanmanın on parçadan oluşmasına karar verildi. Müttefik donanmasında bulunan Fransız gemileri şunlardı: la Ville de Paris, le Jupiter, le Bayard, le Henry IV ve le Charlemagne ile le Gomer, le Mogador, le Descartes, le Magellan, le Sané adlı buharlı firkateynler. Ayrıca, Boğaz'ı savunmak amacıyla da Amiral Jacquinet'un kumandasında üç gemi bırakıldı: le Valmy, le Fuidlan, le Jena.³⁹⁷ Hemen bir gün sonra İngiliz Büyükelçisi ile görüşen Amiral Dundas, on parçadan oluşan bu donanmaya dört İngiliz ve iki Fransız gemisinin daha ilave edilmesi talebinde bulundu. Böylece filonun on altı parçadan oluşturulmasına karar verildi. Boğaz'ı korumak için ise sadece le Valmy ve İngiliz Trafalgar kalacaktı. Sağanak yağışlar nedeniyle gemilerin Boğaz'dan ayrılmaları dört gün gecikti. Sonunda bu filo 4 Ocak 1854'te Boğazdan ayrıldı.³⁹⁸ Amiral Hamelin Sinop'a vardıktan sonra kendisi burada kalırken, beş Türk gemisinin de eşlik ettiği filo, Karadeniz'in önemli kıyılarını kontrol etmek ve Ruslar'ın manevralarını tespit etmek amacıyla ayın 8'inde Sinop'tan ayrıldı.³⁹⁹ Filo bir gün sonra 9 Ocak 1854'te saat 11 sularında Samsun Limanı'na vardı.⁴⁰⁰ Aynı gün de Trabzon'a ulaşıldı.⁴⁰¹ Konvoy daha sonra 11 Ocak sabahı Batum'a, öğleden sonra da Şevketil'e ulaştı.

---

³⁹⁶ Eugene Pick-De l'isere, **Les Fastes de la Grand Armée d'Orient, Histoire, Politique, Militaire et Maritime des Campagnes de Crimée et de la Baltique**, Paris: Libr. napoléonienne des arts et de l'industrie, 1857, s.37-38.

³⁹⁷ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Amiral Hamelin'e, 31 Aralık 1853, s.255-256;

³⁹⁸ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditaranee et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 30 Aralık 1853; 8 Ocak 1854. İki gün sonra Sivastopol önlerinde bir İngiliz savaş gemisi belirmişti. Tek başına hareket eden bu gemi, adeta Rusya'ya İngiltere'nin meydan okumasıydı. Droz, a.g.e., s.25.

³⁹⁹ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditaranee et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e (19 Ocak 1854).

⁴⁰⁰ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditaranee et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Mogador'un Kaptanından Amiral Hamelin'e (9 Ocak 1854).

⁴⁰¹ Müttefik donanmasının Trabzon'a uğramasında buranın stratejik önemini yanında şehirdeki Fransız Konsolosunun, Baraguey'den şehirde Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki gerilimi azaltma fikri de etkili olmuştu. Konsolos, Baraguey'e "*Bana göre bir ya da iki Fransız savaş gemisinin buraya varması çok iyi olacaktır. Bu Türklere bir mesaj olacağı gibi, Hristiyanlar'ın da morallerini yükseltecektir.*" şeklinde bir teklifte bulunmuştu. Bkz. Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.61 (8 Aralık 1853). Konsolosun bu önerisi işe yaramıştı. Bütün halk on üç gemiden oluşan bu filonun gelişini görmek için kıyıya akin etmişti. Kendisinin tabiriyle "*şehirde, uzun zamandır görünmeyen bir bayram havası vardı. Hatta bütün camilerde İngiliz ve Fransızlar için dualar edilmişti.*" Bkz. Correspondance avec le poste de Trébizonde 1853-1854, No.2 (11 Ocak 1854). Guérin, filonun Trabzon'a varışını 9 Ocak olarak verir. Bkz. Guérin, a.g.e., s.58.

Ayın on üçünde bu konvoy Sinop'a döndü⁴⁰² ve ayın 17'sinde Boğaz'a dönmek için yola çıktılar.⁴⁰³

Karadeniz'de bulunan müttefik filosunun kış mevsiminin sert hava koşullarından başka karşılaştığı bir diğer problem yakıttı. Hatta Sinop'ta yakıt deposunun olmaması buradaki gemilerin Boğaz'a dönme nedeniydi. Daha önce olduğu gibi Amiral Hamelin, emri altındaki gemilerin nicelik bakımından yetersiz olmasından şikâyet etmekteydi. Eğer Boğaz'dan Sinop'a yakıt taşınması gerekirse eldeki beş adet buharlı firkateyn yeterli olmayacaktı.⁴⁰⁴

Varna civarının kontrolünü ihmal etmek istemeyen müttefikler, Boğaz'a geri dönmüş olan le Gomer, le Sané adlı Fransız gemileriyle Sampson ve Firebraud adlı İngiliz gemilerinin bu tarafa gönderilmesine karar verdiler. Fakat bu gemilerin görevi Varna ile sınırlı kalmayacaktı. 28 Ocak'ta Boğaz'dan ayrılan bu gemiler, Rumeli kıyılarından başlayarak, Varna'ya kadar ilerleyeceklerdi. Her türden bilgiyi elde edecek olan bu gemiler daha sonra Sivastopol önünde belirerek, Ruslar'ın gerçek gücü hakkında bilgi toplayacaklardı. Son olarak Kalfa limanı (Theodosie) önünde bulunacak ve sonra da Boğaz'a geri döneceklerdi.⁴⁰⁵

Müttefikleri Osmanlı gemilerini korumaya ikna etmeyi başaran Bâb-ı Âlî için artık asker ve mühimmat sevkinde Rus tehlikesi neredeyse ortadan kalkmış vaziyetteydi. Bu durumdan yararlanmak isteyen Bâb-ı Âlî, Anadolu ordusu için Sinop, Trabzon ve Batum civarına asker ve kömür sevkiyatı yapmak niyetindeydi. 2 Şubat tarihinde Amiral Dundas ile Amiral Hamelin bir araya geldiler. Her iki amiralin ortak kararı doğrultusunda on altı parçadan oluşturulması düşünülen bu konvoyun yelkenli gemilerden ziyade buharlı gemilerden oluşmasının gerektiğini ve 5.000-6.000 civarındaki Osmanlı askerinin taşınmasının ise çok zor olduğunu beyan etti.⁴⁰⁶ Sonrasında Fransa'dan *Magellan*'ın katılacağı birer buharlı firkateyn verilmesi karar bağlandı. Bu konvoyun kumandası,

---

⁴⁰² Guérin, a.g.e., s.58.

⁴⁰³ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hamelin Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 22 Ocak 1854.

⁴⁰⁴ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hamelin Juillet 1853-1854, Harbiye Nâzırı'ndan Amiral Hamelin'e, 25 Ocak 1854.

⁴⁰⁵ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hamelin Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 28 Ocak 1854; 30 Ocak 1854.

⁴⁰⁶ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hamelin Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 2 Şubat 1854.

Amiral Lyons'a verildi.⁴⁰⁷ Ayın yedisinde Boğaz'dan hareket eden ve beş gemiden oluşan konvoy, Miralay İbrahim Beğ ile bir tabur asker, dört parça top ve başka askerî malzemeler taşımaktaydı.⁴⁰⁸ Fırtınadan dolayı Sinop, Trabzon ve Batum'a fazla asker ve mühimmat indirilemedi. Bu arada Fransız ve İngiliz gemileri, Ruslar'ın elindeki Redout-Kale ve Poti Limanlarının önüne gelerek burada keşifte bulundular. Daha sonra da diğer gemilere katılmak için buluşma noktasına gittiler ve 21 Şubat'ta konvoy, Boğaz'a döndü.⁴⁰⁹

Müttefik gemilerinin Karadeniz'e bu kadar geç girmelerinde İngiliz ve Fransız Büyükelçilerinin hem Osmanlı ile hem de kendi aralarında yaşanan koordinasyon eksikliği kadar Fransız ve İngiliz Hükümetleri'nin bu konuda ortak bir karara varamamaları da etkili olmuştur. Burada konumuz açısından özellikle Fransız hükümetinin bu kararı geç almasının nedenleri üzerinde duracağız. Aslında Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı agresif bir tutum sergileyeceği herkes tarafından çok iyi bilinen bir husustu. Tabi ki Fransa tarafından da Rusya'nın bu hareketleri önceden tahmin edilmişti. Fransız Büyükelçi Baraguey İstanbul'a görevlendirildiği zaman kendisine Fransa'nın Osmanlı Devleti ile olan tarihsel ilişkileri doğrultusunda izlemesi gereken politikanın kırmızıçizgilerini belirleyen bir talimatname gönderilmişti.⁴¹⁰ Son derece önemli olduğunu düşündüğümüz bu talimatnamede Fransa'nın Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde kutsal yerler meselesinin yanında Cezayir, Tunus ve Yunanistan gibi geçmişte veya o anda iki ülkenin ilişkilerinde sorunlara neden olan konular tarihsel yönleriyle ele alınmış ve yeni atanan büyükelçiye nasıl davranması gerekeceği izah edilmişti. Bu talimatnamede yer alan bilgiler, bize Rusya'nın bütün Avrupa'nın gözü önünde Osmanlı Devleti'ni yok etmeye teşebbüs etmesine rağmen, Fransa'nın Karadeniz'e girme hususunda neden bu kadar ağırdan hareket ettiğini ve hangi hesaplar peşinde koştuğunu göstermesi bakımından gerçekten de oldukça değerlidir.

Bu belgeye göre; Napolyon nazarında müttefik donanmasının Beşik Limanı'na demirlemesi agresif bir karaktere sahip değildi. Zaten Fransa, Osmanlı'yı Rusya'ya karşı düşmanca bir tavır takınması konusunda kışkırtma niyetinde de değildi. Fransa,

---

⁴⁰⁷ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 3 Şubat 1854; 8 Şubat 1854.

⁴⁰⁸ Arif Efendi, **1270 Rus Seferi**, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, No:11, s.47.

⁴⁰⁹ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 21 Şubat 1854.

⁴¹⁰ Bu talimatname için bkz. SHD, GR 1 M 1620-10, Succession de Baraguey d'Hilliers; AMAEF, Paris, 316, s.163-186.

Avrupa'nın çıkarları doğrultusunda Osmanlı'yı ani bir saldırıya karşı korumak amacındaydı. Fransa'nın bu politikasını Napolyon'un Çar Nikola'ya yollamış olduğu mektuptan da okuyabiliriz. Napolyon, Çar Nikola'ya Fransa'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinden bahsederken şu ifadeleri kullanmıştı:

“...Bizim Türkiye'ye karşı yüz yüze yaptığımız davranış tamamen korumacı, ama pasif bir durumdadır. Savaş için onu cesaretlendirmiyoruz. Sultana sürekli barışı ve ılımlılığı tavsiye ediyoruz ve bunun bir anlaşmaya varmanın yolu olduğuna ikna etmeye çalışıyoruz...”⁴¹¹

Buraya kadar bakıldığında Sinop hadisesinden sonra Fransa'nın harekete geçmesi gerekmektedir. Fakat metnin devamında kullanılan ifadeler, Fransa için Sinop hadisesinin, harekete geçme açısından temel bir saik olmadığını göstermektedir: *“Yardımlarımızın karakterine gelince temelde savunma amaçlıdır ve özellikle İstanbul'u korumak istiyoruz.”⁴¹²* Görüldüğü gibi Fransa'nın çıkarları bakımından en önemli ve hassas nokta İstanbul'un güvenliğiydi. Rus ordusunun Memleketeyn'i işgal etmiş olması ya da Karadeniz'de herhangi bir Osmanlı toprağının vurulmuş olması Fransa açısından birinci derecede önemli bir gelişme değildi. Doğal olarak Fransız filosunun harekete geçmesi de yine bu çıkar ile ilişkilendirilmişti:

“Bu koy⁴¹³, bize İstanbul'a kolayca ulaşmamız ve Karadeniz'e hemen girmemiz hususlarında kolaylık sağlayacaktır. Eğer Rus filosunun Varna ya da Burgaz'a yaklaştığını veya işgal ordusunun ilerleyişini kolaylaştırmak için Sivastopal'dan ayrıldığını haber alırsanız filomuz çekinmeden harekete geçebilecektir.”

İstanbul'un güvenliğinin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde Fransa'nın en öncelikli sorunu olduğu Napolyon tarafından Çar'a yazılan mektupta açıkça dile getirilmişti:

“...Majesteleri, gücünden doğan sakinliğini gösterdi ve Türk ataklarını Asya'da olduğu gibi, Tuna Nehri'nin sol kolunda geri püskürtmekle yetindi. Bunu da büyük bir imparatorun saygın bir ılımlılığı ile yaptı. Savunma amaçlı yaptığını da ilan etti. Size söylemek zorundayım ki biz, buraya kadar ilgili bir seyirciydik. Fakat Sinop hadisesi bizim kesin bir konum almamıza neden oldu. Fransa ve İngiltere Türkiye'nin güvenliği için çıkarma yapacak asker göndermeyi yararlı bulmuyordu. Onların bayrakları kara üzerinde meydana gelen anlaşmazlığa dâhil olmayacaktı. Ama deniz üzerindeki durum gerçekten çok farklı. Boğaz'ın girişinde varlığı Türkiye için yeteri kadar fazla olan ve iki devletin denizden

---

⁴¹¹ Napolyon'un Çar Nikola'ya 29 Ocak 1854'te gönderdiği mektup için bkz. Charles Louis Napoléon, **Lettre de l'Empereur Napoléon à l'Empereur de Russie et documents Français relatifs aux affaires d'Orient**, Paris: Typographie Panckoucke, 1854, s.III-VIII; Yon, a.g.e., s.82; Türkgeldi, a.g.e., s.329-332; De l'isere, a.g.e., s.39-42; **La France et La Russie, Question d'Orient**, s.11-16.

⁴¹² *“...La caractere de l'appui que nous lui prètons est donc essentiellement défensif et c'est particulièrement Constantinople que nous voulons couvrir...”*

⁴¹³ Büyükdere kastedilmektedir.

saldırılmasına izin veremeyecekleri 3.000 savaş gereci vardı. Sinop hadisesi bizi beklenmedik biçimde yaraladı...'⁴¹⁴

Fransa kendi önceliklerine herhangi bir zarar gelmedikçe harekete geçmeyi uygun bulmamaktaydı. İstanbul'a yönelik bir tehdit olmadan Karadeniz'e girilmesi Rusya'yı provoke etmekten başka bir işe yaramayacaktı ve Fransa bundan kaçınılması hususunda son derece titiz davranmaktaydı. Ayrıca Fransa'nın çıkarları bakımından Karadeniz'in doğusu ve özellikle de Trans-Kafkasya'da yaşanan gelişmeler takip edilmekle birlikte buralar daha ziyade İngiltere'nin Hindistan politikası açısından önem taşıdığı ve dolayısıyla onların ilgi alanına girdiği için Rusya'ya karşı askerî operasyonlara girişmek son derece gereksizdi. Fransa'ya göre; zaten buralarda olup bitenler İngiltere tarafından yakından izlenmekteydi ve Rusya'nın İngiltere'nin çıkarlarını zora sokacak hamlede bulunması durumunda İngiltere gerekli müdahaleleri yapacaktı. Fransa'nın önceliği ise yine İstanbul ile bağlantılı olarak Karadeniz'in Avrupa tarafında bulunan kıyılarıydı:

"...Lâkin (Osmanlı'nın) Avrupa kıyılarına gelince her şeyden önce bizi tasalandırması gerekir. Bunun Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de kalan toprakları için kayıtsız kalmamız gerektirdiğini söylemek istemiyorum. Aslında Ruslar, aynen Balkanlar ve Tuna'da yaşanan tehlikelerde olduğu gibi Karadeniz yoluyla İstanbul'a doğru bir kapı/giriş açabilirler. Böyle bir durumda filomuz İngiliz filosunu beklemeden harekete geçme rolünü üstlenebilir..."

3.4. Fransız Kurmaylar Arasındaki Görüş Ayrılıkları

Fransız Büyükelçisi değiştikten sonra, Akdeniz Filosu Kumandanı Amiral Hamelin'e Bakanlıktan bir yazı gönderildi. Gönderilen bu yazıda, büyükelçi ile amiral arasındaki yetki ilişkileri düzenlemişti. Fransız Hükümeti, sivil ve askerî kanat arasında böyle kritik bir dönemde yaşanabilecek olan yetki karmaşasını ortadan kaldırmak amacıyla bu talimatı göndermeyi uygun bulmuştu. Amiral Hamelin'e gönderilen bu talimata göre; emirleri eskiden olduğu gibi İstanbul'daki büyükelçiden alacağı; ama kendi uygun değerlendirmelerini, denizciliğe ilişkin gereklilikleri bir kenara bırakmadan yapması ve karar vermesi istenmekteydi. Eğer Büyükelçi Baraguey görüşmeleri beklemenin gereği olmadığına kanaat getirirse, Amiral Hamelin de gemileri hareket ettirecekti. Tabi ki bu yetki İstanbul'daki büyükelçinin filonun politik yönünü düzenleyen hakkından vazgeçtiği anlamına gelmemekteydi. Baraguey de kendisine yollanan emirlere göre hareket edecekti.

---

⁴¹⁴ Bkz. Napoléon, a.g.e., s.II-VIII; Yon, a.g.e., s.82; Türkgeldi, a.g.e., s.329-332; De l'isere, a.g.e., s.39-42.

İkili arasında önemli bir uyumun olması gerekmektedir. Fakat görüleceği üzere zaman zaman Fransız yetkililer arasında yetki problemleri yaşanacaktı.⁴¹⁵

Fransız yetkililer arasındaki en önemli sorun Karadeniz'e açılıp açılmama konusunda oldu. Hâlihazırda müttefik kuvvetlerin sekiz İngiliz ve yedi Fransız gemisi, iki İngiliz firkateyni, dört Fransız vapuru ve dokuz İngiliz vapurundan müteşekkil toplam otuz parçalık bir filosu mevcuttu.⁴¹⁶ Fransız donanmasında Karadeniz'e yollamak için 2 tabur asker yer almaktaydı. Bu taburlarda 1.600 silahendaz, 100 top 16 havan topu bulunmaktaydı.⁴¹⁷ Amiral Hamelin, Karadeniz'e bu mevsimde bir filo göndermenin son derece riskli olduğunu düşünmekteydi ve bölgedeki zorlu iklim koşullarını anlatmak için büyükelçiye şu ifadeleri kullanmıştı:⁴¹⁸

“Karadeniz’de bu mevsim, gemiler; ama özellikle de filolar için tehlikelidir. Karlı dağlar, şiddetli esen kasırgalar ve ani değişikliğe uğrayan bir hava hâkim buralara. Ufuk, özellikle de Boğaz’ın girişinde gemilerin karaya yanaşmasını engelliyor. Güneş battığı zaman gökyüzünde astrolojik yollarla yolunuzu bulmak neredeyse imkânsızdır. Bir alay Mısır askerî, ekim ayında, yirmi iki gün boyunca, iki defa uğraşmalarına rağmen bir türlü güneşin yüksekliğini gözlemleyemediler. Sert ve soğuk bir hava var. Manevra yapmak çok zor olduğu gibi insanların dahi hareketleri kısıtlıdır.”

Amiral Hamelin’i tereddütte bırakan diğer nokta ise Sivastopol vasıtasıyla Ruslar’ın Karadeniz’de Osmanlı’ya karşı olan bariz stratejik üstünlükleriydi. Ona göre; mevcut filonun Sivastopol’u işgal etmesi doğal koşullardan dolayı mümkün değildi.

“...Sivastopol sadece Karadeniz’in en iyi limanı değil, aynı zamanda Karadeniz’in kuzeyinden doğusuna doğru esen ve bu denizde en fazla görülen rüzgârlar için de doğal olarak müthiş bir konuma sahiptir. Buradan çıkan bir filo geri dönüşü bir saatten daha az zamanda gerçekleştirebilir. Özellikle Türklerin Avrupa’daki kıyıları kadar Asya’dakilerde ve de Sinop yahut Varna için de bu geçerlidir...”

Osmanlı Devleti’ni Karadeniz’e açılacak bir filoyu oluşturmakta vurdumduymaz bir şekilde hareket etmekle suçlayan Amiral Hamelin, müttefik filosunun böyle bir mevsimde Karadeniz’e girmesinin, eğer aşırı önemli değilse, gerekmediği kanaatinde

---

⁴¹⁵ AMAEF, Paris, CPT, 316, Koloni ve Deniz Bakanı Théodore Ducas’tan Amiral Hamelin’e, 2 Kasım 1853, s.196-197.

⁴¹⁶ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d’Evolutions de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin’den Baraguey d’Hilliers’e, 13 Aralık 1853.

⁴¹⁷ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d’Evolutions de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin’den Baraguey d’Hilliers’e, 10 Aralık 1853).

⁴¹⁸ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d’Evolutions de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin’den Baraguey d’Hilliers’e, 13 Aralık 1853).

olduğunu açıkça beyan etti. Onun nazarında bütün bu seyr-ü sefainin tehlikelerinin yanında, Boğaz'ı terk etmek İstanbul'u bir düşman saldırısına karşı açık hale getirecekti.⁴¹⁹

Varna ile Sinop arasında bir vapurun gezinmesi fikri İngiliz ve Fransız kurmayları arasında tartışıldığı bir anda Amiral Hamelin bu konuya da bazı teknik nedenlerle karşı çıktı. Türkiye'nin Karadeniz'deki sahillerinin gözlem işinin sınırlandırılmasını talep eden amiral, "seyirden ziyade birer savaş aracı olan bu gemiler için" böyle bir durumun daha avantajlı olacağını savunmaktaydı. Emri altında bulunan filonun asıl görevi ise "Rus saldırılarına karşı göndermenin hem Ruslar'ı Osmanlı topraklarından atmak; hem de geri dönüşlerini engellemektir".⁴²⁰

Bu talimatın Amiral Hamelin'e bildirilmesinden sonra, Fransız donanmasının İstanbul'a gelişinden bu yana Fransız askerî ve idari yöneticileri arasındaki uyuşmazlıklara bir yenisi daha eklendi. Karadeniz'e yollanacak gemilerin şu an için iyi durumda olmadıklarını Baraguey'e izah etti.⁴²¹ Amiral Hamelin, Rus donanmasının düşmanca tavır takınması ihtimaline karşı, bir geminin Ruslar'a gönderilerek, savaşmak yerine oradan ayrılması yönündeki emri ifa edebilmek için bir çekiciye/romorköre ihtiyacının olacağını belirtti. Ona göre bu görev, zaman kaybından başka bir şey değildi. Bir savaş durumunda da savaşa engel olmak için müttefik gemilerin, savaşan Türk ve Rus gemilerinin arasına

---

⁴¹⁹ AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hamelin Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 13 Aralık 1853).

⁴²⁰ Amiral Hamelin, Sinop-Varna arasında gemi gezdirilmesi fikrine karşı çıkarken "...vapura gelince elimizde buna uygun sadece iki adet gemi var. Birincisi Charlemagne sadece 3,5 günlük bir yakıt alabilir. Bu gemilerin yakıtları (kömür) tükenmiştir ve yelkenlilere göre daha zor durumdadır. Zaten bu işi yararlı bulmamaktayım. Benim düşünceme göre, Boğazı terk edecek gemiler Sinop'a kadar açılabilirler ve daha sonra Kavarna rotasına yönelip, oradan Varna, Burgaz ve nihayetinde Boğaz'a dönebilir. Bu sefer, kesintisiz 5-6 gün sürebilir. Her halükarda bizim fırkateynlerimiz, bunu tekrarlayacaklar ve eski/yaşlı makineleri bozulacak..." ifadelerini kullanmıştı. Bkz. AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hamelin Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 13 Aralık 1853.

⁴²¹ Amiral Hamelin, Baraguey'e şu anda kumanda ettiği gemilerden sadece le Mogador, le Gomer, le Magellan, le Sané ve le Descartes adlı 5 adet vapurun bulunduğunu ifade ederek, bunların durumunu şu şekilde izah etti: "Bildiginiz gibi Le Héron, le Chaptal ve le Prométhée sadece küçük savaş gemileridir. Descartes sadece 12 günden beri silahlandırılmış durumdadır. Limanı terk ederken koli ve yolcu ile tıklım tıklım dolu idi. Yani sonuç olarak tekrar hareket geçmesi için en az yirmi güne ihtiyacı vardır. Sané'ye gelirse diğer fırkateynler gibi yola çıkmaya hazır durumdadır. Mamañh, mekaniğindeki arızadan dolayı diğerlerine eşlik edecek durumda değildir. Diğer üç tanesi arasında Mogador en iyi durumda olanıdır. Onu Sinop'a oradan da Kavarna'ya kadar olan görev için sizin hizmetinize verebilirim." Bkz. AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hamelin Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 25 Aralık 1853.

yerleştirilmesi haberleşmenin mümkün olmaması nedeniyle imkânsızdı. Bu eleştirilerin ardından amiral, büyükelçiyi emirlerini tekrar düşünmeye davet etti.⁴²²

Fakat Baraguey, Amiral Hamelin'in uyarılarını dikkate almadı. Ona Karadeniz'e böyle bir mevsimde çıkılacağı için dikkatli olmasını tenbihlemenin yanında gönderilecek gemi sayısını belirleme görevini vermekle yetindi.⁴²³ Ayın yirmisekizinde iki Büyükelçi Kırım'daki hükümete ya da Sivastopol'daki Rus filosunun kumandanına, filonun Karadeniz'e girdiğine dair bir nota ve Lord Stratford'un acil bir mektubunu göndermeye karar verdiler. Bunun için bir subay ve bir İngiliz gemisinin belirlenmesi görevi Amiral Hamelin'e emredildi. Notanın Sivastopol'daki Rus kumandanına gönderilmesi uygun bulundu. Bu notada Rusya'ya, Osmanlı'ya karşı harekete geçmesi halinde kesinlikle aynı şekilde karşılık verileceği beyan edildi.⁴²⁴ Bu notu iletmek üzere Kaptan Drummond'un kumandasında bulunan Retribution adlı İngiliz gemisi görevlendirildi. Karadeniz'e açılmasına karar verilen müttefik filosu beşer gemi ve beşer buharlı firkateynden oluşacaktı.⁴²⁵

Bu karar alındıktan sonra Amiral Hamelin, emre uyacağını belirtti. Ancak; bu defa, müttefik filosuna gönderilecek gemilerin sayısı üzerine bir münakaşa yaşandı. Amiral Hamelin, emri altına verilen gemilerin sayısının az olduğunu vurgulamak amacıyla Baraguey'e sert bir şekilde çıktı:

"...Denizcilik terimlerini daha iyi öğrenmeniz gerekir. Zaman zaman benim emrimdeki gemiler için escadre, zaman zaman da flotte kelimelerini kullanıyorsunuz. Benim emrim altında şu anda sekiz gemi ve beş buharlı firkateyn bulunmaktadır ki bunlara flotte (filo) denmez, escadre⁴²⁶denir..."

⁴²² "...Bir deniz muharebesi esnasında, sesinizi duyurmak neredeyse imkânsızdır ve sinyallerle irtibat kurmak da pek kolay değildi ve Rus sinyalleri ile müttefiklerinki karışacaktı. Bu imkânsızlıkta bizim gemilerimiz bunu gerçekleştirebilir mi?...". AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 13 Aralık 1853.

⁴²³ AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Amiral Hamelin'e, 25 Aralık 1853, s.246; AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Méditerranée et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 13 Aralık 1853.

⁴²⁴ "Hükümetimin emrinden sonra Fransız filosu İngilizlerle beraber Karadeniz'e girmiştir. Bu harekâtın amacı bütün agresif davranışlar ve düşmanca tavırlara karşı Osmanlı topraklarını korumaktır. Sizi iki hükümet arasında var olan ve korumak istediğimiz dostane ilişkilere zarar verebilecek bir mücadeleden/çarşımadan kaçınmanız amacıyla uyarıyorum. Pasifikteki aynı çıkarların Karadeniz'de de geçerli olduğunu size iletmekten mutluluk duyuyorum. Bana verilen bütün emirler barışa zarar verecek hadiseleri engellemek yönündedir." AMAEF, Paris, CPT, 317, Baraguey d'Hilliers'den Amiral Hamelin'e, 25 Aralık 1853, s.247-248.

⁴²⁵ Guérin, a.g.e., s.58; AMAEF, Paris, CPT, 317, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 31 Aralık 1853, s.255-256; De l'isere, a.g.e., s.34-35.

⁴²⁶ Escadre: Tuğamiralin emri altında olan ve filoya bağlı olan gemi alayına verilen addır.

Bir gemici gönderilmesine ise Amiral Dundas temkinli yaklaşmaktaydı. Amiral Dundas'a göre bu pratik bir fikir değildi. Ona göre; bu durum Ruslar'ın İngiliz firkateynini ablukaya alması ya da görevlendirilen subayın hapse atılması için Ruslar'a meşru bir hak sağlamaktaydı. Hamelin, donanmalarında her bir gemide ikişer olmak üzere on sekiz kaptan olması gerekirken bu sayının dokuz olduğunu belirterek teknik sorunlardan sonra şimdi de personel yetersizliğini öne sürmekteydi. Ayrıca ellerinde bulunan beş buharlı firkateyne Boğaz'ın çıkışındaki rüzgâr ve karşıt akımlara karşı tutunmak için dört adet Türk gemisinin de ilave edilmesi gerektiğini sözlerine ekledi. “...Denizcilik konusunda bilgisiz olduğumu ifade etmişsiniz. Bana göre Beykoz'da Fransız ve İngilizlerden mürekkep iki flotte var ama eğer isterseniz iki escadre var ki bir flotte oluşturuyor diyeyim...” şeklindeki iğneleyici ifadelerinden sonra Hamelin, iki ülkenin beşer buharlı gemi ile bir o kadar firkateynin Anadolu topraklarını korumak ve Osmanlı ordusunun ikmalini sağlamak açısından yeterli olacağını belirtti.⁴²⁷ Fakat ayın sonunda hâlâ filo yola çıkamamıştı. Bunun da nedeni Osmanlı Devleti'nin söz verdiği halde kaptanları göndermemiş olmasıydı.⁴²⁸

Müttefikler Karadeniz'e girdiğinde Fransa, Osmanlı'ya bağlı Karadeniz limanlarının koruma altına alınması yönünde bir öneri sundu. Ama en önemli ve hassas nokta Karadeniz'de Ruslar'la bir çatışmaya girilip girilmemesiydi. Baraguey ile Amiral Hamelin arasında bu konularla alakalı tartışmalar devam ederken, Fransa Bahriye Nâzırı Amiral Hamelin'e Napolyon'un emirlerini doğrudan yollamak gibi bir yol seçti. Pek nadir olan bu davranışın arkasında Fransa'nın savaşın başından beri devam eden ihtiyat politikası yatmaktaydı. Bahriye Nâzırı, Fransız donanmasının Karadeniz'e girmemesi konusunda Amiral Hamelin'in kaygılarını paylaşmaktaydı.⁴²⁹ Bu sebeple, Bahriye Nâzırı Karadeniz'deki navigasyonun tehlikesi üzerine Napolyon'u uymayı uygun görmüştü.

---

⁴²⁷ AMAEF, Paris, CPT, 317, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 30 Aralık 1853, s.249-251; AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditaranee et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 28 Aralık 1853.

⁴²⁸ AMAEF, Paris, CPT, 317, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 30 Aralık 1853, s.252. AMAEF, Nantes, CADN, 727, Escadre d'Evolution de La Meditaranee et la mer noire Amiral Hameline Juillet 1853-1854, Amiral Hamelin'den Baraguey d'Hilliers'e, 30 Aralık 1853.

⁴²⁹ “Büyükelçimizin, filomuzun Karadeniz'e girmesine ilişkin kararının, politik gerekliliğimiz açısından, ihtiva edebileceği bazı kaygıları düşünmekten kendimi alamıyorum. Bu mevsimde Karadeniz, iklimden dolayı oldukça zor şartlara sahiptir. Akım çok hızlıdır ve hava yoğun sisle kaplıdır. Geceler uzun ve rüzgâr tamamen zıt yönde esmektedir. Gemilerimiz, orada çok az sığınakla karşılaşacaklardır...” AMAEF, Nantes, CADN, 727, Harbiye Nâzırı'ndan Amiral Hamelin'e, 29 Aralık 1853.

Bunun üzerine bizzat Napolyon da Fransız gemilerinin Ruslar ile savaşmaması fikrini benimsemişti.⁴³⁰

1853'ün sonundan yeni yılın başlangıcına kadar geçen sürede müttefik donanmalarının Karadeniz'e girişleri sırasında Fransız sivil ve askerî yöneticiler arasında meydana gelen fikir ayrılıklarının gün yüzüne çıkışı yukarıda açık bir şekilde ortaya koyulmuştu. Bu anlaşmazlıkların temelinde biraz da yetki karmaşası yatmaktaydı. Bu talimatnamede sadece Büyükelçi Baraguey'in değil aynı zamanda Amiral Hamelin'in de yetkileri belirlenmişti. Buna göre;

“Amiral Hamelin sadece bir saldırıyı püskürtmek değil aynı zamanda önceden harekete geçmek ve Büyükdere'ye demirlemek seçeneklerinden birini tercih etme konusunda yetkili kılınmıştır. Amiral Hamelin, (İngiliz) Amiral Dundas ile hareket etmesi ve emri altında bulunan gemileri en yararlı şekilde dağıtma hususlarında da bütün yetkilere sahiptir. Amiral Hamelin'e verilen direktifler doğrultusunda, onun sorumluluklarının kapsadığı ve zorunlu kıldığı özgürlüğe sahiptir. Eğer sizin taleplerinize uymak zorunda olur ise bu süre içerisinde yapılacak operasyonlarda donanmanın başında kalmaya devam edecek.”

Görüldüğü gibi Büyükelçi Baraguey, askerî açıdan gerekli gördüğü girişimleri gerçekleştirebilmesi için Amiral Hamelin'i oldukça iyi bir şekilde ikna etmesi gerekiyordu ki bu da yukarıda anlattığımız gibi hiç de kolay olmamıştı. Bu durum aynı zamanda Fransa'nın harekete geçmesi ile sivil kanadın otoritesini kabul ettirmesi ile doğru orantılı gerçekleşmiştir.

3.5. Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin Yanında Savaşa Girmeleri

30 Kasım 1853'te meydana gelen Sinop baskını, Fransız ve İngiliz kabinelerini derinden etkilemişti. Rusya'nın Sinop'u bombalaması, istediği zaman İstanbul'u tehdit edebileceği anlamına da gelmekteydi. Rusya, aynı zamanda Fransa ve İngiltere'ye rağmen Osmanlı Devleti ile savaşmaktan çekinmeyeceğini de herkese göstermiş olmaktaydı. Sinop baskını, özellikle İngiliz kabinesinde etkili olmuş ve Palmerston düşerek yerine Aberdeen gelmişti. Bu değişiklik aynı zamanda Rusya politikasını da kökten değiştirmişti. Yeni hükümet nazarında savaş kaçınılmazdı. Fakat yine de barış için Rusya'ya son bir şans verilmesi fikri kabine tarafından uygun bulundu. Napolyon, 2 Mart 1854 tarihinde

---

⁴³⁰ “...Majesteleri de General Baraguey'e büyük bir ihtiyatlılık göstererek, gemilerimizin kışın bu kötü zamanında işbirliğinde kullanılmamasını tavsiye etti. Sizin emrinize verdiğim firkateynler, bana öyle geliyor ki, hem Rus donanmasının Karadeniz'deki harekâtını takip etme açısından hem de bizim gemilerimize yol gösterme açısından önemli ve aktif bir rol oynayacaktır. Bu gemiler, müdahale dışında, en önemli görevleri yerine getireceklerdir.” AMAEF, Nantes, CADN, 727, Harbiye Nâzırı'ndan Amiral Hamelin'e, 29 Aralık 1853.

Anayasanın açılışında yaptığı bir konuşmada “*Hıristiyanlar’ın haklarını savunmak, denizlerin özgürlüğünü sağlamak ve Akdeniz’deki haklı saygınlığımızı korumak amacıyla İstanbul’a gidiyoruz*” demiştir. Milletvekilleri, savaşı finanse etmek için 250 milyonluk bir borcu oylayıp kabul ettiler. 468 milyon kazanıldığı için girişim başarılıydı. 10.000 Fransız, askere yazıldı.⁴³¹ 27 Şubat 1854 tarihinde Fransa ve İngiltere, altı gün içinde cevabı verilmek üzere, Rusya’ya bir ay içinde Memleketeyn’i tahliye etmesine yönelik ortak bir nota verdiler. İstanbul’da ise, Mustafa Reşid Paşa, İngiltere ve Fransa ile bir ittifak anlaşması yapılmasını gündeme getirmiş ve bunu da Fransız elçisine açıkça ifade etmişti. Lâkin Fransız Hükümeti’nin resmî bir tebliği olmadan büyükelçinin böyle bir işe kalkışması mümkün değilse de Reşid Paşa’nın ısrarları ile Fransız elçisi, hükümetiyle gizlice yazışarak onay aldı. İttifaka giden yolda önce, Fransa ve İngiltere kendi aralarında bir anlaşmaya imza attılar. Altı maddelik bu anlaşma ile Osmanlı toprak bütünlüğü korunduğu gibi, Rusya’ya karşı girişilecek olan bu savaşa isteyen her devlet dâhil olabilecekti. Bu gelişmeleri takip eden Osmanlı Hükümeti, bir anlaşmanın da kendisi ile yapılmasını arzu etmekteydi. Yapılan diplomatik görüşmeler neticesinde yirmi iki maddelik bir ittifak anlaşmasına imza atıldı. İngiltere’yi İstanbul Büyükelçisi Lord Stratford, Fransa’yı yine İstanbul Büyükelçisi Baraquey d’Hilliers’in temsil ettiği görüşmelerde Osmanlı Devleti adına anlaşmaya Mustafa Reşid Paşa imza koydu. 12 Mart 1854 tarihinde beş madde olarak imzalanan anlaşmanın temeli Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü korumaktı.⁴³²

1-Fransa ve İngiltere daha önceden göndermiş oldukları donanmalarına ilaveten gerekli olan noktalara lüzumu kadar kara ordusu göndereceklerdir.

2-Müttefikler birbirlerinden ayrı olarak Rusya ile sulh antlaşması yapmayacaklar; hatta o yolda müzakereye bile girişmeyeceklerdi. Rusya tarafından bu yönde gelen teklifleri de hemen haber vereceklerdi.

3-Barış antlaşmasının imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti’nin tamamıyet-i mülkiyesi temin edildikten sonra İngiliz ve Fransız kuvvetleri kırk gün içinde Osmanlı arazisinden çekilecektir.

---

⁴³¹ Yon, a.g.e., s. 82.

⁴³² Keleş, a.g.t., s.135-138; Driault, a.g.e., s.174.

4-Savaş başladıktan sonra İngiliz ve Fransız kuvvetleri Osmanlı makamlarına bağımlı olmayıp serbest olacaklar, her hususta yardım görecekler, müttefik kumandanlar kendi askerî inzibatlarını temin etmekle beraber Osmanlı kanun ve adetlerine de riayet edeceklerdi. Harp harekâtı üç başkumandanın ortak alacağı kararlarla yürütülecek ve askerî ihtiyaçları hemen karşılanacaktı.

5-Bu antlaşma en fazla altı hafta içinde tasdik edilerek İstanbul'da mübadele edilecekti.⁴³³

Aslında Fransız ve İngiliz gemileri boğazlardan içeri girmişlerdi fakat 4 Ocak'a kadar Karadeniz'e açılmadılar. Aslında sorun İngiltere'nin Rusya'nın yapmış olduğu tecâvüzlere izin vermemesiydi. Fransa ise biraz da istemeyerek bu ittifaka katılıyordu. Esasen Fransa da İngiltere'nin tek başına Rus karşıtlığına girişmesine izin veremezdi. Savaş ilan edilmişti ama nerde yapılacaktı? Eflak-Boğdan bölgesi hem son anlaşmazlıkların gerçekleştiği yer olması hem de Rus ve Osmanlı toprakları arasında bağlantı-tampon bölge olması nedeniyle savaşmaya uygundu.⁴³⁴ Bu durumda en önemli şeylerden bir tanesi hiç şüphesiz Avusturya'nın takınacağı tavidir. Avusturya tarafsızlığını mı koruyacak yoksa müttefiklere mi katılacaktı? Avusturya'nın ilk adımı Prusya ile nisan ayında bir müttefiklik anlaşması imzalamak oldu. İki devlet birbirinin toprak bütünlüğünün garantörü olacak ve Rusya'nın Balkanlar'da izleyeceği politikalara karşı beraber hareket edeceklerdi. Avusturya, Rusya'nın Eflak-Boğdan'ı boşaltması için askerî güçlerini harekete geçirdi. Rusya'nın yerini Avusturyalılar aldı. Bu yeni düzenleme diplomatik görüşmelerin merkezinin Viyana olduğu bir dönemde savaşan tarafların bölünmesine neden oldu. Avusturya Hâriciye Nâzırı Kont Buol'un başkanlığını yaptığı Viyana Kongresi'ne Fransa, İngiltere ve Prusya devletleri iştirak etti. Osmanlı Devleti'nin yeralmadığı kongrede 8 Ağustos 1854'te bir anlaşmaya varıldı. Viyana'da kabul edilen dört madde, savaş boyunca barış görüşmelerinin temel esaslarını teşkil etti. Buna göre; ilk madde Rusya, Eflâk-Boğdan ve Sırbistan üzerindeki himaye hakkı iddialarından vazgeçmesini, bu bölgelerin imtiyâzlarının Osmanlı Devleti ile yapılacak olan bir anlaşma ile Avrupalı devletlerin müşterek garantisi altına alınmasını öngörmekteydi. İkinci madde, 1815 Viyana Kongresi'nde alınan kararlar çerçevesinde Tuna'da serbest ticari geçişin sağlanması ile alakalıydı. Üçüncü madde, Rusya'nın lehine olan 1841 Boğazlar

⁴³³ Anlaşma metni için bkz. Keleş, a.g.t., s.139.

⁴³⁴ Albrecht-Carrié, a.g.e.,s. 89.

Sözleşmesi'nin yeniden ele alınarak, Boğazlar'dan geçişin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ekseninde ve Avrupa uyumuna göre düzenlenmesi koşulunu ele almaktaydı. Kongrede ele alınan son madde ise; Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyanlar'ın durumu üzerineydi. Rusya, Ortodoks hamiliğinden vazgeçecek ve bunun yerine müşterek bir düzenleme getirilecekti.⁴³⁵ Rusya, Avrupalı devletler tarafından kendisine sunulan bu önerileri reddedince eylül ayında müttefikler Kırım'a asker çıkarttı. Böylece, savaşın yayıldığı alan Rumeli ve Doğu Anadolu'dan Kırım ve Baltık Denizine doğru genişlemiş oldu.⁴³⁶

Savaşın başlarında Ruslar, Osmanlı'ya nazaran daha üstün durumdaydılar. 1854 yılının başındaki Rus üstünlüğü, müttefikler tarafından tedirginlikle karşılanmış ve nihayetinde 1854 yılının Mayıs'ında 27.000 Fransız ve 5.000 İngiliz askeriyle Gelibolu'ya büyük bir çıkarma yapmışlardı. Aynı yılın eylül ayında 57.000 kişilik Osmanlı-Fransız-İngiliz ittifak ordusu Varna'ya da büyük bir çıkarma yaparak, Rusya'nın hem karadan hem de denizden ilerleyişini durdurmayı amaçlamışlardı.⁴³⁷ Çünkü 1828-1829 yılındaki savaşta, Ruslar Silistre'yi alarak oradan Balkanlar'a doğru hızla ilerlemiş ve Edirne'ye kadar kısa bir süre içerisinde ulaşmışlardı. Müttefikler, bu tecrübeden yola çıkarak, Silistre'nin, dolayısıyla Balkanlar'ın kilidini kontrol altına almaya amaçlamışlardı. Fakat Rusya, Osmanlı Devleti'nin askerî tazyikinin de etkisiyle aniden 28 Haziran 1854'te önce Silistre, ardından da Eflak-Boğdan'ı terk etti. Bu ana kadar tarafsız pozisyonunda bulunan Avusturya, Osmanlı Devleti ile 30 Eylül 1854'te bir anlaşma imzalayarak Ruslar'ın boşaltmış olduğu bu bölgeyi, bir daha almalarını engelleme adına savaş sonuna kadar işgal etmişti. Rusya'nın bu işgale sessiz kalmasının nedeni, Avusturya'nın en azından tarafsız kalmasını sağlamanın yanında, müttefiklerle bir tampon bölge oluşturma gerekliliğine olan inancıydı.⁴³⁸

Rusya'nın beklenmedik Silistre çekilişi, müttefikler için yeni bir fırsatın doğmasına neden oldu. Çünkü Ruslar'ı Rus topraklarında yenmek için can atan III. Napolyon,

---

⁴³⁵ Albrecht-Carrié, a.g.e., s. 90; Keleş, a.g.t., s.160; **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi**, 9, s.227-229; Türkgeldi, **Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye**, s.41-43; Aleksandr Genrikhovich Jomini, **Étude diplomatique sur la guerre de Crimée (1852 à 1856)**, 2, Paris: Ch. Tanera, 1874, s.42-43; Özcan Yeniçeri, "Kırım Savaşı, Islahât Fermanı ve Paris Barış Anlaşması", Kemal Çiçek(Ed.), **Türkler**, 12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.840-858.

⁴³⁶ Uçarol, a.g.e., s.201; Kemal Baltalı, **1856-1871 Yılları Arasında Karadeniz'in Tarafsızlığı Sorunu**, Ankara: Elif Matbaacılık, 1973, s.10-11.

⁴³⁷ Driault, a.g.e., s.175; Uçarol, a.g.e., s.202; Jorga, a.g.e., s.396; Karal, a.g.e., s.238.

⁴³⁸ Keleş, a.g.t., s.179; Andıç ve Andıç, a.g.e., s.30-31; **Kırım Savaşı**, s.88.

konjonktörün bu arzusu için son derece müsait olduğunu düşünerek İngilizler'e Rusya'ya saldırma fikrini ilettiler. İngilizler için de Rusya'ya bir ders verme adına Fransızlar'ın bu teklifi cazip görünmekteydi. Fakat ortada önemli bir sorun bulunmaktaydı. Rusya'ya saldırılacaktı; ama nereye? Fransa'nın bu soruya yanıtı gecikmedi. Fransızlar'ın planına göre: müttefik ordu Rusya'ya iki bölgeden saldırabilirdi. Kafkaslar ya da Kırım. Fransa, Kafkaslardaki yapıyı da göz önüne alarak, Şeyn Şamil önderliğinde ayaklanan Dağıstanlıların da yardımıyla Rusya'yı güneyden sıkıştırabileceklerini düşünmekteydi. Diğer seçenek ise; Kırım'a saldırarak Sivastopol Limanı'nı ele geçirerek Rusya'ya doğru ilerlemek. İngiltere, Hindistan yolu güvenliği açısından Karadeniz'in güvenliğini öncelikli tercihi olarak görmekteydi. Kırım'a yapılacak bir çıkarma ile Ruslar'ın Karadeniz filosunun merkezi olan Sivastopol'un ele geçirilmesiyle Rus tehlikesinin bölgeden savuşturulabileceğine inanılmaktaydı. Sonuçta, III. Napolyon'un Sivastopol'un alınmasıyla Rusya'nın barışa zorlanabileceğine kanaat getirmesiyle İngilizler'in istediği oldu ve müttefik ordunun Kırım'a çıkarma yapmasına karar verildi.⁴³⁹ Varna'dan 63.000 asker ve 128 top ile hareket eden müttefiklerin 51.000 kişilik Rus askerinin yanında, ağır kış şartlarına ve kolera gibi salgın hastalıklara karşı da mücadele etmeleri gerekmekteydi. Öyle ki bu salgın hastalıklar, Fransız orduları kumandanı Lord St. Arnaud'un bile ölümüne neden olmuştu. Gözleve'ye yapılan çıkarma altı gün sürmüştü; fakat Ruslar, herhangi bir saldırıda bulunmamışlardı. Çünkü Ruslar'ın tek düşüncesi Sivastopol'un istihkâmını kuvvetlendirmektir.⁴⁴⁰ Sivastopol kuşatması boyunca müttefiklere Ruslarla büyük, kanlı muharebelere giriştiler. Yarımada'ya Gözleve'den çıkan müttefiklerin içeri kısımda yer alan Sivastopol'a ulaşmaları için Alma Nehri'ni geçmeleri gerekiyordu. Bunu bilen Ruslar da Alma Nehri kenarına konuşlanmıştı. Çok kanlı şekilde cereyan eden çarpışmayı müttefikler kazandı. Alma zaferi (23 Eylül 1854), müttefiklerin Sivastopol'da kazandığı ilk savaş olması açısından da önemliydi.⁴⁴¹ Kırım'da Türk ordusunun 17 Şubat 1855'te Gözleve'de Ruslar'ın saldırısını müttefik yardımı olmaksızın püskürterek kazandığı zafer, Kırım çıkarmasının en önemli çarpışmalarından biri oldu.⁴⁴² Nisan 1855'e kadar Osmanlı-Fransız-İngiliz birleşik orduları ile Ruslar arasında İnkerman ve Balaklava'da da kanlı çarpışmalar yaşandı ve bu çarpışmaların hepsini yine müttefikler kazandı. Alma savaşından Ruslar Sivastopol'a sıkışmak zorunda kalmışlardı. Bir taraftan Sivastopol

---

⁴³⁹ Besbelli, a.g.e., s.66-67; **Kırım Harbi**, s.95-96.

⁴⁴⁰ Karal, a.g.e., s.239; Andıç ve Andıç, a.g.e., s.5.

⁴⁴¹ Keleş, a.g.t., s.184-185; Andıç ve Andıç, a.g.e., s.5-33.

⁴⁴² Besbelli, a.g.e., s.81.

surlarını tahkim eden Ruslar, diğ er taraftan ani saldırılarla müttefikleri yıpratmayı ve kuşatmayı kaldırtmayı amaçlıyordu. Ruslar ilk olarak müttefik ordunun silah ve malzeme depolarının bulunduğu Balıklıova'ya, ardından da İ nkerma'a saldırdı. Fakat her iki saldırıda da ağır mağlubiyetler aldı. Artık müttefikler için Sivastopol'un işgali için bir engel kalmamış bulunuyordu.⁴⁴³

Savaş tüm hızıyla devam ederken bir taraftan da diplomasi cephesinde önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Birinci Viyana görüşmelerinden bir sonuç elde edilememişti ve bu defa Avusturya yeniden diplomatik görüşmelerin yapılması adına girişimlere başladı. Neticede 15 Mart 1855'te başlayıp, 4 Haziran 1855'te sona eren Viyana görüşmelerinin ikinci ayağı gerçekleştirildi. Bu arada Rus Çarı Nikola ölmüş, yerine II. Aleksandır 15 Mart'ta tahta oturmuştu. Osmanlı Devleti, konferansa önce Arif Bey'i görevlendirmiş, lâkin Fransızca bilmemesi büyük sorunlara neden olunca, yerine Hâriciye Nâzırı Âli Paşa, Osmanlı temsilcisi olarak yeralmıştı. Görüşmelerde Rusya, Karadeniz'in silahsızlandırılması maddesine şiddetle karşı çıkmış, asıl görüşülmesi gerek konunun Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim vatandaşlarına yönelik reform konusunun yani dördüncü maddenin olduğunda ısrar etmişti. Rusya'nın amacı, bu madde üzerinde Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale yolunu açmaktı. Fakat İngilizler ve Fransızlar için Karadeniz'in güvenliği daha önemli bir konu olduğu için, bu sorunun çözüme kavuşturulmadığı sürece diğ er maddeleri tartışmama kararı almışlardı. Bu arada Âli Paşa da Osmanlı Devleti'ne yönelik reform taleplerine şiddetle karşı çıkmış ve bu talebin Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına zarar verdiğini belirterek, teklifi reddetmişti. "Karadeniz Meselesi" zamanla görüşmelerin tıkanmasına ve bu konferansın da birincisinde olduğu gibi sonuçsuz kalmasına neden oldu.⁴⁴⁴

Hem Ruslar hem de müttefik güçler bu arada Avusturya'yı kendi yanlarına çekmek için çaba harcamaktaydılar. Avusturyalı diplomatlar ikiye bölünmüş durumdaydı. Bu durum Sardinya'nın zorla savaşa girmesine zemin hazırladı. Sardinya zaten daha önceden böyle bir karışıklık için hazır sayılırdı. Gerçi Rusya ile herhangi bir anlaşmazlığı yoktu; hatta Rusya karşıtlığı yapmak için adam akıllı bir bahaneye de sahip değildi. Aslında bu biraz da müttefiklere Sardinya'nın onların yanında olduğunu göstermek amacıyla yapılmaktaydı. İngiltere Kırım'daki Fransızlar'ın güçlü konumundan pek de memnun

---

⁴⁴³ Keleş, a.g.t., s.184-185; Andıç ve Andıç, a.g.e., s.5-33; **Kırım Harbi**, s.99.

⁴⁴⁴ Keleş, a.g.t., s.162-169.

değildi. Sardinya bu konuda bir alternatif olabilirdi. Daha da önemlisi Sardinya, Avusturya'yı savaşa sokmada bir piyon olarak kullanılabilirdi. Bu durumun iki sonucu oldu. 2 Aralık 1854'te Avusturya müttefiklere katıldı. 26 Ocak 1855'te de Sardunya'da İtalyan'ın sahipliği garantisini alarak savaşa katıldı. Sardunya (Piyomente) Hükümeti, Kırım'a yollanmak üzere 15.000 askerini müttefik ordusuna dâhil etti. Böylece müttefik ordularının gücü daha da artmış oldu.⁴⁴⁵ Kısacası, 1855 yılının ortalarına gelindiğinde Kırım'da şiddetli çarpışmalar sürmekteydi, müttefiklerin Sivastopol işgali hâlâ bir sonuca ulaşamamıştı. Rusya'da taht değişikliği yaşansa da yeni Çar, babasının politikalarını devam ettirmeye kararlı olduğundan, barış görüşmeleri de aynı şekilde başarısız kalmıştı.

---

⁴⁴⁵ Albrecht-Carrié, a.g.e., s. 91; Uçarol, a.g.e., s.202; Jorga, a.g.e., s.398.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.BÂB-I ÂLÎ VE THOUVENEL: YENİ DAYANIŞMANIN İNŞASI

1855 yılının ortalarına gelindiğinde savaşın Balkanlar'da ve Kırım Yarımadası'nda en şiddetli haliyle devam ettiği görülür. Fakat görülmeyen başka bir savaş, diplomasi cephesinde cereyan etmekteydi. Normal şartlarda 1852-1853 yılları arasında Kutsal Yerler Meselesi üzerine vuku'a gelen diplomatik mücadelenin taraflarının bu defa savaşın sonuçları üzerine yeni bir kavgaya tutuşmaları beklenirdi. Fakat ironik bir biçimde bu diplomasi savaşı, ortak düşmana karşı sırt sırta veren müttefiklerin kendi aralarında meydana geldi. Anlaşmazlık Rusya'nın durdurulmasından sonra Osmanlı Devleti'nin durumunun ne olacağına ilişkindi. Osmanlı Devleti'nin geleceğini şekillendirme telaşı, Fransızlar ve İngilizler arasında savaşın başından beri var olan ayrılığın tamamen ortaya çıkmasına neden oldu. Çünkü Osmanlı Devleti'nin geleceğine yön vermek aynı zamanda Doğu'da kendi çıkarlarını savunmakla aynı anlama gelmekteydi. Yani hem Fransa hem de İngiltere Osmanlı Devleti'nin geleceğine yön vermede başrolü kapmak için mücadeleye girmek zorundaydılar.

Osmanlı devlet erkânına gelince, onlar da bu mücadelede saflardaki yerlerini aldılar. Devlet erkânının uzun zamandan beri süregelen iktidar mücadelesi nedeniyle, aynı tarafta yer alamaları zaten mümkün değildi. Bu durum, diplomatik savaşın daha da kızışmasına, karmaşıklaşmasına ve saray entrikalarının İstanbul'daki nüfûz mücadelesinin en önemli silahı olmasına neden oldu.⁴⁴⁶ Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın başını çektiği grup Fransa tarafında, Reşid Paşa'nın başını çektiği grup ise; İngiltere tarafında yer aldı. Osmanlı devlet adamlarının bu tarafgirliğini kişisel çıkarlardan ziyade, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu bu ittifaklarla bağdaştırmalarıyla açıklamak daha doğru olacaktır. Kişisel olarak bakıldığında ise; Osmanlı Devleti'nin geleceğine yön veren bir devlet adamı olma arzusunun da elbette Osmanlı erkânının bu ayrışımında belli bir etkisi söz konusu idi.

---

⁴⁴⁶ Fransız Büyükelçi Thouvenel, İstanbul'da diplomasi ile entrikanın ayrılmaz beraberliği karşısındaki şaşkınlığını Hâriciye Nâzırı Kont Walewski'ye "...size Bizans tarihinden bir sayfa yazdığım için af diliyorum..." diyerek ifade etmişti. AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 27 Aralık 1855, Özel Yazışma, s.336.

Bu açıdan bakıldığında, Mustafa Reşid Paşa'nın 3 Mayıs 1855 tarihindeki istifası, Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin geleceğine yön verme savaşının asıl başlangıcını oluşturmaktaydı. Bu mücadelenin sonunda kazananların Osmanlı Devleti'nin geleceğine yönelik projeleri ve bunları uygulamaya geçirme çabaları buna yönelik en somut göstergelerdir.

4.1.Fransa'nın Doğu Sorununa Yaklaşımı: Hasta Adam Yaşamalı

On sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Fransa'nın Mısır'a yönelik politikaları, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinin seyrini ciddi şekilde değiştirdi. Evvela Napolyon Bonaparte'nin 1798'deki Mısır'ı işgal girişimi, ilişkilere vurulan ilk darbe oldu. Osmanlı Devleti, Mısır'ı Fransız işgalinden kurtarma adına İngiltere ile işbirliği yapmak zorunda kalmıştı.⁴⁴⁷ Her ne kadar Mısır'da başarısız olsa da Fransa, Akdeniz'deki Osmanlı topraklarını ele geçirme planlarından vazgeçmiş değildi. Fransa, Rum ayaklanması sırasında isyancıların yanında yer almış, ardından Navarin'de Osmanlı donanmasını yakan ittifaka da katılmaktan geri kalmamıştı. Bu arada Hindistan yolu ile uluslararası ticarete avantajlı konuma yükselen İngiltere'nin üstünlüğüne alternatif arayışındaki Fransızlar, Akdenize kıyısı olan Afrika'daki Osmanlı topraklarına göz dikmişti. Bu amaçla 1830 yılında Cezayir'i işgal eden Fransa ile Osmanlı Devleti'nin ilişkileri büyük bir yara aldı. Artık Fransa, Afrika'da toprak sahibi olarak Sahra'da Osmanlı Devleti ile yıkılana kadar büyük bir nüfûz mücadelesine girecekti.⁴⁴⁸

Cezayir'in elden çıkmasının şokunu atlatamamış olan Osmanlı Devleti, Fransa ile Mehmed Ali Paşa isyanıyla bir kez daha karşı karşıya gelmek zorunda kaldı. Fransa, Napolyon döneminden beri Mısır üzerinde hak iddiasında bulunmaktaydı. Özellikle Bonaparte yanlıları, Mehmed Ali Paşa'yı Napolyon Bonaparte'nin Mısır'daki varisi olarak düşündüklerinden onun Osmanlı Devleti ile olan mücadelesinde müttefiki olmaktan çekinmediler.⁴⁴⁹ Buna karşın İngiltere'nin Mehmed Ali Paşa isyanında Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması, Osmanlı devlet adamlarının gözünde İngiltere'nin gerçek müttefik konumuna gelmesini sağladı. Bunun yanında Lord Stratford'un kişisel gayretleri de Osmanlı Devleti'nin Avrupa güçler dengesinde Fransa'nın yerine İngiltere ile birlikte

---

⁴⁴⁷ Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı (1831-1841)**, I, Ankara: TTK. Yayınları, 1988, s.24-25.

⁴⁴⁸ Çaycı, a.g.e.,s.2.

⁴⁴⁹ J. A. R. Marriott, **The Eastern Question; A Historical Study in European Diplomacy**, London: Clarendon Press, 1917, s.207.

hareket etmesinde önemli bir etken oldu. Böylece 1840 yılından 1855 yılının ortalarına kadar, İngiltere İstanbul'daki en etkili nüfûza sahip ülke olarak yer aldı. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile olan amansız mücadelesi için İngiltere artık bir “koruyucu” konumuna gelmişti.⁴⁵⁰

Daha önce ifade edildiği gibi on dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde İngiltere'nin Kıta Avrupa'sı'ndan uzaklaşması ile Rusya, Avrupa'nın en güçlü devleti konumuna gelmişti. III. Napolyon ile yeniden emperyalist bir politika benimsemiş olan Fransa için öncelikle Kıta Avrupa'sı'ndaki Rus tehlikesi ortadan kaldırılmak zorundaydı. Bu tehlikenin ortadan kalkması ise; Fransa'nın Avrupa güçler dengesinde izleyeceği politikaya bağımlıydı. İşte Fransa'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini iyileştirmesi tamamen bu nokta ile alakalıdır. Osmanlı Devleti'nin Fransa üzerinden Avrupa'ya entegrasyonunun gerçekleşmesi Fransa açısından Avrupa güçler dengesinde hayati bir öneme sahipti.⁴⁵¹ Osmanlı Devleti ile yapılacak bir ittifak, Rusya'nın Avrupa'da ilerlemesini engelleyecek en önemli etkendi. Yani Fransa, Doğu Sorunu politikasında yeni bir sayfa açmıştı. Siyâsî, idari, askerî ve ekonomik olmak üzere her bakımdan Osmanlı Devleti, mevcut koşullarından daha fazlasına ve daha iyisine sahip olmak zorundaydı. Çünkü güçsüz bir Osmanlı Devleti, ne askerî ne de siyâsî bakımdan Rusya'nın ilerlemesini engelleyecek düzeyde idi.

Fransa'nın uzun vadeli amacı ise; entegrasyonu sağlanmış olan Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale ederek, Osmanlı Devleti'ni Fransa'nın diğer devletlerle olan mücadelelerinde bir koz olarak kullanmaktı. Bu nedenle sadece Katolikler değil aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Ortodoks vatandaşları da Fransa'nın ilgi alanına girmektedir.⁴⁵² Çünkü Rusya da Ortodoksluğun hamisi rolüyle Osmanlı Devleti'ne nüfûzunu kabul ettirme çabasındaydı. Ne olursa olsun Osmanlı vatandaşı Ortodokslar, Rusya'nın yörüngesine girmemeliydi. Rusya ile olan bu mücadelede “kiliselerin birleştirilmesi” bile gündeme gelmiş ve bu argümanın Fransa'ya önemli avantajlar sağlayacağı da öne sürülmüştü. Mamafih, “kiliselerin birleştirilmesi” diğer Avrupalı

---

⁴⁵⁰ Edward Michael Whitty, **Political Portraits**, London: Trübner and Company, 1854, s.63-64; Stanley Lane-Pool, **The Life of the Right Honourable Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe: From His Memoirs and Private and Official Papers**, 2, London: AMS Press, 1888, s.418-419; Deniz Can, **Tanzimat Dönemi Osmanlı-İngiliz İlişkileri (1833-1878)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s.26-55.

⁴⁵¹ Driault, a.g.e.,s.184.

⁴⁵² Bu konu hakkında bkz. Jean-Baptiste Alexandre Damase de Chaudordy, **la France et la question d'Orient**, Paris: E. Plon, Nourrit et cie, 1897.

devletlerin arzularını da harekete geçirebilecek bir yapıya sahip olduğundan Fransa tarafından kullanılması uygun görülmedi. Fransa, Kırım Savaşı sürecinde amacına broşür yayını ve Paris'te hazırlanan hem Fransızca hem de Grekçe periyodik şekildeki mecmualarla devam etmeyi yeğledi. Böylece Ortodoksların lehine politik özgürleşme sağlanacak ve bunun neticesinde Rusya'nın Doğu'daki yerine geçme adına Fransa önemli bir üstünlük elde edecekti. Kezâ III. Napolyon Fransa'yı Avrupa dengesinin çekim merkezi haline getirme düşüncesindeydi ve Rusya'ya karşı kazanılacak gerçek bir başarı; ona muzaffer bir Constantin veya Şarlman gibi "Kilise Restoratörü" unvanını verecekti.⁴⁵³

Avrupa'nın genelinde hâkim olan Osmanlı Devleti'nin hasta adam olduğuna dir inanç Fransa tarafından paylaşılmaktaydı. Fakat hasta adam Osmanlı, birbiriyle iç içe geçmiş iki hayati nedenden ötürü yaşamak, yaşatılmak zorundaydı. Evvela Osmanlı Devleti, Doğu Avrupa'daki Rus hegemonyasının kırılması ve Balkanlar'daki Rus yayılmacılığının önüne geçilmesi adına alternatif olmayan bir seçenektir. Kontrollü olmak koşuluyla, hastalığından biraz olsun kurtulacak bir Osmanlı Devleti, ekonomik ve sosyal gelişimiyle Rusya karşısında daha sağlam durarak Rus tehdidine karşı Avrupa'nın garantisi olabilecekti. Diğer hayati sebebe gelince Avrupa'nın jandarmalığına soyunan III. Napolyon Fransa'sı için ise; bu emeline ulaşma adına kullanılabilir harika bir kozdu. III. Napolyon'un savaşa girmesinde bu düşüncesi fevkalade bir yere sahipti. Fransa, kendisine entegrasyonunu sağlayacağı Osmanlı Devleti üzerinden Avrupa'da yeniden söz sahibi olabilecek ve bu entegrasyon aynı zamanda 1815 Viyana düzeninde olduğu gibi Fransa'nın Avrupa'dan dışlanmasının önüne geçebilecek bir tedbir olacaktır. Bunu Fransız elçisi Thouvenel şu şekilde itiraf etmekteydi: "*En zor problemlerden birisi Doğu'nun yenilenmesidir. Eğer Doğu Ruslaşır son bir yüzyılda olduğu gibi Avrupa için büyük bir tehdit oluşturacaktır...İngiltere dışında hiçbir devlet bizim gibi Osmanlı Devleti'nin entegrasyonuna yönelik çıkar sahibi değildir.*"⁴⁵⁴

Fransa'nın bu düşüncelerini en iyi yansıtan belgelerden birisi *Osmanlı'nın dağılmasının Avrupa için tehlikesine ilişkin bir inceleme* adını taşımaktadır. Bu belge, adından anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti'nin Rus yayılmasıyla dağılması durumunda bunun Avrupa'daki yansımalarının nasıl olacağı ve Avrupa'daki dengeleri ne ölçüde

⁴⁵³ AMAEF, Paris, ADPT, 1853–1857, 8, Analyse d'un mémoire de M. Pitzipios sur la question d'Orient considérée par rapport aux Chrétiens habitants de l'Empire Ottoman 1855.

⁴⁵⁴ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye Gizli Yazışma, 16 Mart 1856, s.83-90.

etkileyeceği üzerinedir. Fransa Osmanlı Devleti'nin yaşamasını zorunlu görmekteydi. Çünkü statükonun güçlendirilerek devam ettirilmesi Avrupa güçler dengesinde zamanla Fransa'ya önemli kazanımlar sağlayacaktı:

“...Mevcut Türk devletinin ya küçük prensliklere ya da iki büyük parçaya ayrılması söz konusudur. Asya-Afrikanlı Müslümanlar Osmanoğulları yönetiminde Osmanlı'nın eski başkenti Konya'ya taşınacaklar, Tuna'nın güneyinde bugün Türklerin elinde bulunan Avrupa toprakları ise küçük Yunan krallığının da dâhil olacağı Ortodoks bir yönetime devrolacak. Bu iki şıkkın da uygulanması son derece zor görünmektedir...”⁴⁵⁵

“...Grek-Bizans imparatorluğunun yeniden organize edilmesi için hangi nedenler ortaya atılabilir? 1821 öncesi Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını oluşturan bölgede yaşayan Hıristiyan milletleri bir araya getirme isteği ve ihtiyacı bir neden olabilir. Köken, mezhep ve tarihsel farklılıklarına rağmen bunların ortak acısı Osmanlı hükümdarlığı altında ezilmek olmuştur. Osmanlı sultanı uzun bir süre daha İstanbul'da kalacağı için Yunanlıların yaşadığı bölge, Anadolu'da yaşayan diğer (rit-Fener Patrikhanesine bağlı topluluklar) milletler için önemli bir bağ olacak. Ayrıca Kıbrıslı Robert'in düşünceleri ve Slavik fikirler için de aynı görevi görecektir. İstanbul'daki Ortodoks kilisesine mensup olanlar bir şekilde Grekleştirilmeden ve bireyselliklerini koruyarak, Slav, Romanyalı ya da Arnavut olmayı engelleyerek, Yunanlılarla bir form oluşturacaklar. Böylece tek bir millet ortaya çıkacak: Bizans.

Bu şekilde bütün kıskançlıklar ve anlaşmazlıklar ortadan kalkacak. Çünkü bu insanlar tarihsel kökenlerine geri dönmüş olacaklar. Farklı ırkların birleştiği bu yapı yeni devleti sağlamlaştıracak. Aynı şekilde dış saldırılara karşı direnç sağlayacak. Ama Rusya'nın alışlagelmiş Slavizm politikalarının hareket alanına da dâhil olmuş olacak. Şimdi de diğer şıkkı bakalım. Yani Osmanlı Devleti'nin küçük prensliklere ayrılması ihtimaline dönelim. Rusya'nın sert aksiyonlarına terk edilmiş olan Osmanlı'nın Avrupa toprakları yavaş yavaş küçük devletçiklere dönüşecek. Bugün Karadağ, yarın Arnavutluk, daha sonra da Bulgaristan bir devlet olarak ortaya çıkacak ve bunlar milliyetçi bir yapıda olacaklar. Zamanla Rusya bu devletler içerisinde Slav kimliğini güçlendirdiği gibi bu milletlerin Moskova ile olan tarihsel kimlik bağına sürekli vurgu yapacak. Diğer taraftan onları helenik öğelere karşı tiksindirmek için çabalayacaktır. Yani Rusya üniter bir Hıristiyan imparatorluk kuracak. Bu da kuzeyden gelebilecek bir saldırıya karşı direnişi arttırmak manasına gelmektedir. Zaten Slav kimliğini bu ülkelerde yaşayan Rusya yavaş yavaş buraları da ele geçirecektir. Ayrıca bu şekilde Panslavizm homojen ya da homojenleştirilmiş önemli bir nüfusu da ele geçirmiş olacaktır. Bunu ilk hisseden sınırdaş olduğu için Avusturya olacaktır. Ama Avrupa'nın geri kalanı da bunu hissetmekte geç kalmayacaktır. Ama bir kriz anında büyük güçler Rusya'nın bu planlarına itiraz edebilir. Bu bölgede güçlü ve yaşayabilir bir devlet kurmak için güçlerini birleştirebilirler. Tabi ki tarafsızlığı ve statükoyu koruyacak olan bu devlet için dört devletin uyumu gerekir...”⁴⁵⁶

4.2.1855 Yılında Osmanlı-Fransız Yakınlaşmasını Sağlayan Olaylar

4.2.1.Reşid Paşa'nın Sadarettten Uzaklaştırılması: Yakınlaşmanın İlk Adımı

1855 yılının ortalarında Kırım Savaşı'nın gidişatında önemli değişiklikler meydana geldi. Her şeyden önce 1854 Ekim ayından itibaren işgal altında bulunan Sivastopol'da müttefikler sona doğru yaklaşmışlardı. Artık savaş kadar, sonrasına ilişkin planlar da

⁴⁵⁵ AMAEF, Paris, MD, 1853-1856, s.36.

⁴⁵⁶ AMAEF, Paris, MD, 1853-1856, s.36.

ortaya çıkmaktaydı. Müttefik kuvvetler, Rus Çarlığı ordusu karşısında önemli bir üstünlük elde etmişlerdi. Ama özellikle de Fransa, baştan beri İngiltere'nin yörüngesinde devam eden savaşta ilk kez askerî bakımdan söz sahibi olabilecek bir seviyeye erişmişti.⁴⁵⁷ Rus ordularına karşı Fransız askerlerinin elde ettikleri başarıların yanında, Fransız ordusunun nicelik bakımından İstanbul'da İngilizler'e olan fazlalığı da önemli bir avantaj olarak görülmeye başlandı. Özellikle Malakov Savaşı'nda elde edilen ve Sivastopol kuşatmasındaki Fransız başarısı, Osmanlı devlet adamlarında önemli bir etki yaptı. İngiltere'nin baskıcı nüfuzundan bıkan Osmanlı devlet adamları tarafından Fransa, kadim dostluk hasebiyle de, yeniden müttefik olarak değerlendirilmeye başlandı.⁴⁵⁸

Fransa elde etmiş olduğu bu askerî başarıları, Doğu Sorunu politikasında siyâsî ve ekonomik bakımdan yeni kazanımlara dönüştürülmesi adına harekete geçmeye karar verdi. Böylece Mısır'da bir kanal açılarak Kızıldeniz ile Akdeniz'in birleştirilmesine ilişkin projeye başlayan süreç, İstanbul'da özellikle Sultan Abdülmecid döneminden beri Reşid Paşa ve Lord Stratford aracılığıyla süre giden İngiliz nüfuzunu alt etmeye ve akabinde Osmanlı Devleti'nin hem iç, hem de dış politikasında olabildiğince etkin olmayı amaçlayan bir gelişim gösterdi. Tam bu noktada hem Sultan Abdülmecid'in hem de Fransa'nın ortak çıkarlarının kesiştiği apaçık ortadır. Sultan Abdülmecid, Reşid Paşa ve Fransızlar'ın deyimiyle, hamisi Lord Stratford'un müdahalelerine bir son vermek, Fransa ise Doğu'daki çıkarları adına bu iki devlet adamının nüfuzunu kırmak istiyordu.

1855 senesi mart ve ekim ayları arasında İstanbul'da bir dizi hadise meydana geldi. Önemleri kendi içerisinde değerlendirilerek anlamlandırılmış olan bu olaylara bir bütün olarak bakıldığında ortaya çok daha farklı bir tablo çıkmaktadır: Mısır'da Fransızlar'ın Süveyş Kanalı Projesi ve Reşid Paşa'nın istifası, Thouvenel'in Fransızlar tarafından İstanbul'a gönderilmesi, Sultan Abdülmecid tarafından hükümet kanadında Reşid Paşa'nın dönüşünü engelleme adına yapılan değişiklikler ve son olarak Lord Stratford'un nüfuzunun kırılması. Vuku'a gelenler, birbiriyle sıkı sıkıya bağlıydı. Birini diğerinden ayırmak neredeyse imkânsız olan bu gelişmeler, Sultan Abdülmecid'in hem iç, hem de dış politikaya yönelik şuurlu bir tercihi ve bunun yansımaları idi. Reşid Paşa, Lord Stratford ile birlikte hareket ederek Osmanlı Devleti'nin Avrupa güçler dengesinde İngiltere'nin yörüngesine oturması için mücadele etmiş ve bunda da başarılı olmuştu. Lâkin hem Reşid

---

⁴⁵⁷ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 1-12, s.40.

⁴⁵⁸ Lane-Pool, a.g.e., s.419.

Paşa, hem de Lord Stratford'un aşırılıklarından bıkmış olan Sultan Abdülmecid her ikisine de cephe almaya karar verdi. Bunu yapabilmesi için de eski bir müttefike, yani Fransa'ya yeniden ihtiyaç duymaktaydı. Sonuçta, 1855 Mart-Ekim dönemi, Napolyon Bonaparte'tan bu yana tutarsız bir zeminde seyreden iki ülke arasındaki ilişkilerin eskiden olduğu gibi kadim dostluk zeminine oturtularak restore edilmesini sağlayan süreç oldu.

4.2.1.1.Fransa ve Mustafa Reşid Paşa

Kırım Savaşı boyunca Fransızlar ve İngilizler her konuda birlikte hareket etmeyi planlamışlardı. Fakat iyi niyetli bir yaklaşımdan öteye gidemeyen bu plan, istenilen şekilde hayata geçirilememişti. Özellikle İstanbul'daki iki ülkenin büyükelçilikleri ittifakı benimsemeye oldukça zorlanmaktaydılar. Bu sorunun en önemli nedeni; İngiliz Büyükelçisi'nin Osmanlı başkentindeki üstün konumu ve nüfûzuydu. İngiltere, yıllardır İstanbul'da istikrarlı bir temsilci aracılığıyla politikalarını uygulama çabasıındaydı. Diğer tarafta ise; yaklaşık yarım asırdır ilişkilerin zaman zaman kopma noktasına geldiği Fransa yer almaktaydı. III. Napolyon'un iktidarından beri Fransa, İstanbul'da temsil edilmekte sıkıntılar yaşamaktaydı. Fransız Büyükelçiliği'nin hem işleyişi hem de burada görev alanlar sık sık değişmekteydi. Daha savaştan hemen önce Fransa, İstanbul'da *maslahâtgüzâr* derecesinde temsil edilmekteydi. Ancak 1853 senesinin sonlarında, yani savaş havasının iyiden iyiye hissedildiği bir dönemde, Fransa, "büyükelçi" seviyesinde temsil edilmeyi uygun buldu.

Fransa, savaştan hemen önce İstanbul'a gönderdiği temsilcilerine aynı talimatları vermişti. Hem La Cour hem de Baraguey, Stratford ile olan ilişkilerinde ittifaka önem gösterecekler; ama bir o kadar da dikkatli olacaklardı. Her konuda fikir alış-verişi yapılacaktı. Mamafih Stratford asla sonuna kadar güvenilmesi gereken bir diplomat değildi. Onun kurnazlığı Fransız Dışişleri'ni son derece tedirgin etmekteydi ve Fransız temsilcileri de bunu bilmek ve buna göre hareket etmek zorundaydılar.

General Baraguey'in Fransa tarafından İstanbul'a büyükelçi olarak gönderilişi, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford'un Bâb-ı Âlî nezdindeki nüfûzunu azaltmaya yönelik yapılmış önemli bir hamleydi.⁴⁵⁹ Bununla birlikte iki elçinin ortak hareket etmesi Fransa'nın en önemli isteğiydi. Fakat Fransa'nın bu arzusu yerine gelmedi.

---

⁴⁵⁹ Thouvenel, **Nicolas I et III. Napolyon...**, s.349; Leo Gerald Byrne, **The Great Ambassador**, Ohio: Ohio State University Press, 1964, s.341.

Müttefikler arasında arzu edilen ve eşitlik prensibine dayalı ittifakın bir türlü gerçekleştirilememesi Fransız elçiyi son derece rahatsız etmekteydi. İttifak sadece kâğıt üzerinde kalmıştı. Baraguey'in bu düşünceye kapılmasında Lord Stratford'un uzlaşma bilmez kişiliği en önemli nedendi. İngiliz elçisi ile yaşadığı anlaşmazlıklar zamanla Baraguey'in tam manasıyla bir Stratford düşmanı olmasına sebebiyet verecekti. Hatta bu düşmanlık onun gözlerini öylesine kör edecekti ki, önü alınamayacak şekilde bu husumet kişisel olmaktan çıkarak İngiliz düşmanlığına dönüşecekti. Öyle ki Baraguey, İngilizler ile yapılacak bir anlaşmanın mümkün olan en kötü ittifak olduğunu düşünmeye başlamış, hatta daha da ileri giderek onlarla ittifak yapmak yerine İstanbul'un Ruslar'ın eline geçmesini tercih ettiğini söylemişti.⁴⁶⁰

15 Şubat 1854'te Thouvenel'e yazdığı mektupta İngiliz Elçinin ittifaka zarar veren tutumlarından dert yanan Baraguey, uzlaşma adına elinden geleni yaptığını, fakat Redcliffe'in zıt tavırlar sergilemekte direndiğini belirtmekteydi. Stratford Redcliffe'in Bâb-ı Âlî nezdinde bu kadar fazla nüfûza sahip olmasını ise; Reşid Paşa ile olan yakın ilişkisine bağlamaktaydı.⁴⁶¹ Baraguey'e göre; Reşid Paşa'nın Viyana, Londra, Paris ve Berlin ile yaptığı bütün görüşmeler Stratford tarafından telkin edilen fikirler çerçevesinde gerçekleştirilmekteydi. Savaşı çıkartan da Stratford'un bizzat kendisiydi. Eğer Rusya ile yaşanan sorun savaşa gerek kalmadan halledilseydi Lord Stratford'un buna üzüleceğini iddia eden Fransız Büyükelçi, Çar Nikola'nın dört devlet tarafından sunulan teklifi kabul etmesi durumunda, Lord Stratford'un bu planı bozmak için elinden ne gelirse yapacağını da öne sürmekteydi.⁴⁶² Kısacası Fransa, Osmanlı nezdinde İngiltere karşısında oldukça zor bir durumdaydı. Özellikle Reşid Paşa ile Lord Stratford'un sarsılmaz bağı, İngiltere ve Fransa arasında eşitsizlik temeline dayalı bir mücadeleye sebep olmuş, Reşid Paşa'nın takındığı tavırlar müttefikler arasında düşmanlığı körüklemişti.

Müttefik temsilcilerin aralarındaki ilişkilerin kopuşunda bardağı taşıran son damla, Yunanistan sorununda Bâb-ı Âlî'nin uyguladığı politikaydı. Yunan haydutlar, Osmanlı

---

⁴⁶⁰ Thouvenel, **Nicolas I et III. Napolyon...**, s.350.

⁴⁶¹ Mustafa Reşid Paşa ile Lord Stratford arasında entrikalara varan bu yakın ilişkiyi, Kırım Savaşı'ndan hemen sonra İstanbul'da bulunan La Baronne Durand de Fontmagne benzer şekilde tasvir etmekteydi: "*Lord Stratford* savaşı sırasında bir iç sarsılmanın getireceği ağır neticeleri hiçe sayıp, çeşitli dolaplar çevirerek, bıkıp usanmadan kendi isteklerine boyun eğecek bir idareyi işbaşına getirmek için çabalyordu. Onun şiddetle tercih ettiği ve hâkim olma ihtirasının aleti olarak gördüğü kişi Reşid Paşa'ydı." La Baronne Durand de Fontmagne, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, (Çev. Gülçiçek Soyttürk), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1977, s.42.

⁴⁶² Thouvenel, **Nicolas I et III. Napolyon...**, s.351.

topraklarına girip, eşkıyalık yaptıkları sırada Yunan Kralı Othon açıkça Rusya'nın yanında olduğunu deklare etmişti. Bunun üzerine Sultan, Osmanlı topraklarında bulunan bütün Yunan vatandaşlarının ülke dışına çıkarılmalarına karar verdi. Baraguey, Sultanın bu inisiyatifine şiddetle karşı çıktı. Çünkü sınırdışı edilmek istenen Yunanlılar arasında Katolik olanlar da bulunmaktaydı. Buna karşın İngiliz Büyükelçi tarafsız kalmayı yeğledi. Fakat bu aşamada Reşid Paşa da Lord Stratford'dan yana olunca Baraguey görevini bırakarak Fransa'ya dönmeye karar verdi.⁴⁶³

Tam bu gelişmeler yaşanırken Fransız Mareşal Saint-Arnaud, Sultan Abdülmecid'den Fransız ordusundaki mevcut sorunların halledilmesi adına izin istemek için İstanbul'a gelmişti. Mareşal Arnaud'dan hemen sonra sarayın yolunu tutmuş olan Baraguey, Sultan Abdülmecid ile yaptığı görüşmede; bundan sonra Reşid Paşa ile görüşmeyeceğini açıkça söyledi. Zaten Lord Stratford ile de görüşmemekteydi, böylece müttefikler arasındaki bağlar tamamen kopmuş oluyordu. General Baraguey İstanbul'dan oldukça buruk ayrıldı. Çünkü İngiltere karşısında ne kendisini ne de ülkesini yeterli derecede savunamadığını düşünmekteydi. Sonuçta, Fransa tarafından büyük umutlarla görevlendirilen General Baraguey ülkesine pek de iyi hatıralarla dönememişti.⁴⁶⁴

Fransa'nın Reşid Paşa ile yaşadığı sorunlarla ortaya çıkan gerginlik savaşın sonlarına doğru iyice kızıştı. Fransa Reşid Paşa'nın özellikle 1855 yılı içerisinde izlemiş olduğu politika ile İngiltere lehine hareket ederek eşitlik prensibine dayalı üçlü ittifaka büyük zarar verdiği kanaatindeydi. Veli Paşa'nın Paris Sefâreti'ndeki görevinden alınması, Kırım Savaşı'nda Fransa ile Reşid Paşa'nın arasını açan bir diğer önemli olay oldu. Kişiliği ile başta III. Napolyon olmak üzere Tuileires Sarayı'ndaki herkesin beğenisini kazanmış bir elçi olarak anılan Veli Paşa'nın görevden alınması Fransız politikacılar arasında hem üzüntüye, hem de büyük bir şaşkınlığa neden oldu. Veli Paşa gibi tecrübeli bir siyâsetçinin

---

⁴⁶³ Onun yokluğunda Fransa'yı maslahâtgüzâr olarak temsil eden Benedetti bulunmaktaydı. Fakat Baraguey, İkinci sekreter Berthemey'e daha fazla itimat etmekteydi. Nihayetinde Reşid Paşa, Benedetti ile görüşerek Katolik Yunanlıların bu uygulamadan muaf olacaklarının garantisini vermesiyle mesele çözüme kavuşmuş oldu. A.g.e., s.366-372. Baraguey, İstanbul'dan ayrılırken, Fransız ordusunda görev alacağı için sefâretten ayrıldığı beyan edilmişti. Mamafih İngiliz Hükümeti'nin, Fransız temsilcinin Bâb-ı Âlî nezdindeki girişimlerini son derece çirkin bulduğunu ve bu konuda Bâb-ı Âlî'nin yanında yer aldığını belirtmesiyle Napolyon, Fransız Büyükelçi'yi görevden almıştı. BOA. HR.TO 52-68, (13 Mayıs 1854)

⁴⁶⁴ Thouvenel, a.g.e., s.353-356; ayrıca bkz. Vincent Benedetti, **Essais diplomatiques (nouv. sér.)**, Paris: E. Plon, Nourrit et cie, 1897, s.230-231.

yerine Reşid Paşa'nın önce Namık Paşa'yı, ardından da kendi oğlu Mehmed Cemil gibi toy bir bürokratı ataması da Paris'in büyük tepkisini çekti.⁴⁶⁵

Fransa'yı asıl tedirgin eden nokta ise; Reşid Paşa'nın İngiliz Büyükelçi Lord Stratford ile sıkça Fransız Büyükelçiliğinin haberi olmadan savaşa ilişkin gizli görüşmeler yapmasıydı. Mesela 1855 yılının başlarında Lord Stratford, Bâb-ı Âlî'ye İngiliz Büyükelçiliği Sekreteri M. Alison⁴⁶⁶ aracılığıyla bir askerî anlaşma yapılmasını içeren teklif sundu. Bu anlaşmaya göre; Osmanlı Devleti 20.000 kadar düzenli askerini İngiliz kumandası altına verecekti. Bu askerlerin komutanları kesinlikle İngiliz olacak, ayrıca alacakları disiplin ve takınacakları tavırlar da aynen İngiliz ordusundaki askerler gibi olacaktı. Bu askelerin alacakları ödül ve cezalar bile İngiliz Kraliçesi adına verilecekti. Sadece üniformalar, Osmanlı Devleti askerlerinin taşıdıkları ile aynı olacaktı. Teklifin yapılmasından hemen sonra Serasker Rıza Paşa'nın ev sahipliğinde bir toplantı tertip edildi. Sadrazam Reşid Paşa'nın başkanlığını yaptığı bu toplantıya Rıza Paşa, Âli Paşa, Saffet Paşa, Mehmed Rüşdü Paşa ve Şeyhülislâm Arif Efendi katıldı. Stratford'un yapmış olduğu teklifi nâzırların çoğu, Mehmed Rüşdi hariç, memnuniyetle karşıladılar. Fakat Mehmed Rüşdi Paşa'nın muhalefeti diğer nâzırlar üzerinde de etkili oldu. Onun İngiliz kumandanlarına ilişkin eleştirileri kabul gördü ve serasker tarafından projeye yeniden bir düzenleme yapması için yetki verildi.⁴⁶⁷ Bütün bu gelişmeler Fransa tarafından öğrenilince, Reşid Paşa Bâb-ı Âlî'nin kararını, anlaşma yapılmadan önce muhakkak kendilerine bildirileceğine dair Fransız elçisine söz verdi.⁴⁶⁸ Proje gerçekleşirse de önce Mehmed Cemil Paşa'nın Paris'e atanması, ardından Veli Paşa'nın Girit Valiliği göreviyle hem hükümetten hem de Fransa ile olan ilişkilerdeki rolünden uzaklaştırılması ile Fransa'nın güvenini kaybetmeye başlayan Reşid Paşa yavaş yavaş tam bir sorun olmaya başladı.

---

⁴⁶⁵ Fransa'nın nazarında Mehmed Cemil, babasının kredisiyle iş yapan birisiydi. Thouvenel, **Pages de l'histoire du Second Empire**, s.185-189; Benedetti, a.g.e., s.282. Veli Paşa'nın yerine Namık Paşa'nın atanması hakkında bkz. BOA. İ.DH. 299-18926, (9 Ş 1270/7 Mayıs 1854). Mehmed Cemil'in Paris Sefâretine Büyükelçi olarak atanmasına ilişkin bkz. BOA. A.DVN 101-65, (9 Ca 1271/28 Ocak 1855). Reşid Paşa'nın bir diğer oğlu Ali Galip Paşa ise; Sultan Abdülmecid'in en büyük kızı Fatma ile evliydi. Reşid Paşa'nın çocukları vasıtasıyla hükümet içerisinde bir "aile hâkimiyeti" kurmasını Fuad Paşa şu ağır sözlerle eleştirmişti: "*Hıristiyanlaşma sürecinde bulunduğumuz açıktır. Bizim "Baba" Reşidimiz, o Baba'dan gelen "Oğul" Ali Galibimiz ve bunun yanısıra hiç masum olmayan ilk baştercüman M. Ravelaki aracılığıyla bize Ruhul-küdiüs'ü açıklayan Lord Stratford'umuz var.*" Roderic H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876**, (Çev. Osman Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005, s.86.

⁴⁶⁶ James Henry Scene, **With Lord Stratford in the Crimean War**, London: R. Bentley, 1883, s.8.

⁴⁶⁷ AMAEF, Paris, Papiers d'Agents-Archives Privées, Thouvenel,No.233-17, (Gizli Yazışma) Schefer'den Benedetti'ye, 30 Ocak 1855.

⁴⁶⁸ AMAEF, Paris, Papiers d'Agents-Archives Privées, Thouvenel,No.233-17, Schefer'den Benedetti'ye, 21 Şubat 1855.

Reşid Paşa, son olarak yine Lord Stratford ile Osmanlı vatandaşı Hıristiyanlar'ın askere alınmaları konusunda gizli şekilde hareket edince Fransa ile olan bağları tamamen koptu.⁴⁶⁹ Reşid Paşa'ya Lord Stratford ile yaptığı görüşmeleri öğrendiğini belirten Fransız Maslahâtgüzâr Benedetti, Paşa'ya Bâb-ı Âlî ile yapılan askerî anlaşmayı hatırlatınca Reşid Paşa Fransız temsilcisine “*Fransa'nın İngiltere'nin adımlarını takip etmek zorunda olduğunu*” söyledi. Fransız Maslahâtgüzâr, Reşid Paşa'nın bu cevabı üzerine Lord Stratford ve Reşid Paşa ile olan ittifaktan şüphe duymaya başladığını açıkça Fransız Hâriciye Nâzırı Kont Walewski'ye beyan etti.⁴⁷⁰

Mustafa Reşid Paşa'nın daima Fransa'nın aleyhine kararlar verdiği veya Fransa'nın, Reşid Paşa yüzünden İstanbul'da nüfûzunun hiç olmadığını söylemek de doğru değildir. Fransa açısından Reşid Paşa'nın karşısında durabilecek kişi; Âli Paşa idi. Bu sebeple Âli Paşa'nın sadarete geçmesi, Fransa'nın politikaları açısından elzem nitelikteydi. Bunun en güzel örneği, Viyana görüşmeleri esnasında yaşandı. 1855 yılındaki “İkinci Viyana” görüşmelerine geçildiği zaman müttefik devletler hâriciye nâzırları aracılığı ile temsil edilirken, Lord Stratford'un son kararın İstanbul'da alınacağı yönündeki telkinleri üzerine Bâb-ı Âlî yabancı dil bilmeyen ve pek de maharetli olmayan Arif Efendi vasıtası ile temsil edilmekteydi. Bu durumdan Paris, son derece rahatsız olmaktaydı. Çünkü konferansta alınabilecek resmî kararlara, Osmanlı Devleti adına resmî imza yetkisi bulunmayan Arif Efendi'nin müdâhil olması mümkün değildi. Arif Efendi, sadece kendisine sunulan belgeleri İstanbul'a ulaştırmakla yükümlüydü. Bunun üzerine Fransız Maslahâtgüzâr Benedetti, Paris'ten bir talimat aldı. Buna göre; Viyana'da Osmanlı Devleti'ni daha üst düzeyde bir diplomatın temsil etmesi için Bâb-ı Âlî nezdinde girişimde bulunması emredilmekteydi. Bunun üzerine Benedetti'nin girişimleri ve Viyana'daki diğer ülkelerin temsilcilerinin Hâriciye Nâzırı olmaları üzerine Âli Paşa Viyana memuriyeti ile

---

⁴⁶⁹ Benedetti'nin rapor ettiği bu husus başka Fransız yetkililer tarafından da dile getirilmişti. “... İngiltere, daha önceden bir miktar Türk askerini kendi birliklerine alma fikrini tasarlamıştı. Eğer bu Türk birliği sadece Bâb-ı Âlî'nin izin verdiği ve askere aldığı Hıristiyanlardan oluşursa, bu askerler amaca daha iyi ulaşabilirlerdi. Başıbozuklar ve diğer Türk askerleri Batuluların idaresi altına bırakılmayacaktı. Yusuf Paşanın girişimi bunu kanıtladı. Batılı subaylar, Türk General ve subaylarının yardımcısı olarak Müslüman askerlerin içerisinde hareket edemezler/etkili olamazlar. Osmanlı vatandaşı Hıristiyanlardan oluşan bir yapı da birçok zorluğa gebe kalacaktır. Yani bu durum, Hıristiyan askerlerin askere alınmalarının kolaylaştırılması için tedbirler alınması anlamına gelmektedir ve bu bizim elde etmeyi düşündüğümüz kesin sonuçları verecektir. Bu konu üzerine Osmanlı Devleti'nin hizmetinde bulunan bir Polonyalı General özel bir yazı kaleme aldı ve bu yazıyı detaylandırmak ve tartışmak için Londra'da hazır bulunacak. Eğer bu gerçekleşirse bu şahıs, General Vivian'ın kumandası altında teşkil edilecek olan birliği organize etmek amacıyla Hükümetin/İngiliz Hükümeti hizmetine girecek...”, AMAEF, Paris, MD, 114, Lettre et mémoire du Comte A. Czartoryski sur l'affaires d'Orient, Paris, 8-13 Juin/Haziran 1855, s.41-55.

⁴⁷⁰ AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye, 26 Nisan 1855, s.136-144.

görevlendirildi.⁴⁷¹ Bu hadise ile Benedetti ve Fransa, İstanbul'da Reşid Paşa ve Lord Stratford'a rağmen önemli bir diplomatik girişimi başarıyla sonuçlandırmıştı.

Bütün bunlar, Reşid Paşa'nın Fransa'nın Doğu politikası açısından en büyük engel olarak görülmesine neden oldu. Onun varlığı ve Lord Stratford ile olan işbirliği, Fransa'nın Doğu'daki çıkarlarına büyük zarar vermekteydi. Fransa eğer İstanbul'da etkin olmak istiyorsa; bunun için İngiltere ile amansız bir mücadeleye girmek zorunda olduğunu gayet iyi biliyordu. Fransa'nın ortak bir düşmana karşı aynı cephede omuz omuza mücadele ettiği müttefiki ile bu defa bir nüfûz mücadelesine girmesi, ilk bakışta ironik bir durum arz etmekteydi. Fakat düşman ortak olsa da iki devletin çıkarları düşmanın ortak olmasından başka bir ortaklığa sahip değildi. Fransa, savaş alanında kazanmakta olduğu zaferin İstanbul'un diplomasi arenasındaki çetin dövüş kazanılmadıkça pek bir anlam ifade etmeyeceğini düşünmekteydi. İstanbul'da etkin bir Fransız partisi, ya da oluşumu bulunmadığı sürece, kazanılmakta olunan savaş, İngiliz çıkarlarına hizmet etmekten öteye gitmeyecekti. Bu nedenle Reşid Paşa'nın yapmış olduğu hatalar, Fransa için ondan kurtulma adına önemli fırsatlar olarak kullanıldı. Bunun en somut örneği ise; Mısır'da Süveyş Kanalı'nın yapımı aşamasında imtiyâz elde etme mücadelesinde görüldü.

4.2.1.2.Süveyş Kanalı Projesi ve Fransa'nın Çıkarları

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısına bakıldığında tüm dünyada ve dolayısıyla Avrupa'da ekonomik bakımdan en hızlı gelişen ülkenin İngiltere olduğu görülmektedir. Fakat İngiltere, sanayileşmedeki hızıyla doğru orantılı olarak ekonomisi büyüdükçe Kıta Avrupa'sındaki ekonomik girişimlerini azaltarak, okyanus ötesinde faaliyet göstermeye başlamıştı. Özellikle 1850 sonrasında iyiden iyiye Avrupa'dan çekilen İngiltere'nin yarattığı boşluğu doldurma adına III. Napolyon büyük bir gayret sarf etmekteydi.⁴⁷²

III. Napolyon'un bu çabaları neticesinde İkinci İmparatorluk (1852-1870) Fransa tarihinde eşi benzeri görülmemiş şekilde ekonomik büyümenin yaşandığı bir dönem oldu. Saint-Simon'un ekonomik doktrinleri yeni rejimin birçok taraftarından destek bulmuş ve bunlar "*ulusun zenginliği*" sloganıyla hareket ederek bu yönde oldukça fazla çaba sarf

⁴⁷¹ Hayreddin, a.g.e., Birinci Kitap, s.86-89. Âli Paşa'nın Viyana memuriyeti için bkz. BOA.A.AMD 54-26, (3 B 1271/22 Mart 1855).

⁴⁷² Birliğini sağlayamamış İtalya ve Almanya, iç meseleleriyle boğuşan Avusturya ve Kırım'da ağır bir yenilgi alan ve uzun süre Avrupa'dan uzak kalacak olan Rusya'nın bulunduğu bir yerde Fransa'nın bu boşluğu doldurması son derece normaldi. Rondo E. Cameron, "Le développement économique de l'Europe au XIXe siècle. Le rôle de la France", *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 12 (2), 1957, s.243.

etmişlerdi.⁴⁷³ Zaten böyle davranmak zorundaydılar. Zira Fransa 1789 İhtilâli sonrasında ve ardından gelen Napolyon savaşlarında büyük pazar kaybına uğradığı gibi Waterloo'dan sonra da İngiltere'nin ticari hegemonyasının yıkıcı etkilerini ağır bir şekilde hissetmekteydi. Bunun yansıması Fransa'nın arzuladığı endüstriyel atılımı tam manasıyla gerçekleştirememesi olmuştu.⁴⁷⁴ Diğer taraftan eski rejim hem iç piyasada, hem dış piyasada büyük bir borç batağına saplanmıştı. Fransız yatırımcıların tercihi de ya komşu Avrupa ülkeleri ya da koloniler olmaktaydı. Hatta Napolyon Bonaparte ülkesinin borçlarının bir kısmını inkâr ederek yeniden yapılanmaya gitmişti. Mamafih, Restorasyon Dönemi'nde savaş tazminatlarının ödenmesi için tekrar dış borç alımları yapılmak zorunda kalındı. İngiltere ve Hollanda'dan borç alındı. 1830'a kadar yaklaşık olarak 500 milyon frank dış borç ödendi.⁴⁷⁵ Kısacası, III. Napolyon iktidarının başında ekonomisi pek de parlak olmayan bir ülke devralmıştı. Kırım Savaşı, sadece askerî ve siyâsî değil aynı zamanda mali bakımdan Fransa için önemli fırsatlar doğurmuştu. İşte Süveyş Kanalı Projesi Napolyon'un sanayi imparatorluğuna dönüşüp, İngiltere ile okyanus ötesinde mücadele edebilmesi adına hayati bir öneme sahipti. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Fransa üzerinden Avrupa'ya entegrasyonu açısından Süveyş Kanalı Projesi paha biçilmez bir değere sahipti. Üstelik Süveyş Kanalı, III. Napolyon'un İngiltere ile emperyal bir mücadeleye girişme adına da son derece önemli bir adım olacaktı. Bu nedenle Fransa, kanalın açılması adına her türlü girişimde bulunmayı göze aldı.

---

⁴⁷³ Michelle Raccagni, "The French Economic Interests in the Ottoman Empire", **International Journal of Middle East Studies**, 11 (3), 1980, s.339; John C. Eckalbar, "The Saint-Simonians in Industry and Economic Development", **American Journal of Economics and Sociology**, 38 (1), 1979, s.83-96; Dargent, a.g.e., s.255-257.

⁴⁷⁴ Clive Trebilcock, "The Industrialization of Modern Europe, 1750–1914", T.C.W. Blanning (Ed.), **The Oxford History of Modern Europe, içinde**, New York: Oxford University Press, 2000, s.52-63; Rondo E. Cameron, "Economic Growth and Stagnation in France, 1815-1914", **The Journal of Modern History**, 30 (1), 1958, s.1-2.

⁴⁷⁵ Napolyon İkinci imparatorluğun siyâsî alandaki başarısızlığına karşın ekonomi cephesinde önemli gelişmeler yaşandı. Genel olarak bakıldığında Fransa'nın 19. yüzyılda yavaş bir şekilde ilerleyen endüstrileşme sürecinde özellikle 1850 ve 1860'lı yıllar istisnai bir özellik taşır. İkinci İmparatorluk dönemi boyunca (1852-1870) ekonomi alanında yaşananlar endüstri devriminden başka bir şey değildi. Bu dönem içerisinde sanayi üretimi yıllık 4 milyar franktan 12 milyar franka çıkarak üç kat arttığı gibi zirai üretimde de kayda değer bir artış söz konusu olmuştur. Yıllık 5 milyar frank olan tarım ürünlerinden elde edilen gelir 7,5 milyar franka ulaşmıştır. Bu rakamlar bize İkinci İmparatorluk döneminde Fransa'nın sanayi imparatorluğuna geçişinin bu dönemde sağlandığını göstermektedir. Cameron, "Le développement économique de l'Europe au XIXe siècle. Le rôle de la France", s.243-244; aynı yazar, "Economic Growth and Stagnation in France, 1815-1914", s.1-2; Dargent, a.g.e., s.258

4.2.1.3. Mustafa Reşid Paşa'nın Düşüşü: Küçük İhtilâl

1855 Mayıs'ının başında Sadrazam Mustafa Reşid Paşa, görevinden istifa etti. Genelde son dönem Osmanlı tarihi, özel de ise Abdülmecid dönemi için bakıldığında sadaret kurumunda sık aralıklarla yapılan değişiklikler hiç de sıra dışı şeyler değildi. Fakat asıl sıra dışı olan hadise; Reşid Paşa'nın istifa etmesi ya da daha doğrusu düşürülmesi idi. Reşid Paşa daha önce üç defa sadrazamlık yapmıştı. Evvelki azilleri padişahın iç politikaya yönelik tasarrufları idi. 1855 Mayısı'ndaki ise; çok daha farklı bir durum arz etmekteydi. Çünkü Reşid Paşa'nın istifası, İslahât Fermânı ve Paris Anlaşması'na kadar devam edip, Osmanlı Devleti'nin dış politikasının yeni bir eksene oturacağı döneme giden süreçte gerçekleşen olaylar zincirinin ilk halkasını oluşturmaktaydı.

Reşid Paşa'nın istifasına sebebiyet veren şey, Süveyş Kanalı'na ilişkin Fransa ve İngiltere arasındaki mücadeleydi. Aslında, Kızıldeniz ile Akdeniz'i birleştirme hayalleri tarihte çok eskilere dayanmaktaydı. M.Ö. Mısırlılar, Romalılar ve İranlılar; yakın dönemde ise, Osmanlılar ve Fransızlar Akdeniz ile Kızıldeniz'i birbirine bağlama adına girişimlerde bulunmuşlar; fakat tasarlanan projeler bir türlü hayata geçirilememişti. Süveyş Kanalı'nın açılmasından önce Napolyon Bonaparte, iki denizi birleştirmeyi planlamış, hatta onun görevlendirdiği Fransız mühendisler işe koyularak ölçüm bile yapmışlardı. Fransız mühendisler, araştırmaları neticesinde yaptıkları yanlış ölçümler sonucunda, iki deniz arasında yaklaşık olarak dokuz metrelik bir fark olduğu kanaatine vardılar. Mühendislerin bu farkın ortadan kaldırılamayacağı yönündeki olumsuz raporları Napolyon Bonaparte'nin projesini geri çekmesine neden oldu.⁴⁷⁶

Napolyon Bonaparte'nin başarısızlığı Fransa'nın Süveyş Kanalı Projesi'ni askıya almasına neden olsa da bu durum, çok uzun sürmedi. Kavalalı Mehmed Ali Paşa döneminde Fransa tekrar projesini gündeme getirdi. Buna karşın Mehmed Ali Paşa'nın olayın devletlerarası bir boyuta taşınacağını iyi bir şekilde tahmin ederek, plana müsaade etmemesi ve İngilizler'in muhalefeti de Fransa'nın bu girişimini sonuçsuz bıraktı. Mehmed Ali Paşa'nın ölümünden sonra Fransa bu isteğini yenilese de İngiltere ile arası çok iyi olan yeni Mısır Valisi Abbas Paşa için böyle bir projenin hayata geçirilmesi söz konusu bile

---

⁴⁷⁶ Arnold T. Wilson, **The Suez Canal, Its Past, Present and Future**, London: Oxford University Press, 1939, s.7; Charles de Freycinet, **La Question d'Égypte**, Paris: Calmann-Lévy, 1905, s.101; Danyal Bediz, "Süveyş Kanalı'nın Önemi", **AÜDTCF Dergisi**, 9 (3), Ankara, (1951), s.329-333.

olamazdı.⁴⁷⁷ İngiltere'nin muhalefetine rağmen hem Fransız siyâsetçileri hem de ekonomistleri Süveyş'te bir kanal açılmasına ilişkin çalışmalarına devam ettiler. Bu amaçla Saint-Simon ekolünden gelen bazı iktisatçılar 1846'da *Société d'Etudes du Canal de Suez*'i kurdular. Şirketin kurulma amacı, ekonomik ve teknik sorunların giderilmesine yönelik çalışmalar yapmaktı.⁴⁷⁸

Abbas Paşa'nın yerine geçen Said Paşa, selefi kadar İngilizler'e sıcak bakan bir politikacı değildi. Bunu fırsat bilen ve uzun zamandır Mısır'da yaşayan Fransız diplomat Ferdinand de Lesseps, Süveyş Kanalı'na ilişkin fikrini Said Paşa'ya açtı. Lesseps'in babası Fransa'nın Mısır'daki genel konsolosluğunu yapmış ve Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da iktidara gelmesinde önemli rol oynamış bir şahıstı.⁴⁷⁹ Doğal olarak Lesseps'in Said Paşa ile gençlik yıllarından beri iyi ilişkileri bulunmaktaydı ve bu nedenle Paşa'yı ikna etmede pek zorlanmadı. Neticede 30 Kasım 1854'te Mısır Valisi Said Paşa, kanalın açılmasına yönelik resmî izni Lesseps'e verdi.⁴⁸⁰ Lesseps, onayı aldıktan hemen sonra *Compagnie Universelle du Canal Maritime de Suez* adlı bir şirket kurdu.⁴⁸¹

Ferdinand de Lesseps'in bütün girişimleri III. Napolyon tarafından dikkatle takip edilmekteydi. Fakat yine de Lesseps'in girişimlerine resmî bir destek söz konusu olmadı. Projeye daha çok özel bir girişim olarak bakıldı.⁴⁸² Çünkü böyle bir politikanın benimsenmesinin Kırım Savaşı öncesinde İngiltere ile yapılması planlanan ittifakı büyük bir tehlikeye atacağı kesindi. Fakat daha önce ifade edildiği gibi; Fransa'nın 1855 senesindeki avantajlı konumu, bu konuda Napolyon'un ve Fransız İmparatorluğu'nun

---

⁴⁷⁷ Durmuş Akalın, *Süveyş Kanalı (Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi 1854-1882)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.120-124.

⁴⁷⁸ Lord Houghton, "Opening of the Suez Canal", *Proceedings of the Royal Geographical Society of London*, 14 (2), 1870, s.91; Werner Baer, "The Promoting and the Financing of the Suez Canal", *The Business History Review*, 30 (4), 1956, s.364; De Freycinet, a.g.e., s.107.

⁴⁷⁹ Mehmed Ali Paşa, Lesseps'e makamını onun babasına borçlu olduğunu şu cümlelerle ifade etmişti: "*C'est ton père qui m'a fait ce que je suis*" (Beni ben yapan; babandır), Alfred Rambaud, "L'Isthme et le Canal de Suez", *Revue des Deux Mondes*, 19, 1904, s.634.

⁴⁸⁰ Lesseps, yıllar sonra yazdığı bir mektupta Said Paşa'nın tereddüt etmesi durumunda İngiltere'nin atağa geçerek onun bu tereddütlerini arttırmak amacıyla projeyi engelleyeceklerini ifade etmekteydi. Rambaud, a.g.m., s.634-635.

⁴⁸¹ Akalın, a.g.t., s.146; Baer, a.g.m., s.365; J. F. Bateman, "Some Account of the Suez Canal", *Proceedings of the Royal Society of London*, 18, 1870, s.134.

⁴⁸² Lesseps ile Süveyş Kanalı'nın açılması konusunda anlaşma sağlayan Said Paşa, bizzat Napolyon tarafından ödüllendirildi. Mısır Valisi Said Paşa'ya 22 Aralık 1854'te legion d'honneur madalyası verildi. Bkz. de Freycinet, a.g.e., s.111.

politika değiştirmesine neden oldu. III. Napolyon için artık Süveyş Kanalı bir imparatorluk meselesi halini aldı.⁴⁸³

Ferdinand de Lesseps ve Fransa için artık tek engel İstanbul idi. Eğer Sultan Abdülmecid'in bu konudaki izni alınabilirse kanal projesi hayal olmaktan çıkarak gerçeğe dönüşecekti. Fakat Leeseys çok iyi biliyordu ki; padişahın iznine giden yol, Reşid Paşa'nın onayından geçmekteydi.⁴⁸⁴ Reşid Paşa'nın arkasında ise her zaman olduğu gibi Lord Stratford bulunmaktaydı. İngiltere, uzun bir zamandan beri Fransa'nın bu projesine şiddetle karşı çıkmaktaydı. Çünkü Fransa'nın Mısır'da etkin olması, İngiltere'nin Hindistan yolunun güvenliğini tehdit edebilecek bir karaktere sahipti.⁴⁸⁵

Said Paşa'dan gerekli yasal izni aldıktan sonra Fransız diplomat, İstanbul'un yolunu tuttu. Burada yaşananlar gerçekten de Lesseps'in korktuğu şekilde cereyan etti. Lord Stratford'un etkisi altında kalan Reşid Paşa, Süveyş kanalı civarındaki demiryolu projesini öne sürerek Lesseps'in padişahtan izin almasını engelledi.⁴⁸⁶ Ardından da Said Paşa ile Lesseps arasında yapılan kontratın Bâb-ı Âli tarafından da incelenmesinin daha münasip olacağını Mısır'a bildirmek amacıyla bir mektup yazılmasına karar verdi. Bu arada Said Paşa'nın kayınbiraderi Kamil Paşa, Said Paşa'ya gizli bir mektup yolladı. Cevdet Paşa'nın anlatımına göre; Kamil Paşa, Reşid Paşa'dan bu gizli mektubun yazılmasını talep etmişse de Sadrazam Reşid Paşa bu teklifi reddetmişti. Lâkin mektubu Kamil Paşa'nın yazmasına da engel olmamıştı. Mektubun içeriğinde Fransa'nın Mısır üzerindeki emellerinden bahsedilerek, Fransa'ya kanılmaması ve dolayısıyla projenin gerçekleştirilmesi üzerine bir kez daha düşünülmesi Kamil Paşa tarafından Said Paşa'ya öğütlenmekteydi. Bu mektup muhtemelen Said Paşa tarafından Lesseps'e verilmiş olacak ki 16 Mart 1855'te Lesseps, bu mektubun içeriğini Benedetti'ye yazdı.⁴⁸⁷ Kamil Paşa'nın mektubunda Cevdet Paşa'nın bahsetmediği önemli bir nokta daha vardı. Kamil Paşa, açık

---

⁴⁸³ Baer, a.g.m., s.365.

⁴⁸⁴ Ferdinand Marie de Lesseps, **Lettres, journal et documents pour servir à l'histoire du canal de Suez**, Paris: Didier et cie, 1875; Akalın, a.g.t., s.123.

⁴⁸⁵ M. Le Baron Ogier, "Des intérêts de la France dans la mer de l'Inde avantages à tirer du percement de l'Isthme de Suez", **Revue Contemporaine**, 1 (23), 1855, s.607-633; Durmuş Akalın-Cemil Çelik, "XIX. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de İngiliz-Fransız Rekabeti ve Osmanlı Devleti", **Turkish Studies**, 7 (3), 2012, s.35.

⁴⁸⁶ BOA. HR.SFR (4), 54-2, Lef 1, (7 Şubat 1855); Baer, a.g.m., s.365.

⁴⁸⁷ Rıza Paşa'nın, Saffet Paşa ile birlikte bu mahrem mektubun yollandığına ilişkin olarak, daha mektup muhatabına varmadan, Fransız elçiliğine ihbarda bulunduğu rivayet edilmektedir. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 1-12, s.43; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, I, İstanbul: MEB Yayınları, 1982, s.12, dipnot 3; s.204.

bir şekilde Said Paşa'ya bu proje nedeniyle İngiltere'nin düşmanlığını kazanabileceğini belirtmekteydi. Kamil Paşa'nın ifadeleri bir uyarı gibi görünse de Said Paşa için aynı zamanda tehdit içeren bir yapıya sahipti.⁴⁸⁸ Mektupta, iki rakip ülkeyi yani İngiliz ve Fransızlar'ı karşılaştıran Kamil Paşa, tarafların istekleri gerçekleşmediği zaman İngiltere'nin hıncının önünün alınamayacağını; buna karşın Fransa'nın kininin daha zayıf olduğunu belirterek İngiliz düşmanlığının ona çok şey kaybettireceğini açıkça belirtmekteydi.⁴⁸⁹

Mektup hadisesinden sonra Mısır Valisi Said Paşa, Bâb-ı Âlî'ye bir tahrirat yolladı. Said Paşa tahriratında, mektupta ifade edildiği gibi İngiltere'nin Hindistan yolu kaynaklı çıkarlarının zedelenmesinin söz konusu olamayacağını; aksine iki denizin birleştirilmesinin sağlayacağı ticari faydaların İngiltere tarafından da takdir edildiğini, öyle söylenildiği gibi Mısır tarafında yer alan İngiliz temsilcilerinin kanal projesine karşı çıkmadıklarını, dahası İngiliz hükümetinden de resmî bir şikâyetin kendilerine ulaşmadığını Bâb-ı Âlî'ye bildirdi. Böylece Lord Stratford'un dile getirdiği ve mektupta yer alan iddialar, Said Paşa tarafından reddedilmiş oldu.⁴⁹⁰

4.2.1.4. Mustafa Reşid Paşa'nın İstifasında Fransa'nın Rolü

Mektup skandalının ortaya çıkmasından sonra Fransız maslahâtgüzârı Benedetti⁴⁹¹ olayı aydınlatmak için büyük bir çaba gösterdi. Çünkü Fransız elçisi, Reşid Paşa'nın bu imtiyâzı Fransa'nın resmî girişimlerine rağmen, İngiltere'ye vereceğinden şüphe

---

⁴⁸⁸ Lesseps, a.g.e., s.150-154.

⁴⁸⁹ Benedetti, a.g.e., s.285; La Baronne Durand de Fontmagne, a.g.e., s.154.

⁴⁹⁰ BOA. HR.SFR, (3) 21-13, Lef 1, (25 B 1271/12 Nisan 1855).

⁴⁹¹ Comte Vincent Benedetti, 1817'de Korsika Adası'nda Bastia'da doğdu. Henüz yirmili yaşlarının başında 1840'ta Fransız Dışişleri'ne girdi. İlk olarak, Kahire'de Başkonsolos olarak bulunan Marquis de la Valette'in himayesinde görev aldı. Beş yıl sonra Kahire Konsolosluğuna getirildi. Üç yıl bu görevi üstlendikten sonra İtalya'ya Palermo'ya aynı görevle gönderildi. 1851 senesinde yine La Valette ile yolları kesişti ve İstanbul'a Büyükelçi olarak atanan Valette'in baş sekreterliğine atandı. Kırım Savaşı döneminde on beş ay süreyle Maslahâtgüzâr sıfatıyla İstanbul'da görev yapmaya devam etti. İstanbul'daki görevinden alındıktan sonra kendisine Tahran'da görev teklif edilmişse de bu teklifi reddetmiş, akabinde Paris'teki Dışişleri Ofisine, merkeze çekilmiştir Paris Barış görüşmelerinde sekreter olarak görev almıştır. Daha sonra İtalya meselesi ile meşgul olduktan sonra İtalya'ya elçi olarak gönderildi. Ardından da 1864'te Prusya'ya Büyükelçili görevini üstlendi. Burada tam altı sene kalan Benedetti, Fransa-Prusya savaşında son derece önemli bir rol üstlendi. Bismark ile Belçika'nın Fransa'ya ilhakının kabul edilmesine dair taslak halinde yapmış olduğu anlaşma daha sonra Bismark tarafından Fransa'nın aleyhine kullanılmış ve bu da 1870 savaşı öncesi Fransız diplomasisinin başarısızlığına neden olmuştu. İkinci İmparatorluğun çöküşünden sonra doğduğu yere Korsika'ya giderek burada emeklilik hayatını yaşamıştır. Vincent Benedetti, 1890'da Paris'te ölmüştür. **The Encyclopedia Britannica**, 11. Baskı, 3, New York: Cambridge University Press, 1911, s.717-718.

duymaktaydı.⁴⁹² Evvela, mektubun düzeltilmiş metni ele geçirildi.⁴⁹³ Sonra bu metin, son derece iyi bir Türkçe bilgisine sahip olan baştercüman Schefer'e⁴⁹⁴ verildi. Schefer, dikkatli incelemeleri neticesinde Kamil Paşa'nın metni üzerindeki düzeltmelerin Reşid Paşa tarafından yapıldığını tespit etti. Böylece elde ettiği bilgilerin kesin olduğundan hiç bir şüphe duymayan Benedetti, durumu açıklığa kavuşturmak üzere baştercüman Schefer ile birlikte Reşid Paşa'nın yanına gitti. Yapılan görüşmede Reşid Paşa, mektubu doğrulamak zorunda kaldı. Fakat Mustafa Reşid Paşa mektubun, kendisi değil de Kamil Paşa tarafından yazıldığını ifade etti.⁴⁹⁵ Benedetti'nin olayın iç yüzünü ortaya çıkarmasından ve bunu Reşid Paşa'ya aktarmasından sonra Reşid Paşa, ona gereğini yapacağını ifade etti: "*Je suis désolé de tout ce que vous me dites. J'aviseraï.*"⁴⁹⁶

Sadrazam Mustafa Reşid Paşa, yakın dostları ile bir toplantı düzenleyerek, soruna bir çözüm getirmeyi düşündü. Yapılan toplantıda Kamil Paşa'nın görevden alınması kararı çıktı. Reşid Paşa'nın gereğini yapacağını ifade ettiği şey; sadece Kamil Paşa'nın istifasıyla kalmadı. Kısa bir süre sonra Hâriciye Nezâretinde vekâleten bulunan Saffet Paşa, Fransız

---

⁴⁹² Harold Temperley, "The Last Phase of Stratford de Redcliffe, 1855-8", **The English Historical Review**, 47 (186), 1932, s.221.

⁴⁹³ Bu metnin nasıl elde edildiğine dair bir ipucu bulunmamaktadır.

⁴⁹⁴ Charles Schefer,16 Kasım 1820'de Paris'te doğdu. Dönemin Konsolosluklarına tercüman yetiştirmekle meşhur *École des jeunes de langues* 'taki (daha sonra ismi l'École spéciale des Langues orientales vivantes olarak değiştirilmiştir) eğitimi esnasında Türkçenin yanında Arapça ve Farsça da öğrendi. Charles Schefer, çok genç yaşta bu okuldan mezun olduktan sonra tercüman sıfatıyla ilk görevinde Beyrut'a gönderildi. 1849 senesine kadar, Kudüs, İzmir ve İskenderiye'deki Fransız konsolosluklarında görev aldı. Bu tarihte İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'nde görevlendirildi. Osmanlı Türkçesindeki mahareti sayesinde kısa sürede mesleğinde başarılı bir çizgi yakaladı. Kırım Savaşı esnasında özellikle Benedetti ile uyumlu bir çizgide Lord Stratford'a karşı amansız bir mücadele içine girdi. Bu mücadelesindeki başarıları onun kariyerinde önemli bir aşama yapmasını sağladı. Bu sayede Fransız Dışişleri Bakanlığında birinci sınıf memurluğa yükseltildi. 1857'de İmparatorluk Doğu Dilleri Tercüme Sekreterliğine getirildi. Aynı yıl Hocası Étienne Quatèmère'in yerine École des Langues Orientales'de Profesörlüğe getirildi. Burada on yıl kadar görev yaptı. Daha sonra Bibliothèque National'de Arapça, Farsça ve Türkçe yazmalar üzerine çalışma yaptı. Nizamül-Mülk'ün Siyâsetnamesi gibi birçok meşhur Doğu eserine editörlük yaptı. Charles Schefer, 1898'te öldü. E. Boulet, "Charles Schefer", **Revue Encyclopédique Recueil Documentaire Universel et Illustré**, içinde, Paris: Larousse, 1898, s.557-560.

⁴⁹⁵ Bu konuşma metni için bkz. BOA. HR.SFR, (3) 21-10, 09 Nisan 1855; Benedetti, a.g.e., s.285-296; Ali Fuad Türkgeldi, **Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye**, (Haz. Hayrettin Pınar-Fatih Yeşil), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012, s.21-24; Hayreddin, **Vesaik-i Tarih ve Siyâsiyye**, Dördüncü Kitap, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1329, s.5-20.

⁴⁹⁶ BOA. HR.SFR, (3) 21-10, 09 Nisan 1855; Benedetti, a.g.e., s.292. Cevdet Paşa'nın olaya ilişkin anlatımı ise şu şekildedir: "*Bu haberi alan Fransız maslahâtgüzârı Benedetti, Reşid Paşa ile bu konuda münakaşaya girmek zorunda kaldı. Reşid Paşa, mektubu bildiğini; fakat içeriğinden haberdar olmadığını belirtse de, Fransız maslahâtgüzâr bir komplodan şüphelenmekte ve yazılanların Fransa'nın namusuna dokunduğunu iddia etmekteydi. Bu durumda da Kamil Paşa görevden alınmalıydı. Fakat Reşid Paşa, mektubun içeriğini gördüğünü ve hiç de kendisinin iddia ettiği gibi Fransa'nın onurunu zedeleyecek şeylerin yer almadığını, dolayısıyla da Kamil Paşa'yı da görevden almasına gerek olmadığını Fransız Maslahâtgüzâra belirtti.*" Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 1-12, s.41; ayrıca bkz. Cavit Baysun, "Mustafa Reşid Paşa", **Tanzimat**, 1, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s.743; Süleyman Kâni İrtem, **Abdülmeccid Devrinde Saray ve Bâb-ı Âfî**, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul: Temel Yayınları, 2007, s.167.

Maslahâtgüzâr ile bir görüşme yaptı. Saffet Paşa, kendisini Reşid Paşa'nın gönderdiğini söylemese de Benedetti buna emindi.⁴⁹⁷ Saffet Paşa, Benedetti'ye mektubu Reşid Paşa'nın yazdırdığına emin olduğunu ifade etti. Hatta Reşid Paşa'nın da yaptıklarından dolayı pişman olduğunu ve kendisinden özür dileme niyetinde olduğunu da sözlerine ilave etti. Mamafih, Benedetti Reşid Paşa'ya karşı, göreve geldiği bir yıldan beri ilk defa önemli bir koz elde etmişti ve bu fırsatı uzun zamandır kollamaktaydı. Thouvenel'e yazdığı bir mektubunda, kimsenin yadırgayamayacağı böyle bir durumda Reşid Paşa'ya darbe vurmanın gerektiğini belirtmekteydi: “...*Puis qu'il le faut, frappons; l'occasion est excellente; personne ne peut le trouver mauvais, ni nous faire la moindre observation.*”⁴⁹⁸ Fransa'nın zikri ve fikri bir olmayan, uslanmaz bir devlet adamı olarak gördüğü Reşid Paşa'ya gelince, görevden uzaklaştırılması için doğrudan Paris devreye sokulacaktı. Böylece Reşid Paşa istifasını vermek zorunda kalacaktı.⁴⁹⁹

“*Kamil Paşa tarafından Said Paşa'ya bir mektup gönderilmesi Lord Stratford tarafından projeye karşı yürütülen mücadeleye alet olmaktan başka bir şey değildi ve Reşid Paşa tarafından tuzağa düşürülmüştü.*” Lesseps'in zihninden geçenler, Süveyş'te bir kanal açılmasını arzu etmeyen Lord Stratford'un, Reşid Paşa ile beraber hareket ederek Kamil Paşa'ya bir kumpas kurduğu ve onun, Said Paşa ile olan yakınlığını kullanarak, projenin hayata geçirilmesine engel olma niyetinde oldukları şeklinde düşünmesine neden olmaktaydı.⁵⁰⁰ Lesseps, 18 Nisan 1855'te Said Paşa'ya yolladığı bir mektubunda, İstanbul'dan aldığı haberleri aktarırken Benedetti'nin Kamil Paşa tarafından gönderilen mektubun aslında Reşid Paşa tarafından kaleme alındığını öğrendiğini belirtti. Benedetti, Reşid Paşa'yı suçlamıştı; fakat Reşid Paşa da ısrarla kabahati Kamil Paşa'ya bulmaktaydı. Bu anlatılanlar Cevdet Paşa ile genel itibarıyla uyumlu gözükmektedir. Fakat Lesseps'in verdiği bir başka bilgi oldukça önemli gözükmektedir. Çünkü Paris, Reşid Paşa'nın bu yaptıklarını haber alarak padişaha şikâyetle bulunmuştu ve Sultan Abdülmecid, her şeyi Fransızlar'ın ağızından öğrenmişti.⁵⁰¹ Artık Reşid Paşa için tek yol kalmıştı; sadareten çekilmek.

---

⁴⁹⁷ “...*Il m'a étéévidemment envoyé par Reschid-Pacha...*” Benedetti, a.g.e., s.293; Hayredin, a.g.e., Dördüncü Kitap, s.19.

⁴⁹⁸ Benedetti, a.g.e., s.294.

⁴⁹⁹ “...*si on le veut à Paris, il sera obligé de donner sa démission...*” Benedetti, a.g.e., s.293; Hayredin, a.g.e., Dördüncü Kitap, s.20.

⁵⁰⁰ Lesseps, a.g.e.,s.180.

⁵⁰¹ Lesseps, a.g.e.,s.185-186.

Reşid Paşa ile Kamil Paşa'nın girişmiş oldukları bu entrika, Said Paşa'nın Fransa'nın Kahire'deki Fransız maslahâtgüzârı ve Benedetti ile irtibata geçmesiyle ortaya çıkmıştı ve Benedetti, Sultanın huzuruna çıkarak mektupta imzası bulunan Kamil Paşa'nın istifasını resmen istemişti. Cevdet Paşa ile Benedetti ve Lesseps'in anlatılarındaki en önemli farklardan birisi burada yatmaktadır. Cevdet Paşa, Benedetti'nin padişahın Reşid Paşa'nın azlını istediğini ima eder. Ama aslında Benedetti, Reşid Paşa'nın değil de Kamil Paşa'nın istifasını istemiştir.⁵⁰²

Kanal meselesi, Reşid Paşa'yı köşeye sıkıştırmış; lâkin paşa konjonktürün sağladığı avantajdan yararlanarak bir süre daha iktidarını devam ettirmek istemişti. Bu aynı zamanda Reşid Paşa'nın ilk etapta neden istifaya yanaşmadığını ve işi yokuşa sürdüğünü de açıklamaktadır. Reşid Paşa'nın hamisi Lord Stratford'un İstanbul'u terk etmesi, Sultan Abdülmecid'in Reşid Paşa'ya karşı yeniden harekete geçmesini sağladı.⁵⁰³ Ardı ardına yaşanan olumsuz gelişmeler Sultan Abdülmecid'in artık Reşid Paşa'ya olan güvenini iyiden iyiye kaybetmesine neden olmuştu. Hamisi Lord Stratford'un yokluğu da Reşid Paşa'yı çaresiz bırakmıştı. Reşid Paşa, kritik reform sürecini de avantajına çevirme hesabıyla, son çare olarak yabancı ülkelerin temsilcilerine giderek destek arayışı içine girdi.⁵⁰⁴ Reşid Paşa kulis çalışmasında son olarak Fransız Benedetti ile de bir kaç görüşme yaptı. Yaptıkları son görüşmede Fransız diplomatın verdiği cevap, Reşid Paşa'nın son ümitlerini de kırmaya yetmişti: “*Size hem hükümetim, hem de Sultanınız güvenmiş durumdadır.*” Reşid Paşa bir sonraki gün görevinden istifa etti.⁵⁰⁵ Fransız medyasında *küçük bir devrim* olarak tanımlanan Reşid Paşa'nın istifası, İngiliz Hükümeti nezdinde ise; esfle ve şaşkınlıkla karşılandı.⁵⁰⁶

---

⁵⁰² Reşid Paşa da, istifasına ilişkin Sultan Abdülmecid'e sunmuş olduğu tezkiresinde Benedettinin Kamil Paşa'nın istifasını istediğini kabul eder: “...siyak-ı halden anlaşıldığına göre Paris'ten vüruduna muntazır olduğu talimat meramına muvafık zuhûr ider ise müşârün-ileyh Kamil Paşa maddesini bir mesele ederek müşârün-ileyh hazretlerinin azlını musırrane iddia etmesi...” İbnülemin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., s.205.

⁵⁰³ “*On écrit de Constantinople, 3 mai, que l'absence de lord Stratford de Redcliffe a facilité le renversement du ministère de Reschid Pacha.*” **Le Constitutionnel**, (11 Mayıs 1855).

⁵⁰⁴ “*Reşid Paşa, son dönemlerde yabancı meslektaşları ile yaptığı görüşmelerde her türlü şartta onların yardımını alabilme adına girişimlerde bulunmaktaydı. Çünkü son dönemde yaşanan hadiselerde, Reşid Paşa'nın izlemiş olduğu politika ve takınmış olduğu tavır Padişah'ın ona olan güvenini yitirmesine neden olmuştu.* AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye, 3 Mayıs 1855, s.160-164.

⁵⁰⁵ Fakat Cevdet Paşa, ne olursa olsun Reşid Paşa'nın istifa etmesinin asıl sebebi olarak kanal meselesini yani Fransız Maslahâtgüzâr Benedetti'yi gösterir. “...*Reşid Paşa'nın istifasına ber-vech-i bâlâ Benedetti sebep olup...*”, Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 1-12, s.43.

⁵⁰⁶ “...*il faudra bien se garder de croire que cette affaire de la concession du canal de Suez est la véritable raison de la retraite de Reschid Pasha...*”, **Journal des débats politiques et littéraires**, (22 Mayıs 1855). Aynı şekilde Memleketeyn'de yayın yapan *Courrier du Valais* gazetesi de aynı görüşü paylaşarak; Reşid

Reşid Paşa'nın kanal meselesinde açık bir şekilde Lord Stratford'un etkisinde kalarak, Fransa'nın girişimlerine ket vurma niyetinin açığa çıkması nedeniyle, saray tarafından yapılan baskı sonucunda istifa ettiği, yani istifaya zorlandığı kesin gibi gözükmektedir. Cevdet Paşa'nın anlattığı bir hadise de bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır:⁵⁰⁷

“Bir gece geç vakit Reşid Paşa ile otururken bir takrir yazdı. “Şunu bir oku” dedi. Gördüm ki sadaretden afvını rica ediyor. Dedim ki “Niçin böyle ediyorsunuz? Malum efendimiz istifaya istiğna manası verir, canı sıkılır” Gülerek dedi ki “bu vechile istifa için bir hafta mukaddem ben efendimizden ruhsat aldım. Bu arıza yarın arz olunur ve hemen tebeddül-i sadaret vuku'bulur. *Ben de şu kanal işinin vicdânıma muhalif olarak icrâ'sında bulunmamış olurum.*”

Reşid Paşa, yine de istifasıyla ilgili olarak Sultan Abdülmecid'e sunmuş olduğu tezkiresinde, kanal meselesinde yaşanan sorunların bir komplo olduğunu iddia etmişti.⁵⁰⁸ Kendisine yapılan suçlamaları kabul etmeyen Reşid Paşa, buna rağmen saltanat-ı seniyyenin zarar görmemesi adına istifasını sunmuştu. Fakat dikkat çeken nokta, Reşid Paşa'nın istifası için Benedetti'nin hatrına yapıldığının zannedilmemesi ve bu davranışın hem içeride ve hem de dışarıda “çirkin” görüneceğinden sadaret işlerinin yoğunluğunun bahane olarak sunulmasını bizzat Abdülmecid'den istemesidir.⁵⁰⁹ Gerçekten de saraydan yapılan açıklamalarda ve yazılan hatt-ı hümayûnlarda Reşid Paşa'nın istifası sadaret işlerinin yoğunluğuna bağlandı: “...*Bu kere Reşid Paşa'nın meşâgil-i kesire cihetiyle vuku'bulan istirhamına mebni...*”⁵¹⁰

Paşa'nın istifasının bir saray darbesi olduğunu okuyucularına aktarmaktaydı: “...*On ignore complètement les causes de ce mouvement, qui ressemble fort à une révolution de palais et qui serait d'autant plus grave que l'on prétend que Reschid-Pacha serait mort immédiatement à la suite de sa disgrâce...*”, (10 Mayıs 1855), **Courrier du Valais**; Reşid Paşa'nın istifasının İngiliz kabinesindeki yansıması için bkz. BOA. HR.SFR (3) 21-25, (11 Mayıs 1855)

⁵⁰⁷ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., s.208. İbnülemin Mahmud Kemal İnal eserinde, Ahmed Cevdet Paşa'nın Tezâkir ve Maruzat adlı iki eserinde, konuya ilişkin farklı ifadeler verdiğini beyan eder. Bkz. a.g.e., s.208-309. Gerçekten de yukarıdaki ifadeler bunu teyit etmektedir.

⁵⁰⁸ “...*bu bir etraflıca kurulmuş fesad makinasının asarı olduğundan...*” İbnülemin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., s.206; Ali Rıza-Mehmed Galip, **Geçen Asırda Devlet Adamlarımız**, 1, (Haz. Fahri Çetin Derin), İstanbul, 1997, s.105-106.

⁵⁰⁹ “...*Mösyö Benedettinin hatırı için yapılmış gibi anlaşılacağı cihetle dâhilen ve haricen çirkin görüleceğinden maslahato şu mahzurdan kurtatrmak için mesela infisal-i ubeydanemin meşâgil-i kesire-i sadarete vücud-u kemteranemin mütehammil olamadığı cihetle...*” İbnülemin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., s.206; Türkgeldi, **Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye**, s.19; Ali Rıza-Mehmed Galip, a.g.e., s.105-106.

⁵¹⁰ **Takvim-i Vekayi**, No: 523, 26 Ş 1271/14 Mayıs 1855; **Ceride-i Havadis**, No: 739, 19 Ş 1271/7 Mayıs 1855; BOA.İ.DH 319-20692, (16 Ş 1271/3 Mayıs 1855); Ali Rıza-Mehmed Galip, a.g.e., s.106. Hayreddin eserinde “...*Reşid Paşa hüsn-ü neticeye isâl vazife-yi mukaddesesıyla mükellef bulunduğu işlerin çokluğundan yorulmuş, öyle meşgul bir zamanda afvını istirhâm etmiş...bunun üzerine zât-ı şâhâne Âli Paşa'yu sadr-ı âzam nasb ve a'yını hatt-ı humâyûnla Reşid Paşa'yu da Âli Paşa'nın yerine murahhas ta'yin edivirmiş...İşte buraları biraz kuşkulandırıyor, acaba Benedetti'nin dedikleri büsbütün hakikat mi?...*”

Her ne kadar Reşid Paşa, istifa etse de kısa bir süre sonra yeniden sadaret koltuğunu geri alacağı inancına sahipti. Kabinede değişiklik yapılırsa da onun nüfuzu hâlâ devam etmekteydi. Reşid Paşa'nın eski mühürdarı Neşet Efendi'ye Hâriciye'de görev verilmişti. Viyana'daki görevi de yine etkinliğini korumasını sağlayabilirdi. Bu nedenle kısa sürede politik düşmanlarını yenip, Âli Paşa'yı da saf dışı bırakarak yeniden sadarete gelmeyi ummaktaydı.⁵¹¹ Reşid Paşa hem bu nüfûzuna hem de Lord Stratford'un yardımına güvenmekteydi. Fakat Viyana görüşmelerinin Karadeniz'in tarafsızlığı meselesi nedeniyle kesintiye uğraması ve Lord Stratford'un Reşid Paşa için ilk anda herhangi bir mücadeleye girişmemesi sabık sadrazamın bütün ümitlerini ve iktidarı yeniden ele geçirme fırsatını ortadan kaldırmış oldu.

Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın istifası en çok Fransa'yı; ama özellikle de Lesseps'i sevindirmişti. Çünkü Reşid Paşa, kanal projesinin önündeki en büyük engeldi. Onun varlığı, Lord Stratford'un amansız karşıtlığının en büyük dayanağıydı. Böylece önemli bir engel kaldırılmış oldu. Lesseps, Reşid Paşa'nın istifa etmesinin kendisini nasıl sevindirdiğini ve bundan sonra hiçkimsenin projenin önünde duramayacağını şu şekilde ifade etmişti:

*“Sadrazam Reşid Paşa devrildi. Bunun için hangi zahiri neden gösterilirse gösterilsin, sadece kanal sorununda Fransa'ya karşı giriştiği entrikaların ortaya çıkması sebebiyle düştü... Belki de arkadan başkaları da gelecektir...”*⁵¹²

Mustafa Reşid Paşa'nın istifasından hemen birkaç gün sonra hükümet yeniden şekillendi ve Âli Paşa'nın Viyana'daki görüşmelere Osmanlı temsilcisi olarak gönderilmesine karar verildi.⁵¹³ Reşid Paşa'nın istifa ettiği dönemde Kamil Paşa da istifa etmişti. Böylece yeni kabinde bir takım değişikliklere gidildi. O dönemde Viyana'daki kongreye Osmanlı Devletini temsil etmekle görevlendirilmiş bulunan Âli Paşa,⁵¹⁴ Sadaret'e getirildi. Hâriciye Nezâretine ise, bu makamla birlikte Meclis-i Tanzimat Riyaseti'ni de uhdesine alan Fuad Paşa getirildi. Ayrıca, Şefik Paşa'ya hem Sadaret Kaymakamlığı, hem

---

sözleri ile Reşid Paşa'nın istifası ile ilişkilendirilen işlerin yoğunluğu bahanesine katılmadığını ifade etmektedir. Bkz. Hayreddin, a.g.e., Birinci Kitap, s.90.

⁵¹¹ “Reşid Paşa, Viyana görevini ağırdan alıyor. Paşa, Lord Stratford'un dönüşüyle yeniden Sadarete oturma ümidine sahip.”(15 Eylül 1855), **Nelson Examiner and New Zealand Chronicle**, s.4. Reşid Paşa'nın bu düşüncesi Fransız kamuoyunu son derece tedirgin etmekteydi. **Le Siècle**, (24 Mayıs 1855); (31 Mayıs 1855).

⁵¹² “Le grand-vizir Réchid-Pacha a été renversé. Quel que soit le motif apparent donné à sa chute, il n'est tombé que par la découverte de ses intrigues contre la France dans la question du canal...il y en aura peut-être encore d'autres dans la suite.”Kamil Paşa da, Said Paşa'ya yazdığı bir mektupta Reşid Paşa'nın bu olay nedeniyle düştüğünü kabul etmekteydi. Lesseps, a.g.e., s.185-186.

⁵¹³ AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye 3 Mayıs 1855, s.160-164.

⁵¹⁴ BOA. A.AMD 54-26, (3 B 1271/22 Mart 1855).

de Kamil Paşa'dan boşalan Meclis-i Vâlâ riyâseti verildi. Bunların dışında Muhtar Bey, Maliye Nâzırlığı'na ve Tevfik Bey de Tophane Nâzırlığı'na atandılar.⁵¹⁵ Padişahın kabinede üzerindeki yeni tasarrufu Reşid Paşa'nın Âli Paşa ve Fuad Paşalar ile arasının açılmasına neden oldu.⁵¹⁶

Padişah Abdülmecid, İstanbul'a dönerek sadaret görevine resmen başlayacak olan Âli Paşa'ya görevini tevdi ederken, son dönemde yapılan hataları telafi etme hususunda kendisine güvendiğini ve Reşid Paşa'nın görevden alınmasını zorunlu kılan nedenleri ona hatırlattıktan sonra imparatorluğun şanına zarar veren çekişmelerin sona erdirilmesi adına önemli bir fırsatın olduğunu yeni sadrazama beyan etti.

Benedetti'nin yeni kabine hakkındaki görüşleri Fransa'nın yaklaşımını göstermesi açısından son derece önemlidir. Ona göre; yeni kabinenin başında bulunan Âli Paşa ile onun kader arkadaşı Fuad Paşa, İstanbul'daki mevcut diplomatik kriz için en iyi garantiyi teşkil etmekteydiler. Ayrıca, Mustafa Reşid Paşa'ya nazaran kişisel kavgalardan daha uzak duran bu iki nâzır, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya entegrasyonunu sağlayacak reformların devamından yana bir politika benimsediklerinden son derece önemli bir konumda yer almaktaydılar.⁵¹⁷ Nitekim yeni kabine, Bâb-ı Âlî'nin Viyana'da öngörülen maddeler üzerinde müttefiklerle daha uzlaşmacı bir yaklaşım sergileyeceğini Fransız sefâretine iletmişti.⁵¹⁸ Uzun zamandır Reşid Paşa ve Lord Stratford karşısında elde etmiş olduğu

---

⁵¹⁵ **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi**, 9, s.117. Reşid Paşa'nın görevden ayrılması hakkında bkz. BOA. İ.DH. 321-20858, (16 N 1271/2 Haziran 1855); Âli Paşa'nın Sadaret'e, Fuat Paşa'nın Meclis-i Tanzimat Riyaseti'ne ve Muhtar Bey'in Maliye Nezâreti'ne tayinleri hakkında bkz. BOA. İ.DH. 319-20692, (16 Ş 1271/4 Mayıs 1855); **Takvim-i Vekayi**, No: 523, 26 Ş 1271/14 Mayıs 1855; **Ceride-i Havadis**, No: 739, 19 Ş 1271/7 Mayıs 1855; **Le Siècle**, (6 Mayıs 1855).

⁵¹⁶ "...İşte bu tebeddülattan sonra Reşid Paşa'nın iki kanadları makamında olan Âli Paşa ve Fuad Paşalarla aralarına şeker-âblık tatsızlığı hâsıl oldu..." **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi**, 9, s.117; ayrıca bkz. Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 1-12, s.16; "Reşid Paşa ile iki şagird-i ders-i terbiyesi olan Âli Paşa ve Fuad Efendi bir şekl-i müselles-i mütesavü's-sakeyn teşkil ederek her hâlükârda andan münfekk olmazlar iken mukaddemce Âli Paşa'nın Sadarete gelmesi Reşid Paşa'ya mucib-i rakabet oldu. Fuad Efendi dahi Âli Paşa'dan münfekk olmayıp ikisi birlikte efendilerinden ayrılarak gittikçe Reşid Paşa ile araları açıldı ve nihayet ikisi dahi Serasker Rüşdi Paşa ile birleştiler ve üçü ekânim-i selâse gibi ittihad ile Reşid Paşa aleyhine düştüler. Rıfat paşa ise ne yapacağını şaşırıp her tarafı idare etmeğe çalışırdı. Âli Paşa ile Fuad Efendi'nin mensubanı hep Reşid Paşa takımından ma'dud iken anlar Reşid Paşa'dan ayrıldık da ikisinin havass-ı mensubanı dahi Reşid Paşa takımından ayrıldı. Fakat gara'ibden olarak Beylikçi Şevket Bey eski haline kaldı. Çünkü Şevket Bey muhlis ve saf-dil bir zat olup Reşid Paşa'nın havass-ı mensubanından olduğu halde Âli Paşa'ya dahi ihlâsı var idi. Âli Paşa ile Reşid Paşa'nın araları açılıp tarafeyn yek-diğerin aleyhinde oldukları cümlelerin ma'lumu iken Şevket Bey bunu münkir olup iki taraf ile dahi halisane görüşür ve anları evvelki gibi müttehidü'l-efkâr sanırdı." Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 1-12, s.16.

⁵¹⁷ AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye, 7 Mayıs 1855, s.167-172.

⁵¹⁸ AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye, Mayıs 1855, s.205-206.

mücadelenin belkide onun arzuladığından daha iyi bir şekilde başarılı olması Benedetti'yi son derece memnun etmişti:

*“...Bize gelince padişahın güvenini kazanmış kişileri görmekten başka bir şey istemeyiz. Yeni atanan Sadrazam, Hâriciye Nâzırı ve Serasker gerçekten kabinede son derece etkili kişiler. Büyükelçiliğimizle her zaman uyumlu ilişkilere sahip olan bu nâzırlar bizim sempaticimizi hak ediyorlar...”*⁵¹⁹

Reşid Paşa'nın kabineden uzaklaşması ile Fransa tarihi bir fırsat ele geçirmiş oldu. Çünkü Kırım Savaşı'nın başlangıcından bu yana ilk defa Reşid Paşa gelişmelerin dışında kalmıştı. Ama bunun kadar önemli bir diğer nokta ise; sadrazamın Fransa'nın çıkarlarına zarar vermek istemesi yüzünden makamından olmasıydı. İstanbul'da yeniden nüfûz kurma adına eşsiz bir fırsat yakalanmıştı. Onun yokluğu uzun zamandır rotasyonu için çaba harcanan Doğu'daki Fransız çıkarları adına yeni bir dönemin başlangıcı olacaktı. Bu durumu Fransız Hâriciye Nâzırı Kont Walewski, Reşid Paşa'nın gidişi ile Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilere yeni bir dönemin başladığına şu cümlelerle işaret etmekteydi: *“Türkiye’de kamu işlerinde önde yer alanlar arasında bizi incitebilecek bir şahıs yer almamaktadır. Artık, bizim kesin tercihlerimizi telaşa verecek bir kişi bulunmamaktadır.”*⁵²⁰

Fransa açısından normal ilişkilere başlanması, aynı zamanda savaşın sonuna doğru Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirme adına ümitlenilmesi idi. Fakat Reşid Paşa'nın iktidardan uzaklaş(tırıl)ması Fransa için kâfi değildi. Fransa Hâriciye Nâzırı Kont Walewski, yeni elçi Thouvenel'e bu konudaki yol haritasını çizmekteydi. Fransa yanlısı bir oluşumun amaca giden yolda ne kadar önemli olduğunu Thouvenel'e, talimatnamede açıkça belirtmekteydi: *“İstanbul’da Fransız yanlısı bir oluşum mevcut değil ve bu, asla kabul edilemeyecek bir durumdur.”*⁵²¹ Bu sebeptendir ki Reşid Paşa'nın düştüğünü öğrenen müstakbel elçi Thouvenel, bu olay dolayısıyla, Benedetti'yi tebrik etti. Bu arada hükümetin yeni şekli özellikle de Fransız nüfûzuna yakın olduğunu söylediği Âli Paşa ve Fuad Paşanın en önemli mevkileri işgal etmesi Thouvenel'i o kadar şaşırttı ki; hükümetin

⁵¹⁹ AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye, 25 Haziran 1855, s.353-354.

⁵²⁰ AMAEF, Paris, CPT, 320, s.297.

⁵²¹ *“...ne pas reconnaître à Constantinople, l'existence d'un parti Français, c'est contester...”*, AMAEF, Paris, CPT, 320, s.298.

yapısını “*harika*” olarak değerlendirmekte ve hem Bendetti’ye hem de bu iki Osmanlı Nâzırına Allah’tan kuvvet vermesini dilemekteydi.⁵²²

4.2.1.5.Sultan Abdülmecid’in Mustafa Reşid Paşanın İstifasındaki Etkisi

Reşid Paşa’nın istifası, açık bir şekilde Sultan Abdülmecid tarafından tasarlanmıştı. Hadisenin önemli tanıklarından Schefer’in anlatımı bu yönde önemli bir delildir. Reşid Paşa’nın istifa ettiği 3 Mayıs günü Çırağan Sarayı’nda bulunduğunu belirten Fransız baştercüman Schefer, Sultan Abdülmecid’in Reşid Paşa’nın istifasından hemen sonra Fransız yanlısı gibi görünen Âli Paşa ve Fuad Paşa’ların iktidara getirdiğini belirtir ve bunun padişahın bir oyunu olduğunu açıkça beyan eder: “...*Une intrigue de palais avait d’ailleurs précipité les choses...*”⁵²³

Reşid Paşa’nın istifası için Fransız Maslahâtgüzâr Benedetti de aynı görüşleri öne sürmekteydi. Bu hadise tamamen Sultan Abdülmecid’in işi idi. Fransa’nın memnun kaldığı bu olayın temelinde Reşid Paşa’nın kişisel meselelere çok zaman harcaması ve ona güvenilen konuları bu nedenle savsaklaması yatmaktaydı. Onun tabiriyle Osmanlı Sarayındaki Bizans dönemi oyunları sona ermişti.⁵²⁴

Lord Stratford’un kaleminden çıkan belgelere dayanan çalışmasında İngiliz Tarihçi Harold Temperley, Reşid Paşa’nın istifasında Sultan Abdülmecid’in rolünü açıkça ifade etmektedir. Onun anlatısı da Sultan Abdülmecid’in kanal meselesiyle ortaya çıkan krizi bir koza dönüştürerek Reşid Paşa’yı sadarettten alma yönündeki çabalarının olduğuna ve daha doğrusu bunu başardığına iyi bir örnektir. Hatta Reşid Paşa için istifa yerine azl kelimesini kullanması da son derece manidardır.⁵²⁵

Sultan Abdülmecid’in Reşid Paşa’ya olan karşıtlığındaki en önemli sebeplerden birisi aynen İngiliz Lord Stratford’da olduğu gibi, Paşa’nın son derece ön plana çıkmış olması ile alakalıydı. Sultan Abdülmecid, iktidara geldiği 1839 yılından beri, Osmanlı

---

⁵²² “...*Je vous félicite de la chute de Réchid pacha, Le noble lord doit être dans une belle fureur! ... Je trouve, au surplus, la combinaison d’Aali pacha grand vizir et de Fuad pacha ministre des affaires étrangères excellente. Dieu lui prête vie et à vous aussi... Dans la nouvelle combinaison ministérielle qui portait Aali pacha au grand vizirat, Fuad pacha recevait le portefeuille des affaires étrangères. C’était un retour éclatant aux hommes qui passaient pour représenter l’influence française dans les conseils du sultan.*”, Thouvenel, **Pages de l’histoire du second Empire**, s.150-152.

⁵²³ Thouvenel, **Pages de l’histoire du second Empire**, s.150-151.

⁵²⁴ A.g.e., s.152.

⁵²⁵ Temperley, a.g.m., s.221.

Devleti'nin modern Avrupa ile entegrasyonu hususuna oldukça önem vermekteydi. Babası Sultan II. Mahmud'un reform girişimlerinin devam ettirilmesi sadece iç politikaya değil; aynı zamanda dış politikaya da yönelik bir tavidir. Bu politika, Sultan Abdülmecid için saltanatı döneminde merkezi bir konumdaydı. Kendisi reformlar için bu kadar arzulu ve gayretli iken; yapılan bütün yeniliklerde Reşid Paşa'nın adının anılması ve paşanın bu reformlara daima müdahale etme isteği Sultan Abdülmecid'i rahatsız etmekteydi. Her ne kadar Reşid Paşa'dan vazgeçemese de Sultan Abdülmecid, onun hatalarını da asla affetmeme düşüncesiydi. Sultan Abdülmecid, Reşid Paşa'nın ön planda yer alması ile sadece kendisinin değil; aynı zamanda Bâb-ı Âlî'nin reform çabalarının da göz ardı edildiğine inanmaktaydı. Reşid Paşa'nın istifasından sonra, Lord Stratford'un paşayı yeniden sadarete getirme çabasında olduğu bir dönemde Bâb-ı Âlî, Sultan Abdülmecid'in bu düşüncelerini İngilizler'e açıkça ifade etti.⁵²⁶ Sultan Abdülmecid'in Reşid Paşa'yı istifa sürecine götüren manevrası, paşayı saf dışı bırakmaktan başka bir şey değildi. Fakat Abdülmecid, ilerleyen zamanda tek amacının bu olmadığını gösteren yeni manevralarda bulundu.

Reşid Paşa'nın istifası tam da Lord Stratford'un İstanbul'dan ayrılıp Kırım'a gittiği bir döneme rast gelmektedir. Fakat olaylar bununla sınırlı değildir. Bu sıralar, Lord Stratford'un bitmek tükenmek bilmeyen taleplerinin artık sultanın hükümlerlik haklarını tehdit etmeye başladığı dönemlerdir aynı zamanda. En az bunlar kadar önemli olan bir başka husus ise; yapılması düşünülen reform ya da reformların gün yüzüne çıkmaya başladığı ve Stratford ile Reşid Paşa'nın bu reform hareketi sürecini kendi aralarında başlatmış olduklarının artık herkesçe bilinmesiydi. Zaten Reşid Paşa ile İngiliz Büyükelçi'nin müttefikler arasındaki eşitlik prensibine aykırı derecedeki ortaklıkları Fransa tarafından defalarca dile getirilmişti. Üç ülkenin ittifakına ters düşen bu durumun vermiş olduğu rahatsızlığın da etkisiyle olsa gerek, Sultan Abdülmecid, Mustafa Reşid Paşa'nın en büyük politik rakibi sürgündeki Mehmed Ali Paşa'yı (ö.1868) affederek İstanbul'a çağırdı. Abdülmecid'in bu tavrı aslında, Reşid Paşa'yı doğrudan görevden almak yerine istifa etmesi için üzerinde bir baskı kurmaktan başka bir şey değildi. Zaten Benedetti'nin, Sultan Abdülmecid'in bu inisiyatifini duyan Reşid Paşa'nın "*Sultan nezdinde nüfûzunun çoktan tükenmiş olduğunu anladı*"⁵²⁷ şeklindeki ifadesi de bu yönde

⁵²⁶ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 18 Ekim 1855, s.341-343.

⁵²⁷ "...Réchid Pacha a compris qu'il avait épuisé son crédit...", AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye 3 Mayıs 1855, s.162.

önemli bir göstergedir. Fakat Reşid Paşa'nın istifasından sonra ona verilen görev de son derece manidardır. Aslında Reşid Paşa, böyle kritik bir dönemde Viyana'da ya da Londra'da elçilik elde ederek gelişmelere müdâhil olma arzusundaydı.⁵²⁸ Çünkü Viyana'da konferansa katılan taraflar arasındaki görüşmeler neredeyse kopma noktasına gelmişti. Benedetti'nin ifadesiyle Reşid Paşa hem boş bir göreve getirilmiş; hem de İstanbul'dan uzaklaştırılmış oldu.⁵²⁹

Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta ise; İngiltere Elçisi Lord Stratford Canning'in Reşid Paşa'nın görevi bırakmasına sessiz kalmış olmasıdır. Bunun nedeni ise; ikilinin arasının bir süredir açık olmasıdır ki; bundan sonra da asla eskisi gibi bir ilişkileri olmamıştır. Bu açıdan bakıldığında sarayın, başka bir ifadeyle Sultan Abdülmecid'in hamlesi zamanlama yönünden son derece manidardır. Lord Stratford bir süredir ilişkilerinin iyi gitmediği Reşid Paşa'yı nankör olmakla suçlamaktaydı. Reşid Paşa cephesinde ise, Lord Stratford'un bitmek bilmez aşırı istekleri, paşayı bitap düşürmüştü. İkilinin 1854'ün ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlayan ilişkilerinden Reşid Paşa'nın oğlu Ali Galip Paşa da nasibini almıştı. Paşa'nın oğlu Ali Galip, Lord Stratford'un hakarete varan tavırlarına maruz kalmıştı Bir seferinde Lord Stratford, kendisini ziyarete gelen, Ali Galip Paşa'yı bir buçuk saat kadar beklettikten sonra meşgul olduğunu belirterek onunla görüşmeyi reddetmişti. Onun bu tavrı Reşid Paşa'nın kalbini feci şekilde kırmıştı.⁵³⁰

Schefer, 24 Kasım 1854'te Thouvenel'e yazdığı mektubunda Reşid Paşa'nın Lord Stratford'un aşırı isteklerinden bıktığını ve bu nedenle Hâriciye Nezâretini Âli Paşa'ya

---

⁵²⁸ İrtem, a.g.e., s.169. Reşid Paşa, Sultan Abdülmecid'e istifasını sunduğu tezkiresinde bu emelini dile getirmişti: "...ve bir de saltanat-ı seniyye mesâlihinin böyle bir buhranlı vaktinde bütün bütün battalinden olub da uzaktan seyirci gibi durub bakmaklığımı ubudiyetime yakıştıramadığım cihetle şu aralık sefâret memuriyetiyle Viyana veya Londra'da ve hususiyyle şimdi mekez-i mesâlih-i politika olması cihetiyle Viyana'da bulunduğum takdirde yine veli-yi nimetimin muhafaz-yı şan ve hukuk ve istiklal-i alisine acizane ve kasırane hüsn-i hizmete çalışmaktan hali olmayacağımdan her hangi tarafa memuriyet-i kemteranem nezd-i âlide tensib buyrulur ise...", İbnülemin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., s.206.

⁵²⁹ AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye, 3 Mayıs 1855, s.160-164. Reşid Paşa'nın Viyana'ya memuriyetine tayini hakkında bkz. BOA. İ.DH. 319-20692, (16 Ş 1271/4 Mayıs 1855).

⁵³⁰ "Lord Stratford reproche à Réchid pacha ce qu'il appelle son ingratitude. Il l'a tenu, il y a quelques jours, cinq heures durant, et lui a fait entendre le langage le plus dur qu'on puisse tenir à un ministre! Puis, il a voulu le blesser, et voici comment il s'y est pris. Le fils de Réchid pacha, le jeune Ali-Ghalib pacha, gendre du sultan, s'est présenté chez lord Stratford pour lui rendre visite. On l'a introduit dans un salon. On l'a fait attendre pendant une demi-heure, et on est venu lui dire ensuite, en présence des officiers qui l'accompagnaient, que l'ambassadeur était trop occupé et qu'il ne pouvait le recevoir. Il n'est bruit que de cet incident. Lord Stratford n'en tirera pas le profit qu'il en attend. Réchid pacha est pétri d'amour-propre, et l'ambassadeur l'a cruellement offensé", Thouvenel, **Pages de l'histoire du second Empire**, s.113.

devretmek istediğini kendisine defalarca söylediğini belirtmekteydi.⁵³¹ Reşid Paşa, Schefer'e Stratford ile ilgili olarak, artık onun yaşlanmaya başladığını, düşüncelerinin karmaşıklaştığını, her şeyi birbirine karıştırdığını ve gerçekleştirilmesi neredeyse imkânsız taleplerde bulunduğundan şikâyet etmekteydi. Fransız Maslahâtgüzâr Benedetti, Reşid Paşa'nın yeniden sadarete geldiği dönemde Osmanlı Nâzırları'nın önde gelenlerinin gizli bir toplantı yaptığını iddia eder. Toplantının amacı, Lord Stratford'a karşı nâzırlar arasında karşılıklı işbirliği ve yardımlaşma yapılmasıydı. Önde gelen Osmanlı Nâzırları da Lord Stratford'un aşırılıklarına karşı birlikte hareket edeceklerine dair söz vermişlerdi. Üstelik gerektiğinde topluca hükümetten çekilmeyi bile talep edeceklerdi. Bu arada Âli Paşa işlerin bu noktaya gelmesinden dolayı son derece telaşa düşmüş ve "Eğer bu günleri görebilseydim, Hâriciye Nâzırlığı'nı almaktansa, sürgüne gönderilmiş olmayı tercih edebileceğini" ifade etmişti.⁵³² Reşid Paşa'nın kanal hadisesiyle ortaya çıkan skandalda yapmış olduğu büyük hatalar, Lord Stratford tarafından asla savunulmadı.⁵³³ Hatta Lord Stratford'un Kırım'a gidişinin asıl nedeni olarak Mustafa Reşid Paşa'nın düşeceğini anlaması ve bu olaya dâhil olmak istememesine ilişkin söylentiler bile yayılmıştı.⁵³⁴

4.3.Âli Paşa'nın Sadarete Tutulması: Yakınlaşmanın İkinci Adımı

4.3.1.Fransa Büyükelçisi Edouard-Antoine de Thouvenel'in İstanbul'a Gelişi

Sultan Abdülmecid döneminde İngiltere sadece iki elçi ile temsil edilmişti. Hatta İngiltere 1842'den beri de 1855 yılına kadar geçen sürede İngiltere İstanbul'da sadece Lord Stratford ile büyükelçilik düzeyinde temsil edilirken; Fransa Thouvenel'in İstanbul'a Büyükelçi olarak atanmasına kadar, Sultan Abdülmecid döneminde on iki, Stratford'un İstanbul'a gelişinden itibaren de tam on farklı diplomat ile temsil edilmişti. Üstelik bunların diplomatik görevleri de tek düze değil; farklılık arz etmekteydi. Büyükelçiliğin

⁵³¹ "...Réchid pacha était, depuis longtemps, fatigué des obsessions de lord Stratford et des scènes violentes que l'ambassadeur d'Angleterre venait périodiquement lui faire. Déjà, à plusieurs reprises, il m'avait parlé de son projet de céder le portefeuille des affaires étrangères à Aali pacha...", A.g.e., s.128.

⁵³² "...Aali pacha, entre autres, se ronge les poings de désespoir d'avoir accepté le portefeuille des affaires étrangères : "Si j'avais pu prévoir toutes ces scènes, me disait-il hier, je me serais fait envoyer en exil, plutôt que de reprendre ces fonctions..."", A.g.e., s.130-131.

⁵³³ İngiliz tarihçi Temperley, bu noktada son derece önemli bir hataya düşmüştür. Padişah ile Lord Stratford'un 10 Eylül 1855'te bir araya geldiklerini ve ikilinin arasındaki konuşma esnasında, Lord Stratford'un, Abdülmecid'den Reşid Paşa'nın yeniden göreve dönmesini talep ettiğini iddia eder. Bkz. Temperley, a.g.m., s.221.Fakat böyle bir durum ne Osmanlı ne de Fransız belgelerinde yer almadığı gibi, ikilinin görüşme tarihi de 9 Eylül'dür. Görüşme metni için "Osmanlı Devleti'nin Lord Stratford ve İngiliz Karşılığı" başlığı altındaki bilgilere bakınız.

⁵³⁴ Thouvenel, **Pages de l'histoire du second Empire**, s.51-152.

yanında, Fransız diplomatlar maslahâtgüzâr ya da fevkalade elçi sıfatıyla da İstanbul'da görev almışlardı. Bu istikrarsızlık, Fransız nüfûzunun İstanbul'da etkin olamamasının en iyi yansımasıydı:

Tablo 3: Sultan Abdülmecid döneminde görev yapan Fransız Büyükelçileri

Fransız Diplomat	Görev Süresi	Görevi
Edouard Pontois	1839-1841	Fevkalade Elçi
Charles-Adrien His de Butenval	1841	Maslahâtgüzâr
François-Adolphe Bourgueney	1841-1848	Fevkalade Elçi
Mathurin-Joseph Cor	1848	Maslahâtgüzâr
(General) Jacques Aupick	1848-1851	Fevkalade Elçi
Joseph-Jules de Cadoine	1851	Maslahâtgüzâr
Marquis Charles-Jean-Marie de La Valette	1851-1853	Fevkalade Elçi
Gabriel-Raymond Sabatier	1852	Maslahâtgüzâr
Vincent Benedetti	1853	Maslahâtgüzâr
Edmond de La Cour	1853	Büyükelçi

Achille Baraguey d'Hilliers	1853-1854	Büyükelçi
Vincent Benedetti	1854-1855	Maslahâtgüzâr
Edouard-Antoine de Thouvenel	1855-1859	Büyükelçi

Kaynak: Archives du ministère des Affaires étrangères français-Turquie 2.

Kırım Savaşı dönemine bakıldığında ise; 1853 senesinin başlangıcından 1855 Haziran'ına kadar geçen süre içerisinde Fransa, İstanbul'da sırasıyla La Valette, Benedetti, La Cour, Baraguey d'Hilliers ve yine maslahâtgüzâr sıfatıyla Benedetti tarafından temsil edilmişti. Bu istikrarsızlığın temel nedenlerinden birisi, bu diplomatların İstanbul'da Lord Stratford'un nüfuzu karşısında çaresiz kalmalarıydı. Özellikle General Baraguey'in Lord Stratford ile girişeceği mücadeleden çıkarları adına son derece umutlu olan Fransa, istediği sonuca ulaşamayacağı bu defa Dışişleri'nin gözde isimlerinden Thouvenel'i İstanbul'a elçi olarak göndermeye karar verdi.⁵³⁵ “*Thouvenel, İstanbul'a Fransa'nın Doğu âleminde kazandığı zaferlere layık bir saygı ve gurur ile anılmasını yeniden sağlamak gibi zor bir vazife yüklenerek gelmişti.*”⁵³⁶ Yani Fransa'nın amacı, Doğu'daki kırılmaya yüz tutmuş nüfuzunu, Kırım Savaşı'nda kazanılan askerî zaferlerinde sağladığı fırsatlarla yeniden canlandırmaktı.⁵³⁷

Yeni Büyükelçi Edouard-Antoine de Thouvenel, bir generalin oğlu olarak 11 Kasım 1818'de Verdun'de dünyaya geldi. Yirmi bir yaşında daha henüz eğitimini yeni tamamlamışken Macaristan ve Eflak taraflarına seyahatte bulundu. Daha sonra bu gözlemlerini *la Hongrie et la Valachie, souvenirs de voyages et notices historiques* adlı başlığıyla yayınladı. Bu eserden iki yıl sonra Fransız Dışişleri Bakanlığı'na girdi. Böylece diplomatik kariyeri başlamış oldu. İlk dışişleri görevini 1844'te Belçika'da üstlendi.

⁵³⁵ “...Kırım Savaşı'nda Stratford bir müddet saltanat sürdü. Bu sırada tek rakibi;Fransız Sefir vekili Vincent Benedetti idi. Fakat sonunda Stratford'un mütehakkim egemenliği düşük rütbeli Benedetti ile bir kavgaya sebebiyet verdiğinde III. Napolyon Bab-ı Ali'ye tam yetkili bir sefir göndermeye karar verdi. Bu sefir çok başarılı bir diplomat kariyerine sahip olan Antoine Eduard Thouvenel idi...”Lynn M. Case, “A Duel of Giants in Old Stambul Stratford versus Thouvenel”, **The Journal of Modern History**, 35 (3), (1963), s.262.

⁵³⁶ La Baronne Durand de Fontmagne, a.g.e., s.42.

⁵³⁷ AMAEF Paris, MD, 114, s.288;

Bruksel’de Fransız Elçiliği’nin ataşeliğini yaptı. Hemen bir yıl sonra da Atina’da Elçilik Sekreterliği’ne getirildi. 1848 İhtilâli’nin patlak verdiği dönemde Fransa’da Temmuz Monarşisi’nin sona ermesiyle Atina’da bir süre vekâleten fevkalade elçi unvanıyla Fransa’yı temsil etti. Akabinde kısa bir süreliğine yetkileri elinden alınsa da General Cavaignac tarafından yeniden eski görevi kendisine iade edildi. III. Napolyon’un iktidara gelişi ile Thouvenel, diplomasi kariyerinde hızla yükselmeye başladı. III. Napolyon’un Cumhurbaşkanlığı döneminde, Thouvenel Orta Elçi sınıfına yükseltilerek bu görevle Münih’e tayin edildi.

Napolyon’un İmparatorluğunu ilan etmesi ile Dışişleri Bakanlığında kritik bir konuma yerleşti. Bakanlığın Dışişleri Direktörü genç Thouvenel artık, Fransız Dışişleri Bakanlığının en gözde isimlerinden biri haline gelmişti. Kırım Savaşı dönemine gelindiğinde Thouvenel önce Atina’ya büyükelçi olarak gönderildi. Fakat İstanbul’da yaşanan hadiseler, özellikle de Lord Stratford’un bir türlü kırılmayan nüfuzu karşısında Fransa’nın Thouvenel’i İstanbul’a büyükelçi sıfatıyla atanmasına sebep oldu. Thouvenel, buradaki görevi esnasında Eflak-Boğdan sorununda; Avusturya ve Süveyş Kanalı Projesinde ise; İngiltere Elçileri ile kıyasıya bir mücadele içerisine girdi. Her iki mücadelede de elde ettiği başarılar neticesinde 1859’da senator oldu. Daha sonra ise; 7 Ocak 1860’ta Kont Walewski’nin yerine Dışişleri Bakanlığı görevine getirildi. İki yıl boyunca Hâriciye Nâzırı olarak Fransız Kabinesi’nde yer alan Thouvenel, önce İtalya ve Suriye olayları, ardından da Memleketeyn’de yaşanan olumsuz gelişmeler neticesinde 15 Ekim 1862’de görevinden istifa etmek zorunda kaldı. 1865’e kadar Senato’daki çalışmalarla ilgilenen Thouvenel, 1866’da Paris’te Lüksemburg Sarayı’nda öldü.⁵³⁸

Yukarıda ifade edildiği gibi Bakanlığın Dışişleri Direktörlüğü görevini yürüttüğü esnada Hâriciye Nâzırı Drouyn de Lhuys ile aralarında yaşadıkları bir tatsızlık nedeniyle Thouvenel, bu görevinden istifa etti. Onun gibi yetenekli bir hâriciyeciden mahrum kalmak istemeyen III. Napolyon, ona İstanbul’da Büyükelçilik görevini teklif etti ve genç Thouvenel de hiç düşünmeden imparatorun bu cazip teklifini kabul etti.⁵³⁹ Böylece 3 Mayıs

---

⁵³⁸ **Annuaire encyclopédique: Politique, économie sociale, statistique, administration, sciences, littérature, beaux-arts, agriculture, commerce, industrie**, 7, Paris: Bureau de l’Encyclopédie du XIXe siècle, 1867, s.1635-1637; Thouvenel, **Pages de l’histoire du second Empire**, s.460-461; Nora Şeni, **Marie ve Marie Konstantiniye’de Bir Mevsim (1856-1858)**, (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s.24-26.

⁵³⁹ Benedetti, a.g.e., s.296.

1855'te alınan kararla İstanbul'a büyükelçi sıfatıyla⁵⁴⁰ atanan Thouvenel, önce Viyana, buradan da Triste yoluyla 17 Temmuz 1855'te Solon adlı gemiyle İstanbul'a geldi. Fransız elçinin gecikmesindeki sebep, Yunanistan meselesi nedeniyle Atina'da bir süre kalmasıydı.⁵⁴¹

Reşid Paşa ve Lord Stratford ile istenilen uyumun sağlanamaması nedeniyle Thouvenel'i İstanbul'a göndermeyi uygun gören Fransa için bu sırada önemli bir fırsat doğdu. Reşid Paşa görevden alınmış, Âli Paşa sadrazamlığa getirilirken, Fuad Paşa da hâriciye işlerine bakmakla görevlendirilmişti.⁵⁴²Bu durum Fransa için ilişkilerin normalleşmesi anlamına gelmekteydi ki; ancak şimdi Fransa büyükelçi sıfatıyla temsil edilebilirdi. İlişkilerin Büyükelçi sıfatındaki General Baraguey'in, İstanbul'dan bir kriz sonucu ayrılması ile Fransa'nın tepkisini çekmiş ve bir yıla yakın bir süre Fransız temsilciliği Maslahâtgüzârlık seviyesinde kalmıştı. Mustafa Reşid Paşa ve İngiliz Elçisi Lord Stratford'un İstanbul'da Fransa'ya şans tanımayan tutumları, Reşid Paşa'nın istifasıyla bir anda değişmişti. Bu durumda Fransa'nın çıkarlarını koruma adına daha fazla yetkiye sahip bir temsilcinin gönderilmesi gerekmekteydi. Bu sebeple bizzat III. Napolyon, Edouard Thouvenel'i İstanbul'a büyükelçi olarak atanmasına karar verdi.⁵⁴³

İstanbul'a yeni gelen Fransız Büyükelçisi genç sayılabilecek bir yaşta idi. Yaşının vermiş olduğu hırslı yapısına rağmen, genç diplomat bir o kadar da ihtiyatlı bir karaktere sahipti. Çok genç yaşta yaptığı Macaristan ve Eflak seyahatleri ona Osmanlı dünyasını tanıma imkânı tanımış, Yunanistan'da ifa etmiş olduğu elçilik görevi de yine onun Doğu algısının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. İnançlı bir Katolik kimliğine sahip olmasına rağmen Fransız diplomat, dönemin Avrupa'sı ve ülkesi Fransa'daki Müslümanlar ve Türklere karşı klişeleşmiş ön yargılardan uzak durmaya özellikle çaba göstermekteydi.

---

⁵⁴⁰ Aynı kararnamede Maslahâtgüzâr Benedetti de fevkalade elçi sıfatıyla İran'a görevlendirildi. **Journal des débats politiques et littéraires**, (6 Mayıs 1855); **Le Siècle**, (6 Mayıs 1855). Kritik bir dönemde yapmış olduğu maslahâtgüzârlık görevi Bâb-ı Âlî tarafından takdir edilen Benedetti'ye ikinci dereceden nişan verildiği gibi, İstanbul'dan ayrılmadan önce kendisine, üzerinde Sultan Abdülmecid'in tasvirinin yer aldığı son derece pahalı bir kutu, hatıra olarak hediye edildi. BOA.İ.HR 123-6128, (22 Za 1271/6 Ağustos 1855).

⁵⁴¹ **Journal des débats politiques et littéraires**, (31 Temmuz 1855); BOA. A.AMD 59-70, (Hicri 1271); H.R.MKT 116-79, (30 Za 1271/14 Ağustos 1855); İ.HR 122-6105 Lef 3, (8 Za 1271/23 Temmuz 1271)

⁵⁴² İngiliz Hükümeti, Reşid Paşa'nın görevden alınması ve yerine Âli Paşa'nın atanmasına ilişkin olarak sadece memnuniyetini belirtmekle kaldığı gibi, herhangi bir itirazda bulunmadı. İngiltere'nin Haziran 1855 itibarıyla gündeminde olan konu Osmanlı vatandaşı Hıristiyanlar'a yönelik reform süreci ve bunun en kısa zamanda halledilmesi idi. Londra elçisi Musurus'un bu konudaki raporu için bkz. BOA. HR.SFR (3) 21-24, (4 Haziran 1855).

⁵⁴³ Thouvenel'e gönderilen talimatnamede kullanılan bir ifade bu yönde oldukça manidardır: "*Napolyon, İstanbul ile diplomatik ilişkilerin normal dönemine girdiğine karar verdi.*" AMAEF, Paris, CPT, 320, Walewski'den Thouvenel'e, 12 Haziran 1855, s.296.

Bu ipe sapa gelmez fikirlere aldırış etmeden kendi tecrübe ve gözlemlerine dayanarak, tarihi olayları da kendi fikir dünyasının en önemli referans kaynağı olarak alan Thouvenel, Türklere karşı yaklaşımında daima gerçekçi bir bakış açısını yakalamaya çaba göstermekteydi.⁵⁴⁴ Hatta Avrupa'nın kolektif bilinçaltında oluşmuş olan bu önyargıları da şiddetle eleştirmekten kaçınmayan bir dünya görüşüne sahipti. Bunun en güzel örneklerinden birisini Türk ve Müslüman algısı noktasında bir türlü anlamadığı kayınbiraderi Cuyillier-Fleury'e yazdığı mektupta bulmak mümkündür:⁵⁴⁵

“Gördüğüm kadarıyla dostum, siz kendiniz tam bir Türk düşmanlığına kaptırılmışsınız ve en az bunun kadar heyecanlı bir Yunan dostusunuz. Gelin, Doğu'yu bir ziyaret edin, önyargularınızın ve heyecanlarınızın nasıl değiştiğini göreceksiniz...Doğu sorunu, bilenlerin gözündeki çok tehlikeli ve eğer bir ülkenin yerleşmiş gelenekleri varsa, yapılacak en akıllıca iş onları sürdürmektir. I. François, IV. Henri, XIV. Louis ve daha sonra XVI. Louis Türkleri desteklediler ve I. Napolyon, bir an bu fikrin cazibesine kapılmakla birlikte gizli Tilsit Anlaşması'nın sonuçlarını kabullenmek yerine, talihini Moskova'da denemeye karar verdi.”

Yukarıdaki ifadeler Fransız elçisinin bir Türk dostu olarak algılanmasını gerektirmemelidir. Lâkin onun için Müslümanlar ya da Türkler amansız birer düşman da değillerdi. O, bir Fransız diplomat olarak ülkesinin menfaatlerine azami düzeyde hizmet etmenin peşindeydi. Öteki algısını reel bir zemine oturtmaya çabalayan Thouvenel, Osmanlı Devleti'ne de bu bakış açısıyla yaklaştığından Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü şiddetle savunmaktaydı:

“...Osmanlı Devleti'ni işgal etmek hiç de kolay olmayacaktır. İstanbul dışındaki yerlerde, geleneksel Müslümanlar yaşamaktadır ve bunlar kolay teslim olmazlar. Her şeye rağmen işgal gerçekleşse de İngiltere Anadolu'daki bazı yerler ile adaları kendine tahsis ederken Avusturya da Bosna ve Arnavutluğu alacak. Peki ya Fransa?...”⁵⁴⁶

Fakat Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün savunulması Osmanlı Devleti'nin içişlerine kesinlikle müdahale edilmemesi şeklinde algılanmamalıydı. Doğu toplumu ve devlet yapısı değişime, dönüşüme mecburdu ve bunu Avrupalılar'ın yapması gerekiyordu; çünkü Türkler, kendi başlarına bırakıldığında son derece tehlikeli olmaktaydılar.⁵⁴⁷ Fakat gereksiz kışkırtmalar, Bâb-ı Âlî'nin kolayca sırtını çevirmesine yol açabileceğinden kaçınılması gereken şeylerdi. Bu sebeple, Fransız diplomat, Osmanlı üzerinde *ihtiyatlı ısrarcılık* şeklinde adlandırılabilir bir politika benimsemişti. Osmanlı Devleti'nin değişmesi kaçınılmazdı, Avrupalılar gelecekleri adına bundan asla taviz vermemeli, ısrarcı

⁵⁴⁴ Edouard de Thouvenel'in kısa bir yaşamı ve fikir dünyası üzerine bkz. Şeni, a.g.e., s.24-46.

⁵⁴⁵ A.g.e., s.30.

⁵⁴⁶ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye Gizli Yazışma, 16 Mart 1856, s.83-90.

⁵⁴⁷ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye Gizli Yazışma, 16 Mart 1856, s.83-90.

olmalıydılar; lâkin bunu yaparken Doğu'yu daha iyi tanıyarak hareket etmeli ve ihtiyatlı davranarak bu değişimi gerçekleştirmeliydiler.

Çok kritik bir dönemde çok kritik bir merkeze görevlendirilmiş olan genç Thouvenel için, kurt siyâsetçi İngiliz Lord Stratford ile mücadele etmek kaçınılmaz bir son olarak görünmekteydi. Çünkü Fransa'nın en büyük amacı, İstanbul'daki Fransız nüfûzunun sağlamaştırılması idi. Fransa'nın Doğu'daki çıkarına dair Fransız Hâriciye Nâzırı Kont Walewski'nin yeni elçiye talimatı kesindi: Fransa'nın nüfûzu Avrupa'nın diğer güçlü devletlerinden birisinin ki; burada İngiltere ve Rusya kastedilmekte, çıkarları ile uyumlu olmak zorunda değildi ve Fransa zaten böyle bir konjonktür için hevesli değildi. Rusya, savaş ile zaten durdurulmak istenmekteydi ve doğal olarak Fransa için İstanbul'da tek rakip kalmıştı: İngiltere. Thouvenel izleyeceği politikanın İngiltere'nin menfaatlerine zarar verip vermemesi konusunda herhangi bir tereddüd içinde bulunmayacak, bilakis İngiltere'nin aleyhinde bir politika izleyebilecekti. Fakat ne olursa olsun yeni büyükelçi, tam da reform sürecinin ön planda yer aldığı bir süreçte, kişisel çıkarlar adına hareket etmekten men edilmişti. Çünkü Hıristiyanlar adına yapılması planlanan reform girişiminde iki ülke, yani İngiltere ve Fransa ortak hareket etme yönünde anlaşmışlardı. İki ülke, bu konuda gizli yazışmalarla, reformun gerçekleştirilmesi için karar almışlardı ve daha da önemlisi alınan bu karar, yani İngiltere ve Fransa'nın ortak hareket etme kararı, kesinlikle Osmanlı Devleti'nin kulağına gitmemeliydi. Bu sebeple Fransız-İngiliz işbirliği iki büyükelçinin ellerindeydi, Fransa hata yapan taraf olmak istemiyordu:⁵⁴⁸

“Fransız İmparatoru'nun temsilcisine yakışacak şekilde Lord Stratford ile tam eşitliği kapsayan samimiyet ve güvene dayalı, iki ülkenin sıkı birliğini buyuran ilişkilerinizde yerinizi gösterişsiz bir şekilde alacaksınız. Her iki ülke için hangi faydaların bulunduğu ve gizli yazışmaların ne kadar önemli olduğunu Bakanlıktaki çalışmalarınız süresince anlamışsınızdır. İstanbul'da da aynı ilişkiler var olacaktır. Bu sebeple ittifaka ilişkin bütün sorunlarda her iki ülkenin büyükelçileri kendi aralarında münazara ettikten sonra Osmanlı Devleti nezdinde birbirlerinin ilk anlaşmazlıkları ve karşılıklı tavizlerindeki sınırlarını ortalığa dökmeden kendi girişimlerinde bulunacaklar.”

Thouvenel'in izleyeceği politika basit gibi görünse de, aslında girift bir yapıya sahipti. Fransız politikası, genç politikacının önüne İngiliz ortaklığına rağmen İngiltere ile mücadele etmek gibi zor bir seçenek sunmuştu. Osmanlı Devleti'ne Hıristiyan vatandaşlarına yönelik bir reform yapması gerektiği konusunda İngiliz Elçi ile ortak hareket zorunda olan, Fransız diplomat, menfaatlerin çatışması anında, ortaya çıkabilecek durumu kendi ülkesi lehine çevirmekle mükellefti. Bu andan itibaren yaşananlara

⁵⁴⁸ AMAEF, Paris, CPT, 320, Walewski'den Thouvenel'e, 12 Haziran 1855, s.297-298.

bakıldığında, bu politikanın Thouvenel tarafından mükemmele yakın derecede tatbik edildiği görülmektedir.

Fransız Büyükelçi Thouvenel İstanbul'a geldiğinde Stratford zor bir konumda bulunmaktaydı. İngiltere'nin Paris Elçisi Cowley ile yaptığı bir görüşmede Fransız imparatoru III. Napolyon, Stratford'un azledilmesini talep etmişti. Cowley de İngiliz Dışişleri'ne "*Majesteleri (III. Napolyon), Stratford İstanbul'da olduğu sürece iki hükümet arasında iyi anlaşma ümidinin imkânsız olduğu için azlini beklediğini*" mamafih bunu resmî olarak henüz yazmadığını bildirdi.⁵⁴⁹ Diğer taraftan bizzat Sultan Abdülmecid, yıllardır bir şekilde katlanmak zorunda kaldığı İngiliz Elçinin varlığından rahatsız olmaya başladığını kendisine hissettirmekten çekinmemektedir. Aslında Sultan Abdülmecid, İngiliz Büyükelçi Lord Stratford'a karşı harekete geçeceğinin işaretlerini birkaç ay öncesinden vermişti. Fransız İmparatorunun arzusunun Londra'ya ulaştığı dönemde İngiliz Hükümeti İstanbul'daki Büyükelçilikte bir değişiklik yapma niyetindeydi. Haziran 1855'te Clarendon, kraliçeye yazdığı mektupta şu ifadelerle yer vermektedir: "*Stratford'un zapt olunamaz mizacı ve ona duyulan nefret dolayısıyla mevcut görevinde uzun bir süre daha kalması neredeyse imkânsız görünmektedir.*"⁵⁵⁰ Bunu öğrenen Stratford, padişahın bizzat Kraliçeye bir mektup yazmasını ve pozisyonunu güçlendirmesini talep etmişti. Fakat Sultan Abdülmecid İngiltere Elçisi'nin bu talebini reddetmiş ve Stratford da bundan büyük bir üzüntü duymuştu.⁵⁵¹

Thouvenel'in İstanbul'a varışından hemen sonra yaşananlar, Sultan Abdülmecid'in Fransız ittifakına verdiği önemi göstermesi açısından son derece manidardır. Öyle ki Thouvenel İstanbul'a vardığında onu saraya götürmesi için ayarlanan araba, kendisinden önce İstanbul'a gelmesi planlanan; mamafih uğradığı silahlı suikastten son anda kurtulması ile bu planından vazgeçen III. Napolyon için hazırlanmıştı ve sarayda resmî tören bizzat Âli Paşa ve hükümetin nâzırları tarafından gerçekleştirildi. Ardından Napolyon tarafından Sultan Abdülmecid'e legion d'honneur nişanı sunuldu. Osmanlı tarihinde bugüne kadar hiçbir Padişah bir yabancı ülke kralının vermiş olduğu nişanı kabul etmemişti. Hatta bizzat Sultan Abdülmecid'in kendisi kısa bir süre önce Portekiz Kralının sunmuş olduğu nişanı nazikçe reddetmişti. Fakat Sultan Abdülmecid, Fransa ile olan ilişkilerin daha ileri düzeyde

---

⁵⁴⁹ Case, a.g.m., s.263.

⁵⁵⁰ W. E. Mosse, "The Return of Reschid Pasha: An Incident in the Career of Lord Stratford de Redcliff", **The English Historical Review**, 68 (269), 1953, s.547.

⁵⁵¹ AMAEF, Paris, CPT, 322 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 9 Eylül 1855, s.63.

geliştirilmesini temenni ettiğini gösterme adına III. Napolyon'un sunduğu legion d'honneur nişanını hiç tereddüd etmeden kabul etti. Sultanın bu hareketi diplomatik çevrelerde dikkatli bir şekilde takip edilmekteydi.⁵⁵² Reşid Paşa'nın ayrılışı ve Thouvenel'in gelişi ile iki ülke arasında ilişkiler son derece sıkı gelişmekteydi.

4.3.2. Osmanlı Devleti'nin Lord Stratford ve İngiliz Karşılığı

Kanal hadisesine karışan Kamil Paşa'nın görevden alınması, ardından Mustafa Reşid Paşa'nın mayıs ayındaki istifası, Fransız politikasına yakınlığı ile bilinen Âli Paşa'nın sadaret koltuğuna oturması ve onun en yakın çalışma arkadaşı Fuad Paşa'nın sadareten sonraki en önemli nezârete yani hâriciyeye getirilmesi, açık bir şekilde Fransız politikası ile son derece uyumlu gelişmelerdi. Fakat Fransa için İstanbul'da yeniden nüfûzunu hissettirmenin en kesin yolu, İngiliz Elçinin bizzat kendisi ile mücadeleye girişmektir. Lord Stratford, diplomatlık hayatının neredeyse tamamını Osmanlı topraklarında icra etmişti. 1808 yılında başlayan ilk Osmanlı macerası aralıklarla devam etse de otuz yıla yakın sürmüştü. Londra'da 4 Kasım 1786 tarihinde doğan Stratford Canning, Eton'da okudu Cambridge Üniversitesi'nde iki dönem tahsil gördükten sonra oradan ayrıldı. Hâriciyeye girdikten sonra 1808 yılında İstanbul Büyükelçiliğine atanan Robert Adair'in yanına başkâtip olarak atanmasıyla Canning'in Osmanlı Devleti nezdindeki ilk görevi başlamış oldu. Robert Adair 1810 yılında İstanbul'dan ayrılınca onun tavsiyesi üzerine, Canning ortaelçi olarak İstanbul'da kaldı ve 1812 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Bükreş Antlaşması'nın imzalanmasında önemli bir rol oynadı. Haziran 1812'de İngiliz iç politikasında bir görev alma umuduyla hâriciyedeki işini bırakarak İngiltere'ye dönse de bu isteğini elde edemedi. 1824 yılında İstanbul'a büyükelçi olarak atanmadan önce 1814-1818 yılları arasında Bern'de ortaelçi olarak, 1819-1823 yılları arasında da Washington'da görev yaptı.⁵⁵³ Bundan sonraki dönemde Yunan isyanıyla başlayan hadiselerde Stratford yeniden İstanbul'daki sahnede yerini alarak 1824-1832 yılları arasında yapmış olduğu büyükelçilik görevini 1842 yılından beri de aralıksız şekilde sürdürmekteydi.

Fransa'nın İngiliz Elçi ile mücadeleye girişmesi için çok beklemesine gerek kalmadı. Çünkü Lord Stratford kendisine ve İngiliz politikasına karşı İstanbul'daki

⁵⁵² Hayreddin, *Vesâik-i Tarih ve Siyâsiyye*, s.22-23.

⁵⁵³ Şeyma Dereci, *Stratford Canning'in İstanbul Elçiliği (1824-1832)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.5.

muhalefetin geç de olsa farkına varmıştı. Lord Stratford için bundan sonra Sultan Abdülmecid'in ya da Bâb-ı Âlî'nin alacağı her karara karşı çıkmak en temel mücadele yöntemi oldu. Özellikle Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale ederek, İngiliz nüfuzunun hâlâ etkin olduğunu hissettirmeye çalışmaktaydı. Ayrıca bu itirazlarını devletlerarası bir krize dönüştürerek Osmanlı Devletini zor duruma sokmaya ve bir taraftan da Reşid Paşa'nın yeniden sadaret koltuğuna oturması için zaman kazanmaya çalışmaktaydı. Çünkü İngiliz Elçi'nin Sultan Abdülmecid'e bizzat dediği gibi; “*Reşid Paşa, İngiltere'nin padişah nezdindeki temsilcisiydi.*”⁵⁵⁴

Lord Stratford, aradığı fırsatı kabinede yapılan değişiklikte buldu. 30 Ağustos 1855 tarihinde Sultan Abdülmecid, (Damad) Mehmed Ali Paşa'yı Halil Paşa'nın yerine kaptan paşalığa getirdiği gibi, Mustafa Naili Paşa'yı da yeniden hükümete dâhil etti.⁵⁵⁵ Yaşlı, kurt politikacı Stratford, kabine değişikliğinin İstanbul'daki İngiliz karşıtlığının bir devamı olduğunu anlamakta zorlanmadı. Çünkü yeni nâzırlardan ilki, Reşid Paşa'nın o dönemdeki en büyük hasımlarından, ikincisi ise; yine Reşid Paşa'nın sadareti döneminde görevden aldığı ve bu nedenle Fransa ile arasının açıldığı eski Paris Sefiri Veli Paşa'nın babası idi. Gerçekten de Sultan Abdülmecid'in bu atamalarda amacı, Reşid Paşa karşıtlarını kabinede toplayarak onun uzaktan da olsa Bâb-ı Âlî üzerinde etkin olmasını önlemektir. Çünkü Mustafa Reşid Paşa, kabine dışı kaldığı dönemlerde bile üzerinde nüfuzu olduğu yakın mesai arkadaşları vasıtasıyla Bâb-ı Âlî'nin işlerine müdahale edebilmekteydi. Bu sebeptendir ki; Mustafa Reşid Paşa'ya yakınlığı ile bilinen Rıza Paşa da, onun istifasından kısa bir süre sonra görevinden alınmıştı.⁵⁵⁶ Kabinenin Reşid Paşa'nın etki alanından uzaklaştırılması aynı zamanda, Lord Stratford'un entrikalarına, dolayısıyla İngiliz politikasına karşı en etkin yoldu. Fransız sefâretinin bu süreçte Bâb-ı Âlî'ye vermiş olduğu destek, zamanla Osmanlı Kabinesi'nin güçler çatışmasının odak noktası haline gelmesine zemin hazırladı. Sultan Abdülmecid, kabinedeki değişiklik ile Bâb-ı Âlî ve İngiliz Elçi arasında, bir süredir var olan gerilimin fitilini ateşleyerek aksiyona dönüşmesini sağlamış oldu. Çünkü başta kendisi olmak üzere neredeyse bütün kabine üyeleri İngiliz Elçinin müdahaleci tavırlarına bir son verme niyetindeydiler. İngiliz Elçinin son dönemdeki

⁵⁵⁴ AMAEF, Paris, CPT, 322 première, Stratford'dan Pisani'ye Gizli Talimatlar, 10 Eylül 1855, s.115-116.

⁵⁵⁵ BOA. İ.DH 327-21350, (17 Z 1271/31 Ağustos 1855); **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi**, 9, s.121; Ahmed Cevdet Paşa; **Tezâkir**, 1-12, s.54; **Takvim-i Vekayi**, No: 530, 1 M 1272/13 Eylül 1855; **Le Siècle**, (5 Eylül 1855).

⁵⁵⁶ Rıza Paşa'nın dışında Reşid Paşa'nın yakın dostu olan dönemin devlet adamları arasında, Rıfat Paşa, Musa Saffeti Paşa, İsmail Paşa, Mahmut Paşa, Kamil Paşa, Behçet Paşa, Galip Paşa, Ali Galip Paşa gibi isimler zikredilebilir. Bkz. Destrilhes, **Confidences sur la Turquie**, Paris: E. Dentu, 1855, s.34.

müdahaleleri, sultanın ve çevresinin karşıtlığını haklı kılan türdendi. Mesela Fransız Benedetti, 26 Nisan 1855 tarihli raporunda çok ilginç bir hadiseyi aktarır. Osmanlı Devleti nezdinde girişmiş olduğu aşırı talepleri ile bilinen Lord Stratford'un yine başrolde olduğu bu hadisenin kaynağının bizzat Reşid Paşa olduğu da yine Fransız Maslahâtgüzâr tarafından özellikle vurgulanmıştır:

“Kırım’a gitmeden önce Lord Stratford veda etmek için Abdülmecid’in huzuruna çıkar ve fırsattan istifade iki meseleyi gündeme getirir. İngiliz Stratford’un amacı, Bâb-ı Âlî’nin sürekli reddettiği bazı hususları ortadan kaldırmaktır. Bu hususlara gelince, birincisi Kafkasya’daki köle ticaretini kaldırma yönünde İngiltere ile gizli görüşmeler yaparak bir sonuca ulaşmak. Padişah, bu konuda kesin bir şekilde tedbirler aldığı ve Karadeniz’in tarafsızlığının tartışıldığı bir dönemde Karadeniz kıyılarında bir İngiliz merkezinin/üssünün kurulmasına asla onay vermeyeceğini belirtir. Stratford’un padişahın talepte bulunduğu ikinci önemli bir konu ise Van’da yer alan bir bölgenin İran’a verilmesi hususudur. Stratford, Osmanlı Sultanı Abdülmecid’e, aslında İran nüfuzu altında bulunan bu yerin, bugün Osmanlı tarafından işgal edildiğini belirtir. Tabi ki Stratford’un bu talebi de Padişah tarafından hoş karşılanmaz. Memnuniyetsizliğini gizleyemeyen Sultan Abdülmecid, Stratford’a, hükümetinin kırmızı çizgileri olduğunu ve bu bölgenin İmparatorluğunu bir parçasını oluşturduğunu ve bu toprağın İran’a asla devredilemeyeceğini söyler.”⁵⁵⁷

Böyle bir iddia ile karşı karşıya kalan bir araştırmacı için kaynağı Reşid Paşa olarak atfedilen bu olayın tartışmalı bir gerçekliğe sahip olduğu kesindir. Fakat Lord Stratford’un Bâb-ı Âlî, Osmanlı Nâzırları ve hatta Osmanlı Padişahı nezdinde zaman zaman haddini aşan taleplerde bulunduğu da kaynaklarda ifade edilmektedir. Kırım Savaşı’na kadar yabancı elçilerin padişah ile siyâsî bir konu üzerine konuşmaları adetten değildi. Fakat Sultan Abdülmecid, savaş öncesi süreçte bu geleneği ortadan kaldırarak İstanbul’daki elçilerle görüşmeye başlamıştı. Normal prosedüre göre; elçilerin padişah ile görüşebilmeleri için randevu talebinde bulunmaları gerekiyordu. Mamafih İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford, randevu prosedüründen muaf tutulmuştu ve istediği zaman Padişah ile görüşebilmekteydi. Onun bu nüfuzu zamanla “*Taçsız Sultan*”, “*Sultan Stratford*” ya da “*Abdul Canning*” olarak adlandırılmasına da sebebiyet vermişti.⁵⁵⁸ Bu açıdan bakıldığında bu hadiseden sonra yaşananlar Benedetti’nin bu raporuna hak verecek yödedir.

⁵⁵⁷ Hadiseyi Reşid Paşa, Fransız büyükelçiliği baştercümanı Schefer’e anlatmıştır. Metin arasında şöyle bir bilgi de yer alır : “Osmanlı Devleti Rusya’ya savaş ilan ettiği zaman İran Hâriciye Nâzırı resmî bir şekilde Bâb-ı Âlî’ye barış yapılana kadar sınır düzenlemeleri ile ilgili konularda görüşme yapmaktan vazgeçtiğini belirtmiş. İran resmî makamlarının bu açıklamalarına rağmen Lord Stratford, bu bölgenin İran’a tekrar verilmesi yönünde Bâb-ı Âlî nezdindeki girişimlerini kesmemiş.” AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti’den Walewski’ye 26 Nisan 1855, s.136-144.

⁵⁵⁸ Cevdet Küçük, “Abdülmecid”, **TDVİA içinde**,1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, s.261; Wilson, a.g.e.,s.17.

İngiliz Elçi Lord Stratford'un uzun yıllardır İstanbul'da süregelen nüfûzu artık Sultan Abdülmecid'in ve de Bâb-ı Âlî'nin kaldıramayacağı şekilde ağırlaşmıştı. İngiliz Elçi o kadar ileri gitmişti ki; diplomasinin bütün âdâb-ı muâşeretine aykırı davranarak, Pisani gibi elçilikte tercüman görevinde bulunan bir şahsı, Osmanlı Padişahının huzuruna, hem de kabine değişikliğini sorgulama adına göndermişti. İngiliz Elçinin bu kendini beğenmiş tavrı Sultan Abdülmecid'in çok zoruna gitmişti.⁵⁵⁹ İngiliz Elçisinin son dönemde artan kibirli, hukuk tanımayan tavırları, her istediğini elde edebileceği düşüncesinin bir dışavurumuydu. İstifa eden Reşid Paşa'nın göreve yeniden döneceğinden o kadar emindi ki; ilk üç ay neredeyse bu konuyu hiç gündeme getirmemişti. Çünkü ona göre; istediği anda bunun için Sultan'a baskıda bulunabilir ve olumlu bir sonuç elde edebilirdi. Fakat İngiliz Elçi, bir gerçeği fark edememişti. Reşid Paşa'nın bu defaki ayrılığı, İngiliz nüfûzunun da tehlikeye sokacak türdendi. Bu defa Fransa da Bâb-ı Âlî ile birlikte hareket etmekteydi. İngiliz Elçinin Bâb-ı Âlî ve Fransız sefâretinin işbirliğini biraz geç de olsa anladığında reform, ya da İngilizler'in bakış açısıyla bedel ödemenin⁵⁶⁰ zamanı yaklaşmaktaydı. Bu minval üzere hareket eden Stratford, Reşid Paşa'nın yeniden kabineye dönmesi adına her türlü yola başvurmaya karar verdi. Fakat onun tavırları, Osmanlı Padişahı'nın hükümranlığına ve bağımsızlığına zarar vermeye başlamıştı. Âli Paşa ve Fuad Paşa için de Lord Stratford, Osmanlı Devleti'nin hukukuna saygısızca müdahalede bulunmaktan kaçınmayan, bu nedenle de artık durdurulması gereken bir kişiydi:

*"...Lord Stratford'un müdahalelerine bir son vermek gerekiyor. Osmanlı Hükümeti artık onun aşırılıklarına tahammül etmeyecek... Sadrazam, ben ve bütün kabine bu sıkıntının daha fazla sürmesine izin vermeyeceğiz... İngiliz Elçi, izlemiş olduğu yol ile sadece Türkiye'yi hızla enkaz haline getirmekle kalmıyor, aynı zamanda ittifakın çözülmesi için de çaba harcıyor. Eğer ben sultan olsaydım, şikâyetlerimi bizzat Paris ve Londra'ya yazardım. Böyle zor bir gün daha çekmektense tahttan çekilirdim..."*⁵⁶¹

*"...Şahsi ârzûlar nedeniyle ortaya çıkan ve büyütülen bir mesele için bu kadar değerli zamanın harcanması üzücü değil midir? Paralarını ve kanlarını bu ülke için harcayan iki büyük devletin temsilcilerinden birisinin bu işi yok etme uğruna körleşmesine bakmak üzücü bir piyes (gibi) değil midir? Evet, aziz arkadaşım, Lord Stratford'un tutumu mütefahşelerin sağlamlaştırmak istediği bu yapıyı yıkmaktadır..."*⁵⁶²

⁵⁵⁹"Büyükelçilikte aşağı konumda yer alan bir görevliyi, padişahın ailesine mensup bir şahsiyete iş vermemesini talep etme amacıyla huzura göndermek açık bir hakaret değil mi? Hiçbir diplomatik görevli Sultanın nezdinde nüfûzu olan birisinin böyle yaralayıcı tavrına müsaade etmez." AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, 17 Eylül 1855, s.223.

⁵⁶⁰ İslahât Fermanının ilanı sürecine ilişkin yapılan toplantılarda Lord Stratford, gergin bir ortamda bu İngiliz bakış açısını itiraf etmek zorunda kalmıştı. Detaylar için V. Bölümün ilgili kısmına bakınız.

⁵⁶¹ Schefer, Fuad Paşa'nın bu cümleleri sarfederken gözlerinin yaşla dolduğunu ve sesinin titrediğini ifade etmekteydi. AMAEF, Paris, CPT, 322 première, Schefer'den Thouvenel'e, 11 Eylül 1855, s.126-127.

⁵⁶² AMAEF, Paris, CPT, 322 première, s.79 ves.86.

Aslında, Osmanlı Devleti'nin Lord Stratford üzerinden İngiltere'ye karşı çıkması için son derece geçerli sebepleri bulunmaktaydı. İngiliz Elçinin tavırları ise; bardağı taşıran son damla olmuştu. 1855 yılının ortalarına gelindiğinde İstanbul'un diplomatik kulislerinde dile getirilen en önemli konu, hiç şüphesiz reformların neler olacağı ve nasıl uygulanacakları idi. Aslında bunun bir diğer anlamı, Osmanlı Devleti'nin ittifakın bedelini nasıl ödeyeceği idi. Osmanlı Devleti daha kısa bir süre önce İngiliz yardımının bedelini ağır bir şekilde ödemişti. Sultan Abdülmecid, her ne kadar tahta oturmamış olsa da, bunu 1838'de Hünkâr İskelesi Anlaşması'nda gayet iyi şekilde gözlemlemiş ve İngiltere'nin bunu İstanbul'daki nüfuzu sayesinde, yani Reşid Paşa'nın yardımlarıyla elde ettiğini de gayet iyi anlamıştı. Diğer taraftan reform konusu Avrupa'nın olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin de büyük bir sorundu. Avrupa'nın modern dünyasına hayranlığını gizlemeyen Sultan, Osmanlı Devleti'nin de birgün bu seviyeye ulaşacağı günlerin hayalini kurmaktaydı. Onun için de modernleşmek, çağdaş Avrupa seviyesine ulaşmak kaçınılmaz bir kurtuluş reçetesi idi. Bunun Avrupalı güçlerin yardımı olmadan gerçekleşmesinin imkânsızlığını da gayet iyi bilmekteydi. Fakat bunun için pek de seçeneği yoktu. Osmanlı Devleti'nin modernize olması için güvenilebileceği iki devlet bulunmaktaydı: Fransa ve İngiltere. Bu açıdan bakıldığında Fransa ve İngiltere, Osmanlı devlet yapısının ve toplumunun değişmesi gerektiği yönünde hem fikirlerdi. Fakat bunun nasıl olacağı konusunda hemfikir değillerdi. Amaç aynı; fakat araçlar farklıydı. Hem de derin farklılıklar söz konusuydu. Fransız modeli, hem Sultan Abdülmecid hem de Bâb-ı Âlî, ama özellikle de Âli Paşa ve Fuad Paşa tarafından daha makul görülmekteydi. Çünkü Fransa modeli, Osmanlı Devleti'nin ekonomik sorunlarına değiniyor ve reformların bu noktaya odaklanması gerektiğini öne sürüyordu. Fransa ayrıca, Osmanlı Devleti'nin önüne Avrupa ile entegrasyon gibi oldukça çekici bir argümanı da seriyordu. İngiliz modeli ise; çok daha katıydı. İngilizler, Osmanlı Devleti'nin mevcut hukuk yapısı nedeniyle, modern dünyaya uyum sağlayamadığını ve Osmanlı devlet yapısındaki İslâmi kimliğin ortadan kaldırılmadığı sürece de modernleşemeyeceğini iddia ediyordu. Bu çerçevede Fransız modeli Osmanlı Devleti'nin yaklaşık olarak son bir asırdır devam eden modernleşme çabasına son derece uygundu. Askerî reformlarla başlayan sürecin mâli alana da uzaması, Osmanlı Devleti'nin Avrupa algısı açısından sorun teşkil etmemekteydi. Hâlbuki İngiliz modeli, modernleşme açısından radikal bir kopuşu gerektiriyordu. Her ne kadar sultan ve

bu iki nâzırı değişim taraftarı olsalar da, değişimin değişmesine sıcak bakmıyorlardı. Fransız modeli onlar için pratik, bir o kadar da pragmatikti.⁵⁶³

3 Mayıs 1855 yani Mustafa Reşid Paşa'nın istifasından sonra Osmanlı Sultanı ve Bâb-ı Âlî nezdinde itibar kaybına uğradığının farkın olan İngiliz Elçi, bunun asıl sebebini tam olarak öğrenememişti. Onun düşüncesi, bir hizip tarafından Sultan Abdülmecid'in gözünden düşürülmeye çalışıldığı yönündeydi. Sultan Abdülmecid'in kendisine karşı olduğuna ihtimal vermeyen yaşlı İngiliz diplomat, bu nedenle önce Osmanlı Kabinesi'nin üyeleri, ardından Reşid Paşa ve Fransız Büyükelçisi ile bir dizi görüşme yaptı. Fakat hiçbir görüşmeden istediği sonucu elde edemedi. Hadisenin muhatapları ile bir bir konuşan Lord Stratford, sonunda Padişah Abdülmecid'in huzuruna çıkmaya karar verdi. Sultan Abdülmecid ile İngiliz Büyükelçisi'nin görüşmeleri 9 Eylül tarihinde gerçekleşti. Çok gergin bir ortamda vuku' bulan bu görüşmede Sultan Abdülmecid'in tek düşüncesi sadece, İngiliz Elçinin küstahlıklarını yüzüne vurarak kendisinin padişah, onun ise bir elçi olduğunu hatırlatmak değildi. Aynı zamanda Padişah Abdülmecid, yaklaşık yirmi yıldır Bâb-ı Âlî ve saray nezdinde devam eden nüfuzunun son bulduğunu Stratford'a açıkça göstermekti. Bir devrin kapanması anlamına gelen bu olayı Sadrazam Âli Paşa, Fransız Baştercüman Schefer'e şu şekilde anlatmıştı:⁵⁶⁴

“Elçi, Padişahın karşısına sinirli bir şekilde çıktı. Sinirden dolayı yüzü neredeyse alev almıştı... İngiliz elçinin öfkesi padişahta deprem etkisi yapmıştı: “Sayın elçi, sizin aşırılıklarınızdan bıktım, artık buna bir son vermek istiyorum. Siz burada müttefik bir ülkenin temsilcisisiniz, bildiğim kadarıyla sizin buradaki varlık nedeniniz de bu olsa gerek. Ayrıca şunu da biliyorum ki ben bağımsız bir hükümdarım ve benim görevim; haysiyetimi ve haklarımı korumaktır. Sizin müdahalelerinizin de bir sonu olmalı ve bana sürekli olarak vermiş olduğunuz rahatsızlıklardan dolayı özür dilenmesi babında İngiltere Kraliçesi'ne de bir mektup yazmam gerekiyor.” Bunun üzerine Stratford söz aldı ve “Efendim, sizi korumak adına kanını döken ve hazinesini harcayan İngiltere'nin sizin nezdinizde temsil edilmesi gerekir” dedi. Sultan Abdülmecid ise “İngiltere'nin bu davranışını takdir etmesini gayet iyi bilirim ve binlerce kez de teşekkür etmişimdir. Mamefih iç meseleler sadece beni ilgilendirir. Ben, beni memnun eden ve beni güvenime layık kişileri nâzırım olarak seçtim. Sizin bana verdiğiniz haberlerden anlamam (sizin bana yaptığınız telkinler önemli değildir).Kime karşı olursa olsun eğer sizin kişisel bir öfke ya da şikâyetiniz var ise bunu Hâriciye Nâzırı'na bildiriniz. Elçilerle o ilgileniyor, size o cevap verecektir. Bunların hepsi beni yordu, zaten bütün aşırılıklara karşı dayanıksız bir yapım var, Reşid Paşa'nınki (davranışları) de üzerimde çekilmez bir etki bırakmakta.” Stratford ise: “Efendim, unutmamak gerekir ki Reşid Paşa devletinizi çok seçkin bir konuma getirdi...” İngiliz Elçisi'nin bu sözleri üzerine Abdülmecid tarihi bir cevap verir: “Sayın Büyükelçi, hemen şuracıkta ölebilirim. Ölümüm imparatorluğun yıkımı olabilir ve siz de bunu istemezsiniz.

⁵⁶³ Bu konuya ilişkin olarak V. Bölüme bakınız.

⁵⁶⁴ AMAEF, Paris, CPT, 322 première, Schefer'den Thouvenel'e, 10 Eylül 1855, s.86.

*Reşid Paşa da ölebilir. Peki, Reşid Paşa öldüğü zaman İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne göstermiş olduğu ilgi yok mu olacak?*⁵⁶⁵

Stratford'un bu görüşmedeki düşüncelerine göre; eğer İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girip, askerleri Osmanlı Devleti uğruna feda edilmişse ve İngiliz Hükümeti, hazinesini Osmanlı Devletini koruma amacıyla hizmetine sunmuşsa, Osmanlı Devleti İngiltere'nin bu fedakârlığını görmezden gelemezdi. Yani İngiltere Osmanlı Devleti ile ittifaka girmişse zamanı gelip, bunun karşılığını istediğinde almak onun hakkıydı. Bu hak, Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmeyi, Osmanlı Sultanı'nın hükümlerlik haklarını çiğnemeyi, istediği şahısların kabineye dâhil olması ya da istemediği kişilerin Bâb-ı Âlî'den uzaklaştırılması gibi taleplerini meşru kılan bir özelliğe sahipti. İngiliz Lord Stratford'un bu görüşmede kullandığı dil ve tehditvari üslup, Sultan Abdülmecid'i inanılmaz derecede rahatsız etmişti. Reşid Paşa'nın İngiliz politikasının Bâb-ı Âlî'deki temsilcisi olduğunu açıkça Sultan Abdülmecid'e itiraf eden İngiliz Elçinin onun yeniden sadarete dönmesi yönündeki bu ısrarcı tutumu, sultanın ve nâzırlarının Fransa'ya yakınlaşması sonucunu doğurdu. Zaten Fransa için de en önemli nokta, Osmanlı Devleti ile olan ittifakı devam ettirmektir. Çünkü ancak bu şekilde reformlar için taviz koparılabilirdi. Yani, Fransa için Osmanlı Devleti ile olan ittifak İngilizler ile olan ittifaktan daha kıymetliydi. Damad Fethi Ahmet Paşa ile bir görüşmesinde Thouvenel Kırım Savaşı'nda hiç bir zaman gerçek anlamda gerçekleşemeyen İngiliz-Fransız ortaklığının aslında ne kadar zayıf bir bağla birbirine bağlı olduğunu itiraf etmiş ve Fransa'nın asıl düşüncesinin, İngiltere'den ziyade Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri olduğunu açıkça vurgulamıştı. Hatta bunu yaparken de İngiltere ile olan ittifakın bu amaç uğruna kurban bile edilebileceğini ima eden Thouvenel, sözlerinin padişaha aktarılmasını da özenle rica etmişti:

*"...Fransa ile İngiltere'nin ittifakı hiçbir zaman öyle çok da samimi olmadı. Fransa, hiçbir yerde Doğu'da olduğu kadar da açık yürekli olmak zorunda değildi. Hiçbir şey talep etmeyeceğim. Türkiye'nin selameti anlamına gelen bu ortaklık dışında da hiçbir şeyi kabul etmeyeceğim. Eğer, Lord Stratford ile aramızda bir ayrılığın yararlı olduğunu görürsem, bu savaşta ilk ben yer alacağım..."*⁵⁶⁶

Fransa'ya göre; Osmanlı Devleti de bu ittifakın gereğini yerine getirmekte tereddüt etmemeliydi. Öncelikle savaş tedbirlerinde herhangi bir aksama olmamalıydı. Savaşa ilişkin olarak Bâb-ı Âlî'nin Fransız ve İngiliz Elçilikleri'nin yerine başka bir ülkenin

⁵⁶⁵ AMAEF, Paris, CPT, 322 première, Stratford'dan Pisani'ye Gizli Talimatlar, 10 Eylül 1855, s.115-116.

⁵⁶⁶ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye 30 Eylül 1855, Gizli Yazışma, s.252-257.

diplomatinı dikkate alması da ittifakın sonunu hazırlayabilirdi. Zaten liberal bir hukuk sistemini oluşturmayı terk etmek, Hristiyan vatandaşlarına ayrımcı bir yaklaşım sergilemek ve maddi gelişimi terk etmeyi düşünmek Osmanlı'nın Fransa ile olan ilişkisini bitirecek davranışlar olarak kabul edilmekteydi.⁵⁶⁷ Bu nedenle, kabine değişikliği bunlara zarar vermediği sürece Fransa tarafından padişahın en doğal hakkı, saygın duyulması gereken bir tasarruf olarak algılanmıştı. Çünkü her sadaret değişikliği beraberinde yeni bir krizi de getirmekteydi. Muhtemel bir sadaret krizinin reform sürecini olumsuz etkileyeceği de kesin gözükmekteydi. Bu sebeple hem Sultan Abdülmecid, hem de Bâb-ı Âli ile Fransız sefâreti arasında yapılan gizli görüşmelerle bir anlaşmaya varıldı. Ne olursa olsun, sadarete bir değişikliğe gidilmeyecek ve kabineye atanan yeni üyeler de reform konusunda Ali ve Fuad Paşa ile uyumlu olacaktı.⁵⁶⁸

“...Artık nâzırların değişmesine neden olan entrikaları istemiyoruz... Sultan kendince bu atamayı yaparak, hükümrânlık haklarını kullandığı gibi, işlerine burnunun sokulamayacağını da göstermiş oldu...Fakat sadarete yapılacak bir değişiklik büyük bir hata olacaktır. Bunu kınayacağımı belirtmek isterim...”⁵⁶⁹

Fransa, sadaret kurumunun Osmanlı Devleti'nde nüfûz kurmanın en etkin yolu olduğunu, Reşid Paşa ve Lord Stratford deneyimi sayesinde gayet iyi öğrenmişti. Fransa, Reşid Paşa'nın en önemli siyâsî rakibini yani Âli Paşa'yı desteklemekle, hem kendi politikalarına yakın bir devlet adamını başta tutmuş olacak, hem de aynı zamanda İngiliz politikalarının Osmanlı Devleti üzerinde etkinliğini kırmayı başaracaktı. Ama burada unutulmaması gereken en önemli nokta, bütün bu olaylarda Sultan Abdülmecid'in bizzat dahlinin olmasıdır. Çünkü Sultan Abdülmecid, kısa bir süre sonra, Reşid Paşa'nın görevden aldığı eski Paris Büyükelçisi Veli Paşa'nın babası Mustafa Naili Paşa'yı da kabineye dâhil etti. Fransız Büyükelçisi, Thouvenel'in konuya ilişkin yorumu, her şeyi bütün çıplaklığı ile ortaya koymaktaydı: “...Bütün inkârlarıma rağmen kabinenin benim desteğimi almak için kurulduğu...” diplomatik kulislerde dile getirilmektedir.⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ AMAEF, Paris, CPT, 322 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 10 Eylül 1855, s.82-85.

⁵⁶⁸ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye 8 Ekim 1855, s.281; AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 11 Ekim 1855, s.305.

⁵⁶⁹ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye 30 Eylül 1855, Gizli Yazışma, s.252-257.

⁵⁷⁰ AMAEF, Paris, CPT, 322 première, Thouvenel'den Walewski'ye 3 Eylül 1855, s.19-22.

4.3.3.Fransa'nın İngiltere'ye Karşı Osmanlı Devleti'ni Desteklemesi

Fransa açısından bakıldığında; Reşid Paşa'nın görevinden uzaklaştırılarak pasif kılınmasından sonra kabinedeki değişiklik sadece bir adımdan ibaretti. Bu iki manevra, İngiliz nüfuzunu azaltmaya yönelikti; fakat Lord Stratford'un nüfuzunun tamamen kırılması, onun padişahın gözünden düşürülmesi ile gerçekleşebilecekti. İngiliz Elçi ne kadar köşeye sıkıştırılırsa, hata yapma ihtimali de o kadar artacaktı. Çünkü yaşının ilerlemesi onun inatçı yanını daha da ön plana çıkarmıştı. Lord Stratford'un inatçı karakteri gerçekten de zamanla Fransız politikasının ne kadar iyi hesaplandığını ortaya koydu. İngiliz Elçi, kısa zaman içerisinde önce Sultan Abdülmecid'in sonra da kendi hükümetinin gözünden düştü. Lord Stratford için Sultan Abdülmecid'in kullandığı ifade, her şeyi gözler önüne sermekteydi: *"Stratford'a selam söyleyin, ben istediğim zaman istediğim şeyi yaparım."*⁵⁷¹

Lord Stratford, kendisine karşı bir oluşumun var olduğunu anlamıştı. Ona göre bir hizip vardı ve Fransa Sefâreti, bu hizibin merkezini oluşturmakta, fikir babalığını üstlenmekteydi. Ama aksiyon kısmı ise Katolik misyonerler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Özellikle de Katolik Abbé Boré, bütün bağlantıları sağlamakta ve Lord Stratford'un gücünü yok etmeye çalışmaktaydı. Stratford, bu düşüncesini Âli Paşa'ya açmıştı.⁵⁷²

*"...Beni üzen şey, diyerek söz alan İngiliz Elçisi, padişahın güvenini tamamen kaybetmemi sağlama adına komploya kurban gittiğime kesin şekilde inanmamdır. Bu tarz entrikaların içine düştüm, ama onları başarısızlığa uğratmasını bileceğim. Özellikle Katolikler bana saldırdı. Mösyö Boré ile Zenghir ve Duroglou⁵⁷³ bana karşı düşmanlık beslediler. Onlarla savaştım/savaşıcağım..."*⁵⁷⁴

Gerçekten Katolik misyonerler, İngiliz Elçi'nin iddialarını haklı kılacak şekilde Fransız Sefâreti ile işbirliği içerisinde Stratford karşıtı, saraya yakın isimlerle temasa

⁵⁷¹ AMAEF, Paris, CPT, 321, Thouvenel'den Walewski'ye, 29 Ağustos 1855, s.295-298; AMAEF Paris, MD, 114, s.289. Dahası, İngiliz Elçinin huzura çıkıp, konuyu gündeme getireceğini gayet iyi bilen Padişah Abdülmecid, Stratford'un böyle bir harekete girişmesi durumunda bizzat kendisinin, İngiliz Kraliçesi Victoria'ya elçisinden duyduğu rahatsızlığı bildireceğini çevresindekilere dile getirmişti. AMAEF, Paris, CPT, 322 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 6 Eylül 1855, s.37-38.

⁵⁷² Dahası Thouvenel'in Abbé Boré'nin entrikalarına ses çıkarmamasından ve kendisine rakip olanlarla da son derece samimi olmasından yakınmaktaydı. Case, a.g.m., s.264.

⁵⁷³ Ya da Duzoğulları Darphaneyi ellerinde tutan Katolik Ermeni aileydi. Bkz. Xavier Bianchi, **Le premier annuaire imperial de l'Empire ottomane 1847**, Paris: Imprimerie Nationale, 1848, s.13; Gürsoy Şahin, **Osmanlı Devleti'nde Katolik Ermeniler, Sivash Mihitar ve Mihitaristler**, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2008, s.183.

⁵⁷⁴ AMAEF, Paris, CPT, 322 première, bulletin confidentiel 7 Eylül 1855, s.96-106.

geçmişlerdi.⁵⁷⁵ Tabi ki o dönemde Lord Stratford karşıtı demek, aynı zamanda Reşid Paşa karşıtlığını da zorunlu olarak beraberinde getirdiğinden Eugene Boré'nin saraya en yakın ismi, bir damadı seçmiş olması hiç de yadırganacak bir şey değildi.⁵⁷⁶

Lord Stratford Canning'in Katolik papazların entrikalarından duyduğu rahatsızlığı dile getirdiği düşünceleri, Âli Paşa'da olduğu gibi, Fransız meslektaşında da beklediği etkiyi yapamayacaktı. Onun bu düşüncelerini kibirli bir tavrın yansımaları olarak algılayan Thouvenel, Abbé Boré'nin resmî bir görevinin bulunmadığını ve önemsiz, bir o kadar da etkisiz bir kişi olduğunu İngiliz meslektaşına soğukkanlı bir şekilde açıkladıktan sonra, hizip iddialarını kesin bir dille reddetti.⁵⁷⁷ Lâkin Katolik misyonerlerin özellikle de Lazaristlerin, Fransız Sefâreti ile son derece yakın ve resmî ilişkileri bulunmaktaydı. Thouvenel, kendisine gönderilen talimatnamede, Osmanlı Devleti'ndeki Katolik misyonerler içerisinde en önce gelenleri Lazaristler olduğundan, Fransız Hükümeti'ne bağlı çalıştıkları ve ülkeleri için fedakârca mücadele ettiklerinden bahsedilerek, bu misyonerlerle ilişkilerini iyi tutması yönünde uyarılmıştı.⁵⁷⁸ Thouvenel'in bu inkârcı tavrı, biraz ileride bahsedilecek olan Hamilton olayında İngiliz Stratford'un davranışıyla birebir aynıdır. Trablusgarp'ta Şeyh Guma'yı Osmanlı Devleti'ne karşı isyana kışkırtan İngiliz vatandaşı Hamilton, üzerinde İngiliz Büyükelçiliği'ne yazılmış mektuplarla yakalanmış ve ajan olarak tutuklanmıştı. Buna ilişkin olarak Bâb-ı Âlî'nin savunmasını istediği Stratford, Hamilton'un İngiliz Büyükelçiliği ile herhangi bir resmî bağının olmadığını, kendileri için sıradan bir İngiliz vatandaşı olduğunu öne sürerek iddiaları reddetmişti; tıpkı Thouvenel'in Abbé Boré ile olan ilişkilerini kabul etmemesi gibi. Fakat Fransa'nın İngiliz Lord Stratford'a karşı harekete geçmesinde siyâsî nedenler kadar, dini nedenlerinde önemi vardı. Bilindiği gibi Stratford de Redcliffe Anti-Gallican bir eğitim almış ve bu kültürle yetişmişti.⁵⁷⁹ Yani Stratford Gallo-Catholic idi ve sadece Hıristiyanları değil, Yahudileri de gözetken bir politik anlayışı vardı. III. Napolyon ile yeniden Katolikliğin hamisi rolünü

---

⁵⁷⁵ Temperley, a.g.m., s.220.

⁵⁷⁶ Kaldı ki Eugene Boré, İstanbul'da kaldığı sürede (Damad) Mehmed Ali Paşa ile arasını gayet iyi tutmuş ve onunla sürekli temas halinde olmuştu. C.M. Stafford Poole, "Eugene Boré and the Vincentian Missions in the Near East", **Vincentian Heritage Journal**, 5 (1), 1984, s.92. Eugene Boré hakkında bkz. Eugene Bore Yves Danjou, "Fr. Eugène Boré, C.M. (1809-1878), Scholarship in the Service of the Faith", **Vincentiana**, 2006, s.361-374.

⁵⁷⁷ Case, a.g.m., s.265.

⁵⁷⁸ Bkz. AMAEF, Paris, CPT, 320, s.298.

⁵⁷⁹ Thompson, a.g.e., s.150-151.

üstlenmeye çalışan Fransa ise Katolikler için imtiyâz alınacaksa bunu mümkün mertebe Stratford'un yardımı olmadan başarmayı istemekteydi.⁵⁸⁰

Burada asıl sorgulanması gereken nokta Batılı sefâretlerle misyoner derneklerinin kendi ülkelerinin çıkarları adına girişmiş oldukları ortaklıklardır. Hele ki Fransa söz konusu olduğunda Mansel'in deyimiyle "Din, bir Fransız Sefirinin başlıca meşguliyetlerinden biri olmaktaydı."⁵⁸¹ Misyoner dernekleri, her ne kadar dini bir karaktere bürünmüş olsalar da aynı zamanda kendi uluslarının çıkarlarını da gerektiğinde kendi öncelikleri olarak kabul etmekteydiler. Bu sebeple uzun zamandan beri İstanbul'da misyoner dernekleri arasında, mücadeleler yaşanmaktaydı. Tabi ki bu mücadelede Osmanlı devlet erkânını yanına çeken diğerlerine üstünlük sağlıyordu. Mesela, on yedinci yüzyıl başlarında İstanbul, Protestanlar ile Katolikler arasında tam bir muharebe alanıydı. Patrikhaneyi hâkimiyeti altına almaya yönelik Cizvit girişimlerini destekleyen Fransız Sefâreti, Protestanlıkla ilişkilerini iyi tutan İngiliz ve Felemenk sefirlerinin her zaman karşısında yer alırdı. İngiliz Sefiri Cizvitlerin geçici olarak ihraç edilmesini sağlamıştı. Galata ayaklanmasında, 1626 yılında Rum matbaasının tahrip edilmesinde ve 1638 yılında Patrik Kyril Lukaris'in Sadrazam tarafından öldürülmesinde Cizvit entrikalarının payı büyüktü.⁵⁸² Fransız Katolikler, daha önce de ifade edildiği gibi İstanbul'da her zaman ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuşlardı. Fakat bu ayrıcalık Napolyon döneminde sonlanmış ve Fransa'nın hem İstanbul'da hem de Doğu Akdeniz'deki bu boşluğunu İngiltere Protestan misyonerlerinin de yardımıyla doldurmaya çalışmış, İngiltere'nin bu açıdan en büyük destekçisi de Amerika olmuştu.⁵⁸³ Kendisini Osmanlı topraklarındaki Protestanların hamisi olarak ilan eden İngiltere, Stratford Canning'in Bab-ı Ali nezdindeki ısrarlı girişimleri ve ağır diplomatik baskılardan sonra, 15 Kasım 1847'de Sultan Abdülmecid'in yayınladığı bir fermânla Protestanların bir millet statüsüne kavuşmalarını sağlamıştı. Bu durum en çok Katolikleri, daha doğrusu Fransızlar'ı rahatsız etmişti.⁵⁸⁴

---

⁵⁸⁰ Temperley, a.g.m., s.219.

⁵⁸¹ Mansel, a.g.e., s.265.

⁵⁸² A.g.e., s.265.

⁵⁸³ Esra Danacıoğlu Tamur, "Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyoner Faaliyetleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 5 (12), (2006), s.5-6; Ş. Tufan Buzpınar, "Suriye ve Filistin'de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19.Yüzyıl)", **İslâm Araştırmaları Dergisi**, 10, (2003), s.108-109.

⁵⁸⁴ Ramazan Işık, "1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri", **EÜİFD**, 15 (2), (2010), s.171-172.

4.3.4. Lord Stratford'un Düşüşü: Dayanışmanın Zaferi

Fransa'nın sadaret yoluyla İstanbul'da yeniden nüfûz kurma çabasına karşı büyükelçisinin başarısız kalışı Londra Hükümeti'nin entrikalarda yerini almasını zorunlu kıldı. 1855 yılı Kasım ayının ortasında Lord Clarendon, Reşid Paşa'nın yeniden Bâb-ı Âlî'nin başına geçirilmesi için Stratford'a bir talimat yolladı.⁵⁸⁵ Zaten Reşid Paşa da sadareten ayrıldığından beri geri dönmenin planlarını yapmaktaydı. Reşid Paşa'nın planı aslında son derece basitti: Kendisi yeniden sadarete geçerken Âli Paşa da pasif bir konumda bulunacağı Meclis-i Tanzimat'ın başına getirilecekti. Fuad Paşa, Hâriciye Nezâreti'nden alınacak, yerine Şefik Efendi geçecekti. Kamil Paşa ise ya Dâhiliye Nâzırı ya da Meclis-i Ali Başkanlığı'nı yürütecekti. Seraskerliği de Halil Paşa devralacaktı. Böylece Sultan Abdülmecid ve dolayısıyla Fransız nüfûzu etkisiz hale getirilmiş olunacaktı.⁵⁸⁶ Fakat hem Lord Clarendon, hem de Reşid Paşa'nın bir türlü kabul edemedikleri bir nokta vardı ki; bu nokta yaşanan gelişmeleri doğru düzgün okuyamamalarına sebebiyet vermekteydi. Sultan Abdülmecid, Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın ortak hareket etme adına Fransa ile çoktan anlaşmış olduklarıydı. Thouvenel, bu ortaklığı Hâriciye Nâzırı Walewski'ye büyük bir zevk ve gururla itiraf etmekteydi:

“Osmanlı kabinesi ile bir ortaklık içerisindeyiz ve Lord Stratford'un bizim Doğu'daki çıkarlarımızı engellemesi bundan sonra çok zor görünmekte... Lord Stratford, Lord Clarendon'dan izin alarak yeniden harekete geçme düşüncesindedir. Eğer böyle bir şey olursa entrikaya entrika ile karşılık vereceğim...”⁵⁸⁷

Bâb-ı Âlî, Lord Stratford'un İstanbul'daki girişimlerinin Paris ve Londra'da yankılanmasından önce bu tavrından vazgeçeceğini umuyordu; fakat böyle olmadı ve Stratford sorunu devletlerarası bir meseleye dönüştürmeye çabaladı. Lâkin ne Abdülmecid, ne de Âli Paşa ve Fuad Paşalar, Stratford'un bu kurnazlığına teslim olmadılar. Onlar, sorunun doğrudan padişahın hükümranlık ve bağımsızlık hakları ile alakalı olduğunu vurgulamaktaydılar. Böylece hem Stratford'un planı suya düşmekteydi; hem de onu şahsi meselelerle uğraşmakla itham etmiş oluyorlardı. Böylece İngiliz elçinin kendi hükümeti bile onu haklı görecek bir taraf bulamıyordu. Bu stratejiye yönelik olarak Bâb-ı Âlî Londra'daki temsilcisi Musurus ile birçok yazışma gerçekleştirdi. Hem Âli Paşa, hem de Fuad Paşa Musurus'a yolladıkları açık ve gizli talimatnamelerle İngiliz elçinin kendi

⁵⁸⁵ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 19 Kasım 1855, s.84-85.

⁵⁸⁶ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye 30 Eylül 1855, Gizli Yazışma, s.252-257.

⁵⁸⁷ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 19 Kasım 1855, s.84-85.

hükümeti ile karşı karşıya bırakılmasını sağladılar. Bâb-ı Âlî, İngiliz elçinin, padişahın hiç kimsenin etkisi altında kalmadan almış olduğu kararlara müdahale ederek, sultanın hükümlerlik haklarını hiçe saydığını ve onun iradesine karşı çıktığını defalarca Musurus'a belirtti. Londra Elçisi de bu argümanları İngiliz Kabinesi Üyeleri'ne gayet iyi bir şekilde anlatmasını bildi. Bu stratejinin başarılı olması aynı zamanda Lord Stratford'un itirazlarının kişisel olduğunu ve bu şahsi kuruntularının Osmanlı-İngiliz ilişkilerine, hem de böyle kritik bir dönemde zarar verdiği sonucunu doğal olarak doğuracaktı.⁵⁸⁸

Sultan Abdülmecid'in Londra'ya yapmış olduğu şikâyetler neticesini kısa bir süre zarfında verdi. Osmanlı Devleti'nin Londra Büyükelçisi Musurus'un Bâb-ı Âlî'ye gönderdiği bilgiler, Stratford'un son dönemdeki davranışlarının İngiliz Kabinesi'nde büyük bir sıkıntıya neden olduğuna dair hiç bir şüphe bırakmamaktaydı. Stratford'un yerine Lord Eglin'in atanabileceğine dair diplomatik kulislere dedikodular dolaşmaktaydı. Lord Stratford'un kibri ve itici mizacı nedeniyle İngiliz Hükümeti İstanbul'da zor durumda kalmıştı. Hatta İngiliz Hâriciye Nâzırı Lord Palmerston, Canning yüzünden koltuğunu kaybetmekten korkuyordu. Onun kabine değişikliğinden sonra yapmış oldukları Palmerston'un gözünden kaçmamıştı ve Canning'in bu tutumları nedeniyle emekliye ayrılabilmesine dair Fransız matbuatında haberler çıkmaktaydı.⁵⁸⁹

4.3.5.İngiltere'nin Son Oyunu: Tehdit

Mustafa Reşid Paşa'nın istifasının üzerinden yaklaşık olarak dört ay geçmesine rağmen Lord Stratford, paşayı yeniden kabineye döndürme adına somut bir adım atamamıştı. Önce diplomatik baskı, ardından entrika vasıtasıyla amacına ulaşmak isteyen İngiltere için geriye son bir silah daha kalmıştı. Bu silah, etkinliğini Süveyş Kanalı meselesinde göstermiş, Stratford'un Said Paşa'ya yazdığı mektuptaki tehdit dolu ifadeler, ilk etapta paşanın geri adım atmasına neden olmuştu. Stratford, aynı yöntemi bu defa Bâb-ı Âlî'ye uygulamaya karar verdi ve 4 Ekim Perşembe günü, İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Clarendon'dan aldığını iddia ettiği bir notayı Bâb-ı Âlî'ye sundu. Bâb-ı Âlî'ye sunulan bu

⁵⁸⁸ Bâb-ı Âlî'nin Musurus ile olan bu yazışmaları için bkz. BOA. HR.SFR (3), 20-23.Sadrazam Âli Paşa, meselenin padişahın hükümlerlik hakları ile alakalı olduğunu Fransız Sefâretine de gayet iyi bir şekilde anlatmıştı: "...Nâzırlar, ya politik nedenlerle ya da hakarete uğramış bir hükümeti memnun etme adına görevden alınabilir; ama bu yapılırken ne ittifak zarar verebilecek eskiden kalma anlaşmazlıklar ne de İngiltere'ye karşı şahsi sitemler ortaya sürülmemiştir. Lord Stratford'un müdahalesi temelden yoksun olup onun bu hareketi, apaçık müdahaleleri kabul edemeyecek bir yabancı diplomasiye karşı geliştirilen antipati ya da rekabetin oluşmasını haklı kılacaktır..."AMAEF, Paris, CPT, 322 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 17 Eylül 1855, s.155-158.

⁵⁸⁹ **Journal des débats politiques et littéraires**, (2 Ekim ve 8 Ekim 1855).

notada İngiliz Hükümeti, açık bir şekilde “*Sultan Abdülmecid’in Reşid Paşa’yı görevden alıp, ardından kabinede değişiklik yapmasının İngiltere tarafından asla unutulmayacağı*” yönünde tehditte bulunmaktaydı.⁵⁹⁰

“Majestelerinin Hükümeti Sultanın nâzırları seçme hakkına aşırı bir müdahale etme niyetinde değil iken, Türkiye’nin yeniden toparlanması için mecbur olduğu ve sultanın müttetiklerinin talep etmeye haklarının olduğu reformlara mani’ olmak için kullanılacak olan muhakkak bir etkinin tehlikesi karşısında gözlerini kapatamazlar. Benim ilk kısa süreli yokluğumda müttetiklerin Osmanlı Devleti ile olan samimi ilişkileri ile İngiltere’nin Osmanlı Devleti’nin yararına olarak uygulandığını görmek için oldukça hevesli olduğu sosyal ve idari reformların önemini anlamakta diğer nâzırlardan daha kabiliyetli olan sabık Sadrazam Reşid Paşa’nın makamından uzaklaştırılmasını unutmayacaktır.”

Reşid Paşa’nın yetiştirmeleri, diplomatik manevralarda en az onun kadar usta olduklarını bu notaya yönelik tavırlarında gösterdi ve Fuad Paşa, çok basit bir diplomatik manevra ile Lord Stratford’un bu hamlesini etkisiz kılmasını bildi. Lord Stratford ile uzun zamandır kişisel bir mücadele halinde bulunan Fuad Paşa, tecrübelerine de dayanarak, İngiliz Elçisi’nin bu girişimi karşısında soğukkanlılığını korumasını bildi ve notaya herhangi bir cevap vermedi. Böylece Fuad Paşa’nın hükümete zaman kazandırmasıyla, küçük ama son derece önemli bir ayrıntı fark edildi. Âli Paşa, Bâb-ı Âlî’ye sunulan ve nota denilen belgede İngiliz Hâriciye Nâzırının herhangi bir imzası bulunmadığını fark edince, Lord Stratford’un bütün çabalarına rağmen İngiltere’ye resmî bir cevap vermedi.⁵⁹¹ Zaten Ekim ayının 2’sinde Londra Elçisi Musurus, Fuad Paşa’ya İngiliz Hükümeti’nin Lord Stratford’u teyit etmediğine yönelik şifreli bir yazı göndermişti.⁵⁹² Böylece Bâb-ı Âlî’nin yaklaşık olarak bir aydır kullanmış olduğu diplomatik argümanlar ve dil, İngilizler’i ikna etmişti. Bâb-ı Âlî’nin ısrarla vurgulamış olduğu padişahın hükümlerlik yetkisini kullanması ve kabine değişikliğinin statükoyu değiştirmeyeceği yönündeki garantisi, Lord Stratford’un bütün çabalarına rağmen İngiliz Hükümeti tarafından, konjonktörün de sağladığı fayda ile kabul görmüş oldu.

Bu olay, önemli bir ayrıntının da ortaya çıkmasını sağladı. Lord Stratford’un geri adım atıp atmayacağı bilinmemekle birlikte, İngiliz Hükümeti ile Lord Stratford, fikir ayrılığına düşmüştü. İngiliz kabinesi, Lord Stratford’un kişisel bir mesele nedeniyle, kritik bir dönemde müttetiklerin ilişkilerine zarar verdiğini düşünmeye başlamıştı. Lord

⁵⁹⁰ Notanın İngilizcesi için bkz. AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel’den Walewski’ye, 8 Ekim 1855, s.294-295; Fransızcası için bkz. S.296-297.

⁵⁹¹ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel’den Walewski’ye, 15 Ekim 1855, s.336-337.

⁵⁹² İngiliz Hükümeti, kabine değişikliğine ilişkin olarak ne geri adım beklemekte, ne de bu atamadan bir memnuniyet duymaktaydı. BOA. HR.SFR (3) 24-14, (2 Ekim 1855).

Stratford'un izlemiş olduğu tavır, Londra'nın almış olduğu kararlarla çelişkili bir durum arz etmekteydi. Lord Stratford'un Sultan Abdülmecid ve Bâb-ı Âlî ile olan mücadelesi, sadece reform sürecine değil; aynı zamanda Sivastopol ve Kars'ta yaşanan ve Kırım Savaşı'nın en kritik dönemecini oluşturan hadiselere denk gelmişti. Yani Lord Stratford, kişisel kavgalarının yanında Londra'dan kendisine gelen talimatlar doğrultusunda bu meselelerde İngiliz çıkarlarını sonuna kadar savunmak zorundaydı. Bu sebeple İngiliz Elçi, Sultan Abdülmecid ve Bâb-ı Âlî'nin hamlelerine tam manasıyla karşılık veremiyordu. Fakat şahsi arzularında direktmenin onu kaybetmeye götürdüğünü geç de olsa anlayan Lord Stratford, taktik manevrasını değiştirmeye karar verdi. Tabii bunda İngiliz Hükümeti'nin, özellikle de Lord Clarendon'un önemli bir payı vardı. Lord Clarendon, Bâb-ı Âlî ile mücadele etmek yerine, barışmayı planladı.⁵⁹³ Böylece Reşid Paşa, Bâb-ı Âlî ve Sultan Abdülmecid ile de eski ilişkilerine dönme adına bir şans yakalayabilecekti. Bu da sabık sadrazama sadaret kapısını tekrar açabilecek adımı atmasını sağlayacaktı. Lâkin artık Bâb-ı Âlî'de bir Fransız nüfuzunun kurulduğu aşikârdı ve bu yörüngeden sapıp yeniden Reşid Paşa ile İngiliz politikalarının ön plana çıkması söz konusu olmayacaktı.⁵⁹⁴

Sultan Abdülmecid, hadiselerin durulmasını müteakip kabinede bir değişikliğe daha gitti ve mektup hadisesi nedeniyle görevinden olan Kamil Paşa'yı Meclis-i Ali'de görevlendirerek pasif de olsa kabineye dâhil etti.⁵⁹⁵ Bu atamada, Said Paşa'nın rolünün olduğu söylene de; Fransız Büyükelçi, diğer nâzırların Reşid Paşa'nın geri dönüşüne zemin hazırlamalarından şüphe duymaktaydı. Onun bu şüphesini dile getirdiği cümlesi Fransız nüfuzunun Bâb-ı Âlî'deki etkinliğini göstermesi açısından kayda değerdir: “*Bu atama için bana danışılmadı.*” Yine de Fransa'yı yaralayan mektup olayından sonra, Kamil Paşa'nın bu ülkeyle arasını düzeltmek için uğraşacağı da Thouvenel'in düşüncelerinden birisiydi.⁵⁹⁶

---

⁵⁹³ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 12 Kasım 1855, s.57-58.

⁵⁹⁴ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 20 Aralık 1855, s.261.

⁵⁹⁵ Kamil Paşa'nın Meclis-i Ali'deki memuriyeti için bkz. BOA. İ.DH 334-21841, 10 Ra 1272/20 Kasım 1855 ve A.DVN 109-57, 11 Ra 1272/20 Kasım 1855.

⁵⁹⁶ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 26 Kasım 1855, s.114-116.

4.4.Sultan Abdülmecid ve Osmanlı-Fransız Yakınlaşmasının Kurulması

1855 senesinin son günlerine gelindiğinde İstanbul diplomasisi tarihinin son dönemlerindeki en hareketli günlerini yaşamaktaydı. Bir tarafta barış görüşmeleri, diğer tarafta bu sürecin ayrılmaz bir parçası olan reformlar, özellikle de gayrimüslimlere ilişkin yeni düzenlemeler İstanbul'daki yabancı sefirlerin meşgul oldukları yegâne konuydu. Avusturya temsilcisi Prokesch'in aralık ayının başında İstanbul'a varışı⁵⁹⁷ ile Bâb-ı Âlî, Fransa, İngiltere ve Avusturya arasında büyük bir pazarlık başladı. Viyana Konferansı'nda alınan dört kararla birlikte, Ruslar'ın Kars kuşatmalarının yanında, savaş sonuna yönelik planlar masaya yatırılmıştı. Bütün bu yoğunluk içerisinde sıra dışı bir olay meydana geldi. Sultan Abdülmecid, yaveri Ethem Paşa'yı 24 Aralık'ta Fransız Elçisi Thouvenel ile görüşmeye gönderdi. Fransız temsilcisi için padişahın bu hareketi büyük bir sürpriz idi. Bir yabancı diplomatın saray içerisinde görevli bir şahısla görüşmesi olağandışı değildi belki; ama padişahın yaverinin, yani en yakınında bulunan şahsın, yabancı bir ülke temsilcisi ile görüşmesi o güne kadar pek görülmemiş bir şey değildi. Zaten Thouvenel de Ethem Paşa'yı, İstanbul'a varışındaki seremoniden beri ilk defa görmekteydi. Thouvenel daha bu şaşkınlığını üzerinden atmadan, Ethem Paşa'nın sözleriyle ikinci bir şok geçirmişti. Çünkü Ethem Paşa, bizzat Sultan Abdülmecid tarafından, Thouvenel'in Reşid Paşa hakkındaki görüşlerini öğrenme adına görevlendirilmişti: "*Sultanımız, beni sizin nezdinize Reşid Paşa hakkındaki görüşlerinizi öğrenmem için gönderdi.*" Ethem Paşa, misyonunu kısaca izah ettikten sonra sözlerine şöyle devam etti:

"Sultan Abdülmecid, Fransız İmparatoru'nun Reşid Paşa'nın sadarete yeniden oturmasına karşı çıkıp çıkmayacağını bilmek istiyor. Bildiğiniz üzere sabık sadrazam imparatorunuzun da karıştığı hadislerde azledildi... İmparator, Reşid Paşa'nın sadarete dönmesinden memnun olacak mıdır?"

İstanbul'a henüz gelmiş olmasına rağmen Thouvenel, kısa sürede önemli deneyimlere sahip oldu ve Ethem Paşa'ya bu deneyimlerinden yola çıkıp, oldukça diplomatik bir cevapla Fransa'nın padişahın tercihlerine saygı duymaktan öteye gidemeyeceğini ifade etti. Ethem Paşa'nın sözlerinde gizlediği sırrı tahminde zorlanmayan Thouvenel, Reşid Paşa'nın yeniden sadarete getirilmesi imasına karşılık önemli bir noktayı da özellikle vurguladı: "*Padişahın tercihinin yeni bir sorun çıkaracağı da ortadadır.*" Ethem Paşa, Padişahın kararının kesin olmadığını, kabinedeki bir değişikliğe gitmeden önce Thouvenel'in fikrini öğrenmeyi amaçladığını ifade etti.

⁵⁹⁷ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 2 Aralık 1855, s.114.

Fransa Elçisi, dikkat çekmek istediği tehlikeyi biraz daha ayrıntılandırarak Osmanlı nâzırları arasında meydana gelen bölünme ve mücadelelerin kritik bir dönemde Osmanlı Devleti'ne büyük zararlar vermesinden duyduğu endişeyi dile getirdi. Thouvenel'in bu uyarısından sonra Ethem Paşa, Reşid Paşa'nın üçlü ittifaka zarar verdiğiine işaret ederek “İngiltere’ye haddinden fazla bağlı olduğu düşünülüyor mu?” diyerek Thouvenel'in daha önce iddia ettiği hususa değindi. “İlk nazik konuya ayakbastınız” diyen Thouvenel sözlerine şu şekilde devam etti:

“Fransa, İngiltere’nin nüfûzunu asla kıskanmamıştır. Her iki devlet ordu ve diplomalarını aynı amaç etrafında bütünleştirmiş durumdadır. Biz sadece hakkımızı talep ediyoruz. Yardım ve fedakârlıkta olduğu gibi şartlar karşısında ve güven hususunda eşitlik talep ediyoruz. Reşid Paşa dengeyi iyi tutabildi mi? İzlediği yol makul ve ihtiyatlı mıydı?”

Thouvenel'in bu cevabından sonra Ethem Paşa, bazı şikâyetlere ilişkin söylentilerin olduğunu belirtti. Bunun üzerine Fransız temsilci:

“Size yemin ederim ki herhangi bir kişi hakkında bir şikâyetim olmadı ve sultanın nâzırları ile olan ilişkilerimde onlardan hoşnut kaldığımı majestelerine tekrarlamak isterim... Fuad Paşa, Âli Paşa, Mehmet Rüşdi Paşa ve Kıbrıslı Mehmet Paşa, imparatorluğun en saygın adamlarından olup, her yerde fark edilebilecek şahıslardır. Fuad Paşa, Hâriciye Nezâreti'nin gerektirdiği bütün kabiliyete sahiptir. Zeki, uysal ve Batılı bütün fikirlere açık birisidir. Âli Paşa'ya gelirsek; biraz güven eksikliği olsa da, ılımlı ve makul fikirlere haiz bir şahsiyettir. Mehmet Rüşdi Paşa eşsiz bir doğruluğu olup, Osmanlı'da atasözü değerine sahip birisidir. Kıbrıslı'ya gelince reformlara son derece açık birisidir. Bunların alternatifi olan nâzırlar nerede?”

Thouvenel, Ethem Paşa'nın konuşmalarıyla birilerinin Sultanın kulağına kendisi hakkında bazı olumsuz şeyler fısıldadığını anlamıştı. Bu dedikodulara üzülen ve sınırlanan Sultan Abdülmecid, gerçeği öğrenme adına Ethem Paşa'yı ona yollamıştı. Hatta Sultan Abdülmecid hâlâ Reşid Paşa'ya sıcak bakmakta ve onu sadarete getirme niyetindeydi: “Sadarete gelip gelmeyeceğini bilmiyorum; lâkin padişah, Reşid Paşa'ya sadece makamına dönme ihtimalinden bahsetti... Sultan hâlâ Reşid Paşa'yı düşünüyor.”⁵⁹⁸

Ethem Paşa'nın bu son sözleri Thouvenel için bir başka şok olsa da, Fransız elçi ihtiyatı elden bırakmadan nazik bir şekilde Fransa'nın, statükonun devamının Reşid Paşa'nın iktidarından daha önemli olduğuna inandığını ifade etti:

“...Elbette majesteleri tercihlerinde özgürdür. Bununla birlikte ne içeride ne de dışarıda bir nezâret krizi görmüyorum. En azından bunun gerekliliğini sultan benden daha iyi takdir edecektir ve bu konuyu kendi hükümetime de daha önce danışmıştım. Reşid Paşa'nın önceden tasarlanmış bir şekilde Fransa'nın karşısına çıkacağını zannetmiyorum. Eğer kendini ispatlamış nâzırların yetersizliği ya da politik yörengede sert bir dönüş olursa, işte

⁵⁹⁸ “...le sultan, je le repete, n'a encore pensé qu'à lui...”

ancak o zaman eski sadrazama dönüşümüün olacağını düşünüyorum ki günün şartlarında bu ihtimaller mümkün görünmüyor. Sultanın imtiyâza dokunacağını da düşünmüyorum. Fransa kabine değişikliğinde önemli bir imtiyâz elde etmişti. Fakat Reşid Paşa'nın sadarete gelmesi için davet edilirse de, biz buna karşı bir kavgaya tutuşmayacağız...”

Ethem Paşa ile Thouvenel arasındaki görüşme sona ererken Fransız Sefir Ethem Paşa'dan bir ricada bulundu ve şu sözlerini padişaha özellikle iletmesini istedi: “*Denge oyunu tehlikelidir. İktidar için güç ve sağlamlığın şartlarından birisi istikrardır.*”⁵⁹⁹

Ethem Paşa'nın bu ani ziyaretinden sonra, Thouvenel kendisi hakkında söylenenleri ve bu söylentilerin kaynağını öğrenmeye karar verdi. Kısa süreli bir araştırmadan sonra dedikoduların arkasında Reşid Paşa'nın olduğunu anladı. Fakat Reşid Paşa bu defa tek başına hareket etmekten vazgeçmiş, saray üzerinde etkili olabilecek şahısları kullanarak planlarını gerçekleştirmeye karar vermişti. Reşid Paşa'nın amacı ortadaydı. Zaman kaybetmeden uzun süreden beri uğraş verdiği reform sürecine dâhil olabilmek adına yeniden sadaret mührünü eline geçirme arzusundaydı. Bu amaç doğrultusunda saray ile olan bağlantılarını devreye soktu. Öncelikle bir süredir arasının bozuk olduğu eski Serasker Rıza Paşa ile yakınlaştı. Ardından da oğlu Ali Galip Paşa ile Sultan Abdülmecid'e sesini duyurmaya çalışıyordu. Bilindiği gibi Ali Galip Paşa, Sultan Abdülmecid'in damatlarından birisiydi. Diğer taraftan o dönemde Osmanlı Devleti'nin Londra Elçiliği görevinde bulunan Musurus'un kayınpederi Prens Vogorides, Lord Stratford'un en eski ve yakın arkadaşı idi ve Musurus'un hâriciyede yükselmesinde Lord Stratford'a çok şey borçluları. İşte Prens Vogorides diplomatik kulislerde Fransız temsilcisi aleyhine kulis yapmaktaydı. Thouvenel için Osmanlı Kabinesinde bulunan nâzırlardan rahatsız olduğuna ilişkin haberler çikartılmıştı. Thouvenel İstanbul'daki durumun çok kritik olduğunu Fransız Hâriciye Nâzırı Kont Walewski'ye gizli ve özel yazışmalarla aktarmaktaydı.⁶⁰⁰

⁵⁹⁹ “...*le jeu de bascule est perilleux ...*” AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 24 Aralık 1855, Gizli Yazışma, s.323-329. Sultan Abdülmecid, genç yaşta iktidara gelmesinin de etkisiyle iktidarı boyunca denge politikasına son derece ehemmiyet vermiş bir padişahı. Yenilik taraftarı Tanzimatçı devlet adamları ile reform karşıtı muhalif grup arasında kalan genç padişah her iki kesimden devlet adamını zaman zaman iktidara getirip, kimseyi küstürmeden ve iktidarı eline geçirenin sonsuz güç sahibiymiş gibi davranmasını engelleme adına bu politikayı benimsemesinde daha tahta geçer geçmez yaşadığı bir hadise çok etkili olmuştu. Sultan Abdülmecid'in babası Sultan Mahmud'un cenaze töreninde reform karşıtlarının önde gelen isimlerinden seksen yaşındaki Adliye Nâzırı Hüsrev Paşa, Sultan Abdülmecid'in gözü önünde Rauf Paşa'nın elinden sadaret mührünü almış ve Sultan Abdülmecid, korkusundan Hüsrev Paşa'yı mecburen Sadrazam tayin etmek zorunda kalmıştı. Fakat aynı Abdülmecid, reform karşıtlarının ölümünü bizzat istedikleri Reşid Paşa'yı himaye etmiş ve her iki grubu birbirlerine karşı kullanmayı bir siyâset olarak benimsemişti. Yılmaz Öztuna, **Tanzimat Paşaları, Ali Paşa ve Fuad Paşalar**, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2006, s.32.

⁶⁰⁰ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 24 Aralık 1855, Gizli Yazışma, s.323-329 ve 27 Aralık 1855, Özel Yazışma, s.331-336.

Thouvenel, Sultan Abdülmecid tarafından Ethem Paşa'nın gönderilmesini ilk anda büyük bir şaşkınlık ve tereddüt ile karşılarsa da daha sonra padişahın bu hareketinin Reşid Paşa'nın oyununu bozmaya yönelik kurnazca bir hamle olduğunu anladı. Thouvenel, Baştercüman Schefer aracılığıyla Sultan Abdülmecid'e bir mektup yolladı. 25 Aralık 1855'te Schefer ile Sultan Abdülmecid Çırağan Sarayı'nda bir araya geldi. Sultan Abdülmecid ile olan görüşmesinde Schefer, Fransa'nın mevcut kabineden bir rahatsızlığı bulunmadığı gibi, Fransız Büyükelçisi'nin de Reşid Paşa ile herhangi bir sorunu bulunmadığını, dahası bir düşmanlık beslemediğini belirtti. Bu ifadeleri Thouvenel'in yazmış olduğu mektuptan okuyan Schefer'in son cümlesi, Sultan Abdülmecid üzerinde son derece etkili olmuştu: “*Denge oyunu son derece tehlikelidir.*” Schefer padişahın bu cümleyi duyduğunda Türkçe metinden altını çizdiğini ve oldukça etkilendiğini belirtir.⁶⁰¹ Gerçekten de kısa bir süre sonra Sultan Abdülmecid, Ethem Paşa ile yine Thouvenel'e ulaşarak, ona kabinede bir değişiklik yapmayacağını açıkça ifade etti. Böylece Reşid Paşa'nın son hamlesi de sonuçsuz kalmış oldu.⁶⁰²

4.5.Osmanlı-Fransız Yakınlaşmasının Aktörleri ve Üstlendikleri Roller

1855 yılı, ama özellikle de ikinci yarısı, Osmanlı-Fransız ilişkilerinin son elli yıllık tarihinin belki de en kritik dönemini teşkil etmiştir. Çünkü 1789 İhtilâli'nden beri eski işlevini yitirmiş olan ilişkilerin kurucu retoriği niteliğindeki “*kadim dostluk*” yeniden gündeme gelerek, iki ülkenin eski rejim döneminde olduğu gibi müttefik olma şansı doğmuştur.

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında meydana gelen bu yakınlaşma zamanla ittifaka dönüştü. Bu ittifak şuurlu bir tercihten başka bir şey değildi. İttifakın meydana gelmesinde Âli Paşa ve Fuad Paşa en önemli rolleri üstlenmişlerdi. Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın tıpkı Fransız meslektaşları gibi genç yaşta olmaları bunları birbirine yaklaştırmış, bu iki Osmanlı nâzırının mükemmele yakın Fransızca bilgileri de iletişimin kolayca kurulmasında önemli bir etken olmuştur.⁶⁰³ Her iki nâzır da Osmanlı Sarayı'ndaki bütün gizli bilgileri Fransız Sefâreti ile paylaşmakta, adeta Fransız Sefâreti'nin bilgi alma kaynağını oluşturmaktaydılar. Fransız Maslahâtgüzâr Benedetti'nin İstanbul'a yeni atanan

⁶⁰¹ AMAEF, Paris, CPT, 323, Schefer'den Thouvenel'e, 25 Aralık 1855, s.323-329, s.341-343.

⁶⁰² AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 27 Aralık 1855, Özel Yazışma, s.336.

⁶⁰³ Şeni, a.g.e., s.54-57.

Büyükelçi Thouvenel'e yolladığı mektubunda kullandığı ifadeler İstanbul'daki yeni atmosferi gayet güzel özetlemekteydi:

*“Sarayın sırlarının Fransa Sefâreti'ne hiç de kapalı olmadığını görecek ve orada, çıkarları gereği kendilerini Fransa'yla işbirliğine adanmış insanlarla karşılaşacaksınız. Her zaman olduğu gibi, size asıl zorluğu, soylu Lord çıkaracaktır.”*⁶⁰⁴

Dönemin en önemli tanıklarından Lady Fontmagne da Fransız sefâretinde en sık görülen Türklerin Âli Paşa ve Fuad Paşa olduğunu teyit etmekteydi.⁶⁰⁵Fransa tarafında ise; dönemin hassasiyetine binaen, Thouvenel'den ziyade Türkçe bilgisi son derece iyi olan Schefer'in ortaklığın kurulması adına görevlendirildiği görülmektedir. Çünkü Thouvenel'in Osmanlı nâzırları ile çok fazla içli dışlı olması, İngiliz Stratford'un komplo teorilerine destek vermek anlamına gelecekti. Bu sebeple Schefer, her iki Osmanlı nâzırı ile son derece samimi bir ilişki kurmuştu. Mesela Fuad Paşa'nın, Fransa Büyükelçiliği Baştercümanı Schefer'e 9 Eylül 1855 tarihinde İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford ile Sultan Abdülmecid arasındaki görüşmeyi detaylı bir şekilde anlatırken *“...Size orada ne geçtiğini anlatacağım. Sizden ricam bunun aramızda kalması, bu çok gizli...”*⁶⁰⁶ şeklinde kullandığı ifadeler, Bâb-ı Âlî ile Fransız sefâretinin ilişki düzeyini açıkça ortaya koymaktadır.⁶⁰⁷ Fransız sefâreti ile Bâb-ı Âlî arasındaki ortaklığın düzeyini gösterecek bir diğer örnek ise; Paris Barış görüşmeleri sırasında yaşandı. Islahât Fermânı'nın Paris Barış Anlaşmasında zikredilmesi tartışmalarının en hararetli olduğu dönemde, Osmanlı Kabinesi nihai karar için 12 Mart 1856'da Seraskerlik'te bir araya gelmişti. Toplantının tam ortasında Fransız Büyükelçiliği Baştercümanı olan bu şahıs, toplantıyı bölerek Fuad Paşa'ya alınması gereken karar hakkında Fransa'nın görüşünü telkinde bulunup, Osmanlı Kabinesi'ni yönlendirmeye cesaret etmiştir.⁶⁰⁸

Bu ortaklığın en önemli aktörü ise; Sultan Abdülmecid'in bizzat kendisiydi. Sultan Abdülmecid, Reşid Paşa'nın istifasındaki tavırlarıyla fitilini ateşlediği Lord Stratford ve İngiliz karşıtlığını, Fransız ittifakına dönüştürme adına önemli diplomatik manevralarda bulundu. Bunun için de Bâb-ı Âlî'dekilerden bile fazla güvenebileceği şahısları, yani

⁶⁰⁴ Şeni, a.g.e., s.46.

⁶⁰⁵ La Baronne Durand de Fontmagne, a.g.e., s.45.

⁶⁰⁶ AMAEF, Paris, CPT, 322 première, Schefer'den Thouvenel'e, 10 Eylül 1855, s.86.

⁶⁰⁷ Schefer, bu görüşmeleri en ince ayrıntısına kadar anlatmasına kadar anlatmasına rağmen, Büyükelçi Thouvenel en hassas konularda, Schefer'in verdiği raporları teyit etmek amacıyla Osmanlı nâzırları ile birebir görüşmekteydi. Bu sebeple, Thouvenel'in Fransız Hâriciye Nezâreti ile yapmış olduğu yazışmalarda aynı konunun, farklı tarihlerde iki defa anlatıldığına rastlamak pek de sıra dışı bir durum değildir. Genelde Schefer'in bilgilerini teyit eden Thouvenel, bazen Osmanlı Nâzırlarından daha detaylı bilgiler de alabilmekteydi.

⁶⁰⁸ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Schefer'den Thouvenel'e, 22 Mart 1856, s.148-150.

damatları kullandı. Ethem ve Fethi Ahmet Paşalar, Sultanın Fransa Sefâreti ile en mahrem görüşmelerini yapan kişilerdi. Sultanın sadaret konusundaki tavrı, bir sonraki bölümde bahsedilecek olan Paris Barış Anlaşması'ndaki sorunların giderilmesinde de kendini gösterecekti. Fakat olayların en can alıcı noktası, Sultan Abdülmecid'in bizzat, hem de sarayın dışında, gizli bir şekilde, Fransız Büyükelçisi Thouvenel ile görüşmesiydi. Sultanın Osmanlı tarihinde eşine pek rastlanmayacak bu hareketi, kararındaki ısrarı göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Fransız ve Osmanlı ittifakı diplomatik dile de inanılmaz derecede yansımıştı. Bâb-ı Âlî ile İngiltere Sefiri arasında yaşanan gerilimde Fransız Büyükelçisi Thouvenel'in Fransız Hâriciye Nâzırı Kont Walewski ile olan yazışmalarındaki üslubun, Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın kullandığı dil ile birebir aynı olduğu görülmektedir. Mesela Thouvenel, Reşid Paşa'nın istifası ve kabine değişikliği sonrasında kaleme aldığı raporunda İstanbul'da *geri dönülemez bir yolun başlangıcında* olduklarını anladığını ifade etmekteydi. Eğer sadece Fransız belgelerine bakılsaydı, yaşanan gelişmelerden sonra genç yaşına rağmen Fransız Büyükelçisi'nin Bâb-ı Âlî'deki bu gelişmeleri inanılmaz bir öngörü ile yorumladığı, dolayısıyla olayları analiz yeteneğinin de son derece üstün olduğu sonucuna varılabilirdi. Hâlbuki Osmanlı belgelerine bakıldığında durumun hiç de böyle olmadığı görülmektedir.

Fuad Paşa, Musurus'a yolladığı sorunun git gide büyüğünden şikâyet ettiği özel ve gizli bir yazışmada (*particulière et confidentielle*) Bâb-ı Âlî ile İngiliz Sefir arasındaki gerilimin *geri dönülemez bir yola girdiğini* ifade etmekteydi. Bu özel ve gizli belge, Thouvenel'in raporundan tam bir ay önce, 2 Ağustos 1855 tarihlidir ve Thouvenel, bu raporunu Sadrazam Âli Paşa ile yaptığı görüşmeden hemen sonra kaleme aldığını ifade etmektedir. Öyle anlaşılıyor ki; Fransız ve Osmanlı diplomatların aynı olay için aynı ifadeleri kullanmaları pek de tesadüf değildi. İngiliz politikasına karşı ortaya atılacak argümanlar iki taraf tarafından yapılan görüşmelerde kabul edilmiş gibi görünmektedir.⁶⁰⁹

Bu süreç içerisinde Fransız Büyükelçi Thouvenel büyük bir diplomatik başarıya imza atmıştır. Zaten Fransız Edouard Thouvenel'e kariyerinin en üst noktasına ulaşmasını sağlayan şey, hiç şüphe yok ki, İstanbul'da yani Doğu'da göstermiş olduğu başarıdır. Onun

---

⁶⁰⁹ Krş. Thouvenel'in raporu için bkz. AMAEF, Paris, CPT, 322 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 3 Eylül 1855, s.37-38; Fuad Paşa'nın Musurus ile yaptığı özel ve gizli yazışma için bkz. BOA. HR.SYS 903/3-7, (2 Ağustos 1855).

ileride Hâriciye Nâzırı olmasının en temel sebebi; Kırım Savaşı'nın en kritik döneminde uzun zamandır İstanbul'da hâkim olan Stratford'un dolayısıyla da İngiltere'nin nüfûzunu kırmış olmasıdır. Onu diğer Fransız temsilcilerden farklı kılan husus; Lord Stratford'un hatalarını iyi bir şekilde analiz ederek bundan yararlanmasını bilmesidir. Elbette ki Reşid Paşa'nın da onun İstanbul'a geldiği dönemde iktidardan uzaklaş(tırıl)mış olması da Thouvenel açısından büyük şanstı. Fakat yine de Thouvenel, Fransız Hükümeti'nin almış olduğu kararlar doğrultusunda İngiliz meslektaş Canning ile doğrudan bir mücadeleye girişmediği gibi; onu haklı kılacak ya da eline koz verebilecek bir tavır sergilemekten de özellikle kaçındı. Nora Şeni, Fransız diplomatın İngiliz meslektaşına karşı uygulamış olduğu taktiği “*kadife bir eldiven içinde demir bir yumruk*”a benzeterek, çok yerinde bir tespitle Thouvenel'in akılcı politikasını güzel bir şekilde tasvir etmiştir.

Thouvenel'i başarıya götüren bir diğer husus ise; İngiliz Elçi'nin hatalarına düşmemek oldu. Stratford, nüfûzunun ve kibrinin bir sonucu olarak sadece Bâb-ı Âlî değil; aynı zamanda Sultan Abdülmecid'in iradesine bile müdahale etmeye tenezzül etmişti. Stratford'a Osmanlı Devlet adamları tarafından duyulan nefretin kaynağını oluşturan bu tavırları, Fransız temsilcisi tarafından dikkatle takip edilmiş ve Thouvenel, sultanın ve Bâb-ı Âlî'nin kararlarına daima saygı göstermişti. Kararlara olan itirazda kullandığı yumuşak ve akîl dil, onun saray tarafından çabucak kabullenilmesini sağladı. Bunun yanında entrikalardan uzak durma eğilimi de Bâb-ı Âlî tarafından takdir ile karşılanmıştı.

Sultan Abdülmecid ve Bâb-ı Âlî'nin Stratford ile giriştiği mücadelede tarafsız kalması, Thouvenel'e İstanbul'da yeniden Fransız nüfûzunu kurma başarısını sağlamıştır. Fakat özellikle Âli Paşa ve Fuad Paşalar tarafından bu süreçte gizli ya da açık bütün bilgilerin Fransız Büyükelçisi ile paylaşması, Thouvenel'in “tarafsız görünme” stratejisinde önemli bir paya sahip olmuştur. Sarayda ve Bâb-ı Âlî'de yaşanan gelişmeler en kısa sürede Fransız temsilciliğine bütün detayları ile aktarılmakta, hatta Osmanlı Devleti'nin izleyeceği politikalar bile açık bir şekilde Fransız temsilcisine aktarılmaktaydı. Böylece Thouvenel hem tarafsız görünerek hem de bu ilişkiler ağı ile Saray ve Bâb-ı Âlî'de itibar kazanarak iki ülkenin yeniden yakınlaşmasını sağladı.

Bâb-ı Âlî ve Fransa Sefâreti arasında kurulan yakınlaşmanın tam bir ittifak düzeyine ulaştığını söylemek her ne kadar zor görünse de İngiliz karşıtlığı noktasında tam bir dayanışma ile hareket ettikleri söylenebilir. Mustafa Reşid Paşa'nın istifasıyla başlayan

bu sürecin kısa ama en net tasvirini, dayanışmanın mimarlarından Fransız Büyükelçisi Thouvenel'in Hâriciye Nâzırı Kont Walewski'ye gönderdiği raporundaki cümleler ile yapmak daha doğru olacaktır:

“... Lord Clarendon, Reşid Paşa'yı yeniden sadarete getirmeyi ve padişah üzerindeki etkisini yeniden sağlamayı amaçlamaktaydı. Peki, bu mümkün müdür? Bana göre bugün, artık böyle bir şeyin olması çok zor görünüyor. Osmanlı Kabinesi ile bir ortaklık içerisindeyiz ve Lord Stratford'un bizim Doğu'daki çıkarlarımızı engellemesi bundan sonra mümkün değil gibi. Zaten Reşid Paşa gibi şahıslar da nüfuzlarını kullanmaktan çok uzaklar. Fransa, dört ay süren bu kavgada İngiltere'ye karşı üstün gelmiştir.”⁶¹⁰

---

⁶¹⁰ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 19 Kasım 1855, s.84-85.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.ISLAHÂT FERMÂNI VE PARİS BARIŞ ANLAŞMASI SÜRECİNDE OSMANLI-FRANSIZ YAKINLAŞMASI

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermânı, aradan geçen yıllara rağmen, Avrupalı devletlerin istedikleri şekilde bir sonuca ulaşamamıştı. Fermân, bütün Osmanlı vatandaşlarının kanun önünde eşitliğini savunmaya yönelik önemli bir iddia ile ortaya çıkartılmıştı. Bu arzularının gerçekleşmediğini gören Avrupalı devletler, Kırım Savaşı'nın sonucunun belli olmaya başlamasıyla, Osmanlı Devleti'nden daha ileri düzeyde reform yapması talebinde bulundular. Osmanlı Devleti, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerin bu taleplerini yerine getirme adına, savaş döneminde adım atmış olsalar da bu adımlar da yeterli düzeyde görülmemekteydi. Askerlik konusunda yapılan ilk reform girişimleri, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının büyük tepkisine neden olsa da, Avrupalı devletler reform taleplerinden vazgeçemediler. Onların istedikleri şey; bu kanunun bizzat Padişah tarafından verilmesiydi. Yani birkaç maddede yapılacak olan bir değişiklikten ziyade, aynen Tanzimat Fermânı'nda olduğu gibi, Padişahın bizzat bir yayınlayacağı fermân ile bu soruna çözüm getirmesini talep etmekteydiler. Böylece Osmanlı Devleti, reform yapılması gerektiği yönündeki Avrupalı devletlerin taleplerinin meşru olduğunu kabul etmiş olacaktı. 1 Şubat 1856 yılında imzalanan Viyana protokolü ile barış anlaşması görüşmelerinin temelini teşkil eden dört madde kabul edilmiş oldu. Bu maddelerin dördüncüsü, Osmanlı Devletinde yaşayan gayrimüslimlerin imtiyazlarının yeniden ele alınarak yeni verilecek olan haklara ilişkindi. Osmanlı Devleti'nin bu maddeyi kabul etmesiyle yeni bir fermân yayınlama sürecine girildi.⁶¹¹

Osmanlı tarihinin en ilginç konularından birisinin Islahât Fermânı olduğu kesindir. Fakat hadisenin önemine binaen fermân üzerine tek bir monografik çalışma yapılmamış olması tarihçiliğimiz açısından önemli bir eksikliktir. Konu ya hukuk tarihi açısından anayasal gelişimin bir parçası veyahut siyâsî tarih açısından modernleşme sürecinin

---

⁶¹¹ Ufuk Gülsoy, "Islahât Fermanı", **TDVİA** içinde, 19, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, s.185-186; Bilal Eryılmaz, **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İstanbul: İşaret Yayınları, 2006, s.138-140; Engelhardt, a.g.e., s.153-156.

muhakkak değinilmesi gereken bir aşaması olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, biraz da pratik yaklaşım kaygısıyla, fermânın yayınlanması ve Osmanlı toplumu üzerindeki etkileri Türk tarihçiler tarafından asıl uğraş alanı olarak tercih edilmiştir. Yani Islahât Fermânı'nın ilgi çeken tarafı sonuçları olmuştur. Doğal olarak fermânın ilan ediliş süreci, tabiri câizse, uzun süreliğine nadasa bırakılmıştır. Bunun nedenleri üzerine uzunca tartışılması gerektiği önemli bir gerçektir. Fakat böyle bir tartışmanın bu tezin sınırlarını aşacağını da kabul etmek de bir diğer gerçekliktir. Bu sebeple burada sadece kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Islahât Fermânı'nın bir dış veya Avrupa baskısı neticesinde ilan edildiği herkesçe kabul edilmekle beraber konunun bu yönü adeta kestirilip atılmıştır. Hıristiyanlar'ın hakları ile ilgili bir konunun, yine bu nedenle patlak vermiş bir savaşta, Osmanlı Devleti'nin dış politikasında nasıl bir yer tuttuğu, ama özellikle de müttefikleri ile olan ilişkilerinde ne gibi bir öneme sahip olduğu sorusu hâlâ cevabını bulamamıştır. Hâlbuki Islahât Fermânı'nın ilan ediliş süreci, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bir süre devam edecek olan Avrupa güçler dengesindeki tercihini de belirleyen en önemli olay olmuştur. Kısa vadede Hıristiyan hakları ile ilgili bir konu, uzun vadede Osmanlı Devleti'nin dış politikasının temel dayanağı olmuştur: Fransız ittifakı. Osmanlı Devleti üzerinde Lord Stratford ile birlikte büyük bir nüfûz kazanmış olan İngiltere, Kırım Savaşı'nda da bu nüfûzunu koruma adına oldukça fazla çaba harcamıştır. Fakat 1855 ortalarından itibaren yaşanan gelişmeler İngiltere'nin Osmanlı nezdindeki avantajını yitirmeye başlamasına neden oldu. Hem Bâb-ı Âlî, hem de Fransa, zamanla ortak hareket ederek önce Stratford'u zayıflatmış, ardından da önemli bir ittifakın tohumlarını atmaya başlamışlardır. Bütün bu olayların merkezinde ise Islahât Fermânı yer almaktadır. İşte burada Islahât Fermânı'nın Osmanlı dış politikasındaki yeri ve Fransa ile olan ilişkilerin seyrini nasıl etkilediği incelenmeye çalışılacaktır.

5.1. Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Reformlarla Ulaşmak İsteddiği Hedefler

Savaşın sonlarına doğru Fransa'nın Osmanlı politikası (Doğu politikası) Thouvenel'in İstanbul'a gönderilişi ile yeni bir sürece girmişti. Fransa, savaş sırasında elinde bulundurduğu askerî üstünlüğü 1855 yazından itibaren politik alana taşımaya karar vermişti. Rusya iyice köşeye sıkışmaya başlamış ve İstanbul'da da Reşid Paşa gibi Fransız politikalarına engel olabilecek bir devlet adamı iktidarını kaybetmişti. Artık, Osmanlı

Devleti'nin kaderine ilişkin uzun zamandır zihinleri meşgul eden konu masaya yatırılabilirdi. Savaş, Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin haklarına ilişkin bir sorundan dolayı çıkmıştı. Bu durumda sorun köklü bir şekilde çözüme kavuşturulmalıydı. Fransa'nın Osmanlı vatandaşı Hıristiyanlar ile ilgili sorunun çözümüne dair fikri, Fransız Hâriciye Nâzırı Kont Walewski tarafından İstanbul'daki yeni elçi Thouvenel'e 12 Haziran 1855 tarihinde gönderilen talimatname ile şekillenmişti. Walewski'nin Fransız Hükümeti adına Thouvenel'e göndermiş olduğu talimatname Fransa'nın Islahât Fermânı projesinin sınırlarını ve amaçlarını kalın çizgilerle çizmekteydi: *“Aynı hükümdarın yönetimi altında Osmanlı ülkesini oluşturup, aynı haklara sahip ve aynı avantajlardan yararlanan farklı milletlerin olması.”*⁶¹²

Özelde Fransa, genelde ise Avrupa devletleri zaten uzun yıllardan beri Osmanlı Devleti'nden reform yönünde taleplerde bulunmaktaydılar. Fakat en azından 1848 yılından, yani III. Napolyon'un iktidarından beri Fransa ilk kez bu kadar ciddiye. Baraguey İstanbul'a geldiği zaman, Fransa'nın açık ya da gizli bir şekilde Osmanlı Devleti'nden gayrimüslimlere yönelik bir reform planı sunmadığı bilinmektedir.⁶¹³ Fransız elçisi Thouvenel'e gönderilen talimat ise; çok açıklı: Fransa Osmanlı Devleti'nin, Müslüman ve gayrimüslim vatandaşları arasında özellikle medeni hukuk bakımından büyük bir adaletsizlik sergilediğine inanmaktaydı ve sorunu çözmenin zamanı gelmişti. Fakat Walewski'nin ifadesiyle *“Bu amaca birden ulaşulamayabilirdi ve bunun için ihtiyat kadar çözüm de gerekliydi. Son alınan tedbirlere ulaşılması adına reform yolunu yavaş yavaş açmak kaçınılmazdı.”*⁶¹⁴

Fransa'nın politikasında iki temel noktanın olduğu görülmektedir. Birincisi ihtiyatlı davranarak, konunun yavaş yavaş gündeme getirilmesi idi. Bir diğeri ise; nihai bir çözüme ulaşılmasıydı. Bu ise şark kurnazlığını aratmayacak şekilde planlanmıştı:

“Fetih döneminden beri Müslümanlar ile Hıristiyanları ayıran mesafenin kapatılması ve böylece tarafsız bir ülkenin çoğunluğuna kendi kaderlerini geri vermesi gerektiğini Bâb-ı Âlî'nin anladığını gösteren bir fermân çıkarttırılacaktı.”

---

⁶¹² AMAEF, Paris, CPT, 320, Walewski'den Thouvenel'e, 12 Haziran 1855, s.299.

⁶¹³ “...Dîvân'a bir idari ve reform planı kesinlikle sunmadık, fakat acil bir ilaca gerek duyan bir hastalığı görüyoruz...” *La Défense GR 1 M 1620-10 Succession de Baraguey d'Hilliers.*

⁶¹⁴ AMAEF, Paris, CPT, 320, Walewski'den Thouvenel'e, 12 Haziran 1855, s.299.

Fakat burada önemli olan noktalardan birisi, bu fermânın sanki Osmanlı Devleti'nin bir isteğiymiş gibi kamuoyuna yansıtılacak olmasıydı.⁶¹⁵ Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni medenileştirme(!) çabasındaki bu ısrarı klasik bir oryantalist söylem ile süslenmekteydi:

“Akıl/sağduyu, adalet ve siyâsî çıkar bu acınacak sistemi mahkûm etmektedir. Bu sistemin bugün terkedildiğini memnuniyetle yazıya dökmekteyim. Tamamlanması gereken şey ki (kusur) oldukça büyük, Osmanlı Devleti'nin farklı unsurlarını düzenleyen yeni bir sistem kurmak ve kargaşanın yerine düzeni yerleştirmektir. Amaç, uzun yıllardan beri her birinin yekdiğerini yabancı olarak gören bütün milletler için bir toprak üzerinde bir vatan olacak şekilde bir arada var olmayı sağlamaktır...”

Gayrimüslim azınlıklar ile ilgili sorun, sadece Fransızlar'ın değil aynı zamanda müttefik İngilizler'in de gündemindeydi. Hatta savaşın başından 1855'in ortasına kadar geçen süre içerisinde Lord Stratford ve İngiltere bu konuda Fransa'ya nazaran daha önemli adımlar atmıştı. Savaş sırasında Lord Stratford, Hıristiyanlar ile ilgili bir takım haklar elde etme yoluna girişmiş ve bunda da başarılı olmuştu. Özellikle de Hıristiyanlar'ın şahitliği hususu, Stratford'un meşgul olduğu bir mesele idi ve nihayetinde buna yönelik bir fermân elde etmişti.⁶¹⁶ Fransa, İngiltere'nin bu girişimlerini memnuniyetle karşılamakla birlikte, tedirgin de olmaktaydı. Çünkü İngiltere ve Lord Stratford, Fransa nazarında oldukça ileri gitmeye başlamıştı. Kendi nüfûz alanı olarak kabul ettikleri Tunus konusunda bile İngiliz Büyükelçi, Hıristiyanlar'ın haklarını geliştirme bahanesiyle bir takım müdahalelerde bulunmaktaydı. Kısacası İngiltere İslahât Fermânı'na giden süreçte bir adım önde yer almaktaydı. Bu sebeple ne olursa olsun Fransa'nın yapması gereken şey, İngiltere'yi bu alanda yalnız bırakmamak gerekiyordu. Fransız Hâriciye Nâzırı Walewski bu durumu şöyle ifade etmekteydi:

“Size aktardığım düşünceler, İngiliz hükümetini de meşgul etmektedir. Meslektaşınız çabalarını sonuçlandırma ve girişmiş olduğu sosyal yenilenmenin yapılması, için Bâb-ı Âli'ye destek çıkma işinde baskıyı arttırmaktadır. Türkiye'deki şahıslar ve olaylarla uzun süredir iç içe olan Redcliffe burada önemli bir mevki elde etmiş durumdadır. Onun elde etmiş olduğu nüfûzu kıskanmamalıyız: Büyük bir ihtiyatla düşmanlığa yol açabilecek ve her iki ülkeyi provoke edecek her şeyden kaçınacaksınız.”⁶¹⁷

Fransız Hâriciye Nâzırı'nın bu ifadeleri, Hıristiyanlar adına yapılması planlanan reform girişiminde iki ülkenin ortak hareket edeceğini de göstermekteydi. Çünkü iki ülke, bu konuda gizli yazışmalarla belirli kararlar almışlardı ve daha da önemlisi alınan bu kararlar kesinlikle Osmanlı Devleti'nin kulağına gitmemeliydi. Bu sebeple Fransız-İngiliz

⁶¹⁵ AMAEF, Paris, CPT, 320, Walewski'den Thouvenel'e, 12 Haziran 1855, s.300.

⁶¹⁶ Davison, a.g.e., s.54; Mehmet Yıldız, **1856 İslahât Fermanının Tatbiki ve Tepkiler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s.106-107.

⁶¹⁷ AMAEF, Paris, CPT, 320, Walewski'den Thouvenel'e, 12 Haziran 1855, s.300.

işbirliği iki büyükelçinin ellerindeydi ve Fransa bu ortaklığa leke düşürmeden sahip çıkacaktı:

“Fransız İmparatoru’nun temsilcisine yakışacak şekilde Lord Stratford ile tam eşitliği kapsayan samimiyet ve güvene dayalı, iki ülkenin sıkı birliğini buyuran ilişkilerinizde yerinizi gösterişsiz bir şekilde alacaksınız. Her iki ülke için hangi faydaların bulunduğunu ve gizli yazışmaların ne kadar önemli olduğunu bakanlıktaki çalışmalarınız süresince anlamışsınızdır. İstanbul’da da aynı ilişkiler var olacaktır. Bu sebeple ittifaka ilişkin bütün sorunlarda her iki ülkenin büyükelçileri kendi aralarında münazara ettikten sonra Osmanlı Devleti nezdinde birbirlerinin ilk anlaşmazlıkları ve karşılıklı tavizlerindeki sırlarını ortalığa dökmekten kendi girişimlerinde bulunacaklar.”

Fransa’nın Islahât Fermânı ile ulaşmak istediği en önemli amacın Osmanlı’nın devlet yapısı kadar, toplum yapısının da dönüşümünü sağlamaktı. Fransızlar’ın yazışmalarında dikkati çeken en önemli hususlardan birisi, daha önce gerçekleşen Tanzimat Dönemi reformlarının yetersizliğine vurgu yapılmasıdır. Tanzimat Fermânı Avrupalılar açısından her ne kadar başarılı bir reform hareketi olarak görülmesine de; idari manada bir takım yenilikler getirmesi bakımından kayda değer bir gelişmeydi. Mamafih Fransız elçisi Thouvenel’e göre; Osmanlı Devleti hantal bir yapıya sahipti ve gerekli olan dönüşümü bekleme adına zaman kısıtlıydı:

“...1849’da Fransa Cumhuriyeti açısından bakıldığında herhangi birisi şöyle derdi: “Müslümanlar’ın hükümeti reâyâyı en az birbirine düşüren, bölen hükümettir.” Doğu’da Türkler’in dışında politik bir sınıf bulunmamaktadır. Bir Rum, bir Slav’a itaat etmek istemez. Bir Slav da aynı şekilde bir Rumun ya da bir Ermeni’nin yönetimi altında olmak istemez. Farklı ritlere sahip Slavlar, Rumlar, Ermeniler ya da bir kelimeyle Hıristiyanlar (Katolik olanları hariç), Batı’ya karşı içgüdüsel bir tiksinti duymaktadırlar. Kişilerden değil kitlelerden bahsediyorum. İngiltere ve Fransa’nın tekrar ettikleri reâyâ lehine deklarasyonlarına rağmen, Osmanlı eyaletlerinden birinde kitle(ler) Sivastopol’un işgal haberine şaşırmamış ve müttefik orduların başarısına da ses çıkarmamışlardır...⁶¹⁸ Tabi ki bu durum, bizim bu topluluklar için olan çıkarlarımızın başarısızlığa uğraması için bir sebep değildir. Daha az kötü olacak olan bir idarenin sonuçları, ticaret ve endüstrinin yararları, Osmanlı Devleti’nin Avrupa ile sıkı ve aktif ilişkileri onların yargılarını bir gün düzeltebilir, sempati duymalarını sağlayabilir, fakat bu gün Fransa ve İngiltere’nin Türkler’i beklemeyecekleri açıktır. Bu inkâr edilemez gerçek bana Batılı güçlerin, Osmanlı Devleti’ne nüfûz edebilmeleri için tek garanti olan ve bir milletin uzun zamanda Doğu’da oluşmuş ön yargı ve duygularını ortadan kaldırma amacıyla Osmanlı’dan talep edilen reform seçimlerini (sürecini) yönetmeleri gerektiğini düşündürüyor...”⁶¹⁹

Bu durumda bir taraftan idari reformlar devam ederken diğer taraftan toplumsal yapının dokuları da yavaş yavaş bir değişime tabi tutulacaktı. Böylelikle Doğu toplumunun kültürel kodlarında kendilerince istedikleri değişiklikleri yapabilecek duruma gelebileceklerdi. Fransız Thouvenel’in deyimiyile Islahât Fermânı, Türk toplumunun

⁶¹⁸ “...la masse n’ait été frappée de stupeur à la nouvelle de la prise de Sivastopol et n’ait gémi sur le succes des armées allies...” AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel’den Walewski’ye, 1 Kasım 1855, s.15.

⁶¹⁹ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel’den Walewski’ye, 1 Kasım 1855, s.15.

ruhuna yönelik bir dönüşüm operasyonuydu.⁶²⁰Fransa'nın reform projesiyle ulaşmak istediği hedefi en güzel ifade eden satırlar yine Thouvenel tarafından şöyle ifade edilmiştir:

“Mösyö Abbé Doumerc ile bir görüşme yaptım. Kendisi Lazarist Kongre Genel Sekreteri ve şu anda İstanbul'da bulunmakta. Kendisiyle yaptığım görüşmede... Hıristiyanlığın Doğu'daki çıkarları üzerine konuştum. Konuşmamız, İslâm'ı diğer dinlerden ayıran geleneksel ve yasal engellerin kaldırılmasını sağlamaya yönelik projeye geldi... Bu projenin uygulanmasında, Müslümanlar'ın önyargılarının yanında ayrıca önemli engellerin bulunduğunu düşünmekte... Abbé Doumerc, Türklerin toleransından fazlasıyla memnun ve koruyuculuk sayesinde tüm dinlerden olan çocuklara açık olan Bebek Koleji gibi okulların sayısının artırılmasının mümkün gözüktüğüne inanmakta.”⁶²¹

Osmanlı Devleti'nin yaşaması, Fransa için hayati bir öneme sahip ise de yıkılmasından daha tehlikeli olmayacağına dair herhangi bir garanti bulunmamaktaydı. Fakat gerçek olan bir şey var ise o da Osmanlı Devleti'nin artık eskisi gibi varlığını devam ettiremeyeceğiydi. Fransa'nın misyonu, Osmanlı Devleti'ni, ya da Thouvenel'in deyimiyle, Doğu'yu kaplayan yıkıntıyı düzenleme ve koordine etmektir. Çünkü Fransa'nın ve Avrupa'nın geleceği, en azından o dönem için, Osmanlı topraklarının korunmasına sınımsız bağlıydı:

“Osmanlı toplumu, artık eski düzen koşullarıyla varlığını sürdürülemez. Batı medeniyetinin etkisiyle bu toplum çökmüştür. Bundan doğal bir şey yok... Fransa ve İngiltere'nin bu anda kendilerini pek de parlak şekilde adadıkları bu zorlu (acil) iş, sempatiyle yaklaşılacak bir ülkeye yardım etmekten ziyade Avrupa ile dengede olması zorunlu olan bir bölgenin korunmasıdır.”⁶²²

Osmanlı geleneksel kurumlarının devamı, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimleri, özellikle de Ortodoks mezhebine bağlı bulunan Rum ve Slavları, kendi emelleri doğrultusunda kullanmasına imkân tanımak demektir. Hatta Osmanlı Devleti'nin parçalanması durumunda ortaya çıkabilecek olan yeni küçük devletler de Rusya'nın uydusu olmaktan öteye gidemeyecekti. Bu tehlike karşısında izlenilmesi gereken politika açık ve netti: Osmanlı Devleti yaşamalıydı; ama geleneksel yapı ve bunun organları artık ömrünü tamamlamıştı. Bir taraftan azınlıklara yeni hak ve hürriyetler tanınacak, diğer taraftan da bunu garantiye alacak olan yeni kurumlar inşa edilecekti.⁶²³

⁶²⁰ “...Ce fait seul en dés plus que je ne saurais le faire sur la transformation qui s'opère graduellement dans l'esprit de la nation Turque...” AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 1 Kasım 1855, s.15.

⁶²¹ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 18 Ekim 1855, s.343-344.

⁶²² AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 18 Ekim 1855, s.343-344.

⁶²³ Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Tanzimat'tan I.Dünya Savaşı'na Kadar**, 2, (Çev. Babür Kuzucu), İstanbul: Belge Yayınları, 2001, s.633-634.

Islahât Fermânı'nın Müslümanlar'ın devlet idaresinde ve toplumsal yapıdaki üstünlüklerine son vermenin ötesinde bir amacı olduğunu ve toplumsal dönüşümü hedeflediğini gösteren en çarpıcı nokta, fermanın Ortodoks Rumların ellerinde bulunan imtiyâzları ortadan kaldırmaya yönelik maddeler içermesidir. Diğer taraftan Thouvenel'in gözünde Osmanlı Hıristiyanları'nın kendi içlerinde var olan hiyerarşinin kırılması, tıpkı Napolyon Bonaparte döneminde Fransa'daki Yahudiler örneğinde olduğu gibi reformun laik seçkinler tarafından desteklenmesini de sağlayacaktı.⁶²⁴ Bu konu, Islahât Fermânına ilişkin müzakerelerde de gündeme gelmişti. Bu sebeple, Fransız, İngiliz ve Avusturyalı temsilciler oybirliği ile yeni bir fikir kabul ettiler. Bu fikir ya da proje Osmanlı toplumunun dizaynı hususunun sadece Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki ilişkilerin yeniden koordine edilmesiyle sınırlı olmadığını göstermesi bakımından son derece önemliydi. Eğer, Osmanlı Devleti Avrupa'ya entegre olacak ise; Hıristiyanlar arasındaki hiyerarşi de yeniden düzenlenmeliydi. Buna göre; Ortodoks Patriği son derece güçlüydü ve onun gücü onur, bireysel özgürlük, kader, Doğu Hıristiyanları'nın inanç özgürlükleri gibi hususların hepsi hükümdarın hiçbir kontrol ve otoritesi olmadan tamamen İstanbul'daki Patrikhâne'nin başındakine bağlıydı. Ortodoks Patriği sürgüne gönderebilir, ceza verebilir, vergiyi arttırabilir, papazları atayabilir ya da görevden alabilir, afroz edebilir, hatta bunu kötüye de kullanabilir, kitaplara sansür uygulayabilir, okul programlarını durdurabilirdi. Hiçbir kimse de buna karşı çıkamazdı. Dahası hâlâ Osmanlı Devleti, Patrikliğin elini bu görevlerini yapması adına güçlendirmekteydi. Fetih döneminden beri böyle bir sistem kurulmuştu. II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid dönemlerindeki bir takım gelişmeler olmuşsa da Hıristiyanlar arasındaki bu ayrımcılık/ayrılık varlığını sürdürmeye devam etmişti. Bâb-ı Âlî bu sorunu çözmek durumundaydı.⁶²⁵

Âli Paşa'nın Ortodoks ruhban sınıfının reform önünde bir engel oluşturmasından korktuğunu belirtmesiyle sorunun çözümünün daha fazla ihtiyat ve zaman gerektirdiğine karar verildi. Ama yapılması gerekenler belliydi: Her şeyden önce ruhban sınıfının gelirlerinin değiştirilmesi, yani kısıtlanması son derece faydalı olacaktı. Piskoposluk, Bâb-ı Âlî'de pašalığa dönmüş durumdaydı ve Fenerlilere açık arttırma ile satılmaktaydı. Eğer

---

⁶²⁴ Şeni, a.g.e., s.31. Aslında Rum-Ortodoks cemaatinin diğer cemaatler karşısındaki üstünlüğü ilk defa Tanzimat ile başlamış ve sadece Rum-Ortodokslar değil İmparatorluktaki bütün Hıristiyan cemaatlerde ruhani elitin gücü azalmaya başlayarak eski nüfuzlarını kaybetmeye doğru gitmişlerdir. İlber Ortaylı, "Tanzimat Döneminde Tanassur ve Din Değiştirme Olayları", **Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim**, 1, Ankara: Turhan Kitabevi, 2010, s.313.

⁶²⁵ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 17 Ocak 1856, s.137-144.

Rusya bu hesabın içine girer ve bir hak iddiasında bulunursa bu son derece üzücü bir neticeye ulaşabilirdi. Bu nedenle Sadrazam Âli Paşa'ya Patriğin başkanlığında dini ve sivil kesimden güvenilir kişilerden oluşan, bir komisyon kurulmasını ve bir orta yolun bulunması talep edildi. Ayrıca bu komisyon Doğu Hıristiyanları'nın maddi ve manevi ayrımlarının temel ilkelerini de ortaya koyacaktı.⁶²⁶

Her şeyden önce Doğu toplumu o güne kadar yapılan reformlar ile Avrupa'ya entegrasyonunu gerçekleştirecek düzeye ulaşamamıştı. Osmanlı toplumu fazla geleneksel bir yapıya sahipti ve bunun değiştirilmesi için sadece yeni kanunlar getirmek yeterli olmayacaktı. Hatta özellikle dini konuları ilgilendiren maddeler, toplumdaki dini duyguların daha da kabarmasına neden olacağından ekonomik parametrelerde birtakım değişikliklere gidilmesi zorunlu bir hal almıştı. Ekonomik alandaki gelişmeler, Osmanlı toplumunun dini duygularının kabarmasına yönelik bir set oluşturmasının yanında, toplumun kontrollü dönüşümünü sağlayacaktı. Dahası Avrupalılar'ın bu dönüşüme müdahale etmesini de beraberinde getirecekti:

“...Artık eski Türkiye yok; yaşamaya çalışan bir Osmanlı Devleti var. Bu amaç çok zor olacak ve sonlandırılmama ihtimali de yüksektir. Maddi engeller belki endüstri(leşme) yoluyla halledilebilir. Manevi engeller ise ihtiyatlı bir sebat ile halledilebilir. Bu iki kuvvet yardıma çağrılacaktır. Birinin yardımı olmadan diğersinin başarılı olması mümkün değildir.”⁶²⁷

Rus menşeli olup, zamanla bütün Avrupa'ya yayılan ve Osmanlı Devleti'ni tasvir etmek için kullanılan *hasta adam* metaforu, aslında Fransa için de kabul görmüş bir fikirdi. Evet, gerçekten Osmanlı Devleti hastaydı; ama ölmemeliydi, yaşaması gerekiyordu, Fransa için ve de Avrupa için: “...*Bana göre; yaptığımız şey, entegrasyonu Avrupa dengesi için elzem olan bir ülkenin ömrünü uzatmaktadır...*”⁶²⁸ Fransız Büyükelçisi'ne göre ekonomik bir reformun eşlik etmediği manevi bir reform⁶²⁹ zayıf kalmaya mahkûmdu. O halde Avrupa kredisi bu dev cüssenin yeniden ruh kazanmasının tek çıkar yolu. Demiryolları,

⁶²⁶ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 17 Ocak 1856, s.137-144. Tıpkı Rusya gibi Fransa da Osmanlı Devletini “hasta adam” olarak görmekteydi. Bu nedenle hastanın ilacı tam dozunda verilmeliydi ve hastanın bünyesine son derece ters olan bir harekette bulunulmamalıydı. Bu sebeple reform konusunda bile ihtiyatı elden bırakmamak gerekiyordu: “...*Benim düşünceme göre, burada şeylerin doğası olan (la nature des choses) Türklerin politik üstünlüğüne son vermeden, Hıristiyanlar'ın Müslümanlar kadar Osmanlı Devleti'nin yönetiminde yer almalarını sağlamak gerekir...*” AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 7 Ocak 1856, s.19-20. Hiç kuşkusuz, bu endişe zamanla Stratford'un aşırılıklarına tepki gösterilmesinde de etkili olacaktır.

⁶²⁷ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 22 Ekim 1855, s.376.

⁶²⁸ “...*Nous avons fait, je le crois du moins, tout ce qui dépendait de nous pour prolonger les destinées d'un pays dont l'existence intégrale est si essentielle à l'équilibre de l'Europe...*” AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 21 Şubat 1856, s.425.

⁶²⁹ *réforme morale*

kanallar, yollar, büyük işletmeler, Osmanlı Devleti'nin ödünç alacağı, taklit edeceği medeniyet açısından kanunlardan son derece daha önemliydi.⁶³⁰ Bu durumda Avrupalı sanayici ve kapitalistlerin barıştan hemen sonra en az diploması kadar Doğu'da rol oynamaları gerekmektedir. Onlar, Osmanlı Devleti'nin maneviyatının yeniden oluşturulması⁶³¹ için çabalayacaklardı. Bu sanayici ve kapitalist iş adamlarının sağlayacağı yeni maddi oluşumlarla, değişime tabi tutulacak olan Osmanlı toplumunun maneviyatı Avrupa için bundan sonra sorun oluşturamayacaktı.⁶³²

5.2. Sultan Abdülmecid'in ve Bâb-ı Âlî'nin Reforma Bakışı

Fransa ve İngiltere'nin İslahât Fermânı ile sonuçlanan süreçte reformlara yaklaşımları benzer bakış açısına sahip olsa da, aslında temel bir farklılık bulunmaktaydı. Sonuçta her iki Batılı güç, Osmanlı devlet yapısı ve toplumunun değişmesi gerektiğine inanmaktaydı. Fakat İngilizler, İslâm dininin devlet yönetimi ve toplum hayatı üzerindeki etkisi azalmadıkça, bu değişimin başarılı olamayacağına inanmaktaydılar. Fransızlar'a gelince, ekonomik şartların değişimi zaruri bir şekilde devlet ve toplum yapısının da değişmesini beraberinde getireceğini düşündükleri için, dini konulardaki reform talepleri gereksiz olduğu kadar, istenilen diğer gelişmeleri de engelleyeceğinden tehlikeli bir adımdan başka bir şey değildi. Fransa'nın bu bakış açısı, Sultan Abdülmecid, Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın modernleşme fikirleri ile paralellik arz etmekteydi. Bu nedenle reform sürecinde Fransa ile Osmanlı Devleti, birbirine yakınlaşmış ve bu durum da İslahât Fermânı'nda İngiliz etkisini önemli derecede azaltmıştı.

Sultan Abdülmecid'in reform algısı kendisinden önceki padişahlardan biraz daha farklıydı. Sultan Abdülmecid'in reform ya da ıslahâttan anladığı şey; kapsamlı bir yapıya ve içeriğe sahipti. Daha önceki Osmanlı padişahlarının askerî ya da idari reformlarının dışında toplumsal içerikli reformların kurtuluş reçetesi olduğuna inanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin müreffeh bir toplum ile ayakta kalabileceği inancına sahip olan Sultan Abdülmecid, Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile özellikle ekonomik bakımdan entegrasyonunu kaçınılmaz bir son olarak görmekteydi ve ona göre; müreffeh bir toplum yaratmanın tek yolu Avrupa ile bu entegrasyonun gerçekleşmesi idi. Abdülmecid dönemi,

---

⁶³⁰ "...Osmanlı Devleti, mekanik materyallerden ve bunun yararlarından habersizdir. Size sürekli bu fikrimi aktarıyorum, çünkü tedbirsiz tavsiyeler, Osmanlı Devletini tehlikeli bir yola sokabilir..." AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 29 Kasım 1855, s.130-131.

⁶³¹ *la régénération de l'Empire Ottoman.*

⁶³² AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 21 Şubat 1856, s.425-426.

Osmanlı Devleti tarihinde, özellikle de reform süreci içerisinde önemli bir konuma sahipti. Aldığı Batı tarzı eğitimle iyi derecede Fransızca bilen ve bu sayede dönemin siyâsî ve edebi literatürünü de sıkı bir şekilde takip eden Sultan Abdülmecid, Osmanlı Devleti'nin çağının devletleri düzeyinde olmasına ve bunun alternatifi olmayan bir düşünce olduğuna inanmaktaydı.⁶³³

Sultan Abdülmecid, reforma ilişkin fikirlerini kamuoyu ile açıkça paylaşma taraftarıydı. Bunun en güzel örneklerinden birisi, 1855 yılının Haziran ayında Ramazan Bayramı dolayısıyla Dolmabahçe Sarayı'ndaki törende yaptığı konuşmaydı. Sultan Abdülmecid'in bu bayramda yapmış olduğu konuşmanın içeriği; sıradan bir bayramlaşma konuşmasından çok farklıydı. Sultan Abdülmecid'in konuşması Osmanlı Devleti'nin istikbalinin, yönetimin yeniden organize edilmesine sınıksız bağlı olduğunun altını çizmekteydi. Seleflerinin reform hareketlerini devam ettirmede hiçbir tereddüt göstermeyen Sultan Abdülmecid, hiçbir şeyin devlet yönetiminin yeniden organize olmasını engelleyemeyeceğini, müttefiklerin gücünün ve zenginliğinin kaynağı olan ve Osmanlı'nın sahip olamadığı büyük çalışmalara/işlere başlamanın da en az bunun kadar önemli olduğunu vurgulamaktaydı. Sultan Abdülmecid, sanayileşmeden modernleşmenin mümkün olmadığını düşünerek yatırımlar için gerekli olan kaynakları esirgememelerinin gerektiğini ve yabancı sermayeden çekinmeden yardım istenilmesi, büyük ortaklı şirketlere çağrı yapılmasının zorunluluğu üzerinde de durdu. Padişah, halkın refahını arttırma amacıyla olan bütün yabancı girişimcileri her zaman destekleyecekti.⁶³⁴

Sultan Abdülmecid'in bu görüşleri kendisinden önce gelen ıslahât veya reform yanlısı padişahlardan biraz farklı olduğunu göstermekteydi. Seleflerinin nazarında Osmanlı Devleti'nin askerî, idari veya mali alanlarda kısmi iyileştirmelere ihtiyacı olduğu görüşü hâkimdi. Fakat Sultan Abdülmecid'in yapmış olduğu konuşma onun seleflerinden daha ileri giderek reform sürecinin bir bütün olduğunu ve özellikle sanayileşmenin diğer reformların zorunlu bir tamamlayıcısı olduğuna inandığını göstermekteydi. Sultan Abdülmecid'in yukarıda bahsedilen konuşmasını Fransız Maslahâtgüzâr ile paylaşan Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa, Benedetti'ye yeni kabinenin sultanın çizmiş olduğu yolda

---

⁶³³ Küçük, a.g.m., s.260. Sultan Abdülmecid'in Batı'daki teknolojik gelişmelerine olan hayranlığına Berkes şu ilginç örneği verir. "Sultan Abdülmecid, Avrupa dergilerinden kestiği şimendifer resimlerini çerçeveleterek karşısına geçer ve "benim de böyle şimendiferlerim olsun isterim" derdi." Niyazi Berkes, **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007, s.25.

⁶³⁴ AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye, 21 Haziran 1855, s.332-333.

enerjisini asla savsaklamayacağını büyük bir heyecanla ifade etmişti. Fransız Maslahâtgüzâr Benedetti'nin bu görüşme esnasında Fuad Paşa ile paylaştığı fikirleri gerçekten de üzerinde durulması gereken bir konudur. Fransız Benedetti, modernleşme ile sanayileşme arasındaki ilişki ve Osmanlı Devleti'nin buna olan ihtiyacını şu şekilde açıklamaktaydı:

“...Ben de Fuad Paşa'ya, medeniyetin (civilisation) Osmanlı Devleti'ne girmesinin endüstriyel hareketin öne alınmasını zorunlu kıldığını hatırlattım: İletişim yollarının genişletilmesi, büyük demiryollarının yapımı, zengin yeraltı kaynaklarının işletilmesi, nehir taşımacılığının geliştirilmesi, halkla temas halinde olarak onların yeni çıkarları, yatırımları düşüncelerini sağlayacak olan ilişkileri çoğaltmak ki bu şeyler onları güçlü kılarak Türkiye'de hâkim olan önyarguları ve nefretleri değiştirecek şeylerdir. Siyâsî ve idari reformlar, gelenek engelini çarpıp durmakta ve reformları etkisiz kılmaktadır. Çünkü gelenek(ler) tutkuları kışkırtmakta ve yerleşik çıkarlara zarar vermeye bağımlı(zarar vermeyi seven) bir yapıdadırlar. Gelenekler toplumdaki iki sınıf arasında var olan savaşı organize etmekte ve beslemektedir. Sonuç elde etmek için yeni çıkarlara yol açarak ve halkın refahını arttırarak ekonomik reformları diğerleri ile birleştirmek gerekmektedir. Bu şekilde bu güne kadar karşılaşılan/karşılaştığımız zorlukları/direnişi yenmede yararlı bir yol olacak olan yeni fikirler için bir akış yolu tesis edilmiş olunacak. Türkiye fakir, avantajlarını kısırlaştırmaya yönelmiş ve endüstrisinin geleceği olmayan bir ülkedir. Ayrıca tarım ülkesi olmasına rağmen ziraat iflas etmiş durumda. Hazinesin kaynakları da doğal olarak aynı sıkıntıları çekmekte. Cehalet, git gide idari ve siyâsî reformları zayıflatmakta ve benzer durumlar karşısında güçsüz kalmaktalar. En azından diğer tedbirlerle kombinasyon içerisinde üretimi kolaylaştırarak refahın gelişimine yardımcı olunması lazımdır...”⁶³⁵

Fransız diplomatın fikirlerinin Fuad Paşa veya diğer Osmanlı devlet adamları üzerinde ne kadar etkili olduğu hususu tartışmaya açık gibi görünse de Thouvenel'in Fuad Paşa hakkındaki yorumları en azından Fuad Paşa'nın endüstrileşmenin gerekliliğine inandığını göstermektedir:

“...Bana göre; Fuad Paşa birçok şey gözlemlemiş görünmektedir: Mesela Belgrad İstanbul demiryolunu ele alırsak, hem karadan hem de denizden sağlanacak olan ulaşım kolaylığı medeniyetin gelişimini hızlandıracağı gibi, kanunların veya öfkelenendirici şeylerin ya da yararsız şeylerin erimesine, ortadan kalkmasına (kaynaşmasına) katkı sağlayacaktır. Böylece bu tarz ırklar zorla(mayla) eğitilecek. Kendi ülkelerindeki bu dönüşümde Türkler Hristiyanlar kadar gerekli, zorunlu bir rol üstleneceklerdir...”⁶³⁶

Mamafih, Kırım Savaşı sırasında öncelikli olarak askerî amaçlı birçok yenilik yapılmış ya da yapılması adına girişimlerde bulunulmuştu. Mesela geleneksel olarak Tatarlar vasıtasıyla yapılmaya çalışılan haberleşmenin yerine telgraf hatlarının yapımına başlanması, Köstence Demiryolu Projesi, Anadolu'daki bazı nehir ve akarsularda taşımacılığın geliştirilmeye çalışılması, Boğaz'da fenerlerin kurulması, Zonguldak'taki Ereğli Kömür Madeni'nin verimliliğini arttırma çabaları vb. girişimler daha ziyade askerî

⁶³⁵ AMAEF, Paris, CPT,320, Benedetti'den Walewski'ye, 21 Haziran 1855, s.333-335.

⁶³⁶ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 22 Ekim 1855, s.376.

amaçlıydı. Fakat savaştan hemen sonra Osmanlı Devleti, bu yönde yapılan reform çalışmalarını devam ettirmişti. Bu açıdan bakıldığında Benedetti'nin fikirleri ile Osmanlı devlet adamlarının icraatları arasında önemli bir paralellik söz konusudur.

5.3. Bâb-ı Âlî'nin İlk İslahât Projeleri

1855 Mayıs ayının başında Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletlerarasında Viyana'da öngörülen dördüncü madde üzerine yoğun bir temas başlamıştı. Görüşmenin temelinde Osmanlı vatandaşı Hıristiyanlar'ın mevcut şartlarının iyileştirilmesi yatmaktaydı. Fakat Avrupalı Devletler, Bâb-ı Âlî'nin bu işi tek başına halletmesine pek sıcak bakmıyorlardı. Onların nazarında sorunun çözümü, Bâb-ı Âlî'nin diğer Avrupalı devletler ile birlikte hareket etmesinin ötesinde ortak bir anlaşmaya varılması ile mümkün olacaktı. Avrupalı güçlerin reform yönündeki baskılarının arttığı bir zamanda, Osmanlı'daki cemaatlerin liderleri, ortak bir görüş altında birleşerek Bâb-ı Âlî'ye özellikle de Hıristiyanlar'ın askere alınmaları hususuna dair bir mektup yolladılar. Bütün bu baskılardan bunalan Bâb-ı Âlî, tavrını açık bir şekilde ortaya koyarak yeni bir yol haritası çizileceğinin işaretini verdi. Âli Paşa'nın imzasını taşıyan bu deklarasyonda Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan vatandaşlarına yönelik haklar vermesinin geleneksel bir durum olduğu ve bu konuda diğer devletler ile bir anlaşmanın yapılmasının padişahın hükümranlığını ve onurunu zedelediği ifade edildi. Zaten yapılması tasarlanan böyle bir anlaşma, mevcut savaşın ilkeleri ile de çelişmekteydi.⁶³⁷

Bâb-ı Âlî, özellikle hukuki alandaki reformlar üzerine odaklanmıştı. Meclis-i Tanzimat bu babda göreve çağrılmış ve ceza hukuku alanında vakit geçirmeden bir takım yenilikler getirilmesi kararlaştırılmış ve idam cezasına ilişkin kanun hazırlanmakta ve mahkemeler hususu da gündeme alınmış vaziyetteydi. Herkese eşit mesafede duracak yeni mahkemelerin kurulması tartışılmaktaydı. Hükümet içerisinde yer alan Nâzırlar, Osmanlı Devleti'nin ciddi ve etkili reformlar yapması gerektiğine karşı çıkmamakta ve artık reform yapmanın zamanının geldiğine inanmaktaydılar. Fransız temsilciliği de bu konuda Bâb-ı Âlî'ye sürekli telkinlerde bulunmaktaydı.⁶³⁸

İkinci Viyana Görüşmeleri'nden hemen önce, Fransa'nın da telkinleriyle Bâb-ı Âlî gayrimüslim vatandaşlarına yönelik bir takım reformları gündemine aldı. Bu çerçevede

⁶³⁷ AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye, 3 Mayıs 1855, s.163-166.

⁶³⁸ AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye, 17 Mayıs 1855, s.318-326.

Mart 1855 tarihinde Meclis-i Meşveret'te iki gün süren görüşmelere gerçekleştirildi. Gündemdeki konular; Hıristiyanlar'ın şahitliği, devlet hizmetinde istihdam edilmeleri, askere alınları ve cizye meselesi, Hıristiyanlar'a verilecek rütbelere ile ibadethanelerin tamir ve inşası idi. 28 Mart tarihinde yayınlanan irade ile Hıristiyanlar'ın şahitlikleri mahkemelerde kabul edilirken, Hıristiyanlar devlet kademesinde rütbe-yi ûlâ'ya kadar yükselebilecekler ve kullanılan elkablar herkes için ortak olacaktı. Kilise tamir ve inşasında daha müsamahalı olunması kararı alınırken, askerlik konusunda da cizye yerine iane-yi askerîye usulü getirilmiştir.⁶³⁹ Böylece Islahât Fermânı öncesinde, Bâb-ı Âlî tarafından önemli, hatta radikal adımlar atılmış oldu. Öyle ki; çıkarılan kanunların şer'i hukuka uygunluğu üzerinde özenle durulmuş ve reformların yapılma gerekçesi "zaruret" ilkesi ışığında açıklanmıştır. Yıldız'ın da belirttiği gibi, "zaruret" ilkesi daha sonraki Islahât Fermânı'nın da şer'i dayanağı olmuştur.⁶⁴⁰

5.4. Mustafa Reşid Paşa ve Lord Stratford'un Reform Planları

Islahât Fermânı süreci genel olarak 1855'in sonu ve 1856 başı ile ilişkilendirilmektedir.⁶⁴¹ Bu bağlantının odak noktası Bâb-ı Âlî ile İngiltere, Fransa ve Avusturya devletleri elçilerinin yazışma ve görüşmeleridir. Fakat özellikle İngiltere ve Fransa, resmî olarak daha Nisan 1855'ten itibaren Bâb-ı Âlî ile konu üzerine görüşmelere başlamışlardı. Bu ilk dönem görüşmeleri, sınırlı bir kapsama sahipti. 1839 Gülhane Hattı'nın ilanından beri başta İngiltere olmak üzere başlıca Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan vatandaşlarının askerlik yapmaması ve bunun karşılığında ödemek zorunda kaldıkları Cizye vergisinin kaldırılması için Bâb-ı Âlî'ye telkinlerde bulunmaktaydılar. Lord Stratford'un bu konudaki görüşü ise daha da kapsamlıydı. İngiliz Elçi daha 1844 senesinde Rıfat Paşa'ya Osmanlı'nın Avrupa'da kalabilmesi için din adına kan dökmeyi bırakmasının gerektiğini söylemişti.⁶⁴² Yani sosyal ya da siyasal reformlar asla yeterli olamayacaktı. Asıl reform gerektiren alan din idi. Stratford'un bu görüşleri hiç bir zaman değişmemişti ve ileride görüleceği gibi Islahât Fermânı'nın İslâm dinine aykırı bir yapıda olması için elinde gelen her şeyi yapacaktı.

⁶³⁹ Yıldız, a.g.t., s.107-108.

⁶⁴⁰ Yıldız, a.g.t., s.108.

⁶⁴¹ Mesela bkz. Ufuk Gülsoy, a.g.m., s.185-190; Engelhardt, a.g.e., s.129.

⁶⁴² "Si, vous voulez rester en Europe, vous ne le pouvez pas qu'à la condition d'arrêter effusion du sang religieux." Engelhardt, a.g.e., s.129-130. Ayrıca bkz. Ali Reşad, a.g.e., s. 335.

Fakat 1855 baharında Osmanlı Devleti'nin meşgul olduğu konu Hıristiyanlar'ın nasıl askere alınacakları idi. O dönemde sadaret koltuğunda oturan Mustafa Reşid Paşa, Osmanlı Devleti'nin bu konuda neler yapması gerektiğini her iki ülkenin büyükelçileri ile müzakere etmekteydi.⁶⁴³ Mustafa Reşid Paşa, liberal fikirlere yeni bir çehre kazandıracaklarını ve Hıristiyan nüfusa ilişkin olarak yeni düzenlemelere gideceklerini her iki elçiye de bildirmişti. Reşid Paşa'nın bu plan dâhilinde üzerinde durduğu noktalar şöyleydi:

- a) Haraç vergisi kaldırılacak bunun yerine bedel-i askerîye getirilecek.
- b) Hıristiyanlar da askere alınabilecek ve düzenli ordu içerisinde "Albay" rütbesine kadar yükselebilecekler.
- c) Hıristiyanlar devlet kademelerine kabul edilecekler ve birinci sınıf memurluklara kadar yükselebilecekler.
- d) Hıristiyanlar hiçbir manî' olmaksızın kiliselerini tamir edebilecekler ve çoğunlukta oldukları mahâllerde yeni Kiliseler inşa edebilecekler.⁶⁴⁴

Fakat daha önce belirtildiği gibi, Fransa'nın hem Kırım Savaşı'ndaki askerî başarıları hem de İstanbul'da asker sayısı bakımından İngiltere'yi geride bırakması, ayrıca Fransa'nın Süveyş Kanalı Projesi adına yaptığı başarılı girişimler, Fransa'ya önemli bir itibar sağlamıştı. Fransa'nın İstanbul'da son dönemde ivme kazanan yükselişinden rahatsızlık duyan İngiliz büyükelçi, reform sürecinde Mustafa Reşid Paşa ile gizli bir şekilde hareket etmeyi Osmanlı Sadrazamı'na teklif etti. Gerçekten de bundan sonraki süreçte Mustafa Reşid Paşa, sadece Lord Stratford ile görüşmekte ve reform planlarını sadece İngiliz tarafı ile paylaşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin bu konuda bir düzenleme yapma niyetinde olduğu yönünde bir haber alan Fransız Elçisi Benedetti, bu söylentileri teyit etmek amacıyla bir takım girişimlerde bulunmaya karar verdi. Benedetti'yi telaşa düşüren husus, gündemde olan bu konu üzerinde Osmanlı Sadrazamı Reşid Paşa'nın gizlice Lord Stratford ile hareket ettiği yönündeki haberlerdi. İddialara göre, askere

---

⁶⁴³ "...Kabine bu reform paketi üzerine çalışmakta ve Müslümanları yaralamadan resmî bir şekilde yürürlüğe sokmak için çabalamaktalar. Reşid Paşa bana ayrıca, bu çalışmanın Viyana'da dile getirilen dördüncü madde adına sivil ve dini özgürlük konusunda yapıldığını ifade etti...", AMAEF, Paris, Papiers d'Agents-Archives Privées, Thouvenel, 233-17, Schefer'den Thouvenel'e 20 Mart 1855.

⁶⁴⁴ AMAEF, Paris, CPT, 321 première, Scheffer'den Benedetti'ye, Gizli Rapor, 25 Nisan 1855, s.105; Ali Reşad, **Devlet-i Osmaniye Asr-ı Hazır Tarihi**, İstanbul: Kader Matbaası, 1328, s.333-334.

alınacak Hıristiyan Osmanlı vatandaşları İngiliz General Vivian'ın kumandası altına verileceklerdi. Bu haberle büyük bir şok yaşayan Fransız diplomat, büyükelçiliğinin Baştercümanı Schefer'i Reşid Paşa nezdinde girişimlerde bulunmayla görevlendirdi. Ayrıca kendisi de bizzat Reşid Paşa ile görüşmeye karar verdi. Her iki Fransız diplomatın Reşid Paşa ile yaptıkları görüşmelerde ortaya çıkan sonuç Fransa açısından tedirgin edici bir hal almaya başlamıştı. Çünkü Hıristiyanlar'ın askere alınmaları hususunda gerçekten de öncelik İngilizler'e verilmişti. Fransız Sefâreti Baştercümanı Scheffer'in konuya ilişkin gizli raporunda yer alan ifadeler Fransa'nın Reşid Paşa ile Lord Stratford arasındaki görüşmelerin boyutunu göstermesi açısından son derece önemlidir.

“Size aldığım bilgilerin doğruluğundan kesin derecede eminim olduğum ve Sadrazam (Reşid Paşa) ile İngiliz Büyükelçisi arasında yapılan son görüşmenin detaylarını aktarıyorum. İngiliz Büyükelçisi, Reşid Paşa'yı onunla anlaşma konusunda çok hazır bir şekilde bulmuştu: Fransa'nın İstanbul'a asker gönderme konusundaki zorlaması ki bu Fransa'ya baskın bir konum sağlamakta ve (Hıristiyan) nüfus arasında Fransa'nın bu etkisine bir son verilmesi gerekir. Osmanlı Devleti kurtuluşa, selamete, sadece Osmanlı Devleti'ne sabit ve düzenli bir yolda gitmesini sağlayabilecek tek devlet olan İngiltere'nin yardımıyla ulaşabilir. Sadrazam ile Büyükelçi arasında bir karara varıldı. Buna göre; Hıristiyanlar'ın askere alınmaları sorunu mümkün olan en kısa zamanda çözülecek ve askerî konvansiyon/uzlaşma gereğince yeni alımlar (Hıristiyanlar'ın askere alımı) olabilir, bu durumda General Vivian tarafından gönderilecek İngiliz subaylarca bu gerçekleştirilecek. Lord Stratford bu konuda özellikle ısrar etti, yeni Hıristiyan askerler hiçbir zorluk çıkarmadan bu subayların otoritelerini kabul edecekler. Bu askerlerin politik eğitimleri hususu ise çok korkulması gereken Fransızlar'a bırakılmayacak. Reşid Paşa bu anlaşmayı yerine getirme için İngiliz Büyükelçisi'ne söz verdi. Mafâh askere alma hususunda İngiliz Kraliçesi'nin bir müdahalesi gerekmektedir ki hükümete bir yazıyla/dilekçe ile başvurarak yetmiş yaşını geçenlerin askerlik parasını ödememeleri ve bunların müsadere edilen mallarının geri ödenmesi talebinde bulunulacaktı. İngiliz Büyükelçisi de İngiltere Kraliçesi nezdinde bu yönde girişimlerde bulunacağına dair söz verdikten sonra şu cümlelerle konuşmayı sonlandırdı: “Bu iş için birbirimize güvenmeliyiz; çünkü bu (haber) padişaha ulaştığında bizim bütün projelerimizi alt üst edebilir.”⁶⁴⁵

Lord Stratford ile bu konuda bir takım görüşmelerde bulunduğunu Fransız temsilcisine açıkça itiraf etmekte bir beis görmeyen Osmanlı Sadrazamı Mustafa Reşid Paşa, kabinenin bir sonraki toplantısında konuyu enine boyuna masaya yatırma kararı da almıştı. Buradaki düzenlemenin neticesinde ulaşılmak istenen hedef ise; Hıristiyan Osmanlı vatandaşlarının asker alımlarında hem sivil hem de askerî görevlerde yer almalarını sağlayacak yeni bir sistem oluşturmaktı. Ayrıca düzenleme ile o sene için askere alımlarda bir kota uygulamasına gidilerek, asker sayısı 15.000 ile sınırlandırılacaktı. Gerçekten de nisan ayının sonunda 1855 yılı için gayrimüslimlerden 15.000 asker ve geri kalanlar için ise *iâne-yi askerîye* alınmasına karar verildi.⁶⁴⁶ Askere alımlarda yerel

⁶⁴⁵ AMAEF, Paris, CPT, 321 première, Scheffer'den Benedetti'ye, Gizli Rapor, 25 Nisan 1855, s.106-108.

⁶⁴⁶ BOA. İ.MMS 132-5647, Lef 1-9, (2 N 1271/20 Nisan 1855).

Hıristiyan yöneticiler ortak hareket edecek olan Bâb-ı Âlî, 1855 senesine mahsus olmak üzere, Arnavutluk, Teselya, Epir, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ın bir kısmında Rumlar'ın yol açtığı kargaşa ile savaştan etkilenen bölgelere askere alımda muafiyet hakkı tanımayı da gündemine almıştı.⁶⁴⁷ Gerçekten de Rumeli'de yaşayan Ortodokslar Osmanlı Devleti'nin almış olduğu bu karara şiddetli şekilde karşı çıkmışlardı. Dağlara çıkan Rum ve Slav Osmanlı vatandaşları, sınır ülkelere iltica etme tehdidinde bulunmuşlardı. Tam da savaşın ortasında bu karışıklık ile uğraşmak istemeyen Bâb-ı Âlî Hıristiyan asker sayısını yarıya indirdiği gibi, bölgeye asker alımında muafiyet tanıdı.⁶⁴⁸

Askere alınan Hıristiyanlar'a gelince, bunlar, Türk taburlarında yer almayacaklardı. Bunun yerine Türk subayların kumandası altında cephe gerisinde görev alacaklardı. Ayrıca gayrimüslim gençlerin de askerî okullara çarçabuk alınmaları plan dâhilinde yer almaktaydı. Reşid Paşa'nın bu sözleri ile bu süreç içerisinde dâhil olamadıklarını gayet iyi anlayan ve büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Fransız Maslahâtgüzâr, Osmanlı Hâriciye Nâzırı'na müttefikler arasında tam eşitlik prensibi üzerine imzalanan askerî konvansiyonu hatırlatmaktan başka bir şey yapamadı. Fakat Reşid Paşa'nın sözleri Fransız Maslahâtgüzâr'da bir takım yeni şüphelerin oluşmasına neden oldu. Öyle ki Lord Stratford'un Kırım'a gidiş sebebini bile bu olaya bağlayarak, İngiliz Büyükelçinin bu seyahatinin asıl amacının konuyu General Raglan ile münazara etmek olduğunu Paris'e bildirmekteydi.⁶⁴⁹

---

⁶⁴⁷ AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye, 26 Nisan 1855, s.136-140.

⁶⁴⁸ Ali Reşad, a.g.e., s.323-324.

⁶⁴⁹ AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye 26 Nisan 1855, s.136-144. Benedetti'nin raporunda belirttiği hususlar gerçekte kısa bir süre sonra Bâb-ı Âlî tarafından yürürlüğe konuldu. 10 Mayıs 1855'te alınan kararla gayrimüslimler askerlikte miralaylığa, idarede ise birinci dereceye kadar yükselebileceklerdi. Fakat askerlik yapmak istemeyen gayrimüslimler, özellikle Rumeli'deki sınır boylarında sorun çıkarmışlardı. Gülsoy, a.g.m., s.186, ayrıca bkz. **Takvim-i Vekayi**, No: 523, 26 Ş 1271/14 Mayıs 1855. Bâb-ı Âlî'nin bu kararlarına özellikle genç Rumlar karşı çıkmaktaydı. Rumeli'deki bu genç Rumlar, Osmanlı ordusuna katılmamak için Epir ve Teselya gibi bölgelerde dağlara çıkarak ve isyan çıkarmaktaydılar. Bkz. AMAEF, Paris, CPT, 320, Benedetti'den Walewski'ye, 11 Haziran 1855, s.288; AMAEF, Paris, CPT, 321, Thouvenel'den Walewski'ye, 6 Ağustos 1855, s.189-192. Nitekim Temmuz ayı başında bu yönde bir karar alındı ve Anadolu ve Rumeli sancaklarındaki Hıristiyan teb'adan asker toplanırken bazı mahâllerin, nezaketine binaen istisna tutulmasına ilişkin bir kararname yayınlandı. BOA. A.MKT.UM 199/90, (16 L 1271/2 Temmuz 1855). 10 Mayıs tarihli metnin Fransızcası için bkz. Testa, a.g.e., 5, s.312-314.

5.5. Lord Stratford'un Reform Görüşmelerini İngiltere Lehine Çevirme Çabaları

Islahât Fermânı'nı şekillendiren görüşmelere geçmeden önce üzerinde durulması gereken önemli bir nokta daha bulunmaktadır. İngiliz Elçi, ülkesinin reform konusundaki planlarını Osmanlı Devleti'ne uygulatma adına bir taraftan diplomatik baskıda bulunurken, diğer taraftan da hem politik entrikalar çevirmekte; hem de Osmanlı Devleti'nde karışıklıklar çıkarmaktaydı. Eski Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın sadaret mührünü yeniden eline alması için, onunla işbirliğine giden Canning, Osmanlı Devleti'ni meşgul etme ve köşeye sıkıştırma adına da Kuzey Afrika'daki isyana destek vermekten çekinmedi. Kuzey Afrika'nın seçimi ise son derece pratik ve akılcıydı. İsyan etmek için sürgünde bulunduğu Trabzon'dan kaçan Şeyh Guma'ya verilecek destek ile sadece Osmanlı Devleti değil; aynı zamanda Tunus ve Trablusgarp'ı kendi nüfûz alanı olarak gören Fransız Hükümeti de dikkatini bölgeye vermek zorunda kalacaktı. Büyük bir isyan, İngiliz Elçinin Osmanlı Devleti'nden istediği tavizleri koparmasını kolaylaştıracağı gibi; Fransa'nın İngiltere'yi engellemesinin de önüne geçilecekti.

Kırım Savaşı sürecinde müttefiklerin belki de üzerinde anlaştıkları ve taviz vermedikleri yegâne konu Osmanlı Devleti'nde özellikle gayrimüslimlerin hukuki ve idari statülerine ilişkin reform yapılması gerekliliği idi. Savaşın en kızgın olduğu dönemlerde dahi özellikle İngiliz Sefir Canning tarafından konu gündemde tutulmaya çalışılmış; fakat Lord Stratford, dönemin hassasiyetine binaen daha fazla ileri gidememişti. 1855 yılının ortalarına gelinip, Sivastopol kuşatmasının başlamasıyla birlikte reform sorunu en şiddetli biçimini almaya başladı. Reform meselesi üzerine müttefikler hemfikirdi; fakat zamanla reformun içeriği ve ayrıntıları hususunda fikir ayrılıkları yaşanmaya başladı. İngiliz ve Fransız Sefirlerin bu mücadeleleri zamanla hat safhaya ulaştı. Daha önce ifade edildiği gibi İngiliz Sefir Canning, Kırım Savaşı'nın başından itibaren Fransız meslektaşlarıyla sürdürdüğü mücadeleyi reform sorununa da yansıtı. Fakat bu sefer, Fransa'nın yanında aynı anda Bâb-ı Âlî ile de uğraşmak zorunda kaldı. Bu sebeple bir taraftan Osmanlı ve Fransız Hükümetleri'ni oyalama adına her türlü yola başvururken, diğer taraftan Osmanlı Hükümeti içerisinde bir takım değişikliklere gidilmesi adına bazı adımlar attı. Amacı Reşid Paşa'yı yeniden iktidara getirerek, reform konusunda İngiltere'nin bakış açısını, dolayısıyla kendi teklifini kabul ettirmektir. Fakat İngiliz Stratford'un bütün bu çabaları,

Osmanlı-Fransız işbirliği ile bertaraf edilmiş ve reform sürecinde Fransa'nın görüşü kabul edilmişti. Böylece Lord Stratford İstanbul'daki nüfuzunu iyice kaybetmiş oldu.

5.5.1. Şeyh Guma İsyanı ve Karamanlı Ahmed Olayı

On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Fransa, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika toprakları ile ekonomik açıdan önemli ilişkilere girmiş ve bu bölgeyi kendi nüfuz alanı olarak görmüştü. Napolyon savaşlarından sonra Fransa'nın bölgede azalan nüfuzundan faydalanmak isteyen İngiltere de bölgeye göz dikmiş ve bazı faaliyetlerde bulunmuştu. Özellikle Trablusgarp'ı Tunus ve Cezayir'e bağladığı için son derece stratejik bir öneme sahip bulunan Cebeli Garbi bölgesi iki ülke arasında çekişmenin odak merkeziydi. Cezayir'i işgal ettikten sonra Fransa bölgede kalıcı olma adına, komşu bölgelere yani Tunus ve Trablusgarp'a önem vermeye başladı.⁶⁵⁰1830'da Cezayir'in Fransa tarafından işgaliyle, o güne kadar esnek bir otorite ile bölgeyi yönetmiş olan Osmanlı Devleti, bölgenin merkeze daha sıkı bağlanması adına yönetimi elinde bulunduran Karamanlı Dayı ailesini İstanbul'a sürüp, bölgeyi merkezden atadığı valiler ile idare etmeye başlamıştı. Fakat Şeyh Guma ve Abdülcélil gibi şahıslar, İngiliz ve Fransızlarla işbirliği içerisinde bölgede kendi hâkimiyetlerini kurma peşindeydiler. Nihayetinde 1842 tarihinde Ali Askar Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu düzenlediği askerî bir operasyonla Abdülcélil'i öldürdüğü gibi, Şeyh Guma'yı da yakalamayı başardı. Özellikle Fransa'nın arzusuyla Şeyh Guma sürgüne yollandı ve 1854'e kadar tam on iki yıl Trabzon'da sürgün hayatı yaşadı. Kırım Savaşı'nın patlak vermesiyle Trabzon'un Rus işgali tehlikesine karşı İstanbul'a nakledilecekken Şeyh Guma kaçmayı başardı ve yeniden Trablus'a döndü.⁶⁵¹

Mayıs 1855'te Şeyh Guma'nın Trabzon'dan kaçtıktan sonra Tunus'a ulaştığı tespit edildi. Şeyh Guma, Bâb-ı Âlî'den şartlı affını rica etme emelindeydi ki bu arzusuna ulaşma adına İngiltere'nin Trablusgarp Konsolosu ile irtibata geçti. Şeyh Guma'nın amacı; Osmanlı Devleti tarafından affedilerek Zaviye-yi Garbiye kasabasında ikametine izin verilmesini sağlamaktı. Bu amaçla İngiliz konsolosu, Trablusgarp'taki Osmanlı Valisi ile irtibata geçti. Şeyh Guma'nın Zaviye-yi Garbiye'de ikametine, tehlikeli olabileceği

⁶⁵⁰ Abdurrahman Çaycı, "Guma İsyanı Öncesinde Fransa'nın Trablusgarb Siyâseti", **Bellekten**, 45 (182), Ankara: TTK Yayınları, (1982), s.324.

⁶⁵¹ Orhan Koloğlu-M. Yavuz Erler, "Trabzon'da Sürgün Trablusgarplı Bir Şeyh: Guma (1843-1854)", Kenan İnan-Yücel Dursun (Haz.), **CIÉPO (Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi) XVII. Sempozyum Bildirileri (18-23 Eylül 2006 Trabzon)**, Trabzon: KTÜ Karadeniz Araştırmaları Yayınları, 2011, s.951-959.

endişesiyle izin vermeyen Trablusgarp Valisi Mustafa Nuri Paşa, kefalet olarak çoluk çocuğunu Vali'ye teslim edip, hiçbir işe karışmayacağına dair yazılı bir senet vermesi ve Trablusgarp'ın merkezinde ikamet etmesi şartıyla affetme düşüncesindeydi.⁶⁵² Osmanlı Devleti'ne sunduğu teklifin kabul edilmemesi üzerine Şeyh Guma, haziran ayının başında Cebel-i Garbi Sancağında Tunus eyaleti sınırındaki Nalut adlı kasabaya doğru hareket etti. Şeyh Guma, bu kasabaya adamlarıyla beraber gelip, kasaba halkını kendisine itaate zorlamıştı.⁶⁵³ Bunun üzerine Osmanlı Devleti bölgeye asker göndermeye karar verdi. Öncelikle Trablusgarp Valisi emrindeki 2000 nizamiye askerî ve 1100 kadar Anadolu'dan gelen askerle birlikte yerel halktan toplanan 900 kadar Arap askerî bölgeye sevk edildi.⁶⁵⁴ Fakat istenilen başarının elde edilememesi üzerine temmuz ayında Preveze yakınlarında bulunan iki tabur Osmanlı askerî Mirliwa Ahmed Paşa kumandasında Şeyh'in üzerine gönderildi.⁶⁵⁵

Bâb-ı Âlî, Şeyh Guma'nın daha önceki isyanından tecrübe edinerek, göndermiş olduğu iki tabur asker ile yerli askerlerin Şeyh'i durdurmaya yetmeyeceğini bildiği için mevcut asker sayısını arttırdı. Varna'da bulunan üç tabur asker ile bir topçu birliği ile İstanbul'dan bir piyade alayı ve 1000 Arnavut askerî takviye olarak bölgeye gönderildi.⁶⁵⁶ Eylül ayı geldiğinde Trablusgarp'taki asker sayısı 44.000'e ulaşmıştı.⁶⁵⁷ Bölgedeki yoğun askerî harekât İngiliz ve Fransızlar'ı tedirgin edecek noktaya ulaşmıştı. Bu sebeple yaşanan gelişmeler, Bâb-ı Âlî tarafından müttefiklerine aktarılmaktaydı,⁶⁵⁸ diğer taraftan da Şeyh Guma'nın nasıl olup da Trabzon'dan firar ettiğinin anlaşılması için bir soruşturma başlatılmıştı.⁶⁵⁹ Gelişmeleri yakından takip eden Fransa sorunun Trablusgarp Valisi Mustafa Nuri Paşa'nın kötü yönetiminden kaynaklandığını düşünerek⁶⁶⁰ paşanın değiştirilmesini talep etmekteydi. Lâkin Bâb-ı Âlî için sorunun kaynağına inmeden paşanın

⁶⁵² BOA. A.MKT.UM 193-71, (13 Ş 1271/1 Mayıs 1855).

⁶⁵³ BOA. A.MKT.UM 198-77, (3 L 1271/19 Haziran 1855).

⁶⁵⁴ Bu birliğe daha sonra 3000 kadar yerli Arap askerî daha eklendi. BOA. HR.SFR (3) 23-28, (20 Ağustos 1855).

⁶⁵⁵ BOA. A.MKT.NZD 153-6, (16 Şevval 1271/2 Temmuz 1855); A.MKT.NZD 154-94, (1 Za 1271/16 Temmuz 1855). Preveze'nin stratejik önemine binaen, boşalan askerlerin yerine İstanbul'dan bir piyade ve bir süvari birliğinin vapurlarla Preveze'ye sevk edildi. A.AMD 55-6, (10 Za 1271/25 Temmuz 1855).

⁶⁵⁶ BOA. A.MKT.MHM 73-23, Lef 1, (17 Za 1271/1 Ağustos 1855); A.MKT.NZD 156-67, (17 Za 1271/1 Ağustos 1855); İleri tarihli bir belgede bölgeye gönderilen Başıbozuk Arnavut askerlerinin sayısı 2000 olarak verilmiştir. Bkz. BOA. HR.SFR (3) 23-28, (20 Ağustos 1855).

⁶⁵⁷ *Journal des débats politiques et littéraires*, (17 Eylül 1855).

⁶⁵⁸ BOA. HR.SFR (3) 23-28, (20 Ağustos 1855); HR.TO 52-98, (1 Eylül 1855).

⁶⁵⁹ BOA. A.MKT.MHM 73-17, (17 Za 1271/1 Ağustos 1855); MVL 289-17, Lef 5, (21 Za 1271/5 Ağustos 1855)

⁶⁶⁰ "...un gouverneur qui est la cause de tout le mal..." BOA. HR.TO 196-31, (28 Ağustos 1855).

değiştirilmesi Arap kabilelerinin isyanını durdurmaya kâfi gelmeyecekti. Bu sebeple Bâb-ı Âlî, Fransa'nın bu önerisini dikkate almadı.⁶⁶¹

Eylül ayına gelindiğine Şeyh Guma isyanının bastırılmasında bir ilerleme kaydedilemediği gibi, Arap Şeyhi, Cebel-i Garbi bölgesini tamamen ele geçirip, buranın kaymakamlığını da uhdesine almıştı. Asker sevkinin İstanbul'daki vapur ihtiyacından dolayı gecikmesi nedeniyle de Bâb-ı Âlî, asker sayısını arttırmak için Mısır'dan bölgeye asker yollamayı uygun buldu.⁶⁶² Bir süre sonra Şeyh Guma'nın teslim olmayacağı anlaşılınca Guma'nın etrafında toplanan halkı yanına çekmek isteyen Bâb-ı Âlî, isyana karışmış olan halk için genel af ilan etti.⁶⁶³

Şeyh Guma'ya karşı ilk büyük askerî operasyon Ocak 1856'da yapıldı. Osman Paşa kumandası altında altı tabur piyade, iki alay süvari ve altı parça top ve 6000'e yakın yerli Arap askerinden oluşan Osmanlı kuvvetleri, 17 Ocak'ta Kurve yakınlarında asileri ağır bir yenilgiye uğrattı.⁶⁶⁴ Ardından Zanzor ve Manya Muharebeleri'nde ağır yenilgi alan ve etrafına topladığı asi birliği dağıtılan Şeyh Guma Cebel-i Garbiye'nin Yakrin tarafına kaçmak zorunda kaldı.⁶⁶⁵

İlk etapta Şeyh Guma'nın faaliyetleri sıradan bir isyan havasında idi. Şeyh'in isyanı Osmanlı Devleti tarafından tıpkı daha önce olduğu gibi Kuzey Afrika'daki bu bölgede şeyhin kendi egemenliğini kurma çabası olarak düşünölmekteydi. Fakat İngiliz ajan James Hamilton'un yakalanmasıyla bu isyanın İngiliz Canning'in, reforma ilişkin resmî görüşmelere başlamadan hemen önce Fransa'yı sıkıştırma adına Trablusgarp'ta atağa geçerek, Bâb-ı Âlî'nin ve Fransa'nın ilgisini o tarafa kaydırmaya çalışması olduğu anlaşıldı.⁶⁶⁶ Aralık 1855'te, İngiliz vatandaşı Hamilton⁶⁶⁷ İstanbul'dan Malta'ya oradan da

---

⁶⁶¹ Bunun üzerine Thouvenel durumu Fransız Hükümetine bildirmeyi, uygun gördüğü gibi diğer taraftan Vali Mustafa Nuri Paşa'nın değiştirilmesiyle atanacak yeni Vali'ye yardım etmek üzere Fransa'nın Trablusgarp Konsolosu'nun da hazır bulunacağını Bâb-ı Âlî'ye bildirse de istediğini elde edemedi. BOA. HR.TO 196-31, (28 Ağustos 1855).

⁶⁶² BOA. A.MKT.MHM 75-41, (7 M 1272/19 Eylül 1855); A.MKT.MHM 75-44, (7 M 1272/19 Eylül 1855).

⁶⁶³ BOA. A.MKT.MHM 81-27, (9 R 1272/19 Aralık 1855).

⁶⁶⁴ BOA.HR.TO 122-29, (24 Ocak 1856).

⁶⁶⁵ BOA.HR.MKT. 134-37.(19 Ca 1272/27 Ocak 1856); HR.MKT 141-7, Lef 3, (24 B 1272/31 Mart 1856).

⁶⁶⁶ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 7 Ocak 1856, s.29.

⁶⁶⁷ Aslen İskoçyalı olan James Hamilton, gezgin sıfatı altında daha önce, 1852-1853 yılları arasında, Derne ve Bingazi arasında yer alan Cebel-i Ahdar'a gitmiş ve burada senüsülerle yakın temasa geçmişti. Jean Louis Triaud, **La légende noire de la Sanûsiyya: Une confrérie musulmane saharienne sous le regard Française (1840-1930)**, Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 1995, s.22. Hamilton buradaki gözlemlerini daha sonra kitaplaştırdı. Fakat her nedense, İskoçyalı Hamilton, eserinde Şeyh Guma

Trablus'a ulaşmıştı. Hamilton, burada maden arama bahanesiyle Şeyh Guma'nın hareket merkezi olan Cebel-i Garbi'ye gitmek istedi. O esnada İngiliz Konsolosu Malta tarafında bulunduğu için, vekili tarafından Trablusgarp Valisi Osman Paşa'dan izin talep edildi. Mamafih, o bölgedeki karışıklıklar dolayısıyla Osman Paşa buna müsaade etmedi. Ancak, İngiliz Hamilton bir yolunu bulup Osmanlı ordusunun olduğu bölgeye gitmek zorundaydı. Çünkü Şeyh Guma önderliğindeki isyancı Arap kabileleri ondan gelecek istihbaratı beklemekteydiler. Bu sebeple Hamilton, hiç dikkat çekmeyeceğini düşündüğü bir yola başvurdu ve Zaviye kasabası yakınında bulunan Osmanlı ordusunu ziyaret etmek istediğini Osman Paşa açıkça belirtti. Hamilton'dan şüphelenen Osman Paşa, şüphelerini giderme adına onun bu isteğini geri çevirmedi. Bölgedeki Osmanlı ordusunun kumandanı Abdullah Paşa'ya Hamilton'un Osmanlı ordusunu ziyaret edeceği bildirildi. Hamilton, Zaviye Kasabasına varduktan sonra orduyu gezip, teftişte bulundu. Osmanlı ordusunun mevzileri, asker sayısı ve lojistiğine ilişkin gizli bir rapor hazırlayan Hamilton'un kaldığı hanesi, bölgeden ayrılacağı günün gecesinde basıldı. Ordu kumandanı Abdullah Paşa, İngiliz Hamilton'un bir casus olduğunu ve toplamış olduğu istihbarat bilgilerini Şeyh Guma'ya ileteneğine dair bilgi almıştı. Bunun üzerine Hamilton'un ikâmet ettiği hanenin etrafı çevrilerek baskın yapıldı. Yapılan baskında Arapça ve başka dillerde Şeyh Guma ve İngiltere Büyükelçisi Lord Stratford'a yazılmış mektuplar ele geçirildi.⁶⁶⁸ Şeyh Guma'ya yazılan mektupta Osmanlı ordusuna ne suretle saldırması gerektiği ve Osmanlı ordusunun ne şekilde mevzilendiğini gösteren bir plan yer almaktaydı. Ayrıca Malta'dan barut gibi askerî malzemelerin getirilmesine ilişkin Arapça ve İngilizce mektuplar bulunmaktaydı. Bunun üzerine Hamilton tevkif edilerek, İngiltere Konsolosu'nun da hazır bulunduğu bir mahkemede yargılandı. Hamilton, bu mektupları kendisinin yazdığını itiraf etti. Yargılamanın neticesinde, İngiliz Konsolosu'nun da onayı ile Hamilton, Osmanlı karargâhının bulunduğu binanın alt katına hapsedildi ve İstanbul'a gönderilmesine karar verildi.⁶⁶⁹ Hamilton'a ilişkin ilk bilgileri aldıktan sonra Fransız Thouvenel'in İngiliz

---

olayı ile ilgili hiçbir şey söylememiştir. Bkz. James Hamilton, **Wanderings in North Africa**, London: J. Murray, 1856.

⁶⁶⁸ BOA.İ.DH 337-22113, Lef 40, (11 L 1272/21 Aralık 1855).

⁶⁶⁹ BOA.A.MKT.UM 237-84, (21 N 1272/26 Mayıs 1856); İ.DH 337-22113, Lef 40, (11 L 1272/21 Aralık 1855). Lord Stratford Mayıs 1856'da Trablusgarp'ta yakalanıp, hapsedilen Hamilton'un İstanbul'a getirilerek yargılmasının burada yapılmasını ve o süre zarfında Hamilton'un İngiliz sefâretinde kalmasını Bâb-ı Âli'den rica etti. Lâkin İngiliz sefâreti ile yapılan görüşmeler neticesinde Hamilton affedilerek, bir daha Osmanlı topraklarına ayak basmamak koşuluyla hapis bulunduğu Trablusgarp'tan gemiye bindirilerek İstanbul'a getirilmesine ve burada İngiliz sefâretine teslim edilerek, yurt dışına çıkarılması kararı alındı. 16 Temmuz tarihinde İstanbul'a ulaşan Siyah adlı bir gemi ile birlikte gelen James Hamilton, Kala-yı Sultani'de bulunan İngiliz konsolosu tarafından teslim alındı. Ardından İngiltere Baştercümanı Pisani, Lord Stratford

Sefâreti'ne yönelik sözleri yaşanan hadisenin beklide en güzel özetiydi: "...Görüyorum ki Fransız ve İngiliz ajanlarının eski rekabetleri Doğunun hiçbir yerinde hız kesmemiş..."⁶⁷⁰

Lord Stratford'un reform sürecini kendi lehine çevirme adına Trablusgarp'taki planları sadece Hamilton ile sınırlı değildi. Fransa'nın Cezayir'i işgalinden sonra bölgeyi merkeze bağlama adına 1832 yılında Trablusgarp dayılığına son verilip; dayılığı ellerinde bulunduran Karamanlı ailesi İstanbul'a sürülmüştü.⁶⁷¹ Lord Stratford, Trablusgarp'ta bir taraftan Şeyh Guma isyanını desteklerken diğer taraftan Karamanlı ailesine mensup Ahmed Bey'i de İstanbul'dan kaçırarak Trablusgarp'a ulaştırmaya çalışmaktaydı. Fransız Büyükelçiliği tercümanlarından Outrey, Thouvenel'e sunduğu bir raporunda İzmir'deyken arkadaşlarından birinin eline kazara bir mektup geçtiğini ve bu mektupta İstanbul'da dönen bazı dolapların anlatıldığından bahsetmekteydi. Buna göre; Karamanlı ailesinden Ahmed adlı bir şahıs ve Hamilton adlı, İngiliz Büyükelçiliği ile son derece samimi olup İstanbul'da yaşayan emekli bir papaz vasıtasıyla Trablusgarp'ta isyan hareketleri çıkaracaklarına dair bilgiler bulunmaktaydı. Hamilton, bizzat Lord Stratford tarafından gönderilmişti.⁶⁷² Bu arada Bâb-ı Âlî, yaşanan gelişmeler üzerine Trablusgarp'a Tahir Paşa'yı göndermişti. Tahir Paşa'nın ayrılışından itibaren İstanbul'da gözaltında tutulan Karamanlı Ahmed Bey'in evine bir baskın yapılmış ve elde edilen deliller nedeniyle sürekli bir gözetim halinde tutulmasına karar verilmişti. Fakat Ahmed Bey, gizlice kaçmayı başardı. Bunun üzerine Sadrazam Âli Paşa, Trablusgarp Valisi Osman Paşa'ya, her türlü imkânı kullanma yetkisi vererek Ahmed Bey'i yakalaması emrini vermişti. Alınan bilgilere göre; Ahmed Bey, gerekli kâğıtları ve pasaportu olmadan bir İngiliz gemisi ile Trablus'a doğru yola çıkmıştı.⁶⁷³

Gerçekten de Malta'da bulunan Osmanlı Şehbenderi Farogie, Karamanlı Ahmed Bey'in Ocak 1856 tarihi ile Malta'ya ulaştığı bilgisini vermektedir. Karamanlı Ahmed hiç

---

tarafından teşekkür amacıyla Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa'ya gönderildi. HR.TO 223-19, (16 Mayıs 1856); HR.MKT 147-42, (6 Z 1272/ 10 Haziran 1856); HR.MKT 148-72, (15 C 1272/19 Haziran 1856); A.MKT.UM 243-67, (9 Za 1272/12 Temmuz 1856). Bu arada, James Hamilton'u İstanbul'a getirmekle görevlendirilen geminin kaptanı, Hamilton'u teslim etmekte sıkıntı çıkardığı ve bu şahıs affedilmesine rağmen ona yolculuk boyunca kötü davrandığı için yapılan şikâyet neticesinde hapis cezasına çarptırıldı. HR.TO 223-62, (16 Temmuz 1856); HR.MKT 154-62, (3 Z 1272/ 5 Ağustos 1856)

⁶⁷⁰ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 7 Ocak 1856, s.29.

⁶⁷¹ Koloğlu-Yavuzerler, a.g.m., s.952; Nora Lafi, "Les relations de Malte et de Tripoli de Barbarie au XIXe siècle", **Revue du monde musulman et de la Méditerranée**, 71, (1994), s.128.

⁶⁷² Outrey'in raporu için bkz. AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Ourey'den Thouvenel'e, 31 Aralık 1855, s.49-51.

⁶⁷³ Schefer'in Trablusgarp'a ilişkin bu bilgileri verdiği raporu için bkz. AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Schefer'den Thouvenel'e, 31 Aralık 1855, s.76-83.

kimse ile görüşmediğinden hakkında sağlıklı bilgi alınamamaktaydı. Trablusgarp Valisi Osman Paşa, Osmanlı Şehbenderine, Karamanlı Ahmed'in Trablusgarp'a ulaşmaması için her türlü tedbiri almasını istemişti. Bu maksatla Farogie, Malta Valisi ile temasa geçti. Malta Valisi, Trablusgarp'ta bulunan İngiliz Konsolosu'ndan Karamanlı Ahmed için bir yazı aldığını itiraf etmiş; lâkin Karamanlı Ahmed'in Malta'dan ayrılışını engelleme adına her türlü girişimde bulunacağı sözünü vermişti. Bunun üzerine Osmanlı Şehbenderi, Malta Valisinden Osmanlı vatandaşı hiçbir kimsenin adadan ayrılmamasına yönelik liman görevlilerine emir verilmesini talep etti. Fakat Şehbenderin de dediği gibi Malta adası firara çok müsait bir yapıdaydı. Ayrıca çok sayıda Fransız gemisi limana gelip gitmekteydi ve Osmanlı şehbenderinin bu gemileri kontrol etme yetkisi bulunmadığından Bâb-ı Âlî'den İstanbul'daki Fransa Büyükelçiliği'nden adadaki konsolosuna bu konuya yönelik talimat vermesini rica etti. Bu durum üzerine Bâb-ı Âlî, Fransız Büyükelçiliği ile bu konuda temasa geçerek, Malta'da bulunan Karamanlı Ahmed'in bir Fransız gemisi ile firar etmesini engellenmesi için Fransız Konsolosluğu tarafından gerekli tedbirlerin alınmasını talep etti ve Bâb-ı Âlî'nin bu isteği Fransa tarafından olumlu şekilde karşılandı.⁶⁷⁴ Böylece kısa vadede Karamanlı Ahmed'in bölgeye ulaşması engellenmiş oldu.

Stratford'un Trablus'ta Şeyh Guma isyanına vermiş olduğu destek, onun Trablus'taki İngiliz askerî yetkililerle yapmış olduğu yazışmalarla tekrardan ispatlanınca Sultan Abdülmecid, Azmi Bey'i Osman Paşa'ya özel bir mektubunu ulaştırması adına görevlendirdi. Trablusgarp'taki İngiliz Konsolos, sürekli bir şekilde İngiltere hükümeti nezdinde Fransa aleyhine propaganda çalışmaları yapmaktaydı.⁶⁷⁵ Fransa'nın Karamanlı Ahmed olayını Âli Paşa ve Fuad Paşalara haber vermesinden sonra Osmanlı kabinesi büyük bir telaşa sürüklendi. Trablusgarp'ta yaşananlara ilişkin olarak Fransız hükümeti devreye girmek istedi. Bu amaçla Fransız Büyükelçiliği Baştercümanı Schefer, Âli Paşa ve Fuad Paşalar ile bir araya geldi. Schefer, Bâb-ı Âlî'yi rahatlatacak bir tedbirin alınması gerektiğinde ısrar etmekteydi; çünkü Trablus'ta sultan otoritesini tehlikeye atan durum aynı zamanda Fransa'yı da rahatsız etmekteydi.⁶⁷⁶ Fransa diplomatik girişimlerinin yanında Trablus'taki ajanları vasıtasıyla istihbarat bilgileri toplamakta ve bunları Bâb-ı Âlî ile paylaşmaktaydı. Bu istihbarat bilgilerine göre; İngiliz Konsolosluğu'ndan Herman, Şeyh Guma'ya Malta'ya iltica etmesini ve İngiliz Büyükelçiliği'nin koruyuculuğunu önermişti.

⁶⁷⁴ BOA. İ.HR 128-6505, Lef 1, (2 Şubat 1856); Lef 2, (19 C 1272/26 Şubat 1856); HR. TO 318-50, Lef 5, (2 Şubat 1856).

⁶⁷⁵ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 24 Ocak 1856, s.198-201.

⁶⁷⁶ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Schefer'den Thouvenel'e, 22 Ocak 1856, s.202-206.

Ayrıca daha önce ifade edildiği gibi Bâb-ı Âlî, Trablusgarp Valisi Osman Paşa'dan genel af ilan etmesini ve padişah adına Şeyh Guma'ya yazılmış bir mektubu göndermekle görevlendirilmişti. Fakat Osman Paşa, Bâb-ı Âlî'nin her iki isteğini de yavaştan almaktaydı. Âli Paşa, Osman Paşa'nın bu tavırları ve daha sonra Araplar üzerine yürümek için Trablus'tan ayrıldığını öğrenince olukça sinirlendi. Hızlı ve cesur şekilde hareket edilmesi gerektiğini düşünen Fransa tarafından derhal bir komiserin Trablus'a gönderilmesi fikri Fuad Paşa'ya mantıklı bir çözüm olarak görünmüştü. Âli Paşa da aynı fikirde olunca Azmi Bey'in mektup görevinin yanında, özel yetkilerle donatılmış bir müfettiş olarak bölgeye gönderilmesi kararı verildi. Azmi Bey, bölgede genel af ilan edilmesini sağlayacak ve Şeyh Guma'nın malı ve canı korunmak koşuluyla teslim olmasını sağlayacaktı. Eğer gerekirse bir Fransız gemisinin bu iş için kullanılması kararlaştırıldı. Osmanlı Devleti ile Fransa'nın Trablusgarp meselesinde ortak çıkarları olduğunu düşünen Âli Paşa, bu nedenle Fransa'nın da yardım talebini kabul etti. Artık Osmanlı Devleti, isyanı durdurmak için Fransa ile beraber hareket edecekti.⁶⁷⁷

Âli Paşa, Fransız Genel Konsolosu'nun Osmanlı Devleti'nin her yerde Fransa'ya güvendiğini ve Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ı İngiltere'ye bırakmaktan bir çıkar sağlamayacağını anlamasını istemekteydi. Ayrıca Thouvenel'den Azmi Bey'in görevi hakkında Stratford'a herhangi bir şey söylememesini de rica etti. Çünkü İngiliz Elçi, bunu öğrenirse köstek olma adına bütün yolları deneyecekti. Mesela Ahmed Bey'in kaçıışı konusunda Stratford, Bâb-ı Âlî'ye bir Fransız gemiyle kaçtığını öğrendiğini söylemişti. Fakat Karamanlı Ahmed Bey'i kaçırانların İngiliz oldukları ortaya çıkmıştı. Âli Paşa Osmanlı Devleti'nin düştüğü durumu gayet iyi anlamıştı: "*Asya'da entrikalar, Afrika'da entrikalar, her şey bize karşı yönelmiş, işte bizim durumumuz.*"⁶⁷⁸

Schefer ile yapılan toplantıdan kısa bir süre sonra İngiltere Büyükelçiliği Tercümanı Pisani, Âli Paşa'nın huzuruna çıktı. Pisani tarafından Âli Paşa'ya sunulan ve Lord Stratford'un kaleme aldığı belgede, Abbé Hamilton'un kendisi ve İngiliz

⁶⁷⁷ "Thouvenel'e söyleyiniz ki Fransa ile Trablusgarp'taki çıkarlarımız aynıdır (ortaktır). Her şeyden önce Arapların sakinleşmesi ve memnun olmalarını istiyoruz. Azmi Bey genel bir af için oraya gidiyor. Şeyh Guma'yı Sultan'a itaat ettirmek için her şeyi yapacak. Onun hayatı, ailesi ve malları için Sultan kendisine söz verdi. Buna rağmen Şeyh Guma, Sultanın sözlerine uymaz ise, ona boyun eğdirmemiz mümkün olmayacaktır. Thouvenel'den akan kanı durdurması için (Fransa'nın Trablusgarp Genel Konsolosu) Bolta'ya aracılık etmesini, yardım etmesini ve barışı yeniden Trablusgarp'a getirmesini içeren bir mektup yazmasını rica ediyorum... Belki Fransız Hükümeti Tunus sorununa bir el atabilir. Biz Tunus'a karşı hiçbir yerde bir askerî operasyon yapmayı planlamıyoruz. Ne için ve neyle benzer bir girişimde bulunalım ki?" AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Schefer'den Thouvenel'e, 22 Ocak 1856, s.202-206.

⁶⁷⁸ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Schefer'den Thouvenel'e, 22 Ocak 1856, s.202-206.

Büyükelçiliği ile bir ilgisinin olmadığı vurgulanmaktaydı. Hamilton'un uzun süreden beri İstanbul'da yaşayan ailede bir İngiliz vatandaşı idi ve yapmış olduğu şeyler, sadece Hamilton'u bağlamaktaydı. Kendisine yapılan suçlamaları reddeden İngiliz Elçi, resmî bir açıklama talebinde bulunmaktaydı.⁶⁷⁹

Trablusgarp'ta işlerin karışmasından sonra Azmi Bey, müfettiş sıfatıyla Trablusgarp'a gönderildi. Malta üzerinden⁶⁸⁰ Trablusgarp'a giden Azmi Bey'e Osmanlı ordusuna ulaştırması için Maliye Nezâreti'nden 5000 kese verilmişti.⁶⁸¹ Gizli bir görevle Trablus'a gönderilen Azmi Bey'in bir diğer görevi, Trablusgarp bölgesinde Vali ve diğer yetkililerin teftişi yer almaktaydı. Trablusgarp'ta yapmış olduğu teftişi Mart ayında tamamlayan Azmi Bey İstanbul'a döndü.⁶⁸² Bu arada Bâb-ı Âlî, İngiltere'nin Trablusgarp Konsolosu'nun Şeyh Guma isyanına ilişkin bazı askerî tedbirlere başvurma isteğini hayretler içinde şaşkınlıkla karşılamıştı.⁶⁸³ İsyanın sıçradığı Nablus kasabasında, işler yoluna koyulduktan sonra köylerini terk etmeye mecbur kalmış ahalinin evlerine dönmeleri ve eşkıya ile ilgili bir davaları var ise; bunun hükümet eliyle yapılması kararlaştırıldı ve buna uygun olarak hareket edildi.⁶⁸⁴ Böylece Stratford, Şeyh Guma isyanı ve Karamanlı Ahmed olayından beklediği sonucu elde edememiş oldu. Ama bu durum onun yatışacağı anlamına gelmiyordu. İngiliz Elçi, İstanbul'daki entrikalara dört elle sarılmaktan başka çare bulamamıştı. Zaten Reşid Paşa ile de çıkarları uyuşmaktaydı.

5.5.2. Reşid Paşa'nın Sadareti Yeniden Elde Etme Planı

Reform sürecinin en yoğun olduğu bir dönemde Sultan Abdülmecid, Başyaveri Ethem Paşa'yı Fransız Büyükelçisi Thouvenel'e gönderdi. Bu, bir bakıma Abdülmecid'in son dönemde uyguladığı önemli bir taktikti. Sultan, kabine içerisinde planladığı değişiklikler için nabız yokluyordu. Fakat bunu sadece Fransız temsilcisi nezdinde yapıyor olması ayrı bir öneme sahipti. Sultan Abdülmecid'in barış görüşmelerinden hemen önce kabinede bir değişiklik yapma gereği duyduğuna dair söylentiler yayılmıştı. Thouvenel, padişahın bu tutumunu, entrikalara çanak tuttuğu için eleştirmekteydi. Padişahın bu arzusu hükümet içerisinde de dile getirilmiş ve bu sebeple, Âli Paşa ve Fuad Paşalar, reform

⁶⁷⁹ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Outrey'den Thouvenel'e, 22 Ocak 1856, s.207-209.

⁶⁸⁰ Azmi Beyin Malta'ya varışı için bkz. BOA. İ.HR 128-6505, Lef 2, (2 Şubat 1856).

⁶⁸¹ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Schefer'den Thouvenel'e, 22 Ocak 1856, s.206.

⁶⁸² Azmi Bey'in görev ve yapmış olduğu teftiş için bkz. BOA. İ.DH 337-22113; 341-22474.

⁶⁸³ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye acil telgraf, 22 Ocak 1856, s.186.

⁶⁸⁴ BOA. A.MKT.UM 237-100, Lef 1, (13 L 1272/17 Haziran 1856).

görüşmelerine ilişkin bir önceki toplantıyı Osmanlı Nâzırları ile paylaşarak onlardan destek istemişlerdi. Çünkü Reşid Paşa, bir taraftan Lord Stratford'u pohpohlama adına onun fikirlerini övmekte, diğer taraftan da dine küfretme ve irtidat cezalarının kaldırılmasına ilişkin konularda Âli Paşa ve Fuad Paşanın zayıf kaldıklarını söyleyerek onların aleyhine propaganda yapmaktaydı: “*Aşırı tavizler, Osmanlı (Türk) ırkının üstünlüğünü tehlikeye sokmaktadır.*”⁶⁸⁵

Mustafa Reşid Paşa iktidara gelme adına, sadece propaganda değil; aynı zamanda bazı girişimlerde de bulunmaktaydı, buna ilişkin söylentiler Thouvenel'in de kulağına gitmiş ve Fransız diplomat, Mustafa Reşid Paşa'nın bu girişimini “*iğrenç, tiksindirici*” olarak nitelendirmişti. Thouvenel'in aldığı bilgilere göre; Reşid Paşa, iktidarı yeniden ele geçirme adına her türlü yolu mubah görerek, etrafına rüşvet dağıtmaya başlamıştı. Reşid Paşa'nın planına göre; kendisi iktidara gelecek ve barış görüşmelerine Osmanlı Devleti'nin en yetkili temsilcisi olarak katılacaktı. Sultanın isteklerinin yerine getirilmesini engellemek isteyen İngiliz Lord Stratford da Reşid Paşa'nın bu planına destek vermekte ve eski sadrazamı sadarete yeniden oturması için kışkırtmaktaydı. Sultan Abdülmecid ve Sadrazam Âli Paşa; Avrupa'daki bir konferansta bütün gücün Mustafa Reşid Paşa'ya verilmesi durumunda, paşanın kendisine büyük bir kredi sağlayacağını ve bu sayede Âli Paşa'nın önünü uzun bir süre kapayabileceğini düşünmekteydiler. Sultan Abdülmecid ve Âli Paşa, Fransız Hükümeti'nin İngiliz Hükümeti'yle Lord Stratford'a sempati duyan birisinin tek başına yetkili olarak atanması konusunda anlaşmayacağını gayet iyi bilmekteydiler. Bu sebeple Thouvenel, Sultan Abdülmecid ve Âli Paşa'ya barış görüşmelerinde görevlendirilecek olan Osmanlı devlet adamı için dışarıdan bir baskı yapılmaması konusunda Hâriciye Nâzırı Kont Walewski'yi uyarmıştı.⁶⁸⁶

Bu arada Lord Stratford ve Reşid Paşa yalnız değillerdi. Aralık 1855'te Osmanlı tarihinde büyükelçi unvanını bir gayrimüslim olarak ilk defa elde etmiş kişi olan

⁶⁸⁵ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 24 Ocak 1856, s.193-197.

⁶⁸⁶ “*Eğer Sultan ve Bâb-ı Âli bu konudaki seçimde serbest bırakacak olunursa onlardan en uygununu yani politik konjonktörü iyi bilmesiyle tanınan bir devlet adamını seçmesini bekleriz. Tabi ki böyle bir durumda Stratford'un yardımına rağmen Reşid Paşa'nın şansı pek olmayacaktır. Bizim açımızdan bakıldığında itiraz noktası, Reşid Paşa'nın bunu sırf Sadaret makamına duyduğu özlemden yapıyor olmasıdır.*” AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 24 Ocak 1856, s.193-197. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, eserinde kaynak göstermeden, Reşid Paşa'nın Paris'e gidememesinde Fransız Hâriciye Nâzırı Kont Walewski'nin itirazlarının etkili olduğunu belirtir. Halbu ki burada gösterilmeye çalışıldığı üzere; böyle bir olay gerçekleşmediği gibi; aksine Sultan Abdülmecid'in baskı altına alınmaması konusunda Thouvenel, Hâriciye Nâzırına uyarılarda bulunmuştu. Çünkü İstanbul'da yaşananlar, Reşid Paşa'nın Paris'e görevlendirilmesini imkânsız kılmıştı. İnal'ın iddiası için bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., I, s.14.

Kalimaki⁶⁸⁷ de bu ikiliye destek vermekteydi. Daha önce bahsedildiği üzere Londra Sefiri Musurus da Lord Stratford'un tarafında yer almıştı. Yani Stratford, Osmanlı Hâriciye Nezâreti'ndeki gayrimüslimlerle son derece iyi ilişkiler kurarak kendi emellerine ulaşma adına onlarla işbirliğine gitmekteydi. Kalimaki, her yerde reform sürecine ilişkin yapılan son toplantı hakkında yalan yanlış şeyler söylemekteydi. Padişahının sayesinde amaçlarına ulaşan Kalimaki, artık sadece İngiliz Elçisi'nin yardımını almayı ve onun yanında olmayı amaçlamaktaydı. Tabi ki durum böyle olunca Stratford'un mevcut Osmanlı Nâzırları'na karşı girişmekte olduğu entrikalara da alet olmaktaydı. Stratford'un skandalları her tarafa yayılmıştı. Kalimaki Tophane Müşiri Ahmet Fethi Paşa'ya Thouvenel'in Stratford'dan uzak kaldığını ve ona güvenilmemesi gerektiğini söylemeyi planlamaktaydı. Bunun üzerine, Fransız Büyükelçi, durumu soruşturması için Schefer'i önce Ahmet Fethi Paşa'nın yanına, ardından Thouvenel'in pozisyonunu düzeltmesi için padişahın huzuruna gönderdi.⁶⁸⁸

Schefer 31 Ocak 1856 tarihinde, Kalimaki ve ortada dolanan söylentiler hakkında Ali Fethi Paşa ile görüşerek dedikoduların saraya ulaştığını öğrendi. Dedikodular nedeniyle büyük bir tedirginlik içerisine giren Thouvenel'in verdiği emirler doğrultusunda Schefer, padişahı Kalimaki'nin yanlış gidişi nedeniyle uyarma amacıyla Çırağan Sarayı'na gitti. Nâzırlara ve Ali Fethi Paşa'ya Thouvenel'i kötüleyen Kalimaki'nin davranışlarından dert yanan Schefer, Sultan Abdülmecid'in "*Her şeyi biliyorum ve bir kelimesine dahi inanmıyorum.*" demesi ile rahatladı:

"Kalimaki'yi tanıyorum ve Paris'e gitme arzusunda olan Reşid Paşa ile işbirliği içinde olduğunu da biliyorum. Reşid (Paşa), oğlunun Paris'ten uzaklaşmasını ve Viyana'ya görevlendirilmesini ve onun yerine de Kalimaki'nin getirilmesini arzülüyor. Sadr-ı sabık görüşmelerde baş temsilci olma niyetindi. Benzer entrikalara karnım tok. Reşid Paşa'yı Fransa'ya göndermek istemiyorum. Bana barış anlaşması için güven vermiyor. İmparator'a yanlış davrandı. Dün Âli Paşa'yı gördüm. Onu kongreye gönderme niyetimi kendisine de ifade ettim. Bana teşekkür eden Âli Paşa, ayrıca Reşid Paşa'nın iktidara gelmesi halinde onu ezmesine, canını yakmasına fırsat vermemem için benden garanti vermeme rica etti. Gerçek şu ki Reşid Paşa'nın Âli Paşa'ya olan öfkesi artık sınır tanımayacak. Sadr-ı sabıkı yeniden kabineye alma niyetinde değilim. Bunun tek yolu benden başlayarak son kuluma kadar bütün düşmanlarıyla, barışmasıdır. Rüşdü Paşa'yı Âli Paşa'nın yerine Sadaret Kaymakamı olarak görevlendirmeyi düşündüm. Bana göre çok iyi bir seçim. Herkesi memnun edecek. O ve sadrazam iyi bir ikili oluşturmaktalar. Politikamızda herhangi bir değişim olmayacak. Fransız İmparatoru'nu ziyaret edemem. Bu

⁶⁸⁷ Paris'te sefir unvanıyla görev yapan Kalimaki, büyükelçi olarak Arif Efendi'nin yerine Viyana'ya atandı. Bkz. BOA. İ.DH 333-21808, (28 Ra 1272/8 Aralık 1855); İ.HR 126-6363, (4 R 1272/14 Aralık 1855); A.AMD 66-32, (25 R 1272/4 Ocak 1856).

⁶⁸⁸ Thouvenel, Walewski'ye durumu düzeltme adına şöyle demektedir: "...Sultan, kendini İngiltere'nin davetinden önce Fransa'nın davetini görecektir...", AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye Gizli Yazışma, 4 Şubat 1856, s.279-280.

iş için Âli Paşa'yı görevlendireceğim. Bildiğiniz gibi İngiliz Büyükelçisi dün huzuruma çıktı... Lord Stratford, düzenleyeceği baloya beni davet etti. Bu akşam bu baloya katılacağım. Fransız Büyükelçiliği'ne de gelmeyi ârzü ediyorum. İngiliz Büyükelçiliği'ne gidip de Fransa'nunkine gitmemek, mümkün değildir. Thouvenel'in balosu ne zaman olacak?"

Schefer'in perşembe günü olacağını belirtmesi üzerine Sultan Abdülmecid, o gün Fransız Büyükelçiliği'nde olacağını ve bu konuşmada geçen her şeyi Thouvenel'e aktarmasını özellikle rica etti.⁶⁸⁹

Mustafa Reşid Paşa'nın Paris Görüşmeleri'ne atanmasından çekinen Fransa için Sultan Abdülmecid'in yapmış olduğu bir diğer hamle son derece sevindirici oldu. Sultan Abdülmecid, Paris Büyükelçisi olan Reşid Paşa'nın oğlunu görüşmelerde Osmanlı Devletini temsil etmekle görevlendirdi. Böylece baba ve oğulun aynı anda görev almaları doğru olmayacağından Reşid Paşa'nın Paris Görüşmeleri'ne katılma hayalleri boşa çıkmış oldu. Nitekim Şubat ayının 1'inde Âli Paşa'nın Paris'e görevlendirilmesine ilişkin bu haberi Kont Walewski'ye bildiren Thouvenel, Reşid Paşa'nın saf dışı bırakılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmekteydi.⁶⁹⁰

Bu olaydan bir gün sonra Stratford, Çırağan Sarayı'na giderek padişah ile sadaret vekâleti üzerine görüşmek istedi. Sultan Abdülmecid, yerinde yoktu. Sultan'a sunulan ve seraskerîn sağlık nedenleriyle *Kaymakamlık* görevini ifa edemeyeceğini bildiren bir tezkereyi elinde tutan Âli Paşa son derece şaşkın haldeydi. 2 Şubat Cumartesi günü, Thouvenel saraya geldi. Padişah yerinde değildi. Çıkışta padişah ile rastlaştılar ve Ethem Paşa ile Thouvenel'i çağırılan Sultan Abdülmecid, onu yalı sahilinde bir köşke davet etti. Elinde tuttuğu bir kâğıdı Schefer'e uzatan padişah, Fransız tercümandan kâğıdı okumasını rica etti. Kâğıt, Âli Paşa'nın tezkiresiydi: "*Kıbrıslı Mehmet Paşa'yı Mehmet Rüşdi Paşa'nın yerine getirdim. Bu tezkire beni allak bullak etti. Ne yapılmalı?*" Bunun üzerine Thouvenel, Sultan'a Fransız Hükümeti'nin Âli Paşa'yı arzuladığını; lâkin Reşid Paşa'nın tercih edilmesine de herhangi bir muhalefette bulunulmayacağını söyledi.⁶⁹¹ Nihayetinde 2 Şubat 1856 tarihinde Paris, Londra, Viyana ve Brüksel'deki Osmanlı temsilcilerine, Âli

⁶⁸⁹ AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Schefer'den Thouvenel'e, 1 Şubat 1856, s.287-289.

⁶⁹⁰ AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 1 Şubat 1856, s.271. "...*Sultanın kararlığı kabineye karşı gerçekleştirilebilecek olan bir entrikayı engelledi...*" AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 3 Şubat 1856, s.276.

⁶⁹¹ AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye Gizli Yazışma, 4 Şubat 1856, s.279-286.

Paşa'nın Paris'e görevlendirildiği ve yerine Sadaret Kaymakamı olarak Meclis-i Tanzimat başkanı (Kıbrıslı) Mehmet Paşa'nın getirildiği resmen bildirildi.⁶⁹²

Stratford, Âli Paşa'ya Londra Kabinesi'nin onu Paris'te görmekten memnun olacağını ifade etti.⁶⁹³ Hâlbuki onun amacı, yine bir şekilde Reşid Paşa'yı sadaret koltuğuna oturtmaktı. Âli Paşa'nın Paris'e gitmesiyle, onun boşaltacağı sadarete yeniden Reşid Paşa'yı getirmeyi amaçlıyordu. Tabi ki bunun için sultana bunu ima etmeli, ardından da Reşid Paşa'nın rakibi Mehmed Ali Paşa ile onları uzlaştırmaya çalışması gerekmektedir. Balo bu plana hayata geçirmek için son derece iyi bir fırsattı. Balonun ilerleyen saatlerinde Mehmed Ali Paşa, Fransız Elçisi'nin yanına gelerek, Lord Stratford'un birini kendisine diğerini de sultana söylediği iki cümleyi ona aktardı. Abdülmecid'e "Sir" diye hitap eden Stratford, "*Bugün hayatımın en güzel günlerinden birisi, umarım her şeyi unutmusunuzdur.*" derken, Mehmed Ali Paşa'ya ise; "*Sizi burada görmek beni memnun etti. Daima ülkenizi sevmiş olan bu ihtiyardan özür dilenmesi gerekir.*" diyerek hem Sultan Abdülmecid, hem de Reşid Paşa'nın bir numaralı hasmı ile arasını düzeltme adına önemli bir adım atmışsa da sonuçta geç kalınmış bir hareketti ve kısa vadede Reşid Paşa'nın yeniden iktidara gelmesini sağlayamamıştı.⁶⁹⁴

5.5.3. İngiltere'nin Reform Planı ve Fransa'yı Yanına Çekme Mücadelesi

10 Mayıs 1855'te çıkarılan fermândan özellikle İngilizler son derece memnun kalmıştı.⁶⁹⁵ İngiltere için artık, gayrimüslimlere yönelik bir reform talebinin zamanı gelmişti. Bu konuyu Fransa Hâriciye Nâzırı Kont Walewski'ye açan Lord Clarendon, Fransız meslektaşından böyle bir durumda her iki ülkenin İstanbul'daki elçilerine konuya ilişkin aynı talimatların gönderilmesi gerektiği cevabını aldı. Thouvenel İstanbul'da vardığı

⁶⁹² BOA. HR.MTV 481/2, (2 Şubat 1856).

⁶⁹³ Gerçekten de İngiliz Hükümeti, Âli Paşa'nın Paris Konferansı'na görevlendirilmesinden dolayı son derece memnun kalmıştı: "*Lord Clarendon et son gouvernement sont très satisfaits de la nomination de S.A. Aali Pacha comme Plénipotentiaire aux Conférences de Paris.*", BOA. HR.SFR (3) 26-29, (6 Şubat 1856).

⁶⁹⁴ Thouvenel: "Bu enstantane(ler) bana çok garip geliyor." Âli Paşa, Prokesch'in kendisine, aynı anda hem Sadrazam hem de Paris'te temsilci olarak bulunmasının imkânsız olduğunu ve muhakkak yerine birinin getirileceğini, ama bunun kaymakam olmayacağını açık olduğunu ifade etmiş. Âli Paşa da ona "Yani sizin hükümetinizin beni Paris'te görmek istemediğini mi Sultan'a söyleyeyim?"

⁶⁹⁵ **Eastern Papers, Part XVIII, Correspondence Respecting Christian Privileges in Turkey**, London: Harrison and Sons, 1856 (Bundan sonra Eastern Papers), Lord Clarendon'dan Lord Stratford'a, 25 Mayıs 1855, s.11.

zaman iki büyükelçi reform konusunda gerekli görüşmelere başlayacak ve birlikte hareket edeceklerdi.⁶⁹⁶

Bu görüşmeden sonra Stratford'a reform sürecinde izlemesi gereken yol haritasını çizen bir talimatname gönderildi. Bu talimatname aynı zamanda Ocak 1856'da İngiliz, Fransız, Avusturya temsilcileri ile Bâb-ı Âlî arasında yapılacak olan ve Islahât Fermânı'nın içeriğinin tespit edildiği görüşmelerde Lord Stratford'un taleplerinin temelini oluşturmaktadır. İngiliz Hükümeti, cizye vergisinin kaldırılmasını olumlu bulsa da, yeterli görmemektedir. İngiliz Hükümeti Lord Stratford'a aşağıdaki altı maddeyi Bâb-ı Âlî'ye kabul ettirmesini emretti:

- 1) Gayrimüslimlerin Osmanlı ordusundaki bütün rütbelere getirilebilmeleri.
- 2) Medeni ve ceza hukukuna dair davalarda gayrimüslimlerin şahitliklerinin kabul edilmesi.
- 3) Müslüman ve gayrimüslimlerin taraf oldukları bütün davalara bakmakla yükümlü karma mahkemelerin kurulması.
- 4) Müslüman bir valinin başında olduğu her eyalette bir gayrimüslimin vergiden sorumlu olacak şekilde atanması ve bu görevlinin valinin yolsuz, zalimane ve adaletsiz her hareketini İstanbul'a bildirmekte serbest bir iradeye sahip olması.
- 5) Gayrimüslimlerin İstanbul'da ya da herhangi bir eyalette yönetimin her alanına seçilebilmeleri ve bu kuralın pratik bir uygulaması için güvenli yerlere, askerî ve sivil atamaların derhal yapılması.
- 6) Mevcut sistemin tamamen ortadan kaldırılması ve İstanbul'da ya da herhangi bir eyalette, ehliyetsiz ve liyakatsiz kişilere para ya da söz karşılığı verilen memuriyetlerin, makamların ortadan kaldırılması.

Bu altı maddenin dışında İngilizler'in asıl istediği şey; Osmanlı Devleti açısından çok radikal bir talep niteliğindedir: *“Kur'an'da dinden dönenlerin öldürülmesine ilişkin kuralın bizzat padişah tarafından kaldırılması.”* Yani Sultan Abdülmecid, yazılı bir fermânla Kur'an'da bulunan bir hükmü ortadan kaldırdığını hem kendi halkına, hem de

---

⁶⁹⁶ **Eastern Papers**, Lord Clarendon'dan Lord Strafford'a, 13 Haziran 1855, s.11-12; Temperley, a.g.m., s.225.

Avrupalı devletlere resmen ilan edecekti.⁶⁹⁷ İngiltere'nin istekleri bununla kalmadı ve kısa bir süre sonra bu taleplerine bir yenisini daha ekledi. Osmanlı Devleti, kendi vatandaşı olan Protestanlar'a diğer cemaatlere karşı davrandığından farklı bir şekilde yaklaşmaktaydı. Dolayısıyla Osmanlı vatandaşı Protestanlar'ın korunmaya ihtiyaçları vardı ve bunu yapabilecek ülke de İngiltere'den başkası değildi. Lord Clarendon, Ermeni ve Rumlar'dan Protestanlığa geçenlere korunma hakkı tanınmasını talep etmesi için Stratford'a bizzat talimat gönderdi.⁶⁹⁸

Lord Clarendon, Paris'teki İngiliz Elçisi Lord Cowley'e gönderdiği talimatında Stratford'a gönderilen bu talimatla İslâmiyet'in bırakılması ve Hıristiyanlığın kucaklanmasının amaçlandığını ve Fransız Hükümeti'nin de buna katılacağını umduklarını, bu sebeple Kont Walewski'nin Thouvenel'e benzer bir talimat vermesini istedi.⁶⁹⁹ Walewski de bu fikre sıcak bakmaktaydı.⁷⁰⁰ Nihayetinde Lord Stratford, Thouvenel ile ekim ayının başında konuya dair iletişime geçti. Thouvenel hâlâ bir talimat almamış olmamasına rağmen herhangi zorluk çıkarmayacağını İngiliz meslektaşına belirtti.⁷⁰¹

İlerleyen günlerde Avrupalı iki temsilci birkaç defa daha da bu konuda bir araya gelmelerine rağmen Thouvenel, elinde bir talimatname bulunmadığını beyana devam etmekteydi. Bu nedenle resmî bir harekât alanı bulmakta zorlanan Lord Stratford, Âli Paşa ve Fuad Paşalar'dan gayri resmî yollarla talepte bulunmayı denedi. Fuad Paşa, Lord Stratford'a 1844'ten itibaren bir mürtedin infaz edildiğine dair bir şey duymadığını belirtti.⁷⁰² Zaten Bâb-1 Âli bu tarz bir olaya karşı çıkmakta ve mürtedleri koruma adına ellinden geleni yapmaktaydı. İngiliz Hükümeti'nin Protestanlar'a yönelik eleştirisini reddeden Fuad Paşa, ortada bir şikâyet var ise, bunun Bâb-1 Âli'den ziyade Katolik Kilisesi'ne yönelik bir eleştiri olması gerektiğini ileri sürdü. Bâb-1 Âli'nin görüşünün temelinde tolerans yatmaktaydı. Haraç ve şahitlik hususu bu konudaki en önemli göstergelerdi. Bâb-1 Âli, idari sistemini geliştirme hususunda çekincelere sahip olsa da

---

⁶⁹⁷ **Eastern Papers**, Lord Clarendon'dan Lord Straftford'a, Mayıs 1855, s.12-13.

⁶⁹⁸ **Eastern Papers**, Lord Clarendon'dan Lord Straftford'a, 17 Eylül 1855, s.23.

⁶⁹⁹ **Eastern Papers**, Lord Clarendon'dan Lord Cowley'e, 17 Eylül 1855, s.24-25.

⁷⁰⁰ **Eastern Papers**, Lord Cowley'den Lord Clarendon'a, 21 Eylül 1855, s.25.

⁷⁰¹ **Eastern Papers**, Lord Stratford'dan Lord Clarendon'a, 4 Ekim 1855, s.25.

⁷⁰² İslâm dininden dönerek Hırsitiyan olan Ermeni asıllı bir kişi 1844'te Bilecik'te idam edildi. İrtem, a.g.e., s.82.

Fuad Paşa, büyük bir iş başarabilmek için reformların peş peşe gelmesi gerektiğini de kabul etmekteydi.

Fuad Paşa ile aynı görüşleri paylaşan Sadrazam Âli Paşa ise; ölüm cezasına dair kanunun o güne kadar teoride değişmediğini; mamafih hükümetin pratikte uygulamamaya dikkat ettiğini beyan etti. Sadrazam Âli Paşa, dinden dönme cezasının çok katı hatta değiştirilemez olduğunu ima edip, Hıristiyanlar'ın bu konuda Türklerden daha tutucu olduğunu da ifade etti. Âli Paşa'ya göre; inanç özgürlüğü eğer her yerde sağlanılacaksa, buna Toskana gibi Hıristiyan ülkelerle başlamak gerekiyordu. Diğer taraftan cehalet ve fanatizm imparatorluğun bir kısmında hüküm sürdüğünü bu nedenle eski bir kanunu terk etmenin zor olacağını ve İngiltere'de de zaman zaman böyle olduğunu belirtti.

İngiliz Hükümeti, Osmanlı Nâzırları'nın dinden dönenlere verilen cezanın kaldırılması talebini İslâm Hukuku'na apaçık şekilde aykırı bir durum olmasından dolayı kabul etmeyeceklerini gayet iyi bilmekteydi. Bu sebeple, Osmanlı Nâzırlarının bu bahaneyi öne sürmeleri durumunda Lord Stratford'un faiz konusunu gündeme getirmesine karar verdiler. Çünkü Kur'an'da açık bir şekilde yasak olmasına rağmen Osmanlı Devleti faize⁷⁰³ izin vermektedir.⁷⁰⁴ Âli Paşa ve Fuad Paşalar'ın itirazları üzerine Lord Stratford, hükümetinin verdiği talimat doğrultusunda faiz meselesini ortaya attı. Bunun üzerine Osmanlı Nâzırları, faiz konusunda para işletmenin değil, faiz almanın yasak olduğunu söylediler. Lord Stratford, bu cevap karşısında Osmanlı Nâzırları'nı tehdit etmekten başka bir şey yapamadı.⁷⁰⁵ Fakat İngiliz Elçi, İslâm Hukuku konusundaki cahilane yorumlarında ısrar ederek Osmanlı Nâzırları nezdinde kredisini iyiden iyiye tüketmeye devam etti.⁷⁰⁶

Ekim ayının sonunda Walewski, Thouvenel'e Stratford ile birlikte hareket ederek bu konuda işbirliğine gitmeleri talimatını vermesine rağmen; İngiltere hâlâ Fransa ile aynı fikirde olup olmadıklarını tam manasıyla öğrenememişti. Ayrıca Avusturya'nın bu konuda iki ülkeye katılma konusunda endişeleri vardı. Walewski'nin önerisi ise; eski kanunları feshetme yerine genel kurallar koyarak meseleyi zamana yaymaktı. Ona göre; zaten bu

⁷⁰³ Belgeden anladığımız kadarıyla faizden kastedilen para vakıflarından elde edilen gelirlerdi.

⁷⁰⁴ **Eastern Papers**, Lord Clarendon'dan Lord Stratford'a, 17 Eylül 1855, s.24.

⁷⁰⁵ "...Doğru ya da yanlış farklılık çok az. Onlara defalarca dediğim ve onların da bildiği gibi, yasanın ilkeleri ve yapısı, idari ve adli konulara bu şekilde uygulandığı ve ilahi gerçeklerin (kuralların) kalıplaşmışlığı devam ettiği sürece imparatorluğun yeniden yapılanması mümkün değildir..." **Eastern Papers**, Lord Stratford'dan Lord Clarendon'a, 16 Ekim 1855, s.26-28.

⁷⁰⁶ "...Asma ya da affetme yetkisi devlet başkanına verilen bir imtiyâz olup, Nasıl Sultan Süleyman, Kur'an'dan ayrılarak Fransa ile ittifak yapmışsa Sultan Abdülmecid de bu kuralı ortadan kaldırabilir..." **Eastern Papers**, Lord Stratford'dan Lord Clarendon'a, 16 Ekim 1855, s.26-28.

kuralları uygulayacak bir hükümet Türkiye’de kalmamıştı.⁷⁰⁷ Kasım ayının 8’inde Walewski’den talimatını alan Thouvenel, dördüncü maddede uzlaşmadan bu ayrıntıya geçilmesini istemiyordu.⁷⁰⁸ Çünkü Lord Stratford’un, dördüncü madde için hazırlamış olduğu mukaddimede kullandığı dil Thouvenel’i şüpheye düşürmüştü. “*O ana kadar elde edilenleri tehlikeye atacak cinsten*” olduğunu düşündüğü mukaddime nedeniyle hiçbir şey elde edememekten korktuğunu kendi nâzırına açıkça belirtmekten çekinmeyen Fransız elçi, Walewski’yi Lord Clarendon ile beraber Lord Stratford’u engellemeleri için uyardıktan da geri kalmıyordu.⁷⁰⁹

Fransız tarafının ağır hareket etmesi, Stratford’un isteklerini Bâb-ı Âlî’ye kabul ettirmesi açısından zamanla elini zayıflatmaya başladı. Üstelik İslâm Hukuku konusundaki taleplerinde kullandığı dil ve bu konudaki aşırı ısrarı hem Bâb-ı Âlî’nin muhalefetini sertleştirmesine hem de Fransa’nın tedirginliğe kapılmasına neden oldu.⁷¹⁰ Lord Stratford, Londra’ya yolladığı ilk bilgilendirme raporlarında İngiltere’nin isteklerinin Bâb-ı Âlî tarafından çok rahat bir şekilde kabul edileceği yönünde umutlu olduğunu ifade etse de görüşmelere geçmeden bir ay önce yavaş yavaş ümitlerini kaybetmeye başlamıştı. Bunu açıkça Londra’ya bildirmekten de çekinmemişti: “*Sonunda anladım ki Osmanlı Nâzırları din konusunda benimle anlaşmaya pek de hevesli değiller.*”⁷¹¹

---

⁷⁰⁷ **Eastern Papers**, Lord Cowley’den Lord Clarendon’a, 5 Kasım 1855, s.29.

⁷⁰⁸ **Eastern Papers**, Lord Stratford’dan Lord Clarendon’a, 13 Kasım 1855, s.30.

⁷⁰⁹ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel’den Walewski’ye, 3 Ocak 1856, s.6-11.

⁷¹⁰ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel’den Walewski’ye, 3 Ocak 1856, s.6-11. Thouvenel, Lord Stratford’un bu inatçı tutumundan nefret eder durma gelmişti: “Ateşli meslektaşımın her sabah padişaha ve vezirlerine indirmekten zevk aldığı darbelere merhem sürmekten ve yakı yapıştırmaktan helâk oluyorum. Şimdi de Müslümanlar’ın Hıristiyan olma özgürlüklerini aklına taktı. Bu yaşlı adam görüldüğü kadarıyla bir ilkeden vazgeçmek yerine, sömürgelerden vazgeçerim ekolünden geliyor.” Şeni, a.g.e., s.34-35; Yıldız, a.g.t., s.112-113.

⁷¹¹ **Eastern Papers**, Lord Stratford’dan Lord Clarendon’a, 3 Aralık 1855, s.32. Lord Stratford’un bu olumsuz yaklaşımına rağmen İngiliz kabinesi, ısrarlı yaklaşımını devam ettirmekte kararlıydı ve Stratford’a, son bir çare olarak, Bâb-ı Âlî’ye İngiliz yönetimi altındaki Müslümanlar’a gösterilen toleransı örnek göstermesini öğütlemekteydi. **Eastern Papers**, Lord Clarendon’dan Lord Stratford’a 21 Aralık 1855, s.32.

5.6.İslahât Fermânı Hazırlanması İçin Avrupalı Devletlerle Yapılan Görüşmeler

5.6.1.Lord Stratford'un Reform Şartı: Dinden Dönme Yasağının Kaldırılması

İslâm dininden dönme (irtidâd)⁷¹² ve Hz. Muhammed'e sövme cezalarının kaldırılması İslahât Fermânı görüşmelerinin odağında yer almaktaydı. En hararetli tartışmaların yapıldığı irtidat ve Hz. Muhammed'e ya da İslâm dinine sövmenin cezalandırılmasının kaldırılması hususu aslında uzun bir süredir yabancı elçilikler tarafından gündeme taşınmaktaydı. En ciddi biçimde 1844 senesinde İngiliz ve Fransız elçileri, İslâm dininden dönen şahısların ölüm cezasına çarptırılmalarına neden olan kanunun kaldırılmasını talep ettiler.⁷¹³ Mesele tam iki sene boyunca diplomaside önemli bir yer işgal etti. Mürtedlerin idam edilmemesi şer'i hukuka açıkça aykırıydı; hele böyle bir karara imza atmak sultanın halifeliğinin ve saltanatının sonu demekti. Avrupa kabineleri ve kamuoyu da bu kanuna sert muhalefet etmekteydi. Osmanlı Devleti, iki yıl süren tartışma ve görüşmelerden sonra kendince bir orta yol buldu. Mürtedlerin idam edilmeyeceği resmen ilan edilmeyecekti; fakat şer'i mahkemelerin vereceği idam kararı uygulanmadan önce İstanbul'a danışılacaktı. Böylece gayri resmî de olsa İslâm dininden dönenler artık idam edilmeyeceklerdi. Bunun yerine sürgün cezası verilecekti.⁷¹⁴

Savaşın patlak vermesi ile Fransa ve İngiltere'nin Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında aynı cephede yer alması, Stratford'un bu arzusunu yeniden gündeme getirmesine vesile oldu. Her daim savaştaki ittifakın ve Osmanlı Devleti için İngiltere tarafından akan kanın bir bedeli olması gerektiğini öne süren İngiliz Elçi, 1854'te aynı oyunu yeniden sahnelemeye başladı: "*Müslümanlar, din değiştirebileceği gibi, camiye terk ederek kiliseyi de kabul edebilmeliydi. Bâb-ı Âlî, bunu sadece kabul etmekle kalmamalı, aynı zamanda alenen ilan etmeliydi.*" Stratford'un İslâm hukukunu ayaklar altına alan bu isteği, elbette Osmanlı Nâzırları tarafından şiddetle reddedilmişti.⁷¹⁵

---

⁷¹² İrtidat ya da ridde, bir kişinin kendi isteğiyle İslâmiyetten çıkmasını, ayrılmasını ifade eder. İrtidat eden erkeğe mürtedd, kadına ise mürtedde denilir. Her ne kadar bazı farklı yorumlar bulunsa da dinden dönen kişi, klasik İslâm hukukunda ölüm cezasına çarptırılmaktaydı. İrfan İnce, "Ridde", *TDVİA içinde*, 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008, s.89-90.

⁷¹³ BOA. HR.MKT 53-1, (10 M 1260/31 Ocak 1844).

⁷¹⁴ İrtem, a.g.e., s.83.

⁷¹⁵ Ali Reşad, a.g.e., s.336.

Şimdi ise; bu kuralın değişimi adına yeniden girişimde bulunmanın zamanıydı. Ekim 1855'te Lord Stratford, Lord Clarendon ile yaptığı görüşmeler ve aldığı talimatlarla Âli Paşa'ya giderek iki önemli talepte bulundu. Bu taleplerden ilki Kraliçe Victoria'nın Paris gezisinde görüştüğü insan hakları derneği yöneticilerinin Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlere yönelik uygulamaların kaldırılmasına ilişkin isteklerini içermekteydi. Fakat bu mesele, Âli Paşa'nın aynı derneğin İtalya'daki Protestanlar'a karşı uygulanan zulme ilgi duyup duymadığını sormasıyla şaşırıp kalan İngiliz temsilcisinin bir cevap verememesiyle oracıkta kapandı. Ardından İslâm dininden dönme (irtidad) yasağının ve Hazreti Muhammed'e küfretme cezasının kaldırılmasını talep etti. Âli Paşa, biraz da oyalama bahanesiyle Bâb-ı Âlî'nin böyle bir çalışmasından haberi olmadığını; fakat bu konuda bir araştırma yapacağını söyleyerek bu konuyu da kapattı.⁷¹⁶

İşin ilginç yanlarından biri mürtedlere verilen cezanın kaldırılmasını sadece İngiliz Hükümeti'nin talep etmemiş olmasıdır. İngiliz Misyoner Dernekleri de dinden dönme cezasının kaldırılması için hükümet ve elçilik nezdinde girişimlerde bulunmuşlardı.⁷¹⁷ Mesela *the Committee of the Turkish Missions Aid Society* adlı misyoner kuruluşunun başkanı Shaftesbury, 1844'de Osmanlı Devleti'nin bu konuyla ilgileneceğine dair söz vermesine rağmen, hâlâ idamların yaşandığını belirterek, Osmanlı Devleti'ne baskı yapılmasını istemekteydi.⁷¹⁸ Gerçi Lord Stratford, 1844 tarihinden bu yana bir idam vakasının gerçekleştiğine dair herhangi bir bilginin kendisine ulaşmadığını Londra'ya bildirmişti.⁷¹⁹ Eğer Bâb-ı Âlî'ye bu konuda baskı yapılacaksa somut kanıtların olması gerekiyordu ve İngiltere'nin elinde böyle bir şey yoktu. Bu nedenle Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz Konsoloslukları'ndan konuya dair bilgi alınmasına karar verildi. Sonunda 1852'de Beyrut ve Şam'da dine küfretme hadisesinden dolayı bir idam vakası gerçekleştirildiğine dair haber alındı. Beyrut ve Şam'da yaşanan dine küfretme hadisesinin öğrenilmesi üzerine Londra Kabinesi, Lord Stratford'a gönderdiği talimatla derhal şiddetli bir şekilde baskı yapmasını emretti. Clarendon'a göre; Bâb-ı Âlî, büyük fedakârlıklarla kendisini yıkımdan

---

⁷¹⁶ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 22 Ekim 1855, s.368-369.

⁷¹⁷ Zaten Lord Stratford, elçilik görevi boyunca Protestan misyoner cemiyetleri ile son derece iyi ilişkilere içine girmişti ve adeta onların bir hizmetkârı gibi hareket etmekteydi. Ali Reşad, a.g.e., s.337.

⁷¹⁸ **Eastern Papers**, Memorial addresses to the Earl of Clarendon by the Committee of the Turkish Missions Aid Society, 27 Haziran 1855, s.14.

⁷¹⁹ **Eastern Papers**, Lord Stratford'dan Lord Clarendon'a, 21 Ağustos 1855, s.18-19.

kurtaran Hıristiyan devletlerin bu barbar(!) kanunlarının devam etmesine izin vereceklerini zaten bekleyemezdi.⁷²⁰

Her ne kadar Âli Paşa, İngiliz Elçisi'ne konudan haberinin olmadığını söylese de Fuad Paşa ile birlikte özellikle küfür konusunda, bazı din adamları ile görüşmekteydiler. Paşaların görüştikleri bu din adamları küfür konusundaki cezaya ilişkin kuralın katı olduğunu belirtmişlerdi. Fakat bu kuralın pratikte sadece halkın duygularını aşırı derecede yaraladığı ve onları harekete geçirdiği zaman uygulandığını belirterek aranan çözüm yolu için kapıyı aralamakta da tereddüd göstermemişlerdi. Hükümetin ve özellikle de Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın en merak ettikleri husus; Kur'an'ın kesinliğinin (sertliğinin) devre dışı bırakılabilip bırakılamayacağıydı. Paşalar, bu konuda emin olmak istiyorlardı.

Tam bu sıralarda, Bâb-ı Âlî'yi sıkıştırarak bazı gelişmeler yaşanmıştı. Beyrut Valisi, dine küfreden liman reisini, cezalandırılması için İstanbul'a göndermek istemişti: “*Bu kâfir, şehrin dışına çıkarılmalıydı.*” Aynı dönemde Kandiyeli de de üç Türk kökenli ailenin irtidad ettiği Bâb-ı Âlî'ye iletmişti. Bu gelişmeler üzerine hükümet, Beyrut Liman Reisi'ne ceza vermediği gibi; irtidad eden Kandiyeli aileleri başka mahâllere yerleştirerek sorunu halletmeye çalışmıştı.⁷²¹ Fuad Paşa, bu ılımlılığın sadece kendilerine ait olmadığını, Sultan Abdülmecid'in ve Bâb-ı Âlî'nin de bu fikri paylaştığını ve uygulamaya geçilmesini arzu ettiklerini Thouvenel'e açıkça ifade etti. Thouvenel'in bir toplumun can çekişmesi ya da rönesansına kısa bir süre zarfında yardım etmek için gerekli olan rehber niteliğindeki açıklamalar⁷²² olarak tarif ettiği beyanatında Fuad Paşa, Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma'sının kaçınılmaz olduğunu ifade etmekteydi:

“Size aktarmış olduğum örnekler bizim duygularımızı size göstermesi açısından tam bir zamanlamaya sahiptir.”⁷²³ Padişahın reddedebileceği şey, açık bir şekilde şer'i hükümlere dokunan, zarar veren noktalardır ki hatt-ı şerifi, Kur'an ile çelişkili hale getirecektir... Size veremeyeceğimiz şey zamanın ilerleyişidir⁷²⁴...Türkiye yirmi yıl öncesinde olduğu gibi değildir. (Yirmi yıl önce) eski ruh/düşünüş ülkenin her yerine hâkimdi. Sizin bile bizzat fark

⁷²⁰ **Eastern Papers**, Lord Clarendon'dan Lord Strafford'a, 17 Eylül 1855, s.23.

⁷²¹ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 22 Ekim 1855, s.370-371. Dine küfreden Beyrut Liman Reisi'nin cezalandırılmak üzere Dersaadet'e celbi, BOA.A.MKT.UM 209-26, 8 M 1272/23 Eylül 1855, Beyrut liman reisi bulunan şahsın Dersaadet'den istendiği, ancak gönderilmesinin uygun olmadığı, A.MKT.UM 213-17, 12 S 1272/24 Ekim 1855, Beyrut liman reisinin Dersaadet'e gönderilmesinden vazgeçilmesi, A.MKT.MHM 78-13, (15 S 1272/27 Ekim 1855)-----Kandiyeli için de belgeler var.

⁷²² AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 22 Ekim 1855, s.373.

⁷²³ “...les exemples que je vous cite, arrivent fort à propos pour témoigner de nos sentiments...”

⁷²⁴ “...des progres du temps ce que nous ne pouvons vous donner...”

*etmediğiniz ve her gün faaliyette olan bir değişim söz konusudur... Buharlı gemiler ve demiryolları bizi diğerlerine benzetecek...*⁷²⁵

Bâb-ı Âlî, itridad gibi riskli bir konuyu devre dışı bırakma adına gayrimüslimlere yönelik bir takım yeni iyileştirmeleri sunmayı bir taktik olarak uygulamaktaydı. İslahât Fermânı'nın ilanından hemen önce Osmanlı Devleti, askerlik konusunda atmış olduğu adımı devam ettirerek gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında zaman zaman sorunlara neden olan ve Batılılar'ın gözlemlerinde gayrimüslimlerin toplumda küçük düşüren cenaze törenlerine müdahale edilmesini yasakladı. İmparatorluk içerisindeki bütün vilayetlere bir yazı gönderilerek, gayrimüslim vatandaşların cenaze işlemlerinde izinname talebi gibi zorluk çıkaran durumların ortadan kaldırılması ve cenazeler sırasında gayrimüslimlerin tahkir edilmemeleri emredildi. Ayrıca yine Hıristiyanlar'ın terekelerine müdahale edilmemesi istendiği gibi buna yönelik bir de nizamname yayınlandı.⁷²⁶ Konuya ilişkin olarak Şeyhülislâm Arif Efendi⁷²⁷ Fransız temsilcisi ile bir mülakatta bulunmuştu.⁷²⁸ Şeyhülislâm Arif Efendi'nin yaklaşımını son derece iyi bulan Thouvenel, Arif Efendi'nin *milletler ve dinler arasındaki nefreti yatıştırma konusunda çok samimi bir yaklaşıma sahip olduğunu* belirtmekteydi. Şeyhülislâm'a İslâm Hukuku'nda bir başka dinden olanların cenazelerine karşı böyle alçaltıcı yaklaşımların bir cezası olup olmadığını sorması üzerine, Şeyhülislâm verdiği cevabında Kur'an'ın bu konuda bir zorunluluk buyurmadığını, üstelik bu şekilde fanatik davranışları da kınadığını belirtti.⁷²⁹

⁷²⁵ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 22 Ekim 1855, s.372.

⁷²⁶ Hıristiyanlar'ın cenaze işlerine müdahale edilmemesi adına gönderilen 17 Eylül 1855 tarihli tahrirat için bkz. BOA. HR.MKT 120-68. Metnin Fransızcası için bkz. AMAEF, Paris, CPT, 323, s.13-15; İngilizcesi için, **Eastern Papers**, Lord Stratford'dan Lord Clarendon'a, 31 Ekim 1855, s.29-30. Ayrıca; Hıristiyan tebaanın terekelerinin tahririnde uyulması gereken nizamla ilişkin bkz. HR.MKT 122-54, (24 M 1272/6 Ekim 1855); Hıristiyan tebaanın ölümlerinin defni hakkında kabul edilen usulün neşri üzerine, Sirozlu Hıristiyan ahalinin memnuniyetlerini beyan eden arzuhalleri için bkz. HR.MKT 126-57, (29 S 1272/10 Kasım 1855).

⁷²⁷ Nam-ı diğer Meşrepzâde Arif Efendi, aslen Trabzonlu bir din adamı idi. 21 Mart 1854-26 Aralık 1858 tarihleri arasında Şeyhülislâmlık yapan Arif Efendi, ulema arasında reformcu kimliği ile ön plana çıkmıştı. Bu sebeple Bâb-ı Âlî tarafından pek beğenilen ve tutulan bir şahıs olmuştu. Meclis-i Has'ta yapılan toplantılarda çıkarılacak olan kanunun şer'i hukuka uygunluğu kendisine sorulduğunda "*Efendim, Herşeyi bize sormayınız. Sormadan yaptığınız şeylere karışıyor muyuz? Bizim bir ölçümüz vardır. Sorulan şeyleri o ölçüye vururuz. Uyarsa ne âlâ! Ya uymazsa...*" derdi. İretm, a.g.e., s.303.

⁷²⁸ "...Kendisini İstanbul'a ilk varışında ziyaret ettiğim Şeyhü'l-İslâm bana bir ziyarette bulundu..." AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 1 Kasım 1855, s.15. Cevdet Paşa, Thouvenel'in İstanbul'a ayak basar basmaz Şeyhülislâm Arif Efendi'yi ziyaret edişini ağır bir dille eleştirir. Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 1-12,s.51.

⁷²⁹ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 1 Kasım 1855, s.15; Aslında İngiltere, Mayıs 1855'te Bâb-ı Âlî'ye bu konuda şikâyetle bulunmuştu. İngiltere'nin Şam Konsolosu Richard Woods, Lord Stratford'a bu konuda bazı bilgiler vererek, Bâb-ı Âlî'den, gayrimüslimlerin ölümleri hakkında kullandıkları ifadeleri yasaklamaları yönünde talepte bulunmasını istemişti. Çünkü Müslüman ölümleri için "müteveffa" kelimesi kullanılırken, gayrimüslimlerin ölümleri "halik" kelimesi ile ifade edilmekteydi ve halik kelimesi telef, harabe gibi alçaltıcı anlamlara gelmekteydi. Yine buradan yola çıkıldığında Hıristiyanlar'ın ruhları,

Fransa her üç devlet ile uyumlu şekilde hareket etmeyi son derece önemsemişse de Lord Stratford'un kendi kişisel düşüncelerini Bâb-ı Âlî'ye kabul ettirme adına yapılması planlanan reformların suya düşmesine engel olmak da en hayati noktaydı. Dinden dönme cezasının kaldırılmasını gerçekleştirmek Stratford'un en büyük hayallerinden biriydi. Daha önce ifade edildiği gibi İngiliz ve Fransızlar bu konuda girişimde bulunmuşlarsa da bir sonuç elde edememişlerdi. Mevcut şartların, bu isteğini gerçekleştirme adına oluştuğuna inanan Lord Stratford'un elinden geleni yapacağı gayet iyi bilinmekteydi. Hatta Stratford, daha da ileri giderek İslâm Hukuku'nun uygulamalarına çok ters düşen hususlarda da ısrar etme niyetindeydi. Bu sebeple Stratford, kontrol altında tutulmalı ve onun bu isteklerinin reformun önüne geçmesine engel olunmalıydı:

“...İngiliz ve Avusturya temsilcisi kadar Osmanlı Nâzırları ile de uyumlu çalışacaksınız... Lord Clarendon'un Lord Stratford'dan istediği irtidad cezasının kalkmasına ilişkin talimatını içeren yazınızı büyük bir dikkatle okudum. Lord Cowley, bana bir mektup yolladı ve sizin dönmeler (renégat) ve mürtedlere ilişkin cezaları kaldırmak amacıyla Lord Stratford ile beraber hareket etmenizi istenilmektedir. Benim cevabıma gelince; Fransız temsilcisinin Lord Stratford ile ortak hareket etmesi için hazır olduğumuzu; lâkin şu anki durumda tüm ceza sistemine (hukukuna) ilişkin acil ve radikal bir reform talebinde ısrar etmenin gereksiz olduğunu da kendisine ifade ettim. Siz de bunu Lord Stratford'a aşılacaksınız ve bunda ısrar edeceksiniz. Ben de sizin gibi sakıncalı şeylerin dördüncü maddenin düzenlenmesi hususunda sorunlara neden olabileceğinden yanayım...”⁷³⁰

Yukarıda beyan edildiği gibi; Fransa ve İngiltere'nin talebi doğrultusunda daha görüşmelere geçmeden Bâb-ı Âlî'nin reforma ilişkin görüşlerinin alınması kararlaştırılmıştı. 28 Kasım 1855'te Âli Paşa ve Fuad Paşa ile bir araya gelen Fransız Thouvenel, bu taleplerini her iki nâzıra da iletmişti. Burada geçen görüşmenin en önemli yanı Bâb-ı Âlî'nin; ama özellikle de Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın reformları bir an önce gerçekleştirme adına hevesli olduklarını Fransız temsilcisine açıkça göstermeleriydi. Nitekim Thouvenel, bu görüşmeyle ilgili olarak bilgilendirdiği Walewski'ye şu ifadeleri kullanmıştı: *“...Bu görüşmeyle beraber Osmanlı Devleti'nin reformları en kısa sürede yürürlüğe koyacağını anladım...”*

Böylece, ilk büyük korku atlatılmış oldu. Çünkü Fransızlar, hâlâ Osmanlı Hükümetinin sözlerine inanmakta zorlanıyorlardı. Aslında bu görüşmede Âli Paşa ve Fuad Paşa, Osmanlı Devleti'nin reform ve barış planlarına yönelik temel prensiplerini aktarma amacındaydılar. Osmanlı Devleti'nin en temel prensibi; her iki konuda da belirlenecek olan

---

kayıp ya da lanetlenmiş anlamlarını içermekteydi. Bu sebeple çıkarılacak olan yasalarla buna engel olunmalıydı. **Eastern Papers**, Richard Woods'tan Lord Stratford'a, 4 Haziran 1855, s.13.

⁷³⁰ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Walewski'den Thouvenel'e, 23 Ekim 1855, s.378-379.

ilkelerin Rusya'nın müdahalesi olmadan, müttefiklerle beraber hareket edilerek oluşturulmasıydı. Bâb-ı Âlî'nin görevi, bütün vatandaşlarına herhangi bir ayrıma gitmeksizin eşit şekilde yaklaşmak, adaleti en iyi şekilde organize etmek, görev (memuriyet) eşitliği sağlamaktı. Tabii ki Müslümanlar'ın otoritesi sonucu ortaya çıkan suiistimalleri engellemekte de yine Osmanlı Hükümeti'nin bir diğer göreviydi. Bu durumda, eğer mevcut şartlarda olduğu gibi Müslümanlar ile Hıristiyanlar devlet nezdinde resmî olarak bir ayrıma tabi tutulurlarsa zamanla büyük zorluklar çıkacağı gün gibi ortadaydı. Yani Âli Paşa ve Fuad Paşa başta olmak üzere Osmanlı Kabinesi, Osmanlı toplumunda var olan Müslümanları gayrimüslimlerden üstün tutan millet-i hâkime anlayışının artık sona ermesi gerektiğini düşünmekteydiler. Öyle ki bu iki nâzırın fikirlerinden son derece memnun kalan Thouvenel, onların bu görüşlerinin Osmanlı toplumdaki ayrışmayı sona erdirecek nitelikte olduğunu ve cemaat önderlerine de bu yönde önemli fikirler çağırabileceğini düşünmekteydi.⁷³¹

5.6.2. Avusturya'nın Görüşmelere Dâhil Olması

Lord Stratford, bütün girişimlerine rağmen Fransa, İngiltere ve Avusturya temsilcileri bir araya geldiklerinde Bâb-ı Âlî'ye kendi isteklerini kabul ettirme adına bir koz elde edememişti. Dört ülkenin temsilcileri Viyana Kongresi'nde görüşülen; lâkin bir türlü karara bağlanamayan Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimlerin, daha doğrusu Hıristiyanlar'ın siyâsî, idari, sosyal, ekonomik hatta kültürel yaşamdaki yerlerinin yeniden şekillendirilmesine yönelik dördüncü maddenin içeriğini belirleme adına ilk toplantıyı gerçekleştirdiler.⁷³² Fakat bu görüşmeler sadece dördüncü madde üzerine odaklanmamış; Paris Anlaşması'nda yer alacak diğer maddelerin temel prensiplerinin de belirlendiği bir toplantı olmuştur. Yani bu görüşmelerin nihai hedefi Osmanlı Devleti'nde bir takım reform girişimlerinin karakterini belirlemekten öteye Rusya'nın mümkün olduğu kadar pasif kılınmasına yönelik olarak Paris anlaşmasının genel şablonunun oluşturulmasıydı.

Avusturya'nın görüşmelere dâhil olmasının ayrı bir önemi vardı. Çünkü Avusturya görüşmeler boyunca Bâb-ı Âlî ve Fransa için Lord Stratford'a karşı bir emniyet sibobu

---

⁷³¹ Fuad Paşa bu diyalogdan sonra konuya ilişkin bir memorandum hazırlamak için işe koyuldu. AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 29 Kasım 1855, s.127-128.

⁷³² İngiliz Elçi Stratford, her zaman olduğu gibi, bu ilk toplantıda da tepkileri üzerine çekmeyi başardı. Toplantıya tam iki saat geç kalan Canning, Fransız meslektaşının çok sinirlenmesine neden olmuştu. Şeni, a.g.e., s.31.

rolünü üstlenmişti.⁷³³ 1855 yılının Kasım ayının ortasında Avusturya, Osmanlı Hıristiyanları konusunda atağa geçerek Bâb-ı Âlî'ye bir teklif ile geldi. Sivastopol'un düşüşüyle harekete geçme konusunda kani olan Avusturya, Rusya'yı barışa ikna edebileceğini iddia ediyordu. Mamafih İngiltere'nin amacı; Osmanlı Hıristiyanları sorununu Rusya'yı bulaştırmadan çözmektir. Stratford'a, Thouvenel ile birlikte sorunun halledilmesi adına Bâb-ı Âlî'ye baskıda bulunması açıkça emredilmişti. Hatta bu konuda gerekirse Avusturya'nın desteği de alınmayabilirdi. Fakat Fransa'nın birlikte hareket etme yönünde herhangi bir girişimde bulunmaması Clarendon'u büyük bir hayal kırıklığına uğrattı. Sonunda anlamıştı ki; Fransız Hâriciye Nâzırı Walewski, Avusturya'nın plana dâhil olması konusunda İngiltere'yi aldatmıştı. Böylece Kont Prokesch-Osten, Avusturya temsilcisi olarak sorunun içerisine dâhil edilmiş oldu. Her ne kadar Avusturya temsilcisi Stratford'un gözünde pek de değerli sayılmasa da Clarendon, Stratford'a 31 Kasım'da yazdığı mektubunda Fransa ile Avusturya'nın beraber hareket ederek, kendisini yalnız bırakacakları yönünde uyarıda bulundu.⁷³⁴ Âli Paşa ve Fuad Paşalar için de Kont Prokesch-Osten kaçırılmaması gereken bir fırsattı. Eğer reform yapılacaksa, Lord Stratford'un isteklerinin önüne geçme adına Kont Prokesch-Osten gibi uyumlu bir politikacı pek tabii kullanılabilirdi.⁷³⁵

5.6.3. Gizli Görüşmeler: Tarafların Diplomatik Hamleleri

Dördüncü maddeye ilişkin görüşmelerde bu devletlerin bir araya gelmeleri aslında pek de kolay olmadı. Çünkü her bir devlet ortak hareket etmeden önce kendi harekât planlarını devreye sokmak istemekteydi. Özellikle İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ndeki reform sürecini yönlendirmede başat rol üstlenmek için son derece hevesliydi. Daha da önemlisi Osmanlı Devleti ile yapılacak olan görüşmelerde Bâb-ı Âlî'nin fikirleri ikinci planda kalacaktı: "*Bâb-ı Âlî'nin Eflak ve Boğdan'a yönelik hazırlamış olduğu bir rapor olsa da bu bizim çalışmamızı engellemeyecektir. Çözüm Paris*

---

⁷³³ Eylül ayına gelindiğine Clarendon da Stratford'a, Fransız meslektaşısı ile koordineli bir şekilde çalışması hususunda sert uyarılarda bulunmaktaydı. Thouvenel, sadece Walewski'nin kısıtlı reform programını reddetmekle kalmadı; aynı zamanda Bâb-ı Âlî'nin onayını almak için baskı yapma adına istekli olmadığını da göstermedi. Aslında Aralık ayına kadar Fransız Hükümeti ortak çalışma adına gerçekten de bir çaba göstermedi. Genel nedenlerden dolayı Thouvenel kendi oyununu oynamaya başladı. Temperley, a.g.m., s.225-226.

⁷³⁴ A.g.m., s.226.

⁷³⁵ Temperley, a.g.m., s.227.

ve Londra Kabineleri'ne bağlı görünüyor.”⁷³⁶ Fransa ve İngiltere açısından bakıldığında görüşmelerin açık yapılması kadar gizli şekilde hareket edilmesi de son derece önemliydi.

“...İstanbul'da ikinci ve dördüncü madde konusunda ön hazırlık niteliğinde bir konferans düzenlemesi hâlâ hayata geçirilmiş değil. Burada bize sorun çıkacağını zannetmiyorum. İki madde konusunda zaman kazanma adına Londra ve Viyana'da sondajlama faaliyetlerinde bulunabiliriz. Bana göre; başarıya ulaşmak için, İngiliz ve Avusturya Hükümetleri'nin onayına kadar gizli şekilde hareket edilmesi gerekmektedir...”⁷³⁷

Hatta bu konuyu Bâb-ı Âlî'ye açıkça beyan etmişlerdi. Fransız Dışişleri Bakanı Kont Walewski, bu konuda Thouvenel'e gerekli talimatı daha Ekim 1855'te vermişti:

“...Sizin İngiliz Büyükelçisi ile birlikte Bâb-ı Âlî'den birinci ve dördüncü maddelere ilişkin belirleyecekleri temel ilkeleri, size gizlice bildirmelerine yönelik talebinizden son derece memnun kaldığımı belirtmek isterim...Ben de sizin gibi, sorunların artık çözüme kavuşturulması gerektiğini ve bunun son derece önemli olduğunu düşünmekteyim. Alınan kararları resmî olarak yürürlüğe koymadan önce gizli ve özel görüşmelerle açıklığa kavuşturmak ve konferanslara geçmeden kesin bir şekilde biçimlenmiş olarak hazır olunması gerektiğini düşünmekteyim...”⁷³⁸

Her üç devlet Bâb-ı Âlî'den ayrı olarak kendi aralarında gizli müzakereler yürüterek hazırlanmayı kararlaştırmışlardı: “...Prokesch'in İstanbul'a varışından sonra Lord Stratford, Prokesch ve benim dördüncü madde üzerinde gizli görüşmelere başlayacağımızı umuyorum...”⁷³⁹

Bu arada Bâb-ı Âlî de kendi hamlesini yapmıştı. Daha görüşmeler başlamadan çok önce Bâb-ı Âlî, Thouvenel'e Osmanlı-Fransa-Avusturya ittifakını önerdi. İttifakın önerilme zamanı da son derece manidardır. Lord Stratford ile Bâb-ı Âlî'nin mücadelesinin en ateşli olduğu dönemde ve Thouvenel'in de Stratford ile birlikte hareket etmeyi sorguladığı bir anda Bâb-ı Âlî Fransız temsilcisine bu teklifini ilettili. Bâb-ı Âlî'nin sadece Fransa'ya meyilli olması bir tehlike arz edebilirdi. Fakat Fransa ile Avusturya arasında görünenden daha samimi bir ortaklık makul düşünen herkesi memnun edecekti. Fransa ve Avusturya arasında var olan Memleketeyn meselesi de bu minval üzere çözüldüğü takdirde Osmanlı Devleti de bu durumdan karlı çıkacaktı. Ve her şeyden önce İngiltere'nin yardım ve dostluğuna güvenmek, inanmak büyük bir tedbirsizlik olacaktı. Bâb-ı Âlî bu planını Kasım 1855'te bir kaç hafta boyunca Thouvenel'e tekrar etti.⁷⁴⁰ Bu plana sıcak bakan Thouvenel,

⁷³⁶ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 2 Aralık 1855, s.144-145.

⁷³⁷ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 1 Ekim 1855, s.258-259.

⁷³⁸ AMAEF, Paris, CPT, 322 deuxième, Walewski'den Thouvenel'e, 23 Ekim 1855, s.377.

⁷³⁹ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 2 Aralık 1855, s.144-145.

⁷⁴⁰ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 19 Kasım 1855, s.79-87.

Islahât Görüşmeleri’nde Osmanlı Devleti ve Avusturya ile birlikte hareket ederek Lord Stratford’un isteklerine ket vurmaya başaracaktı.

Bu ortaklık, görüşmeler esnasında Thouvenel tarafından açıkça dile getirilmişti. Fransa bir taraftan İngiltere ve Avusturya ile ortak hareket ederken ve gizli görüşmeler yürütürken; diğer taraftan da Bâb-ı Âlî ile aynı şekilde ortak ve gizli hareket etmekteydi. Mesela Lord Palmerston’un Eflak ve Boğdan’a dair Bâb-ı Âlî’den talep ettiği hususları Londra Elçisi Musurus, Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa’ya bir tahrirat ile rapor etmişti. Fuad Paşa, bu rapora hiç dokunmadan Fransız temsilcisi Thouvenel’e vermişti.⁷⁴¹ Thouvenel, Âli Paşa ve Fuad Paşalar ile gizli görüşmelerde bulunduğunu ve bunu da Walewski’nin gizli görüşmelerin gerekliliği telkiniyle yaptığını ifade etmişti.⁷⁴²

5.6.4.Final Anlaşması: Fransa İçin Reformun Garantisi

Fransa’nın görüşmelere geçmeden önce belirlemiş olduğu temel ilkelerden birisi reforma ilişkin yayınlanacak olan fermânın garanti altına alınmasıydı. Yani Osmanlı Devleti sadece fermânı yayınlamak ile kalmayacak; fermân için bir de garanti sunması gerekecekti. Bunun bir başka anlamı ise; fermânın uluslararası bir anlaşma ile kabul edilmesiydi. Thouvenel bu konunun üzerinde son derece titizlikle ve ısrarlı bir şekilde durmaktaydı.⁷⁴³ Görüşmelere geçilmeden Londra ve Paris, aralık ayının sonunda temsilcilerine yeni talimatlar göndermişlerdi. Bunun üzerine Stratford ile Thouvenel bir araya gelip, her iki ülkenin elçilik baştercümanlarını Bâb-ı Âlî’ye yollayarak dördüncü madde ile alakalı yeni bir nota verdiler. Notanın amacı; Osmanlı Devleti’nin İngiltere ve Fransa ile Avusturya’nın teklifini sunmadan önce neden uyumlu hareket edemediğini öğrenmekti. Notaya karşılık; Bâb-ı Âlî, Fransa ve İngiltere’nin inisiyatiflerini ve Hıristiyanlar’ın haklarına ilişkin pasajın düzenlenmesine yönelik talepleri hiçbir çekince bulmadan kabul ettiğini resmen açıkladı. Bâb-ı Âlî birlikte hareket etme adına herhangi bir sorun çıkarmayacaktır ve Bâb-ı Âlî’nin planı açıklı: *“Hıristiyanlar’ın sivil ve politik haklarının tam olarak verilmesine ilişkin düzenlemeler dört ülke tarafından yapılacak, ancak bundan sonra Rusya, bu düzenlemeyi kabul etmesi, için davet edilecekti.”* Fakat Thouvenel, Bâb-ı Âlî’nin bu önerisini yeterli bulmadı. Çünkü hükümetin kullandığı dil

⁷⁴¹ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel’den Walewski’ye, Gizli Yazışma, 29 Kasım 1855, s.372-383.

⁷⁴² AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel’den Walewski’ye, 17 Ocak 1856, s.137.

⁷⁴³ Bu konudaki ısrar sadece Fransa’ya ait değildi. İngiltere de aynı fikri paylaşmaktaydı. İngiltere Osmanlı Devleti’ne reform konusunda güvenmemekteydi. Bu nedenle onlar için de reformun garantisi yayınlanacak olan fermanın barış anlaşmasına eklenmesi ile olacaktır. Poole, a.g.e., s.442.

elastik bir yapıya sahipti ve iki taraflı özel bir hükmün olduğu bir diplomatik anlaşmanın sonucunu içermemekteydi. Ne olursa olsun burada mesele prensip sorunu olarak düşünölmekteydi.⁷⁴⁴

Daha sonra Fuad Paşa, Thouvenel ile bir araya geldiğinde aynı konu üzerinde durdular. Lord Palmerston Musurus ile görüşmüş ve Musurus, Bâb-1 Âlî'nin Rusya'nın Avusturya'yı yanına alarak İngiltere ve Fransa'dan önce harekete geçip, dördüncü maddeyi sonuca bağlama adına bir anlaşma imzalamasından korktuğunu ifade etmişti. Müttefikler, Bâb-1 Âlî'den reform fermânının ya Gülhane Hatt-ı Şerifi'nde olduğu gibi müttefiklere de verilmesini, ya da Rusya'nın da bizzat yer alacağı bir final (barış) anlaşmasına madde olarak koyulmasını talep etmekteydiler.⁷⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin reformun içeriği ile uğraşması yetmiyormuş gibi bir de nasıl ilan edileceği sorunu ortaya çıkmaya başladı. Bunun üzerine Bâb-1 Âlî strateji olarak Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın bu konuda ayrı ayrı rapor hazırlamasını benimsedi. Âli Paşa çalışmasında Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan vatandaşlarına yönelik toleranslı yapısının tarihsel arka planını anlattı. Özellikle vurguladığı nokta Avrupa'nın bağınazlıkla uğraştığı karanlık bir dönemde Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere yönelik hakkaniyetli yönetimiydi:

"...Hıristiyan Avrupa, dini bariyerlerin bütün milletleri böldüğü bir zamanda İslâm egemenliği altında yaşayan Hıristiyanlar'ın dini ibadetlerini serbestçe yapabilmelerini ve caminin yanında kilisenin yükselebilmesini nasıl açıklamaktadır ve nasıl oluyor da fetihçi ve Müslüman bir halkın aynı kanunu, mağlup dine saygı yükümlülüğünü ortadan kaldırıyor?"⁷⁴⁶

Âli Paşa'ya göre; Osmanlı Hükümeti'nin onuruna verilebilecek bir zarar, samimiyete şüphe düşürebilirdi. Bâb-1 Âlî'nin haklarına verilebilecek bu zarar, aynı zamanda Bâb-1 Âlî'nin yabancı müdahalesine heveslisiymiş gibi görünmesini de beraberinde getirecekti. Diğer taraftan müttefikler tarafından Hıristiyanlar adına koruma hakkı talep edilmektedir ki bu Osmanlı Padişahı'nın halkının gözünden düşmesine neden olacaktı ve zaten savaş da Rusya'nın böyle bir talebi üzerine çıkmıştı. Osmanlı Devleti,

⁷⁴⁴ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 23 Aralık 1855, s.280-281.

⁷⁴⁵ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 23 Aralık 1855, s.282-284.

⁷⁴⁶ "...comment l'Europe chrétienne aurait-elle pu concevoir au moment où les barrières religieuses séparaient si complètement les nations que les chrétiens jouissaient librement de l'exercice de leur culte sous la souveraineté de l'İslâmisme et qu'à côté de la mosquée musulmane s'élevait faiblement l'Eglise chrétienne?" Âli Paşa, aynı çalışmasını 1855 yılının Mayıs ayında Lord Clarendon'a da yollamıştı. Bkz. Testa, a.g.e., 5, s.156-161.

yine kendi kanunlarıyla kendi vatandaşlarına gerekli hakları verebilecek bir devlet olup, Rusya'nın Ortodoksları kullanma bahanesiyle yapmış olduğu girişimlerini bir anlaşma ile neticelendirmek istemesine karşı çıktığı için Kırım Savaşı meydana gelmişti.⁷⁴⁷

Fuad Paşa ise hazırlamış olduğu raporunda Osmanlı Devleti'nin özellikle Sultan II. Mahmud'dan itibaren çok önemli reformlara imza attığının ve Sultan Abdülmecid'in de bu reformları samimi şekilde devam ettirdiğinin üzerinde durmaktaydı. Reformlar ile Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki eşitsizliklerin giderildiği ve bu reformların bir son olmadığı, devamı için de çalışmalar yapıldığını anlatmaktaydı. Bütün önyargılara rağmen cizye vergisini kaldırmaya niyetli olan Sultan Abdülmecid'in tek isteği, Osmanlı vatandaşları arasında fetheden ve fethedilen ayırımının kalkmasıydı.⁷⁴⁸

“...Kıyafet konusu, ortaya çıkışı itibariyle politik bir tedbir niteliğinde olup; zamanla gayrimüslimleri aşağılayıcı bir işarete dönüşmüştür. Bunların hiç birisi artık mevcut değildir... Sultan Mahmud'dan itibaren başlayan reformlar Osmanlı tebaası arasındaki ayırmaları ortaya kaldırmaya yönelik başarılı adımlardı ve bu politika Sultan Abdülmecid tarafından da devam ettirilmiştir. Reformdan önce gayrimüslim Osmanlı tebaası kamu işlerinde görev almaktan mahrumdu... Bugün ise bakıyoruz ki Hıristiyanlar, dışarıda padişahlarını temsil edebilmektedirler. Hiyerarşide birinci sınıfa kadar yükselbilmektedirler. Birçok gayrimüslim askerî üniforma giyebilmekte ve üst rütbelere çıkabilmektedirler. Ceza mahkemelerinin oluşturulması ve çıkarılan kanunlarla gayrimüslimlerin şahitlik hakları yeniden düzenlenmiştir. Bu mahkeme ve kanun, mevcut sorunda önemli gelişmeler olmuşlardır... Meclis-i Tanzimat şu anda yeni bir ceza kanunu hazırlamakta ve buna göre; yeni kanunu uygulayabilecek şekilde organize olmuş yeni mahkemeler oluşturulacak. Çok radikal yapıya sahip olan bu yenilik en önemli reformlardan birisi olarak algılanmak zorundadır. Çünkü aynı şartlara sahip bir ülkede böyle bir yenilik çekinceler ve engellerle karşılaşabilirdi. Son derece koruyucu bir yapıya sahip olan bu yenilik, gayrimüslimlerin kanun önünde Müslümanlarla tam manada eşitliğini sağlayacaktır... Şahitlikleri hususu daha önce Bâb-ı Âli tarafından garanti alınmış olan gayrimüslimlere bu hususta yeni bir hak daha verilecektir: Karma mahkemeler. Mahkemelerde Müslüman yargıçların yanında diğer dinlere mensup kişiler için de o dine mensup yargıçların olması gerekir. Böylece yargulamada hiçbir ayırım olmadan tam eşitlik sağlanmış olacaktır... Gayrimüslimlerin askerî okullara girebilmeleri için özel bir kanun hazırlanmakta ve bu kanun onların dinlerini koruyarak okullara girmelerini ve bu haklarını teminat altına alacak... Gayrimüslim çocuklar, dini ve sivil eğitimlerini alabilme adına bütün imkânlarla sahip olabilecekler. Avrupa'da eğitim alabilecekler ve İstanbul'daki tıp okulunda her türlü masrafları devlet tarafından karşılanacak şekilde okuyabilecekler. Bunu sağlayacak olan kurum bütün milletlere eşit şekilde yaklaşacak... Ve din farklılığı, hiçbir zaman bunları ayırmayacak ve devlet hizmetinde aşağı bir halk olarak algılanmalarına neden olamayacak. Bu reform yüzyılın gerektirdiği şekilde sonuçlanacak ve bunların hepsi sultanın koruyuculuk himayesiyle gerçekleşecektir... Din özgürlüğüne gelince, zaten Osmanlı Devleti'nde bu gün Avrupa'nın hiçbir yerinde görülmeyen şekilde din özgürlüğü mevcuttur. Kiliselerin tamiri ve inşasına ilişkin engeller ve zorluklar zaten ortadan kalkmış durumda. İnanç özgürlüğüne gelince; tamamen garanti altına alınmıştır. Bir dinden diğerine geçme yasağı ise kesinlikle kaldırıldı.”

⁷⁴⁷ Âli Paşa, Haçlı zihniyetiyle bir tuttuğu Rusya'nın aynı şeyleri Yunanistan'da da yapmakta olduğunu belirtmekteydi. AMAEF, Paris, CPT, 323, s.300-310.

⁷⁴⁸ AMAEF, Paris, CPT, 323, s.314-322.

5.6.5.Bâb-ı Âlî ile Avrupalı Temsilciler Arasındaki Müzakereler

Kırım Savaşı'nda neler yaşandığını, savaşı kimin kazandığını ya da kaybettiğini bilmeden sadece Paris Kongresi sürecini ki; buna Islahât Fermânı için İstanbul'da gerçekleştirilen toplantılar da dâhildir, okuyan veya araştıran bir kişi muhtemelen şöyle bir sonuca varırdı: İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte savaşarak bir zafer kazanmışlar ve dolayısıyla Osmanlı Devleti de bu sürece mağlup bir devlet sıfatıyla katılarak kendisine bu mağlubiyetin bedelini ödetmek isteyen bu üç devlete karşı amansız bir mücadeleye girişmişti.

Bu trajikomik sahnenin oluşmasında her devletin kendi çıkarlarını koruma refleksi kadar, Avrupalılar'ın Osmanlı Devleti'ne bakış açısı da önemli bir etkiye sahipti. Eğer Osmanlı Devleti, müttefikler tarafından Rusya'ya karşı savunulmuşsa bunun bir bedeli olacağı gibi, Avrupa devletler ailesine katılmak da Hıristiyan azınlıklara yeni haklar verilmesi şartına bağlıydı.⁷⁴⁹ Ortaylı'nın dediği gibi, *ittifakların bedeli kısmen ârzûyla, kısmen de çaresizlikle ödenir.*⁷⁵⁰ Bu sebeple Osmanlı Devleti hem Paris'te hem de İstanbul'da çarpıştığı Rusya'yla ve bu devlete karşı karşı omuz omuza mücadele ettiği İngiltere ve Fransa ile karşı karşıya gelmek zorunda kaldı.

Osmanlı Devleti ile Fransa, İngiltere ve Avusturya devletleri arasında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimlere yönelik reform yapılmasına ilişkin İstanbul'da bir dizi görüşme yapıldı. Bu görüşmeler, 9 Ocak, 16 Ocak ve 29 Ocak ve 11 Şubat'ta gerçekleştirildi. İlk ikisi ve sonuncusu Sadrazam Âli Paşa'nın konağında, üçüncüsü ise İngiliz Büyükelçiliği'nde yapıldı. İlk toplantıda, Avrupalı temsilciler ile Bâb-ı Âlî, önerilerini ayrı ayrı sundular. İkinci ve üçüncü görüşmelerde Lord Stratford'un kaleme aldığı taslak tartışıldı. Sonuncu da ise, Fransa ve Avusturya'nın öne sürdüğü metin tartışılarak kabul edildi.

Dördüncü maddeye ilişkin 9 Ocak 1856 Çarşamba günü yapılan ilk toplantıda genel bir karar alınarak Osmanlı Hâriciye Nâzırı ve Sadrazamı bu görüşmeye sadece genel prensiplerini sunmaları için kabul edildiler. Avrupalı üç temsilci, Osmanlı Devleti'nin ahlaki entegrasyonu ve Avrupa için son derece gerekli olduğunu düşündükleri Osmanlı

⁷⁴⁹ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul: YKY, 1999, s.95.

⁷⁵⁰ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: İletişim, 2000, s.115.

toplumunun yeniden yapılanmasının temellerini ortaya koyma konusunda uzlaşmışlardı.⁷⁵¹ Fransız Thouvenel'in, Hıristiyanlar'ın ibadethanelerini tamir ve yeni ibadethane açma yetkisi üzerinde hararetle durduğu⁷⁵² bu ilk görüşmede Avrupalı temsilciler, reform karşıtı bir hareketten asla hoşnut kalmayacaklarını Bâb-ı Âlî'ye açıkça belirttiler. Âli Paşa ve Fuad Paşalar ise, Sultan Selim'den beri eski düzenin bozulmaya başladığını, bunu Osmanlıların yapmadığını; fakat yeniden düzelmekten ziyade düzenin yıkılmaya doğru gittiğini ve Osmanlı Devleti'nin çıkarları ile Avrupa'nın duygularının birleştiği noktanın yeni bir yapı inşa etmeye başladığını ve bu yeni yapıyı inşa etme adına sultanın nâzırlarına ve Osmanlı Devleti'nin dostlarının temsilcilerine büyük görevler düştüğünü söylediler.⁷⁵³

Bu toplantıdan sonra Fransız ve Avusturyalı temsilciler bir araya geldiler. İkisinin de üzerinde hemfikir oldukları nokta, Lord Stratford'un fazla ileri gittiği idi. Tanzimat'ın ilanından beri ilk defa Osmanlı Devleti, bu kadar kapsamlı bir reform talebini kabul etmişti. Böyle bir ortam İngiliz Elçininin şahsi duygularının tatmin edilmesi adına riske edilmezdi. Kaldı ki, Stratford'un aşırılıklarının bir zorluk çıkarmaması durumunda yolun sonuna gelmişlerdi. Hem Thouvenel hem de Prokesch kendi hükümetlerine amaca ulaşma adına tek bir engel kaldığını belirtmekteydiler: Lord Stratford. İngiltere'nin de bu soruna el atacağını ummaktaydılar.⁷⁵⁴ Lâkin İngiliz Hükümeti, Lord Stratford'u aşırıya gitmemesi yönünde değil de diğer Avrupalı temsilcilere karşı dikkatli olması noktasında uyarıda bulundu. Bu durumda yapılacak tek bir şey kalmıştı. İngiliz Elçininin aşırılıklarına karşı Bâb-ı Âlî'nin yanında durmak.

26 Ocak'taki ikinci toplantıda Stratford kendi önerisini bir rapor halinde sunarak tartışmaya açtı. İlk etapta Âli Paşa ve Fuad Paşalar uyumlu görünseler de daha sonra bu maddeleri kabineye kabul ettirme konusunda çekincelerini ortaya koydular. Stratford'un hazırladığı metinde idamın kaldırılması, devlet memurluğu için eşitlik ve yabancıların mülk edinme hakkı büyük tartışmalara neden oldu. Âli Paşa'nın Stratford'un neredeyse

---

⁷⁵¹ “...Nous nous sommes trouvé tous d'accord...l'intégrité moral de l'empire Ottoman et à poser les bases de la régénération d'une société dont l'existence est si nécessaire à l'Europe...” AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 10 Ocak 1856, s.61.

⁷⁵² **Eastern Papers**, Lord Stratford'dan Lord Clarendon'a, 9 Ocak 1856, s.33.

⁷⁵³ “...Biz özellikle bu işin hızlı bir şekilde yapılmasında ve müttefiklerin yardımları doğrultusunda Osmanlı Hükümetinin kendiliğinden bu işi yapmasının vereceği sonuçlardan uzaklaşmaması için ısrar ettik. Daha sonra Âli Paşa'dan hafta sonuna yetiştirilecek şekilde Hıristiyanlar'ın sivil ve dini durumları üzerine bir çalışma yapmasını talep ettik...” AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 28 Ocak 1856, s.225-230.

⁷⁵⁴ AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 9 Ocak 1856, s.296-298.

bütün önerilerine karşı çıkmıştı.⁷⁵⁵ Bu sebeple İngiliz Elçi bazı yeni düzenlemelere gitmek zorunda kaldı.⁷⁵⁶

26 Ocak'taki görüşmelerin ikinci ayağından hemen sonra; Stratford, Thouvenel'e haber vermeden Âli Paşa ile görüşmek üzere sadarete gitti vedini konuları yeniden gündeme getirdi. Âli Paşa, Stratford'a: "*Sultan soruna çok dikkatli yaklaşıyor, eğer İngiltere'nin teklifini açıkça kabul ettiğini ifade ederse halkının gözünden düşebilir ve artık İslâm dininin ruhani lideri olmaktan çıkabilir. Tabi ki uzun süre tahtta kalması da tehlikeye girebilir.*" diyerek sultanın bu maddeyi resmî olarak kabul etmesinin neredeyse imkânsız olduğunu bir kez daha belirtti. Stratford'dan papa ya da bir kralın halkının çoğunluğu ve kendileri tarafından kabul edilmiş, değil dini sadece politik öneme sahip bir kanunu bile resmî bir şekilde deklare ederek kaldırma hususunda riske girip girmeyeceğini sordu. Âli Paşa'nın sorusu bunun olamayacağını itiraf eden İngiliz Elçi, kendisinin görevinin sadece ısrar etmek olduğunu belirtti. Âli Paşa, aynen Fuad Paşa gibi, sadece diplomatik bir söz verilerek ölüm cezasının kaldırılabilceğini söyledi. Çünkü böyle bir talepte bulunmak, sultanın dini yetkilerini tanımazlıktan gelmek demektir.⁷⁵⁷

29 Ocak'ta İngiliz Büyükelçisi'nin ev sahipliğinde yeni bir toplantı yapıldı. Öğleden sonra saat üçte başlayan toplantı gece saat ikide sona erdi. En şiddetli tartışmaların yaşandığı bu üçüncü toplantıdan önce Âli Paşa ve Fuad Paşalar, kabine ile bir araya gelerek idamı, gayri resmî olarak ortadan kaldırmaya karar vermişlerdi. Fakat bunun daha ilerisi yani, ne Sultanın İslâm Hukuku'na ait bir kanunu ilga etmesi, ne de bunu ilga etme adına bir fermân yayınlayabilmesi mümkün olamayacaktı. Osmanlı Hükümeti, Avrupalı devletlerin isteklerini karşılama adına elinden geleni yapmaktaydı ve doğal olarak Avrupalı devletlerden biraz sabır bekleme hakkına sahipti.⁷⁵⁸ Eski sistemi sona erdirip, yeni bir başlangıç yapmak isteyen Sultan Abdülmecid'in kendi mührünü taşıyan bir belgede bundan sonra bütün Müslümanlar'ın Hıristiyan olmakta özgür hareket edebileceğine ilişkin bir ifadenin bulunmasının mümkün değildi. Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın bu kararlı ve kesin ifadeleri İngiliz Elçiyi çileden çıkarttı:

"Dininizden bahsetmeyin, halifenizden bahsetmeyin; bir ülkenin diğerine muhtaç olduğu bir anda ve sizin için kan ve para akıtıldığı bir zamanda bütün bunların hepsi birer

⁷⁵⁵ **Eastern Papers**, Lord Stratford'dan Lord Clarendon'a, 28 Ocak 1856, s.57-58.

⁷⁵⁶ **Eastern Papers**, Lord Stratford'dan Lord Clarendon'a, 28 Ocak 1856, s.53.

⁷⁵⁷ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 28 Ocak 1856, s.225-230.

⁷⁵⁸ **Eastern Papers**, Lord Stratford'dan Lord Clarendon'a, 28 Ocak 1856, s.57-58.

*saçmalıktan ibaret şeylerdir. Hıristiyanlık adına, Avrupa adına ve burada bulunup, benim gibi düşünen meslektaşlarım adına talep edilen bu şeyleri elde etmek benim hakkımdır.*⁷⁵⁹

Stratford'un bu sözleri üzerine Fuad Paşa, yıldırım çarpmışa dönerek, herhangi bir cevap veremedi. Daha soğukkanlı olan Âli Paşa bunun manasının Türkiye'nin ölmesi demek olduğunu belirterek Stratford'un sözlerine itiraz etti.⁷⁶⁰ Âli Paşa'nın bu çıkışı bile Stratford'u yumuşatamadı. Stratford bir kez daha bunun üç temsilcinin ortak fikri olduğunda ısrar etti. İngiliz ve Osmanlı temsilcilerinin bu sert diyalogundan sonra Avusturyalı Prokesch söz alarak kendi kralının hiçbir zaman dini konularda reformun zorunlu olduğuna ilişkin böyle bir açıklamadabulunmadığını söyledi. Bu sözlere oldukça sinirlenen İngiliz temsilci, masanın üzerinde yer alan kâğıtları eline alarak, Fransız meslektaşı Thouvenel'e döndü ve "*Fikirlerinizi etkilemek istemem; lâkin hükümetlerimiz bu konuda hemfikirler değil mi?*" diyerek destek istedi. Fransız Thouvenel ise, İngiliz Elçinin sözlerine aldırmadan meselenin prensip ve biçim sorunu olduğunu ifade etti. Böylece tartışma farklı bir havaya bürünmüş oldu. İngiltere'nin ya da Lord Stratford'un isteklerine sadece Bâb-ı Âlî değil; aynı zamanda Fransız ve Avusturya temsilcileri de karşı çıkmıştı. Bu konuşmalardan cesaret alan Âli Paşa, ne sultanın ne de kendilerinin dinden dönenleri idam etme hususunda istekli olmadıklarını ve zamanı geldiğinde artık hiçbir idamın gerçekleşmeyeceğini; mamafih şu anda bu kanunun lağvedilmesinin fanatizmi arttıracığı gibi, sultanın dini karakterine zarar verdiğini, hatta onun hayatını tehlikeye atabileceğini söyledi. Verilen yemek arasında Thouvenel biraz da gönül alma bahanesiyle Stratford'a, Prokesch ve Âli Paşa'nın tavırlarına kızdığını söyledi. Prokesch'in yapacağı bir hatayla elde edilmesi tasarlanan başarıya ket vurmasından korktuğunu da sözlerine ekledi. Buna rağmen, yemekten sonra söz alan Thouvenel, kabul edilebilir bir formül üzerinde durduklarını belirterek Stratford'un bu isteğinin gerçekleşmeyeceğini herkes, ilan etmiş oldu.⁷⁶¹ Stratford, bu toplantıdan sonra ya taleplerini düzeltmeyi ya da bu işi bir süre daha ertelemeyi düşündü. Fakat önünü almadığı hırs yüzünden ilk seçeneği daha uygun gördü ve bu seçimini de Lord Clarendon'a ilettili. Böylece Lord Stratford, Bâb-ı Âlî'nin din özgürlüğü konusunda öne sürdüğü maddeyi kabul etmeye doğru gider olmuştu.⁷⁶²

⁷⁵⁹ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 28 Ocak 1856, s.225-230.

⁷⁶⁰ Başka bir kaynaktan bu ifadeler şu şekilde geçer: "*Ne yani, sizin istediğiniz Osmanlı İmparatorluğu'nun ölümü mü?*" bkz. Andıç ve Andıç, a.g.e., s.95, dipnot 48.

⁷⁶¹ AMAEF, Paris, CPT, 324 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 28 Ocak 1856, s.225-230.

⁷⁶² **Eastern Papers**, Lord Stratford'dan Lord Clarendon'a, 28 Ocak 1856, s.57-58.

Görüşmelerin en kilit noktalarından birisi Avusturya Hükümeti'nin dini konulardaki reformlara ilişkin ani çıkışıydı. Avusturya temsilcisi Prokesch, Hâriciye Nâzırı Buol'dan aldığı talimatla bütün reformların dini alandakilere feda edilme riskine dikkat etmesi için uyarılmaktaydı.⁷⁶³ Bu talimat hem İngiliz, hem de Fransız temsilcilerini son derece şaşırtmış ve tedirgin etmişti. Çünkü Walewski Thouvenel'den fermânın derhal yayınlanması bakımından elini çabuk tutmasını istemişti ve Avusturya temsilcisinin bu önerisi sona doğru yaklaşmışken yeni bir soruna neden olabilecekti:⁷⁶⁴

“...Bütün bu görüşmelerden sonra kaleme alınacak olan sultanın hatt-ı şerifi bu görüşmelere uygun olarak mı yoksa buna zıt olarak mı yayınlanacak ve Paris Kongresine kadar dördüncü maddeye ilişkin çalışma sona erecek mi? Ben sizin bana gönderdiğiniz talimatlar doğrultusunda derhal bir hatt-ı şerifin yayınlanmasını talep edeceğim; mamefiş Prokesch'in Buol'dan aldığı bir talimat, bizde birtakım şüphelerin uyanmasına neden oldu... Bundan sonra beklemek aleyhimize olacaktır...”

Âli Paşa'nın düşüncesi Paris'e gitmeden evvel bir hatt-ı şerif yayınlatarak, reform sorununu kongreden önce çözüme kavuşturmaktı. Fakat ne İngilizler ne de Fransızlar Osmanlı Devleti'ne güvenmemekteydiler. Fermânın yayınlanmasını geciktirerek, oluşturulmaya çalışılan taslağı kendi isteklerine göre yeniden düzenlemelerinden korkmaktaydılar. Bu sebeple ne olursa olsun Paris Konferansından önce bu işi halletme adına Bâb-ı Âlî'ye baskı yapmaktaydılar.⁷⁶⁵ Mesela Fuad Paşa'nın son düzeltmeleri yetersiz bulan Thouvenel, Fuad Paşa'ya artık bir hatt-ı şerif yayınlamanın zamanın geldiğini ve Bâb-ı Âlî'nin uzun bekleyişinin Lord Stratford'u haklı göstereceğini ifade etmişti.⁷⁶⁶

11 Şubat'ta yapılan toplantıda ne Lord Stratford'un düzeltilmiş projesi ne de din konusunda ölüm cezasının kaldırıldığını doğrudan söylememek için dolaylı bir anlatımı teklif eden, bu nedenle de uzun ve tehlikeli olarak görülen Avusturya temsilcisinin önerileri kabul edilmedi. Bunun yerine bütün düşünceleri kapsayan açık bir deklarasyonun

⁷⁶³ Bu arada Prusya Kralı Frederic, İstanbul'daki Avusturya elçisine konuya dair düşüncelerini açıklayan bir mektup gönderdi. Prusya Kralı mektubunda, dini alanda yapılması planlanan reformlar hakkında bugüne kadar susmasının nedenini böyle bir girişimin Bâb-ı Âlî'yi ne kadar zor bir duruma sokacağını bilmesi olarak açıklamıştı. Ona göre; Kur'an'dan kaynaklanan bir sistemden vazgeçilmesi, Osmanlı Devleti için neredeyse imkânsız olup, hele bir de Hıristiyan medeniyeti tarafından oluşturulmuş bir sisteme ait olan kuralları kendisine adapte etmesinin İmparatorluk içerisinde büyük sorunlara neden olabileceği gibi fanatizmi de arttıracığı ortadaydı. Buna rağmen, burada Âli Paşa'nın kendilerine, cezadan muafiyet ve müsamaha konusunda Hıristiyanlığı kucaklama lehine olmak üzere İslâmcılıktan vazgeçileceği duygusunu uyandırdığını ifade etmişti. 9 Ocak 1856 tarihli bu mektup için bkz.AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, s.296-298.

⁷⁶⁴ AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 4 Şubat 1856, s.290-295.

⁷⁶⁵ AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye Acil Telgraf, 7 Şubat 1856, s.305.

⁷⁶⁶ AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 11 Şubat 1856, s.309.

yapılması kabul edildi. Bu gelişme üzerine Fuad Paşa, Şeyhülislâm Arif Efendi ile görüşmek için seansı terk etti. Şeyhülislâm Arif Efendi'nin konseyin aldığı karara katılmasıyla⁷⁶⁷ İngiliz Büyükelçiliği'ne resmî bir yazının kaleme alınmasına karar verildi. Buna göre; Osmanlı Devleti, mürtediler için ölüm cezasını kaldırdığını İngiliz Elçiliği'ne resmen beyan edecekti. Mamafih Lord Stratford fazlasını istemekteydi. Stratford, Osmanlı Devleti'nin dönmeleri koruma altına almasını da arzuluyordu. Bâb-ı Âlî, dönmelere karşı sert davranmayacağını; lâkin fanatizmden kaynaklanacak olan aşırılıkların sorumluluğunu da kabul edemeyeceğini ve tedbir almak için uygun zamanı bekleyeceğini söyledi. Böylece, Bâb-ı Âlî ile bir final anlaşması imzalanması konusu dışında her noktada anlaşılmış olundu.⁷⁶⁸

Lord Stratford son bir kez daha, 13 Şubat'ta Fuad Paşa'dan İngiliz ve Fransız Hükümetleri'ne önceden verilen garantiler yenilendiğine ve alınacak kararın bütün dönmeleri içerdiğine dair ibarenin yayımlanacak olan fermânda yer almasını bir kez daha talep etti. Fuad Paşa da konuyu değerlendirmesi için bu yazıyı Thouvenel'e gönderdi. Fakat bu ifadeler kabul edilmedi. Böylece Âli Paşa ve Fuad Paşa, son dönemde Stratford'a karşı bir zafer daha kazanmış oldular: Dönmelere ilişkin bir ifade fermânda yer almayacaktı.⁷⁶⁹ Sonuçta Islahât Fermânı'nın on altıncı maddesinde “dönme” ibaresi kullanılmadan, tam da Thouvenel'in istediği şekilde genel, kapsayıcı bir ifade kullanıldı:

“Ve çünkü memâlik-i mahrûsâmda bulunan her din ve mezhebin ayini berveç-i serbesti icrâ olduğundan tebaa-i şâhânemden hiçbir kimesne bulunduğu dinin 'ayinini icrâdan menolunmaması ve bundan dolayı cevr ü ezâ görmemesi ve tebdîl-i din ve mezhep etmek üzere kimse icbar olunmaması”⁷⁷⁰

⁷⁶⁷ Thouvenel, konseyin fikrini kabul eden Şeyhülİslâm Arif Efendi'nin bu hareketiyle uzlaştırıcı ve aydın bir görüş ortaya koyduğunu ifade eder. AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 11 Şubat 1856, s.310.

⁷⁶⁸ Thouvenel, fermanın hazır olduğunu ve 12 ya da 13 Şubat günü hem başkentte hem de diğer eyaletlerde ilan edileceğini Walewski'ye bildirdi. AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Thouvenel'den Walewski'ye, 11 Şubat 1856, s.311-313.

⁷⁶⁹ AMAEF, Paris, MD, 115, s.21-24.

⁷⁷⁰ Islahât Fermanının tam metni ve tahlili için bkz. BOA. İ.MMS 6/245, (29 C 1272/7 Mart 1856); Takvim-i Vekayi, No:539, 25 C 1272/3 Mart 1856; Thomas Xavier Bianchi, **Khaththy humaïoun: ou, Charte impériale ottomane du 18 fevrier 1856**, Paris: Typographie orientale de Madame Donday-Dupré, 1856; Musa Gümüş, “Anayasal Meşrûti Yönetime Medhal: 1856 Islahât Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi”, **Bilig**, 47, (2008), s.215-240; Yıldız, a.g.t., s.133-147. On altıncı maddenin Fransızcası Bianchi tarafından “*Vu que tous les cultes sont et seront librement pratiqués dans mes États, aucun sujet de mon empire ne sera gêné dans l'exercice de la religion qu'il professe et ne sera d'aucune manière inquiété à cet égard. Personne ne pourra être contraint à changer de religion.*” Şeklinde tercüme edilmiştir. Bianchi, tercümesinde bu maddeyi Fransızca'ya aktarırken “*Ve çünkü memâlik-i mahrûsâmda bulunan her din ve mezhebin ayini berveç-i serbesti icrâ olduğundan*” ibaresinden sonra kendi inisiyatifıyla “*ve olacağından*” ifadesini de eklemiştir. Bkz. Bianchi, a.g.e., s.12.

Stratford'a göre, Fransızlar reform planını hiç de ciddiye almamışlardı. Hatta onların İstanbul'da elde etmiş oldukları nüfuzları hatt-ı hümâyûnu ölü bir belge haline getirebilirdi. Fransa karşısında ülkesinin, özellikle Paris Anlaşması'nda ihanete uğradığını düşünen Lord Stratford, bunun için kendi hükümetini ödlelikle suçlamaktaydı. Çünkü Londra Hükümeti, Fransa'ya duyduğu hürmetten dolayı kendisini kurban etmişti.⁷⁷¹

5.7. Mustafa Reşid Paşa'nın Layihası Üzerine

Mustafa Reşid Paşa, Sultan Abdülmecid'e sunduğu layihasında Islahât Fermânı'nın ilanına ilişkin süreçte İstanbul'da yapılan görüşmelerde Osmanlı Devletini temsil eden Âli Paşa ve Fuad Paşanın Avrupalı temsilciler karşısında çok büyük tavizler verdiğini öne sürmüştü. Hatta Âli Paşa ve Fuad Paşanın diğer temsilcilerin ifadesiyle, onların bile hayal edemeyeceğinden fazla tavizkar davrandıklarını iddia etmişti: “...*Elçilerin daha mükâmelât hengâmında “doğrusu vükelâ-yı Devlet-i aliyye her vechile teshîl-i maslahat ederek, arzu ve ümidlerimizin bile öte tarafına geçtiler”*”⁷⁷² Reşid Paşa, Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin çıkarları adına bu kadar tavizkar olmalarında sırf Avrupalılar'a hoş görünme duygusunun yattığını Ahmed Cevdet Paşa'ya ifade etmişti.⁷⁷³

Reşid Paşa kadar Ahmed Cevdet Paşa da Osmanlı Nâzırları'na ağır eleştirilerde bulunmuştu. Buna rağmen Reşid Paşa'nın layihası ve Ahmed Cevdet Paşa'nın eleştirilerinin sadece birer iddia niteliğinde olduğunu belirtmek gerekir. Ne Reşid Paşa layihasında; ne de Ahmed Cevdet Paşa eserinde görüşmelerde neler konuşulduğundan, hangi pazarlıklara girildiğinden ve Osmanlı Devleti'ni temsil eden Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın hangi argümanlarla hareket ettiklerinden bahsetmezler. Maalesef modern Türk tarihçileri arasında da bu konuya yer verilmemiştir. Islahât Fermânı'nda şüphe götürmeyecek tek husus, anlaşma metninin bir dış baskı ürünü olduğudur.⁷⁷⁴ Fakat Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın baskılara karşı gelemediklerini iddia etmek pek de kolay bir eleştiri yolu

⁷⁷¹ Poole, a.g.e., s.443.

⁷⁷² **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi**, 9, s.247. Ahmed Cevdet Paşa da eserinde Reşid Paşa'nın itirazında doğrudan dile getiremediği şeyi isim vererek yapar. Fransız elçisi Thouvenel'in Islahât Fermanının ilanından sonra “...*Devlet-i aliyye'nin bu kadar fedakârlık edeceğine me'mûl etmez idik...*” şeklindeki ifadesine yer verir ki kanaatimizce bu ifade, Ahmed Cevdet Paşa'nın eserinde, hamisi sayılan Reşid Paşa'yı haklı çıkarma adına yaptığı girişimlerden sadece birisidir. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 1-12, s.70

⁷⁷³ “...*Elhasıl bir Islahât Fermanı'nın tanzimi icab-ı hâl ve zamaneden olup bunu Reşid Paşa ve sair erbab-ı politika tasdik etmekte oldukları hâlde bâzı mevâdd-ı mündericesinin ta'dili mümkün iken vükelây-ı hâzıra Avrupalılar'a hoş görünmek için bol doğradılar ve tedricen vakt-u zaman ile yapılacak şeyleri def'aten îlân ettiler...*” Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 1-12, s.74.

⁷⁷⁴ Bülent Tanör, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, içinde I, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s.16.

olur. Özellikle de ihtida edenlerin ölüm cezasına çarptırılması maddesinin Osmanlı Hukuku'ndan kaldırılması konusunda Sultan Abdülmecid'in bile üzerindeki baskıyı ber taraf edemediğini, Şeyhülislâm ve diğer ulemaya danışılarak bu kararın alındığını unutmamak gerekir. Dahası Lord Stratford'un İslâm Hukuku'nu Osmanlı Hukuku'ndan çıkarmaya varacak talepleri karşısında ayakta durduklarını da belirtmek gerekir. Zaten hadiseyi bu noktaya odaklamak, fermânın özünü anlayamama gibi tehlikeli bir sonucu doğurmaktadır. Çünkü Islahât Fermânı, Müslümanlar ile gayrimüslimleri sosyal ve ekonomik hayatta ve kanun önünde eşitlemekten çok daha ileri seviyede bir amacın ürünüydü: Osmanlı toplumunu dönüştürmek. Fermânda gayrimüslimler arasındaki eşitsizliği de kaldırmaya yönelik maddelerin bulunması hiç kuşkusuz uzun soluklu bu amacın en önemli enstrümanlarından biriydi.

Âli Paşa ve Fuad Paşa, dördüncü madde nedeniyle kabine içerisinde bir takım sorunlarla uğraşırken⁷⁷⁵ Fransa'nın inatçı ve küstah kişiliğiyle tanınan Hâriciye Nâzırı Kont Walewski⁷⁷⁶ Hatt-ı Hümayûn'un anlaşmada yer alması için baskı yapılmasını büyükelçi Thouvenel'e emretmekteydi.⁷⁷⁷ Thouvenel, hiç vakit kaybetmeden Kont Walewski'nin talimatı doğrultusunda Hatt-ı Hümayûn'un anlaşmada yer alması için Bâb-ı Âlî'ye baskı yapmaya başladı. Lâkin Reşid Paşa'nın diplomatik oyunları hız kesmeden devam etmekteydi. Eski Sadrazam, Âli Paşa ve Fuad Paşaları Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını satmakla suçlayarak sadareti yeniden ele geçirmeyi amaçlamaktaydı ve bu doğrultuda diplomatik çevrelerde kulis yapmaya başlamıştı.⁷⁷⁸ Fuad Paşa, Thouvenel'in baskılarına cevap olarak Osmanlı Sultanının hükümlerlik haklarının uluslararası bir anlaşma konusu olamayacağını ifade edip, artık mevz-u bahis olan şey Hristiyanlar'ın hakları konusu olduğunu sözlerine ekledi. Thouvenel'in ısrarcı tutumu üzerine Fuad Paşa, bir final anlaşmasında fermândan bahsedilmesi konusunun bir onur meselesi olduğunu ve böyle bir durumda Reşid Paşa'nın iki nâzır aleyhine giriştiği propagandanın başarıya ulaşacağını belirterek konuyu kapatmaya çalıştı. Lâkin Thouvenel baskı konusunda baştercüman Schefer'i de kullanmayı ihmal etmemişti. Schefer, Islahât Fermânı'nın anlaşmada bahsedilmesi için tekrar Fuad Paşa ile temasa geçmişti. Fransa'nın ardı ardına yaptığı baskı

---

⁷⁷⁵ Âli Paşa, dördüncü maddeyle alakalı hükümet içerisinde bir kriz yaşandığından bahsedince Thouvenel, bu maddenin çıkarılma nedeninin Rusya'nın ileride Küçük Kaynarca anlaşmasının yedinci maddesini kullanarak sorun çıkarılmasını engelleme amacıyla yapıldığını kabineye anlatmasını tavsiye etti. AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 3 Mart 1856, s.4.

⁷⁷⁶ Andıç ve Andıç, a.g.e., s.66.

⁷⁷⁷ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Walewski'den Thouvenel'e Acil Telgraf, 5 Mart 1856, s.14.

⁷⁷⁸ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye Acil Telgraf, 10 Mart 1856, s.29.

ve tavsiyeler kabinede yavaş yavaş çoğunluğun bu isteği kabul etmeye başlamasına neden olmuştu.⁷⁷⁹

Yetiştirmeleri Âli Paşa ve Fuad Paşanın her yaptıklarını takip eden ve en ufak hatalarında bile fırsatı kaçırmayan Reşid Paşa, bu defa çok önemli bir koz ele geçirmişti. Bu fırsatı değerlendirme adına diplomatik kulislere hâricinde bizzat Sultan Abdülmecid'in huzuruna çıkmaya karar verdi. Sultan Abdülmecid için bir *layiha* (*mémoire*) hazırlayan Mustafa Reşid Paşa burada, Sultan Abdülmecid'e mevcut nâzırların Fransa ile işbirliğine giderek devleti sattıklarını anlatmaktaydı.⁷⁸⁰ Reşid Paşa'nın bu manevrası karşısında şok geçiren Thouvenel, çok radikal bir çözümü hayata geçirmeye karar verdi: Âli Paşa'yı sadarettten uzaklaştırmak. İlk bakışta çok garip bir çözüm gibi görünse de Thouvenel'in amacı ne şekilde olursa olsun Reşid Paşa'nın sadaret koltuğuna oturmasını engellemektir. Thouvenel ya Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa'nın ya da sadaret kaymakamı Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın mührü almasını bizzat padişah'tan istemeye karar verdi. Zaten bu iki nâzır Fransa'ya yakın bir politikayı benimsemişlerdi. Eğer bu nâzırlardan birisi iktidara gelirse, Fransa açısından değişen bir şey olmayacaktı. Fransa'nın da istediği buydu.⁷⁸¹

Reşid Paşa'nın layihası Sultan Abdülmecid üzerinde ilk anda etkili olmuş ve Sultanın Âli Paşa ve Fuad Paşanın politikalarını sorgulamasına neden olmuştu. Fakat son dönemde sıkça yaptığı gibi, sadaret konusunda Fransa'nın fikrini alma yolunu seçti. Bu sefer Damat Mehmed Ali Paşa'yı seçti. 12 Mart sabahı Mehmed Ali Paşa, Schefer ile bir görüşme yaptı.⁷⁸² Toplantı için⁷⁸³ Bâb-ı Âli'ye gitmek zorunda olan Mehmed Ali Paşa, konuşmasına “*Burada olanlara dair bir bilginiz yok değil mi?*” diyerek sözüne başladı. Paris'te bulunan Âli Paşa'nın gönderdiği bilgiler Bâb-ı Âli'de tedirginliğe sebebiyet

⁷⁷⁹ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 10 Mart 1856, s.30-59.

⁷⁸⁰ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye Acil Telgraf, 12 Mart 1856, s.60. Reşid Paşa, layihasında Âli Paşa ve Fuad Paşanın Fransa ile birlikte hareket ettiklerine dair doğrudan bir suçlamada bulunmamıştır. Öyle anlaşılıyor ki Reşid Paşa bu suçlamayı kalemiyle değil, diliyle yapmaktaydı. Reşid Paşa, layihasında İslahât fermanının içeriği kadar, fermanın ilan ediliş sürecinde, Âli Paşa ve Fuad Paşanın hükümete danışmak yerine müttefik devletlerin temsilcileri ile bu metni hazırlanmaları Reşid Paşa'nın eleştirileri onların yöneltmesine sebep olan husustur. Reşid Paşa'nın layihası için bkz. **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi**, 9, s.244-252.

⁷⁸¹ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 10 Mart 1856, s.30-59.

⁷⁸² “*Bu sabah, Mehmed Ali Paşa'nın özel sekreteri Ali Bey ile görüştim. Kendisi bana bir pusula verdi. Benden Mehmed Ali Paşa'nın hükümet toplantısına gitmeden önce onu görmemi rica etti. Mehmed Ali Paşa'nın beni görme isteği önemli bir konuşma olacağını düşünmeme neden oldu.*” AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Schefer'den Thouvenel'e Gizli Yazışma, 12 Mart 1856, s.60. Belgede yanlışlıkla 1846 tarihi yazmaktadır.

⁷⁸³ Mehmed Ali Paşa'nın bahsettiği toplantı, *prendre acte* kelimelerine ilişkin Âli Paşa'nın gönderdiği telgrafın tartışılacağı Meclis-i Meşveret toplantısıdır. Toplantı için bkz. Keleş, a.g.t., s.371-372.

vermekteydi. Çünkü Bâb-ı Âlî, Paris barış görüşmelerinin ilk etabında müttefiklerden beklediği desteği pek görememişti: “*Paris’ten yeni gelen telgraflar entrikalara son derece açıklar. Muhalefet zamanın çok uygun olduğunu düşünmekte ve bizi sizin gözünüzden düşürmek, saf dışı bırakmak için harekete geçmiş durumda.*” Mehmed Ali Paşa’nın muhalefetin harekete geçmesinden kasti Reşid Paşa’nın Sultan Abdülmecid’e sunduğu layihaydı. Layiha, Âli Paşa ve Fuad Paşanın safında yer alan Osmanlı devlet adamlarının Fransa ile işbirliği içerisine girerek Osmanlı Devleti’nin çıkarlarını feda etmeleri üzerine odaklanmıştı:

“Sultan Abdülmecid, dün akşam beni ziyaret etti. Bana, Reşid Paşa’nın hazırlamış olduğu layihadan bahsetti. Bu layiha, Fransa’nın Rusya ile barış yapma sevdası uğruna Osmanlı Devletini kurban ettiği ile ilgiliydi. Bizi de suça ortak olmakla itham etmekte ve halk için endişelenilmesi gerektiğini vurgulamakta.”

Her ne kadar Mehmed Ali Paşa, Schefer’e açıkça söylemese de belli ki onu gönderen bizzat sultanın kendisi olmuştu. Sultan Abdülmecid’in amacı, sadaret krizinden yararlanmaktı. Çünkü Fransa, Eflak ve Boğdan’ın birleştirilmesi hususunda İngiltere’nin yanında yer alarak, hiçbir taviz vermemekte kararlı gözükmekteydi. Eğer Fransa, bu kararında ısrar etmeye devam ederse Âli Paşa ve hükümeti gerçekten başarısız görünecek, dolayısıyla Reşid Paşa’nın eleştirileri haklı çıkacaktı. Bunun anlamı da sadaretin el değiştirmesi idi.⁷⁸⁴

“...Padişah, Reşid Paşa’nın tehlikeli krizine pabuç bırakmadı. Mamefi durumun kritik olduğunu sizden saklayamam. Bizde milli duyguları harekete geçirmenin ne kadar kolay olduğunu ve kaç kişinin Fransa’nın yüksek mevkisini kaybetmesini arzûladığını biliyor musunuz? Memleketeyn sorununda çözüm için bu kadar beklenildiği için çok üzülüyorum. Bütün düşünceler içerisinde bizim için acı verici olan imparatorun fikrine tamamen katılamamış olmamızdır. Sultan Abdülmecid, Napolyon’a büyük değer vermekte ve üstelik kendi halkının Fransa’nın görüşleri doğrultusunda olması adına ısrar etmiştir. Bu konuya el atarak çok iyi bir şey yapmış olacaksınız. Thouvenel’e rica ediniz de buna zarar vermemek için herhangi bir şey yapmasın. Sizin dostunuz olduğumu uzun zaman önce açıklamıştım. Bu durum şüphe götürmez. Size çıkar gözetmeyen bir tavsiyede bulunuyorum. Çünkü benden başka hiç kimse sultanımın düşüncelerini (planlarını, yargularını) bilemez...”

Damat Mehmed Ali Paşa’nın sözleri Schefer’i şaşkına uğratmıştı. Schefer, Sultanın bu fikirlerini teyit ettirmeye karar verdi ve sarayın bir diğer damadı Ahmet Fethi Paşa’nın yanına gitti. Ahmet Fethi de aynı dili kullandı:⁷⁸⁵

“...Thouvenel’e meyve vermekte olan entrikalara gözünü dikmesini benim adıma rica ediniz. Söz konusu olan Fransa’nın nüfûzunun aşağıya çekilmesidir. Fransa için ölümcül

⁷⁸⁴ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Schefer’den Thouvenel’e Gizli Yazışma, 12 Mart 1856, s.62-63.

⁷⁸⁵ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Schefer’den Thouvenel’e Gizli Yazışma, 12 Mart 1856, s.63.

olabilecek bir yön değiştirme arzulanıyor... Thouvenel'in varışından beri, onunla dostluk içindeyim ve ona tavsiyelerde bulunuyorum ve o da bunu dikkate almak zorunda ki olaylar ona verdiğim tavsiyeleri doğru çıkarmaktadır.”

Sultan Abdülmecid'in denge oyunu yine başarılı oldu. Fransız Büyükelçi, Paris Kongresi'nde ters tepebilecek bir duruma düşmenin de korkusuyla sadaret değişikliği talebinden vazgeçti. Kapıcıbaşı İzzet Beyi Reşid Paşa ile saray arasında aracılık ettiği için kovan Sultan Abdülmecid, Kaymakam Kıbrıslı Mehmet Paşa ile bir araya gelen Sultan Abdülmecid, Reşid Paşa'nın hazırlamış olduğu rapor ile ilgili konuşmuştu. Sultan Abdülmecid, Reşid Paşa'nın layihasını dikkate almayacaktı. Böylece hem Sultan Abdülmecid hem de Thouvenel, bir yerde istediklerini elde etmiş oldular. Artık Reşid Paşa sadarete gelemezdi.⁷⁸⁶

5.8. Paris Kongresi ve Tartışmalı Konulara Osmanlı Devleti'nin Yaklaşımı

Müttefik ordularının Kırım'ı işgali devam ettiği dönemde III. Napolyon, adanın tamamen alınmasını planlamakta idi. Lâkin Fransız Ordusu Başkumandanı Pelissier, kış şartları nedeniyle imparatorun bu isteğine karşı çıktı. Diğer tarafta Ruslar, Kars'ı işgal edince önemli bir askerî avantaj elde etmiş oldular. İki taraf için de barış görüşmelerinde bulunmak artık düşünölebilecek bir fikir olmaya başlamıştı. Fransa için Rusya'dan bir teklif gelmesi gerekiyordu. Çar II. Aleksander, Kars'ı işgal etmiş olmanın barış görüşmeleri için önemli bir koz olduğunu düşünerek 1856 yılının hemen başında barış görüşmelerine başlamak istediklerini beyan etti. Avusturya ile Fransa, Kasım 1855'te bir taslak hazırladılar.⁷⁸⁷ Her iki devlet, bu taslağı İngiltere'ye de sundular. İngilizler, daha önce Viyana'da belirlenen dört esasın anlaşma görüşmelerinin temel maddeleri olması gerektiğini önes ürdüler. Bu şekilde kabul edilen taslak, Avusturya'nın Petersburg Elçisi Esterhazy tarafından Rusya'ya sunuldu. Rusya son bir hamle yaparak Karadeniz'in tarafsızlığı ve Eflak ve Boğdan'ın terkini reddettiyse de Avusturya'nın savaşa devam etme tehdidiyle barış görüşmelerine başlamayı kabul etmek zorunda kaldı.⁷⁸⁸

III. Napolyon toplantı yeri olarak öncelikle Brüksel'i önerdi. Rus Çarı Aleksander ise; Frankfurt'u teklif etmişti.⁷⁸⁹ Lâkin İngiltere'nin önerisi ve diğer devletlerin onayıyla

⁷⁸⁶ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 17 Mart 1856, s.92-95.

⁷⁸⁷ Bu taslağa ilişkin olarak Fransa Hâriciye Nâzırı Kont Walewski'nin Viyana Sefiri Bourgueney'e gönderdiği talimat, Avusturya tarafından kabul edilerek Rusya'nın görüşüne sunuldu. Bu talimatname için bkz. **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi**, 9, s.203-205.

⁷⁸⁸ Keleş, a.g.t., 355-259; Yıldız, a.g.t., s.96-97.

⁷⁸⁹ Thouvenel, **Pages de l'histoire du Second Empire**, s.226.

Paris seçildi. Kırım Savaşı'nın sonunda yapılması planlanan barış görüşmelerinin yeri olarak Paris'in belirlenmesi Fransa için 1815 Viyana Anlaşması'ndan sonra Avrupa'da kazanılmış en büyük diplomatik başarılardan birisiydi. Çünkü böylece III. Napolyon Avrupa'yı Rus tehlikesine karşı korumuş ve Fransa'nın artık bir tehlike olmayacağı garantisini vermiş oluyordu. Zaten kongrenin Paris'te yapılmasını İngiltere'nin bizzat teklif etmesi ve diğer devletlerin de bunu onaylaması Fransa'ya duyulan güveni göstermekteydi. Kongre başlamadan önce prensip olarak, katılımcı ülkelerin temsilcilerinden Hâriciye Nâzırları'nın birinci temsilci, Paris Elçileri'nin de ikinci temsilci olmaları kararlaştırıldı.⁷⁹⁰ Buna göre; kongrede İngiltere'yi Lord Clarendon ve Lord Cowley, Avusturya'yı Buol ve Hübner, Sardunya'yı Cavour ve Villamarina, görüşmelere on birinci seansta 18 Mart'ta dâhil olan Prusya'yı Manteuffel ve Hatzfeldt temsil edecekti. Hâriciye Nâzırı nezdinde temsil edilmeyen iki ülke vardı. İlki Osmanlı Devleti idi. Osmanlı Devleti'ni Sadrazam Âli Paşa ve Paris Sefiri Mehmed Cemil Bey temsil etmekteydiler. Rusya ise; Çar II. Alkesander'ın en güvendiği adamlardan olan Kont Orloff ve Londra eski elçisi Kont Brunnow ile kongreye katılma kararı almıştı. Ev sahibi Fransa adına yine Hâriciye Nâzırı koltuğundaki Kont Alkesander Colonna Walewski ile Viyana Elçisi Baron Bourgueney yer almaktaydı. 25 Şubat'ta açılan kongrenin başkanlığına ev sahipliği dolayısıyla Kont Walewski seçildi. Kongre'nin sekreteri ise Osmanlı Devleti açısından pek de yabancı birisi değildi. Bir yıl önce Fransa'nın İstanbul Maslahâtgüzârı Vincent Benedetti, Walewski'nin önerisi ile Paris Kongresi'nin sekreterliğine getirildi.⁷⁹¹

Açılış günü, 1 Şubat 1856'da Viyana'da kabul edilen dört maddenin kongre müzakeratında temel noktalar olması kabul edildi. Bu maddeler; Eflak ve Boğdan; Tuna nehri ticareti, Karadeniz'in tarafsızlığı ve Osmanlı Hıristiyanları'nın durumuna ilişkindi.⁷⁹² İlk üç hafta boyunca oturumlar iki ya da üç günde bir gerçekleşmekteydi. 24 Mart'tan

---

⁷⁹⁰ Yves Bruley, "Le congrès de Paris", **Napoléon III et l'Europe 1856: le congrès de Paris**, Paris: Ministère des Affaires Étrangères, 2006, s.65; aynı yazar, "L'organisation et le déroulement du congrès", Gilbert Ameil ve Isabelle Nathan ve Georges Henri Soutou (Ed.), **Le congrès de Paris, un événement fondateur**, Paris S.I.E Peter Lang, 2009, s.34.

⁷⁹¹ William Roscoe Thayer, "The Congress of Paris", Archibald Cary Coolidge (Ed.), **Three Peace Congresses of the Nineteenth Century**, içinde, London: Cambridge Harvard University Press, 1917, s.25-26; Bruley, a.g.m., s.65; Thouvenel, **Pages de l'histoire du Second Empire**, s.240-251; Ali Reşad, a.g.e., s.327-328; Jorga, a.g.e., s.403-404.

⁷⁹² Keleş, a.g.t., s.360-361.

itibaren ise kongre hız kazandı ve kongre her güne yayıldı ve bir hafta sonunda barış anlaşması ile neticelendi.⁷⁹³

5.8.1. Eflak ve Boğdan Meselesi

Paris Barışına giden süreçte en önemli sorunlardan birisi Eflak-Boğdan'ın yani Memleketeyn'in geleceğinin ne olacağı idi. Rusya'nın Balkanlar'dan uzaklaştırılması, müttefiklerin hem kendi içlerinde hem de Avusturya ile ittifak ettikleri tek konu idi. Rusya'nın Balkanlar'daki nüfuzu kırılmalıydı. İngiltere, Rusya'nın Balkanlar üzerinden sıcak denizlere inerek Hindistan yolunu tehdit etme tehlikesi ile karşı karşıya idi. Fransa ise 1815'ten bu yana ilk defa Kıta Avrupa'sındaki izolasyonu kırmış idi ve liderliğe soyunmaya niyetliydi. Rusya'nın Balkanlar'da etkin olması Kıta Avrupa'sındaki bu rekabette Fransa için büyük bir dezavantaj olacaktı. Bu nedenle, savaş boyunca Osmanlı Avrupa topraklarının önemi Fransa açısından Anadolu'dakinden daha fazla olmuştu. Avusturya'ya bakıldığında Balkanları kendi genişleme ve nüfuz alanı olarak görmekteydi ve Rusya'nın müdahaleci politikasından bunalmıştı. Osmanlı Devleti'ne gelince bu devletler içerisinde Rusya'nın Balkanlar'daki nüfuzunun azalmasını en çok isteyen devletti. Çünkü Rusya, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü tehdit etmekte ve uzun süreden beri Osmanlı aleyhine topraklarını genişletmekteydi. O halde Rusya, Balkanlar'dan uzak tutulmalıydı. Bu noktadaki hemfikirlik izlenecek yol haritasında büyük bir ayrılığa neden oldu. İngiliz tarafının en büyük arzusu Eflak ve Boğdan'ın birleşik ve özerk bir yapıya kavuştuğunu görmektir. İngiltere'nin bu tutumunun altında yatan sebep, aynı Fransa da olduğu gibi, savaşa Rus tehlikesi nedeniyle girmiş olmalarıdır. Eflak ve Boğdan da Rusya'nın Balkanlar'daki en önemli nüfuz alanıydı.⁷⁹⁴ İngiltere, Bâb-ı Âlî'ye resmî teklifini bu yönde yapmıştı. Fakat ne Bâb-ı Âlî ne de Avusturya buna sıcak bakmadılar. Fransa ise, önceleri İngiltere gibi düşünmese de zamanla birleşik bir eyaletin Rusya için en iyi tedbir olacağına karar verdi. Aralık 1855'te Thouvenel, Memleketeyn'e

---

⁷⁹³ Bruley, a.g.m., s.65.

⁷⁹⁴ İngiltere'de Şubat 1855'te Aberdeen başkanlığındaki hükümet devrilmesinden sonra Başbakanlık koltuğuna oturan Lord Palmerston, iktidara gelişinden sonraki ilk açıklamalarından birisi İngiltere'nin Kırım Savaşı'ndaki asıl amacını ortaya koymaktaydı: “Eğer bu savaşa girdiysek bu, Osmanlı Sultanı'nı ve onun Müslüman tebaasını korumak için değil, Rusya'yı Osmanlı'dan uzaklaştırmak içindir.” Bu zihniyet Paris Barış görüşmelerinde İngiltere'nin temel prensibi olarak yer almıştı. John Register, “Le traite de Paris et la Grande-Bretagne”, Gilbert Ameil ve Isabelle Nathan ve Georges Henri Soutou (Ed.), **Le congrès de Paris, un événement fondateur**, Paris: S.I.E Peter Lang, 2009, s.45.

lişkin olarak Waleswki'ye bir rapor sundu. Thouvenel bu raporunda üç ihtimal üzerinde durmaktaydı:⁷⁹⁵

1) Ya Eflak ve Boğdan'ın Osmanlı Devleti ile olan vassallık durumunda herhangi bir değişim yapmadan bu yerlerin Avrupa'ya bağlanmaları ve bu noktada Belçika ve İsviçre'ye benzer roller biçilecek,

2) Ya Eflak ve Boğdan'ın her türlü idari imtiyâzlarına saygı duyularak Osmanlı Devleti ile sıkı bir şekilde birleşmeleri sağlanacak ve bu durumun gerekliliği de her iki prensliğe anlatılacak,

3) Ya da şartların geliştirilmesi hâricinde statükonun korunmasına özen gösterilecek.

Fransa'nın için birinci şık bir taşla iki kuş vurma anlamına geliyordu. Eğer prenslikler birleştirilirse bu yapı hem Rusya'ya karşı bir tampon bölge görevini görecek hem de, Napolyon'un Katolisizm ve Latin birliği düşüncelerine uygun hareket edilmiş olunacaktı.⁷⁹⁶ Eflak ve Boğdan halkı hem Latin, hem de Katolikti. Birleşik bir prenslik Fransa'nın nüfuz sahasına girmesiyle, Fransa Tuna'nın ağzına ulaşmış olarak Balkanlar'da etkin bir politika izleme adına önemli bir koz elde etmiş olacaktı.⁷⁹⁷ İngiltere'nin teklifine göre; Dinyester yeni birleşik eyaletin sınırı olacaktı. Lâkin Bâb-ı Âlî, bu sınırın kuzeye taşınması demek oluyor du ki bu da Osmanlı Devleti için son derece tehlikeli bir durum arz ediyordu.⁷⁹⁸ Bu nedenle Bâb-ı Âlî Fransa nezdinde girişimde bulunmaya karar verdi; çünkü Lord Stratford, fikrinde son derece ısrarcıydı. Bir taraftan Sultan Abdülmecid, Memleketeyn'in birleştirilmesini engelleme adına Âli Paşa'yı İmparator Napolyon nezdinde girişimde bulundurmakla görevlendirirken,⁷⁹⁹ diğer taraftan Sadaret Kaymakamı Kıbrıslı Mehmet Paşa da Thouvenel ile bir araya gelerek konuyu müzakere etti. Bâb-ı Âlî'nin bu teklifi asla kabul edemeyeceğini belirten Kıbrıslı Mehmet Paşa, İngiltere'nin bu fikrine şiddetle muhalefet etti.⁸⁰⁰ Fransız Elçiliği görevlilerinden Mösyö Ségur, Thouvenel'in emri üzerine Âli Paşa'nın Paris Kongresi'nde Eflak ve Boğdan'ın

⁷⁹⁵ AMAEF, Paris, CPT, 323, Thouvenel'den Walewski'ye, 2 Aralık 1855, s.144-145.

⁷⁹⁶ III. Napolyon'un Katolisizm ve Latin Birliği politikasının bir diğer ürünü İtalya'nın birleşmesidir. Paris Barış Konferansı'nda Sardunya'yı yanına çeken III. Napolyon daha sonra İtalya'nın birleşmesinin mimarı olacaktır. Öztuna, a.g.e., s.55.

⁷⁹⁷ Andıç ve Andıç, a.g.e., s.71.

⁷⁹⁸ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 10 Mart 1856, s.30-59.

⁷⁹⁹ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye Acil Telgraf, 12 Mart 1856, s.60.

⁸⁰⁰ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 10 Mart 1856, s.30-59.

birleştirilmesine dair yetkilendirilmesi hususuna dair Lord Stratford ile bir araya geldi.⁸⁰¹ Ardından Thouvenel, Fuad Paşa ile gizli bir görüşme yaparak, Fuad Paşa'ya Eflak ve Boğdan ile ilgili Fransa'nın görüşlerini içeren gizli bir rapor sundu. Bu raporda tarihsel olaylara göndermede bulunan Thouvenel Eflak ve Boğdan'ın ayrılmasının, bu iki devletten birinin diğerine saldırısında başnoktada yer almasına neden olduğunu ve bu sebeple iki prensliğin sadece bir tampon bölge olmaktan çıkmakla kalmadığını, üstüne halkın sempatisinin zamanla hospodarların ihanetlerine dönüştüğünü vurgulamaktaydı. Hospodarlar, Rusya ile işbirliği yapmakta ve Rusya'nın bölgede etkin olmasının vasıtası olmaktaydılar. Rusya'nın son işgal örneğinde olduğu gibi, prenslikler bu yapılarıyla herhangi bir yabancı devletin askerî işgaline son derece açıktı. Bu sebeple bu yapının devam etmesi mümkün değildi. Thouvenel'in üzerinde ısrarla durduğu nokta ise; Napolyon'un bu husustaki kararının kesin olduğuydu.⁸⁰²

“Sultanın hükümler haklarının olduğu da kesindir. Fakat hukukun dışında bir gerçek nokta daha var ki o da prensliklerin iç organizasyonlarının tamamen bağımsız olma ve müdahaleden kaçınılma zorunluluğuna sahip olan imtiyâzlarına uygun olduğudur. Bizim çözüm önerimiz Bâb-ı Âlî'nin vassallık politikasından daha kolay ve bir o kadar da basittir.”

Kont Walewski, Eflak ve Boğdan'ın birleşmesi yönündeki fikrini ileri sürdüğünde Lord Clarendon, Fransa'ya destek verdiğini belirtti. Rus tarafı da Memleketeyn'in birleşmesini kendi politikasına uygun bulduğundan Fransa ve İngiltere'nin yanında yer aldı. Sardunya ise, görüşmeler boyunca Fransa'nın bütün tekliflerine evet demeyi bir politika olarak benimsediğinden Bâb-ı Âlî ve Avusturya yalnız kalmışlardı.⁸⁰³

Bu arada Avusturya temsilcisi Prokesch de Thouvenel nezdinde girişimlerde bulunmaktaydı. Eğer iki prenslik birleşecekse bir prensin seçilmesi gerekmektedir; fakat ortak bir prens seçmek hiç de kolay olmayacaktı. Prokesch, ayrı prensliklerden ziyade birleşik bir yapının Rusya'nın nüfûzu lehine korkunç bir koz olabileceğini Thouvenel'e kabul ettirmeye çalışmaktaydı. Ayrıca birleşik bir prenslik Avusturya için de büyük bir tehlike arz etmekteydi. Çünkü Rumenler, Osmanlı Devleti'ne bağlı olmayı bir adaletsizlik, bir utanç olarak görmekteydiler. Ayrıca topraklarını küçük görmekte ve bunu genişletme fikrindeydiler ki bu da Avusturya için son derece tehlikeli olabilecek bir durumdu. Diğer taraftan bu durum Sırbistan için örnek teşkil edebileceği gibi Rusya için de ciddi bir fırsat

⁸⁰¹ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Ségur'den Thouvenel'e, s.64-66.

⁸⁰² AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Fuad Paşa'ya Gizli Rapor, s.68-78.

⁸⁰³ Thouvenel, **Pages de l'histoire du Second Empire**, s.248.

olacaktı. Avusturya bu fikre kesin bir şekilde karşı çıkmaktaydı ve Bâb-ı Âlî ile aynı fikirdeydi.⁸⁰⁴

Bir tarafta Bâb-ı Âlî, İstanbul'da amansız bir diplomatik kapışma içindeyken diğer tarafta Âli Paşa, Paris Kongresi'nde Eflak ve Boğdan'ın ayrı birer eyalet olarak kalmasındaki ısrarı nihayetinde Osmanlı Devleti lehine sonuçlandı. Burada Âli Paşa'nın bizzat Napolyon ve Lord Clarendon nezdindeki girişimleri etkili olmuştu. Sultan, Âli Paşa'dan kendisinin Napolyon'un ısrarını anlayamadığı ve bu ısrarı nedeniyle Napolyon'a teessüflerini bildirmesini istedi. Âli Paşa, diğer taraftan İngilizler'i ikna etmeye çabalamaktaydı. Gerçi kongre esnasında Âli Paşa, bu konuda yalnız kalmamıştı. Nasıl İstanbul'da Baron Prokesch, Fuad Paşa ile birlikte hareket etmişse; Avusturya Hâriciye Nâzırı Buol da Âli Paşa ile Eflak ve Boğdan'ın ayrı birer eyalet kalmaları için Âli Paşa'ya müthiş bir destek vermekteydi. Fakat İngiltere'nin desteği anahtar rolü üstlenecekti. Her ne kadar İstanbul'da Lord Stratford bir türlü ikna edilememişse de Âli Paşa, Paris'te Lord Clarendon'u ikna etmeyi başardı. Âli Paşa Lord Clarendon ile yaptığı özel görüşmede iki nokta üzerinde durdu. Birincisi, Eflak ve Boğdan'ın birleşmesinin beraberinde bir prens seçme zorluğunu da getireceği ve birleşik bir eyaletin Rus nüfûzuna daha açık bir yapıya sahip olacağıydı. Diğer bir nokta ise, barış konferansının eyaletlerin birleşmesine yönelik bir misyonunun olamayacağıydı. Mart ayının 11'inde Memleketeyn Sorunu'nun daha sonraya bırakılması kararı alındı⁸⁰⁵ ve Âli Paşa'nın sonunda Lord Clarendon'u ikna etmesiyle Eflak ve Boğdan Meselesi 14 Mart 1856'daki seansta Osmanlı Devleti'nin lehine sonuçlandı.⁸⁰⁶

Thouvenel'e göre Memleketeyn hadisesinde Fransa'nın başarı elde edememesinde Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın izlemiş oldukları politika kadar, konunun alenî acele gündeme getirilmesi de etkili olmuştur. Hâlbuki ilk Viyana Görüşmeleri'nde bu karar alınmış olsaydı, belki Fransa istediğini elde edebilirdi.⁸⁰⁷ Kezâ, Kont Walewski de aynı düşüncede idi. Ona göre; Paris Barış Anlaşması ile Fransa adına büyük bir başarı kazanılmış olursa da Memleketeyn konusunda istenilen noktaya varılamamıştı. Bunun

---

⁸⁰⁴ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 13 Mart 1856, s.79-80.

⁸⁰⁵ Thouvenel, **Pages de l'histoire du Second Empire**, s.249.

⁸⁰⁶ Andıç ve Andıç, a.g.e., s.70-72.

⁸⁰⁷ A.g.e., s.250.

sebebi ise Türklerin inatçılığıydı.⁸⁰⁸ Thouvenel, Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın Memleketeyn konusunda taviz vermeyen politikaları için Türkler'in inadının sert olduğundan bahsetmekte ve kazanmak için zamanını beklemek gerektiğini ifade etmişti.⁸⁰⁹

5.8.2.Prendre Acte: Krizin Yeni Adı

Barış görüşmelerinin son haftasına gelinmişti ki Bâb-ı Âlî; İngiltere ve Fransa'nın Islahât Fermânı'nın Paris Barış Anlaşması'nda zikredilmesi talebine karşı hâlâ olumlu bir yanıt vermemişti. Bu arada Rusya da fermânın anlaşma metnine ek olarak ilave edilmesi yönündeki talebini dile getirmişti.⁸¹⁰ Ne Paris'te bulunan Âli Paşa, ne de İstanbul'daki Fuad Paşa Bâb-ı Âlî'nin en temel prensip olarak algıladığı hususta en küçük bir taviz bile vermemekte kararlıydılar. Fransızlar'ın inatçı Nâzırı Kont Walewski, Osmanlı Nâzırları'nın bu taviz vermez politikası karşısında ilginç bir hamlede bulundu. Islahât Fermânı direk olarak anlaşmada anılmayacaktı; fakat müttefik devletlerle Osmanlı Devleti'nin bu konudaki ilişkisine değinilirken özellikle *prendre acte* (*prennent acte*) kelimesinin kullanılmasını talep etti.⁸¹¹ Bu talep ne Bâb-ı Âlî ne de Âli Paşa ve Fuad Paşa tarafından asla olumlu bir şekilde karşılanmadı. Fuad Paşa'nın bir sözü Osmanlı Devlet devlet erkânı ve Sultan Abdülmecid'in tavrını net bir şekilde ortaya koymaktaydı: “*Eğer bize zikr-i cemil vermek istiyorlarsa bundan ma-el-memnuniye vazgeçiyoruz.*”⁸¹²

Thouvenel'in uyarılarına rağmen, Kont Walewski de geri adım atmamaya kararlıydı. Bunun üzerine Thouvenel, baştercümanı Schefer'i Osmanlı Nâzırları nezdinde yeniden bir girişimde bulunulması adına görevlendirdi. Daha önce ifade edildiği gibi, Âli Paşa ile Kont Walewski de Paris'te bu konuda sıkı bir mücadele içine girmişlerdi. Walewski'nin “*prendre acte*”, sözünü içeren redaksiyonunu Âli Paşa, Bâb-ı Âlî'ye göndermişti. Thouvenel'den aldığı talimatla Schefer, Seraskerlikte 12 Mart tarihinde bu konuya ilişkin yapılan toplantıya katıldı. Toplantıda Âli Paşa'nın telgrafı okundu. Âli Paşa'nın Paris'ten gönderdiği telgrafta yeralan ifadelere göre; Bâb-ı Âlî, Islahât Fermânına ilişkin olarak anlaşmada imzası bulunan devletlere bir sened vermek zorundaydı: “...Zât-ı

⁸⁰⁸ “...*On pourra regretter, il est vrai, qu'il n'ait pas été fait davantage pour la question des principautés danubiennes, mais l'entêtement des Turcs en est la seule cause...*” A.g.e., s.267.

⁸⁰⁹ “*La tête des Turcs est dure, et, pour y faire entrer quelque chose, il faut du temps!*”, A.g.e., s.249.

⁸¹⁰ Jacques-Alain de Sedouy, “Les chrétiens d'Orient et le congrès de Paris, Gilbert Ameil ve Isabelle Nathan ve Georges Henri Soutou (Ed.), **Le congrès de Paris, un événement fondateur**, Paris: S.I.E Peter Lang, 2009, s.81.

⁸¹¹ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Schefer'den Thouvenel'e, 22 Mart 1856, s.148-150.

⁸¹² Ali Reşad, a.g.e., s.341.

hazret-i pâdişâhînin irâde-i müstakile-i şâhânelerinden sâdır olan fermân-ı âlînin düvel-i mu'âhedeve teblîğini tensîb buyurdıkları ve düvel-i mu'âhedenin de işbu teblîği sened ittihâz ettikleri..." Bu ifadeler üzerine, Âli Paşa ve Fuad Paşa'ların defalarca müttefik devlet temsilcilerine belirttikleri hususu bizzat Sultan Abdülmecid toplantıda sınırlı bir şekilde yeniledi: "*Ben Rusya'ya vermediğim senedi bütün Avrupa'ya vermem.*"⁸¹³

Schefer'i gören Fuad Paşa, bir ara toplantıyı terk ederek onun yanına gitti. Schefer'e bir gece önce hazırlamış olduğu ve Âli Paşa'ya gönderilmesi planlanan acil telgrafi iptal ettiğini söyledi. Buna göre; burada yer alan talimatı bütün nâzırlar imzalamış ve buna ilişkin irade onaylanmıştı. Fuad Paşa, Kont Walewski'nin redaksiyonunun kabul edilme noktasına gelindiğini; ama Osmanlı Hükümeti'nin de bir düzeltme yapma niyetinde olduğunu belirtti. Çünkü "*prennent acte*" kelimesi kaçınılmaz bir muhalefeti de beraberinde getirmekteydi. Meclisin son toplantısı çok şiddetli geçmişti. Bütün sözlüklere başvurulmuştu. Dönemin en meşhur Fransızca-Osmanlıca Lügatı olan Hançeri Sözlüğü, "*prendre acte*" kelimesini "*sened ittihaz etmek*" manasında çevirmişti.⁸¹⁴ Bu ifadeler, Mençikof'un taleplerinin hafızalarda yeniden canlanmasına neden olmuştu.

Bunun üzerine Schefer, Fuad Paşa'ya Hançeri'nin çevirisinin yanlış olduğunu söyledi. Fuad Paşa, bu noktada herhangi bir polemige girmeden kıvrak zekâsının ürünü bir soruyla tuzağa düşürdüğü baştercümanı köşeye sıkıştırdı: "*...mademki bu kelimeler bu anlama gelmiyor, o halde neden bu kelimeleri anlaşma maddesine eklemekte bu kadar heveslisiniz?*" Schefer'in yanıtı ise; derin bir sessizlik oldu. Fuad Paşa, kabineye bu kelimeyi kabul ettirme adına tehlikeye atıldığını; lâkin Islahât Fermânı'nın Paris Barış Anlaşması'nda zikredilmesi hususunda elinin son derece zayıf kaldığını belirtmekteydi. Zaten Bâb-ı Âlî'yi şaşırtan şey bu konuda baskı yapma adına Fransız Büyükelçisi'nin tek kalmış olmasıydı. Çünkü Lord Stratford bu konuya ilişkin olarak uzun süredir sessiz kalmaktaydı ve Avusturyalı Prokesch (internonce) de hiçbir şey söylememişti. Schefer sessizliğini korumakla yetindi.⁸¹⁵

⁸¹³ Türkgeldi, **Rical-i Mühimme-i Siyâsiyye**, s.56.

⁸¹⁴ Gerçektende *prendre acte* ifadesi Hançeri sözlüğünde Fuad Paşa'nın belirttiği şekilde geçmektedir. *Prendre acte sa compulsion*: Huzur-u şer'ide isbat-ı vücudu mübeyyin sened ahz etmek; *Demander acte*: Keyfiyet-i hali natık sened taleb etmek. Bkz. Prince Alexandre Handjeri, **Dictionnaire français-arabepersan et turc. Enrichi d'exemples en langue turque avec des variantes, et de beaucoup de mots d'arts et de sciences**, 1, Moscou: Impr. de l'Université impériale, 1840, s.34.

⁸¹⁵ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Schefer'den Thouvenel'e, 22 Mart 1856, s.148-150.

Bâb-1 Âli'nin 12 Mart'ta yaptığı toplantıda Âli Paşa'ya verilen cevapta, “*Devlet-i Âliyye böyle bir fermân ısdar etti, düvel-i sâire dahi tahsin eyledi*” ve “*Devlet-i Aliye'nin umûr-ı dâhiliyesine müdahale olunmaması*” ifadelerinin anlaşma metninde yer alması koşuluyla Islahât Fermânı'nın anlaşmada zikredilebileceğine karar verildi.⁸¹⁶ Bâb-1 Âli kararlıydı ve ne olursa olsun Osmanlı Hükümdarı'nın yasal haklarına zarar verebilecek ve Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahaleye zemin hazırlayabilecek en ufak noktayı bile hesaplamakta ve böyle bir ifadenin anlaşmada yer almasını asla kabul etmemekteydi.

Paris'e bildirilen cevap, Âli Paşa'nın elini kuvvetlendirmişti. Diğer taraftan, bu konuda ısrar etmenin anlaşmanın diğer maddelerine zarar verebilmesi ihtimali Avusturya ve İngiltere temsilcilerini düşündürmekteydi. Bunu fırsat bilen Âli Paşa, anlaşmada imzası bulunan devletlerin Islahât Fermânı'ndan son derece memnun olduklarını ifade edip, anlaşma metninde Osmanlı Devleti'nin hukukuna ve şanına dokunacak, ileride herhangi bir hak iddiasında bulunulmasına yol açacak manalara gelen ifadelerin de metinde yer almayacağını resmen garanti etmelerini sağladı.⁸¹⁷

Paris'te bu gelişmeler yaşanırken, Kont Walewski Thouvenel'e prendre acte'ın kabul edilmesi adına İstanbul'da baskı yapmasını emretmekteydi. Paris'teki Âli Paşa kadar İstanbul'daki Fuad Paşa da kıvrak diplomatik hünerlerini sonuna kadar kullanarak, Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını müdahafa etmekte kararlıydı. Schefer ile görüşen Fuad Paşa, ona iki gün önce Kalimaki ile karşılaşmasını anlattı. Bütün gününü Reşid Paşa ve Stratford ile geçiren Kalimaki, Sultan'a olan bağlılığının Fuad Paşa'ya bir öneride bulunmasını gerekli kıldığını ifade etmişti. Thouvenel'in “*prennent acte*” sözcüğünde ısrar ettiğini bildiğini söyleyen Kalimaki kendisinin de bu kelimeyi sözlüklerde aradığını ve bu kelimenin korkunç bir manaya geldiğini gördüğünü söyledi. Fransa'nın gidişatının anlamsız olduğunu ve bu kadar ölümcül bir noktada neden direndiklerini anlamadığını ifade etti. Fuad Paşa'nın bu anekdotu vermesinin nedeni, kendisi ve Âli Paşa'nın Fransa ile işbirliğine giderek Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını sattıklarına yönelik Reşid Paşa'nın padişaha sunduğu layihayı hatırlatmaktı. Eğer bu madde kabul edilirse, Reşid Paşa haklı çıkmış olacak ve bu da doğal olarak her iki nâzırın hükümetten ayrılmaları sonucunu doğuracaktı. Bunun en büyük zararı ise; kuşkusuz Fransa'ya olacaktı. Fuad Paşa, Schefer'in bir takım itirazlarından sonra, Fransız tercümana şeref sözü vererek, yine de

⁸¹⁶ Keleş, a.g.t., s.365; Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 1-12, s.74.

⁸¹⁷ Keleş, a.g.t., s.364.

Kalimaki'nin iddiasını çürütmeye çabalayacağını ve Fransa'nın nüfûzunun azalmaması adına çalışacağını ve gelişmeleri aktaracağını söyledi.⁸¹⁸

Fransız Büyükelçisi Thouvenel bile, nâzırının bu ısrarını anlayabilmekte zorlanıyordu. Çünkü onun nazarında Bâb-ı Âlî, hiç bir şekilde Islahât Fermânı'nın Paris Barış Anlaşması'nda değinilmesini kabul etmemekteydi. Bâb-ı Âlî için bu konu bir onur, haysiyet meselesi olmuş; hatta sultanın hükümlerlik haklarının açık bir ihlali olarak algılanmıştı. 24 Mart'ta Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa ile son bir görüşme yapan Thouvenel, Fuad Paşa'nın, fermânın anlaşmada bahsedilmesinin anlaşmaya ve onun gerçekliğine bağlı olduğunu belirtmesiyle daha fazla ısrar etmenin başarıyı engelleyeceğini açıkça Kont Walewski'ye bildirdi. Thouvenel'i bu kadar umutsuzluğa düşüren nokta, Bâb-ı Âlî'nin ileri sürdüğü itirazların savunmasını gayet iyi yapmasından kaynaklanmaktaydı. Fuad Paşa, Thouvenel'e Kont Walewski'nin ısrar ettiği Hatt-ı Hümayûn'un anlaşmada zikredilmesine ilişkin yeni düzenlemesinde kullandığı "*prendre acte*" hususunu ne padişahın huzurunda ne de Meclis'in önünde savunmasının mümkün olmadığını, çünkü bu kelimenin sened verme anlamına geldiğini belirtti. Fuad Paşa, Mençikof'un da zamanında bir sened talep ettiğini ve bunu reddettikleri için savaşa girdiklerini hatırlattı ve eğer bu teklifi kabul etmesi durumunda sultanın ve diğer nâzırların gözünde hain bir nâzır olacağını ifade etti.⁸¹⁹ Zaten Reşid Paşa, hazırladığı raporunda dördüncü maddenin yeniden ele alınmasını teklif etmekteydi ki bu hükümeti padişahın gözünde düşürecek bir durumdu ve nâzırları iyice köşeye sıkıştırmıştı. Fuad Paşa'nın ileri sürdüğü itirazlardan sonra Thouvenel artık, bu maddedinin kabulünün mümkün olamayacağını, Kont Walewski'ye açıkça dillendirmeye başladı: "...*Bütün girişimlerimiz başarısızlığa uğradı...*"⁸²⁰

Artık, Bâb-ı Âlî'ye sorun oluşturacak hususlar; Fransa'ya da bir takım sıkıntıları beraberinde getirmek gibi bir özelliğe bürünmüştü. Fransa'nın Eflak ve Boğdan'ın birleşmesi ile Islahât Fermânı'nın Barış Anlaşması'nda zikredilmesi hususundaki ısrarları, Reşid Paşa'nın eline büyük bir koz vermiş, Koca Mustafa Reşid Paşa da bu fırsatı iyi değerlendirerek hem hükümet, hem de Fransa aleyhine kulis yapmaya başlamıştı. Fransa'nın ısrarları Reşid Paşa'yı haklı çıkarma noktasına gelmişti. Sultan Abdülmecid'in Mehmed Ali Paşa'yı Fransa nezdinde girişimde bulundurması da tam bu nokta ile

⁸¹⁸ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Schefer'den Thouvenel'e, 22 Mart 1856, s.148-150.

⁸¹⁹ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye Acil Telgraf, 24 Mart 1856, s.144-145.

⁸²⁰ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye Acil Telgraf, 24 Mart 1856, s.141.

alakalıydı. Aslında Mehmed Ali Paşa'nın bir görevi de Reşid Paşa'nın faaliyetlerini Osmanlı Devleti'nin çıkarları noktasında kullanmaktı. Sultan Abdülmecid, Mehmed Ali Paşa'yı göndererek bir yerde sadaret değişikliğine gidebileceğini Fransa'ya ima etmişti. Fransız Büyükelçisi'nin bile bir an aklına gelip, daha sonra Paris'teki görüşmeleri olumsuz etkileyebileceği düşüncesiyle vazgeçtiği sadaret değişikliği fikri pek tabii sultanın da aklına gelebilirdi. Zaten öyle de oldu. Artık Bâb-ı Âlî kadar, Fransa da bu sorunun bir parçası olmuştu ve tek çıkar yol bu durumdan her iki tarafın da menfaatine olacak şekilde hareket etmekten geçiyordu.

Paris Barış Anlaşması'nın imzalanmasından bir kaç gün önceye kadar her iki taraf da kararlarından asla taviz vermeyeceklerini birbirlerine ifade etmişlerdi. Fakat anlaşmaya bakıldığında açıkça bir orta yolun bulunduğu görülmektedir. Zaten Fuad Paşa'nın Thouvenel'e kullandığı ifadeler, parzarlık kapsamını açık bırakan bir yapıya sahipti: “...*Fermânın anlaşmada bahsedilmesi, anlaşmaya ve onun gerçekliğine bağlıdır.*”⁸²¹ Fransa, Memleketeyn Meselesi'nde Bâb-ı Âlî'nin isteğini kabul etti ve Eflak ve Boğdan'ın birleşmesi maddesi anlaşma metninden çıkarıldı. Bâb-ı Âlî de Islahât Fermânı'nın anlaşmada zikredilmesini kabul etti. Fakat metinde “prendre acte” ifadesi kullanılmadığı gibi; diğer devletlerin bu konuda açık bir müdahalesine gerekçe olacak bir ifadeye de yer verilmedi. Sultan Abdülmecid'in sadaret değişikliği kozu açıkça işe yaramıştı. Öyle ki iki tarafın anlaşmasından sonra Damad Ahmet Fethi Paşa, Schefer'e ulaşarak sadaret krizinin sona erdiğini, yani Sultan Abdülmecid'in herhangi bir değişikliğe gitmeyeceğini ifade etti.⁸²²

5.9. Islahât Fermânı ve Paris Barış Anlaşması Sonrası Yaşananlar

Islahât Fermânı ve Paris Barış Anlaşması'nın imzalanması Bâb-ı Âlî'de büyük bir sevince neden olmuştu. Sultan Abdülmecid de savaşın bitişine oldukça fazla sevinmekteydi. Elbette bir takım eleştiriler söz konusuydu; fakat Rus tehlikesi ortadan kaldırılmıştı. Paris Barış Anlaşmasının imzalanması ile savaş durumu artık sona ermişti. Bâb-ı Âlî, Islahât Fermânı ile sosyal manada önemli bir reforma imza attığını düşünmekte; lâkin bu reformun ardılları gelmediği müddetçe asıl amaca ulaşamayacağını tasavvur etmekteydi. Bunun için hiç zaman kaybetmeden Fransa Sefâreti ile görüşmelere başlandı.

⁸²¹ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye Acil Telgraf, 24 Mart 1856, s.141.

⁸²² AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 27 Mart 1856, s.155-158.

Fakat öncelikle yapılması gereken şey, reforma yönelik doğabilecek muhtemel tepkilere karşı nasıl bir tavır alınacağına tespitiydi. 18 Şubat 1856'da İslahât Fermânı'nın ilanından sonra hem Bâb-ı Âli, hem de Fransız Sefâreti, yoğun eleştirilerin odak noktası haline gelmişlerdi. Fakat bu durum, Osmanlı Nâzırları ile Fransız Sefâreti'nin dayanışmasına en ufak bir zarar vermedi. Yapılan eleştirilerin değerlendirildiği bir görüşmede Fransız Elçi Thouvenel, Sadrazam Âli Paşa'ya bazı tavsiyelerde bulundu. Kendisine İslahât Fermânı'nın neden yayınlandığı şeklinde eleştiri geldiğinde 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'nın Ruslar'a vermiş olduğu hakları ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim olarak düşündükleri için bu fermâna olur verdiklerini söylemesini tenbihlemişti.⁸²³ Fransa, İslahât Fermânı'nın ilanından kısa bir süre sonra Osmanlı topraklarındaki Konsolosluklarına bir talimat gönderdi. Talimatnamede bazı konsolosların gereğinden fazla şekilde Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale ettikleri belirtilmiş ve doğrudan bir müdahalenin zamanla ters tepebileceği tehlikesini gözardı etmeden Fransa'nın çıkarları doğrultusunda konsolosların yapmaları gerekenler izah edilmişti.⁸²⁴

“Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan müttefikler, aynı zamanda İmparatorluğun geleceğini garantiye alma adına reâyânın kaderini geliştirme çabasında ve makul reformların Osmanlı idari sistemine girmesini ârzulamaktadır. Bab- Ali de bu medeniyet yoluna girmeyi tasarlamaktadır. Bu medeniyet yolu ise; Bab-ı Ali'ye siyâseti ve hümaniteyi tavsiye etmektedir. Bütün bunlara rağmen, aşırılığa ve baskıya gitmek Rusya'ya karşı almış olduğumuz bütün tedbirler ile çelişkili bir durum yaratabilir. İstanbul'da yürütmekte olduğumuz politika, diğer konsoloslar tarafından da yerel görevlerinde benimsenmelidir. Fakat yine de Bab-ı Ali'nin kendi iç meselelerine ilişkin, özellikle de dördüncü maddeye ilişkin uygulamalarında Konsolosların açık göznlü olmaları gerekmektedir. Eğer konsoloslar, Osmanlı yöneticilerinin suistimallerine rastlarsa, ilk olarak bunu Fransız Hâriciyesi'ne ve İstanbul'daki büyükelçiliğe bildirmek zorunda olacaklar. Genel çıkarlar her şeyden önce gelmektedir. Fakat durumun aciliyetine binaen yerel yöneticilerle yazışılması gerekirse, bununla ilgili olarak derhal nezârete ya da büyükelçiliğe hesap verilecek. Osmanlı Devleti'nin idaresine karışma ve idareyi kontrol etme işinden uzak durulacak; fakat Osmanlı yerel yöneticilerine ve diğer bölge konsoloslarına tavsiye vermeye devam edilecek. Osmanlı Devleti ile olan yazışmalarda sultanın hükümlerine ve imparatorluğun bağımsızlığına zarar verecek bir dil asla kullanılmayacak. Benzer talimatlar İngilizler tarafından da kendi konsoloslarına verilecek.

Paris Barış Anlaşması'nın imzalanmasından sonra İstanbul'daki yerli ve yabancı bütün asker ve diplomatların aklındaki soru aynıydı. Müttefik orduları İstanbul'u ne zaman terk edecek? Sultan ve nâzırları için en önemli tehlikelerden birisi de anlaşmada Osmanlı topraklarındaki yabancı askerlerin gönderilmesine ilişkin bir şartın öne sürülmesi idi.⁸²⁵ İstanbul'un işgal edileceği gibi garip dedikodular diplomatik kulislerde kulaktan kulağa

⁸²³ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 3 Mart 1856, s.4.

⁸²⁴ AMAEF, Paris, CPT, 324 deuxième, Walewski'den Thouvenel'e, Şubat 1856, s.454-461.

⁸²⁵ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 31 Mart 1856, s.164-169.

fıslıdanmaktaydı. Aslında bunun bir dedikodudan ziyade Osmanlı Devleti'nin müttefiklerinin gündemine gelmiş bir konu olarak almak daha doğrudur. Çünkü Fransız Büyükelçisi Thouvenel, bu konuyu Hâriciye Nâzırı Walewski ile mütalaa etmişti. 16 Mart 1856 tarihli *gizli yazışmasında* Fransız Elçisi, Osmanlı Devleti'nin işgali konusuna ilişkin düşüncelerini, açık ve samimi bir şekilde hükümetiyle paylaşmaktaydı. Ona göre; ülkesinin çıkarları Osmanlı Devleti'nin işgali ile hiçbir şekilde uyuşmamaktaydı. Osmanlı Devleti'ni işgal etmek kolay değildi ve edilse bile paylaşımı imkânsızdı. Thouvenel'e göre; Osmanlı Devleti, bu aşamadan sonra hayati bir reform dönemine girmiştir. Fakat hâlâ hassas bir yapıya sahiptir ve gereğinden fazla müdahale edilmesi, İslahât Fermânı ile oluşturulan dengeyi onarılamaz şekilde alt üst edeceğinden ihtiyatlı hareket edilmesi gerekmektedir. Yani uygulanması gereken politika bir tür *ihtiyatlı ısrarcılıktı*. Ona göre; Rus tehlikesi, Osmanlı Devleti ve Doğu Avrupa için bir süreliğine de olsa tehlike olmaktan uzak görünse de⁸²⁶ Osmanlı Devleti'ne yapılacak baskılar zamanla ters tepkiye neden olup, Osmanlı Devleti'nin kendi içerisinde yaşayan unsurları Rusya, İngiltere ya da Avusturya'nın kucağına itme tehlikesi söz konusudur.⁸²⁷ Ne olursa olsun, Osmanlı Devleti, ekonomik manada güçlenmek zorundadır. Osmanlı Devleti'nin mali istikrarı hem Rusya karşısındaki konumunu güçlendirecek hem de Osmanlı Devletini, modernizmin istediği daha uysal bir toplum haline getirecektir. Bunun da en büyük yararı başta Fransa olmak üzere, bütün Avrupa'nın Osmanlı ve Türk tehdidinden kurtulmaları yönünde olacaktır. Zira Thouvenel'in deyimiyle *Türkleri kendilerine teslim etmek çok tehlikeli bir şeydir*:

*“Verdiğimiz borçlarla, yol açılabilir, kanal yapılabilir, demiryolu inşa edilebilir ve yirmi yıl içinde bir Osmanlı milleti oluşturulabilir. Orduların yerini, şimdilik diplomatlar almak zorunda ise de zamanla kapitalistler, mühendisler, sanayiciler, ekonomi-politik profesörleri alacak. Yani bu tek kelimeyle bir modern toplum hareketidir. Türkiye'yi dönüştürecek ve kurtaracak olan şey bu harekettir.”*⁸²⁸

İslahât Fermânı'na yönelik ilk tepkilere dair Fransız elçinin yorumları *ihtiyatlı ısrarcılık* üzerine idi:

⁸²⁶ “...En zor problemlerden birisi Doğunun yenilenmesidir. Eğer Doğu, Ruslaşırsa son bir yüzyılda olduğu gibi Avrupa için büyük bir tehdit oluşturacaktır. Napolyon'un dehası ve ordusunun gücüyle Rusya durduruldu. Doğu Avrupa, artık Rus etkisinden kurtulmuş durumda. Türkler, onları bizim kurtadığımızı düşünmüyorlar...” AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye Gizli Yazışma, 16 Mart 1856, s.83-90.

⁸²⁷ “...Artık Doğu Katolikleri ne Polonya'daki ve İrlanda'daki Katoliklerden kötü durumdalar ne de Sicilya'daki halk ya da Yunanistan'daki köylüler kadar kötü durumdalar. Türkler şeytan gibidirler. Eğer vatandaşlarına biraz zulmederlerse onlara ya Rus ya Avusturya veya İngiliz tozu serperler. İmparatorlukta 15-20 millet bulunmaktadır ve bunların arasındaki denge son derece önemlidir. Eğer bu denge zorlanırsa kırılabilir. Ben dengeli bir kımıldatma yaptığım düşüncesindeyim...” AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye Gizli Yazışma, 16 Mart 1856, s.83-90.

⁸²⁸ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye Gizli Yazışma, 16 Mart 1856, s.83-90.

“...Reformların hayata geçirilmesi adına ısrarcı bir politika güdülmesi gerekir; lâkin bu politika beraberinde ihtiyatı da getirecektir. Islahât Fermânı'nın bütün eyaletlerde yayınlanması Bab-ı Ali'nin beklediği şekilde sonuçlanmadı. Müslümanlar hırçınlaşmış durumda ve Hristiyanlar da memnun değiller. Irklar arası eşitlik ve birlik fikri de pek inandırıcı gelmemiştir. Fakat zaman duyguların değişikliğe uğramasını zorunlu kılmaktadır. Kitleler ancak onu anladıkları zaman reform samimi şekilde kabul edilmiş olacaktır. Bu kitleler, Müslüman ya da Hristiyan olsun bugün kışkırtılmış durumdalar.”⁸²⁹

Âli Paşa ve Fuad Paşa önderliğindeki Bâb-ı Âlî için Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da yerini alma zamanı gelmişti. Avrupa entegrasyonu uğruna yapılmakta olan reformların yeterli olmayacağını da gayet iyi telakki etmiş olan Osmanlı nâzırları, geç kalınmadan diğer reformların hayata geçirilmesi gerektiğine inanmaktaydılar. Fakat ortada bir sorun daha bulunmaktaydı. Avrupa'ya yönelik reformların modeli hangi ülke olacaktı? Aslında bu soruya son bir sene içinde yaşanan gelişmeler bir cevap olarak ortada durmaktaydı. Bâb-ı Âlî ve Sultan Abdülmecid, Fransız modeline bir süreden beri sıcak bakmaktaydılar. Fakat bu niyetlerini Fransa'ya açık bir şekilde ifade etmemişlerdi. Savaşın sona ermesiyle, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına yönelik en büyük tehdid olan Rus tehlikesi ortadan kaldırılmıştı. Fransa ordusuyla bu tehlikenin savuşturulmasında Osmanlı Devleti'ne ciddi bir destek verirken; genç Fransız diplomat Thouvenel, hem sultanın hem de Bâb-ı Âlî'nin gönlünü kazanmasını bilmişti. Paris anlaşmasında birtakım sıkıntılar yaşanmışsa da Osmanlı'nın gözünde Fransa'nın savaş ile kazanmış olduğu itibarında herhangi bir düşüş yaşanmamıştı.

Savaşın sona ermesiyle artık çizilecek olan reform yolunun detayları konuşulabilirdi. Osmanlı Devleti, yeni bir sayfa açtığına inanıyordu. Bu sayfa geleneksel olmaktan ziyade Avrupaî bir tarzda olacaktı. Osmanlı Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa, bu durumu Fransız Elçisi'ne şöyle izah etmekteydi: *“Gösterişli bir dönemde olduğumuzu biliyoruz. Müttefiklerimizin beklentilerine cevap verme adına ve tarihte ilk defa Avrupa tarafından tanınmış olmamız bizim bazı şeyleri iyiye doğru değiştirmek zorunda olduğumuzu gösterir.”* Fuad Paşa, Osmanlı Devleti'nin Fransa'yı bu yeni sayfanın modeli olarak almak istediğini Fransız Elçisi'ne belirtti. Fuad Paşa, Osmanlı Devleti'nin Rusya örneğinde olduğu gibi, özellikle Fransa'dan yetenekli ve uzman çalışanları hizmetinde barındırmak istediğini, ayrıca Fransız eğitim sisteminin Osmanlı'ya adaptasyonunu arzuladıklarını açıkça belirtti. Fakat Fuad Paşa'nın söyledikleri bununla da kalmadı. Thouvenel'in olumlu konuşmalarından sonra Fuad Paşa, Osmanlı Devleti'nin tam olarak neler arzu ettiğini anlatmaya başladı:

⁸²⁹ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 3 Nisan 1856, s.170-174.

“...Bâb-ı Âlî, Fransa'nın yürürlükteki mevzuat ve idari teşkilatını örnek almak istemekte ve Fuad Paşa, yürürlükteki çeşitli cezaevlerine, kır bekçiliği ve polisliği de içine alacak şekilde jandarma teşkilatına ilişkin mevzuatların derlenmesi ve liselerin ders programları/müfredatı ve l'École Centrale des Arts et Manufactures ve ilköğrenim programları/müfredatı, ayrıca Fransız Milli Eğitim Bakanlığı'nın diğer dereceler için yayınlanmış mevzuatlarının kendilerine sağlanması...”⁸³⁰

Fransız Elçi, Fuad Paşa'nın anlattıkları ile Osmanlı Devleti'nin yeni bir sayfa açma isteğini gayet iyi anlamıştı. Ona göre de Sultan Abdülmecid ve Bâb-ı Âlî, gerçekten yeni bir sistem inşa etme amacındaydılar. Osmanlı Devleti'nin bu başarısı Tanzimat Dönemi'nden elde etmiş olduğu tecrübesini kullanma yeteneğine bağlıydı. Tabii ki ekonomik ve idari reformlar bu yeni sistemin temel taşları olacaktı. Ama Fransa açısından ise; bu sistemde aslan payını alan taraf olmak en önemli hedef olmalıydı. Çünkü Osmanlı devleti kendi arzusuyla Fransa'yı model almak istemekteydi ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin bu isteğinden faydalanma adına, diğer Avrupalı devletlere nazaran önemli bir avantaj elde etmişti.⁸³¹

Fransız Elçisi ile Osmanlı Nâzırları'nın bu birlikteliği fazla uzun sürmedi. Islahât Fermânı'na verilen tepkiler, Eflak ve Boğdan Meselesi'nin çözülememesi gibi hadiseleri fırsat bilen İngilizler'in baskısıyla Reşid Paşa, 1856 yılının Kasım ayında yeniden sadereti ele geçirmiş;⁸³² Âli Paşa ve Fuad Paşa hükümetten uzaklaştırılmıştır. 1858'te Reşid Paşa'nın ölümü ve Lord Stratford'un istifasıyla Âli Paşa ve Fuad Paşa, reform yanlıları arasında en önde yer alan isimler olarak kaldılar. Thouvenel ile iki sene kadar daha beraber olsalar da aralarındaki dayanışmanın Kırım Savaşı dönemindeki gibi olmadığını söyleyebiliriz. 1858 Ceza Kanunnamesi, bu üçlünün bir arada imza attıkları en önemli reform çalışmalarından birisidir. Thouvenel'in 1860 yılından İstanbul'dan ayrılmasıyla birlikte bu dönemde planlanan şekilde bir reform hareketini gerçekleştirme ihtimali de ortadan kalkmış oldu.

⁸³⁰ AMAEF, Paris, CPT, 325 première, Thouvenel'den Walewski'ye, 7 Nisan 1856, s.180-182.

⁸³¹ “...Başarı hükümetin tecrübesine bağlı. Ekonomik önlemleri arttırarak ve idari karışıklıkları ortadan kaldırarak **yeni sistemi** oturtabilirler. Fransa ne olursa olsun, bu sistemin çıkar sırasında ilk sıradaki yeri almalıdır...”

⁸³² İbnülemin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., s.15.

SONUÇ

Üç yıl boyunca süren ve yarım milyondan fazla insanın ölümüne neden olan Kırım Savaşı, bu dehşet verici tabloya rağmen Avrupa coğrafyasında en ufak bir değişiklik ile sonuçlanmadı. Savaşın en önemli sonucu, Avrupa uyumu ve güçler dengesi üzerine oldu. Kırım Savaşı, 1815 Viyana Anlaşması ile ortaya çıkan Avrupa uyumunun sonu olurken; Avrupa güçler dengesi de alt üst oldu. Savaş öncesinde Rusya karada, İngiltere ise denizde açık ara bir üstünlük sağlamışlardı. *Ancien régime* dönemindeki eski gücüne kavuşma arzusundaki Fransa'nın bu iki ülke ile aynı anda mücadele etmesi; ya da bir tanesi karşısında tek başına durması mümkün değildi. İngiltere'nin Kıta Avrupa'sından on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren uzaklaşmaya başlaması, Fransa için önemli bir avantaj sağlamaya başladı. Rusya ise; 1815 Viyana düzeninin en hararetli savunucusu konumundaydı. Avrupa'nın jandarmalığına soyunan Rusya ile mücadeleye girişmek Fransa'nın kaçınılmaz kaderi olarak karşısına dikilmişti. Rusya'nın "Kutsal Yerler Meselesi"ni bahane ederek Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarlarını koruma adına girişmiş olduğu savaş, Fransa için tarihi bir fırsat olarak değerlendirildi. III. Napolyon, geleneksel Fransız politikasını terk edip, ezeli düşmanı İngiltere ile ittifak kurarak Rusya'nın Avrupa'daki yayılmacılığını durdurmaya karar verdi. Savaşın en kritik dönemeci kuşkusuz 30 Kasım 1853'te meydana gelen Sinop baskını oldu. Sinop baskını, Fransa tarafından Rusya karşıtlığını içeren bir kamuoyunun Avrupa'da oluşturulması adına önemli bir argüman olarak kullanıldı. Bu açıdan bakıldığında hadisenin provokatif yönü, Osmanlı devlet adamlarının istediği şekilde neticelenmişti. Böylece Fransa, Rusya'ya karşı İngiltere'nin desteğini alırken; Osmanlı Devleti de yine Rusya karşısında bu iki ülke ile beraber savaşa girmiş oluyordu.

Fransa, Kırım Savaşı'nda Rusya karşısında kazandığı zaferle, kendisini Avrupa'da mahkûm eden 1815 Viyana düzenini ortadan kaldırmayı başardı. Aynı zamanda amcası Napolyon Bonaparte'ın intikamını alan III. Napolyon, bu savaşın sonucunda hem Kıta Avrupa'sındaki Rus yayılmacılığını durdurmuş, hem de İngiltere ile ittifak içerisine girerek Avrupa'daki konumunu güçlendirmişti. Avrupa'daki siyasi durumunu restore eden III. Napolyon, Rusya'yı mağlup eden imparator olarak ülkesinde de meşruiyetini garanti altına

almış oldu. Böylece hem içerideki hem de dışarıdaki bu konjonktörle Fransa, tarihinin siyasi ve ekonomik manada, en hızlı ve en büyük gelişimini yaşamaya başladı. Kırım Savaşı'ndan sonraki süreç, Fransa'nın sanayi gelişimini tamamlamasının ve deniz aşırı bir imparatorluğa dönüşmesinin yaşandığı bir dönem oldu.

Osmanlı Devleti açısından bakıldığında Kırım Savaşı, Rusya'ya karşı alınan bir zaferden öte, Avrupa devletler hukukuna kabul edilmek gibi son derece önemli bir olaya vesile oldu. Gerçi bu durumun kâğıt üzerinde kaldığını ve hâlâ devam eden bir süreç olduğunu belirtmek gerekir. Diğer taraftan Rusya, aldığı bu ağır mağlubiyetten sonra Orta Asya'ya yönelmiş; böylece Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar yaklaşık olarak yirmi yıl boyunca savaştan uzak kalabilmişti. Bu barış ortamı Osmanlı Devleti için gerekli reformların yapılması adına iyi bir fırsat olmakla birlikte, özellikle savaşın malî yükü, sonraları Osmanlı Devleti'nin en büyük sorunu olmaya başladı.

Kırım Savaşı, Osmanlı-Fransız ilişkileri tarihinde ise; son derece önemli bir yere sahip olmuştur. Fransız İhtilâli ve Napolyon döneminin politikaları, Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren yaklaşık olarak iki buçuk asır devam eden iki ülkenin *ötekinin dostluğu* ilişkisine büyük zarar vermiş; bu sebeple Osmanlı Devleti, Avrupa dengesinde yeni arayışlar içerisine girmişti. Fransa'nın Mısır'ı işgal girişimi İngiltere'nin askeri ve siyasi yardımları ile bertaraf edilince Osmanlı Devleti Fransa dışında bir Avrupa devleti ile ilk defa ciddi bir ittifak içerisine girmiş bulunuyordu. Yine Mısır'da yaşanan gelişmeler ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın isyanı Osmanlı nezdinde İngiltere'nin nüfûzunun iyice yerleşmesini sağladı. Bu şekilde Fransa'nın Doğu'daki çıkarlarının aleyhine gelişen süreç, Osmanlı Devleti ile olan ittifaka da büyük bir darbe vurdu. Artık, Avrupa'dan dışlanmış bir Fransa'nın içerde rejimini oturtamamasının vermiş olduğu siyâsî istikrarsızlığın da katkısıyla bozulan ilişkilerin onarılması şansı iyice zora girmişti. Ne var ki, Kırım Savaşı iki ülkenin yeniden yakınlaşması fırsatını doğurdu. Rus tehlikesi, iki ülkeyi aynı amaç uğruna bir araya getirmiş ve bu iki devlet, savaş meydanında aynı cepheye yer almışlardı. Bunun anlamı son derece büyüktü. Çünkü böyle bir durum, Kanuni Sultan Süleyman döneminden beri ilk defa meydana gelmekteydi.

Kırım savaşı, Avrupalı büyük güçlerin Rusya'ya karşı ilk büyük savaşlarıydı. Ayrıca İngiltere ve Fransa da tarihlerinde neredeyse hiçbir zaman böyle büyük bir savaşta beraber hareket etmemişlerdi. Kezâ Osmanlı Devleti de Hristiyan müttefiklerle birlikte

omuz omuza savaşmaya pek alışkın bir devlet değildi. Bu sebeple müttefik cephesinde savaşın başından sonuna kadar ortak hareket etme adına önemli sıkıntılar yaşanmıştı. Savaşın sonucunun az çok belli olmaya başladığı zaman, yani 1855 yılının ortalarında bu defa diplomaside hareketlenmeler yaşanmaya başladı ve böylece yeni bir cephe açılmış oldu. Fakat bu seferki mücadele müttefiklerin kendi aralarında meydana geldi.

Fransa ve İngiltere savaşa girmeden önce Osmanlı Devleti'nin özellikle sosyal alana yönelik olarak gayrimüslim vatandaşlarının statülerini iyileştirecek kapsayıcı bir reform talebinde bulunmaya dair aralarında anlaşmaya varmışlardı. Lâkin savaştaki dengesiz ilişkiler diplomasi alanına da sıçradı. Her iki devlet de Osmanlı'daki reformun yönlendiricisi olma peşine düştü. Çünkü bu devletler, reforma yön vermeyi Osmanlı Devleti nezdinde yeni tavizler koparmanın meşrulaştırıcısı olarak görmekteydiler. Osmanlı Devleti'nin başında bulunan Sultan Abdülmecid, modern Batı'nın siyâsî ve ekonomik gücüne hayranlıkla bakmakta ve Osmanlı Devleti'nin de çağdaş Batı seviyesine ulaşmasını şiddetle arzu etmekteydi. Kezâ dönemin en önde gelen devlet adamları olan Mustafa Reşid Paşa, Âli Paşa ve Fuad Paşa da Batı modeline son derece yakın idarecilerdi.

Bir tarafta Osmanlı Devleti'ndeki reformlara model olma, reform sürecini yönetme hevesindeki Fransa ve İngiltere, diğer tarafta Fransa politikalarına sıcak bakan Âli Paşa ve Fuad Paşa ile yıllardır İngiltere Elçisi ile arasında son derece iyi ilişkiler bulunan ve İngiliz siyâsetine yakın duran Mustafa Reşid Paşa yer almaktaydılar. Burada Sultan Abdülmecid'in duracağı yer son derece önemliydi. Sultan Abdülmecid, tahta ilk çıktığından beri İngiltere ile arasını iyi tutmuş, Reşid Paşa'yı birkaç defa iktidarda tutarak da bunu göstermişti. Lâkin İngilizler'in baskıcı reform anlayışı, Sultanın Batılı Osmanlı tasavvurunda yerini almasını engelledi. Kırım Savaşı döneminde İngiliz Elçisi Lord Stratford'un tavırları da bardağı taşıran son damla misali, Sultanın Fransa'ya yakınlaşmasına neden oldu.

Kuşkusuz, bu yakınlaşmanın en önemli yansıması Islahât Fermânına olmuştur. Islahât Fermânı, Sultanın ve Âli Paşa ile Fuad Paşa'nın onayladığı, Avusturya'nın da desteklediği Fransız metni temel alınarak hazırlandı. Eğer bu yakınlaşma gerçekteşmeseydi, Islahât Fermânı'nın çok daha radikal bir hal alma ihtimalinin olduğunu söylemek gerekir. Ayrıca, Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın Fransız yanlısı politikalarını çıkar sağlama gibi düşünmek yerine Osmanlı Devleti'nin selametinin bu ülkeyle olan ilişkilere

bağlı olduğuna inanmaları olarak algılamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Nitekim Islahât Fermânı görüşmelerinde bu iki Osmanlı devlet adamı, ülkelerinin menfaatini savunma adına inanılmaz bir gayret göstermişlerdir. Tamamen başarılı oldukları söylenemese de, bu durum onların iyi niyetinden şüphe etmeyi gerektirmemelidir.

Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki bu yakınlaşmanın kadim dostluğun yeniden doğması olarak algılamamak lazım. Bu yakınlaşmayı sadece belli bir dönemde, belli bir amaç uğruna dayanışma içine girilmesi olarak düşünmek daha doğru olacaktır. Aslında Âli Paşa ve Fuad Paşa, Fransa ile meydana gelen bu yakınlaşmanın uzun soluklu bir dönem olacağını tahmin ediyorlardı. Lâkin Osmanlı Sultanı Abdülmecid'in karakteri gereği, sergilediği denge oyunu kısa bir süre içerisinde Mustafa Reşid Paşa'nın yeniden iktidara oturmasına neden oldu. Daha sonra yaşanan iç ve dış istikrarsızlıklar, kezâ Fransa'da Kırım Savaşı ile koltuğunu sağlamlaştıran III. Napolyon'un izlediği emperyal politikalarla Osmanlı-Fransız ilişkileri zayıflamaya başladı. Bu gelişmeler, Âli Paşa ve Fuad Paşa'nın Fransız modeline dayalı yeni bir sistem kurma hayallerinin önüne geçti. Mesela, Âli Paşa Maarif Nizamnamesini ancak son sadaretinde ölümünden iki sene evvel 1869'da çıkartabilmiştir. Ama yine de Osmanlı Devleti'nin son döneminde Fransız eğitim sisteminin benimsenmesinde Kırım Savaşı'ndaki yakınlaşmanın önemli bir etkisi olmuştur. Kezâ savaş döneminde ilk telgraf hattının kurulması, sahillere fenerlerin yapılması, Köstence-Rasova demiryolunun ilk adımlarının atılması gibi ulaşım ve haberleşmenin modernizasyonuna yönelik girişimler Fransızlar'ın desteği ile gerçekleştirilmiştir. Bu ilk girişimler askerî bir niteliğe sahip olsa da Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nde alt yapı çalışmalarının hızlanmasına katkıda bulunmuştur.

Osmanlı modernleşmesi, ne Sultan Abdülmecid'in, ne Fransız elçisi Thouvenel'in ne Âli Paşa ve ne de Fuad Paşa'nın düşündükleri, arzuladıkları şekilde oldu. Osmanlı'nın Avrupa'ya entegrasyonu savaşın bu dört önemli aktörünün en büyük hayalleriydi. Özellikle de Fransız elçisi Thouvenel, yirmi yıl sonra Osmanlı Devletini değişime uğramış ve Avrupa'ya entegre olmuş bir devlet olarak düşünmekteydi ve buna olan inancı son derece kuvvetliydi. Hatta Osmanlı'ya verilen borçları bile bu uğurda kullanabileceği gibi, biraz da fazla iyimser düşünmüştü. Lâkin savaştan kısa bir süre sonra yaşananlar, bu planları kısa sürede alt üst ettiği gibi, Osmanlı Devleti ile Avrupa arasındaki ilişkilerin hiç de Thouvenel'in düşündüğü gibi olmadığı ortaya çıktı. Islahât Fermânına gösterilen tepkiler ve İngilizler'in baskısından sonra Reşid Paşa yeniden iktidara gelmiş ve böylece

bu dayanışma, ittifaka dönüşmeden yavaş yavaş ortadan kaybolmuştur. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin savaş nedeniyle altına girmiş olduğu borç yükü zamanla Osmanlı Devleti'nin felaketini hazırladığı gibi; Osmanlı Devleti'nin Avrupa entegrasyonundan önündeki en büyük engel olmuştur. Osmanlı'ya verilen borçlar ne alt yapı, ne sanayi ne de başka bir mâlî politikada etkin bir çözüm aracı olabildi. Tersine, bu borçlar Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde yeni tavizler koparmalarına aracı olmuş; Osmanlı topraklarının sömürülmesi politikasına da önemli katkılar yapmıştır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

A. ARŞİV KAYNAKLARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*

BOA. A.AMD

BOA. A.DVN

BOA. A.DVN.DVE.d

BOA. A.MKT

BOA. A.MKT.MHM

BOA. A.MKT.NZD

BOA. A.MKT.UM

BOA. C.HR

BOA. HAT

BOA. HR.MKT

BOA. HR.MTV

BOA. HR.SFR

BOA. HR.SYS

BOA. HR.TO

BOA. İ.DH

BOA. İ.HR

BOA. İ.MSM

BOA. İE.HR

BOA. MVL

2. Archives du ministère des Affaires étrangères français (AMAEF) (Fransız Dışışleri Bakanlığı Arşivi)

---

*Osmanlı arşiv belgeleri için sadece fon adları, Fransız arşiv belgeleri için de fon adlarına ilave olarak dosya numaraları verilmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinin gömlek ve dosya numaraları, Fransız arşiv belgelerinin de sayfa numaraları metinde verildiği için burada yeniden yazılmaları gerekli görülmemiştir.

Paris (La Courneuve):

Affaires Diverses Politiques Turquie

No: 8 (1853-1857)

Affaires politiques-Affaires politiques jusqu'en 1896

No: 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318-A, 318-E, 319, 320, 321, 322 première, 322 deuxième, 323, 324 première, 324 deuxième, 325 première, 325 deuxième.

Mémoire et Documents

No: 114, 115, 116.

Papiers d'Agents-Archives Privées

Edouard de Thouvenel

No: 233-17

Nantes, Centre des Archives diplomatiques de Nantes (CADN):

Ambassade de France à Constantinople Serie D:

Correspondance Consulaire: Trébizonde (1803-1914)

No: 7 (1853-1856).

Ambassade de France à Constantinople Série E

No : 727, 729.

Centre d'archives du ministère de la défense, le service historique de la défense (SHD)

Mémoires

GR 1 M 1620

B.DİĞER KAYNAKLAR

Abbott, John S. C. (1868), **The History of Napoleon III Emperor of the French**, Boston: B.B. Russell.

Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi-Nâmesi (1648-1682) (2008), (Haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul: Çamlıca Yayınevi.

Abdurrahman Şeref Efendi (2005), **Osmanlı Devleti Tarihi**, (Haz. Musa Duman), İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.

Abu-Manneh, Butrus (2010), “Mehmed Ali Paşa and Mahmud II: the genesis of a conflict”, **Turkish Historical Review**, 1, 2010, 1-24.

Ahmed Cevdet Paşa (1294), **Târih-i Cevdet**, 6, Dersaadet: Matbaa-yı Osmaniye.

_____ (1980), **Ma'rûzât**, (Haz. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul: Çağrı Yayınları.

_____ (1991), **Tezâkir**, 1-12, (Haz. Cavid Baysun), Ankara: TTK Yayınları.

Ahmet Rasim (1967), **Osmanlı İmparatorluğunun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri**, (Haz. Hıfız Veldet Velidedeoğlu), İstanbul: Can Matbaa.

Akalın, Durmuş (2011), **Süveyş Kanalı (Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi 1854-1882)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akalın, Durmuş ve Çelik, Cemil (2012), “XIX. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de İngiliz-Fransız Rekabeti ve Osmanlı Devleti”, **Turkish Studies**, 7 (3), 21-45.

Akçura, Yusuf (2010), **Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)**, Ankara: TTK Yayınları.

Aksan, Virginia (1987), “Ottoman-French Relations 1739-1768”, Sinan Kunalalp (Ed.), **Studies on Ottoman Diplomatic History**, 1, İstanbul: ISIS, 41-58.

Akyüz, Fatih (2006), **Kırım Savaşı'nın Lojistiğinde İstanbul'un Yeri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyet Araştırmaları Enstitüsü.

Ali Reşad (1328), **Devlet-i Osmaniye Asr-ı Hazır Tarihi**, İstanbul: Kader Matbaası.

Ali Rıza ve Mehmed Galip (1997), **Geçen Asırda Devlet Adamlarımız**, 1, (Haz. Fahri Çetin Derin), İstanbul: Tercüman Yayınları.

Altınay, Ahmet Refik (2001), **Köprülüler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Altundağ, Şinasi (1943), "Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hakkında Kısa Bir Etüd", **AÜDTCF Dergisi**, 1 (2), 33-45.

_____ (1988), **Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyamı (1831-1841)**, 1, Ankara: TTK Yayınları.

Anderson, Matthew Smith (2000), **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, (Çev. İdil Eser), İstanbul: YKY.

Andıç, Fuat ve Andıç, Süphan (2002), **Kırım Savaşı, Âli Paşa ve Paris Anlaşması**, İstanbul: Eren.

Annuaire des deux mondes: histoire générale des divers états 1852-1853, Les cabinets en 1852. Tableau de la politique générale (1853), Paris: Bureau de la revue des deux mondes.

Annuaire encyclopédique: Politique, économie sociale, statistique, administration, sciences, littérature, beaux-arts, agriculture, commerce, industrie (1867), 7, Paris: Bureau de l'Encyclopédie du XIXe siècle.

Arıkan, Zeki (2005), "1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi", **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 24 (37), 11-28.

Arif Efendi, **1270 Rus Seferi**, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, No.11.

- Badem, Candan (2010), **The Ottoman Crimean War (1853-1856)**, Leiden: Brill.
- Baer, Werner (1956), “The Promoting and the Financing of the Suez Canal”, **The Business History Review**, 30 (4), 361-381.
- Bailey, Frank E. (1940), “The Economics of British Foreign Policy, 1825-50”, **The Journal of Modern History**, 12 (4), 449-484.
- Baktıaya, Adil (2010), “1830: Fransa’nın Cezayir’i İşgali, Abdülkadir’in Yükselişi ve Amerikan Kamuoyunda “Abdülkadir Hayranlığı””, **Ortadoğu Etütleri**, 1 (2), 143-169.
- Baltalı, Kemal (1973), **1856-1871 Yılları Arasında Karadeniz’in Tarafsızlığı Sorunu**, Ankara: Elif Matbaacılık.
- Bapst, Edmond (1912), **Les origines de la guerre de Crimée la France et la Russie 1848-1854**, Paris: C. Dalagrave.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**(2000), İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Bertrand Bareilles (1920), **Un Turc à Paris, relation de voyage et de mission de Mouhib Effendi**, Paris: Éditions Bossard.
- Bastide, Charles (1927), “The Anglo-French Entente under Louis-Philippe”, **Economica**, 19, 91-98.
- Bateman, J. F. (1870), “Some Account of the Suez Canal”, **Proceedings of the Royal Society of London**, 18, 132-144.
- Batıya Yön Veren Metinler** (2011), (Der. Alev Alatlı), 1 (Kökler), İstanbul: İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı.
- Baysun, Cavit (1940), “Mustafa Reşid Paşa”, **Tanzimat**, 1, İstanbul: Maarif Matbaası, 723-746.

- Bazancourt, César Lecat (1856), **La marine française dans la Mer noire et la Baltique : chroniques maritimes de la guerre d'Orient**, Paris: Amyot.
- Bediz, Danyal (1951), “Süveyş Kanalı'nın Önemi”, **AÜDTCF Dergisi**, 9 (3), 329-352.
- Benedetti, Vincent (1897), **Essais diplomatiques (nouv. sér.)**, Paris: E. Plon, Nourrit et cie.
- Berkes, Niyazi (2007), **Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- _____ (2012), **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (Haz. Ahmet Kuyaş), İstanbul: YKY.
- Besbelli, Saim (1977), **1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı**, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı.
- Bianchi, Thomas Xavier (1848), **Le premier annuaire imperial de l'Empire ottomane 1847**, Paris: Imprimerie Nationale.
- _____ (1856), **Khaththy humaïoun: ou, Charte impériale ottomane du 18 fevrier 1856**, Paris: Typographie orientale de Madame Donday-Dupré.
- Bilici, Faruk (2001), “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri: Gizli Harpten Objektif İttifaka” Kemal Çiçek (Ed.), **Osmanlı, içinde**, 1, (480-492), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- _____ (2004), **XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı (Louis XIV et son projet de conquête d'Istanbul)**, Ankara: TTK Yayınları.
- _____ (2009), “Les relations franco-ottomanes au XVIIe siècle: réalisme politique et idéologie de croisade”, (Préface de Lucien Bély), **Turcs et turqueries (XVIe-XVIIIe siècles)**, *in* **in**, (37-61), Paris: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne.
- Bilsel, Celal (1940), “Tanzimat'ın Hârici Siyâseti”, **Tanzimat**, 1, İstanbul: Maarif Matbaası, 661-722.

- Black, Jeremy (1999), **From Louis XIV to Napoleon: The Fate of a Great Power**, London: UCL Press.
- Bohl, Robert Wayne (1974), **Anglo-French Relations and the Crimean War Alliance**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Pennsylvania.
- Bolsover, G.H. (1934), “Lord Ponsonby and the Eastern Question (1833-1839)”, **The Slavonic and East European Review**, 13 (37), 98-118.
- Boudon, Jacques-Olivier (2008), “Napoléon III et la religion”, Pierre Milza (Ed.), **Napoléon III, l’homme, le politique: Actes du colloque de la Fondation Napoléon (19-20 mai 2008)**, (325-341), Paris: Napoléon III Éditions.
- Boulet, E. (1898),”Charles Schefer”, **Revue Encyclopédique Recueil Documentaire Universel et Illustré, içinde** (557-560), Paris: Larousse.
- Bourgeois, Émile (1892), **Manuel historique de politique étrangère**, 1 (Les origines), Paris: Belin frères.
- _____ (1919), **Modern France 1815-1913**, 1-2, (1852-1913), London: Cambridge University Press.
- Bowen, John Eliot (1886), “The Conflict of East and West in Egypt”, **Political Science Quarterly**, 1 (2), 295-335.
- Broadus, John R. (1979), “Church Conflict in Palestine: The Opening of the Holy Places Question during the Period Preceding the Crimean War”, **Canadian Journal of History**, 14 (3), 395-416.
- Brown, David (2006), “Palmerston and Anglo–French Relations, 1846–1865”, **Diplomacy & Statecraft**, 17 (4), 675-692.
- Bruley, Yves (2006), “Le congrès de Paris”, **Napoléon III et l’Europe 1856: le congrès de Paris**, 65-67, Paris: Ministère des Affaires Étrangères.

- _____ (2009), “L’organization et le déroulement du congrès”, Gilbert Ameil ve Isabelle Nathan ve Georges Henri Soutou (Ed.), **Le congrès de Paris, un événement fondateur**, (33-44), Paris: P.I.E Peter Lang.
- Budak, Mustafa (1993), **1853-1856 Kırım Savaşı’nda Kafkas Cephesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2006), XIX. ve XX. Yüzyıllar Kafkasya Araştırmaları ve Osmanlı Arşivi, **Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu (17-19 Kasım 2005)**, İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 434-453.
- Burrows, Mathew (1986), “Mission civilisatrice: French Cultural Policy in the Middle East, 1860-1914”, **The Historical Journal**, 29 (1), 109-135.
- Bury, J.P.T. (1968), **Napoleon III and the Second Empire**, New York: English University Press.
- Buzpınar, Ş. Tufan (2003), “Suriye ve Filistin’de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19.Yüzyıl)”, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, 10, 107-120.
- Byrne, Leo Gerald (1964), **The Great Ambassador**, Ohio: Ohio State University Press.
- Cameron, Rondo E. (1957), “Le développement économique de l’Europe au XIXe siècle. Le rôle de la France”, **Annales. Économies, Sociétés, Civilisations**, 12 (2), 243-257.
- _____ (1958), “Economic Growth and Stagnation in France, 1815-1914”, **The Journal of Modern History**, 30 (1), 1-13.
- Can, Deniz (1998), **Tanzimat Dönemi Osmanlı-İngiliz İlişkileri (1833-1878)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Caron, François (1985), **La France des Patriotes, Histoire du France de 1851 à 1918**, Sous la Direction de Jean Favier, 5, Paris: Fayard.

Case, Lynn M. (1963), “A Duel of Giants in Old Stambul Stratford versus Thouvenel”, **The Journal of Modern History**, 35 (3), 262-273.

Ceran, İsmail (2013), “Osmanlı Dönemine Kadar Türk Fransız İlişkileri ve Haçlı Seferleri”, **JASSS**, 6 (4), 191-228.

Ceride-i Havadis, No: 739, 19 Ş 1271/7 Mayıs 1855.

Cezar, Yavuz (1990), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Çağdaşlaşma Sürecinde Selim III Dönemi: Nizâm-ı Cedid Reformları”, (Ed. Jean-Louis Bacque-Grammont ve Edhem Eldem), **De la Révolution Française à la Turquie d’Atatürk**, İstanbul: ISIS, 57-70.

Charrière, Ernest (1850), **Collection de Documents Inédits sur l’Histoire de France, Négociations de la France Dans le Levant**, 2, Paris: Imprimerie nationale.

Chassaigne, Philippe (2011),”L’Angleterre, ennemie héréditaire?”, **Revue historique des armées**, 264, 3-10.

Chaudordy, Jean-BaptisteAlexandre Damase de (1897), **la France et la question d’Orient**, Paris: E. Plon, Nourrit et Cie.

Collas, M. B. C. (1864), **La Turquie en 1864**, Paris: E. Dentu.

_____ (2005), **1864’te Türkiye Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni**, (Çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul: Bileşim Yayıncılık.

Courrier du Valais, (10 Mayıs 1855).

Çabuk, Vahid (1988), **Köprülüler**, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Çaycı, Abdurrahman (1982), “Guma İsyanı Öncesinde Fransa’nın Trablusgarb Siyâseti”, **Bellekten**, 45 (182), Ankara: TTK Yayınları, s.323-335.
- _____ (1995), **Büyük Sahra’da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)**, Ankara: TTK Yayınları.
- Çetin, Atilla (2006), “Türkiye’de Arşivciliğin Tarihi Gelişimi”, **Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu (17-19 Kasım 2005)**, İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 5-20.
- Çıtlak, Ayşegül (2005), **XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Fransız İlişkileri Müteferrika Süleyman Ağa’nın Fransa Elçiliği (1669-1670)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çolak, Kamil (2008), “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)”, **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, 2, 141-183.
- Danişmend, İsmail Hami (1955), **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 4, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Danjou, Eugene Bore Yves (2006), “Fr. Eugène Boré, C.M. (1809-1878), Scholarship in the Service of the Faith”, **Vincentiana**, 361-374.
- Darendeli İzzet Hasan Efendi (2009), **Ziyânâme (Sadrazam Yusuf Ziya Paşa’nın Napolyon’a Karşı Mısır Seferi)**, (Haz. M. İlkin Erkutun), İstanbul: Kitabevi.
- Dargent, Raphaël (2009), **Napoléon III l’Empereur du Peuple**, Paris: Grancher.
- D’Arjuzon, Antoine (2008), “Napoléon et l’Angleterre”, Pierre Milza (Ed.), **Napoléon III, l’homme, le politique: Actes du colloque de la Fondation Napoléon (19-20 mai 2008)**, (405-414), Paris: Napoléon III Éditions.
- Davison, Roderic H. (2005), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform, 1856-1876**, (Çev. Osman Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Dayre de Mailhol, Philippe (1898), **Dictionnaire historique et héraldique de la noblesse française: rédigé dans l'ordre patronymique d'après les archives des anciens parlements, les manuscrits de d'Hozier et les travaux des auteurs; contenant un vocabulaire du blason, et la notice des familles nobles existant actuellement en France avec la description et le dessin de leurs armes**, Paris: Maisons-Laffitte, impr. C. L pice.

Defterdar Sarı Mehmed Pa a (1995), **Z bde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)**, (Haz. Abdülkadir Özcan), Ankara: TTK Yayınları.

Delord, Taxile (1869), **Histoire du Second Empire 1848-1869**, 1, Paris: Librairie Germer Bailliere.

Dereci,  eyma (2011), **Stratford Canning'in İstanbul El iliği (1824-1832)**, Yayınlanmamı  Yüksek Lisans Tezi, Trakya  niversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Destrilhes (1855), **Confidences sur la Turquie**, Paris: E. Dentu.

Driault, Édouard (1921), **La question d'Orient depuis ses origines jusqu'à la paix de Sèvres (1920)**, Paris: 8.  d. entièrement refondue.

Droz, Jacques (1959), **Histoire Diplomatique de 1648 à 1919**, Paris: Dalloz.

Duparc, Jacques Fouques (1966), "Les Aspects Diplomatiques de la Guerre de Crimée", **La Revues des Deux Mondes**, 4, 1966, 8-9.

Durand de Beauregard, Comte (1911), ** tude et Revue de l'Histoire de l'Empereur Napoléon III: jadis, et maintenant! D'après les matériaux et les documents les plus authentiques**, Paris: Société des publications littéraires illustrées.

Eckalbar, John C. (1979), "The Saint-Simonians in Industry and Economic Development", **American Journal of Economics and Sociology**, 38 (1), 83-96.

- Elrod, Richard B. (1976), "The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System", **World Politics**, 28 (2), 159-174.
- Engelhardt, Edouard Philippe (1882), **La Turquie et le Tanzimat; ou, Histoire des réformes dans l'Empire Ottoman depuis 1826 jusqu'à nos jours**, Paris: A. Cotillon.
- _____ (2010), **Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri Tanzimat**, (Çev. Nurer Uğurlu), İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Erim, Nihat (1953), **Devletlerarası Hukuku ve Siyâsî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, 1, Ankara: AÜHF Yayınları.
- Eryılmaz, Bilal, (2006), **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Fay, Charles Alexandre (1889), **Souvenirs de la guerre de Crimée, 1854-1856**, Paris: Berger-Levrault.
- Famin, César (1853), **Histoire de la rivalité et du protectorat des églises chrétiennes en Orient**, Paris: Firmin Didot frères.
- Ferragu, Gilles (2000), "Eglise et diplomatie au Levant au temps des Capitulations", **Rives méditerranéennes, L'édifice religieux: lieu de pouvoir, pouvoir du lieu**, 6, 2000, 69-78.
- Fındık, Tahsin (2002), "Osmanlı Belgelerinin Tanıklığı İle XVI. Yüzyılda Osmanlı-Fransız İlişkileri", Kemal Çiçek(Ed.), **Türkler, içinde**, 9, (567-574), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Florescu, Radu R. (1964), "The Rumanian Principalities and the Origins of the Crimean War", **The Slavonic and East European Review**, 43-100, 324-342.

- Fraze, Charles A. (2009), **Katolikler ve Sultanlar Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu (1453-1923)**, (Çev. Cemile Erdek), İstanbul: Küre Yayınları.
- Freycinet, Charles de, **La Question d'Égypte**, Paris: Calmann-Lévy.
- Gabriel Effendi Noradounghian (1897), **Recueil d'actes Internationaux de l'Empire Ottoman**, 1 (1300-1789), Paris: F. Pichon.
- Galland, Antoine (1973), **İstanbul'a Ait Günlükler 1672-1673**, 2 (1673), (Çev. Nihad Sırrı Örik), Ankara: TTK Yayınları.
- Geoffrey, Hicks (2007), "An Overlooked *Entente*: Lord Malmesbury, Anglo-French Relations and the Conservatives' Recognition of the Second Empire, 1852", **History**, 92, 187-206.
- Gilman, M. A. Arthur (1874), **First Steps in General History. A Suggestive Outline**, New York and Chicago: American Book Company.
- Girard, Louis (1986), **Napoléon III**, Paris: Librairie Arthème Fayard.
- Gooch, Brison D. (1959), **The New Bonapartist Generals in the Crimean War, Distrust and Decision-making in the Anglo-French Alliance**, Netherlands: Springer.
- _____ (1969), **The Reign of Napoléon III**, Chicago: Rand McNally.
- Golicz, Roman (2000), "Napoleon III, Lord Palmerston and the Entente Cordiale", **History Today**, 50 (12), 10-17.
- Grammont, Jean-Louis Bacqué (1983), "Kanuni Sultan Süleyman'ın I. François'ya iki Mektubu", (Çev. Refet Yinanç), **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 8(14), Ankara, 89-98.
- Granier de Cassagnac, Adolphe (1881), **Souvenirs du second Empire. L'Établissement de l'Empire, le mariage, la guerre de Crimée**, 2, Paris: E. Dentu, Libraire-Editeur

- Guedalla, Philip (1922), **The Second Empire Bonapartism the Prince the President**, London-Bombay-Sydney: G.P. Putnam's Sons.
- Guérin, Léon (1858), **Histoire de la Dernière Guerre de Russie (1853-1856)**, 1, Paris: Dufour, Mulat et Boulanger.
- Guichen, Vicomte de (1936), **La guerre de Crimée (1854-1856) et l'attitude des puissances Europeennes, etude d'histoire diplomatique**, Paris: Editions A. Pedone.
- Gülsoy, Ufuk (1999), "Islahât Fermânı", **TDVİAçinde**, 19, (185-190), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gümüş, Musa (2008), "Anayasal Meşrûti Yönetime Medhal: 1856 Islahât Fermânı'nın Tam Metin İncelemesi", **Bilig**, 47, 215-240.
- Günay, Bekir (2009), **Paris'te Bir Osmanlı, Seyyid Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefâretnamesi**, İstanbul: Kitabevi.
- Haine, W. Scott (2000), **The History of France**, London: Greenwood Press.
- Hamilton, James (1856), **Wanderings in North Africa**, London: J. Murray.
- Hammen, Oscar J. (1946) "The Failure of an Attempted Franco-German Liberal Rapprochement 1830-1840", **The American Historical Review**, 52 (1), 54-67.
- _____ (1952), "Free Europe versus Russia, 1830-1854", **The American Slavic and East European Review**, 11 (1), 27-41.
- Harrigan, Patrick J. (1973), "French Catholics and Classical Education after the Falloux Law", **French Historical Studies**, 8 (2), 255-278.
- Hassall, Arthur (1898), **The Balance of Power 1715-1789**, New York: Macmillan.

Hayreddin (1908), **Bin İki Yüz Yetmiş Kırım Muharebesinin Tarih-i Siyâsîsi**, İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekâsı.

_____ (1329), **Vesaik-i Tarih ve Siyâsiyye**, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı.

Hazareesingh, Sudhir (2005), “Napoleonic Memory in Nineteenth-Century France: The Making of a Liberal Legend”, **MLN French Issue**, 120 (4), 747-773.

Hearnshaw, F. J. C. (1922), “The European Revolution and after 1848-1854”, (Ed. A. W. Ward, G. P. Gooch), **The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919**, 2 (1815-1866), Cambridge: Cambridge University Press, 287-358.

Hentsch, Thierry (2008), **Hayali Doğu, Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı**, (Çev. Aysel Bora), İstanbul: Metis Yayınları.

Hobsbawn, Eric (2003), **Devrim Çağı (1789-1848)**, (Çev. Bahadır Sina Şener), Ankara: Dost Kitabevi.

Horniker, Arthur Leon “Anglo-French Rivalry in the Levant from 1583 to 1612”, **The Journal of Modern History**, 18 (4), 1946, 289-305.

Imbert, Paul (1995), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri, Türkiye'nin Meseleleri**, (Çev. Adnan Cemgil), İstanbul: Ergin Yayıncılık.

Isom-Verhaaren, Christine (2007), ““Barbarossa and His Army Who Came to Succor All of Us”: Ottoman and French Views of Their Joint Campaign of 1543-1544”, **French Historical Studies**, 30 (3), France and Islam, s.395-425.

Işık, Ramazan (2010), “1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri”, **EÜİFD**, 15 (2), 167-187.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1982), **Son Sadrazamlar**, I, İstanbul: MEB Yayınları.

İnalçık, Halil (2000), “İmtiyazat, Osmanlı Dönemi Kapitülasyonların Karakter ve Mahiyeti”, **TDVİA**, içinde, 22, (245-252), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- _____ (2010) “Avrupa Devletler Sistemi: Fransa ve Osmanlı”, **Makaleler I**, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 241-258.
- İnce, İrfan (2008), “Ridde”, **TDVİA**, içinde, 35, (88-91), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İrtem, Süleyman Kâni (2007), **Abdülmeccid Devrinde Saray ve Bâb-ı Âlî**, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul: Temel Yayınları.
- Jennings, Jeremy (2011), **Revolution and the Republic, a History of Political Thought in France since the Eighteenth Century**, New York: Oxford University Press.
- Jensen, De Lamar (1985), “The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy”, **The Sixteenth Century Journal**, 16 (4), 451-470.
- Jomini, Aleksandr Genrikhovich (1874), **Étude diplomatique sur la guerre de Crimée (1852 à 1856)**, 2, Paris: Ch. Tanera.
- Jones, Edward A. (1947), “Royalism in French Politics”, **Phylon**, 8 (1), 53-59.
- Jorga, Nicolae (2005), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, 5, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Journal des Débats Politiques et Littéraires**, (9 Ağustos 1852), (13 Aralık 1853), (15 Aralık 1853), (17 Aralık 1853), (6 Mayıs 1855), (22 Mayıs 1855), (31 Temmuz 1855), (17 Eylül 1855), (2 Ekim 1885), (8 Ekim 1855).
- Kahraman, Kemal (1993), “Cezâyir, Osmanlı Dönemi”, **TDVİA**, içinde, 7, (486-489), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kapitülasyonlar. Tarihi, Menşei, Asılları** (1330), (Çev. Macar İskender-Ali Reşat), İstanbul: Kanaat Kitabhanesi.
- Karal, Enver Ziya (2007), **Osmanlı Tarihi**, 5, Ankara: TTK Yayınları.

Karcı, Erol (2007), **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fransa'nın Tunusu İşgali**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karpat, Kemal (2002), **Osmanlı Modernleşmesi, Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus**, (Çev. Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan), İstanbul: İmge Yayınları.

Kateb, Kamel (1997), “La gestion administrative de l’émigration algérienne vers les pays musulmans au lendemain de la conquête de l’Algérie (1830-1914)”, **Population**, (French Edition), 52e Année, 2, 399-428.

Kırım Savaşı (1975), (Der.) Aziz Kaylan, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Keleş, Erdoğan (2008) “Kırım Savaşı’nda (1853-1856) Boğazlar Meselesi”, **OTAM**, 23, 149-194.

_____ (2009), **Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kellner-Heinkele, Barbara (2010), “The Saray and the Sea: Cevdet Pasha’s Ma’rûzat and Tezâkir as Sources for the Last Holders of the Office of Kapudan-ı Derya”, (Ed. Elizabeth Zachariadou), **Halcyon Days in Crete IV. The Kapudan Pasha his Office and his Domain**, Crete: Crete University Press, 95-108.

Kennedy, Paul (2001), **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askerî Çatışmalar)**, (Çev. Birtane Karanakçı), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Kinglake, Alexandre William (1864), **L’invasion de la Crimée**, (Çev. Theodore Karcher), Bruxelles: In vente chez tous les libraires.

Klapka, Georges (1855), **La Guerre d’Orient en 1853-1854 jusqu’à la fin de juillet**, Genève: Lib. Etrangère de Lauffer et C.

Kocaoğlu, Mehmet (1995), “Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı (1831-1841), **OTAM**, 6, 195-210.

Koloğlu, Orhan ve Erler, M. Yavuz (2011), “Trabzon’da Sürgün Trablusgarlı Bir Şeyh: Guma (1843-1854)”, Kenan İnan-Yücel Dursun (Haz.), **CIÉPO (Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi) XVII. Sempozyum Bildirileri (18-23 Eylül 2006 Trabzon)**, (951-962), Trabzon: KTÜ Karadeniz Araştırmaları Yayınları.

Koloğlu, Orhan (1999), “Fransız Devriminin Osmanlı Diplomasisinde Yaratdığı Hareketlilik”, (Ed. İsmail Soysal), **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreci, Ankara 15-17 Ekim 1997**, Ankara: TTK Yayınları, 13-20.

Kumrular, Özlem (2010), “Avrupa’nın İnşasında Osmanlı Etkisi: Habsburg Gücüne Karşı Osmanlı-Fransız İttifakının Avrupa’daki Fransa İmajına Katkısı ve Fransa’nın Majestik Orbis Christianus İdeasının Çöküşündeki Rolü”, **Doğu-Batı, Osmanlılar-II**, 52, 2010, 25-46.

Kuran, Ercümen (1953), “Fransa’nın Cezayir’e Tecâvüzü, **İÜ Tarih Dergisi**, 3 (5-6), 53-62.

_____ (1990), “III. Selim Zamanında Türkiye’nin Çağdaşlaşması ve Fransa”, (Ed. Jean-Louis Bacque-Grammont ve Edhem Eldem), **De la Révolution Française à la Turquie d’Atatürk**, İstanbul: ISIS, 51-56.

Kutluoğlu, Muhammet Hanefi (2002), “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, **TDVİA, içinde**, 25, (62-65), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Küçük, Cevdet (1988),”Abdülmeçid”, **TDVİA, içinde**, 1, (259-263), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

La Baronne Durand de Fontmagne (1977), **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, (Çev. Gülçiçek Soytürk), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Lafi, Nora (1994), “Les relations de Malte et de Tripoli de Barbarie au XIXe siècle”,
Revue du monde musulman et de la Méditerranée, 71, 127-142.

La France et La Russie, Question d’Orient (1854), Paris: Librairie nouvelle.

La Gorce, Pierre de (1908), **Histoire du Second Empire**, Paris: Librairie Plon.

Lane-Pool, Stanley (1888), **The Life of the Right Honourable Stratford Canning, Viscount Stratford de Redcliffe: From His Memoirs and Private and Official Papers**, 2, London: AMS Press.

La Presse, (11 Nisan 1848), (9 Ağustos 1848), (19 Ağustos 1852), (20 Aralık 1853), (13 Aralık 1853), (27 Aralık 1853), (24 Aralık 1853), (25 Aralık 1853), (26 Aralık 1853).

La Roque, Louis de (1902), **Catalogue Historique des Généraux Français, Connétables, Maréchaux de France, Lieutenants Généraux, Maréchaux de Camp, Troisième Fascicule Restauration-Monarchie de Juillet-Second Empire**, Paris: A. Desaide.

Lavisse, Ernest (1920), **Histoire de France Contemporaine depuis la Révolution jusqu’a la Paix de 1919**, 6, Paris: Hachette.

Lavisse, Ernest ve Rambaud, Alfred (1896), **Histoire générale, du IVe siècle à nos jours. Le XVIIIe siècle (1715-1788)**, Paris: A. Colin et cie 1896.

Layard, Austen Henry (1855), **Diplomatic Mystifications and Popular Credulity, the Anglo-French Alliance**, London: Harrison, 59 Pall Mall.

Leanca, Gabriel (2011), “Conservatisme, révisionnisme et expérimentation politique: Napoléon III et la Question d’Orient (1850-1861)”, Gabriel Leanca (Ed.), **La Politique Extérieure de Napoléon III, içinde (157-182)**, Paris: L’Harmattan.

Le Baron Ogier (1855), “Des intérêts de la France dans la mer de l’Inde avantages à tirer du percement de l’Isthme de Suez”, **Revue Contemporaine**, 1 (23), 607-633.

Le Constitutionnel, (9 Aralık 1853), (13 Aralık 1853), (18 Aralık), (28 Aralık 1853), (11 Mayıs 1855).

Leduc, Édouard (2010), **Louis Napoléon Bonaparte, le dernier Empereur**, Paris: Publibook.

Lee, Stephen J. (2004), **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980**, ( ev. Savaş Aktur), Ankara: Dost Kitabevi.

Lehovich, Dimitry (1948),”The Testament of Peter the Great”, **The American Slavic and East European Review**, 7 (2), 111-124.

Lentz, Thierry (2005), **Napol on**, ( ev.  dil Engindeniz), Ankara: Dost Kitabevi.

Le Si cle, (13 Aralık 1853), (14 Aralık 1853), (16 Aralık 1853), (17 Aralık 1853), (19 Aralık 1853), (6 Mayıs 1855), (24 Mayıs 1855), (31 Mayıs 1855), (5 Eylül 1855).

Lesseps, Ferdinand Marie de (1875), **Lettres, journal et documents pour servir   l’histoire du canal de Suez**, Paris: Didier et cie.

Lewis, Bernard (2000), **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Ankara: TTK Yayınları.

Lord Houghton (1870), “Opening of the Suez Canal”, **Proceedings of the Royal Geographical Society of London**, 14 (2), 88-105.

Mansel, Philip (2011), **Konstantiniyye, D nyanın Arzuladığı Şehir (1453-1924)**, ( ev. Şerif Erol),  stanbul: Everest yayınları.

Mantran, Robert (1999), “Şark Meselesinin Başlangışları”, Robert Mantran (Ed.), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, içinde**, 2, (1-59), ( ev. Server Tanilli),  stanbul: Adam Yayınları,

- Marriott, J.A.R. (1917), **The Eastern Question; A Historical Study in European Diplomacy**, London: Clarendon Press.
- Masson, Paul (1911), **Histoire du commerce Français dans le Levant au XVIIIe siècle**, Paris: Hachette et cie.
- McCluskey, Philip (2009), “Commerce Before Crusade? France, the Ottoman Empire and the Barbary Pirates (1661-1669)”, **FrenchHistory**,23, 1-21.
- McMillan, James F. (1991), **Napoleon III**, New York: Longman.
- McNally, Raymond T. (1958), “The Origins of Russophobia in France: 1812-1830”, **The American Slavic and East European Review**,17 (2),173-189.
- Metellus (1955), “Politique de la France au Proche-Orient”, **Politique étrangère**, 6, 677-688.
- Michel, Laran (1961), “La politique russe et l’intervention française à Alger (1829-1830)”, **Revue des études slaves**, 38 (Mélanges Pierre Pascal), 119-128.
- Miller, William (1966), **The Ottoman Empire and Its Successors, 1801-1927**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Milza, Pierre (2004), **Napoléon III**, Paris: Éditions Perrin.
- Monnier, Luc (1977), **Etude sur les origines de la Guerre de Crimée**, Genève: Libraire Droz.
- Montagne, Robert (1936), “La Grande-Bretagne et la protection de la route des Indes”, **Politique étrangère**, 6, 1936, 61-71.
- Mosse, W. E. (1953), “The Return of Reschid Pasha: An Incident in the Career of Lord Stratford de Redcliff”, **The English Historical Review**, 68 (269), 546-573.

Napoléon, Charles Louis (1854), **Lettre de l'Empereur Napoléon à l'Empereur de Russe et documents Français relatifs aux affaires d'Orient**, Paris: Typographie Panckoucke.

Narotchnitzky, A. (1967), "Deux tendances dans l'histoire de relations franco-russes (Bilan des recherches et des problèmes)", **Revue Historique**, 227,99-124.

National Art Library (Great Britain) (1860), **A Dictionary of Contemporary Biography**, London and Glasgow: R. Griffin and Company.

Nelson Examiner and New Zealand Chronicle,(15 Eylül 1855).

Neumann, Iver B. (1998), "The Geopolitics of Delineating "Russia" and "Europe": The Creation of "the Other" in European and Russian Tradition", Ola Tunander ve Pavel K Baev ve Victoria Ingrid Einagel(Ed.), **Is Russia a European Power? The Position of Russia in a New Europe**, içinde (17-45), Leuven: Leuven University Press.

New York Times, (3 Mart 1881).

Omont, Henri (1902), **Missions Archéologiques Françaises en Orient aux XVII et XVIII Siècles**, Paris :Imprimerie nationale.

_____ (1999), **Uses of the other: The "East" in European Identity Formation**, Manchester: Manchester University Press.

_____ (2002), "Europe's post-Cold War remembrance of Russia: cui bono?", Jan-Werner Müller(Ed.), **Memory and Power in Post-War Europe Studies in the Presence of the Past**, içinde (121-133), London-New York: Cambridge University Press.

Ortaylı, İlber (2000), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: İletişim.

- _____ (2010), “Tanzimat Döneminde Tanassur ve Din Değişirme Olayları”, **Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim**, 1, Ankara: Turhan Kitafbevi, 313-319.
- Örenç, Ali Fuat (2007), “Kırım Harbi Deniz Savaşları”, **Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Anlaşması (22-23 Mayıs 2006) Bildiriler**, 19-44, İstanbul: İÜFTAM Yayınları.
- Özcan, Besim (1990), **Rus Donanmasının Sinop Baskını (30 Kasım 1853)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, Selim Hilmi (2009), “XVII. Yüzyılın Sonlarında Hristiyan Birliği Projesi ve Osmanlı-Fransız İlişkileri”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19, 61-72.
- Öztuna, Yılmaz (2006), **Tanzimat Paşaları, Âli Paşa ve Fuad Paşalar**, İstanbul: Ötüken
- Paixhans, Henri Joseph (21.02.1854), “Observations sur l’Incendie, dans la Mer Noire, des Bâtiments Turcs par les Flottes Russes”, **Le Moniteur d’Universelle**.
- Pajot, J. Henri (1949), **Napoléon III Calomnié**, Paris: Société d’Editions Littéraires.
- Palmer, Alan (1999), **1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa’nın Doğuşu**, (Çev. Meral Gaspıralı), İstanbul: Sabah Yayınları.
- _____ (2008), **Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Osmanlı İmparatorluğunun Son 300 Yılı**, (Çev. Belkıs Çörekçi Dişbudak), İstanbul: Turkuvaz Kitap.
- Pamir, Aybars (2002), “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, **AÜHF Dergisi**, 51 (2), 79-119.
- Parry, Jonathan P.(2001), “The Impact of Napoleon III on British Politics, 1851-1880”, **Transactions of the Royal Historical Society, Sixth Series**, 11, 147-175.

- _____ (2006), **The Politics of Patriotism: English Liberalism, National Identity and Europe 1830-1886**, New York: Cambridge University Press.
- Perret, Eugène Émile Édouard (1889), **Les Français en Orient. Récits de Crimée, 1854-1856**, Paris: Bloud et Barral.
- Pflanze, Otto (1966), "Nationalism in Europe, 1848-1871", **The Review of Politics**, 28 (2), 129-143.
- Pichot-Bravard, Philippe (2008), **Le pape ou l'empereur les catholiques et Napoléon III 1848-1870**, Paris: Tempora.
- Pick-De l'isere, Eugene (1858), **Les Fastes de la Grand Armée d'Orient, Histoire, Politique, Militaire et Maritime des Campagnes de Crimée et de la Baltique**, Paris: Libr. napoléonienne des arts et de l'industrie.
- Piguet, Marie-France (1993), "L'Europe des Européens chez le comte de Saint-Simon", **Mots**, 34, 7-24.
- Poole, C.M. Stafford (1984), "Eugene Boré and the Vincentian Missions in the Near East", **Vincentian Heritage Journal**, 5 (1), 1984, 59-102.
- Poujoulat, Jean Joseph François (1853), **La France et La Russie à Constantinople la Question des Lieux Saints**, Paris: Amyot.
- Poumarède, Géraud (2009), "Les envoyés ottomanes à la cour de France: une présence controversée", **Turcs et turqueries (XVIe-XVIIIe siècles)**, (Préface de Lucien Bély), Paris: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 63-96.
- Pul, Ayşe (2007), "Osmanlı-Fransız Diplomasinin İki Mühim Evresi: Girit ve Mısır Seferleri", **OTAM**, 22, 160-176.
- Pradalié, Georges (1969), **Le Second Empire**, Paris: Presses universitaires de France.

- Price, Roger (1997), **Napoléon III and the French Second Empire**, London: Taylor & Francis.
- _____ (2012), **Fransa'nın Kısa Tarihi**, (Çev. Özkan Akpınar), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Prince Alexandre Handjery (1840), **Dictionnaire français-arabe-persan et turc. Enrichi d'exemples en langue turque avec des variantes, et de beaucoup de mots d'arts et de sciences**, 1, Moscou: Impr. de l'Université impériale.
- Quataert, Donald (2005), **Ottoman Empire 1700-1922**, New York: Cambridge University Press.
- Raccagni, Michelle (1980), "The French Economic Interests in the Ottoman Empire", **International Journal of Middle East Studies**, 11 (3), 339-376.
- Rambaud, Alfred (1904), "L'Isthme et le Canal de Suez", **Revue des Deux Mondes**, 19, 624-654.
- Register, John (2009), "Le traité de Paris et la Grande-Bretagne", Gilbert Ameil ve Isabelle Nathan ve Georges Henri Soutou(Ed.), **Le congrès de Paris, un événement fondateur**, (45-50), Paris: P.I.E Peter Lang.
- Roberts, John (2000), "Revolution from Above and Below: European Politics from the French Revolution to the First World War", T.C.W. Blanning (Ed.), **The Oxford History of Modern Europe**, içinde (15-45), New York: Oxford University Press.
- _____ (2010), **Avrupa Tarihi**, (Çev.Fethi Aytuna), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Rodkey, Frederick Stanley (1930), "The Views of Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834", **The English Historical Review**, 45 (180), 627-645.
- Roider, Jr. Karl A. (1972), "The Perils of Eighteenth-Century Peacemaking: Austria and the Treaty of Belgrade, 1739", **Central European History**, 5 (3), 195-207.

- Roth, Edward (1856), **Life of Napoleon III Emperor of the French**, Boston: P. Donahoe.
- Rouillard, Clarence Dana (1838), **The Turk in French History Thought and Literature**, Paris.
- Roux, Georges (1969), **Napoléon III**, Paris: Flammarion.
- Rowlands, Guy (2000), “Louis XIV, Vittorio Amedeo II and French Military Failure in Italy, 1689-96”, **The English Historical Review**, 115 (462), 534-569.
- Saab, Ann P. ve diğeri (1986), “A Reassessment of French Foreign Policy during the Crimean War Based on the Papers of Adolphe de Bourqueney”, **French Historical Studies**, 14 (4), 467-496.
- Saint-Priest, François-Emmanuel Guignard de (1877), **Mémoires sur l’ambassade de France en Turquie et sur le commerce des Français dans le Levant**, Paris: E. Leroux.
- Sami Sabit (1327), **Mısır’da Napolyon**, İstanbul: Araks Matbaası.
- Samur, Sebahattin (2007), “Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Vilayetlerindeki Etkisi”, **Bilimname**, 2, 131-138.
- Sander, Oral (1987), **Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- _____ (2000), **Siyâsî Tarih İlkçağlardan 1918’e**, 1, Ankara: İmge Yayınevi.
- Saray, Mehmet (1998), **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, İstanbul: MEB Yayınları.
- Savaş, İbrahim (1999), “Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi”, Kemal Çiçek (Ed.), **Osmanlı, içinde**, 1, (643-658), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Scene, James Henry (1883), **With Lord Stratford in the Crimean War**, London: R. Bentley.
- Schroeder, Paul W. (1969), "Austria and the Danubian Principalities, 1853-1856", **Central European History**, 2 (3), 216-236.
- _____ (1992), "Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?", **The American Historical Review**, 97 (3), 683-706.
- Sedouy, Jacque-Alain de(2009), "Les chrétiens d'Orient et le congrès de Paris, Gilbert Ameil ve Isabelle Nathan ve Georges Henri Soutou(Ed.), **Le congrès de Paris, un événement fondateur**, (77-82), Paris: P.I.E Peter Lang.
- Shaw, Stanford (1994), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, 1, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: e Yayınları.
- Simpson, Frederick Arthur (1923), **Louis Napoleon and the Recovery of France (1848-1856)**, London: Longmans, Green.
- Slade, Adolphus (1867), **Turkey and Crimean War: A narrative of Historical Events**, London: Smith, Elder and Co., 65, Cornhill.
- Smith, William H. C. (2007), **Napoléon III**, Paris: Nouveau monde éditions.
- Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi (1989), **Solak-zâde Tarihi**, (Haz. Vahid Çabuk), 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sondhaus, Lawrence (2001), **Naval Warfare, 1815-1914**, Londra ve New York: Routledge.
- Southgate, George W. (1964), **A Text Book of Modern European History 1789-1960**, London: J.M. Dent & Sons Ltd.
- Soutou, Georges-Henri (2009), "l'Europe de Napoléon III: Un nouvel équilibre, un nouveau système", Pierre Milza (Ed.), **Napoléon III, l'homme, le politique: Actes**

du colloque de la Fondation Napoléon (19-20 mai 2008), (365-385), Paris: Napoléon III Éditions.

Soysal, İsmail (1987), **Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1780-1802)**, Ankara: TTK Yayınları.

_____ (1990), “Tarihsel Açıdan Bakıldığında Türkiye’nin Fransa ile Menfaatlerinin Birbirini Tamamlayıcı Niteliği”, **Bellekten**, LIV (209), 463-492.

_____ (1996), “Türk-Fransız İlişkileri”, **TDVİA içinde**, 13, (181-184), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Sturdza, Mihail D. (1968) “Bibliographie d’un réquisitoire la Russie vue par la presse parisienne, Juillet 1848 - Juillet 1859”, **Cahiers du monde russe et soviétique**, 9 (3/4), 386-436.

Şahin, Gürsoy (2008), **Osmanlı Devleti’nde Katolik Ermeniler, Sivash Mihitar ve Mihitaristler**, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.

Şem’dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi (1997), **Mür’i’t-Tevârih**, I, (Haz. Münir Aktepe), İstanbul: İÜEF Yayınları.

Şeni, Nora (1999), **Marie ve Marie Konstantiniye’de Bir Mevsim (1856-1858)**, (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları.

Şişman, Aysin (1995), **1702-1708 Tarihleri Arasında Türk-Fransız İlişkilerinde Konsolos Arzları ve Bunlara Ait Hükümler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Takvim-i Vekayi, (No:523, 26 Ş 1271/14 Mayıs 1855), (No:530, 1 M 1272/13 Eylül 1855), (No:539, 25 C 1272/3 Mart 1856).

Tamur, Esra Danacıoğlu (2006), “Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Protestan Misyoner Faaliyetleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 5 (12), 3-20.

Tanör, Bülent (1985), “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi içinde**, I, (10-44), İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (1999), **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul: YKY.

Taşkın, Figen (2007), **Kırım Savaşı’nın Osmanlı İmparatorluğu’na Ekonomik Etkileri ve İaşe Sorunu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taylor, A.J.P. (1954), **The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**, London: Oxford University Press.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (2006), **Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı**, İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Temperley, Harold (1932), “The Last Phase of Stratford de Redcliffe, 1855-8”, **The English Historical Review**, 47 (186), 216-259.

_____ (1936), **England and the Near East the Crimea**, London ve New York ve Toronto: Longmans, Green.

Testa, Baron Ignace de (1864), **Recueil des traités de la Porte Ottomane avec les puissances étrangères depuis le premier traité conclu, en 1536, entre Suléyman I et François I, jusqu’à nos jours**, Paris: Amyot.

Thayer, William Roscoe (1917), “The Congress of Paris”, Archibald Cary Coolidge (Ed.), **Three Peace Congresses of the Nineteenth Century, içinde** (23-44), London: Cambridge Harvard University Press.

- The Encyclopedia Britannica** (1911), 11. Baskı, 3, New York: Cambridge University Press.
- Thomas, Daniel H. (1970), “The Reaction of the Great Powers to Louis Napoléon’s Rise to Power in 1851”, **The Historical Journal**, 13 (2), 237-250.
- Thomas, Joseph (2009), **The Universal Dictionary of Biography and Mythology**, New York: Cosimo.
- Thompson, J.M. (1955), **Louis Napoleon and Second Empire**, New York: The Noonday Press Language.
- Thouvenel, Louis (1891), **Nicolas Ier et Napoléon III, les préliminaires de la guerre de Crimée, 1852-1854, d’après les papiers inédits de M. Thouvenel**, Paris: C. Lévy.
- _____ (1903), **Pages de l’histoire du Second Empire d’après les papiers de M. Thouvenel**, Paris: Plon Nourrit et Cie.
- Tilly, Charles (2005), **Avrupa’da Devrimler 1492-1992**, (Çev. Özden Arıkan), İstanbul: Literatür.
- Todd, David (2011), “A French Imperial Meridian 1814-1870”, **Past and Present**, 210 (1), 155-186.
- Trebilcock, Clive (2000), “The Industrialization of Modern Europe, 1750–1914”, T.C.W. Blanning (Ed.), **The Oxford Illustrated History of Modern Europe**, içinde (46-75), New York: Oxford University Press.
- Triaud, Jean Louis (1995), **La légende noire de la Sanûsiyya: Une confrérie musulmane saharienne sous le regard Française (1840-1930)**, Paris: Éditions de la Maison des sciences de l’homme.
- Tulard, Jean (Ed.) (1995), **Dictionnaire du Second Empire**, Paris: Fayard.

- Tuncer, Hüner (1996), **Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)**, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Türkgeldi, Ali Fuat (1987),**Mesâil-i Mühime-i Siyâsiyye**, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara: TTK Yayınları.
- _____ (2012),**Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye**, (Haz. Hayrettin Pınar-Fatih Yeşil), İstanbul: Kitabevi.
- Türkmen, Zekeriya (1995), “Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış”, **OTAM**, 6, 1995, 325-341.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1938), “Selim III'ün Veliâht İken Fransa Kralı Lûi XVI ile Muhabereleleri”, **Belleten**,2 (5/8), 191-263.
- Uçarol, Rifat (2000), **Siyâsî Tarih (1789-1999)**, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Üçok, Coşkun (1978), **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara: AÜHF Yayınları.
- “Üçüncü Napolyon ve Generalleri” (1330), Tercüme: Mehmed Rüşdi, **Mecmua-yı Ebuziyya**, 144, 124-127.
- Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi** (1984), 9, (M. Münir Aktepe Haz.), İstanbul: İÜEF Yayınları, 1984.
- Valori, Prince Henry de (1872), **La politique française depuis 1852, précédée d'une introduction**, Paris: Didier et cie.
- Vandal, Albert (1887), **Une Ambassade Française en Orient sous Louis XV, la Mission du Marquis de Villeneuve 1728-1741**, Paris: E. Plon, Nourrit et cie.
- Vaurs, Roger (1956), “The Role of France and the French in North Africa”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 306, Africa and the Western World, 17-25.

- Wawro, Geoffrey (2000), **Warfare and Society in Europe, 1792–1914**, London and New York: Routledge.
- Whitty, Edward Michael (1854), **The Governing Classes of Great Britain: Political Portraits**, London: Trübner and Company.
- Wilson, Arnold T. (1939), **The Suez Canal, Its Past, Present and Future**, London: Oxford University Press.
- Woeste, Charles (1907), **La Règne de Napoléon III**, Bruxelles: O. Schepens.
- Wolf, John B. (1940), **France 1814-1919, the Rise of a Liberal Democratic Society**, New York-Evanston-London: English University Library.
- Yalçınkaya, M. Alaaddin (2002), “XVIII. Yüzyıl: Islahât, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)”, Kemal Çiçek (Ed.), **Türkler, içinde**, 12, (470-502), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- _____ (2002), “III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası”, Kemal Çiçek (Ed.), **Türkler, içinde**, 12, (629-659), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yeniçeri, Özcan (2002) “Kırım Savaşı, Islahât Fermânı ve Paris Barış Anlaşması”, Kemal Çiçek(Ed.), **Türkler, içinde**, 12, (840-858), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yerasimos, Stefanos (2001),**Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Tanzimat’tan I.Dünya Savaşı’na Kadar**, 2, (Çev. Babür Kuzucu), İstanbul: Belge Yayınları.
- Yeşil, Fatih (2007), “Looking at the French Revolution through Ottoman Eyes: Ebubekir Ratib Efendi’s Observations”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, 70 (2), 283-404.
- Yıldız, Aysel (2013), “Şehzade (III.) Selim’in XVI. Louis ile Yazışmaları ve Doğu Sorunu”, (Ed. Hedda Reindl-Kiel ve Seyfi Kenan), **Deutsch-türkische**

Begegnungen, Festschrift für Kemal Beydilli (Alman Türk Tesadüfleri, Kemal Beydilli'ye Armağan), Berlin: Eb-Verlag, 417-438.

Yıldız, Mehmet (2003), **1856 Islahât Fermânı'nın Tatbiki ve Tepkiler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yon, Jean-Claude (2004), **Le Second Empire, Politique Société Culture**, Paris: Armand Colin.

Yonge, Charlotte Mary (1882), **History of France**, New York: D. Appleton and Company.

Yorulmaz, Şerife (2010), "Osmanlı-Fransız İlişkileri Çerçevesinde Osmanlı Topraklarında Açılan Fransız Kültür Kurumları ve Bunların Meşruiyet Kazanması", **OTAM**, 11, 697-768.